

लढाईनासंबंधे जनसमाजमां उत्साह.

फ्रेंच सीपाईओने बेरिजभम गामडीयणो
रोटली आपे छे.

फ्रेंच सीपाईओने बेरिजभम गामडीयणो
उत्साहयो मान आपे छे.

स्वदेशाभिमानां फ्रेंच बालवीर " दुष्मा-
ननां गर्दन एम कापी नाखीश !"

स्वदेशाभिमानां जर्मन बालवीर जर्मन
पेरडमां घुसो गयला बालको.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૩. } { સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૫ } { ગ્રાવલુ સં. ૧૯૭૧ } { અંક ૭.

સર્વદા વિજય અર્પવા ઇષ્ટશ્રીને અભ્યર્થના.

(વાક્રમજી વહેલા વળજે રે, પાપે પડું છું, એ લય.)

નિષ્ફળતા નાથ ન દેશો છ, કાર્ય કરામાં,
સંભાળ મારી પ્રભુ લેશો છ, છપદશામાં.
સામર્થ્ય તણી મુજ હાથે, હે નાથ ! નથી એક ઢાડી,
પણ ઉભે બન્નરે દોડી, —શક્તિ દોડી રે, કાર્ય-
હું અસ્પશ્ય શુભવાળો, પણ મોટા કાર્યે ધાળો,
લહી સમર્થ આપનો સાલો;—
છે શક્તિ મારી થોડી, પણ હામ લીડી મેં ભારી,
શિર ઉપર આપ વિચારી;—
તનનું આરોગ્ય છે કેતું, ખરું, તે તો હું નવ પ્રીછું,
ખીજને દેવા ઇચ્છું;—
મનની સર્વોત્તમ શક્તિ, મારામાં પ્રભુ અધૂરી,
દેવા ચહું અન્યને પૂરી;—
દૈવી આધ્યાત્મિક શક્તિ, થોડી જ છે મુજમાંને,—
દેવા ચહું અધિક ખીજને;
સંપત્તિ મુજને આપે, થોડી દીધી કહું લાજ;
ચહું અન્યને દેવા ઝાઝી;—
મુજ કાળે શુભને દેવા, કરતો નથી પ્રભુ તાથું;
બહુ ખીજ કાળે માથું, હું બહુ માથું રે;—
જગમાં હું જ્યાં જ્યાં જાઉં, આનંદ ત્યાં પ્રભુ કરજો,
ભૂય શોક, તાપ સહિ દરજો;—
હું કાર્યસિદ્ધિને કાળે, નીકળ્યો દો આશિષ્ઠાવો,

મુજ શુકને આપ જ આપો:—

ન્યા પ્રકટ આપ પ્રભુ રાંતે, ત્યાં વિદ્ય વ્યાધિ શું ચાતા ?

કે દુઃખ દારિદ્ર્ય જાણતાં, કે શું જાણતાં રે!—

અથવા અંદપત્તપણું કે, શું અંદપશક્તિપણું રહેતું !

મારું મન તો નથી કહેતું, હા નથી કહેતું રે:—

તો જે પીડ આપ ન રાખો, તે મુજને શીદ જ આપો,

એ માટે વારસ રથાપ્યો, મને શું રથાપ્યો રે?—

જે લાભપ્રદ તે લો છો, મુજને દીધો છો હાનિ,

એ નીતિ કહોને ક્યાંની:—

હું પૂછું તમને, ખોટું, સઘળુંજ મુજને દેશો;

પછી હું કાનો એ કહેશો, કે જરી કહેશો રે?—

હું સર્વાંશેજ તમારો, એમ જ કહે છે ન્યારે,

‘તમ ધર્મ તમારે દારે,’ તો તમ દારે રે:—

ઈશની દશામાં મુજને, મળશે સફળતા ભારી,

દો છંવતે તો બસિહારિ:—

હે સહ સિદ્ધિપ્રદ સ્વામિ ! મુજને ન હવે આમળતા,

સહ કાર્ય દીધો સફળતા:—

શ્રી કૃષ્ણેન્દ્ર.

પથાર્ય પ્રેમને અંતઃકરણમાં પ્રકટાવવા દૃષ્ટશ્રીને વિજ્ઞાસિ.

વેરાવળ.

સાચો પ્રેમ નથી પ્રજો ! મારા ઉરમાં પ્રકટતો,

જેથી મુજ અંતરતણો, દાહ લેશ ન મટતો,—

પ્રેમનું બળ અદ્ભુત છે, એમ શાસ્ત્રથી જાણ્યું;

પણ અનુભવમાં હજી નથી એના બળને પ્રમાણ્યું:—

પ્રેમના બળથી તો જો, જેદ ધારે તે ચાતું,

પણ મુજ પ્રેમથી કાઢતું, વિશ્વે દુઃખ નથી જાતું:—

પ્રેમથી મૃત સજીવન ચતા, દેવાદિક આકર્ષાતા,

તાપત્રય પ્રેમી મળ્યે, તમ જન જૂઠી જાતા:—

સંબંધ સેવી વિવિધ પ્રતિ, મેં ન કાઢતું ઉકાળ્યું,

સાચા પ્રેમનું કાઢમાં મેં નં અરણ્ય વાળ્યું:—

ધિક્ એ મારો પ્રેમ છે, સર્વધિપ્રતિનો,

હવે હું નવ દાંણી શક્યો, જેનાં રાગમૃતિનો:—

આશ્રિતપ્રતિ સાચા પ્રેમને, હું કદીએ બતાવી,—

૧ ‘તેરા ધર્મ તેરે દાર’ એ ન્યાય.

સુધારી શક્યો ન તેમનું, વર્તમાન કે ભાવિ;—
મરતો નયને ભાળતો, મારાં પ્રીતિપાત્ર,
રક્ષણ હું નવ કરી શક્યો, તેમનું પળમાત્ર;—
પ્રેમ ક્યો શા કામનો, (જો) તેનું ક્ષેમ ન સાધ્યું,
કાટ્યાનું છિદ્ર જણાય તો, તેને કાણુ કહે સાધ્યું;—
સત્યાદિક સાધનવિષે, નથી સાચો પ્રેમ;
નહિ તો એ દોત જ સાધતા, માંડે યોગક્ષેમ;—
સદ્ગુણમાં પણ છે નહિ, પ્રેમ સાચો મારો,
શાં હકથી પછી કહી શકું, 'મને હે શુર ન તારો';—
સાચો પ્રેમ જો દોત તો, શ્રદ્ધા અનુપમ હોતે,
કાણુમાં ચરણે હું ધરત, જો છુટે પોતે;—
આપ પ્રતિના માહરા, પ્રેમને પણ ધિક્,
આપને આકર્ષા ન શક્યો, મુજ નિકટ અધિક;—
આપ તો પ્રેમને વશ પ્રભો ! પણ તે ક્યાંથી લાવું,
મુજ અંતરમાં રહું નથી, એવા પ્રેમનું શાવું;—
સમર્થ સાચા પ્રેમને, મુજ ઉર ઉપગંગો,
જેથી પૂર્ણ હું લઈ શકું, વિધિવિધ દેવી લ્હાયો;—

શ્રી જ્યેષ્ઠ.

રામાયણનો આધ્યાત્મિક સાર.

(અનુસંધાન ગતાંક ૫૪ ૨૦૪ થી).

સિદ્ધિની પુણ્યમયી પંચવટીનો ત્યાગ કરવો એ જીવને માટે ઘણું જ વિપત્તિજનક છે. જીવના આકારમાં અંવતરેલા ભગવાન પણ જીવને પોતાના ઉદાહરણથી સમજાવે છે કે, સિદ્ધિનો માર્ગ પ્રાપ્ત થયા પછી તેનો ત્યાગ કરવાથી શું વિપત્તિ આવે છે તે જુઓ, સિદ્ધિના માર્ગનો ત્યાગ કરવાથી જીવરૂપી રાવણ શરીરધારી રામની જ્ઞાન રૂપિણી સીતાનું હરણ કરે છે. જ્ઞાનરૂપી સીતાનો વિયોગ થવાથી રામચંદ્ર હાહાકાર કરી મૂકી રહારાજ કરી નિર્જન વનને ગળતરી દે છે.

કપટ, એ સંન્યાસી બનીને રાવણ જ્ઞાનરૂપી સીતાનું હરણ કરી જાય છે. આ સંન્યાસ નોનપ્રતાપ છે કે કપટભાવથી તેને ધારણ કરનારા પણ જ્ઞાનવાન જોવા જણાય છે. પરંતુ આવા કપટધારી સંન્યાસીઓ જ્ઞાનનું કણ જોગથી શકતા નથી તે કેવળ જ્ઞાનની ચોરી (ડાંગધાલુ) કરનારાં છે.

આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, અને સમાધિ આ યોગનાં મુખ્ય છે અંગ છે. એજ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં સહાયતા કરે છે. સુગ્રીવાદિ છ પ્રધાન વાદર એ આ અંગરૂપ છે. સમાધિરૂપી સુગ્રીવની સાથે ભગવાન રામને ઘણીજ મિત્રતા છે. આ બંને

જાણેકે અમેદાત્મા છે. સમાધિની દશામાં જીવ અને બ્રહ્મની અમેદાવસ્થા થાય છે. આસન સિવાય મન સ્થિર થતું નથી, અને મન સ્થિર કરવાનો ઉપાય સ્વરૂપ આસનજ સંસારરૂપી. સમુદ્રની પાર જવાના હેતુરૂપ છે, એ આસનરૂપી નળ લવસાગરની પાર ઉતરવાને માટે સેતુ (પુલ) બનાવે છે. પ્રત્યાહારથી મોહાદિક્ષિતો નાશ થાય છે. પ્રત્યાહાર રૂપી નીલ જીવ-રૂપી રાવણના કામ, ક્રોધ, મોહ, વિગેરે દસ મસ્તકો પર પાડે મારે છે. પ્રાણાયામરૂપી હનુ-માન લવસાગર કુદીને જ્ઞાનરૂપી સીતાનાં દર્શન કરવાનો લાલ મેળવે છે. પ્રણયનો આકાર અંગુડીના જેવો છે. પ્રણય એ પરમાત્માની પોતાની વસ્તુ છે. પ્રણયના અધિકારી પર-માત્માના પોતાના માણસજ હોય છે. સીતાજી અંગુડીને જોઇને, હનુમાનજીને રામચંદ્રના પોતાના માણસ તરીકે સમજે છે. વાયુની સાધનાજ પ્રાણાયામનું તત્ત્વ છે. જેથી હનુ-માનજી વાયુક્રમાર મનાય છે. ધારણારૂપી અંગદથી મોહાંધ જીવરૂપી રાવણને મૂર્છિત તથા મુકુટથી બ્રહ્મ થતું પડે છે, અને પ્ધાનપરાયણ યોગી હંમેશાં નિરાંગી હોય છે જેથી પ્ધાન રૂપી સરોણ વૈદ બનીને લક્ષ્મણજીના મોહરૂપી રામમાં અમોઘ ઔષધ આપે છે.

જીવ શરીરમાં પરમાત્માનો વિરોધ કરાવનારી એક શક્તિ છે. એ શક્તિ ભેદભાવ કરાવનાર, નિકૃતિરૂપવાળી શ્રીમતી સૂર્યનખા છે. એજ રામ અને રાવણ-પરમાત્મા અને જીવાત્મામાં ભેદ-ભુદાર્થ કરાવે છે. જ્યારે આત્મા લક્ષ્મણે તેનું નાક કાપી લેવા છતાં પણ જીવાત્મા-રાવણ તેની મીઠી વાતોમાં ભરમાઈ જાય છે.

જીવ માત્ર દશાનન-રાવણ છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, માત્સર્ય, દમ્ભ, દ્વેષ, દિંસા, તથા પૈશુન્યરૂપી દસ મુખવડે જીવ જીવદશાનન-વિશ્વસંસારનો આસ કરવાને માટે વ્યાકુલ થઈ રહ્યો છે. આ દશમુખને સહાય કરનાર જીવને પીસ હાય પણ છે. કામ, ક્રોધ વિગેરેને સત્ અને અસત્ બંને પ્રકારના વ્યવહાર કરતા જેવામાં આવે છે. ધર્મના અવિ-રોધી કામ, ક્રોધ આદિ જીવને માટે મંગલજનક છે, પરંતુ ધર્મવિરુદ્ધ કામ, ક્રોધ વિગેરે તેના ધોર અમંગલ કાર્યના આધાર રૂપ છે. એટલે કામ ક્રોધ વિગેરે દસ મુખના સદ્ અસદ્ વ્યવહાર એ જીવરૂપી દશાનન-રાવણના પીસ હાય છે.

જ્ઞાનહીન જીવદશાનન-રાવણનો લાઈ તમેરૂપી કુંભકર્ણ છે. તમ (તામસ)ની પ્રધા-નતાથી જીવને અહંકાર અધિક થાય છે. અહંકારરૂપી કુંભકર્ણનો આકાર વિશાળ છે. (તેનું સ્વરૂપ મોટું છે) અહંકાર હંમેશાં વિશ્વસંસારનો આસ કરવાને ઇચ્છે છે, અને તે પ્રમાણે અહંકાર રૂપી કુંભકર્ણ, દેવ, મનુષ્યો વિગેરેનો આસ કરવાને (ગળી જવાને) તૈયાર રહે છે. નિંદ્રા-ઉંઘ એ તમેરૂણના કાર્યરૂપ છે, અને જેથી તમની પ્રધાનતાવાળા અહં-કારરૂપી કુંભકર્ણને ઉંઘમાંજ આનંદ પડે છે.

જીવ અને બ્રહ્મની એકતા કરવાનો પ્રયત્ન કરવો એ વિવેકીનું લક્ષણ છે. વિલિપણ એ જીવ અને બ્રહ્મની એકતા કરવાનો પ્રયત્ન કરનાર વિવેકરૂપ છે. જીવરૂપી રાવણ વિવેક-રૂપી વિલિપણની વાત ન માનવાથી દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે, અને જેથી વિવેક પરમાત્મારૂપી રામનું શરણ લેજે.

જીવની સુંદર સુવર્ણ સરખી દેહ-શરીર એજ લંકાપુરી છે, જીવ માત્રમાં દેવ અને રાક્ષસ ભાવ વિષમાન હોય છે. બ્રહ્મ અને આચાર્ય-પુરૂષ અને પ્રકૃતિના સંયોગથીજ જીવની

ઉત્પત્તિ થાય છે. માયા એ રાક્ષસીણી રૂપી નિકંપા છે અને બ્રહ્મ એ બ્રાહ્મણરૂપી વિશ્વ-
શ્રવા છે. એજ જીવરૂપી દશાનન-રાવણુનાં માતાપિતા છે.

દેવો શરીરસ્થ ઇન્દ્રિયોના રૂપમાં, સેવક બનીને જીવરૂપી દશાનન-રાવણુની સેવા કરે
છે. વાયુ દેવ, નિઃશ્વાસ બનીને શરીરને સ્વચ્છ બનાવે છે. વરૂણ જલદિ રૂપથી શરીરની
મહિનતાનો ત્યાગ કરે છે. ચંદ્ર એ મનના સ્વરૂપમાં મરતકમાં વાસ કરીને રહે છે. સૂર્ય
એ આંખોના રૂપથી પ્રકાશને ખતાવે છે. એવી રીતે સૂર્ય લંકાપુરીના દ્વારપાલ રૂપ નેત્ર
છે. જીવ બ્રહ્માથી પ્રથમ વેદને જાણે છે. એથી બ્રહ્મા લંકામાં ગુરૂજી બને છે. આ પ્રકારે
જુદા જુદા દેવો, શરીરરૂપી લંકાપુરીમાં જુદા જુદા પ્રકારની સેવા બજાવે છે.

બ્રહ્મ અને જીવ-રામ અને રાવણુના મુદ્દમાં બ્રહ્માના સાથી યોગરૂપી વાંદરો રાક્ષસોનો
નાશ કરે છે. જીવના દશ માથારૂપી કામ ક્રોધાદિનો નાશ કરે છે. આ પછી દેહરૂપી લંકામાં
વિવેકરૂપી વિલિખણુનો ઉદય થાય છે, અને જ્ઞાનરૂપીણી સીતાનો ઉદ્ધાર થાય છે. પરંતુ
દેહરૂપી લંકામાં વાસ કરવાને લીધે કદાચ જ્ઞાનરૂપી સીતા મહિન ન થઈ હોય એવા વિચા-
રથી પ્રત્યક્ષિત યોગરૂપી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીને પોતાની શુદ્ધિ કરી ખતાવે છે.

આ પ્રકારે રામાયણુના ચરિત્રોની આધ્યાત્મિકતા પ્રતિત થાય છે, એ હંમેશાં સંન્ય છે.

આત્મ વિચાર.

(અનુસંધાન મતાંક. ૫૪ ૨૦૭ થી).

હવે જીવાત્માની દૌટ ક્યાં મુઠી છે? તે જોઈએ. તે ક્યાં રહે છે, તેનું ગંતવ્યસ્થાન ક્યાં
છે? આપણા પ્રાચિન વિદ્વાનો મુક્તિનેજ જીવાત્માની મૂળ દશા છે એવું ખતાવે છે. મનુષ્ય
બંધનોથી બંધાયેલો છે. તેનું વર્તમાન રૂપ તે તેનું સ્વાભાવિક રૂપ નથી. બંધનોમાં પડીને
તે આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરે છે. બંધનેને તે તોડવાને ઇચ્છે છે. પરિણામ એ આવે
છે કે, કોઈ એક વખતે તેનાં બંધન તુટી જાય છે અને તે પોતાના મૂળ સ્વરૂપ અને
મૂળ સ્વભાવને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એ સઘળાં બંધને, સઘળાં ગ્રંથિયો, સઘળાં વિકાસ,
જે આપણે અનુભવ કરીએ છીએ. તે આપણા ગંતવ્ય માર્ગના નાના મોટા દરજ્જા છે.
આ ગ્રંથિયો, અને બંધનેમાં પૃથ્વી, સૂર્ય, ચંદ્રમાં, અને તારાગણ ન્યાય અને અન્યાય,
ભક્ષમનસાઈ કે ખોટાપણું, હસવું કે રડવું, આનંદ અને શોક વિગેરે જોડાયેલાં છે. આથી
જીવાત્માને અનુભવ વધે છે. આ અનુભવથી જીવાત્મા પોતાની પ્રકૃતિનો પૂરેપૂરો વિકાસ
કરી શકે છે, અને અંતે આ બંધનેને તોડી નાખે છે. ત્યારે તે પ્રકૃતિના બહારના અને
અંદરના નિયમોથી મુક્ત થઈ જાય છે, અને તે પ્રકૃતિની પારે નિકળી જાય છે. આ તેની
મુક્તિવસ્થા છે. આ વખતે પ્રકૃતિ પોતેજ જીવાત્માને આધિન થઈ જાય છે. જે દ્વારા
જીવાત્માને મુક્તિના માર્ગમાં મુકે છે અને જેથી તેને અનુભવ થાય છે તેનું જ નામ જન્મ
છે. જીવાત્મા નીચે શરીરને ગ્રંથણ કરે છે અને ધીરે ધીરે તેમાં તે પોતાનો વિકાસ
કરે છે. જે વખતે તેને એમ ખબર પડે છે કે આ શરીરમાં રહીને પોતે પોતાનો વિકાસ
કરી શકશે નહિ તે વખતે તે તેને છોડી દે છે અને બીજા જન્મ શરીરને ધારણ કરી લે

છે તેમાંથી પણ તે ત્યારે પોતાનો વિકાસ કરે છે, અને જ્યાં તેમાં પણ તે અધિક વિકાસ થાય રહેતા નથી ત્યારે તે શરીરનો પણ ત્યાગ કરે છે અને તેથી પણ ઉચ્ચ શરીરને પ્રવૃત્ત કરી લે છે. આ પ્રમાણે જ્યાં સુધી જીવાત્માને પોતાની સર્વથી ઉચ્ચ આકાંક્ષાઓનો વિકાસ કરી શકે તેવું શરીર નથી મળતું ત્યાંસુધી આ ક્રમ ચાલ્યો કરે છે, અને આ અવસ્થા સુધી પહોંચવાથી જીવાત્મા મુક્ત થઈ જાય છે.

જીવાત્મા અનન્ત છે. તે સર્વત્ર વ્યાપક છે. તે પછી-તેને એક શરીરનો ત્યાગ કરીને બીજા શરીરનું પ્રવૃત્ત કરવાનું શું કારણ છે ? જીવાત્મા નથી આવતો કે નથી જતો, નથી પેદા થતો કે નથી મરતો. જે સર્વ વ્યાપી છે તેનો જન્મ, ક્ષયી રીતે હોઈ શકે ? જીવાત્મા શરીરમાં રહે છે એમ કહેવું એ સર્વથા નિરર્થક છે. જે વસ્તુ અનિયંત્રિત છે તે નિયંત્રિત ક્ષયી રીતે હોઈ શકે ? આવો દાષ પ્રશ્ન કરે તો જણાવવાનું કે, કલ્પના કરો કે કાંઈ મનુષ્યે પોતાના હોથમાં એક પુસ્તક લીધું છે. એક પૃષ્ઠ વાંચ્યા પછી તેને ફેરવીને બીજું પાન વાંચવા લાગે છે. એવી રીતે તે આગળ ને આગળ વાંચતો જાય છે અને પાનું ફેરવતો જાય છે, આ સર્વ પાનાં ઉપસાવવાનો વ્યાપાર પુસ્તકનાં પાનાંમાં થાય છે. કાંઈ મનુષ્યમાં થતો નથી, તે મનુષ્ય તો જ્યાં ને ત્યાં ખેડાજ રહે છે, તેવીજ સ્થિતિ જીવાત્માની પણ છે. આ સઘળી પ્રકૃતિ એ પુસ્તક રૂપ છે જેને જીવાત્મા વાંચે છે અને પ્રત્યેક જન્મ માનો કે આ પુસ્તકની માફક એક પાનારૂપ ફેરે છે.

ત્યારે એક પાન વાંચી લેવામાં આવે છે, ત્યારે તેને ફેરવવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી સઘળું પુસ્તક સમાપ્ત કરવામાં આવતું નથી, અને જીવાત્મા પ્રકૃતિના સઘળા અનુભવોને પ્રાપ્ત કરીને પૂર્ણ થઈ શકતો નથી ત્યાંસુધી આ લઘુવાનું જન્મ લેવાનું આ પ્રકારે ચાલુ જ રહે છે. આ સર્વ બને છે ખરું, પરંતુ જીવાત્મા જતા પણ તેમાં લુપ્ત થતો નથી. તે નથી આવતો કે નથી જતો. તે તો માત્ર અનુભવ પ્રાપ્ત કરતો જ રહે છે. તથાપિ આપણને એમ દેખાય છે કે આપણે ચાલ્યા કરીએ છીએ, પૂર્વિ ફેરે છે. તથાપિ આપણે જો એમ માનીએ કે સર્વ ફેરે છે, તો એ આપણી ભૂલ છે. આ એક આપણો ભ્રમ માત્ર છે. આવી રીતે આપણુ એક આપણો ભ્રમ છે કે આપણે જન્મીએ છીએ અને આપણે મરીએ છીએ; આપણું આવર્તિ છે અને આપણું નશ્વર છે. આપણું તો આવતા પણ નથી અને જતા પણ નથી; જન્મતા પણ નથી અને મરતા પણ નથી. જીવાત્મા ક્યાં ક્યાં જાય છે એ જાણવાને માટે તો કોઈ સ્થાન પણ નથી તેમજ એવી કોઈ જગ્યા પણ નથી કે જ્યાં તે ન હોય.

જીવાત્માના પ્રકાશ અને પ્રકૃતિના વિકાસનો આ દાસ છે. વિકાસનો ક્રમ અને મોટી એ જીવાત્મામાં નથી. તે તો દેવજ પ્રકૃતિમાં જ છે. જ્યાં જ્યાં પ્રકૃતિ આગળ રૂપી વિભિન્ન અને ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કરતી જાય છે. તેમ તેમ જીવાત્માની પ્રતિભાનો પ્રકાશ મનું શરણ લે છે. જાણે એક પડદો નાંખેલો છે તેની પાછળ એક આશ્ચર્યજનક દેખાવ જતો સુંદર સુવર્ણ છદ્દ છે. પડદાની પાછળ જે દેખાવ છે તેનો કેટલોક ભાગ રાક્ષસ ભાવે વિદ્યમાન હોય ૦ શરીરે છીએ. જેમ જેમ તે છિદ્રનો આકાર વધારે થતો

પદ્મને બિલકુલ લાંથી ઉપાડી લેવામાં આવે છે ત્યારે આપણી અને તે-- દેખાવની-- વચ્ચે કાંઈ અવરોધ કરનાર નહિ હોવાથી અંદરનો સંકલ્પ આકર્ષણનું દેખાવ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આ પદ્મે તે મનુષ્યનું મન છે. મન રૂપી પદ્મની અંદરની બાજુ જીવાત્માની પ્રતિભા, પવિત્રતા અને અનંત શક્તિ છે. મન જેટલું અધિક સ્વચ્છ અને પવિત્ર થતું જાય છે તેટલા પ્રમાણમાં જીવાત્માની પ્રતિભાનો અધિક અને અધિક વિકાસ થતો જાય છે. મૂળ જીવાત્મામાં કાંઈ પરિવર્તન થતું નથી પરંતુ પદ્મમાં જ થાય છે.

જીવાત્મા અપરિવર્તન શીલ, અવિનાશી, પવિત્ર અને આનંદશય છે. અને તેથી કરીને સિદ્ધ થાય છે કે હયામાં હિયા અને નિયા મનુષ્યમાં એટલું જ નહિ પણ એક નાના સરખા જંતુમાં પણ પવિત્ર, પૂર્ણ, અનંત અને સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ જીવાત્મા વિરાજમાન છે. જંતુમય કોષમાં જીવાત્મા પોતાની શક્તિ અને પવિત્રતાનો બહુ જ થોડો અંશ વિકાસ કરી શકે છે. અને મનુષ્યમાં તે તેના કરતાં અધિક અંશ પોતાનો વિકાસ કરી શકે છે. અને આથી જોનેમાં તદ્દાવત માત્ર થોડાં અને વધારેનો છે. મૂળમાં કાંઈ નથી. પ્રાણી માવમાં તે જ પવિત્ર અને પૂર્ણ જીવાત્મા વિરાજમાન હોય છે.

સ્વર્ગાદિ લોકોના વિષયમાં પણ મનુષ્યોએ બહુ જ કાંઈ વિચાર કર્યો છે. પરંતુ તે વિચાર મધ્યમ ક્ષેત્રીના સમજવામાં આવે છે. સર્વનો વિચાર એ નિચ વિચાર છે. તે વિચાર સુખ પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થાય છે. આવું માનવું એ આપણી મૂર્ખતા છે. બાળક એમ સમજે છે કે સપથું જળત બાળકોથી જ ભરેલું હશે, ગાંડા માણસ એમ સમજે કે સધળો સંસાર એ ગાંડાની દરિપતાલજ હશે. આવી રીતે એવાં પણ લોક છે કે જે સુખ પ્રાપ્તિના સ્થાનોની કલ્પના જ કર્યા કરે છે, જે એમ સમજે છે કે આ સંસાર એ કેવળ ઇન્દ્રિયોને સુખ ભોગવવાની જ જગ્યા છે, તેનું જીવન, ખાવાપીવામાં અને મોજમજા ઉણવવામાં જ વ્યતિત થાય છે. તો તેનામાં અને પશુઓમાં બહુ જ થોડું અંતર હોય છે. જીવન તો અદ્ય હોય છે, પણ તેની વિષયવાસના અનંત હોય છે. એથી સ્વાભાવિક છે કે તે એવા સ્થાનોનું ખ્યાન કરે તો શે છે કે જ્યાં કોઈ તેના સુખમાં વિરોધ પ્રકટાવી શકે નહિ. આવા લોક રાજ નવાં નવાં સ્વપ્નને દેખ્યાં કરે છે. ત્યારે તેનું એક સ્વપ્ન સમાપ્ત થઈ જાય છે કે તરત બીજું સ્વપ્ન આવે છે કે, જોમાં ઇન્દ્રિયજન્ય ભોજોનું પ્રધાનપણ હોય છે, ત્યારે કોઈ અન્ય પ્રકારના વિષયની ચિંતામાં પડી જાય છે ત્યારે જ તેના આ સ્વપ્નનો પણ અંત આવી જાય છે. આ પ્રકારે તે એકની પછી બીજું એમ જુદાં જુદાં સ્વપ્નમાં જોયાં ખોતો આગળ વધેતા જાય છે.

જીવાત્માના વિષયમાં એક વાત બીજી પણ વિચાર કરવા જેવી છે. જીવાત્મા સ્વભાવથી જ પવિત્ર, બંધનહિન, અનંત અને સર્વવ્યાપી છે, અને તેથી જીવાત્મા એકના બે થઈ શકતા નથી. અનંત પદાર્થ બહુ હોઈ શકતો નથી. તેમ બે પણ હોઈ શકે નહિ, જો બે પણ અનંત પદાર્થ હોત તો તે એક બીજને પરસ્પર નિવચ્ચિત કરી શકત અને આ દશમાં તે જોને નિવચ્ચિત થઈ શકત. પણ અનંત તો કેવળ એક જ વસ્તુ છે. અને તેથી આત્મા એક જ છે.

એક વૃક્ષપર એક હવે રોયપર અને બીજું નિચેની એક ડાળપર એમ બે પડી

ખેડાં છે. એક ફળ ખાયાં કરે છે અને બીજું છાંતું માનું એસી રહ્યું છે, જે પક્ષી નિર્મતી ગાળીપર બેઠેલું છે તે ભલાઈ અને છુરાખનાં ફળ ખાઈ રહ્યું છે, અને ઈન્દ્રિયજન્ય સુખની તરફ જઈ રહ્યું છે. ન્યારે ખાતાં ખાતાં કાંઈ કડવું ફળ ખાય છે, ત્યારે તે ઉપરની તરફ જુવે છે તો જણાય છે કે ઉપરનું પક્ષી શાન્તિપૂર્વક બેઠું છે, નથી તેને સારાની પરવા કે નથી ખોટાની પરવા. તે પોતે પોતામાંજ મસ્ત છે. તે પોતાનાથી અન્ય કાંઈ આનંદની ઇચ્છા કરતું નથી. આનંદ તો પોતાનામાંજ છે. જેથી તેને આમતેમ શોધવા ફરતું એ વૃથા છે. નીચેવાળું પક્ષી ઉપરના પક્ષીની તરફ જોઈને તેની પાસે જવાની ઇચ્છા કરે છે, અને કાંઈક ગાળી ઉપર ચઢે પલુ છે. પરંતુ તેના ફળ ખાવાના જુના સંસ્કારો (ટેવો) તેની સાથે હોવાથી તે તેનો પીછો છોડતા નથી. જેથી તે વળી ત્યાં ફળ ખાવા લાગે છે. વળી થોડી વારમાં તેના ખાવામાં પાંછું ધણુંજ કડવું ફળ આવે છે, જેથી પાછું તે ઉપર જુવે છે, તો ઉપરના પક્ષીને તો અથમની માફક શાંત બેઠેલું દેખે છે. વળી પાછું તે કાંઈક ઉપરની ગાળીએ જાય છે, પરંતુ જુના સંસ્કારો (ટેવો) તેને પાછું નીચે ફળ ખાવાને ધસડી લાવે છે અને વળી તે મીઠાં અને કડવાં ફળને ખાવા લાગે છે. કેટલીકવાર પાછું તેને કડવું ફળ મળે છે અને જેથી પાછું કાંઈક ઉપરની ગાળીએ ઉડીને બેસે છે. એમ કરતાં કરતાં તે ઉપરની ગાળીએ બેસતું બેસતું જાય છે, તેમ તેમ ઉપરના પક્ષીના પગોનો પડછાયો તેના પર પડતો જાય છે. એમ કરતાં કરતાં તે ન્યારે છેક ટોચે ચડે છે ત્યારે તેના સંધળા દેખાવ બદલાઈ જાય છે, અને જણાય છે કે નીચેનું પક્ષી તો કદી હવુંજ નહિ, માત્ર ઉપરજ પક્ષી હવું અને જેને તે નીચેનું પક્ષી સમજતું હવું તે કવળ ઉપરના પક્ષીનું પ્રતિબિંબ (પડછાયો) જ હવું.

જીવાત્માની આજ પ્રકૃતિ છે. મનુષ્યનો જીવાત્મા ઇન્દ્રિયોના ભોગ અને સંસારની વાસનાઓની તરફ દોડ્યાં કરે છે. તે પશુઓની માફક ઇન્દ્રિયોના સુખોપભોગમાં ફર્યાં રહે છે. તે ઇન્દ્રિયોના ક્ષણિક આનંદમાં જ પોતાના જીવનને બંધીત કરે છે. ન્યારે તેને ચપ્પડ વાગે છે ત્યારે થોડા વખતને માટે તેનું માથું ચકકર ખાવા લાગે છે અને તે વખતે તેને જણાય છે કે સંસાર જેવું દેખવામાં આવે છે પણ ખરી રીતે તેવું કશુંજ નથી. તે, ઉપરની તરફ નજર નાંખે છે તો તેને અનંતસન્નિધાનંદનો એક ઝગકારો દેખાય છે, જેથી તે તરફ ચાલે છે, પરંતુ ધણા જન્મના સંસ્કારો તેને ફરી પાછો ખેંચી લાવે છે. બીજી વાર પાછી ચપ્પડ વાગે છે એટલે સર્વબાપી અનંતની ઝકક તેના દેખવામાં આવે છે અને તે કાંઈક આગળ વધે છે. આ પ્રકારે જોટલો તે આગળ વધતો જાય છે. તે પ્રમાણમાં તેને સમગ્રજ છે કે તેનું નીચું, પતિત અને સ્વાર્થી બંધિતત્વ-મનુષ્યત્વ દુર થતું જાય છે, અને એ નાની સરખી વસ્તુને સુખ આપવાને માટે તેની સંધળા સંસારની આદુતિ આપવાની ઇચ્છા મટતી જાય છે. જેમ જેમ તે ધીરે ધીરે નજીક પહોંચતો જાય છે તેમ તેમ પ્રકૃતિ અંતર્ધ્યાન થતી જાય છે અને ન્યારે તે છેક જીવાત્માના પ્રદેશની નિકટ પહોંચી જાય છે ત્યારે તેને સંધળા દેખાવ ફરી ગયેલો સમજાય છે, અને અનુભવ થાય છે કે હુંજ બીજું પક્ષીયું. જે અનંતને તેણે દૂરથી દેખ્યું હવું, તે પોતેજ તેનો આત્મા છે. પ્રતિભા અને શાન્તિનો જે આશ્ચર્યજનક ઝગકારો તેને જણાયો હતો, તે પોતેજ તેનો આત્મા હતો. આ વખતે જીવાત્મા વાસ્તવિક સત્યની પ્રાપ્તિ કરી લે છે.

જે પ્રત્યેક અણુમાં ઉપસ્થિત છે, જે દરેક જગ્યાએ વ્યાપ્ત છે, જે સર્વ પદાર્થોના અંતરાત્મા છે, જે આ સંસારનો સ્વામી છે તેજ તેમ છે, તેમ કાંઈ બીજા નથી. તેમજ આત્મા છે. જીવભાવનો ત્યાગ કરી આત્માની નિકટને નિકટ જતા જાય. જેમ જેમ તેમ નિકટ જતા જશે તેમ તેમ તમારો જીવ ભાવ પાંચટાં છે જશે અને આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ થશે.

સુખોત્પાદક ક્રિયા.

મનુષ્ય માત્ર પોતે પોતાને માટે સુખ અને દુઃખને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જે જે મનુષ્યો આ સંસારમાં સુખી જીવ્યાં છે તેમણે તે સુખને પોતાનાજ પ્રયત્નથી પ્રાપ્ત કરેલું હોય છે. જે જે દુઃખમાં સ્વડતા હોય છે, તેમણે પોતેજ તે દુઃખને પોતાની પાસે ધસડી આણેલું હોય છે.

મનુષ્ય જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેનો નાશ પણ કરી શકે છે, અને જે મનુષ્યથી પ્રાપ્ત કરી શકાય એવું છે તેને તે પ્રાપ્ત કરી શકવાને સમર્થ છે. એક મકાન મંધાવનાર મનુષ્ય તેને પાડવું પારે તો એક ક્ષણ વારમાં પાડી શકવાને સમર્થ છે, અને એવી રીતે મનુષ્ય જે કિંધા પોતાને હાથે કરી શકે તેમ છે, તે કિંધાનો નાશ કરવાને માટે પણ તે સમર્થ છે. તો તે આધારે જ્યારે મનુષ્ય પોતે સુખ મેળવવાને શક્તિમાન છે, તેમ તેનો ક્ષય કરવાને માટે પણ શક્તિમાન છે. દુઃખ મેળવવાને માટે શક્તિમાન છે તો તેનો નાશ કરવાને માટે પણ શક્તિમાન છે.

સુખ અથવા તો દુઃખ મનુષ્યે પોતે પોતાનીજ મેળે પ્રાપ્ત કરેલાં હોય છે. ને તેમ સુખનેજ ઇચ્છના હો, અને દુઃખનો કેવળ નાશ કરવાનું ઇચ્છતા હશે તો તે પણ બની શકે તેમ છે.

મનુષ્યે જન્મ્યા પછી પોતાની ઉત્તિ કરવાને માટે અથવા તો સુખ અને અધર્મને મેળવવાને માટે કેટલીક કેળવણી લેવાની જરૂર છે, અને તે કેળવણી લઈને પોતે યથાર્થ મનુષ્ય બને છે તો પછી તે સંસાર રૂપી રજમાં પોતાનો વિન્ય પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મનુષ્ય—શરીર, મન અને આત્મા એ ત્રણનાં મંથેગથી બનેલો છે. તેમાંથી બે એકનો નાશ થાય છે તો તે વખતે મનુષ્યનો નાશ થાય છે. આથી આ ત્રણનાં આધારે મનુષ્ય જીવી શકે છે. જેમ એક કુહાડીથી લાકડાં કાપવાને માટે તે કુહાડીનું પાતું તેમજ તેના લાકડાનો હાથો બને બે મંજૂત હોય છે. તો તે કાપી શકાય છે, અને તેમાંથી એકની ખામી હોય છે તો પછી જરોબર કાર્ય થતું નથી, તેવીજ રીતે મનુષ્યનામાં શરીર, મન અને આત્મા આ ત્રણે બે મંજૂત અને કેળવાયલાં હોય છે તો આ ત્રણે મળીને યથેસા મનુષ્યથી ઉત્તમ કાર્ય થાય છે. તેમજ જેમ લાકડાં કાપવાને માટે લોહાની કુહાડી અને તેના હાથાનો મંથેગ કરાવી એક રૂપ આપી અને પછી લાકડાં કાપવામાં આવે છે તો તે જરોબર કાપી શકાય છે પણ કુહાડી અને હાથો જરોબર એક બીજા સાથે સજ્જડ બેઠલાં નથી હોતાં, અને હાથમડાં કરતાં હોય છે તો તેથી લાકડાં

કાંઈ શકાતાં નથી અને વખતે આકુ, અવળું, વાગતાં, કુદાડી અને હાથો લાગી જાય છે, અને તેનો ઉપયોગ કરનાર માર ખાઈ ખેસે છે. અને તેથી જો બરાબર એક ધાએ બે કકડા કરવા હોય તો, ઉત્તમ કુદાડીને ધાર ઉતરાવી મજબૂત હાથમાં સળંગ ખેસાડી, કુદાડી અને હાથને એક કરી પછી તેનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છા રાખનારો તેનો બરાબર નિશાન મારી ધા કરે છે તો ઝપાટાબંધ લાકડાં ચીરી નાંખી પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ ઉત્તમ પ્રકારે કરે છે. તેવીજ રીતે શરીર અને મન બંનેને ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી આપી મજબૂત બનાવી બંનેનો સંયોગ કરાવી એકજ દિશામાં તે બંને પ્રયત્ન કરે તેથી સ્થિતિમાં જો તેમને સુકે તો આત્મા વડે કરાતી ક્રિયા ઉત્તમ પ્રકારે થઈ શકે છે. જેમ લોહાની કુદાડી, લાકડાંનો હાથો અને તેનો ઉપયોગ કરનાર આ ત્રણે મજબૂત હોય છે, અને પછી એકજ દિશામાં પ્રયત્ન કરે છે તો સિદ્ધિનો અનુભવ કરે છે, તેવીજ રીતે શરીર, મન અને આત્મા આ ત્રણે મજબૂત બની યોગ્ય પ્રકારે કેળવાઈ એક થઈ અને પછી જ પ્રયત્ન કરે છે તે સોએ સો ટકા સિદ્ધિ થાય છે.

મનુષ્યને જે કાંઈ દુઃખ અથવા તો સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તે તેના મનનાંજ પ્રતાપ છે. સુખને મેળવવાને અને દુઃખનો ત્યાગ કરવાને માટે મનુષ્યે પોતાના મનનેજ સુધારવાની જરૂર છે. જેવા પ્રકારનું મનુષ્યનું મન હોય છે, તેવા પ્રકારનીજ મનુષ્યની ચારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક સ્થિતિ હોય છે. કાંઈ પણ મનુષ્યની વર્તમાન સ્થિતિ જોઈને કહી શકાય છે કે તે મનુષ્યનું મન કેવા વિચારનું સેવન કરનારું છે, મનુષ્યને દાંષ્ટ પણ પ્રકારની સુખ કે દુઃખ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરાવનાર તેનું મનજ છે. મન જેવા વિચારોને કરનારું હોય છે તેવાં કાર્યો તેનું શરીર કરે છે અને તેવાં ફળને પછી મનુષ્ય ભોગવે છે. મનુષ્યને સુખના શિખર ઉપરથી પાડીને દુઃખના સમુદ્રમાં એક લાણ વારમાં દુઃખાડનાર અને દુઃખના સમુદ્રમાં ડૂબેલાને એક લાણ વારમાંજ સુખના શિખરે સ્થિતિ કરાવનાર વિચારજ છે. વિચાર એ મનુષ્યનામાં એવું સામર્થ્ય પ્રકટાવનાર છે કે જેનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી. જેમ કુદરતમાં વિષુત વિગેરે અનેક સામર્થ્યો આશ્ચર્યજનક દેરફાર કરી શકે છે તેવીજ રીતે મનુષ્યનામાં વિચાર એ વિષુત જેવા દેરફાર કરનાર અને અદ્ભૂત સામર્થ્ય દર્શાવનાર છે. મન જેવા પ્રકારનું કેળવાયેલું હોય છે અથવા તો મન ઉપર જેવા પ્રકારના ંસકારો પાડવામાં આવેલા હોય છે તેવા પ્રકારનાં કાર્યો તે મનુષ્ય પામે કરાવે છે, અને જેવાં કાર્યો મનુષ્ય કરે છે તેવાં ફળ તેને ભોગવવાં પડે છે.

દરેકજ મન એ જુના ંસકારાનુસાર વિચારો કરીને, તેમ નવા વિચારો ઉત્પન્ન કરીને પોતાનામાં નવા ંસકારો ઉત્પન્ન કરીને કરે છે. મન એ પ્રયત્નશીલ છે. એક ઘડી વાર પણ તે નવજુ પડી શકતો ખેસી રહેતું નથી. તે દરેકમાં અનેક વિચાર કરીને કરે છે. જેમ જેમ તેને નવરાજ મળતી જાય છે તેમ તેમ તે નવા નવા વિચારોને ઉત્પન્ન કરીને કરે છે. પણ જો કદી તેને કાંઈ પણ કામમાં પરાવવામાં આવે છે, અને નવરૂ મૂકવામાં આવતું નથી તો તેને નવા નવા વિચારોને ઉત્પન્ન કરવાની નવરાજ મળતી નથી, છતાં પણ તે પોતાની ટેવને છોડતું નથી. કામ કરવા છતાં પણ તે કાંઈ કાંઈ વખતે કામમાંથી ખસી જઈ પાછું નવા વિચારોનાં શુચળાંને શુચળાં કરે છે.

‘અમે તે વળતે અમે તેવા વિચારો કરવા એ મનુષ્યને હાનિ કરનાર છે. જેમ કાંઈ માણસ કાંઈ તેજ ઘોડા ઉપર બેસીને પછી લગામ ઉપર અંકુશ રાખ્યા સિવાય ચાલુક લગાવી તેને સ્વતંત્ર દોડવા દે છે તેમ તે ઘોડા તેને કયે વળતે કયે સ્થળે લઈ જઈને નાખશે તે કહી શકાતું નથી, તેમ મનુષ્ય જે પોતાના મનને સ્વતંત્રપણે વિચરવા દે છે તેા તે મન તેને કયે વળતે કયી સ્થિતિમાં લાવી મૂકશે તે કહી શકાતું નથી. આથી જે ઘોડેચારે ધારેલા સ્થળે પહોંચવું હોય તેા, તેણે ઘોડાની લગામ ઉપર અંકુશ રાખવો ધટે છે, અને જે તે લગામવડે ઘોડાને કળજે રાખી શકે છે તેાજ ધારેલા સ્થળે પહોંચી શકે છે, તેવીજ રીતે મનુષ્ય પણ જે પોતાના મનરૂપી ઘોડાના ઉપર અંકુશ રાખી તેને કાંવે ત્યાં સ્વતંત્રપણે વિચરવા નહિ દેશે તેા તે પોતાની દુઃખમય સ્થિતિમાંથી સુખમય સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકશે. જે મનુષ્યો મનને વશ વર્તાવી શકે છે, મન આડા અવળા વિચાર ન કરે તેને માટે જે મનુષ્ય તેને કાંઈ પ્રયત્નમાં લેતેકું રાખે છે અને પછી તે બરાબર પોતાનું કામ કરે છે કે નહિ તેની તેના ઉપર સાવધાનપણે દેખરેખ રાખ્યાં કરે છે તેા અંતે તે મન તેને વશ થઈ જાય છે. અને પછી તે વડે યતા વિચારો અને તે વિચારાનુસાર શરીરવડે યતી ક્રિયા એવા પ્રકારની થાય છે કે તેથી મનુષ્ય સુખમાંજ રહી શકે છે. પ્રથમ શરીર આરોગ્ય રહે તે પ્રમાણે મનુષ્યે પોતાનું વર્તન રાખવું, અને ત્યાર પછી મનને તે યોગ્ય વિચારો ન કરે તેવું બનાવવું. અને તે પછી મનુષ્ય જે માનસિક અને શારીરિક કિયાના સંયોગ કરીને જે ક્રિયા કરે છે, તેમાં તે કળીશૂન થયા સિવાય રહેતોજ નથી.

જે તમે હાલ સુખી હો અથવા તેા દુઃખી હો તેા તેના તમે પોતેજ જવાબદાર છો. તે તમારીજ ઉપજવેલી ક્રિયાથી ઉત્પન્ન કરેલું કળ છે. તેથી જે તમને તમારી હાલની સ્થિતિ દુઃખકર લાગતી હોય તેા તેના ત્યાગ કરવો પણ તમારાજ હાથમાં છે. તમે હાલ જે વિચાર અને ક્રિયાનું સેવન કરતા હો તેને તમને સુખ મળે તેવા વિચાર અને ક્રિયામાં, પ્રયત્નની નાખો, અને જે આ પ્રમાણે તમે તમારા વિચારને સુખોત્પાદક વિચારમાં ફેરવી શકતાની ક્રિયા કરી શકશો તેા અવશ્ય તમને સુખજ મળશે, અને પછી સુખ એ દુર્લભ છે એવું જે તમારા મનમાં પેસી ગયું હશે તે નીકળી જશે.

કાંઈ પણ કાર્ય પ્રયત્નથી સરળ થઈ શકે છે. અમે તેવું અસાધ્ય ગણાતું કાર્ય પ્રયત્ન આગળ સુખ સાધ્ય છે, અને તેથી તમે પ્રયત્નવડે તમારા હાલના વિચારો બદલી શકો તેમ છે.

જેમ જેમ તમે તમારા વિચારોને બદલશો અથવા તેા શુદ્ધ કરશો તેમ તેમ તમને સુખ મળતું જશે. વિચારને બદલવાથી અથવા તેા મનની મક્ષિનતાને ત્યાગ કરી તેને સ્વચ્છ બનાવવાથી તે જેમ જેમ સ્વચ્છ થતું જશે તેમ તેમ તે તમારે તાજે થતું જશે અને તેમ તેમ તે દ્વારા ક્ષાતા વિચારો પણ તમને સુખ ઉપજાવનાર થઈ પડશે.

આ કાર્ય કઠિન નથી પણ સરળ છે છતાં પણ કાંઈ તેને સિદ્ધ કરી શકું નથી. મારણકે વિચારને બદલવો અથવા મનના ઉપર અંકુશને પ્રાપ્ત કરવું તેને ઘણા દુષ્કર અને કઠિન કાર્ય માંને છે. જેથી તેને સિદ્ધ કરવા ઈચ્છનાર નિસ્તાલી બની જાય છે, અને જેથી તે કાર્ય કરવાને પ્રયત્ન કરતો નથી.

સુખને પ્રાપ્ત કરવાને માટે પોતાના મનના ઉપર અંકુશ રાખી, તે દ્વારા ચના વિચારો આપણને સુખ ઉપજાવે તેવાં તે કરે તેવો તેના ઉપર અંકુશ રાખવો, આ કાર્ય પ્રયત્ન કરનારને જરા પણ અઘડ નથી, આ કાર્ય સહેલું છે અને તેનો દરેક માણસ ઉપયોગ કરી શકે તેમ છે. આ પ્રમાણે મનને વશ કરવાની એક સહેલાઈ સહેલી રીત છે, અને તેનો બે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તો ગમે તેવો મનુષ્ય પણ તેને વશ કરી પોતે પોતાની ધારેલી સ્થિતિએ પહોંચી શકે છે.

આ પ્રયત્ન કરવાને માટે તમે હાલ જે પ્રયાસ કરતા હો, હાલ જે ધર્મો રાજગાર કરતા હો તેનો ત્યાગ કરવાનો નથી, પણ તેની સાથેજ આ પ્રયત્ન કરવાનો છે, તેમાં પણ જો તમે અવજો માર્ગે પ્રયત્ન કરતા હો તો તેનો ત્યાગ કરી સવળા રસ્તે વળવાનું હોય છે. તમે હાલ વ્યવહારમાં જે ક્રિયા કરો છો તે મોત તમારા શરીરના રક્ષણને માટે લેઈતા સાધનો મેળવવાની કરો છો, તેની સાથે મનને પુષ્ટ કરવાને માટે લક્ષ આપવાનું હોય છે. શરીર હજુ પુષ્ટ અને નિરાગ હોય પણ જો તેનું મન રોગિષ્ટ હોય છે તો તેનાથી કશું કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી, માટે મન તરફ લક્ષ આપવાનું છે. જેમ શરીર અયોગ્ય અને નુકશાન કરનાર આહારનું ગ્રહણ કરે છે તો તે રોગી થઈ જાય છે, તેનો નાશ થાય છે તેવીજ રીતે જો મન પણ અશુભ વિચારોનું મેવન કરનાર અને કોઈ એક જગ્યાએ સ્થિર ન હોતાં ગમે ત્યાં રમડેલ હોય છે તો તેનું પરિણામ સાઈ આવતું નથી.

આથી શરીરની માફકજ મનની ક્રિયા તરફ પણ તમારે દેખરેખ રાખવાની હોય છે. શરીરની મન ઉપર અને મનની શરીર ઉપર અસર થાય છે, અને તેથી જો બંને કેળવાયલાં અને નિરાગી હોય છે તો તેવડે કરતાં કાર્યો સિદ્ધ થાય છે, અને સુખનો માર્ગ ખુલ્લો થઈ જાય છે.

વ્યવહારમાં સંસાર ત્યાગ.

(અનુસંધાન લાંગોદય પુ. ૧ લાના અંક ૩ ના પૃષ્ઠ ૧૧૨ થી.)

મનુષ્ય આ પ્રમાણે સુખ મેળવવાની ખાતર જ્યારે અનેક જગ્યાએ ફાંફાં મારે છે, અને જ્યારે વ્યવહારમાં તેને કોઈ સુખનું લાભ થતું નથી, અથવા તો દરિદ્રતાથી, કે ધરનાં માણસોથી, કેમકથી પીડાય છે, દેવાવાળા વિતાડે છે, વારંવાર નિષ્ફળતા મળે છે ત્યારે ઘણા માણસો ક્રોધના આવેશમાં આવી અને દુઃખથી કંટાળી જઈ આ વ્યવહારનો ત્યાગ કરે છે, અને પછી લગ્નની ચીથરીને ધારણે કરી “ હમ તો ખાંધા દે, હમ તો મંચાસી દે, હમ તો જનિ દે, હમ તો અગ્નિ દે, વિગેરે ” કહી પાછા દરિયા સાંઠની માફક ગમે ત્યાં ફરી, વ્યવહારના મનુષ્યોનીજ શુશ્રુષા કરી પોતાના પેટનું પુરું કર્યાં કરે છે, અને ન કંકરા થઈ રમડાં કરે છે. બિચારા અજ્ઞાન મનુષ્યો અને ઘણે લાગે ભોળી લામ્બઓ તેમની લગ્નની ચીથરીઓનાં ભોગ થઈ પડે છે.

આવું લખી કોઈ ત્યાગી મહાત્માઓની નિંદા કરવાનો આ લેખકનો જરા પણ ઇરાદો નથી, પરંતુ યથાર્થ સાધુપણ અથવા તો યથાર્થ ત્યાગીપણ, કોઈ કુટુંબના માણસો

અને ઘર તથા ધોળાં લુગડાંની ત્યાગ કરી ભગતી, ચીંધરી પહેરી, ફરી મઠ વસાવી અને એલાં મુડવામાં આવી જતું નથી. તેવું કહેવાનો ભાવ છે. શાસ્ત્રની મર્યાદા કાંઈ ગમે ત્યારે ઘર છોડી દેવાથીજ સચવાતી નથી. જેને અલ્પચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને પછી સંન્યાસ્રમના રહસ્યનું જ્ઞાન છે તેઓ સારી રીતે જાણે છે કે મનુષ્ય સંન્યાસાશ્રમને ક્યારે અને કેવી સ્થિતિ પછી ગૃહણ કરી શકે છે! વળી હાલ કાંઈ જથ્થા સંન્યાસીઓ કે ત્યાગીઓ આવી રીતે યથાર્થ ત્યાગી નથી, એવું કહેવાનો પ્રશ્ન ભાવ નથી. છતાં જે મનુષ્યો યથાર્થ ત્યાગી નથી પરંતુ માત્ર પેટનું પુર કરવાનેજ ભગતી ચીંધરી ધારણ કરેલી હોય છે, તેવાને માટે તેમને ખરો રસ્તો બતાવવાના ઇરાદાથી આ લેખ લખવાનો હેતુ છે.

સુખ મેળવવાને માટેજ મનુષ્ય પ્રયત્ન કરે છે પરંતુ તેને ત્યારે તેનું માનેલું સુખ નથી મળતું ત્યારે તે કંદાળી વાંઈ લાગીતો વેશ લે છે. છતાં પણ તેને સુખ મળી શકતું નથી. વ્યવહારમાં સુખ મેળવવાને માટે મનુષ્ય ઘર બનાવે છે, ધન કમાવાને માટે ઉદ્યોગ કરે છે, સ્ત્રી પુત્રાદિને પ્રાપ્ત કરે છે છતાં પણ તે સર્વ મજવાથી જ સુખ થાય છે. તેના કરતાં, તેમાંથી કાઢીને નાશ થવાથી, જેમકે, એકાએક અગ્નિ લાગી ધરતાર નાશ થવાથી, ધમધોકાર આવતો ધંધો પડી ભાગવાથી, બહાસામાં બહાસી સ્ત્રી કે વહાલામાં વહાલા પુખ્ત ઉંમરના પુત્રનું એકાએક મરણ થવાથી તેના દુઃખનો પાર રહેતો નથી, અને આવી રીતે જે જે પદાર્થો સુખ મેળવવાને માટે તે મેળવે છે તે તે પદાર્થોમાંથી કાઢીને નાશ થતાં તેને અત્યંત દુઃખ થાય છે, સાધારણ મનુષ્યથી મોટા મોટા મોટાર ગાડીમાં ફરનારા મનુષ્ય તરફ દૃષ્ટિ નાંખીશો તો તે સર્વ કાંઈ આ પ્રમાણે બાહ્ય જગતના પદાર્થો ત મજવાથી અથવા તો તેનો નાશ થવાથી દુઃખમાં પીડાના જણાશે.

સુખ મેળવવાને માટે દરેક મનુષ્ય પ્રયત્ન કરે છે અને તેમાં ત્યારે તે નારીપાસ થાય છે ત્યારે તેને સુખની ખંરી કળ જે 'ત્યાગ' તે હાથ આવે છે અને ત્યાગી ધણ ધરતાર છોડી નારી જતાનું મન થાય છે આ પ્રમાણે તેને ત્યાગી થવાનો જે એકાએક વેગ ઉડે છે તે કાંઈ પ્રગળ સત્તા વડેજ ઉડે છે, અને તે પ્રગળ સત્તા તે આપણો અંતરાત્માજ છે. આ અંતરાત્માજ આ પ્રમાણે વ્યવહાર અથવા તો દ્રશ્ય જગત-ગ્રાહ્ય પદાર્થો પ્રતિ કંટાળો-વિરાગ ઉત્પન્ન કરાવી ત્યાગી થવાની વૃત્તિ કરાવે છે. આ પ્રમાણે ત્યાગી થઈ જવાની જે વૃત્તિ થતી તે અયોગ્ય નથી, પણ યોગ્ય છે અને સુખ ઉપજાવનાર છે. દરેક મનુષ્યે આ પ્રમાણે પોતાના અંતરાત્માની ઇચ્છા પ્રમાણે ત્યાગી થવુંજ જોઈએ. ત્યાગી થવું એટલે સુખના માર્ગે વળતું એ છે. અંતરાત્મા તમને ત્યાગી થવાની પ્રેરણા કરી યથાર્થ સુખનો માર્ગ બતાવે છે, અને જો તમે ત્યાગી થાવ છો, તોજ સુખને મેળવી શકો છો.

આ સ્થળે કોઈને શંકા થશે કે ઉપર તો ત્યાગી થવાનું ના લખ્યું છતાં વળી પાછો ત્યાગી થવાનો આગ્રહ કેમ કરો છો? તો કહેવાનું કે પ્રિય બાહ! ઉપરનો ત્યાગ તે ત્યાગ નથી, પણ નાટકમાં જેમ ગમે તે જાતનો પુરૂષ હોય છે છતાં પણ તે રાજાધિરાજનો વેશ લઈને રાજાધિરાજ બની શકે છે, પુરૂષ હોય છે તો તે સ્ત્રી બની જાય છે, ગુણુકા બની જાય છે. વિશ્વ ભગવાન કે ભોળાશંભુનો વેશ લઈ શીવજી બની જાય છે. અને આ પ્રમાણે નાટકમાં વેશ લેનારા વેશ ધારી એકટરો, કાંઈ યથાર્થ રાજા, રાણી, કે વિશ્વ બની શતાક નથી, અથવા તો તેમનામાં તેવું કાંઈ દૈવત હોતું નથી, છતાં પણ તે વખતે માત્ર

પોતાનો વેશ બદલીને પ્રેક્ષિકાની નજરે તે વખતનો રાજા, રાણી કે દેવ દેખાય છે, તેથી કાંઈ પ્રેક્ષિકા તેને રાજા તરીકે માનતા નથી, અથવા તો તેણે જે વેશ લીધો હોય છે તે માત્ર પ્રેક્ષિકાને દેખાડવા માટે જ હોય છે. તેની માફક ધોળાં કપડાં બદલીને લગવાં ચીંથરાં પહેરવાં માત્રથી કાંઈ તેનામાં યથાર્થ ત્યાગીપણું કે યથાર્થ સાધુત્વ આવી શકતું નથી. યથાર્થ ત્યાગ તો કાંઈ જીવન પ્રકારનો છે. અને જે કહેવાતું છે તે તો માત્ર તેના મિથ્યાડંબરી લગવી ચીંથરી પહેરી ને કાઢેલા વેશથી તેને યથાર્થ સિદ્ધ સાધુ કે ત્યાગી ન માનવા એ જ છે.

આગળ બન્યા હશે તે તો જીવ, તે જલ્પતાં તો સાધુનાં મિથ્યાં આડંબરી અસત્યતાનો પાર આવે તેમ જ નથી. જેમકે સતિ શિવોમણી સીતા દેવીને હરણ કરનાર કંપટ વેશધારી રાવણે સાધુનો વેશ ધારણ કરી માનદેખવાં માત્રથી વેશ બદલીને પ્રોત્તે સાધુ છે એવી સીતાના મનમાં શ્રદ્ધા ખેસાડી હતી, અને સીતા તેનાં સાધુ તરીકે સત્કાર કરવા ગયાં એટલે તેણે તેમનું હરણ કર્યું. આવી સીતા સ્વરૂપી સતિ સ્ત્રીઓ મિથ્યાડંબરી સાધુઓથી ભોળવાઈ ગઈ છે. તો પછી હાલની અજ્ઞાન સ્ત્રીઓનો શો હીસામં! આજે સ્ત્રીઓ એટલી બધી અજ્ઞાન છે કે તેઓ સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરી શકવાને અસમર્થ છે, અને તેવી સ્થિતિમાં તેઓ માત્ર ઉપરના વેશથી જ ભોળવાઈ જઈ ધણી વખતે નુકશાનને સહન કરે છે.

આ પ્રમાણે મિથ્યા આડંબરી સાધુઓથી તેમ જ ભૂવા, બ્રાહ્મણો કે જે પોતે અમુક દેવીના ઉપાસક છે એવું ખીજતે મનાવવા પ્રયત્ન કરે છે તેમનો આ ભોળી સ્ત્રીઓ ઉપર તો એક ધમધોકાર રાજગાર ચાલ્યાં કરે છે. કેટલાક સંન્યાસી યજ્ઞ, સાધુ, વેરાળી યજ્ઞ અથવા તો માતા કાદનારાં, બાધા આપનારાં, બોલોતિષ જોઈ લલિત્ય કહેનારાં અને મોંમાંથી નાળીયેર સુંઢી કાઢનારાં બ્રાહ્મણો બપોરના વખતે કે જે વખતે પુરૂષો પોતાના ઉદોગે ગયેલા હોય છે અને માત્ર સ્ત્રીઓ એકલી જ ઘેર હોય છે તે વખતે પોતાનાં ડોંગ ધનુરાના ખેડો અજમાવી ભોળી લામાઓ અને અજ્ઞાન માણસોને ખેતરવાને માટે શેરીએ શેરીએ અને ફળીયે ફળીયે ફર્યાં કરે છે. અને કોઈને પ્રગ્ન થવાની, તો કોઈને પતિ વરા કરવાની, કોઈને ધન મળવાની વિગેરે અનેક લાલચો આપી બાધા આપેલી કરી, ખિચારી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓને ઠગી જાય છે. અને આ ઉદોગ કરનારાને આતો એક જાતનો ઉદોગ જ યજ્ઞ પડેલો હોય છે. માટે દરેક માણસે ઉપરના વેશથી કાંઈ પણ માણસથી ભોળવાતું નહિ તેની કાવચેતી રાખવી. આ બધું લખી માત્ર ત્યાગી યજ્ઞ ઉપરના ડોંગ ધારણ કરેલા તેથી કાંઈ યથાર્થ ત્યાગી થવાતું નથી એ જ કહેવાનો હેતુ છે.

આપણે જોઈએ તો હાલના જમાનામાં ધર્માચાર્યો તરીકે ગુરૂની ગાદી ઉપર એસી ગુરૂ યજ્ઞ પડેલા કેટલાક માણસો પોતે 'મહાન' પુરૂષો હોવાનો દાવો કરે છે. તેમના સ્વેચ્છ તેમને પ્રભુ તુલ્ય માને છે અને પૂજે છે. છતાં પણ તેમનામાંના કેટલાકમાં યથાર્થ સાધુપણું, ગુરૂપણું કે ત્યાગીપણું હોતું નથી. જગત જેને જેને ગુરૂ તરીકે, ભગવાન તરીકે પૂજે છે, તેનું વર્તન કેવું હોતું જોઈએ? પછી તે ભલે વ્યવહારમાં હોય કે ભગવાં ધારણ કર્યાં હોય, છતાં પણ જેનું ચિત્ત હંમેશાં આત્માની સાથે સંલગ્ન થયેલું રહેલું તેવાને જ પૂજ્ય માની શકાય છે, અને તેને માટે તેમનાં લક્ષણો કેવાં હોવાં જોઈએ તે સંબંધમાં આપણા શાસ્ત્રોમાં અનેક રચનાં વર્ણન કરવામાં આવેલું હોય છે, તે પ્રમાણે જો

તેમનામાં લક્ષણ છે એમ કહાય આપણે માનીએ. તો પછી ભગવી ચીંથરી ધારણ કર્યા પછી, આ મંડાસા ગુરૂનો છે, આ પંથ ત્વરા છે, આ પંથ ખોટો છે, અમુક જગ્યા કે મિદ્યકત તો અમારા ગુરૂની છે વિગેરે કહ્યો હતો. કરી કાઢીમાં, દિવાની અને ફેંજદારી શાં માટે કરવી પડે, જેઓનું મન હંમેશાં આત્માની સાથેજ જોડાયેલું હોય તેવાનેજ ગુરૂ કે પૂજ્ય માનવાના હોય છે તો પછી જેનું મન ધનમાં, ગાદીમાં, અને પંથમાં મમત્વને ચોટાડી બેઠેલું હોય છે અને પછી ધન પંથ કે ગાદી માટે સામા સામા રાજપુરોજ્યો જેમ ગાદી માટે લડે તેમ સંસ્કારમાંથી જેનું મન ઉપરામ પામી ગયું છે, તેમણે મારામારી કરવી, ફેંજદારીમાં ફરીયાદો કરી ત્હોમતદાર કે ફરીયાદી બની જોડાળવામાં જવું, દીવાની કે હાથ કાઢીમાં જઈ હુકમનામાં કરાવવાં આ ગયું શા માટે કરવું જોઈએ? અને ત્યારે આમ બને છે ત્યારેજ અમારે કહેવું પડે છે કે જે માણસોનું મન બાહ્ય પદાર્થો પ્રતિ મમત્વને ધરાવે છે તેઓ ભલે ગુરૂપદે હોય કે ભગવી ચીંથરીને ધારણ કરી રાજ્યગાદી ભોગવતા હોય છતાં પણ તેઓ યથાર્થ ત્યાગી નથી. તેઓ પોતાનુજ ક્ષેપ કરી શકતા નથી તો અન્યનું શી રીતે કરી શકે તેમ છે.

મંદુ! આ બધું હાવવા બેસીએ તો વિષયાંતર થઈ જાય તેમ છે, અને તેથી માત્ર યથાર્થ ત્યાગી શી રીતે યર્થ શકાય છે તે વિશે વિચાર કરવો અયોગ્ય નહિજ ગણાય. જે મનુષ્યને યથાર્થ ત્યાગને ગ્રહણ કરતાં આવડે છે તો પછી તે આ જન્મમાંજ જીવતા છતાં પણ જીવન્મુક્ત બની જાય છે. જીવન્મુક્ત બની યથાર્થ સુખને પ્રાપ્ત કરવું એ મનુષ્ય માનવું કર્તવ્ય છે, અને યથાર્થ સુખને પ્રાપ્ત કરવાને માટે દરેક મનુષ્યે પોતાના અંતરાત્માની પ્રેરણાનુસાર યથાર્થ ત્યાગી થવું જોઈએ. યથાર્થ ત્યાગી યનારાજ ત્યાગનાં જે જે ફળ શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલાં છે તેને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પ્રિયજન! આ વાંચી ગભરાવાનું કશું પણ પ્રયોજન નથી. યથાર્થ ત્યાગી થવાને માટે કપડાં લેતાં, મોજ વેલેલોનો, સ્ત્રી પુત્રાદિનો, ધરખાર, કે ધનનો ત્યાગ કરી વનમાં જવાનું નથી, અથવા તો ઘોળાં કપડાં બદલી ધરખારનો ત્યાગ કરી ભગવી ચીંથરી ધારણ કરી પરદેશ જઈ, ફરી નવેસરથી ધરખાર વસાવવા માટે મારને શોધવાના નથી, કે છાકરાને બદલે ચેલા ચુંડવાના નથી. જે કરવાનું છે તે માત્ર તમને જે રીતિતિ હાથ પ્રાપ્ત હોય તેજ રીતિમાં કરવાનું છે, અને તેથીજ સુખને મેળવી શકાય છે.

અપૂર્ણ.

દુનિયામાં એક અતિ ઉપયોગી વસ્તુપ્રતિ અલક્ષ.

(અનુસંધાન:—પુસ્તક ૧ લાના અંક ૨૨૧ના પૃષ્ઠ ૪૭ થી.)

આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓને યોગ્ય કેળવણી આપી યથાર્થ ગૃહિણી બનાવવામાં આવે તોજ યથાર્થ ગૃહ સુખને અને લવિષ્યમાં મહાન ધનાર જાળવવાના સુખને મનુષ્યો પ્રાપ્ત કરી શકે છે. સ્ત્રીઓને જોઈ તેના પતિનું, પુત્રનું અને તેના સંબંધમાં આવનારું મનુષ્યોનું અંતઃકરણ હિ નહિ, તેમજ જે તે સ્ત્રી પોતાના પતિ, પુત્ર, સંબંધી, પિતા કે ભાઈના સંબંધમાં આવતાં દરેકનાં મનમાં તેના વર્તનથી પૂરવણુદિ ઉત્પન્ન થાય નહિ, તો તે યથાર્થ

સ્ત્રી નથી. સ્ત્રીને આપણા શાસ્ત્રોમાં દેવીની ઉપમા આપેલી છે. વજ્રનાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્રદેવતાઃ આ મનુનું વાક્ય શું જણાવે છે કે જે ગૃહમાં સ્ત્રીનું યોગ્ય સન્માન કરવામાં આવે છે તે ઘરમાં દેવતાઓનો વાસ રહે છે. આટલું બધું મહત્વ આપણા શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીને આપેલું છે. તે યથાર્થ સ્ત્રીનેજ આપેલું છે. દરેક મનુષ્યે પોતાની બાલિકાઓને નાનપણથીજ એવું શિક્ષણ આપવું કે તે ભવિષ્યમાં યોગ્ય ગૃહિણી બની પોતાના ગૃહમાં પોતાના પતિપુત્ર અને ગ્રંથંધીને સ્વર્ગના સુખનો સ્વાદ અપાડી શકે.

પુરુષને કરવાનાં અનેક કાર્ય હોય છે, તેને જમ વ્યવહારની સિદ્ધિને માટે અનેક ઉદ્યોગો કરી ધન કમાવાનું હોય છે, તેમજ પરમાર્થની સિદ્ધિને માટે પણ યોગ, ભક્તિ, જ્ઞાન વિગેરેના આશ્રયને ગૃહણ કરી પ્રયત્ન કરવાની જરૂર રહે છે. ત્યારે સ્ત્રીને તો માત્ર એક પતિવ્રત ધર્મનું પાલન કરવાથીજ સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ મળે છે. પતિનેજ પ્રમુતરીકે માની તેમની પૂજા કરી, તેમને કાષ્ઠપણ પ્રકારે શરીર કે મનને દુઃખ થાય તેવું કાર્ય ન કરવું અને આ મૃત્યુસોકમાંજ કલેશ, કંકાસ અને દુઃખનો ત્યાગ કરી, સુખશાંતિ અને આનંદનો પોતાના પતિને અનુભવ કરાવી સ્વર્ગના સુખને ભોગવવું એજ તેનું કર્તવ્ય હોય છે. અને તેથી દરેક મનુષ્યે પોતાની બાળકામાં, નાનપણથીજ તે પુખ્ત ઉમ્મરની થયે યથાર્થ સ્ત્રી-ગૃહિણી કે સતિ થઈ શકે તેવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ.

આપણા દેશમાંજ સાવિત્રિ, સીતા, દમયંતી વિગેરે સતિયો ધ્યેયી છે. તેમનાં દ્રષ્ટાંત વડે સતિના ઉચ્ચ ગુણોને બાળકીઓના મનમાં ઠસાવવા. પતિના આશ્રયથી, પતિના સુખથી, સ્ત્રીને આશ્રય અને સુખ થાય છે. પતિને દુઃખ પડે છે તો સતિ સ્ત્રી પણ દુઃખમાંજ દહાડા દહાડે છે. તેમનું મન રાત્રિ દિવસ પતિનાજ સ્મરણમાં રહ્યાં દરે છે. પતિનો વિયોગ તેનાથી સદન થઈ શકતો નથી. પતિ વિનાનો સંસાર સતિ સ્ત્રીને શૂન્ય જણાય છે. સતિ સ્ત્રીનો પતિ પર પ્રેમ એ સ્વાભાવિક પ્રેમ છે. સ્વાર્થમય પ્રેમ રાખનાર સ્ત્રી સતિ કહેનાતી નથી. સ્વાર્થને માટે પતિ ઉપર પ્રેમ રાખનારી સ્ત્રીનો તે પ્રેમ હંમેશા ટપી શકતો નથી. જ્યાં સુધી તેને નેદતા પદાર્થો પતિ લાવી આપે છે ત્યાં સુધીજ તે પતિ ઉપર પ્રેમ રાખે છે, પણ જ્યાં કાષ્ઠ વસ્તુ તે નથી લાવી આપતો તે વખતે તે પતિની સાથે કલેશ કરે છે, અને તેનો તિરસ્કાર કરવાને પણ ચૂકતી નથી. આવી સ્ત્રી તે સતિ નહિ પણ સ્વાર્થને માટેજ પ્રેમ રાખનાર કુલટા સ્ત્રી સમજતી. સતિ સ્ત્રી તો પોતાના પતિની સાથે નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ રાખે છે, પતિ એજ પ્રભુ છે એમ માને છે, પતિના સુખે સુખ અને દુઃખે દુઃખ માને છે. તે કાંઈ સ્વાર્થને માટે પ્રેમ રાખતી નથી. પતિ તેને અમુક વસ્તુ લાવી આપે અથવા ન લાવી આપે તેની તેને ચિંતા હોતી નથી. તે તો સર્વ સમયમાં માત્ર પતિની આજ્ઞાજ પાલન કરનારી હોય છે. તેને પતિના સિધ્ધાંત અન્ય દેવ નથી, તે તો સદા પતિની સેવામાંજ તલ્લિન રહી તેને અનુકુળ વર્તે છે. સહવારથી આખો દિવસ અને રાત તે પતિની સેવામાંજ રહે છે, ઘર કામ કરવું, ઘર સ્વચ્છ રાખવું, પતિને પૂજનાં સાદિત્ય આપી, રસોઈ કરવી, પતિને રસોઈ જમાડવી, ઘરની વસ્તુઓની વ્યવસ્થા રાખવી, બાળકોને શિક્ષણ આપવું, અને દરેક રીતે પતિને સહાય કરવી, એ સતિ સ્ત્રીનું કાર્ય છે. જેના ઘરમાં સ્ત્રી સતિ હોય છે તે ઘરમાં કલેશ કંકાસ તો નાશીજ નય છે. ઘણા રાજ-ગારમાં જરકત આવી, લક્ષ્મિને વાસો થાય છે. બાળકો એક બીજા પ્રતિ પ્રેમ રાખતાં

શીખે છે. એક બીજાનાં આસાકારી બને છે. નહીં. બાળતામાં લરી મરતાં નથી. બાળકો સર્વળ મનનાં, હિંમત દીક્ષનાં, ધર્મી અને દ્વિપથી રહિત અને હવિષ્યમાં મહાન પ્રગ્ન થઈ શકે તેવાં હોય છે.

સતિ સ્ત્રીના ગૃહમાં જતાં, સતિ સ્ત્રીનાં દર્શન થતાં તેના અતિ પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, અને જો દુર્ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે તો મનમાં ભય લાગે છે. શાંતિ અને સુખનો અનુભવ થાય છે, અને આવી જ રીતે સતિ સ્ત્રીના સહવાસમાં આવતા મનુષ્યના દુર્ગુણો સંયુક્તમાં પસટાઈ જાય છે.

પતિ અને પતિની પૃથક્ પ્રેમનું સ્વરૂપ સંમંજસ છે. પ્રેમથી પરમેશ્વર વંશ થઈ જાય છે. અને પતિને સતિ સ્ત્રી પ્રેમથી પોતાને વશ કરી લે છે. આ પ્રમાણે પ્રેમથી પતિ અને પતિને એક બીજાને વશ થઈ જતાં હોવાથી તે એક બીજામાં પોતાનાં મનને પરોવેલાં રાખે છે, અને તેથી એક બીજાની સાથે જોડાઈ જઈ એકરૂપ થઈ જાય છે. એક બીજાની સુદરતાથી કે ગુણથી, એક બીજા પ્રેમમાં મગ્ન થાય છે. સ્ત્રી પતિમાં અને પતિ સ્ત્રીમાં આકર્ષાય છે. સ્ત્રીના ગુણોથી પતિ અને પતિના ગુણોથી સ્ત્રી, એક બીજા પ્રતિ મોહિત થઈ રહે છે. પ્રેમ એ સ્ત્રી પુરુષના મુકુટ રૂપ છે. અને જો પતિ પોતાની સ્ત્રીને વશ કરવા ઇચ્છે છે તો તે પ્રેમથી વશ કરી શકે છે, અને સ્ત્રી પોતાનાં પતિને વશ કરવા ઇચ્છે છે તો તે પ્રેમથી વશ કરી શકે છે. પ્રેમનો સદુપયોગ કરવાથી અનેક લાભ થાય છે. જ્યારે તેનો દુરુપયોગ કરવાથી અનેક પ્રકારની હાનિ થાય છે. સતિ સ્ત્રી અને તેના પતિ પ્રેમનો સદુપયોગ કરતાં સારી રીતે જાણે છે. અને તેમનો એક બીજા પ્રતિનો પ્રેમ દિવસે દિવસે વૃદ્ધિને પામતો રહે છે. અને તે વૃદ્ધિના પરિણામે મને જાણુ ગમે તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત હોવા છતાં પણ સુખનો જ અનુભવ કરે છે.

દરેક સ્ત્રી જો સતિ હોય તો અનેક સ્વજેથી કેલેશ અને કંકાસનાં મૂળ નીકળી જાય અને સ્વર્ગના સુખોનો અનુભવ થાય છે, વળી તેમના દ્વારા યતી પ્રગ્ન પણ એવી થાય છે કે જે પોતાનો, પોતાના કુટુંબનો, અને પોતાના દેસનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે.

ધણી જગ્યાએ આવી હાપયોગી અને સંસારમાં પોતાના સાથી રૂપે ગણાતી, પોતાના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેનાર સ્ત્રી તરફ અવશ્ય આપવામાં આવે છે, અને તેને માત્ર પોતાના એક ભોગવાજ વિષય તરીકે માનવામાં આવે છે, અને આથી અનેક પ્રકારની યતી હાનિને અનેક મનુષ્યો વેડ્યાં કરે છે.

જો તમારે આ સંસારમાં સ્વર્ગના સુખનો અનુભવ કરવો હોય, તમારી પ્રગ્નને હવિષ્યમાં મહાન પુરુષ કે સતિ સ્ત્રી બનાવવી હોય તો, તમારે તમારી સ્ત્રીને, એક પોતાના ભોગ ભોગવવાને નિર્માણ યંત્રેથી વ્યક્તિ તરીકે ન માનો, પણ તેને એક દેવી તરીકે, સતિ તરીકે અને તમારા સુખ દુઃખમાં ભાગ લેનાર સહધર્મિણી તરીકે માનો, અને તેને તેના અધિકારનું જ્ઞાન આપી. યથાર્થ ગૃહિણી બનાવો, કે જેથી હવિષ્યમાં તમારો ગૃહ સંસાર સ્વર્ગ તુલ્ય બની નીકળશે.

સુશિલા.

(અનુસંધાન ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૩૮ થી).

શહેરના ધનવાનો તથા ગામડાના લોકોમાં ઘણા અંતર છે. જે મનુષ્ય સદા શહેરમાં રહ્યો છે તેને ગામડામાં રહેવું સાડે લાગતું નથી. પરંતુ સુશીલાએ એક દિવસ પશુ પોતાનો ભાવ બદલ્યો નહિ. તે પોતાના સાસરામાં, હાથથી સઘળું ધરકામ કરતી હતી. સુશીલાના પિતાએ તેનાં સાસરિયાની દરિદ્રાવસ્થા જાણીને પુત્રીની સાથે એક દાસી મોકલી હતી; પરંતુ સુશીલાએ સાસરામાં પહોંચતાં જ તેને પાછી વિદાય કરી દીધી.

સુશીલાએ પોતાના સર્વવ્યવહારથી પોતાની સાસુના હૃદયપર બહુજ જાહેરી અધિકાર જમાવી લીધો. ગામની અન્ય સ્ત્રીઓ તેના ગુણોને જોઈને મુગ્ધ થવા લાગી. પરંતુ એટલું થતાં જ સુશીલા શાન્તિપૂર્વક રહી શકી નહિ. લક્ષ્મિકાંતને બીજા ત્રણ ભાઈ હતા. એક મોટા અને બે નાના. મોટા ભાઈ પરદેશમાં મોકલી કરતો હતો, તેને દર માસે પચાસ રૂપિયા પગાર મળતો હતો. જેથી લક્ષ્મિકાંતના આખા ઘરનું ઉદર પોપણ થતું હતું, અને નાના ભાઈ ભણતા હતા.

મોટા ભાઈની સ્ત્રી કાળીકાને એ વાતનું મોટું અભિમાન હતું કે મારા પતિને લીધેજ સર્વ શ્રેષ્ઠતા પામે છે. એથી તે ધરના કામમાં જરા પણ લક્ષ આપતી નહોતી. જે સર્વને કમાઈને ખવરાવે તેની સ્ત્રી દાસીનું કામ કરતી હશે? કહી નહિ. આનું તેનું માનવું હતું. સુશીલાએ પોતાની સાસુના હૃદય પર અધિકાર મેળવેલો હોવાથી કાળીકા ઘણુંજ બળવા લાગી. આ તરફ લક્ષ્મિકાંતે પોતાના મહાનમાં એક પોડકા લાગમાં પુરતકાસપ મોઢાં અને તેમાં ગામના બીજા યુવકોની સાથે સલાહ કરીને એક સભા સ્થાપન કરી. એ સિવાય ગામવાસ્તિયોની વિરૂદ્ધ વર્તમાનપત્રોમાં લેખ લખી લખીને તેમને વૃથા હેરાન કરવા લાગ્યો.

સુશીલાએ ઘણી વાર લક્ષ્મિકાંતને મોકલી કરવાને માટે, કશું પરંતુ તે તેની આ વાત સાંભળીને હંમેશાં એ ઉત્તર આપતો હતો કે જ્યારે મારાથી કાંઈની ગુલામી નહિ થાય. મુખ છોડીને દુઃખમાં પડવાને માટે કાંઈ પરમેશ્વરે મનુષ્યોને બનાવ્યા નથી.

કેટલાક દિવસે તેના મોટા ભાઈ રજા લઈને ઘેર આવ્યો. રાત્રે કાળીકાએ નાના ભાઈ અને બોનાઈની સઘળી કથા પતિને કહી મંભજાવી. પ્રથમ તો તેણે તેની વાતોને હસી કહાડી, પરંતુ બ્યારે તેણે ઘણીવાર તેને કહેવા માંડ્યું ત્યારે તેણે લક્ષ્મિકાંતને બોલાવ્યો અને કહ્યું, “ભાઈ, પચાસ રૂપિયામાં આપણું પુરૂ થતું નથી. જેથી હવે તમારે પણ કાંઈ મોકલી આપીને ચિંતા રાખવી જોઈએ, ખેતી શેવાથી કંઈ કમાવાશે નહિ.” આ વાત મોટા ભાઈએ લક્ષ્મિકાંતને બહુજ નમ્રતાપૂર્વક કહી પણ લક્ષ્મિકાંત તો જુદાજ તરંગમાં હતો; તે બોલ્યો, “ભાઈ બે મુડી અન્નને માટે તમે મંત્રે આટલું દુઃખ કેમ આપો છો, મારાથી કાંઈની ગુલામી નહિ થાય.” આનું કહીને તે પોતાના ભાઈની પાસેથી ઉડી ગયો. એ વખતે તેણે સુશીલાને તેના પીયેર મોકલી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ સુશીલાએ તો પીયેર જવાની વાત માની નહિ. કેમકે માતાપિતાને ઘેર મુખપૂર્વક રહેવા કરતાં સાસરામાં દુઃખથી રહેવું એ તેને સાડે લાગતું હતું.

એવા વખતે ગામની નિશાળમાં આસ્ટોરન્ટ માસ્ટરની એક જગ્યા ખાલી પડી તે, વખતે સુશીલાએ તથા તેના મોટા ભાઈએ તે નોકરી મેળવવાનું લક્ષ્મીકાંતને ધણું કહ્યું, પરંતુ તેણે એવી તુચ્છ નોકરી કરવાની ચોખ્ખી ના પાડી. ત્યાર પછી થોડા દિવસે તેના મોટા ભાઈની નોકરીની રજા પુરી થતાં તે પોતાની નોકરી ઉપર ગયો.

હાલ લક્ષ્મીકાંતને વિદ્યાવત જવાની ધુન લાગી. એક દિવસ તે પોતાની સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો કે, આજકાલ વિદ્યાવત ગયા સિવાય મનુષ્યની પ્રતિષ્ઠા વધતી નથી, અને મારી નોકરી પણ મળતી નથી. એથી મારે જરૂર વિદ્યાવત જવુંજ જોઈએ. જેથી તું તારા પિતાને ત્યાંથી થોડા વજ્રા રૂપિયા મંગાવીને મને આપે તો હું વિદ્યાવત આપ્યો જાઉં.

વિદ્યાવત જવાની વાત સાંભળીને સુશીલાના હૃદયમાં વજ્રપાન જેવી અસર થઈ કેવળ એટલુંજ નહિ પણ પોતાના પિતાને ત્યાંથી રૂપિયા મંગાવવાની વાત સાંભળતાં તો તે ઉદાસજન બની ગઈ.

એવામાં દુર્ગાપૂનનો વખત નજીક આવ્યો જાણી, સુશીલાના પિતાએ પોતાની પુત્રી અને જમાઇને તેડી લાવવાને માટે વાહન વધારે ખાણુમ મોકલ્યો. જેથી એક વર્ગે દૂરી સુશીલા પોતાના પતિ સાથે પોતાના પિતાને ઘેર ગઈ. તેનાં માળાપે-તેમનો બહોળા આદર સત્કાર કર્યો, અને સુશીલાની માતાએ તો રનેકથી પોતાની પુત્રીને જાની સરસી ચાંપી.

દુર્ગાપૂનવાળા દિવસે સુશીલા પોતાની માતાના ઓરડામાં સુઈ રહી, કેમકે તેની માતાએ જમાઈ અને પુત્રિને આ વખતે પોતાનાજ ઓરડામાં સુકામ આપ્યો હતો. લક્ષ્મીકાંતના સુવાના ટાઈમિનું કાંઈ નફિ નહોતું પણ આજ દુર્ગાપૂનનો ઉત્સવ હતો જેથી વખતે પતિદેવ કપારેય આવશે એમ ધારી સુતીલા ઉઘી ગઈ.

સવારમાં ઉઠતાં તો સુશીલાએ પોતાના પતિને પોતાના ઓરડામાં ન જોયા. જેથી ઉઠીને જોયું તો પોતાની માતી લેખની ત્રિજેરી ખુલી હતી, અને ત્રિજેરીમાંની સર્વ વસ્તુઓ આમતેમ પડેલી જણાતી હતી અને પોતાના બાપની નાની કેશમેકમ જે તેની અંદર હતી તે ગ્રુમ થઈ હતી. આ જોઈ સુશીલાનું કાળજી ધક્કવા માંડ્યું. તેણે બાવળું કે વખતે ચોરી કરનાર ચોરનાજ પંજામાં કદી પોતાનો પતિ ફસાયો નહિ હોય ? આમ ધારી તેણે કંપાંત કરવા માંડ્યું.

અપૂર્ણ.

મહાન પુરુષોના જીવનમાંથી મળતો ચોંઘ.

(લેખક-ત્રીયુત પ્રેમશંકર નાગવણજી દયે.)

(૪)

પર્વમાન સમયનો ઉપયોગ કરવો તેની સાથે લલિત્યને માટે પણ વિચાર કરી રાખવાની બેચક જરૂર છે. કારણકે કાર્યનો અરેલ કરતા પહેલાં તેમાં નિજ્ય પ્રાંત ધાય, તેવી વ્યવસ્થા પ્રથમથીજ કરતી પડે છે. આપણી આસપાસ જે જે વસ્તુ અગર સ્થિતિ

આપણે જોઈએ છીએ તે સર્વ ક્રિયામાં મુકાયા પ્રદેશો, સામાન્ય વિચાર રૂપે હવેથી કીધાં સમાન હતી. એક બન્ધ મહાન બંધાયા પ્રદેશો તે મહાનની બાહ્ય આકૃતિનું ચિત્ર એન્થ્રોનીયરના મગજમાં ઉદ્ભવે છે, અને ત્યાં તેનો માનસિક નકશો ચિત્રાયા પછીજ પડેન અને છે. કાંઈપણ કાર્ય ભલે તે ક્ષુદ્ર હોય કે મહાન, હોય, તોપણ, તેને માટે પ્રથમ વિચારની સંકલના બંધાય છે અને આગળ પાછળનો ખ્યાલ ક્યાં સિવાય આદરેત કાર્ય ભાગ્યેજ પાર પડે છે. પરંતુ આવા વિચારો કરવામાંજ વિશેષ સમય ગાળી આ કાણે મોટી સોનેરી તકને શુભાવી નાંખવી ન પોસાય.

આજનું કરેલ કાર્ય અને તે કાર્યમાં ઉદ્ભવેલ ભૂલો આવતી કાલના કાર્યને વધારે યોગ્ય થઈ પડે છે. જે સમયે જે કાર્ય અવશ્ય કરવાનું હોય તે કરવામાં આવે નહિ તો એ સમયનો દુર્યયોગજ છે. વાતો કરવાની ખાતરજ અને ગમે તેમ કરી વખત પસાર કરવો, તેમજ પોતાને તથા પોતાના મિત્રોને આનંદમાં રાખવા એ ઉદ્દેશથી અહીં તહીંનાં ગદ્યાં મારવાં એ અમૂલ્ય સમયનો દુર્યયોગ કરવા બરાબર છે. જે લોકો હજી મંદકરી કરી આનંદમાં રહેવામાંજ સમયનો સદુપયોગ સમજે છે અને જેને આ દુનિયામાં ખાતું, પીતું અને મુખી દુઃખી થવું એ સિવાય અન્ય ઇચ્છા નથી, તેને માટે આ સર્વ ઉપદેશ નથી, પરંતુ જે પુરો હવનનો અર્થ સમજી શક્યા છે, અગર પોતાનું કર્તવ્ય શું છે, જાતના સર્વ પ્રાણી કરતાં આટલી વિશેષ શક્તિઓ ધારે શા ઉદ્દેશે મનુષ્યને અર્પેલ છે, એવા વિચાર કરી પોતાના હવનની જવાબદારી તરફ નજર નાખે છે, તેવાને માટેજ મહાન પુરો કાંઈપણ કહી ગયા છે.

ઉદ્યોગી સ્વભાવનો માણસ તેની નવરાશના વખતમાં તરતજ કાંઈ પણ વધો જોઈ શકે છે અને ત્યાં આજસુ માણસને જરા પણ નવરાશ મળતી નથી, ત્યાં ઉદ્યોગી પુરુષ ગમે તેમ કરી નવરાશ મેળવે છે. જે માણસને ઉદ્યોગ કરવાની ટેવ તેના અંતઃકરણ સાથે જડાઈ ગઈ હોય છે, અને જેમને આજસુ થઈ બેસી રહેવા કરતાં કામ કરવું વધારે સુગમ અને સરળ માણસ પડે છે, તેમણે ધણાં જોતાં જોતાં કાર્યો નવરાશના વખતમાંજ કર્યાં છે. એવા પુરો પોતાની સુખી અગર દુઃખી સ્થિતિનો વિચાર ક્યાં સિવાય પોતાના ઉપર પડેલ કર્તવ્યને જોળી રૂપ ન ગણતાં ધ્વજ ધર્મે સમજી વર્તમાન કાળનોજ ઉપયોગ કરે છે. એક વિદ્વાને યોગ્ય કહ્યું છે કે,

गतेशोकोनकर्तव्यो भविष्यन्नैवचित्तयेत्

वर्तमानेनकालेन प्रवर्तन्तेविचक्षणाः

દેશની અને સમગ્ર વિશ્વની સંસ્કૃતિનો આધાર, દરેક વ્યક્તિની પ્રગતિ અને ઉન્નતિ ઉપર છે, અને દરેક વ્યક્તિની એ પ્રગતિ અને ઉન્નતિ, તેના હવનના પગ પગના વ્યવહારના પગિલામ સિવાય બીજું કાંઈ નથી. દરેક દેશનો ઇતિહાસ જોતાં આપણને જણાયે કે સંસ્કૃતિ પામેલ અથવા જનોએજ આપણ દેશને ઉચ્ચ સ્થિતિએ લાવી મુકેલ છે. સુરાપ જે હાલ સર્વ બાજતમાં ઉત્કૃષ્ટ પદે વિરાજે છે, તેની ઉત્કૃષ્ટતા, કૃત થોડા શોધકો અને યાત્રિકોથીજ થઈ છે. જો કાંઈ પણ વસ્તુ પાછળ મનુષ્ય પોતાનું સર્વસ્વ અર્પે તો એવી કાંઈ પણ બાજત નથી કે જેનું નિરાકરણ ન થઈ શકે. તુલસીદાસ કહે છે કે

જે જાતે નિશ દિન જશે, તો તોમે પરવિણુ;

સરિતા ગજકુ લે ચક્રી, હથ ચંકાવે માન.

અમુક વિચાર કરીને તેને તુરંત કૃતિમાં મુકાય તો અસંકય પરતુને મનુષ્ય શક્ય કરી શકે છે.

જ્ઞાન, સંપત્તિ અને સુખ એ દરેક મનુષ્યનાં અધિકારમાં છે. અમુક કાર્ય હું કરી શકીશ અને અમુક નહિં કરી શકું એવી માન્યતા મનુષ્યના જીવનને નિર્માત્ર્ય કરી નાંખે છે. જ્યાં સુધી કાર્ય કરવાની તમારી શક્તિમાં તમે શ્રદ્ધા નહિ રાખો ત્યાં સુધી તમારાથી એક પછી કાર્ય પરિપૂર્ણ થઈ શકશે નહિં. મનુષ્ય જામે તેથી સ્થિતિમાં હોય પરંતુ જો તે આદે તો ઉચ્ચ પાયાનીએ ચડી શકે છે, અમર પોતાની ખેદરેકારીથી તેનું અધઃપતન થાય છે. જે કાર્ય અમુક મનુષ્ય કરી શકે તો કાર્ય તમે પછી પાંચ પાંચ શકો તે નિઃશંક છે. પ્રથમે દરેક મનુષ્યને સરખી શુદ્ધિ આપેલ છે, અને જોડેલે અંશે તમે તે શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરો છો, તેડેલે અંશે તમારી ઉન્નતિ થાય છે. દરેક જન્માનામાં અને દરેક દેશમાં થઈ ગયેલ મહાન પુરુષો શું જન્મથીજ સાધનસંપન્ન હતા? શું તેઓ તમારાથી ગરીબ હોયતલાં હતા? શુદ્ધિનો વિકાસ કરવાનાં જેવાં સાધનો હાથ વિગ્રમ્ભાન છે તેવાં સાધનો અને રાજકીય શાંતિ શું તે વખતે હતી? તમારાથી દરેક રીતે તેઓ ઓછાં સાધન સંપન્ન હતા, છતાં તેઓ શા માટે મહાન કહેવાઈ ગયા, અને જે દેશમાં તેમનો જન્મ થયો હતો તેની થોડે ધણે અંશે સેવા કરવા તેઓ ફરી રીતે સમર્થ થયા? કારણ, તેમને મળતી ખો પળતો તેઓ સદુપયોગ કરતા. પોતાના દેશને અથવા માનવ સમાજને ઉન્નત કરશે એને તે પોતાના જીવનનો હેતુ સમજતા. પરંતુ અત્યારના મુલકો જેના ઉપર લવિષ્યનું હિંદ આધાર રાખે છે, તેમના જીવન પ્રત્યે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી નિરીક્ષણ કરતાં જણાશે કે તેમનું જીવન હેતુ શૂન્ય છે. અને જ્યાં પોતાના લવિષ્ય માટે શ્રેષ્ઠસહીના હવાઈ કોષ્ટા સમાન વિચારો પછી ઉડ્ડલતા નથી; અને પોતા ઉપર આવી પડેલ જ્ઞાપદારીને ગમે તેમ કરી વહન કરવી એવોજ જીવનનો અર્થ થાય છે, ત્યાં દેશની કે મનુષ્ય સમાજની સેવા એ શબ્દો અસ્થાને છે. જે મનુષ્ય ઉચ્ચ કે મંડીને આશયવાળો પોતાના અર્થ સારક પછી ખેદરેકારીથી લુપ્ત છે ત્યાં આપણે પરમાર્થની આશા ક્યાંથી રાખી શકીએ? પોતાની, સીતિની, દેશની કે સમસ્ત મનુષ્ય સમાજની સેવા કરવાનો ઉપદેશ આપ્યા પહેલાં દરેક મુલકને આત્મ સેવા કરવાના ઉપાયો જતાવવા વિશેષ ઐયરકર છે. આર્થિક કે માનસિક ઉન્નતિ કેમ થાય તેવાં દરેક ઉપાયો મુલકને સ્વયંવચા એજ આ જમાનો હિંદને માટે ઇચ્છે છે. જ્યાં સુધી ગરીબ મજુરના કુંપડામાં જણાતી સામાન્ય સુખ શાંતિ, નિર્દોષ આનંદ કે આરામ, મનુષ્યને પ્રાપ્ત નથી, ત્યાં સુધી તેની સ્થિતિ મંતોયકારક ગણી ન શકાય. જે જે હોયો આપણા જીવનમાં પ્રતીત થાય છે તેનાં કારણો જો આપણાથીજ ઉડ્ડલતા હોય તો તેને તુરંત દૂર કરવાં એ આવશ્યક છે. પરંતુ આપણા મંસાર સમાજમાં એવા અનેક ફાંદો છે કે જે આપણા અંતઃકરણના આદેશ વિરૂદ્ધ પાયામાં યથા આપણને ફરજ પાડે છે. એક દાસના ફાંદો આપણા પૂર્વજોના ઉચ્ચ આશયવાળા નિષ્ક્રિય પ્રતિષ્ઠિ છે પરંતુ તે તેનું ભ્રષ્ટ રૂપાંતર છે. મનુષ્યના પાશવ ધર્મને અંકુશમાં રાખનાર તથા અતેક રીતે નીતિની મર્યાદા સાચવનાર નિષ્ક્રિયના પાશનું પુરિષ્કાર જો મનુષ્યના શ્રેય રૂપે હોય

તો તે નિયમોના પાલનને જીવનનું કર્તવ્ય સમજવું, જોઈએ, પરંતુ તેથી ઉત્પત્તિ રીતે જો-
તે નિયમો મનુષ્યને બંધન રૂપે પ્રતીત થાય અથવા, તેથી ઉત્પત્તિને અંકુશ રૂપ
લાગે તો તેવા નિયમોને ફક્ત માફક કાઢી નાંખી તે માટેના સત્વનજ પકડી રાખવું જો-
ઈએ. નિયમો અને ધારાઓ મનુષ્યના શ્રેય માટેના ઘડાયા છે, નહિ કે નિયમો અને ધારાઓ
માટે મનુષ્ય સજાઈ છે. તે સર્વને સમાજની આવશ્યકતાનુસાર સુધારવા કે વધારવા તે
મનુષ્યનો હક્ક છે. પરંતુ જીવનને વળગી રહેવું અને ગમે તેવી ઉચ્ચ લાવનાવાળા નવીન-
તરફ તિરસ્કારની નજરથી જોવું તે મનુષ્યનો સ્વભાવ છે અને આવી વૃત્તિ મનુષ્યની નૈસ-
ર્ગિક પ્રગતિને અંકુશ રૂપ નડે છે. ધાર્મિક, નૈતિક કે આર્થિક જે સ્થિતિમાં હોય આપણે
છીએ તેમાં શું સુધારાની આવશ્યકતા નથી ? જે મંજેગામાં આપણે જીવન ગુજારીએ
છીએ તે શું સંતોષ પામવા લાયક છે ? આપણી આસપાસ સર્વત્ર આપણે દુઃખ અને
નિરાશા જોઈએ છીએ તેનો ઉપાય આપણા પોતાના હાથમાં છે. આપણી સ્થિતિ જો-
રેલીયા કે આક્રીકાના માંસાહારી વનમનુષ્યો જેવી અધોગતિમાં નથી, કે ચીન, ઈરાન,
અફઘાનિસ્થાન અને રશિયા જેટલો નિર્ધન કે પછાત આપણો હિંદ નથી. આપણે આપણા
મહાન પૂર્વજોના સંતાન છીએ, પરંતુ આપણો દોષ એટલો જ છે કે તેમને પગલે પગલે
ચાલવા માટે આપણે તેમની રહેણી કરણીનું અનુકરણ કરેલ છે, સત્યતા : સાપને બદલે
સાપના લીસોદાને આપણે પકડી રાખ્યો છે તે ઉપરાંત પૌર્ણીય અને પાશ્વત્ય સંસ્કારોને
આપણા જીવનમાં મિશ્રિત કરી વર્ણવ્રજરતા કરી નાંખેલ છે, પરંતુ આપણી સ્થિતિ એવી
અવનત નથી કે આપણે ભવિષ્યને માટે નૈરાશ્વવાદી બનવું પડે. દરેક સાધન આપણા
હાથમાં છે, શારીરિક, માનસિક કે ધાર્મિક ઉત્પત્તિની પ્રાપ્તિમાં આવશ્યક શાંતિ આપણને
ઈશ્વરે બક્ષેલ છે તો શા માટે તેનો લાભ લઈ હિંદને આદર્શરૂપ ભૂમિ ન બનાવવી ? હિંદ,
પોતાના દરેક સુગંધિય પાસે એજ લક્ષ્ય માગે છે કે તારી ઉત્પત્તિ કર, અને તારા સંબંધમાં
રસ્તો સ્વચ્છ, તારા પૂર્વજોની શક્તિ તરફ માનની દરિયા નો, અને, તેને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં
તારા જીવનમાં ઉતાર. જગતની પ્રગતિ કેમ થઈ અને કઈ રીતે પ્રગતિએ તેમાં ભાગ લીધો તે
સમજવા પ્રયત્ન કર. તારા પૂર્વજોએ પ્રાપ્ત કરેલ તત્ત્વજ્ઞાનને સમજી કર્મ યોગી થા. બૌદ્ધ
પાસેથી નીતિનો પાઠ સમજ તારા પાડોશીને સુખી કરવા શીખ, બુદ્ધના પાસેથી શિલ્પ અને
ચિત્રકળા શીખી તેમાં પારંગત થા. યુરોપ પાસેથી વ્યાપાર વિષયક શિક્ષણ લે અને અમે-
રિકા પાસેથી શારીરિક અને આર્થિક ઉત્પત્તિની આવી શીખ.

આ સર્વ ઉપદેશનું પાલન કરતાં ધ્યાનમાં રાખવું કે તે સૌવ, રજસ્ અને તમસઃ
ગુણોના પરિણામ રૂપે છે અને આમાંથી એક પણ ગુણનું પ્રાધાન્ય યવાથી આપણા જીવ-
નની તુલા અવ્યવસ્થિત થઈ જાય છે. આ પરિસ્થિતિ, ઈશ્વરા ચોગ્ય નથી. આપણા જીવનનું
સદ્ય ખિંદુ એ હોવું જોઈએ કે આપણે આપણા જીવનની ઉત્પત્તિ દરેક પ્રકારે કરવી. આ-
પણા ઉપર આવી પડેલ કાર્યોને ગમે તેમ કરી પૂર્ણ કરવાથી નહિ, પણ તેમાંથી અનેક
ફાંટાઓ કાઢી જીવનને હંમેશા પ્રવૃત્ત રાખવાથી જ જ્ઞાન સંપત્તિ અને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.
અને તેવી પ્રવૃત્તિના આરંભ કરવાનો સમય આજનો છે. અમુક વખતે તે કાર્યનો નિર્ણય
કરી તે વિચારને મુલતી રાખનારથી કેટલું પણ મહાન કર્મ થઈ શક્યું નથી.

એક જીવન એ પુણ્યની શધ્યા નથી, અનેક વખતે આપણે નિરાશામાંજ સ્વડું

પણ દશી પરંતુ તે રણક્ષેત્ર પણ નથી. આ સંસારમાં પોતાનું કર્તવ્ય જાનનાં એક દરેક બ્યક્તિનો ઉપ મંત્ર હોવો જોઈએ પરંતુ કોઈ કોઈ મનુષ્ય અમુક વસ્તુ પોતાને પ્રાપ્ત થશે નહિં એની માન્યતા હતા, તેની ઈચ્છા કરવામાં અને દુર્નિવાર્થ પામતો વિષે દિલગીરી કરવામાં જીંદગી ગુજારે છે, તે ઈચ્છતા ચેલ્ય નથી. આકાશના વાદળને કાળા અઘરૂં નહિં જોતા તેમાં રહેલ ગુણ તરફ દ્રષ્ટિ કરી ધટે છે. તેના સ્થાન વાદળમાં પણ રૂપેરી આકૃતિ મનુષ્યને તે તરફ આકર્ષે છે, તેવો ખ્યાલ કરવો જોઈએ.

આગળ જણાવ્યા મુજબ, મનુષ્ય જાનથી ભરપૂર છે પરંતુ તે જ્ઞાન અન્ય માટેજ છે. ખીજાને દેવામાં, આવતા ઉપદેશના એક અંશ પણ પોતાના જીવનમાં ઉતારવા તે ઈચ્છતો નથી. પરંતુ યાદ રાખવું જોઈએ કે

वेदस्याध्ययनंकृतं परिचीतंशास्त्रपुराणंश्रुतम्
सर्वनिष्फलंपदेनकमलाकांतस्यचेत्कीर्तितम्
उत्तरवातंसदशीकृतंविरचितस्तेकोऽहंभभूयसा
सर्वनिष्फलमाकबालवक्येक्षिप्तंनवीजंयदि ॥

. વેદનું ગમે તેટલું અધ્યયન કર્યું હોય કે શાસ્ત્ર પુરાણને હૃદયમાં ઉતારી લેાય પરંતુ જે મનુષ્ય ઇશ્વરની ભક્તિ નથી કરતો તો તે સર્વ નિષ્ફળ છે. જખીનને ખેડી, કથારા જોકથી, પુરતા પાણીથી ભીંજવી ગખી હોય પરંતુ જે તેમાં ખીજ વાવવામાં ન આવે તો તે સર્વ મહેનત નિષ્ફળ જાય છે તેરીજ રીતે ગમે તેટલું જ્ઞાન આપણે પ્રાપ્ત કર્યું હોય અને આપણી ઉન્નતિના ઉપાયો કૃતિમાં મુકવા ગમે તેવા દૃઢ વિચારો કર્યા હોય પરંતુ જે તેને ખરેખર કૃતિમાં નથી મુકતા તો આપણી ઉન્નતિ કદી પણ થઈ શકતી નથી એ ખાસ જોવાનું છે કે આપણે ખરેખરે પાડિત્ય ખતાવવું ન જોઈએ પરંતુ જે પાખતતો ઉપદેશ જગતને દેવા નીકળના દોઈએ તેનું આપણા જીવનમાંજ અનુકરણ કરી જગતને ખતાવવું કે ઉન્નતિનો રસ્તો આ છે કારણ મનુષ્યના વચન કરતાં તેના વર્તન ઉપર જગત વિશેષ વિશ્વાસ રાખે છે.

મહત્વાકાંક્ષા-સદ્ગુણી-શશી.

(લેખક શ્રીયુત વેણુ વિહારી).

પ્રકરણ ૧લું.

મરણ.

"ખાપુ આટલું દુધ પીઓ તો હુશિયારી આવે."

"જાઇ, હવે દુધની કંઈજ જરૂર નથી, તે પીવાથી કંઈજ ફાયદો થશે નહીં."

આજે આખા દિવસમાં છકાકાએ એક ઘુંટડો સરખો દુધનો પીધો નહોતો. સવારે ડોક્ટર સાહેબ આવ્યા હતા તેમણે જણાવ્યું હતું કે હવે તમે જે પગલાં ભરે છે તે પેની

દુનિયાં મોટેજ, જેથી ખીજાં કાકટરને બોલાવવામાં આવ્યો હતો, તેમણે જે દેવા આપી હતી તે તેમને તેમ પડી રહી હતી. છકાકાને બે વર્ષથી ક્ષયની ભાવના ઘડી હતી, તેઓએ ધણું ધણું ઉપચાર કર્યા પણ તેથી મુદ્દવે ક્ષયનો અંજારો નહોતો. તેમના તરફ જોનારને એજ આશ્ચર્ય તો લાગતી કે તેઓનો આત્મા હજી સુધી આ બાળાયામાં કેવી રીતે રહ્યો હશે !

છકાકાનાં મનમાં આજે ધણીજ વાતો કહેવાની હતી પણ ઉધરસ તેમના પીચ્છાં સુકતી નહીં.

“ભાઈ આમ આવું,—છક મારી પામે આવ. આજે મારે તને દટલીક મહત્વની ખીના જણાવવાની છે. પણ શું કરું, આ ઉધરસ આટલું વાક્ય બોલતાં બોલતાં તો તેમને પાંચ પચીસ વખત ઉધરસ ચડી આવી. તેઓ તદ્દન ગભરાઈ ગયાં.

“બાપુ તમે બોલવાનો સુદેવે શ્રમ ન લો.—જરા દેવા પાઉં કે ?”

“ભાઈ હવે મારે કંઈ દવાની જરૂર નથી, પ્રજા મને સેજ બોલવા દે—”

આટલી વાત કરે છે એટલામાં તો તેમને ઉધરસનો એક ભારે ઠસકો ભરાઈ આવ્યો. વીનુએ છકાકાનું મસ્તક બાળામાં લીધું. ઉધરસ સંખ્યા બાદ છકાકા થોડાક સમય બેઠાસ પડ્યા રહ્યા; ત્યાર પછી તેમણે પોતાની આંખો આસ્ટે આસ્ટે ઉઘાડી સપ્રેમ વિનુ તરફ જોઈ તેને પોતાની નજીક બેસવા કસારો કર્યો. વિનુ પાંસે આવી બેઠો એટલે છકાકાએ બોલવું શરૂ કર્યું—

“ભાઈ વીનુ, હું હવે તને જે કંઈ કહું છું તે તરફ, પૂર્ણ ધ્યાન દે, હું જે તને કહેવાનો છું તે સાંભળી તું આશ્ચર્ય પામીશ પણ તેથી તને તારી ખરી જન્મ કહાણી સાંભળવા મળશે—” છકાકાએ સ્વાસ લેઈ પાછું બોલવું શરૂ કર્યું.—“તારી જન્મ કહાણીથી દક્ષ ગીરજા મહિતગાર છે. તું મને ‘બાપુ’ એવોધી બોલાવે છે તે તો જાણેલીકજ છે, પણ—હું કંઈ તારા ખરો પિતા નથી.—”

“બાપુ” વચમાંજ વીનુ બોલી ઉઠ્યો.

“સાંભળ”—છકાકા અટકાતે અટકાતે બોલ્યા “હું શું કહું છું તે ખરેખર પુરે-પુરું સાંભળી લે એટલે તને તારી ખરી દહીકત સમજાશે. તારી મા-કમળા ! — હાય ! હાય ! ! કમળા ! ! ! તારા કેવો દિવ્ય પ્રેમ ! —” આટલું બોલતાં તેમની આંખોમાંથી ચોધારે આંસુ ટપકવા લાગ્યાં. ડસકાં પર ડસકાં અંધિયાં લાગ્યાં. તેઓએ પોતાનો દુઃખાવેગ કમી થતાં પાછું બોલવાનું શરૂ કર્યું “કમળા અને હું બચપણથી સાથે ઉછર્યાં. તેના મારા પ્રત્યે કેવો વિશુદ્ધ પ્રેમ હતો—? જરીબાઈમાં જન્મ લેવાથી તારી દાદીએ તેને મહા કળે ઉછેરી; પણ તેની સઘળી ઉમેદ મારા પરજ હતી—મેં પણ તેને આશ્વાસન આપ્યું હતું કે હું તેનું પાણીગ્રહણ કરીશ, પણ હાય ! મેં તેના વિશ્વાસઘાત કર્યો તેથીજ આ હું બચકર ચાતનાઓ સહન કરું છું—કમળા !”

“વળી વૃદ્ધે શ્વાસ લેઈ પાછું બોલવું શરૂ કર્યું.

ત્યાર પછી મારે વેપાર અર્થે કાશ્મીર જવું પડ્યું ત્યાંથી હું લગભગ આઠ દસ વર્ષે જ્યારે પાછો આવ્યો ત્યારે કમળા અને તેની બાના મેં ધણીજ તપાસ કર્યો પણ તેઓનો

મુદલે પતો ન ખાવો. મેં તેઓને ફેસાવ્યા. પુરા ફેસાવ્યા અને તેથીજ હું આવી પાતનાઓ સોમનું છું-લાઇ થોડું પાણી.”

વિનુએ છકાકાને પાણી પાતું. થોડો સમય વિશ્રાંતિ લેઈ પાણું છકાકાએ ખોડવું શરૂ કર્યું.

“આમ દેટલાક દિવસો વિત્યાબાદ એક દિવસે લાંબી જાગરની એ ગંદામાંથી હું પસાર થતો હતો તેવામાં દિનમુદ્રાએ મારા તરફ જોતાં હું નજરે પડ્યો. તે સમયે તારી ઉમ્મર ત્રણેક વર્ષની હતી. તને જોતાંજ મારા હૃદયમાં પ્રેમનો પાતો છુટ્યો. તને ઉંચકી ખોદી લેવાનો હું વિચાર કરું છું એવામાં તો એક ઓરડીમાંથી ‘વિનુ’ એવો ઉડા ઉડ્યારેલો અવાજ મારાં કાને પડ્યો, હું દોડતો ઓરડીમાં ગયો હતું. પ્રશ્ન પ્રેમે. આકર્ષણ તારી પાછળજ દાખલ થયો. હાય ! હાય !! ત્યાં મેં શું જોયું !-મારી બંદાલી-કમળ !-હાથરે-કમળ ! ! તારી કેરી. લખંડર સ્થિતી !-મારી કમળ એક ખાટ પર પડી મૃત્યુની આરાધના કરતી હતી; તેનો મારો દ્રષ્ટિપાત થતાંજ તેનાથી એક અણુધારી ‘મિંચપારી’ પડાઇ ગઇ.-પ્રભુ-”

આમ કહી છકાકાએ આંખો મિંચી દીધી તોપણ તેમની આંખમાંથી અશ્રુઓ એક સરખાં વર્ણાં કરતાં હતાં. આમ-દેટલોક વખત વિત્યાબાદ એક ઉડા નિસાસો નાંખી ‘કમળ’ એટલાજ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

“લાઇ વિનુ-અમો જાન્યે આ પ્રમાણે દેટલાક વખત સુદમુદ રહન કર્યા કીધું ! આર પછી તેણીએ મને સંધગા હાકીકત કહી. ત્યારે મારી તરફની નિરાશા થઇ ત્યારે તેની ખાલે તેનું લગ્ન એક સુખી માણસ સાથે કર્યું. પણ તે માણસ તરફથી કમળને સુખ કંઈજ મળ્યું નહિ. તારા જન્મ પછી એજ માસમાં તારો પિતા ખરાબ રોગનો ભોગ થઇ સ્વર્ગે શીધાવ્યો. તે આ વાતને એક વર્ષ વિત્યા પછી તારી દાદી પણ અંતત ધામને પામી. આ પ્રમાણે તેણીએ સંધગા દિવસો દુઃખમાં ગાળ્યા અંતે તને મારે સ્વાધિન કરી તને છેલ્લ ન દેવાનું વચન લેઇ તે જિયારીએ આ લોકની યાત્રા શાંતિથી સમાપ્ત કરી. કમળને આપેલું વચન મેં અંત સુધી પાળ્યું છે. મેં તને પુત્ર પ્રમાણે પાળીપોળી મોટો કર્યો; તને તારા માથાપત્ન સ્મરણ પણ થવા ન દીધું. મારી પછી તને કાંઈ પણ રીતે બીડ નહિ પડે. કમળને આપેલા વચનમાંથી હું મુક્ત થયો છું તેથી મને ધણેજ આનંદ થાય છે. હવે મારી સંધગા ઇન્જાઓ પૂર્ણ થઇ છે.-હવે હું મુખેથી ‘મરીસ’”

આમ કહી તેઓએ અતિ પ્રેમથી વિનુનો હાથ પકડી પોતાના હૃદયપર મુક્યો. એટલા સમયની બંધ પડેલી ઉધરસ પાછી ચડી આવી; આ વખત ડાસા ઘણાજ ગમરાઇ ગયા. જ્યથી વિનુએ નોકરને ખોલાવી ડોક્ટરને તોડવા મોકલ્યો. જોતજોતામાં છકાકાને અંતનો આસ શરૂ થયો. ડોક્ટર આવ્યા. અતિ પ્રયત્ન દેવા, થોડીક પાઇ, દવા પેટમાં જતાંવાંત ડાસાએ આંખો ઉઘાડી ‘વિનુ, માધુ ક્યાં ? માધવંશાલને. અંત સમયે સંભારતાં ડોક્ટર સાહેબને પાસે બેસાડી વિનુ માધુને શોધવા ગયો. ડાસાએ બે ત્રણ વખત ઉડા જતા અવાજે ‘માધુ માધુ’ કહી બોલાવ્યો. એવાંમાં વિનુ આવી પહોંચ્યો અને. પાસે બેસી બોલ્યો ‘આપુ-મોટાલાઇ આદરે ગયા છે, તેમને તોડવા મારે જીવિંદને મોકલ્યો છે.’

વર્તને એટલા સમર્થ અને સમુત્સુક છે કે આપણે શીખના થતા નથી એ દેવળ આપણો જ દોષ છે એવું વિચારેદ છુદ્ધિને જાણ્યાં સિવાય રહેવું નથી !

૧૯૩. સૂર્યનો ઉદયસ્ત નેહને મહાત્માપુરુષ સંપત્તિકાળમાં અને વિપત્તિકાળમાં સરખાજ અદ્ય રહે છે, એવું વિચારી પુરુષ સમજે છે. સૂર્ય રોજ ઉગે છે, અને રોજ આથમે છે, અને આ ધરો ઉદયસ્તની આપણને ખજર આપવા તૈયાર છે, પણ તે ધરો ને આપણે લેખશું નહિ તો તે આપણું જ મૂર્ખત્વ નથી શું ?

૧૯૪. વિચારવાન પૂર્વજે દિગ્જ્ઞા છોકરાને મુંછ (જનોઇ) કરવાના, અને તે પ્રયોગે તેના ગળામાં ત્રણ તાંતણાની જનોઈ ધાવવાનો ઉત્તમ પ્રચાર પાડ્યો છે. જનોઇનું ઉપદાસ કરનાર કંઈક દિગ્જ્ઞપૂર્વ દાસમાં દેખાતા હશે, તો પણ ત્રણ તાંતણાની જનોઇ અને તેને ત્રણજ પદની બ્રહ્મગાંઠ એ ઉપરથી જગત-અર્થાત આપણો આ દેહ-ત્રિગુણાત્મક દેહનું મજા બ્રહ્મ વસ્તુ છતાં તે આપણું નિજ રૂપ છે, એવો બોધ વિચારવાન દિગ્જ્ઞપુત્ર લેતા હોય છે, ત્રણ તાંતણા નેહને ' સર્વે રજસ્તમ इति गुणाः प्रकृति संभवाः એજ ત્રિગુણી કયા તેની અને બ્રહ્મગાંઠ તરફ નેહને ' गुणानेतान तौर्य ब्रीज देही देह समुद्भवान् । जन्म मृत्यु जरा व्याधि मयं नैवोपजायते ' એ આપણા ગુણોત્પત્તિનું સ્મરણ મને હમેશાં યદ્ય આવે છે, ભારી જનોઇ તરફ નેહને મને હમેશાં ગીતામાંના શુભ ત્રણ વિલાસ સંધ્યાનું સ્મરણ થાય છે.

૧૯૫. પંદરીનો દેવ મુદ ને ' પાપાણી મર્તિ ' છે એમ લાગે છે અને નાથ તુકા-બા જેવાને તેજ અગમ નિગમનું સ્થાન જીવોનો વિસામો, લાવણ્યનીય, સુખનો સાગર એમ દેખાય છે ! આ મનેની દષ્ટિનોજ ફરક છે, જેને બીજી દષ્ટિ હોય તેને આ ભક્તિનું સુખ મળશે અને ઈટ ઉપર સામળા રૂપેજ તેને બ્રહ્મસ્થાન અનાયાસે પગ પાસે લાવી આપશે.

૧૯૬. જગતમાં નેતાં સર્વે ટુકાણે ભરવાથી અભાગી જનને દદ પાપાણી લાગે છે, એમ સમર્થ કહે છે. જો દેવના રૂપ તરફ નેહને લાવિદાને પ્રેમાનંદની લહેરો તણીન કરી મુકે છે, તે મર્તિ તરફ નેતાં મટોને દાઢ પગ ઉચ્ચ વિચાર મુઝતો નથી એ દેવળ દષ્ટિનોજ ફરક.

૧૯૭. સત્જનોને નેહ એકને પરમાનંદ થાય છે, બીજને દેવ જાણાય છે, ચીજને નિર્વિદાર રહે છે ! તુકારામ મહારાજના પગમાં ગંગારામ મંત્રાજ જેવા બ્રમર પેઢે બ્રમ્યા કરે છે, ત્યારે મંત્રાજ બાવા જેવા તેને આરવાને ટપી રેલા છે, ગંગારામ મંત્રાજની ગુણ-દષ્ટીજ તેને તારક યદ્ય નહિ શું ! આપણી દષ્ટી ચોખી કરી, તેને બીજના દોષ ન નેવા દેવા અને દેખાય તો ગુણાધિક્ય દર્શનથી તેનું અર્ચન થવું એ આપણીજ ઉત્તરિત્વ દારણ થનાર છે.

૧૯૮. દેવને સ્નાન કરાવતાં 'દેવની સામે પ્રેમામૃતની ધાર વહે' એ તુકાબારામનાં ચરણ મને યાદ આવે છે, અને પદારતી મૂર્તિ ઉપર પ્રાણી : પ્રણતાં હૃદયકમલચિંગનું પ્રેમામૃતથી સ્નાન થાય છે.

૧૯૯. દેવ ઉપર કુલ ચઢાવતાં મને કુલ જેવું પ્રસન્ન થાય છે 'સુમન થી મના-તીતને કુલ ચઢાવવાનો પ્રસંગ ફેટલો આનંદકારક બન્યાય છે.' લાંબા, કાળાં, નમ્યદી અને ઘોળાં કુલ દેવને ચઢાવતાં ચિત્તમાંનાં રાજસ, તામસ, અને સાત્વિક સર્વ વિકાર ઉદ્ભવે દેવને અર્પણ કરીને નિવૃત્તિ પદનો સ્પર્શ થવાથી મને આનંદ થાય છે. ગણેશને એટલે સર્વ ક્રિયાધિયને ત્રીદશા દુર્વા ચઢાવતાં આપણા શુશ્રુષ્યની ગાઠા તેના સ્વાધીન કર્યા જેવું લાગીને હું હર્ષથી ભરીત રહું છું. શિવને બીલીનાં ત્રિદશ ચઢાવતાં શુશ્રુષ્યો ભાર ડોકા ઉપરથી ઉતરતાં જેવું લાગી, મંગળના મંગળ જે શિવચંકર તેનું સન્નિધ્ય મને મળ્યું, એમ લાગી સર્વસ શિવપ્રાસનાથી હું અસ્પ્રકાળ પણ મુક્ત થઈ છું.

૨૦૦. સાધુનો સંગતીમાં સાધુત્વનો વાવરો આપણા શરીર અને મન ઉપર યદને જાય છે, તેથી પરમ પવિત્ર હરિ પ્રેમથી ભરેલા વિદ્યુત્કલ આપણા શરીરમાં સંચાર કરે છે, તેની ચરણ ધુળથી પવિત્ર થયેલી ભૂમિનો અંગસ્પર્શ આપણને પણ થાય છે, તેના પરમ શુદ્ધ આસોઆશ્રયી ભરાઈ રહેલી હવાનો આપણી ચિત્ત શુદ્ધિમાં ઉપયોગ થાય છે, એવો સાધુ સંગ આપણી સર્વ પ્રકારે ઉન્નતિ કરે છે, પણ તે અમોઘ છતાં પણ દુર્લભ છે, ભગવત કૃપા લેશ વગર મળતી નથી. એક ભગવત કૃપા સંપાદન કરવી કે જેથી સાધુસંગ મળે છે અને તેમજાથી તુર્તજ કૃતાર્થતા થાય છે.

૨૦૧. પણ અંતર્ગાહ સાધુ એવા ખરા સંત મળ્યા નથી, ત્યાં મુઘી આપણે સર્વન સાધુત્વભારે રહેવું અને આપણું હિત સાધવું. મલ ધીને મને તેની દુર્દશા લેખને હે નારાયણ, તમે મારી આ વોર વાસનાથી રક્ષા કરી એ તારી કેવડી કૃપા, દેવ ! આ દીન ઉપર દયા કર. એમ તેને વિનવ્યો. ક્રોધથી પછડાયેલો, મત્સથી ઝસીત થયેલો, કામથી પીગાયેલો અને લોભથી મરેલો પુરુષ જોવામાં આવે તો, હે દેવ ! આ મહા શત્રુઓથી, આ ક્રોધ, મત્સર, કામ લોભાદિ જાલીટ શત્રુઓથી મારે રક્ષણ કર. એમ ખરા ચિત્તથી દેવને વિનવવા અને એ પ્રમાણે આ પુરુષો આપણા ગુરુ ધ્યા એમ માનવું.

૨૦૨ સંત, સગ્ગજન, હરિદાસ, યોગી, પંડિત દત્તાદિ તરફ જતાં પુષ્કળ જણા તેમના ગુણ લેવા કરતાં તેમની પરીક્ષા જોવા માટે જાય છે, એવા એકાદ પુરુષ તરફ જઈને તે બીડી ખાતો હોય, કંઈ દાસ્ય વિતોદ કરતો હોય કે તેટલું જ લેખને તે વિષય ઉપરથી કા-યમનું મત ઉતાવળથી બાંધનાર અને તેજ વાતને ખાસ પકડી લેખને તેમની ઉપહાસ નિંદા કરવાની પ્રવૃત્તિ રાખનાર લોક જાદુ જણાય છે. અત્ર ખાનારા જાધાજ નાના મોટા માણ-સોને પ્રવૃત્તિઅનુસાર કંઈ ગુણ હોય હોય છે, પણ આપણે તે તરફ જવાતુ તેટલાજ માટે છે કે, તેમના ગુણોનો આવિર્ભાવ થઈને તેમાં આપણને લેવા હોય તેજ લેવાની ટેવ પાડવા માટે

મારું કાર્ય સંપૂર્ણ થયેલ છે.

(લેખક—સ્વામી વિવેકાનંદ.)

(અનુવાદક—શ્રીયુત પ્રેમશંકર નારાયણ દવે.)

અનાદ્યનંત કાળના મોળવી ગતિ પ્રમાણે, ધરીમાં ઉચ્ચ લાવનાથી પ્રેરાઈ ઉપર જતો, ધરીમાં ભૌતિક વસ્તુના મોહથી અંજાઈ નીચે પડતો, હું હજી સુધી સંસાર સાગરમાં ગોયાં ખાયાં કરું છું, અદ્ય સ્થાયી તેમજ ક્ષણિક દશ્યો પત્તાર કરતો કરતો, જીવન પ્રવાહમાં ભસ્તીઓટ અનુભવતો જાઉં છું. અરેરે ! આ અવિરત તમાશાથી હું કંટાળી ગયો છું, અને લક્ષ્ય સ્થાને કદી નહિં પહોંચતાં, સદાગતિમાન તેમજ દૂર ક્ષિતિજમાં પણ કીનારાની ઝાંખી વગરની આ સર્વ મિથ્યા ભાસી ક્રિયાઓ મહેને હવે આહ્વાદજનક લાગતી નથી, જન્મો-જન્મ હું તારા દ્વાર પાસે વાટ જોયાં કરું છું, પરંતુ અફસોસ ! તે ખુલ્લતાજ નથી. લાંબો વખત ધયાં શોધ્યા કરતાં તારા એક કીરણને હૃદયમાં ઉતારવા અનિમિષ નેત્રે વ્યર્થ પ્રયત્ન કરવામાં હું મારું સત્વ નિર્જળ કરી મુક્યો છું. મારા અભ્યાસોથી જીવનનો, મહાન કર્તવ્ય-ની અપેક્ષા રાખતા હૈયા, અને અત્યંત વિટંબતા તથા મોહ-શાશ્વતી ખાઈઓથી ઘેરાયેલ આ સાંકડા પુલ ઉપર હું તટસ્થ ઉભો રહું છું. ત્યારે, નીચે જીવન કલહમાં વિજ્યી થવાં માટે યત્ન પ્રયત્ન કરતાં, મનોકાંક્ષા પરિપૂર્ણ નહિ થવાથી દિલગીર થતા, અને ક્ષણિક ઈષ્ટિસત્તાઈ મળવાથી આનંદ માનતાં મનુષ્યોના યુથોને હું જોઉં છું ! આ સર્વ વ્યાપારો શા માટે થાય છે ? ઉત્તર આપવા કોઈ પણ શક્તિમાન નથી. હા, ત્યાં સામે, કાળા ભયાનક દરવાજા ધુરંદતા દેખાય છે અને જાણે કે સૂચવે છે કે : “ તારા માટે આગળ રસ્તો નથી, આ જ મર્ણાંદ છે, તારા નશીબને વિશેષ ન અજમાવ, અને માથે પડતા સંકટોને ગમે તેમ કરી સહન કર. જા, તે સર્વની સાથે લાગી જઈ મારા વૃચનામૃત (૧) નો ખ્યાલો પી તે સર્વના જોષો દીવાનો થા, મનુષ્ય પર અચાનક આવી પડતાં દુઃખનું કારણ શોધવા કોણે ટિંબન કરે છે ? જતાં તે દુઃખમાં ગરકાવ થાય છે, ત્યારે શાંત થા, અને કો સર્વની સાથે નિર્મળ બાધ.”

અશોભ, મહેને આ પ્રેરણા ઉત્તેજિત કરતી નથી. આ સર્વો મહા મરીચિકાના દશ્યો
એ હું શાંતિ અનુભવી શકતો નથી. પાણી ઉપર તરતા પેપરોટા સમાન, એક પગમાં
પદ્મ્ય થઇ બીજી તેની દુનિયા, તેના મિથ્યા નામ રૂપ અને તેના અર્થ-શૂન્ય "પુનરપિ
ભવન પુનરપિ મરણ" મહેને નિરસ લાગે છે. કદી આકર્ષતા, કદી આનાદિત કરતા, અને
દી દિલગીર કરતા આ નામ રૂપાદિ મિથ્યા ભાવના આવરણથી દૂર થવા હું અંતઃકરણ
દ્વારા કેવી રીતે ઉત્તેજિત થઇ શકું ? મોહના કેદખાનામાં સપડાઇ હું અજ્ઞાન-અધિકારમાં
બીજાઉં છું તો તારા દીન્ય પ્રકાશ અંદર આવી શકે તેટલા માટે દરવાજા ખુલી બાંધેલ, મહારા
માટે તે ખુલવાનું બોધ્યું છે. હે માતા ! મહારા માટે, આ સંસારની અનેક વિદાનાઓથી
કેદારી થયેલ, આ તારા અમિત પુત્ર માટે જ્ઞાન પ્રકાશનાં દારૂં ખોલ, સ્વધામ પાછા
ફરી મહારા સત્ય સ્વરૂપમાં લીન થવા હું ઇચ્છું છું-અરે, મહેને તીવ્ર આકાંક્ષા થાય છે.
માતા, મહારી રમત મેં પૂર્ણ કરી છે, મહારે કર્તવ્ય મેં બાળવી લીધેલ છે.

અજ્ઞાન અને મોહથી ઓતપ્રોત થયેલ અધિકારમાં રમવા તે મહેને બહાર મોકલ્યો,
અને પાછળથી ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. ત્યારે તારા સ્વરૂપમાં વિના વિશ્રાંતિ લીન થઇ
જવાની મહારી આશા નાશુદ થઈ, ભયનું સામ્રાજ્ય સર્વત્ર સ્થપાઈ ગયું, અને આવી રમત
રમ્યાં ફરતી એજ મારે સર્વસ્વ થયું. દુર્ઘટ વિકાસે અને મહાન દુઃખોથી ભરપૂર આ
લગ્નલગ્નતા તોફાની સમુદ્રના મોગની આમતેમ અથડાતાં મહેને અનુભવ થાય છે કે આ
સંસાર સાગરમાં હાવમાં તો દુઃખ અને વિપત્તિ સદા કરવાનાં છે અને સુખ અને શાંતિની
આશા તો ભવિષ્યમાં ફરીજીત થવાની છે ! અહીં હાંડળી પણ જીવતા મોત જેવી છે.
અશોભ ! અને મૃત્યુ-તે સુખ-દુઃખનાં પુરાણા ચક્રની બીજવારની ગતિ કે પુનરાવૃત્તિ
નાં હોય તેમ કેને ખબર છે ? આ દુનિયામાં બાળક ક્ષુદ્ધિના મનુષ્યો, ક્ષણભંજર વસ્તુની
હુદ્ડતા માટે દીર્ઘ વિચાર કર્યા સિવાય, જાગૃતતાં મોતેરી સ્વપ્નાં અનુભવે છે, અને કુમા-
રના બાચક જેવી હાંડળીના ગત અનુભવોને ફરી નિહાળવા માનસિક ચિત્ર ખડું કર્યા કરે છે.

હાંડળીમાં જ્ઞાન ધણું મોહું મળે છે અને તે દરમ્યાન વૃદ્ધાવસ્થા પણ આવી બંધ છે.
દેહ છુટ્યા પછી જન્મ મારણના આ ચક્રમાંથી આપણે ભાગ્યેજ છુટ્યા હોઈએ, ત્યાં તો
નવો જન્મ, નુતન સુવાનો આ ચક્રને વિશેષ ગતિ આપે છે, અને પારિજાતે તે એક દિવસ-
થી બીજા દિવસ સુધી અને એક વર્ષથી બીજા વર્ષ સુધી એમ નિરંતર ચાલ્યાં કરે છે.
અરેખર, આ એક મિથ્યા ભાવનું ઓતપ્રોત થયેલ રમકડું છે. ભવિષ્યમાં અમુક વસ્તુ
પ્રાપ્ત થવાની ખોટી આશા એ તેની શક્તિ ઉત્પાદક છે, ઇચ્છા એ તેની ધરી છે, અને
સુખદુઃખ એ તેના દાના છે. આ રમકડાં જેવા ચંચળાં હું ધસડાયો બાઉં છું અને બાણતો
નથી કે કઈ દિશા તરફ જઈ આ દાવાનગથી મહેને બચાવું. દયાળુ માતા, આ દુનિયામાં
વિશેષ વિશેષ દુઃખ થવાની હાંડળી પર ચવામાં મહેને મદદ કર.

તારે ભયંકર સ્વરૂપ મહારી તરફ ન ફેરવ. તે મહારી સહનશક્તિની મર્યાદા બહાર
છે. મહારી તરફ દયાળુ થા, માયાળુ થા, મહારી થયેલ બૂધને માટે મહેને ઇષ્ટ આપી
મહારી તરફ સંતોષ દર્શિયો. ને હે માતા, હો કિનારા ઉપર આ દુનિયાની ખટપટો સફા
માટે વિરામ પામેલ છે, ન્યાયી સર્વ-દુઃખો, દિલગીરી અને ભૌતિક સુખ પણ દૂર કોચવતે
પર પર્ણન સ્થા, ચંદ્ર કે અગ્રગતા તારા, તેમજ વિજીતીના સમકારી પક્ષે તે દરેક

નથી, પણ તેના પ્રકાશનું ક્ષત પ્રતિબિંબજ પાડે છે, તેવા સુખમય, શાંતિપ્રદ દિનારા ઉપર રહેને લક્ષ્ય. ભૂલભુલામણીવાળા સ્વપ્નોથી મોહાઈ હું હવે તારાથી વધારે વખત વિચુન્ન રહું તેમ થવા ન દે. આ સંસારમાં મ્હારી રમત ગમત પૂર્ણ થઈ છે. હે માતા, મ્હારા પ્રાંથનોને તોડી નાંખી રહેને સ્વતંત્ર કર, સ્વધામ પાછા ફરવા રહેને તીવ્ર આકાંક્ષા થાય છે.

ચંડી પ્રાસાદ.

एक देवि भक्त गुरु शिष्यनो संवाद.

(લેખક:—વૈદ્ય જયશંકર ડાનડભાઈ—ગોંડલ.)

મંગલ. ગણેશભારતિદુર્ગામર્ધનારિનદેશ્વરમ્ ।

ઔતિથ્યચકુલોત્પન્નં શ્રુતિશાસ્ત્રવિશારદં ॥

વિપ્રવૃન્દૈર્વૈદ્યમાનં પિતરંચનમામ્પદં ।

વિલિંખામિચસંવાદમયં તુગુરુશિષ્યયોઃ ॥ ૧ ॥

ગણેશ ભારતિ દુર્ગાદેવી અને અર્ધ નારીનદેશ્વરને નમસ્કાર કર્યું; અને ઔતિથ્ય કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલ શ્રુતિ શાસ્ત્રમાં સંપન્ન અને વિપ્ર વૃન્દથી પૂજાયેલ મારા પિતાશ્રીને નમસ્કાર કરીને આ ગુરુશિષ્ય સંવાદ લખવા હું મંગલ કર્યું.

(૧) શિષ્ય—જેને આપણે ચંડી કહીએ છીએ તે ક્યાં દેવિ ?

ગુરુ—ચંડીનામપરબ્રહ્મણઃ પટ્ટમહિપીદેવતાચિચ્છત્કિઃ ।

યદ્દયાત્માતિવાતોઽયં સૂર્યોમીત્યાચમચ્છતિ ॥

ઇન્દ્રગ્નિમૃત્યવઃ સ્તદ્દત્સાદેવિ ચંડિકાસ્મૃતા ॥ ૧ ॥

(ભુવનેશ્વરિ સંહિતા).

ચંડી એનું નામ પરબ્રહ્મ પરમાત્માનાં પટ્ટમહીપી દેવી ચિત્શક્તિનું છે. જેના લયવડે વાયુ વાય છે. સર્પાદિ ગૃહો ગતિમાન છે. ઇન્દ્ર, અગ્નિ, યમ, વિગેરે દેવતાઓ સ્વકર્મ પરાયણ રહે છે. એવાં જે ચિત્શક્તિ તેને આપણે ચંડી કહીએ છીએ. ચંડ શબ્દજ્ઞ લયજનક પ્રયોગ સૂચવે છે, જેમકે આપણે કહીયું જે પ્રચંડ સર્પ તપે છે, પ્રચંડ વા વાય છે. વિગેરે અર્થાત્ જે દેવિના પ્રભાવવડે દેવાદિ સર્વે લયથી સ્વકર્મ કુશળ રહે છે, તે સર્વ દેવની અધિષ્ઠાત્રી છે. માટે તે સચ્ચીદાનંદસ્વરૂપીણી : ચિત્ શક્તિ તે ચંડી. નામથી યોગખાય છે. એજ ચંડી પદની નિરૂપતિ છે. તેજ બધામાં આઘશક્તિ, તુરીયા, ત્રિગુણાત્મિકા મહાલક્ષ્મી, પરમેશ્વરી, ચંડી શબ્દથી આલેખાય છે. સપ્ત શક્તિના પાંડના રહસ્યમાં આ કહ્યું છે જે સર્વસ્થાપો મહાલક્ષ્મી ત્રિગુણાપરમેશ્વરી. લક્ષ્યાલક્ષ્યસ્વરૂપાસા વ્યાપ્ત સ્વસ્થિતા ॥ ૧ ॥ સર્વમાં આઘશક્તિ, શ્રી મહાલક્ષ્મી ત્રિગુણા, પરમેશ્વરી, બ્રહ્મ સંબંધ સ્વરૂપે અખીલ વિશ્વમાં વ્યાપિ રહેલાં વિરાજત છે. તેજ ચંડી સપ્તશક્તી

માતા મંત્રની અધિષ્ઠાત્રી મકારથી જુકાં પર્યન્ત સ્તોત્રરૂપ ચંદીપાઠના દેવતા રૂપ છે, અને તેથીજ તે સ્તુતિ પાઠ સમશતિ (૭૦૦ મંત્રો સમૂહ) ને ચંદીપાઠ એવું નામ આપેલું છે. વળી કહ્યું છે જે,

મંત્ર દેવતયોરૈસ્યાસપ્તશતીસ્તોત્રમંત્રચંદીશબ્દેનોચ્યતે ।

મંત્રદેવતામત્રેતિષ્ઠતિ । દેવતાનામ મત્રગૃહણ વ્યવહાર ।

અતઃપવચંદીશબ્દેન સપ્તશતોસ્તોત્રગૃહણં ॥

મત્ર અને દેવનું ઐક્ય હોવાથી સપ્તશતિ સ્તોત્ર મંત્રને વચંદીપાઠ નામ આપેલું છે. મત્રના દેવતા પોતાના મંત્રમા રહે છે. એ ન્યાયે જે દેવનું યજ્ઞન ભજન કરવું હોય ત્યારે તે દેવતાના મંત્રને ગ્રહણ કરવો અને પુગ્ધરણાદિ અનેકથા ભક્તિ વ્યવહાર છે. એજ પરે ચંદી શબ્દથી સપ્તશતિ સ્તોત્ર પાઠ ગૃહણ એ સિદ્ધ થાય છે; કારણે જે જપ તપ અધ્યયન કરનાં આપણે જોઈશું અને પૂછીશું તો જવાબ આપશે કે, હું ગાયત્રી જપુછુ, પાણિની ભણુંછુ, ચંદી વાચુંછુ, ત્યારે તે વખતે આપણે સર્વજ સમજશું કે, ગાયત્રી એટલે તે દેવતાના મંત્રનો જપ કરે છે. પાણિની એટલે તેમનું રચેલું વ્યાકરણ ભણે છે એવીજ રીતે સપ્તશતિ સ્તોત્રમા ચંદી નામ માટે સમજવું આગળ વળી કહ્યું છે જે, મંત્રાર્થ દેવતા પ્રોક્તાવિદ્યાસ્ત્રીદેવતાતથા । મંત્ર પુ દેવતા છે. અને મત્ર વિદ્યા, સ્ત્રી, દેવતા છે તેથી ચંદી તે મહાવિદ્યા પણ કહી શકાશે, એ જે જે મહાવિદ્યા ચંદીના ભજન પૂજનનો વિધિ મંત્રમહોદધિ નામના તત્રવિદ્યાના ગ્રંથમા વાર્ણવ પ્રકરણમાં વિસ્તારથી આપ્યો છે. જે મહા વિદ્યાના સ્તોત્ર (ચંદી)ના શતાવૃત્તિ પાઠથી નિચે પ્રમાણે ફલ નિરૂપણ કહ્યું છે જે.—

શતચંદીવિધાનત્તુપ્રવૃક્ષ્યેપ્રીતયેતૃણાં । તૃપોપદ્મવમાપ્તને દુર્ભિક્ષેભૂમિકંપને ।

અતિવૃદ્ધાવનાવૃદ્ધૌ પરચક્રમયેક્ષયે ॥ સર્વવિદ્યાવિનશ્યતિ શતચંદીવિધૌ કૃતૈ ॥

ચંદી સ્તોત્રના શતાવૃત્તિ વિધાનથી તૃપોપદ્મ, દુર્ભિક્ષભૂકંપ, અતિવૃદ્ધિ, અનાવૃદ્ધિ પર (શત્રુ) ના ચક્રનો ભય તથા ઘય, કાળ વિગેરે સર્વ પ્રકારના વિધ્નનો નાશ થાય છે એવું વિધાન માણસોની પ્રીતિને માટે હું તને કહું.

શિષ્ય—(૨) ગુરુ હું ચંદી એ શબ્દ તથા તેનું ભજન પૂજન એટલે તેના સ્તોત્ર પાઠ સમશતી (ચંદીપાઠ) અને તેના શતાવૃત્તિ વિધાનનું જે ફલ નિરૂપણ આપે કહ્યું તે, અને સર્વસ્થાવા મહાસદ્ગુણી જગદંબા તેજ ચંદી, દેવી, સપ્તશતિ માતા મત્રના અધિષ્ઠાત્રી દેવતાનું યજ્ઞન કરવું એટલું તો હું સારી પેઠે સમજ્યો. હવે મને ચંદીપાઠની શતાવૃત્તિ ને શતચંદી, હજાર સહસ્રચંદી, અયુતચંદી તથા લક્ષચંદી, વિગેરે શું સંજ્ઞા આ છે અને પ્રત્યેકના કાર્ય માટે જે આનંદન્ય વિધિ હોય તે મને કહો.

ગુરુ—પ્રિયશિષ્ય એકાગ્રચિત્તથી સાંભળ. શતચંદી શબ્દ પ્રયોગ ચંદીસ્તોત્ર પાઠ પરલે છે. જેમ આપણે ચંદીસ્તોત્રના સાંતમેા મત્રના સમૂહને સપ્તશતી સ્તોત્ર નામ આપ્યું છે; તેમજ શતાવૃત્તિ ચંદીપાઠના પ્રયોગને શતચંદી, સહસ્રાવૃત્તિને સહસ્રચંદી તેજ રીતે અયુત ચંદી તે દશહજાર અને એક લક્ષાવૃત્તિના પ્રયોગને લક્ષચંદી પ્રયોગ કહેવો. કહ્યું છે જે, સ્તોત્રસ્ય તત્ત્વપ્રયોગાનુ સારેણ શત્ત્વ સહસ્રાયુત્ત્વ લક્ષાયુત્ત્વ વચ્ચત્રપાઠ વિધીયન્તે તત્રત્ર શતચંદી, સહસ્રચંદી, અયુતચંદી, લક્ષચંદીવાદિ પ્રયોગા અભિધીયન્તે તે દરેક

પ્રયોગો એક એકથી કર્મ વધી દરખાણ છે. અને તે દરેક શત્ત્વંદીના ઉપસંદેશ છે. એટલે તે તે સંખ્યાના પ્રયોગમાં ચંડીસ્તોત્રના તેટલી સંખ્યાના પાઠ કરવાં, કરાવવાં, એટલે તે સંખ્યાનો પ્રયોગ નામ આપેલાં છે, વધી સંખ્યા એકથી ન બની શકવાથી તે તે સ્તોત્રના ઉપાસકો દ્વારા પાઠ કરાવવાથી તે તે પ્રયોગો કરી શકાય છે. જેને માટે વધારે વિસ્તાર હું તને આગળ ઉપર કહીશ. હાલ તે બાબત ખીન્નું પૂછવું હોય તો સુખેથી પૂછ.

શિષ્ય—ગુરુજી આટલે સુધી તો હું બરાબર સમજ્યો, પણ હવે ને કાંઈને તેમના પ્રયોગ બાહ્યદ્વારા કરાવવો હોય તો કેવા પ્રકારના વિગ્રં વર્ગથી તે કાર્ય લેવું તે કૃપા કરી મને કહો.

ગુરુ—શિષ્ય તું અધિકારી શિષ્ય છે તેથી મને ઘણો પ્રીય છે, વળી જ્ઞાત્રુ છે. અને આ પ્રશ્ન તેં કર્યો તે ઘણાજ આવશ્યકનો છે. કારણ કાર્યનું ફળ કર્તાધીન છે, અને કર્તા બરાબર ન હોયતો ફળ પ્રાપ્તિ તો બાલુપર સ્ત્રી પણ કર્મ વિકલ્પતા થયા વગર રહેતી નથી. તે માટે હું તને કહું છું તે સાંભળ. શતચંડી પ્રયોગમાં કર્મારંભમાં, સ્નાનાદિ નિત્યવિધિ કરીને દશ વિશેષ વસ્તુ કરવું તે કેવળ પાઠ માટે. તેઓ ગિતેન્દ્રિયાન્ સદા-ચારાન્ કુલીનાન્ સત્યવાદિનઃ । યુગપદ્માન્ચંદી પાઠરતાન્ લગ્નાદમાનતઃ શતેન્દ્રીય, સદા-ચારિ, કુલીન, સત્યવાદિ, અર્થજ્ઞ, લાલવાળા અને દયાવાળા, ચંડીપાઠમાં પ્રીતિવાળા હોવા જોઈએ. નહિંતર કર્મ વિફલતાને પામે તેમાં શી નવાઈ?

(૪) શિષ્ય—ગુરુજી મને એક મોટી શંકા ઉત્પન્ન થઈ છે ને અગત્ય ન હોયને આજ્ઞા કરો તો કહું.

ગુરુ—ખુશીથી જે હોય તે નિઃસ્તર્કથી કહે તને અધિકારજ છે.

શિષ્ય—ગુરુજી આગળ આપે શાસ્ત્રી શ્લોક પ્રમાણથી કહું જે શતચંડી વિધાન, નૃપોપ-દ્રવ, કુર્બિક્ષ, બ્રૂકેપ વિગેરે સક્રમ કર્મને માટે કહું પરંતુ મેં એક સ્થલે વાંચ્યું છે જે—

વયસક્રમંત્રવચ્ચ પારમાર્થિકમિતિ । આરંભતિક્રમેષોર્ધનિઃ સ્વર્ગાદિમુલમગ્ન્ય શાશ્વત-મન્યમાનૈરપવર્ગપરામ મુક્તાનિ કર્માજિનાદિવ્યન્તેવિચારવન્દિઃ । જે જે સક્રમ કર્મ છે તે અપારમાર્થિક કર્મ છે. આત્મતિક એવ (મોક્ષ)ના અર્થાઓ કે જેઓ સ્વર્ગાદિ સુખને પણ અશાશ્વત માનનારા આ અપવર્ગ (મોક્ષ)ને માટે જે કાર્ય પરંપરા મુખ હોય તેવાં કર્મો વિચારવંત પુરૂષો સ્વીકાર કરતા નથી. તો પંચી ચંડીકારાધન એટ માનેલું છે તેનું શું કારણ?

ગુરુ—શિષ્ય ધન્ય છે તારી કુશલચુદ્ધિને, આ પ્રશ્ન તેં ઘણાજ અગત્યનો કીધો છે. અને તે સર્વોપયોગી છે. માટે સાવધ મનથી અવગુ કર, જે કે શતચંડ્યાદિ પ્રયોગ, વિશેષે સક્રમ પર છે. તથાપિ તેનો નિષ્ક્રમ કર્મમાં વિનિયોગ, કરજીના પ્રતિબંધનો અભાવ હોવાથી તે કર્મનું નિષ્ક્રમપણું પણ સિદ્ધ થાય છે. કહું છે જે “સક્રમં જપતાં પુર્તાં સાવન્માત્રં ફર્લમવેદ નિષ્ક્રમં જપતાં પુર્તામાનવાયોપ કલ્પયતે ॥ એ વચનથી પણ તેનું નિષ્ક્રમ ભજન પ્રભુ કોઈથી પણ પ્રતિબંધ થતું નથી. સક્રમ કર્મથી તેટલુંજ રૂપ નિષ્ક્રમનું ફળ તો અનંત છે. નિઃસિમ છે. તેથીજ તે અપવર્ગ સુખની કોટીમાં જાય છે.

જેમાં સુખમાં આત્મતિક શ્રેયાર્થાઓ તો અપવર્ગ સુખનેજ નિઃસિમ, અનંત એવાં

નામ આપ્યા છે. એ પ્રમાણે થંડા ધોવથી સર્વ જ્ઞાત છે. માટે તેમનું આરાધન અપવર્ગ-
ખ્ય અનંત સુખને માટે કાંઈથી પણ ઉપરૂદ્ધ નથીજ.

(૫) શિષ્ય—ગુરુ આપે મારા મંત્રનો અર્થ પ્રત્યક્તર આપ્યો છે તેથી હું તે
બાળતથી સંઘળી રીતે નિઃશંક થયો છું પણ મને એક બીજીજ તેના સંબંધમાં જાણી
શકા ઉઠવાની છે તેનું શું ?

ગુરુ—શિષ્ય કહે ત્યારે એવી જાણી તે શી શંકા છે ?

શિષ્ય—વારંવાર નમસ્કર કરીને મોક્ષ (અપવર્ગ) સુખ તો શિવવિષ્ણુઆદિ
દેવોની ઉપાસનાથી સહજ થાય છે. એમ યુતિ સિદ્ધ છે. તોપણ પછી શક્તિ ઉપાસનાની
શી જરૂર ?

ગુરુ—શિષ્ય તારો પ્રશ્ન તાત્વિક છે. તોપણ જરા સાંભળ, શિવવિષ્ણુ ગણેશાદિ દેવોની
ઉપાસના કરતાં શક્તિ ઉપાસના થામાટે શ્રેષ્ઠ માંનેલી છે, તે સાંભળ. શિવવિષ્ણુઆદિ
આરાધનમાં, બધાં બોગથી પરોગ મુખ્ય રહેવાથી અતિ કલેશ કષ્ટ સહન કરવાથી તેઓ
ધણા કાર્ય પ્રસાદને માટે ઉન્મુખ થાય છે. પરંતુ જગદંબા તો સર્વજનની માતૃથી છે.
અનન્ય ગતિવાળાં પોતાનાં બાળબચ્ચાં અને પોતાના ભક્તજનોના કલેશ ન સહન કરતાં
હોવાથી દયાવડે કરીને આદિ હૃદયવાળાં હોવાથી સઘ પ્રસાદોન્મુખ થાય છે. એટલી વિશેષતા છે;
બીજી રીતે ગમે તે દેવની ભક્તિ નિષ્કામ ભજનથી અનંત સુખને આપવાવાળી તો હોયજ
છે; વળી તદુપરાંત દેવિભક્તિ તો દેવળ અપવર્ગ સુખ તો નંદિં પણ નિષ્કામ ભજનથી તો
બૈદિક, આયુર્ધિક સુખ આપી અંતે સ્વસ્વરૂપ સમ્યક્દાનંદ લક્ષણ એવું મોક્ષ સુખ બક્ષે
છે. એટલાજ માટે કહ્યું છે જો—યત્રાસ્તિ મોહોનહિ તત્ર મોહો । યત્રાસ્તિ મોહોમહિ
તત્ર મોગઃ ॥ શ્રીકૃંદરી તર્પણ તરપરાણાં મોહશ મોહશ્ચ કાસ્ય ઇવ ॥ જ્યાં ભોગ છે ત્યાં
મોક્ષ નથી, જ્યાં મોક્ષ છે ત્યાં ભોગ નથી પણ શ્રી ભગવતિ શ્રી ભુવનેશ્વરીના આરાધનથી તો
ભોગ અને મોક્ષ બંને ઇષ્ટ પ્રકારના આરાધનથી હાથની હથેલીમાંજ રહેલા છે. વિશેષ તો
શું કહું પણ તમારે એટલું તો કહ્યા વગર ચાલે તેમ નથી જો—મહોદધિવિષ્ણુમિહવાસિત
વાદપદ્મા ॥ એવા અનંત વાક્યો વડે શ્રી ચારદાનાં તત્રથ્યમાં શ્રી લક્ષ્મણાચાર્યે શ્રી ભગવ-
તિની ઉપાસના માટે કહ્યું છે. ભય અને આપત્તિની વેળાએ બ્રહ્મા વિષ્ણુ રૂદ્ર આદિ દેવ ગણો-
એ તેમાંથી મુક્તિને માટે તથા અનંત સુખને માટે પણ શ્રી ભગવતિ શ્રી ભુવનેશ્વરીના પદ-
પાદનું આરાધન કર્યું છે, તે પુરાણ અને ઇતિહાસોવડે સર્વથી અજ્ઞાત નથી, તોપણ આપણા
અનુપ્ય જાતિને માટે તેનું આરાધન, દેવારાધ્ય ભગવતી પરત્વે સામારે ગરીબસન હોય શકે ?
માટે આપણને માટે તો શું પણ “મહાવિષ્ણુ નિવાચૈરપિ સૈવોપાસ્યેતિ સુમસિદ્ધમેતત્ ॥
વળી વિશેષ આગળ જોઈએ તો શ્રી આઘ ગુરુશંકર રામિવિરચિત શ્રી સૌંદર્ય લહરી માં
ભગવતિ પ્રતિ-વદે છે જો, અતસ્વામારાખ્યાં હરિહરઃ વિંબ્યાદિભિરપિ ॥ (એટલા માટેજ
હરિહર વિરચી વિગેરે વડે તું આરાધ્ય છે વિગેરે વિગેરે) વસ્તુતઃ જોઈએ તો, સચ્ચુ અને
નિર્ગુણ એવાં શ્રી ભગવતિનું સર્વોપાસ્તવ, સર્વ કારણત્વ, સિદ્ધ છે. જોને માટે શ્રી દેવી
ભાગવતમાં કહ્યું છે જો—સગુણા નિર્ગુણા ચેતિદ્વિપા મોક્ષા મંત્રોપામિઃ । સગુણા રામિભિઃ
સેવ્યા નિર્ગુણા કૃતિરામિભિઃ ॥ સચ્ચુ અને નિર્ગુણ શક્તિ દ્વિપા વર્ણવેલો છે. સચ્ચુરામિ

(સંસારી) ને ઉપાસ્ય છે. વિરાગીને નિર્ગુણ આરાધ્ય છે. એટલાજ માટે શાસ્ત્રકારો કહે છે ને:- કામંદતામા સ્વપંચોતિશ્ચિત્રપઃ પરમેશ્વરઃ । સ્વયમે કોડંપિયા વોદ્યમસુરૈશ્વરને-
ક્તા । યયામૃત્તજોભૂત્વા વિષ્ણુભૂતોભિરક્ષતી । હરોમૂર્ત્વાહરાયેવ સંવોપાસ્યેતિમેમતિઃ ॥
ફિલ્લુના ॥ સંવોપિવ વિષ્ણુ પ્રહાદિરુપા । સર્વકાર્યોગી કરોતિ ॥

આનંદાત્મા સ્વપંચોતિઃ (સ્વપ્ન પરમેશ્વર પોતે એક છે તોપણ જગદંબાને નિરખી રહેતા થવાને પામે છે. યદ્વા રૂપે ગુપ્તી રહે છે, વિષ્ણુ રૂપે રહે છે, અને હર રૂપે હરે છે. એવા શ્રી જગદંબાજ સર્વોપાસ્ય છે એવી भारी મતિ છે. વિશેષ શું કહું ? તેજ સિવ, પ્રહ્લા વિષ્ણુ રૂપે તે તે કામ કરે છે. જ્ઞા. તિ. માં પણ આગળ કહ્યું છે ને:- શંભુસ્વમદ્વિ-
તનવાકલિનાર્થ ભાગઃ । હે અદ્વિતનયા (પાર્વતી) કલિનાર્થ ભાગ એવા શંભુ પણ તમેજ જ્ઞા. આ બધાં પદ્યો હે શિષ્ય હું જાણું છું કે તારા મનનું સમાધાન થયું હશે.

શિષ્ય—ગુરુ આપની કૃપાદૃષ્ટીથી આપ જે જે મને સમજાવો છો તે મારા હૃદ-
યમાં સંચોદિત અસર કરે છે. એટલી હું આપની ગુરુપ્રસાદી માનું છું, પણ મને એક ગંભીર
સંકાનું કારણ મને આવ્યું છે, તો કૃપા કરી જરા સાંભળવા શ્રમ લેશો.

ગુરુ—કી ! શિષ્ય, ઉપરનાથી વળી એવી મોટી શી કંઠા છે. ધણી પ્રુક્તિથી કહે. હું
તારા પ્રભુ પગેજ પ્રચલન છું માટે ખુસા હૃદયથી કહેજે.

(૧) શિષ્ય—ગુરુ ઉપરની બધી વાત તો મેં જાણી પણ મેં એક વેદાંત મંથમાં
પાંચું છે જે જ્ઞાનાત્મગુણિઃ તો પછી શ્રી ભગવતિનું આરાધન અપરમું મુખને માટે
આત્મનિક શ્રેયાર્થોમ્મા કેમ ગ્રીહાર કરે ? વળી તે જ્ઞાન તાવમસિ એ મદા વાક્યના અર્થ-
નોપ પછી ગુરુપદાદ્યમ્ય છે, તેનું કેમ ?

અપૂર્ણ.

શ્રી જૈનના ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુજીનું જીવન ચરિત્ર.

(અનુવાદક:-વાસીલાજી કાકુબાઈ સંધ્યા-અમરાવાદ.)

(અનુસંધાન:-પૃ. ૨, ૪૦ ૩૯૭ થી.)

આર અક્રમ (ત્રણ ઉપવાસ) તપ કર્યો હતો. દીક્ષા લીધા પછી ત્રણસે ને ઓગણપચાસ દિવસ આહાર કર્યો હતો અને આઠી સર્વ દિવસ ઉત્ક્રાંત સહિત, પાણી સહિત ઉપવાસ કર્યો હતો.

પ્રભુએ આર વર્ષ ને સાડા છ માસ છઠ્ઠાં પર્વામાં પાળી હતી. પ્રભુને સામાં નામે અણખીના ક્ષેત્રમાં એક શાકી નામના વૃક્ષ હેઠળ બે ઉપવાસ સહિત ગાય દોહવાની પેઠે બેઠા હાં વૈશાખ શુદ્ધ દશમે ઉત્તરા શ્રાવણ નક્ષત્રમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું.

પ્રભુ શુક્રમધ્યાન પાવતા થકા કેવળજ્ઞાન પામ્યા, તે વખતે સર અને વૈમાનિક દેવો, વસુર ને પાતાળવાસી દેવો મળી ચોસકે ઈંદ્ર કાઠાનું ટોટી દેવતા સાથે પ્રભુનો કેવળજ્ઞાન મહોત્સવ કરવા આવ્યા. મહોત્સવ કરીને દેવતાએ સમોસરણ રચ્યું; આર જાતની પ્રદાં દેશના-ઉપદેશ સાંભળવા બેઠી. પ્રભુએ ધર્મોપદેશ દીધો.

પ્રભુ ત્યાંથી વિદ્યાર કરી દેવતાની ડાઝડોડીએ. પરવર્ષ થકાં આર યોગ્યની અપાપા ગરીએ મહાસેન વનને વિષે પધાર્યા. તે વખતે તે વન પ્રકૃષ્ટિત—તવ પક્ષવ ઘર્ષ થયું, કીતળ છાંયાએ શોભીત થયું, ત્યાં દેવોએ સમોસરણ રચ્યું, પ્રભુએ અમોઘ દેશના દેવા મંડી. તે વાણી ભવ્ય છંદોએ અમૃત સમાન જાણીને હૃદયમાં ધારણ કરી.

પ્રભુએ અગિયાર ગણધર સ્થાપીને ચતુર્વિધ સંઘરૂપ તીર્થની સ્થાપના કરી. પ્રભુને કુધર્મો સ્વામિ આદિ ચૌદ હનુર સાધુ, જત્રીસ હનુર સાધ્વી, એક લાખ ઓગણસાક હનુર શ્રાવક, ત્રણ લાખ અઘાર હનુર શ્રાવિકાઓ, તેરસે અવધિજ્ઞાની, ત્રણસે ચૌદ પૂર્વ-ધારી, સાતસે કેવળજ્ઞાની, સાતસે વૈદિક લબ્ધિવાળા, પાંચસે મેનપર્ષવંજાની અને આસે વાહી એટલો પરિવાર થયો હતો.

પ્રભુના શાસનમાં માતંગ નામે વક્ષ અને શિક્ષકિકાં નામે દેવી શાસન દેવતા થયાં. હવે પ્રભુ પોતાનો નિર્વાણ સમય નજીક જાણી અપાપાનગરીએ પધાર્યા. ત્યાં દેવતાએ સમોસરણ રચ્યું. પ્રભુએ કાર્તિક વદી અમાવાસ્યાની રાત્રીને વિષે સ્થાતિ નક્ષત્રમાં કોણ પહોર પર્વત અખંડ ધારાએ દેશના આપી. તે દેશનાં સવળા શ્રાવકો કે જે પોષધ-વત કરીને બેઠા હતા તે સાંભળતા હતા. તે વખતે સખ્યા સમય પહેલાં પ્રભુએ પોતાના શિષ્ય ગૌતમ સ્વામિ કે જેમને પ્રભુ પ્રત્યે ઘણાજ રાગ હતો તેથી તેમને પ્રભુના વયોગથી બહુજ અસર થાય જ્યાં દેવશર્મા આલણને પ્રતિજ્ઞા કરવા સાર પાર્શ્વવર્તી ગામે મોકલ્યા. અર્ધ અમાવાસ્યાની પાછલી બે વડી-રાત રહી ત્યારે પ્રભુ પત્તાકીવાળા બેઠા, અને એકાકી નિર્વાણ પામ્યા.

પ્રસાત થતાં ગૌતમ સ્વામિ દેવશર્માને પ્રતિજ્ઞા આપી પાછા વળ્યા તેવારે માર્ગમાં કટકાક દેવેને શન્ય ચિત્તે જોયા, અને ઉપયોગ મૂકી જોતાં શ્રી મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યાનું જાણ્યું. આથી ગૌતમ સ્વામિ મૂર્છા ખાઈ જમીન પર પડ્યા. થોડીવારે સાવધાન થઈ વિલાપ કરવા લાગ્યા કે હે પ્રભો! તમે ત્રણ લોકના સુખ અસ્ત પામ્યા તો હવે મિથ્યાત્વ રૂપી અંધકાર પ્રસરવા માંડશે. હે પ્રભુ! હું મારા મનના સંદેહ કોને પુછીશ? હે વીર! તમે એવું શું કર્યું કે આવે વખતે મને દૂર કર્યો! હું તમારા કેવળજ્ઞાનમાં લાગ પડાવત! એમ વિલાપ કરી રહ્યા લાગ્યા, પછી ગૌતમ સ્વામિએ વિચાર્યું કે શ્રી વીતરાગ તો રિતરેહી હોય. અહિં તો મારાજ અપરાધ છે, કારણ કે મેં મોહને વશ થઈ તદાશ્રુતનો

ઉપયોગ આપી જેવું નહિ! માટે મારા એકપંક્તી સ્નેહને ધિઃકાર હોજી. એમ લાવના આવતા ગૌતમ સ્વામિને તેજ વખતે કેવળજ્ઞાન-ઉત્પન્ન થયું. પછી બાર વર્ષ કેવળજ્ઞાની તરીકે રહી, આજુ વર્ષતું આયુષ્ય પુરું કરી ગૌતમ સ્વામિ મોક્ષે પધાર્યા.

હવે ભગવાનના નિર્વાણ સમયે કુંડુંઆ, નેતિનાં તેદિદિ છવ ધણાં ઉત્પન્ન થયાં તેતું, કારણ શિષ્યે પુછવાથી યુરએ કહ્યું કે જૈન ધર્મ હવે યાજ્ઞશ્રીની પેરે ચળાશે, અને હવે સંયમ દુઃખે પાળી શકાશે. અઘાશી ગ્રહ મોહિલો ભમ્મ નામે ત્રીસમો ગ્રહ શ્રી મહાવીર પ્રભુના જન્મ નક્ષત્ર થઈ ઉતર્યો નથી! માટે સાધુ-સાધ્વીનું માન નહિં સમવાય. આમ જાણી સૌધર્મદ્રે પ્રભુને વિનંતિ કરેલ કે હે મહારાજ! આપ મોક્ષે પધારો છો, પરંતુ આપના સંતાનીઆને ખે હજાર વર્ષ પર્વત પીડા થશે; માટે ખે ધરીતું આયુષ્ય આપ વધારો. તો ભમ્મગ્રહ ઉતરી જાય, કે જેથી પછવાડે ધર્મનો ઉદય થાય. તે સાંભળી પ્રભુએ કહેલ કે હે ઈંદ્ર! એ પ્રમાણે કાઠધી થયું નથી, યતું નથી તેમ થવાનું પણ નથી. તમે તો ખે ધડી કહો છો પણ એક સમય માત્ર પણ મારાથી આયુષ્ય વધી શકે નહિં; પરંતુ એ ગ્રહ ઉતર્યા પછી ધર્મદત્ત રાજથી ધર્મનો ઉદય થશે, અને શ્રી સંધને હર્ષ થશે.

ભગવાનના નિર્વાણ પછી ભગવાનના મામા એક રાજ વિગેરેએ અમાવાસ્યાને દિવસે ઉપવાસ કરી, ભગવાન નિર્વાણ પામ્યાં તેથી ભાવ ઉઘોત ગયો જાણી દીવા પ્રકુપ્ત દ્રવ્ય ઉઘોત કર્યો. ત્યારથી દીવાળીતું પર્વ થયું; હવે નંદીવર્ધન નામે જે ભગવાનના મોટા ભાઈ તેમણે ભગવાનનું નિર્વાણ સાંભળી ધણેજ શોક કરવા માંડ્યો, તે વારે સુદર્શના નામે ખેને પોતાને ઘેર પોતાના નંદીવર્ધન નામે ભાઈને બોલાવી, બોજન કરાવી શોક મટાડ્યો. ત્યારથી લોકોમાં ભાઈભાઈજ કહેવાય છે.

શ્રી મહાવીર નિર્વાણ પછી વલ્લભીપુર નગરને વિષે સર્વ શ્રી સંઘે મળીને સિદ્ધાંત પુસ્તકાર્ક કહ્યો. એટલે આગળ તો સર્વે મૂત્રો આચાર્યને મોટે હતાં પણ પછી બાર વર્ષે દુકાળ પડ્યો, અને કેટલાએક સાધુઓ મરણ પામ્યા, તેથી ધણાં મૂત્રો વિચ્છેદ ગયાં પણ ન્યારે મુકાળ થયો ત્યારે મૂત્રોના વિનાશ થતો જોઈ આચાર્યોએ બેગા થઈ જોને જોને મોટે જેટલો પાક સ્મરણમાં રહ્યો હતા તે તે સર્વ તાડપત્ર પર લખી પુસ્તકાર્ક કર્યો.

પ્રભુ ગૃહસ્થપણમાં ત્રીસ વર્ષ, અને સાધુપણમાં બેતાલીસ વર્ષ એમ બોતેર વર્ષનું આયુષ્ય પુરું કરી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના નિર્વાણ પછી અદીત્રે વર્ષે મોક્ષ પધાર્યા.

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

સૂચના

આવતા માસથી ગ્રંથ સાત અધુરી રહેલી અમારી કમલનયનીની વાર્તા શરૂ થશે. પાછલાં વૈદ્યુમ્બો હવે થોડાંજ શિક્ષક છે. માટે જોને ખરીદ કરવાની ઈચ્છા હોય તેમણે જોમ અને તેમ જોહી મંગાવી લેવાં કારણ કે પછી ૧ લા વર્ષની માફક ખૂટી પડવાનો સંભવ છે. બીજાં વર્ષના વૈદ્યુમ્બની કી માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ છે.

વળી આ વર્ષમાં પાછલી સાતમાં અધ્યુ રહેલા તમામ વિષયો પૂર્ણ કરવામાં આવશે. માટે પાછલાં વૈદ્યુમ્બો ખૂટી પડશે તો પછી મળી શકશે નહિ.

તંત્રી ભાગ્યોદય.

મારી મુસાફરી.

(લેખક-દેસાઈ દાદારાવ નાથાલાલ ખી. એ.)

Oh, holy Nasik ! Thy praises I can not recite
Poetic fancy and artistic taste thou dost incite;
From times antique thy history I can trace,
Gods, Crystal water and bracing air thee grace.

સમય પાણીના પ્રવાહની માફક વહાં જાય છે. ઇસ્ટર તહેનાર રમઝટ કરતા આવી પહોં-
ચ્યા એપ્રિલની ખીજ તારીખે સવારે સાત વાગતા હું તથા મારા મિત્રો જી. આઈ. પી.ના
વિક્ટોરીઆ ટરમીનસ યા બોરીબંદર સ્ટેશને ટીકીટ ખરીદી દીલ્હી એક્સપ્રેસના એક ડબ્બામાં
અમે અમારી બેઠક લીધી. પ્લેટફોર્મ ઉપર ફરતાં, ઉતારેઓની ધમ્માય અને તેમના સર્ગા
વહાલાની હર્ષ શોકની લાગણીઓ નિહાળતા મને નીચેની કડીઓનું રમરણ થયું.

' A railway station platform,
Hurrying to and fro,
Smiles for those who Come to see,
And tears for those who go.

ધંટ વાગ્યો અને દીલ્હી એક્સપ્રેસ આવી. જી આઈ. પી. ના ડબ્બા ખી. ખી. એન્ડ
ફી. આઈ. ના ડબ્બા જેવા બેસના માટે તેમજ સામાન ચુકવા માટે સગવડ ભરેલા બેઠકમાં
આવતા નથી. એક પગી એક સ્ટેશન પસાર થવા લાગ્યાં. ફેટવાકે નવા ઉતારેઓ દાખલ
થવા લાગ્યા. જ્યારે ફેટવાકે પોતાનું ધાર્ધ્ય સ્ટેશન આવતાં ગાડીમાંથી ઉતરી જવા લાગ્યા;
આ ક્રમ ભેટાં મને આપણા સંસાર ક્રમનો ખ્યાલ આવ્યો. આ સંસાર પણ આગગાડી તુલ્ય
છે. જેમ આગગાડીમાં જુદા જુદા ઉતારેઓ વચ્ચે થોડા સમય માટે ઓળખાણ કે મૈત્રી
થાય છે તેમ આ સંસારમાં પણ વિવિધ વિવિધ મનુષ્યો સાથે આપણો સંબંધ થાય છે.
દરેક ઉતારે પોતાનું સ્ટેશન આવતા ગાંસડાં પોટવાં લઈ આગગાડીમાંથી નિદાય થાય છે, તેવી
રીતે દરેક મનુષ્ય પોતાનો સમય આવતા એટલે કે યમરાજના દરખાસ્તો ડોકા થતા પુન્ય
પાપનું પોટલું લઈ આ સંસારમાંથી વિદાય થાય છે. આપણું જીવન આવું ક્ષણિક અને
ચંચળ છે, ખરેખર કહેવામાં આવ્યું છે કે—

' બે દિનના છે ધરજર સઘમાં, બે દિન અહીં રહેવાનું છે,
બે દિનનાં છે સગા, સંબંધી, બે દિન સુખ લેવાનું છે;
બે દિનનો છે પંખી મેળો, અંતે ઉડી જવાનું છે,
લોકો જોને ફનીઆ કહે તે, એક મુસાફરખાનું છે. '

(ખુદદેન)

આ સંસારમાં જનમીએ છીએ, લાગ્યકમે જુદા જુદા મનુષ્યોના સંબંધમાં કુટુંબ કે
મૈત્રીયોએ આનીએ છીએ અને અંતે પ્રયુના દગ્ગારમાં કરેલાં કાર્યોનો જવાબ આપેના
આત્મા જઈએ છીએ.

આ તરફનો પ્રદેશ ખાડા ટેકરાવાળો અને ઉચ્ચ જોવામાં આવે છે; સ્થળે સ્થળે ડુંગરા, દરિયાગર થાય છે. લીંચાતરી તો ભાગ્યેજ નજરે પડે છે; કેટલેક અંતરે વળી છુટાં છવાયાં, રડયાંખડયાં વૃક્ષો દેખાય છે. આ તરફનો પ્રદેશ આપણા ગુજરાત જેટલો રસાળ નથી; ગુજરાતમાં વૃક્ષવેલ્લીઓ અને ઝાડ ખીડ ન્યાં ત્યાં નજરે ચડે છે. ગાડી સપાટાખંધ કસારા જંકશને આવી પહોંચી; સાંથી જે એન્જન જોડવામાં આવે છે. કારણ કે અહીંથી ઉંચો ઢોળાવ ચઢવાનો આવે છે. રીવર્ઝિંગ સ્ટેશનથી આગળાડી ડુંગરામાંથી ખોદી કાઢેલી કેનલમાં ઘળતે પસાર થાય છે. આમ કરતાં ગાડી ઘણું ઉંચે ડુંગરા ઉપર ચાલી જાય છે. આ સમયનો દેખાવ અતિ રમણીય લાગે છે. નીચેની રેલ્વે લાઇન સર્પાકારે દરિયાથી લોપ થતી જોવામાં આવે છે. આગળ પાછળ ડુંગર, ખીલું અને ટેકરા વિના કંઈ નજરે પડતું નથી. જાણે કે વીર યોદ્ધાઓને દાદી તેમના સ્મરણાર્થે સ્થળે સ્થળે માટીના ઢગલા કરવામાં આવ્યા હોય અથવા તો રાક્ષસો યોદ્ધા કરતા હોય તેવો ભાસ આ ડુંગરાઓથી થઇ આવે છે. ખરેખર આવા પ્રદેશમાં ઘળતે પણ મનુષ્ય બુદ્ધિએ પોતાનો રસ્તો કર્યો છે. અત્રે માનસિક શક્તિ અને બુદ્ધિના પ્રભાવનું આપણને દીર્ઘદર્શન થાય છે. કાળા માથાનો માનવી શું ન કરે ? આમ આગળાડીમાં આગળને આગળ ખેંચાયા જતાં મને કવિ ગોદસરમીયના ડ્રાવેલરની નીચેની લીટીઓ યાદ આવી,

'E'en now where Alpine solitudes ascend,
I sit me down a pensive hour to spend;
And placed on high above the storm's career,
Look downward where an hundred realms appear.'

ધગતપુરી જંકશને ખીલું એન્જન કાઢી નાંખવામાં આવે છે. આ સ્થળ સમુદ્ર સપાટીથી ઘણું ઉંચે હોવાથી મધ્યાન કાળે પણ યડા પવન વાય છે. દેવલાલીનું સ્ટેશન આવી પહોંચ્યું. દેવલાલી અને નાસીકની વચ્ચે લીલાં જેનર જોવામાં આવે છે. અહીંની જમીન ફળદ્રુપ હોય એમ લાગે છે. અને ગાંધી વાગે નાસીક સ્ટેશન આવી પહોંચ્યું. સૂર્ય માથે આવ્યો હતો, તાપ સખ્ત પડતો હતો, અમે ત્યારબાદ સ્ટેશન બહાર આવી જે ઘોડાના ટાંગામાં બેસી. અમારા સુકામે જવા નીકળ્યા. ગામમાં જવા માટે ટાંગા તૈયારજી હોય છે. વળી સ્ટેશનથી ગામમાં ઘોડાની દામ પણ જાય છે. સ્ટેશનથી ગામ પાંચ માઈલ દૂર છે; પણ રસ્તો ઘણો સારો છે અને રસ્તાની બન્ને બાજુએ વૃક્ષોની દાર આવેલી છે. રસ્તામાં હિંદુ સેનેટરીઅમ આવે છે. યાત્રાળુઓ પાસેથી ગામમાં પ્રવેશ કરવા માટે ચાર આના વેરા લેવામાં આવે છે. ટાંગાવાળા પાસેથી દોઢ આનો ટોલ તેરીકે લેવાય છે. અમારો સુકામ બોળે આગ્રાસ પર રવીવાર પૈકમાં આવેલો હતો. દોઢ વાગે અમે અમારા સુકામે પહોંચ્યા. આ માર્ગે ટૂંક મુંઝાણથી તે આગ્રા સુધી જાય છે; અને મોટરમાં બેસી તે રસ્તે આગ્રા સુધી મુસાફરી કરી શકાય છે. સુકામે જઈ નાહી ઘોષ અને જંગી પરવારી અમે અમારો થાક ઉતારવા જરા આડાં થયા. સાંજે છ વાગતાં અમે બહાર ફરવા નીકળ્યા. વૅટરનરી હોસ્પિટલ, ફીસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટ, રેવન્યુ કોર્ટ, જ્યોર્જ ક્લબ, કોંગ્રેસ હોલ મેમોરીયલ કલ્ચર અને કેથોલીક મીશન સ્કુલ અમે રસ્તામાં જોયાં. માર્ગમાં સ્થાસ્ત થયો; તે સમયનો દેખાવ આનંદદાયક હતો. પણ હા, જે સૂર્યનાં બાલંકીરણો અમે સવારમાં ગજુંકારતા નહોતા, જે

સૂર્યનાં તોપથી અમે મંધ્યાન સમયે અકળાઈ ગયા હતા, પણ જેના પ્રભાવથી મુગ્ધ થઈ પૂજ્યભાવથી અમે તેના તરફ અમારાં સ્થિર ઝોટાંનાં 'હનાં' તેજ પ્રનાપી સૂર્ય અત્યારે નિસ્તેજ થતો દૃષ્ટિગોચર થયો. 'અરે ! ગાદા અંધકારે ઘેરાવા લાગ્યો અને ઘોડા સમયમાં ક્યાં ગયો તેનો પતો પણ ન મળે. ક્યાં ગયો તેનો તાપ અને તેનો પ્રભાવ ! આ શું ! શું !' મંસારમાં આનીજ ઘટમાળ ચાલે છે ! આવા પ્રભાવી મહા પુરુષો ત્યારે અસ્તોદયને પામે છે, ત્યારે આપણા જેવા પામર પ્રાણી તે શી શું જનસમાં ? પૂજ્ય મનસુખરામભાઈએ મોંઝવળ કહેલું છે:—

શું નથી થતો ઓટ, ભરતી સાગરમાં આંતી ?

શું નાવે અંધાર, દિવસ બરે યદિ સંધાવી ?

શું નથી જોતાં સર્વે કદાચિત દૃષ્ટિ જવથી ?

વ્યોમજ કેરી આખ સ્ત્રી ઝાંખ્યો વાદળથી ?

આ સૃષ્ટિ ઉપરનું સદુ વળી આકાશ તજે તણું

કદી કયું દીકું છે ચિર નીન, કહો વિચારી મનમાં ધણું ? "

ખીજે દિવસે સવારે જ્ઞાનાદિક કાર્યથી પરીવારી ગામમાં ફરવા નીકળ્યા. માર્ગમાં નેદીવ જનરત્ન લાપધેરી, મુનસીપપ આશીસ અને સીનીસ હોસ્પીટલ જેમાં; નેદીવ જનરત્ન લાપધેરીમાં ખહારના માણસને વાંચવા જના માટે એક દિવસજ મફત જવાની છુટ છે, સીનીસ હોસ્પીટલ ગામના છેડે વિશાળ જંગલમાં આવેલી છે તેનું કમ્પાઉન્ડ ઘણું મોટું છે. સીનીસ સરજનની દેખરેખ નીચે તેનું કાર્ય નિયમિત ચાલે છે હોસ્પીટલમાં દર્દીઓને માટે વોર્ડ પણ છે. જે યુરોપીઅન નર્મો પણ રાખવામાં આવેલી છે.

સંધ્યા સમયે અમે પંચવટીમાં આવેલાં વિધવિધ મંદિરોના દર્શનાર્થે ગયા. ગોદાવરી મૈયાના સામેતીરે પંચવટી આવેલી છે. જ્યાં મંદિરોનો મોટો સમૂહ છે. સામે તીરે જતાં પગરમાં કાઢી લઈ ઉંચરી લેવાં પડે છે. ગોદાવરીના તીર ઉપર શીવકોશી ધણું જોવામાં આવે છે. પ્રથમ અમે નાર્શનકરના મંદિરમાં દર્શનાર્થે ગયા. મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં જ દૂર ઉપર મોટો જુના મંદિરો. ધંટ જેવામાં આવે છે. આ ધંટ ૧૭૨૧ની આવેલો છે ધંટના મધ્યમાં ત્રિશૂળનું ચિન્હ છે. જે બાજુએ રા—મ શબ્દ લખેલો છે. આ ધંટ બે હાથ લાંબો છે, અને તેનો વ્યાસ આશરે આડેક હાથ છે. ધંટ વગાડતાં મોટો રણકો ચાલે છે. પંજી મહાલક્ષ્મી માતાજીના મંદિરમાં ગયા. મૂર્તિ પ્રચંડ અને ભવ્ય છે. વળી ગોદાવરી માતાના અને કપાલેશ્વરના મંદિરોમાં દર્શન કરી કૃતાર્થ થયા. અપૂર્ણ.

સુવા રોગનો ક્વાથ—દેવદાર, વજ, મોય, ફરીયાતું, ધમાસો, ગોખર, કાળીજરી, કક, કક, અતિવિષ, કાયજળ, મોંચરંગણી, પીંપર, ગજપીંપર, મુંક, હરડે, ધાણા, કાકડા-સીંગી, અને ગોળા સરખે. લાગે લઈ વાટી મિત્ર ફરી ચચાર તોલાનું એક પડીકું ફરી દરોજ ૧ શેર પાણીમાં. ઉકાળી અર્ધું પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી પીવો. સાંજે તેના વધેલા કુચા ઉકાળીને પીવા એમ રોજ પીવાથી સુવા રોગ, મધિવા, સોજ, કક અને ઉપદંશ તથા તાવ મટે છે.

જાળોપચાર.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૪ ૭૮ થી).

મનુષ્યોના દાંતની બનાવટ માંસલક્ષણ કરનારાં પશુઓને મળતી નથી તેમજ લક્ષણ કરનાર પશુઓને પણ મળતી નથી. તેની બનાવટ ફળ લક્ષણ કરનારાં વાંદરાં વિગેરે જીવોના દાંતોના જેવી છે. અને તેથી એ વાત નિર્વિવાદ રીતે અને કાર્ધ પણ પ્રકારની ખાતિ સિવાય, નિઃસંશય રીતે સિદ્ધ થાય છે કે ઈશ્વરે મનુષ્યોના દાંત ફળ ખાવાને માટે જ બનાવ્યા છે. પરંતુ કેટલાક લોક તે વડે માંસ અને માંછણાં કાપવાને માટે મંડી પડે છે. ખિસ્કુટ ખાવા મંડી પડે છે. ગાંડીયા અને દેવડી ખાવા મંડી પડે છે! આમ છતાં પણ કાર્ધ નિરોજ હોવાનો ઘવો કરી શકતું નથી.

માંસ લક્ષી જીવોનું જરૂર ન્હાતું અને જાળ હોય છે. તેનાં શરીરથી તેનાં આંતરડાં ૩ થી પાંચ ધણાં અધિક લાંબાં હોય છે. વનસ્પતિ લક્ષણ કરનાર પશુઓનું જરૂર બહુજ મોટું હોય છે. તે ખાય છે પણ વિશેષ, તેનાં આંતરડાં તેના શરીરથી ૨૦ થી ૨૮ ધણાં અધિક લાંબાં હોય છે. હવે રજાં ફળમક્ષી જીવો. તેનું જરૂર માંસમક્ષી જીવોથી અધિક ખેડાણું હોય છે, અને તેનાં આંતરડાં તેના શરીરથી ૧૦ થી ૧૨ ધણાં અધિક લાંબાં હોય છે. હવે આ ત્રણે પ્રકારના જીવોથી મનુષ્યનો સુકાબડો કરીએ. મનુષ્યનો આંતરડાની લંબાઈ ૧૬ થી ૨૮ યુટ સુધી હોય છે અર્થાત શરીરની લંબાઈથી લંબાઈ ૧૦ થી ૧૨ ફુટ અધિક થઈ, અહીં પણ ફળમક્ષી પશુઓથી મનુષ્યોની ભરોબરી થઈ શરીરને અનુસાર મનુષ્યનાં આંતરડાં ફળ ખાનારાં પશુઓના જેટલાંજ નીકળ્યાં અને તેથી મનુષ્ય ફળમક્ષી હોવાનું આ બીજું પ્રમાણ થવું.

જે વસ્તુને તેની સ્વાભાવિક દશામાં જોતાંજ ખાવાનું મન થાય તેમ મનુષ્યને ખાવા યોગ્ય છે. ઉદાગ્રવાથી, અને મસાલા નાંખી પકાવાથી કાલ વસ્તુની સ્વાભાવિક અવસ્થા બદલી શકાતી નથી. પેટાં, પકડાં અથવા માછલાં આદિને જોઈને કોનું મન તેમને ખચક બદલાવું થાય છે? કાચું શાક અથવા કાચી તરકારી ખાવાની કોને ઈચ્છા થાય છે? ફરી તેમાં ગમે તેટલું ઘી નાંખે અને ગમે તેટલા માસ મસાલા નાંખે તો પણ તેની આંતરિક દશા એનીજ બની રહેવાની તેમાં કલ્પિત ફેરફાર થશે નહિ. અને જેથીજ વસ્તુને તેની સ્વાભાવિક અવસ્થામાં જોતાં જીવ ક્યવાવા લાગે અથવા તે પર તિરસ્કાર થાય તે વસ્તુ મનુષ્યને ખાવા યોગ્ય નથી.

જે વસ્તુ સ્વાભાવિક રીતે જેવી હોય તેવી તેને જરૂરી પચી જાય છે અને તેનાથી શરીરમાં બળ વધે છે. પરંતુ હનરો વર્ષથી આપણે સર્વ અસ્વાભાવિક જોગજન કરી રજાં છીએ અને તેથી કાચા અન્નને તેના સ્વાભાવિક રૂપમાં આપણે ચાવી શકતા નથી. કેમકે આપણા દાંત અને આપણું જરૂર અચકત થઈ ગયાં છે જેથી જ્યાં સુધી તે બળવાન ન થઈ જાય ત્યાં સુધી અન્નને નરમ કરીને ખાતું જોઈએ. ઉત્તમ એ છે કે મનુષ્યે શુદ્ધ શુદ્ધાં ચાળ્યા સિવાયના લોટની શેટલી ખાવી. શુદ્ધાં (જાડાં) માં એક પ્રકારની પાચન શક્તિ છે. અને તેથી એમ ન સમજવું જોઈએ કે તેથી ટાંછ લાજ નથી. પેટમાં જોઈને ગમે તો ભરી તેનું રૂપ ન બદલે અને ગમે તો તે જેવીને તેવીજ સ્થિતિમાં. ખાદ્ય નીકળી જાય.

તે પશુ તેનું ખાવું નિષ્કળ થતું નથી. પેદેમાં જતાં તે પોતાનું કામ કર્યા વિના રહે-
તાંજ નથી.

જેમ કહ્યું કે મનુષ્ય ફળ ભક્ષી છે. અંતર, બાગ અને જંગલમાં થનાર ફળ, અને
કંદ મનુષ્યનું સ્વાભાવિક ભોજન છે. આ પદાર્થોમાંથી જેને જેવા, સુધ્ધા તથા સ્વાદ-
લેવામાં અરુચિ ન થાય, જીવ કચવાય નહિ, દુર્ગંધ આવે નહિ, અથવા કડવાં લાગે તેને
ખાવો ન જોઈએ. કંદ અર્થાત જડ કરતાં ફળ ખાવાં અધિક લાભદાયક છે. કાંઈ કાંઈ
વખતે કંદ પશુ ખાવાં જોઈએ. મેથીઆદિ શાક મનુષ્યને હિપથોગી નથી તેને વનસ્પતિ ભ-
ક્ષી હોવેને માટે છોડી દેવાં જોઈએ જે પદાર્થ તેના સ્વાભાવિક રૂપમાં ખાવાથી સોરાં લાગે
છે અથવા જેને સ્વાભાવિક રૂપમાં જોતાં, ખાવાની ઇચ્છા થાય તે જલ્દી પચી જાય છે,
અને તે સર્વથી અધિક બળ વધક હોય છે. જેને ખાંડવા, દળવા, લકાળવા, પંડાળવા
અને મશાલા યાં મીઠું લગાવવાની, તેલમાં યા ધીમાં નાંખવાની જરૂર પડે છે, તેની પાંચકતા
જાતી રહે છે. અને તેથી સ્વાભાવિક પદાર્થો કરતાં તે ઓછાં બળ વધારનારાં છે, જે પદાર્થો-
ને તેના સ્વાભાવિક રૂપમાં જોતાં અરુચિ અથવા જીવ કચવાવા લાગે છે તે તળવાથી, પક-
વવાથી કે મશાલા લગાવવાથી ભલે ગમે તેટલું સ્વાદિષ્ટ કેમ ન હોય તો પશુ તે હાનિજ
કરશે, કેમકે તે પદાર્થો મનુષ્યને ખાવાને માટે બનાવવામાં આવ્યા નથી.

પીવાને માટે સ્વચ્છ જળ કામમાં લેવું જોઈએ. બરફ, સોડા વોટર, શરબત વિગેરે
પ્રવાહી પદાર્થો અસ્વાભાવિક છે. વિચાર પૂર્વક જોતાં તેનાથી લાભ કરતાં હાનિ વિશેષ
થાય છે. જે પદાર્થ જળના જેવા પાતળા અને પ્રવાહી છે. તે અપ્રવાહી પદાર્થો કરતાં
વધારે વારમાં પચી શકે છે, અને તેથી તેને પીવાં એ યોગ્ય નથી.

શાક વિગેરે બનાવવામાં જ્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી પાણી ઓછું નાંખવું જો-
ઈએ. ચડતી વખતે પાણીને શાકની સાથેજ રહેવા-દેવું. તેને ઓસાની નાંખવાથી (પાણી
કઠાડી નાંખવાથી) તેની સાથે તે પદાર્થના બળ વધક અંશ પશુ જતા રહે છે. દાળની
સાથે તેનાં છોડાં પશુ રહેવા દેવાં જોઈએ.

પાકિયાં ફળો કરતાં થોડાં પાકિયાં અથવા કાચાં ફળ જલ્દીથી પચી જાય છે, અને
તેથી જે રોગી હોય અથવા જેની પાચન શક્તિ ફીણુ થઈ ગઈ હોય તેમણે કાચાં અથવા
ભોડ. (થોડાં પાકાં) ફળ ખાવાં જોઈએ. રોગીએ ખાવા પીવાને બહુજ વિચાર રાખવો.
જોઈએ, કોઈ વસ્તુ એવી ન ખાવી કે જે જલ્દીથી પચી ન શકે. જ્યાં સુધી એકવાર
ખાધેલું ભોજન પચી ન જાય ત્યાં સુધી બીજવાર ખાવું નહિ.

ધી બીજકલ ન ખાવું. મીઠું પશુ ઘણુંજ ઓછું ખાવું. ન ખાય તો તે ઘણુંજ સારું
છે. જેને રોટલી પ્રયાવાની શક્તિ ન હોય તેણે ઘઉંની કાંઈ પીવી.

જનશિકિત્સા વખતે શરીરની અંદરના સર્વ અવયવ પોતપોતાનું કામ ધણું પરિ-
શ્રમથી કરે છે તે અનુપયોગી પદાર્થને શરીરથી બહાર કઢાડવામાં લાગી રહે છે. જેથી
કરાર ખાંધે તેને પચાવામાં તેનાથી અધિક પરિશ્રમ ન લેવો જોઈએ. જ્યાં સુધી ખાવા-
પીવાની મનથી ઇચ્છા ન થાય ત્યાં સુધી કાંઈ ન ખાવું જોઈએ. કદાચ ઇચ્છા થાય તો
રોટલી, દાળ, કાચાં કે થોડાં પાકિયાં અથવા પાકાં ફળ ખાવાં લાભદાયક છે. કાંઈ કાંઈ
વખતે ટાંડું દુધ અથવા કાંઈ સિંચાય પીવું જોઈએ. ભોજનના પદાર્થ ટાંડાં થવા પછી ખાવા

જોઈએ, અને તેને જરાજર આવીને મ્હોંમાં મમરાવી, રસ કરીને ખાવા જોઈએ. ખુદ્દી જરૂર ગામાં જોજન કરવાથી આપણા પદાર્થ જલ્દીથી પચી જાય છે. કેમકે બહાર બેસવાથી અન્નની સાથે વાયુનો સંયોગ થાય છે. ઘરની અંદર મધ્ય જગ્યામાં જોજન કરવાથી અન્ન પચવામાં વાર લાગે છે. ફૂને સાહેબના મત પ્રમાણે તાણુ દુધ ગરમ કર્યા સિવાય પીવું જોઈએ. તે કહે છે કે જો દુધમાં રોગીષ્ટ પરમાણુઓ હોય તો તે ગરમ કરવાથી પણ જતા નથી. પરમાણુઓનો શું કદી નાશ થાય છે? કાંઈ ને કાંઈ રૂપમાં તે બની રહે છે. જેથી દુધ તેના રસભાવિક રૂપમાં જ પીવું જોઈએ.

સર્વથી અધિક બળવર્ધક તે પદાર્થ છે કે જે જલ્દીથી પચી શકે છે જેથી આપણે તેનો વિચાર ન કરીએ અને મન માન્યુ જોજન કરીએ તો જ્યાં સુધી સારી રીતે પચી ન જાય ત્યાં સુધી બીજું કાંઈ ખાવું ન જોઈએ. આપણે તે ગામતનો વિચાર કરતા નથી જેથી રોગી બનીએ છીએ. દિવસમાં બે વાર જોજન કરવું બસ છે. એકવાર દશ વાગે સહરાંરે અને બીજી વખતે ૮-૯ વાગે સાંજે, વચમાં કાંઈ ન ખાવું જોઈએ. કાંઈ કાંઈ વખતે અર્ધો ઉપવાસ કરવો સારો છે. અગીઆરશનું વ્રત જે આપણે પંદર દિવસે કરીએ છીએ, તે પણ આને માટે સાફ છે અને ફૂને સાહેબના મતાનુસાર છે. આપણે ધણી વખતથી તેને જોતા આવીએ છીએ કે એકાદશીમાં કરવામાં આવતો ફળાદાર આપણા અરણ્યવાસી પૂર્વજોના કેન્દ્રમૂળ અને ફળપર નિર્વાહ કરવાની જ્ઞાતિનું સ્મરણ કરાવે છે. હંમેશાં નાના મંદારના સ્વાદિષ્ટ પદાર્થોનું સેવન કરેલું હોવાથી હાલમાં સહસ્રા આપણે ફળાદાર પર ઇવન નિર્વાહ કરી શકતા નથી જેથી કંમે કંમે જો મનુષ્ય તેનો અભ્યાસ કરવા માટે અને કેટલાક વખતે કેવળ ફળાદારી થઈ જાય તો તે ધણી સારી વાત છે. જે પ્રકારે આપણા પ્રાચીન મુનિ, મહાત્મા, અને તપસ્વી ફળાદિકથી પોતાની ક્ષુધા શાંત કરીને હંમેશાં શાન્ત, શીત્ર અને સાત્ત્વિક ઇવન નિર્વાહ કરે છે તેવી જ રીતે આપણે પણ કરવા લાગીએ તો આપણું કંથ્યાણ યવામાં વાર લાગતી નથી. તેમાં કાંઈ સંશય નથી કે મનુષ્ય જેવું જોજન કરે છે તેવું જ તેનું આચરણ હોય છે. જે યોગ સાધન કરે છે, અથવા જે સાત્ત્વિક જ્ઞાતિની ઇચ્છા રાખે છે, તેને માટે ફળાદારથી વિશેષ લાભદાયક બીજો પદાર્થ પ્રતિષ્ઠા પર નથી, અને તેથી જો કાંઈ પણ વખતે આપણે તેવાજ કેવળ ફળ મૂળ પર નિર્વાહ કરવા લાગીએ તો આપણે તેવાજ સાત્ત્વિક, શીત્ર, તેવાજ સત્યવાદી, તેવાજ નીરોગી, તેવાજ પુણ્યાત્મા અને તેવાજ સુખી થઈ જઈએ છીએ કે, જેવા ૩૦૦૦ વર્ષ પહેલાં આપણા અરણ્યવાસી પૂર્વજો હતા, અને જો કદી તેવો મંગલમય સમય આવે તો આધિ, વ્યાધિ, દુઃખ, દારિદ્ર્ય, રોગ અને વેદનાનો સમુગ્રજો નાશ થઈ જાય અને તેનું નામ રહી જાય.

કાંઈ હજારો વર્ષ પહેલાં યનારા અમારા ફળાદારી રૂપિયો લખના હતા કે,

एकमेवा द्वितीयं ब्रह्म. ।

અર્થાત્ બ્રહ્મ એક જ છે. ગઈ ઝોગણીસમી સદીમાં ફૂનેસાહેબ કહે છે કે રોગોનું કારણ એક જ છે તેની ચિકિત્સા પણ એક જ છે, બ્રહ્મ અદ્વિતીય, રોગોનું કારણ પણ અદ્વિતીય; અને તેની ચિકિત્સા પણ અદ્વિતીય. અમારાં શાસ્ત્ર પણ હિંસાનો નિષેધ કરે છે. જો મનુષ્યો અમારા વેદાન્ત શાસ્ત્રનું અધ્યયન અને ફૂને સાહેબની ચિકિત્સાનું અનુકરણ કરે તો નિર્દયતા સંસારમાંથી જતી રહે; જીવોની સાથે દયા ભાવથી વર્તવાનો ફેલાવો થાય અને સર્વ કાંઈ સુખી અને શાન્ત જોવામાં આવે! અસ્તુ!

કાવ્ય રૂપે વૈદક શુઠ પંચોપાન્ય.

(વૈષ્ણ દોહતગીરી શીવગીરી ગોરાંધ-હાતા.)

દાહરો.

અન્નમો સીધવ દરિતકિ, ચિત્રક પીપરમુળ;

સમ્ભાગે રતિ વીસ લે, સુર્ણ મટાડે શુળ. ૧

સંચળ સુઠ શતાવરી, એલચી પૂરકર મૂળ;

સમ્ભાગે રતિ વીસ લે, સુર્ણ મટાડે શુળ. ૨

સાંદોડી ને સંખનું, સુર્ણ બરાબર બાળ્ય;

સમ્ભાગે રતિ બાર લે, શુળ મટે તત્કાળ. ૩

ચિત્રમુળ મીઠું વળી, સુઠ સીધવ મન નાવ્ય;

કાચકાણુ પીપર મરી, સંચળ છડે આણ્ય. ૪

ધાણુ અન્નમો બિડલવણુ, જટામાંસી પરમાણ્ય;

સમ્ભાગે રસ લીધુમાં, બેર બરાબર વાળ્ય. ૫

ચિત્રકાદિ ગોળી બને, તેર વસ્તુથી થાય;

ઉના જળ સંયોગથી, બે બણે શુળ જાય. ૬

મીઠળ પાણીમાં ઘસી, નાભી પર લેપાય;

શુળ સંગે મેળવે, તત્કાળે શુળ જાય. ૭

વૈદક દુચકા.

શ્રીધાના નષ્ટાર્થવ—રતુ પ્રાપ્ત ન થવું. ૧. જૈન એગીથો, ૨ જૈન હીરામોળ, ૬ જૈન કેસર સર્વે વાટી સુર્ણ કરી ૧ જૈન એકસ્ટ્રેક્ટ જેન્સિયનમાં ધુટી ૧ ગોળી કરવી. એ પ્રમાણે ગોળીયો કરી દિવસમાં ત્રણ વખત લેવાથી રતુ આવે છે.

સંઘલણી—આકાના મૂળની છાલ, જાયફળ, મરી, ટંકણુખાર, અરીણુ અને શુદ્ધ કરેલ ધંતુરાના બી દરેક વસ્તુ અડકે તોલો લઈ ખાંડી વસ્ત્રગાળ સુર્ણ કરી આદાના રસમાં ધુટી વાત્ર વાત્રની એગીથો કરી દર બે કલાકે અડકે ગોળી ખાવાથી સંઘલણી ઝાડા અને દમ મટે છે.

બાળાગોળી—દરડે, અન્નમો, કેસર, ખારેક, લવીંગ, કાચકાં, ઈંદ્રજવ, જવત્રી, વાવડાંગ અને અતિવિષ તે દરેક અડકે તોલો, જાયફળ અર્ધો તોલો સર્વે વાટી વસ્ત્રગાળ સુર્ણ કરી અર્ધો તોલો અરીણુનો કસુઓ કરી તેમાં તે સુર્ણને ધુટી મગ મગ જેવડી ગોળીઓ વાળવી. આ બાળાગોળી બાળકની સુક, ઝાડા અને અજીર્ણ મટાડે છે. દેટલીક સીથો બાળકને અરીણુ ખવરાવે છે, તેના કરતાં આ બાળાગોળી ખવરાવેવી લાભકારક છે.

દુઝતા દરસ—નાગકેસરનું સુર્ણ રાજ ૧ વાંસ સાંકર અને માખણ સાથે ખાવાથી દુઝતા દરસનું લોહી બંધ થઈ મટી જાય છે.

સુકી ખાંસી—જડીમદના શીંગનો કકડો કરી દિવસમાં ત્રણ વાર પાંચ મોમાં કકડા નાખી રસ મળવો. દિવસમાં ૧ તોલો આ પ્રમાણે રસ ગળવાથી મટે છે.

માથું હુંખણું—સુખડ, મીઠું અને ચુંક ખાણીમાં ધસીને કપાળે ચોપડું અને સ્વ-
રસીયા તેજને ગરમ કરી બે ટીપાં કાનમાં નાંખવાથી ઉતરી નય છે.

માથાની ઉંદરી—ભોગરેલ તેજમાં લીંચુનો રસ મેળવી માથુ મુંઝવી દસખાર દિવસ
ચોપડવાથી મટે છે.

વાળો નીકળવો—વડી કુણી વડવાઈને છુંદી ગોળમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળીઓ
ખનાવવી શેજ બમે ગાળી દહાડામાં ૩ વાર ખાવાથી વાળો મટી નય છે. અને લસણ,
હીંગ અને સાણુ ત્રણેને વાટીને લુગદી કરી વાળા ઉપર બાંધવાથી મટી નય છે.

સાતપડો—દયેળીમાં કે પગના તળીયામાં ધાપ છે. દીવેલની નીચે કરેલો કચરો લઈ
સાંકેજ ગરમ કરી બાંધ્યા કરવાથી મટે છે.

ખસ-ખુજલી—સુખડું તેજ ના તોલો, ક્યુર ના તોલો લીંચુનો રસ ના તોલો
સર્વે મિશ્ર કરી ખસ ઉપર લગાવવાથી મટે છે.

દુધ વધારવું—ત્રીઓ ધાવણુ ન આવડું હોય તો અડદનો ભોટ, વટાણાની દાળ
કે પપેટા ખાવામાં ઉપયોગ કરવાથી ધાવણુ વધારે આવે છે.

ચુકા હરસ—કાળાં મરી ૧૫ તોલા, ૧ શેર સવા બંને વાટી ૧ શેર મદમાં કાઢવી
ધુંટી તેમાંથી શેજ સહવારે અને સાંજે અંકક તોલો ખાવાથી અને માથાનો ભૂકા ૨ દ્રામ,
ના દ્રામ અફીણુ અને મીણુ અને તેજનો સાદો મલમ ૨ ઓંસ એકમ કરી હરસ ઉપર લ-
ગાવવાથી મટે છે.

શરદી—૧ દ્રામ ચુંક, ૧ દ્રામ ઘોળાં મરી, ૧ દ્રામ પીપળી મૂળના મંદોડા, ૩૦
ઝેન એલચી, ૩૦ ઝેન કવીંગ, ૧ દ્રામ તજ અને ૨ દ્રામ ધાણુ સર્વેને વાટી તેનો ચ્હા કરીને
દુધ તથા ખાંડ નાંખી પીવાથી શરદી મટે છે. તેમ શરદીના વખતમાં પીવાથી શરદી થતી નથી.

સામાર સ્વિકાર.

શ્રી હિતોપદેશ—(માળા પાંચમી) મુખાઈ ચુજરાતી હિંદુ શ્રી મંડળ તરફથી
અમુખ ગ. જમનાપાઈ નગીનદાસ સક્રાઈ તરફથી આ અંક અમને મળ્યો છે. તેમાં સ્ત્રિયો-
પયોગી ઉત્તમ લેખોના સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં હિંદના મહાન દાદા દાદાભાઈ,
કર્મચીર મી. ગાંધી, અને મીસીસ ગાંધી વિજેરના ફેલો આપવામાં આવ્યા છે. ખરેખર આ
પુસ્તક ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. ૪૪ ૬૮.

નવ જીવન—(હોંદી માસીક) આ નામનું સચિત્ર માસિક પુસ્તક ૭ અંક ૧
અદલાવાદથી તેના સંપાદક મી. સેવક સરસ્વતિ સદન ઇન્દોર સીટીથી સમાલોચના માટે
મળ્યું છે. આર્થસમાચારનું આ માસીક હોવાથી તેમાં તે ત્રિપતના લિખ લિખ લેખો
આપવામાં આવે છે. કેટલોક મતભેદ બાદ કરતાં માસીકમાં ઉપયોગી લેખો આવે છે.
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦

દયાનંદ-દલદર્પણ—પ્રકાશક હિંમતવાજ ગ્રન્થલ પીમાવાળા-ગમદાવાદ. મૂલ્ય
રૂ. ૦-૦-૬ ૫૪ સોળ પેઠા-૩૨. આ નાનકડા પુસ્તકમાં આર્થસમાચારોનો મૂર્તિપૂર્ણ ખંડન,

આક્રાંતિયેષ, તથા પુનર્જન્મ વિગેરેના સિદ્ધાંતોનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે. એકંદર રીતે સૂક્ષ્મચુક્રે જેઓ આર્યસમાજસ્તોના સિદ્ધાંતોને ખસ માની ખેડા હોય તેમને આ પુસ્તક વાંચવાં જેવું છે, આ પુસ્તક ટંકચાળ સાથે ખજુરીની પોળમાં તેના પ્રકાશક પાસેથી મળશે.

ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલે—ભાષાંતર કર્તા શ્રીયુત જીવનજ્ઞાણ અમરશી મહેતા જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦ રોચક આક પેજ ૫૪-૮૩. લોકમાન્ય શ્રીયુત ગોખલેનું જીવન ચરિત્ર ગ્રેટ્ટિસર વાસુદેવ જળવંતપટવર્ધન બી. એ. એ મૂળ મરાઠીમાં લખી મનોરંજક માસીકમાં છપાવેલું તેનું આ ભાષાંતર છે. જે વસન્તમાં આપવામાં આવ્યું હતું. ના. ગોખલેનું આ જીવનચરિત્ર વાંચી તેમના મુલોને ધારણ કરી રાજ અને પ્રજાની ઉત્તમપણે સેવા કરતી એ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે, અને તેને માટે આ પુસ્તક ઉપયોગી છે. જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળાના પ્રાદક પાસેથી રૂ. ૦-૪-૦ લેવામાં આવશે.

શ્રી દ્વાદશાત્મ કાવ્યમ્—લેખક શ્રીમદ્દેવ શાસ્ત્રિ કાન્હલ માધવજી ગોંડલ કિં. ૦-૮-૦

શ્રી દ્વાદશાત્મકાલોપનિષત્—શ્રી રૂદ્રાક્ષ રહસ્ય મૂળ સંસ્કૃત ઉપરથી ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કર્તા શ્રીયુત દુર્ગેશ્વર નટવરજી ત્રિવેદી, હંજુર ડેમ્પુરી કલેક્ટર સુરત, પ્રકાશક પ્રભુશંકર નરસેરામ વ્યાસ. ભાગાતળાવ-સુરત. મૂલ્ય ૦-૬-૦ ૫૪ સોળ પેજ ૭૧. આ પુસ્તક ઉપનિષદનું છે.

જપ કસ્તી વખતે રૂદ્રાક્ષની માળા ધણા માણ્યો વાપરે છે પણ તેમાં શું ચમત્કારિક ફળ રહેલું છે, તેને ધારણ કરવાથી શું લાભ થાય છે, તેનું મહાત્મ્ય શું છે વિગેરે વિષય ઉપર આ પુસ્તક ધણા સારા પ્રકાર પાડે છે.

નિગમાંગમ ચન્દ્રિકા—શ્રી મહામંડળ કાર્યાલય બનારસથી આ હિંદી માસિક મળ્યું છે. સનાતન ધર્મ સંબંધી હિંદીમાં ઉત્તમ લેખો આ માસિકમાં આવે છે.

વિવિધ વર્તમાન.

હુકાળની લિતિ—ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં વરસાદની તંગી હોવાથી હુકાળની ધાસ્તી રખાય છે. વાયુ શાસ્ત્ર દેવજી ઉકાલાઈ લખે છે કે;—વરસ સને ૧૯૦૪ જેવું નીવડશે, અને ચોમાસુ ધણે ભાગે નિષ્ફળ નીવડશે, માટે આ અસહ્ય હુકાળના મામલાને પહોંચી વળવા, અનાજ અને ધાસને ભરી મુકવાં. તા. ૧૫ સપ્ટેમ્બર આસપાસ ચોમાસુ ખાસ ચવાના સંજોગ જણાય છે. તેમ ખેતીવાડી વિજ્ઞાનવાળા મી. ડી. સી. અંગરીયા લખે છે કે;—વરસાદ થોડા વખતમાં સર્વત્ર વરસશે અને રેલમહેલ કરશે. વરસાદ પાછોતરો થવાનો ધણો સંભવ છે. હવે થાય તે ખરૂં.

લડાઈ—પૂર્વ રણસેત્ર-વૉસ્ટો, અને કોબોના કિલ્લા જર્મનીએ હાથ કરી નેયુ અને લુગ વચ્ચે ધણા આગળ વધ્ય છે. ડાર્ડેનલ્સમાં બ્રીટીશ-કાફલાએ સુન્દા નામના નેવા મધ્યેથી ૫૦૦ વાર આગળ વધી એક તુર્કી જાહ હાથ કરી છે, એપ્રીલે પૂર્વ કિનારા ઉપર ખંભોળા ફેંક્યા હતા. જર્મન મથક ઉપર ફ્રેંચ વિમાનીઓએ તોપોનો મારો ચલાવ્યો હતો. પશ્ચિમ-રણ સેંજેમાં રાત્રીઓના હુમલાને મિત્ર. રાત્રીઓનાં લશ્કરો મારી હકાવે છે.

કેકિસસંમાં રૂશિયનો અને તુર્કો વચ્ચે લડાઈ ચાલુ છે. વૉરસોમાં ક્યસરની રાજ્યશી પ્રવેશ કરવાની ક્રિયા મુલતવી રહી છે. આસ્ટ્રો-હંગેરી-આસ્ટ્રીયનોએ લુકાઉ લીધું છે.

ધર્મ ગાદીની મિલકત—વડતાલ સ્વામીનારાયણની ગાદીના આચાર્ય સામે તે પંથની મિલકત ધર્મદાં સાર્વજનિક કરાવી લઈવંત માટે રીસીવર નીમવા કરેલા દાવા સંબંધમાં હાઈકોર્ટ નીમેલા કોન્ટ્રોવર્સ સામે પ્રતિવાદી તે ગાદીના આચાર્ય અપીલ કરેલી તે સંબંધમાં તા. ૨૭ સપ્ટેમ્બર પછી હી. જંડજ સમક્ષ સપરટેન્ડીંગ હુકમ મેળવવા જણાવ્યું હતું. એ સંબંધમાં કરાર દાદ કરી સમાધાન કરવા તે સંપ્રદાયના કેટલાક આગેવાનોની ગણ તા. ૯ મીએ ખોટાદમાં કોન્ફરન્સ ભરાઈ હતી.

સલાહ—જર્મનો અને આસ્ટ્રીયનો એ રૂશિયા સાથે સલાહ કરવાની કરેલી તજનીજ નિષ્ફળ નિવડી છે. અક્ટોબરમાં લડાઈ પુરી થવાનું જર્મન કૈસરે જણાવ્યું છે.

સતિ સ્ત્રીએ પોતાની મેળે અગ્નિ પ્રગટાવ્યો બાંકીપોર જીલ્લાના પીઆન્સા ગામે એક રજપૂત બાળાએ તેના પતિ સ્વર્ગ પામવાથી તેની સાથે લોકોના અટકાવ્યા છતાં બાળા મુઠ સતી થઈ હતી. તેણી પોતાના પતિની મેદમાં ફાંટી પડી કે તરતજ પોતાની મેળે અગ્નિ પ્રકટ થયો હતો.

મનાઈ—મિત્ર રાજ્યોએ રૂને મનાઈની વસ્તુ તરીકે જાહેર કરી છે.

કુતરાં લડાઈમાં—વર્તમાન યુદ્ધમાં ફ્રેન્ચ સૈનિકો, ધવાયેલા સૈનિકોને ખોળી કાઢવા અને તેમને મદદ આણી આપવાના કામમાં અનેક કુતરાઓને રોકિય છે. તે કુતરા ધવાયેલ સૈનિકોને શોધી કાઢી તેની પાસે ઉભા કરી મોટેથી બસીને બીજાને મદદે ખોલાવે છે, તેની ટોપીની પટ્ટી લઈ સારવાર કરનારા ખાતામાં દોડી જઈ ખજાર આપે છે. કુતરાના પટા મારફતે રૂ મોકલાય છે, અને તે ધવાયેલા સૈનિકને શિકારી કુતરાની માફક ગળે બીંટાળેલ વાઘરીથી સારવાર કરનારને ત્યાં ધસડી જાય છે.

ફિચાટો નગરમાં જાપાનસમ્રાટનો રાજ્યાભિષેકોત્સવ તારીખ ૧૦ મી નવેમ્બરે થશે.

રૂપેશીએ'કની પેલી વેંચણી રૂપિયે ચાર આના લેખેની કરવામાં આવશે.

હીટમે'કની પેલી વેંચણી રૂપિયે આના પ્રખાણેની કરવામાં આવશે.

દેવ ચમત્કાર—ત્રાવણકોર ખાતે નાગરકોઈલના સુનસક્ષની કોર્ટમાં એક વાદીએ સોગન ખાઈ પોતાની વાત પુરવાર કરવા માટે એક દેવના મંદિરમાં જઈ સોગન ખાધા કે તરતજ તે મરણ પામ્યો હતો.

કોન્ગ્રેસનાં પ્રમુખ—તરીકે નિમવામાં સર' એસ. પી. સીંઘ અને ધીમેસોફિકલ વાળાં એનીશીસ્ટનનાં નામ સંભળાય છે.

અદ્યતન બાળક—ઉત્તર મલબારમાં નામર કુટુંબમાં જન્મેલો એક બાળક દ્વિતી સક્તિ ધરાવે છે. રાજ સાંજે શિવાલયમાં સેવા કરે છે, એક દિવસ તેને પુનરીએ પ્રસાદ નહીં આપવાથી નિરાસા સાથે તે બાળક મંદિર છોડી આગળ ગયો ત્યાં એક આર્મી-ચાદીના વાસણમાં પરસાદ ભરી તેને આપ્યો અને પછી અલોપ થઈ ગયો. આ બાળક

श्रीकृष्णभगवान्.

वाच्छा, दादाभाई, गोवले.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૩. } { આંદોળન સને ૧૯૧૫ } { ભાગ્ય સં. ૧૯૭૧ } { અંક ૮.

પરમેશ્વરને કેવા સાધકો પ્રિય છે.

(વૈષ્ણવ પ્રાણ ધરી ખ્યાલ, એ કવ.)

શ્રી હૃદને તે સાધક પ્રાણ ખ્યાલ,

જેને શી હૃદ છે પ્રાણ ખ્યાલરે—

‘હૃદમાં રાજે’ શક્તિ વહેતી, સંતત જેવી તૈલ ધાર,

ખાનપાન આદિ બૂઝી જતા પત્ર, હૃદ નામ જે ન વૂઝનારા;—

તન મન ધન આદિ હૃદને અર્પી, આપે જતી રંડ ભીખાર,

હૃદ સ્મરણને શાશ્વ ધન માની, અધિક જે પ્રમદનારા;—

અનવધિ પ્રેમને ઉરમાં પ્રકટાવી, કોષ દ્વેષ જેણે મંદાર્યા,

નિર્લેપ સ્વરૂપ હૃદમાં રસી જેણે, ગાઢ ભય ચિંતા નિવાર્ય;—

આવે વિપત્તિ કે હાનિના પ્રવેગ, તે હરતે મુખે અમતાર,

અદા ધરી જેદ માને જે હૃદ મારું, અશુભ ન દંડી કરનારા;—

હૃદ હચ્છાથી ક્ષિપ્તિ આવતી જે જે, દિન તમ તે ગણનારા,

સર્વ ક્ષિપ્તિમાંથી હિત કરી ધારણ, દિન સ્વરૂપ જે ચનારા;—

હૃદ સ્વરૂપ તરી, પ્રાણી પદાર્થ પ્રતિ, આત્મદૃષ્ટિને યજ્ઞનારા,

પ્રાણ જતાં જતાં કાલ પશુ પ્રાણીનું, અશુભ ન ચિંતવનારા;—

હવત દેહે અદંપણ ગાળી, સ્વરૂપનું અદં ધરનારા,

આત્માના ગુણ ધર્મ નિજમાં આગેથી, મદન ચર્ચ વિચરનારા;—

આત્માનું સામર્થ્ય યતન કરીને, ઉરમાંદિ ઉપજનારા,

હૃદ સ્વરૂપ જે આપ જાણે, હૃદ યજ્ઞને પ્રસારનારા;—

થઈ રહે તું પ્રેરવાદ સમ, લય માત્રથી રહિત; ૩૨.
 એવું બળ તું પામ ને, સાધનથી પ્રતિદિન,
 પ્રભુ પણ પોતાને લહે, નિત્યે તુજ અધીન; ૩૨.
 દુર્વાસા સમ થઈ રહે, સદા અકર્તા રૂપ,
 ભક્ત થજે ઉદ્ધવ સમે, ભક્તિ વિગે અતુષ; ૩૨.
 મરણુ લહે આવી મને, પણ નવ સાધન ત્યાગ,
 સાધન માંહિ દ્રેષ્ટ ને, ગણાય છે જપ પાગ; ૩૨.
 ગણાવતો ને હોય તો, જગમાં પ્રભુનો દાસ,
 તે પ્રભુમય થાતાં લગી, ૨૮ પ્રભુ આસોઆસ; ૩૨.
 સાગી નરહરિ પ્રભુ કૃપા, સાધી સાધન પામ,
 અભય આણુ વર્તાવીને, નિર્ભય પદે વિરામ. ૩૨.

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

પ્રિય વચન વદવા સુબોધ.

કચ્છી કાશી. (નિદરા આયેતા નિમાણી,—એ વય.)

નિર્ભજ કર તારી વાણી, કદે વચને કદી તાડીએ ન કોઈ પ્રાણી.
 કોર વાણી ન વદવી કદી, કહીએ ન શબ્દ કોને તાણી;—
 છાંના શબ્દ ના બોલીએ, વચન ન વદ દેવ આણી;—
 નિંદાથી કદી બોલ ન તું, વ્યક્તિ છે દુષ્ટ કૃષ્ણાણી;—
 તોછડી વાણી ન ઉચ્ચારજે, અસત્ય ન કદી બોલે જાણી;—
 ચીડાછને કોઈથી ન બોલવું, મર્મ વચન દુઃખદ તાણી;—
 લયનો જનક એક શબ્દ ન કહે, હાનિજનક એ પ્રમાણી;—
 બોલ ન ચિંતાજનક એક વેણ, કહેવી ન શોકની કહાણી;—
 નિરૂસાદ વચનની મુખે, કદી ન ફેરવતો તું ધાણી;—
 શબ્દ ને અન્યનું હિત ના કરે, ફોટી તેની ન ધાણી;—
 કર બાંધવ ! તુજ સુખને સદા, આનંદ વચનની આણી;—
 લવ દંવથી બળતા જનને, છાંટ મધુર વાક્ય પાણી;—
 નિર્ભય ને નિશ્ચિતપણા,—કેરા વચનની કર દહાણી;—
 વૈર્ષ અને ઉત્સાહ તું દે, મતિ બે છે તુજ સાણી;—
 જ્ઞાન સંગારથી સંગારજે, પ્રેમ વસે વાણી રાણી;—
 વાણી શિરે તું મુકુટ ધરજે, રમરણનો સારંગપાણી;—
 નરહરિ પ્રભુ તુજમાં બોલશે, નિર્મળતાની એ એપાણી;—

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

તમારે કયા યજ્ઞની જરૂર છે.

અમુક મનુષ્ય જળવાન છે એવું પોતે ધારે છે, અમુક મનુષ્ય પોતાના જળનું એવું અભિમાન રાખે છે કે, જે કોઈ પાંચ ચાત મનુષ્યો સાથા આવે તો તેને પણ મારી દેવાવાનું પોતાનામાં સામર્થ્ય છે, એમ માને છે. આમ છતાં પણ યદ્યર્થ રીતે તે જળવાન હોય એમ તેના વર્તનપદ્ધતી જણાવું નથી.

મનુષ્ય માત્રે જળવાન થવું લેઈએ. જળવાન થવું એ પુરુષત્વને પ્રાપ્ત કરવા તુલ્ય છે. ઘણા મનુષ્યો કામ કરવામાં, આશ્રવામાં, કુસ્તી કરવામાં વિગેરે શારીરિક કાર્યો કરવામાં જળવાન જણાય છે. છતાં પણ આપણે તેમને યદ્યર્થ જળવાન માની શકીએ તેમ નથી.

ઘણી જગ્યાએ એવાં દ્રશ્યો મળી આવે છે કે ઘણા મનુષ્યો વ્યવહારમાં ન્યાયાધિકારી, મેજિસ્ટ્રેટનો કે કલેક્ટર જેવા માનનીય અને સત્તાવાળો હોયે મજાવાની જહાજમાં સત્ત્વ સત્તાના જગે કરીને લોકોમાં માન મેળવે છે, લોકો તેમના પ્રતિ માનની નજરે જુવે છે, અને પોતે પણ પોતાને આવે માનનિય હોયે મજાવાની લાગ્યશાળી માને છે. અને તેમાં વળી કેટલાક સત્તાના જળના અભિમાને કસાઈ જઈ પોતાના અહંકારમાં પડે જાતીને અન્ય લોકો કરતાં પોતે મહાન છે એવું અભિમાન રાખે છે. કેટલાક પોતાનો વેપાર મેજમાર સાથે ચાલતો હોવાથી પૈસાના જળથી જહાજ મોટર ગારીઓમાં સેત્ર કરતા પૈસાના છટકી છડી જઈ આ સંસારમાં પોતાને મહા લાગ્યશાળી માને છે. આવી રીતે ઘણા મનુષ્યો વ્યવહારમાં અનેક મનુષ્યોની દ્રષ્ટિએ લાગ્યશાળી અને સુખી દેખાય છે. આ લોકો પૈસા અને સત્તાનું જળ ભરે ધરાવતા હોય, છતાં પણ તેમાંના કેટલાકનું ત્યારે આંતરહૃદયન તપાસીએ છીએ, ત્યારે તેમના હુઃખનો પાર જણાતો નથી. એક ગરીબ ખેડૂતના કરતાં હવર દરજ્જે તેઓ હુઃખીજ જણાય છે. મનુષ્યનું જાત હૃદયન ત્યારે અન્ય મનુષ્યોને સુખી જણાય છે ત્યારે તેમનું આંતરહૃદયન શુભ પદ્ધતિમાં રવીને તેમને હુઃખમાં સતાવે છે.

સારાં જુગમાં લતાં પંડરવાં, ઉત્તમ વાહનોમાં મુસાફરી કરવી; સારાં ગિરાન્નો જમવાં, અને નોકર ચાકરોથી ઘેરાવું એવીજ નમને સુખી માનવા એ જૂનું છે. આ જાણે જહાજનો કાલ માલ છે. જહાજના કાલમાં પૈસાની જરૂર પડે છે, અને જે પૈસા હોય છે તેજ ઉપરના કાલ માધી જગતની દ્રષ્ટિએ સુખી જણાય છે. પરંતુ ઉપરની બાજુ સામગ્રીથી અન્ય મનુષ્યની નજરમાં સુખી જણાતા ઘણા મનુષ્યો એવા તો હુઃખી હોય છે કે તે તન્નદ પદ્ધતિ આપનાં તેના કરતાં હવર દરજ્જે ગરીબ મનુષ્યો વધુ સુખી જણાય છે.

જોકે સુખ જાત સામગ્રીથી મળી શકતું નથી પરંતુ જે તેનું આંતરહૃદયન ઉત્તમ પ્રકારનું હોય છે તેજ તે સુખનો અનુભવ કરે છે. મનુષ્યે જાગ્ય જળ મેળવવાને માટે પોતાના આંતર હૃદયને સર્વોત્તમ જતાવવાની જરૂર છે. જે આંતરહૃદયન સર્વોત્તમ અને

તો પછી જેમ દીવાનો પ્રકાશ ચીમનીમાં ઘટ્ટને બહાર જણાય છે તેમ બાહ્યજીવન પણ સુખી થઈ શકે છે. એક લેમ્પની ચીમનીને ગમે તેટલી સ્વચ્છ કરી દોષ, અને અંદર દીવા પ્રકટાવવામાં ન આવે તો તેથી તે ચીમની પ્રકાશને આપી શકતી નથી, તેથી જ રીતે મનુષ્યનું આંતર જીવન તરફ ધ્યાન જતું નથી અને તે માત્ર બાહ્ય દાક માટે કરીને જ ખેસી રહે છે તો તેને 'યથાર્થ' સુખનો અનુભવ થતો નથી.

તમે હાલ જે સ્થિતિમાં હો તેજ સ્થિતિમાં સુખી અને બળવાન થઈ શકો તેમ હો. તમારે બળવાન પણ થવું જોઈએ અને તે સુખને મારેજ થવું જોઈએ. આપણે ઘણા મનુષ્યોને બહારથી, વાઘ જેવા અને બળવાન માનીએ છીએ છતાં પણ તેમાં ઘણાંનાં દૃષ્ટિએ એવાં મળી આવશે કે તેઓને ઘેર જતાં તેમને તેમની જીંદગીના ત્રાસ સતાવે છે. કહેવત છે કે પ્રાંતને મન રાજ પણ કાંઈ સહીને મન રાજ? એ આધારે બહાર સતાવો કે ધનનો દોર સમ્પન્ન બળવાન ગણાતા મનુષ્યો ઘેર જતાં બકરી જેવા બની જાય છે, આનું કારણ એજ છે કે તેમના ઉપર તેમની સ્ત્રીએ સ્વામિત્વ મેળવેલું હોય છે, એટલે સ્ત્રીને અયોગ્ય છુટ આપી, યોગ્ય કેળવણી ન આપી, નાનપણમાં ખોટાં લાઠી લગાવી અને તેના પરિણામે તેઓ તેમને વશ થઈ ગયેલા હોય છે. અને ઘેર જતાં સ્ત્રીના કમ્પેશ કંકાસથી ત્રાસનો અનુભવ કરે છે. આથી તેઓ બિચારા દુઃખનોજ અનુભવ કરે છે.

આથી રીતે વળી ફેટલાક બળવાનનો ડાંગ ધાકનારાઓનું આંતર જીવન તપાસીશું તો તે, અનેક પ્રકારની ચિંતાઓમાં ઘોષાં ખાતાજ જણાશે. બહારથી સુખી જણાતા છતાં પણ તેઓની ચિંતા અને ભય તેમને ત્રાસ આપ્યાંજ કરે છે.

ફેટલાક મનુષ્યો વિદ્વાનોમાં ગણાતા હોવા છતાં પણ યથાર્થ રીતે તેમનામાં વિદ્વાનો એક અંશ પણ જણાતો નથી. બહારથી પાનાં પોયાં લાગી જતાં અને મુખ પાક કરેલા પેકેટને બીજાના આગળ ખોત્રી જતું એટલામાંજ વિદ્વાનો સમાવેશ થતો નથી, તેઓએ શાસ્ત્રાધ્યાયન કર્યું હોય છે, છતાં પણ તેનો લાભ તેમને મળતો નથી, તેઓ જાણે છે કે અમુક પ્રકારનું વર્તન કરવાથી લાભ થાય છે. છતાં પણ તેઓ તે પ્રકારનું વર્તન કરી શકતા નથી. તેઓ ધારે છે કે નિયમસર કામ કરવાથી સર્વોત્તમ કાર્ય સાધી શકાય છે છતાં પણ તેઓ નિયમસર કાર્ય કરી શકતા નથી. તેઓ એક વખત એક પ્રકારનો નિશ્ચય કરે છે છતાં તે નિશ્ચયને પાળવા જેટલું તેમનામાં બળ હોતું નથી. તેઓ સત્ય બોલવાનો નિશ્ચય કરે છે, અને કહે છે કે આપણે ગમે તેટલાં વિંદો આવે છતાં પણ સત્યથી પ્રથ ન થવું, છતાં પણ તે પ્રમંથ આપતાં તે નિશ્ચયથી ડગી જાય છે. કાર્ક પણ પ્રકારનો અવસર ન મળે તે વખતે તો કદાચ નિશ્ચયને વળગી રહે છે, પણ ત્યાં તે નિશ્ચયને હચમચાવી નાંખનાર કારણ મળે છે કે તસ્તજ તેનો નિશ્ચય ડગી જાય છે.

પોતે ખીરી કે રૂઢા વિગેરેનું વ્યસન હોવાનો નિશ્ચય કરે છે. થોડા દિવસ તો કદાચ તે મિત્રેયને વળગી રહે છે, પણ ફેટલાક દિવસે મિત્રોની મિજલસમાં અને ત્યાં રૂઢા પાણી ઉડનાં હોય છે અને ધુધ પાનના ગોટ ગોટા હૃદયને બેદતા હોય છે તેવા સ્થળમાં આવી પડતા મિત્રોના આગ્રહને માન આપી રૂઢા પાણી અને ખીરી તમાકુનો સ્વાદ લેવા પોતાના નિશ્ચયથી ડગી જાય છે. અને એનાં શું, કાંઈ કરી નહીં પીછે, એમ ધારી પોતાના

નિશ્ચયથી બ્રહ્મ થાય છે, અને પાછા થોડાજ દિવસમાં હતા તેના તેજ વ્યસનના સૂક્ષ્મ ભક્ત બની જાય છે.

ક્રોધ ન કરવો એવો એક વખત નિશ્ચય કરે છે, અને ત્યાંસુધી ક્રોધ કરવાનો એક-પણ પ્રયત્ન મળતો નથી, ત્યાં સુધી તો તે ક્રોધને વશ થતો નથી પરંતુ ત્યાં પોતાની વહાલી વસ્તુનો કોઈ નાશ કરે છે, અથવા અન્યને કોઈ રીતે પોતાને હાનિ કરતો જુવે છે કે તરતજ પોતાના નિશ્ચયને ખૂંદી જઈ જાયો અદાવી તેની સાથે ક્રોધ કરી હડવા તૈયાર થઈ જાય છે, અને પોતાના કરેલા નિશ્ચયથી બ્રહ્મ થાય છે.

દરેક મનુષ્ય જાણે છે કે શુભ વિચારનું સેવન કરવાથી શુભ ઉપજનવાર ક્રિયા થઈ શકે છે અને અશુભ વિચારનું સેવન કરવાથી અશુભ ક્રિયા થવાથી દુઃખ મળે છે, છતાં પણ તેઓ નિરંતર અશુભ વિચારો અને આચારોનેજ સેવનારા હોય છે. આનું કારણ એકજ છે અને તે તેમની નિર્જનતાજ છે.

મનુષ્ય ભલે શારીરિક જળનું અભિમાન રાખતો હોય, સામા આવનાર પાંચ દસ માણસોને મારી હાકવવાનું પોતાનામાં જાય છે એમ માનતો હોય, છતાં પણ જો તેનામાં માનસિક જળ હોતું નથી, એકવાર કરેલા નિશ્ચયને પાળવાનું સામર્થ્ય હોતું નથી અને પોતાની મરજી ન હોવા છતાં પણ પારકાના જો અન્ય માર્ગમાં ધસડાતો હોય છે, તો તે જળવાન નથી પણ નિર્જનજ છે. ત્યાંસુધી શારીરિક જળની સાથે માનસિક જળ પ્રાપ્ત થતું નથી ત્યાંસુધી તેને યથાર્થ જળવાન કહી શકાશે નહિ.

બહારથી જળવાન ગણાતા, વિદ્વાન ગણાતા અને મોટા મનુષ્ય તરીકે ગણાતા મનુષ્યોની ઘણેભાગે આવી સ્થિતિ હોય છે. તેઓનાં આંતરજીવન તપાસતાં તે નિર્જનજ જણાશે. તેઓ એકવાર એક નિશ્ચય કરે છે વળી બીજાજ દાણે તે નિશ્ચયને બ્રહ્મ કરનાર કારણે આવી મળતાં તે નિશ્ચયથી ડગી જાય છે. આમ થવાનું કારણ તેઓની નિર્જનતા જ હોય છે. અને તેમના ઉપર બીજી કોઈ એવી વસ્તુ છે કે જેણે તેમને પોતાના જળથી વશ કરી લીધા હોય છે. તેઓ ભલેને ગમે તેટલો નિશ્ચય કરે છે, છતાં પણ તેમનું તેમના જળવાન શત્રુ આગળ કશું આવતુ નથી. અને તેઓ હંમેશાં પોતાના શત્રુના કળાજમાં સપડાયલા હોવાથી તેના કહેલા પ્રમાણેજ ચાલે છે.

આ શત્રુ ઉપર ત્યાં સુધી તેઓ સ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કરતા નથી ત્યાં સુધી તે નિર્જનજ હોય છે. ભલે બહારથી જળવાન જણાતા હોય છતાં પણ તે જળવાન નથી જ.

જળવાન વ્યક્તિજ બીજી વ્યક્તિ ઉપર સ્વામિત્વ મેળવે છે. અને સુખનો અનુભવ કરી શકે છે, તેવીજ રીતે જો તમારે યથાર્થ જળવાન બનવું હોય તો તમે જેના કળાજમાં સપડાયલા છો તે શત્રુને છતી તેને તમારા કળાજમાં દ્યો તોજ તમે જળવાન થઈ શકશો. અને પછી તમે તમારી ગરજ પ્રમાણે વર્તી શકશો. અથવા જે નિશ્ચયને પાળવા માગશો તે નિશ્ચયને પાળી શકશો.

કેટલાક મનુષ્યો સમજે છે કે સવારમાં વહેલા ઉઠવાથી લાભ છે, અને તેથી એક-વાર સવારમાં વહેલા ઉઠવાનો નિશ્ચય કરે છે. આ નિશ્ચયાનુસાર ચારેક વાગે આંખ ઉઘડી જાય છે, પણ તેનામાં રહેલો તેનો જળવાન શત્રુ તે વખતે જાગ્રતજ હોય છે. તે

તરતર તેમના નિશ્ચયને ફેરવે છે, અને જ્યેથી ચાર વાગે ઉડવાનું મન હોવા છતાં પણ વિચાર થાય છે કે, હજુ જરા ઉંઘી લઉં, આટલું વહેલું ઉડવાથી દિવસે આખો બજારો ત્રાવ જરા આખો મીઠી પથારીમાંજ પડ્યો રહું, આમ વિચાર કરી તે પડી રહે છે. અને ઉડવાની વૃત્તિ હોવા છતાં તેને તેનો શત્રુ ઉડવા દેતો નથી અને તેના વહેલા ઉડવાના નિશ્ચયને અમઝાવી નાંખે છે, અને કહેતા નિશ્ચયથી ભૂટ કરે છે.

ધણા મનુષ્યો જાણે છે અને માને છે કે સર્વોત્તમ જીવન ગાળવા પુરુષનારે કંઈએ શુભ વિચારનું અને શુભ આચારનું જ સેવન કરવું. ને આ પ્રકારે વર્તવાને તે નિશ્ચય પણ કરે છે. આ નિશ્ચયને પાળવાને માટે તેઓ પ્રયત્ન પણ કરે છે અને પાળે છે પણ ખરા, પણ ક્યાં સુધી, માત્ર તે નિશ્ચયથી અટકનાર કારણો મળતાં નથી ત્યાં સુધી જ. જેમ બળવાન હોવાનો દાવો કરનાર મનુષ્યના બળની ખાતરી ત્યાં સુધી તેની સામે કુત્તી કહેનાર હરીકી મળતા નથી ત્યાં સુધી ચલી નથી, પણ જ્યારે વિઠટ વનમાં તેણે મનુષ્યને ઘરેણું કે દાગીના લઈ જતાં સામું ચોરનું ધાકું મળે છે, અને તેની સામે દાગીના બચાવવાને માટે પોતાના બળનો ઉપયોગ કરવો પડે છે ત્યારેજ ધાય છે.

પતિવ્રત કે પતિવ્રતને પાલન કરવાનો નિશ્ચય કરનાર જો કે પુરુષનો તે નિશ્ચય કંઈ છે તેની ખાતરી જ્યાં સુધી તેમના નિશ્ચયને અટકનાર કારણો મળતાં નથી ત્યાં સુધી થતી નથી, પણ જ્યાં સ્ત્રીને સ્વરૂપવાન પુરુષ લાલચ અને દંદમાં દસાવવા ધારે છે, છતાં તે તેની કુટ વાસનાને તાબે થતી નથી, તેમજ પતિવ્રત પુરુષ જ્યારે સ્વરૂપવાન લલચનાના સંબંધમાં આવનાં તેના હાવભાવથી અંતરે નથી સાજેજ તેમના વૃત્તીની ખાતરી થાય છે. તેથીજ રીતિ પોતે એકવાર કરેલો નિશ્ચય તે નિશ્ચયથી અટકનાર કારણો મળવા છતાં પણ ઝગતો નથી, ત્યારે તે ખરો નિશ્ચય છે. અને તે નિશ્ચય કરનારના બળની કબોટી પણ તેજ વખતે ધાય છે.

પરંપરાને પત્થર સમાન માનનારાઓની કસોટી જ્યારે લાખો અને કરોડો રૂપિયા અનાયાસે માત્ર સહેજ અન્યાય કરવાથીજ મળતા હોય, છતાં પણ તે ત્યારે ઝગતો નથી અને તે રકમ કરતાં સાત અને ન્યાયની કિંમત વધુ આંકી પોતાના નિશ્ચયથી અટકતો નથી ત્યારેજ ધાય છે. સત્યનું પાલન કરનારાનો નિશ્ચય ગમે તેટલી લાલચો મળવા છતાં પણ ઝગતો નથી ત્યારેજ તે યથાર્થ નિશ્ચય મનાય છે.

‘અહીંસા પરમો ધર્મ’ માનનારાઓનો નિશ્ચય જ્યાં સુધી કારણ મળતું નથી ત્યાં સુધી તે પાળી શકાય છે. પરંતુ જ્યાં અન્યને સહેજ હાનિ કરવાથી લાખો રૂપિયાની મિલકત મળતી હોય છે, છતાં પણ અન્યને મનુ વચન અને કર્મથી ઝાઝપણ પ્રકારની હાનિ ન કરવી એવો નિશ્ચય ધારણ કરનાર પોતાના તે નિશ્ચયને વળગી રહી લાખો રૂપિયાની મિલકતને ધિક્કારી દાંડે છે ત્યારેજ તેની કસોટી થાય છે. અને તેજ યથાર્થ નિશ્ચય છે. નહિ કે નાના જીવજંતુઓને પાળવાં, ઘણા નાંખવા, અને પ્રશંસા આવે ખુન કરતાં અથવા તો છુટી સાહેલી આપી અન્યને ફાંસીને લાકડે મગવતાં ન કરવું, આવાં વર્નન કરનારા કહે કે અમે તો અહીંસા પરમો ધર્મને માનનારા છીએ તો તે યથાર્થ નથી પણ નેઓ અરેખર અન્યને હાનિ કરનારાજ છે.

આવી રીતે દરેક મનુષ્યે પોતે પોતાના નિશ્ચયથી ન ઝગવા માટે પોતાના શત્રુને

વશમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો. મનુષ્યને પોતાના નિશ્ચયોથી બ્રહ્મ કરાવનાર લાઙ્ગ્યોજ છે. અને આવી ભુકી લાઙ્ગ્યોથી બ્રહ્મ ન થવું એ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

મનુષ્યને પોતાના નિશ્ચયથી ડાઘવાનાર અને લાઙ્ગ્યના ફંદામાં ફસાવનાર મન છે. આ મનનેજ જે વશ રાખવામાં આવે છે તેજ મનુષ્ય બળવાન થઈ શકે છે. ત્યાં સુધી મનને વશ કરવાનું બળ પોતાનામાં હોવું નથી ત્યાં સુધી તે નિર્જીવજ છે. જે તમે તમારા નિશ્ચયથી ડાઘા ન માગતા હો, તો તે નિશ્ચયથી તમને બ્રહ્મ કરનાર મનને તમારા તામે કરેશો તોજ તમે ધાર્મિક કાર્ય કરી શકશો. અને મનને તામે કરી શકશો તોજ તમે તમારૂં આંતર જીવન સુખમય કરી શકશો. આથી તમારે મનને વશ કરવાનું બળ મેળવવાની જરૂર છે. અને તે બળ મેળવવાના અનેક ઉપાયો આ માસિક તમને જણાવ્યા છે અને જણાવશે, કે જેથી તમને લાલ ચયા સિવાય રહેશેજ નહિ.

પ્રાસંગિક-વિચાર.

મિત્રભાઈ ! દરેક પ્રાણી અને પદાર્થ હંમેશાં પ્રગતિના પંથમાં છે. મનુષ્યો પણ દરેક વૃદ્ધિના ક્રમમાં છે, તેમાં જે મનુષ્યો પોતે આગળ અને આગળ વધે છે, તે ભવિષ્યમાં કરવાનાં મહાન કાર્યો કરી શકે છે, ત્યારે જે મનુષ્યો ત્યાંના ત્યાં આગમુની માફક બેસી રહે છે, અને આગળ વધવાનો પ્રયત્ન ન કરતાં નિદ્રામાં દહાડા કાટે છે તે માણસો હોય છે ત્યાંને ત્યાંજ બેસી રહે છે. કદાચ તેથી પાછા ઉતરે છે ખરા, પણ આગળ વધવામાં તો તેમને માટે મીઠુંજ હોય છે.

મનુષ્યોમાં ચૈતન્યનો નિવાસ છે, અને જડ પદાર્થોમાં ચૈતન્યનો નિવાસ નહિ હોનાથી તે જડ ગણાય છે. ચૈતન્ય સદા ગતિ કરનાર છે ત્યારે ચૈતન્યરહિત પદાર્થો જડ હોવાથી ગતિરહિત હોય છે. જડ પદાર્થોને આગળ વધવાને માટે ચૈતન્યના આશ્રયની જરૂર છે વનસ્પતિ દ્રવ્યોમાં ચૈતન્ય હોવાથી તેનો અંકુર કુટયા પછી દરેકજ થોડું થોડું વિચાર પાત્રી મોટા વૃક્ષરૂપે બને છે. ત્યારે ચૈતન્ય રહિત પદાર્થ, પથ્થર, માટી વિગેરે ત્યાં હોય છે ત્યાંને ત્યાં પડી રહે છે, અને વધવાને બદલે તે દરેકજ ભાગીતુટી અને નાશ પામે છે.

જડ અને ચૈતન્યના આ પ્રકારે ભેદ છે. એક ત્યારે વૃદ્ધિના ક્રમમાં સ્થપાયેલ છે, ત્યારે બીજો નાશના ક્રમમાં સ્થપાયેલ છે. મનુષ્યનામાં ચૈતન્ય છે, અને તે ચૈતન્ય વનસ્પતિ, પશુ, અને પક્ષિઓમાં નિવાસી રહેલા ચૈતન્ય કરતાં કાંઈક વિશેષ ગતિવાળું છે અને તેથી મનુષ્ય પ્રાણિ, સર્વ ચૈતન્યવાળા પ્રાણિઓ કરતાં એટ જણાય છે.

મિત્રભાઈ ! તમે મનુષ્ય છો, વળી ઉચ્ચ યોનિમાં જન્મ્યા છો અને તેથીજ તમે

વધુ આગળ વધી તમારા ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્માનો અધિક વિકાસ કરવાની શક્તિવાળા છો. જે મનુષ્યો દરરોજ આગળ અને આગળ વધી પોતાના ચૈતન્યનો અધિક વિકાસ કરે છે તેઓ દરરોજ પોતાનામાં અધિક અધિક સામર્થ્યોની પ્રકટ કરે છે.

તમે વિકાસના ક્રમમાં છો કે નાશના ક્રમમાં છો? તેનો વિચાર કરો. પ્રિયમંધુ! જો તમે વિકાસના ક્રમમાં હશો તો તમારામાંથી દિનપ્રતિદિન અધિક અધિક સામર્થ્યો પ્રકટ થવાનો તમને અનુભવ થતો ગયો હશે, અને જો નાશના ક્રમમાં હશો તો જડ પદાર્થોની માફક તમે આગળ વધવાને બદલે પાછળ જતા હશો, તો તમારાં સામર્થ્યો નટ થતાં જતાં હશે. આ જેમાંથી તમને કંવો અનુભવ થાય છે તે તપાસો. અને જો તમને જણાય કે તમે વિકાસના ક્રમમાં છો તો હજુ પણ તમને ત્યાંસુધી તમારા ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્માનાં મૂંઝવેજી સામર્થ્યોનો તમારામાં પ્રકાશ ન થાય ત્યાં સુધી દરરોજ આગળ અને આગળ ગતિ કર્યા કરો, અને કદાચ નાશના ક્રમમાં હો તો અત્યારથીજ ચેતો અને પાછા જવાને બદલે આગળ વધી તમારા ચૈતન્ય સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરી તેનાં સામર્થ્યોનો તમારામાં પ્રકાશ કરવા પ્રયત્ન કરો.

ભાગ્યેદ્યમાં મનુષ્યના ચૈતન્ય સ્વરૂપનો વિકાસ કરી કેવી રીતે તેનાં સામર્થ્યો પોતાનામાં પ્રકટ કરવાં તેવાં લેખોને ચર્ચવામાં આવે છે. મનુષ્ય શરીર અને મન બંનેને ઉત્તમ પ્રકારનું કરી તે બેના મુલોગથી જે કાર્યો કરે છે તે સિદ્ધ થાય છે, આથી ભાગ્યેદ્યમાં ઉત્તમ આરોગ્યવાળું અને કામ કરવાના ણજવાળું શરીર બને, અને દિધોધુ થાય, તેવા લેખો, વળી કદાચ આરોગ્ય બગડે તો તે પ્રમંથે ધરમતુ વનસ્પતિના પ્રયોગથી આરોગ્ય સુધરી શકે તેવા દુઃકાર્યો આપવામાં આવે છે. અને તે વડે દરેક મનુષ્ય પોતાના શરીરનું આરોગ્ય સુદૃઢ રાખી શકે તેમ છે. શરીરનું આરોગ્ય સુધાર્યા પછી માનસિક શક્તિયોનો વિકાસ થવા અર્થે મનના આરોગ્યને સુધારવા માટે ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાનના લેખો ભાગ્યેદ્યમાં ચર્ચવામાં આવે છે. અને તેથી દરેક માણસ પોતાના મનને વશ વર્તાવવાની કળાને હાથ કરી શકે તેમ છે. શરીર અને મન સુધરેલું હોય છે તો ખરી પોતાના ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્માનો પોતાનામાં પ્રકાશ દર્શાવી શકાય છે, અને તેને માટે આધ્યાત્મિક લેખો ભાગ્યેદ્યમાં ઘણીવાર ચર્ચવામાં આવે છે.

જો મનુષ્ય દરરોજ ભાગ્યેદ્યને વાંચી તેનું મનન કરી અને વર્તનમાં ઉતારે તો તે બંનેને ગમે તેવી સ્થિતિમાં હોય, છતાં પણ આગળ વધવાના ક્રમમાં સ્થપાય છે, અને જો તેમાં બતાવવામાં આવતા ઉપાયોને પ્રયત્નમાં ઉતારી તે પ્રયત્નમાંથી ન ડગવાને માટે સાવધાનતા રાખે તો તે થોડાજ વખતમાં પોતાના સહવાસમાં આવનાર મનુષ્યોને આશ્ચર્ય-કારક બગવાળો જણાયા સિવાય રહેવાનોજ નહિ.

ભાગ્યેદ્ય વૃદ્ધિના ક્રમમાં છે, અને તેથીજ તે જોડે આજકાલમાં નીકળ્યું છે, તોપણ લગભગ પચીસ કે પચાસ વર્ષથી નીકળતાં અને ટ્યુમરનું ચાલતાં માસિકામાં સર્વ કરતાં આગળ વધી ગયું છે, અને અત્યારે હમણે આઠકો તેનાં ઘર્ષ ગયાં છે; અને દરરોજ સંખ્યાબંધ આઠકોનાં તેમાં ઉમેરાયતોજ નય છે. આનું માત્ર એજ કારણ છે અને તે એ કે તેણે માત્ર પોતાનો વિકાસ કરવામાં પરમાત્માનોજ આશ્રય ગ્રહણ કરેલો છે. અને જે જે માણસો

પોતાના કાર્યમાં પરમાત્માનો આશ્રય ગ્રહણ કરે છે તે તે મનુષ્યો લવિષ્યમાં મહાન કાર્યો કરી શકે છે. કારણકે તેનો આશ્રયદાતા સર્વવર્ધક સંપત્તિ પરમાત્માજ હોય છે.

ભાગ્યોદયના ધણા આહુકાના મંત્રોપજનક અને ભાગ્યોદયના લેખથી પોતાની ઉન્નતિ થવાના મુખ્યાન્ધ પત્રો અમને મળે છે. પણ તેમાં તેઓનો પ્રયત્નજ યશને પાત્ર છે. ભાગ્યોદયમાં લખાતા લેખોનું ગ્રહણ કરી જે મનુષ્યો પ્રયત્નમાં ઉતારે છે તેજ મનુષ્યો વિજયને પામે છે. અને તેથી કાષ્ઠપણુ કાર્યમાં વિજય પામવો એ પોતાનાજ પ્રયત્ન ઉપર આધાર રાખે છે. ભાગ્યોદય તમને ઉત્સાહ આપે છે, વારંવાર દરમાસે એ તમારી પાસે આવી તમારાં કર્તવ્યો કરવાને તમને સાવધાન બનાવે છે, છતાં પણ જો તમે ભાગ્યોદયનેજ નિમિત્ત રૂપ ગણતાં હોતો, તેના યશ પરમાત્માનેજ ધટે છે. કારણ કે તેના અને તેના લેખકના આશા પરમાત્માજ છે તે અને તેનો લેખક તો માત્ર પરમાત્મા જે પ્રકારે ગતિ કરાવે છે તે પ્રમાણે ગતિ કરનાર મંત્રરૂપજ છે.

પ્રિયબંધુ! ભાગ્યોદયનો જેમ જેમ અધિક વિસ્તાર અને દેશવો થાય તેમ તેમ જન-સમૂહ ઉન્નતિ, શાંતિ, સુખ અને આનંદ પ્રાપ્ત કરવાના ક્રમમાં સ્થપાય છે. જેથી ભાગ્યોદયનો દેશવો કરવા જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, તે મનુષ્યોનું હિન કરવાને માટેજ છે, અને અન્ય મનુષ્યોનું હિન કરવું એ મનુષ્ય માત્રનું કર્તવ્ય છે, તો ભાગ્યોદયના આહુકનું ન હોય તે માની રાક્ષય નહિ. તમે દર વર્ષે ભાગ્યોદયના કેટલા આહુક વધાર્યા તેનો કાષ્ઠ દિવસ વિચાર કર્યો છે? જો ના, તો આજેજ તેના આહુક વધારવા ક્ષણ આગળ માટે અને તમને મૂચના કરવા ધારીયે છીએ. તમે તમારા કુટુંબમાં, મિત્રોમાં, સગાં ક્ષેત્રિમાં અને જેના જેના પ્રતિ તમારી પ્રીતિ હોય તે તે સર્વનું શુભ કરવાની ઇચ્છા ધરાવતા હો, તો તે સર્વને ભાગ્યોદય વંચાવજો, અને ભાગ્યોદયના આહુક યવા લક્ષ્મણજી કરશે તો અમને નથી ડાગવું કે બાર મહિને એ રૂપિયા જેવી નજીવી રકમ ખર્ચવા તે ના પાડે!

ભાગ્યોદયના આહુક ધનારને બાર મહિને રૂ. ૨ ખર્ચવાથી, જે તો શું પણ બસો રૂપિયા ઉપરાંતનો ફાયદો થાય છે. એ રૂપિયા જેવી નજીવી રકમ તમે તમારા મિત્રો અને વહાલેસરીના અંગે નજીવી બાબતમાં શું નથી ખર્ચી શકતા? રૂઢા પાણીમાં, ખીરી તમાકુ વિગેરે વ્યસનોમાં, ખાવા પીવાનાં મિષ્ટાનોમાં, હોટલોનાં ખીન્ન ચૂકવવામાં, નાટકોના ખેલ, જોવામાં અને એવી અનેક બાબતોમાં અનેક માણસો પોતાના મિત્રોને માટે પૈસાનું પાણી કરતાં હતા નથી. કે જેમાં બનેલાંથી દોષનું પણ કિત્તુ થવાનો સંભવ નથી. છતાં આણું જાનના માર્ગે સ્થાપનાર, અયોગ્ય ખર્ચ કરતાં અટકાવી પૈસા ગચાવનાર, સુખ, સામંથ્યો અને આનંદમાં સ્થાપનાર ભાગ્યોદયના આહુક ધવામાં માત્ર રૂ. એ જેવી નજીવી રકમ ખર્ચવા ભાગ્યેજ કાષ્ઠ નાં પાડી શકશે. માત્ર તમારે તેને આહુક ધવાની લક્ષ્મણજી કરવાની છે, અને જો તમે દર શ્રદ્ધા રાખી ભાગ્યોદયનાં આહુક વધારવા ઇચ્છો તો એક મહિનામાં એછામાં એછાં દસ પંદર આહુક વધારી શકશો. અને આ પ્રમાણે જો દરેક આહુક ભાગ્યોદયનાં આહુક વધારવા માત્ર રૂ. પ્રયત્ન કરવાને ઇચ્છો તો જોત-જોતામાં તેના હજારો આહુક વધવાનો સંભવ છે. આટલું વિવેચન કરી અમે અમારા દરેક આહુક બંધુને લક્ષ્મણજી કરીએ છીએ કે, આ મહિનામાં અન્ય મનુષ્યોને જાનના માર્ગે ચલાવનાર ભાગ્યોદયના આહુક વધારવામાં પ્રયત્ન કરશો, એવી અમારી

માગણી છે, અને વધુ નહિ તો માત્ર એકજ ગ્રાહક કરી મોકલશે તોપણ અમે આનંદ માનીશું.

અમે આશા રાખીએ છીએ કે ભાગ્યેદયના લગભગ ત્રણ વર્ષે અમે અમારા ગ્રાહકો પાસે આ માગણી કરી છે, અને તે તેઓ સ્વિકારી આ મહિનામાંજ યોગમાં યોગીં એકથી પાંચ દસ ગ્રાહક દરેક ગ્રાહક કરી મોકલશે.

ભાગ્યેદયના ગ્રાહકની દિવસે દિવસે ઉત્તતિ થાય એવા સંકેતો પ્રેરવાનો અમે આ માસથી નિશ્ચય કર્યો છે, અને તેથી તેના ગ્રાહક ચતારને ભાગ્યેદયના ઉત્તમ લેખો અને મોટાના લાભ ઉપરાંત તેમની વ્યાવહારિક અને પારમાર્થિક ઉત્તતિ થાય અને આર્થિક ઉત્તતિમાં દિવસે દિવસે વધારો થાય એવા અમે આ માસથી સંકેતો પ્રેરતા હોવાથી તે લાભ પણ મળવાનો સંભવ છે. અને તેથી આ લાભ લેવાને દરેક માણસ તેના ગ્રાહક થઈ અમારી માગણીનો સ્વિકાર કરશે, એવું ધ્રુવિય વિશ્વાસે છીએ.

વ્યવહારમાં સંસાર ત્યાગ.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

યથાર્થ ત્યાગથી યથાર્થ સુખ મળે છે, અને યથાર્થ ત્યાગ તે કાંઈ પોતાને પ્રાપ્ત સંપત્તિ, સ્ત્રી, પુત્રાદિકનો ત્યાગ કરવો અને સાધુ થઈ લગતાં વસ્ત્ર ધારણ કરી, અન્ય દેશમાં કે વનમાં જવું તે નથી. મનુષ્ય જે વખતે જન્મે છે, તે વખતે તેને 'આ માઈ' આ તાઈ' એવો બેઠ-હાંતો નથી. તે તેની માતાના સ્તન પાનતું સેવન કરી ઉછરી મોટો થાય છે, આ વખતે તેનો જેની સ્થિતિમાં જન્મ થયો હોય છે તેની સ્થિતિને તે મેળવે છે, અને જેમ જેમ ઉમર વધતી જાય છે તેમ તેમ તેનામાં તે તે વસ્તુ પ્રતિ મમત્વ મેળાતું જાય છે, અને આ મારા માતાપિતા, આ માઈ ધર, આ માઈ ધન, આ મારી સ્ત્રી, આ મારો પુત્ર એવી રીતે તેનામાં 'આ માઈ છે' એ પ્રકારનું મમત્વ બંધાય છે, અને જેને જેને તે 'માઈ છે' એવું માને છે તેમાંથી બે કાંઈનો પણ નાશ થાય છે તો તે વખતે તેને દુઃખનો અનુભવ થાય છે. આવીજ રીતે જેમ જેમ તે મોટો થતો જાય છે, તેમ તેમ તેને જે જે વસ્તુની જરૂર પડતી જણાય છે તે તે વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. અને તે પ્રયત્નથી મેળવેલી વસ્તુ ઉપર પણ તે પોતાના મમત્વને સ્થાપે છે. અને આવી રીતે તેનામાં આ મમત્વના સંસ્કાર જોડાતા તો જડ ધાતીને ઘોડી જાય છે કે તેમાંથી કાંઈનો પણ નાશ થવાથી તેના દુઃખનો પાર રહેતો નથી.

પરી રીતે વિચાર કરતાં જણાશે કે પૂર્વે તેને જન્મમાં હતો તે જન્મમાં મૃત્યુ ધવાથી તે વખતના માતી લીધેલાં મા જાપ, કુટુંબકળીયો અને સાચાં લુકાં કરી એકી કરેલી દોહનનો ત્યાગ કરી તે આ નવાં માથાપને ત્યાં કે તેનો પૂર્વે તેમની સાથે કાંઈ પણ પ્રકારનો

સંબંધ હોતો નહિ ત્યાં જન્મ્યો છે. અને તેથી તે સર્વ મિત્રશત કે સગાં વહાલાં તેનું પ્રથમ જન્મમાં માની લીધેલાં પોતાનાં નથી પણ પારકાં જ છે. છતાં તેનું મમત્વ તેમનાં પ્રતિ બંધાય છે અને 'આ સર્વ માંડે છે' એવું અભિમાન રાખતાં શીખે છે.

ધણી વખત આપણે રહેલે દેશમાં મુસાફરી કરતાં હોય છે છીએ તે વખતે કેટલાક માણસો પોતે જે ખાનામાં બેસા હોય છે તે ખાનામાં અન્ય મનુષ્યને પ્રવેશ કરવા દેતા નથી અને કહે છે કે 'આતો અમારી જગ્યા છે, માટે તમને નહીં બેસવા દઇએ', છતાં પણ જ્યારે કોઇ જોર કરીને અંદર પ્રવેશ કરે છે ત્યારે જગ્યા માટે તેમને સામસામા મારા-મારી પર આવતાં પણ આપણે જોઈએ છીએ. તે વખતે કેટલાક સમજી મનુષ્યો તેમને આવી કહે છે કે, ભાઈ ! અર્થે કશાક બેસવું છે તેમાં શામાટે લડી મરે છે ! આ આવતા એટલે તો ઉતરી પડવાનું છે, તેટલા વખતને માટે સામાસામા શામાટે તકરાર કરે છે ! બેસવાની જગ્યા ન હોય તો જરી હિસા રહે, આમ કહી બંને પક્ષને શાંત કરે છે. તેની જ રીતે વળી મુંબાઈથી એક જ ખાનામાં બેસી સાથે મુસાફરી કરનારા, જુદી જુદી જાતના અને જુદા જુદા ગામના મનુષ્યોમાં અસ્પર્શ મિત્રતા બંધાય છે, જે કોઇ વચ્ચેના એટલે કે કોઇને પાણી બેસવું હોય છે તો તે ખીજે માણસ ત્રાવી આગે છે, જે કોઇ છોકરું રમવું હોય છે તો પાસે બેઠેલી અન્ય જાતની સ્ત્રી તેને રમાડે છે અને જાનું રાખે છે. આ પ્રમાણે એક ખીજા સાથે સ્નેહ બંધાય છે. ગાડીતો ચાલતી જ હોય છે. તેમાં સુરતનું એટલે જ આવવાથી ત્યાં જનાર એક માણસ તે સર્વ મિત્રોનો ત્યાગ કરી ત્યાં જ ઉતરી પડે છે, જે વખતે એક ખીજામાં સ્નેહ બંધાવાથી 'આવજો જજો કહી' તેમનાથી વિખુટાં પડે છે, વળી આગળ જતાં ભરૂચ, વડોદરા, આણંદ પિંગેરે એટલે જો તેમાંથી એકાદ બે માણસો ઉતરતા જાય છે, વળી નવા ચડતા જાય છે. આવી રીતે આ રેલવેના કામ ચાલુ રહે છે. આમ છતાં મુંબાઈથી અમદાવાદ કે વીરમગામ ઉતરનાર મનુષ્યનો કાઠીયાવાડ કે અજમેર જનાર મનુષ્ય સાથે વધુ વખત સાથે બેસી રહેવાથી વધુ સદવાસ થાય છે. તે સ્નેહ પણ કાંઈક વધે છે. તે જ્યારે અમદાવાદનો પેસેન્જર ઉતરી પડે છે. ત્યારે પ્રથમ ઉતરનાર મનુષ્ય કરતાં આના ઉતરવાથી અંદર બેસી રહેલા દુર જનાર મનુષ્યને કાંઈક અધિક દુઃખ થાય છે. આ વિયોગનું દુઃખ ક્ષણિક હોય છે. એટલે તેઓ એમ સમજે છે કે આ મિત્રતાનો એક એટલે જ ખીજા એટલે જ મુખ્યની જ છે. અને તે ક્ષણિક હોવાથી તેમાં દ્રઢ પ્રીતિ બંધાતી નથી અને તેથી કરીને અધિક દુઃખકર્તા થઈ પડતી નથી. કારણ કે તેમાં જે સ્નેહથી મમત્વ બંધાયું હોય છે તે ક્ષણિક હોય છે, થોડા વખતને માટે જ હોય છે જેથી તેને વિયોગ થવાથી વધુ દુઃખ થતું નથી. અને ક્રમાનુસાર આગળ ચાલતાં જે પ્રવાસી અંદર બેસી રહેતા હોય છે તે પણ પોતાના ડબ્બાને છોડી ચાલ્યો જાય છે. છતાં પણ તે પોતાના ડબ્બાનો ત્યાગ કરવાથી અને અન્ય મનુષ્યોને સ્વાધિન કરવાથી દુઃખી થતો નથી કારણ કે તે જાણે છે કે, જેટલું ભાડું આપ્યું હતું તેટલો વખત બેસા છીએ. આવી રીતે જેમ રેલવેની મુસાફરી કશાક બે કશાક, દિવસ કે બે દિવસ માટેની હોય છે, અને તે દરમિયાન જે જે મનુષ્યો સાથે સંબંધ થાય છે તે પણ તેટલા ટુંકા, સમયને માટે જ હોય છે. અને તેથી તેમનો ત્યાગ થવાથી દુઃખ થતું નથી. તેની જ રીતે આ સંસાર ચક્ર પણ રેલવેની મુસાફરી તુલ્ય જ હોય છે. જેમ રેલવેની મુસાફરી એક કશાક

કે, એક દિવસને માટેની છે અને ત્યાં સુધીજ તેમાં બેઠેલા મનુષ્યોનો અને રહેતા હોયનારો આપણી સાથે સંબંધ હોય છે, પણ સમય થઈ રહેતાં તે સર્વનો ત્યાગ કરી આપણે ચાલ્યા જવાનું હોય છે, તેવીજ રીતે મનુષ્યને પણ આ સંસારથી રહેતા દેનમાં અમુક ધર ઇથી હાથમાં અને અમુક માળસો ઇથી સાધીઓના સદ્વાસમાં જન્મ લઈ ચાલીક, પચાસ, પોણેસો કે સો વર્ષ સુધી મુસાફરી કરવાની હોય છે. અને જેમ એક હાથમાં સાથે બેઠેલા મનુષ્ય પોતપોતાનું રોશન આવતાં આપણા સદ્વાસનો ત્યાગ કરી ચાલ્યા જાય છે તેવીજ રીતે આપણાં કુટુંબથી સાધીઓમાંથી પણ પોતપોતાનો સમય-આવરણ આવી પહોંચતાં આપણે ત્યાગ કરી પોતપોતાના સ્થાન-મૃત્યુને પામે છે. અને અન્ય સંબંધીઓ પ્રાપ્ત કરી પાછા ત્યાં જન્મ લઈ નવાં સંબંધીઓમાં સુખ મેળવી રહે છે. રહેતા દેનના હાથમાં બેઠેલા મુસાફરોમાં મમત્વ જાંધાતું નથી અને તેમનો વિયોગ થતાં દુઃખ થતું નથી તેનું કારણ એજ છે કે આપણે તે વખતે બહુશીએ છીએ કે, આ સર્વ મુસાફર પોતપોતાનું રોશન આવતાં ઉતરી પડ્યાના છે, અને આપણે પણ આપણું રોશન આવતાં આ હાથમાં ત્યાગ કરી ઉતરી પડ્યાના છીએ. જેથી તેમને અને આપણે માત્ર ભેગા બેલા એટલેજ સંબંધ છે કંઈ વધુ સંબંધ નથી અને તેવીજ આપણું તેમના પ્રતિ મમત્વ જાંધાતું નથી. અને તેમનામાં મમત્વ ન જાંધાતીજ તેમનો વિયોગ થતાં દુઃખ થતું નથી. તેવીજ રીતે આપણે પણ આ સંસાર ચક્રમાં જન્મ લીધા પછી આપણા સંબંધમાં આવનાર મા, આપ, સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરે કુટુંબી જનોમાં, ધનમાં, ધરમાં અને વૈભવોમાં મમત્વ જાંધાતું નથી, અથવા એમ જાણીએ કે આ સર્વ પોતપોતાનો વખત આવતાં આપણે સંબંધ છોડી ચાલ્યા જવાના છે, અને આપણે પોતે પણ આ સર્વ કુટુંબીજનોને તેમજ સર્વ સંપત્તિને છોડી સમય આવતાં ચાલ્યા જવાના છીએ, આપણે આમાંનું કશું જન્મ્યા તે વખતે સાથે લઈને જન્મ્યા નાંડતા, અને જન્મ્યું તે વખતે આમાંનું કશું સાથે લઈ જવાના નથી, પણ જેવા આવ્યા તેવાજ ચાલ્યા જવાનું છે તો આપણું તેમના પ્રતિ મમત્વ જાંધાતું નથી, અને આ પ્રકારે જ્યાં મમત્વ જાંધાયેલું હોતું નથી ત્યાં તેનો વિયોગ થવાથી દુઃખનો અનુભવ પણ થતો નથી.

આ પ્રકારે મમત્વનો ત્યાગ કરવો તેનું નામજ યથાર્થ ત્યાગ છે. અને જેઓ આ સંસારમાં રહેતા છતાં પણ પ્રાપ્ત પદથી અને સંબંધી જનોમાં પોતાના મમત્વને સ્થાપતા નથી અને જનક વિદેહિની માફક વિચરે છે, તેઓ હવન્મુક્ત પદનો અનુભવ આ સંસારમાં કરે છે. અને જેઓ પ્રાપ્ત પદથીનો ત્યાગ કરી ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરી અન્ય જગ્યાએ, મુશ્કેલી, પાછા એકા જગ્યા સુધી મિશ્કતના સ્વામિ થઈ બેસે છે, અને નવેસરથી થયેલા હેઠાણે મડ, છોકરાંની જગ્યાએ એકા અને ધન વૈભવોને પ્રાપ્ત કરી તેમાં મમત્વને સ્થાપે છે, તેમજ ધનને માટે વસ્ત્રમાં માર્યા કરે છે તેઓ એ ભાગમાં ધારણ કર્યા છતાં પણ યથાર્થ ત્યાગી નથી અને તેમને યથાર્થ ત્યાગનું ફળ પણ મળતું નથી.

અપૂર્ણ.

મહત્વાકાંક્ષા-સદ્ગુણી-શશી.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

(લેખક:—શ્રીયુત વેણુવિહારી).

પ્રકરણ ત્રીજું.

તારે મારે શી સગાઈ ?

ચેત્તમાસ સગલગ અડધો પસાર થઈ ગયો હતો. આ દિવસો ઉજ્યુતા વરસવાનાજ હતા, તેમાં વળી ખરા બપોરનો સમય તો શરીરને લાઢી લાઢી કરી મુકતો હતો. આવા સમયે વિનુ પોતાના ઝોરકામાં ઈડી ચેરપર એક પુસ્તકનાં પાનાં ફેરવી રહ્યો હતો. એકતો બહારની ઉજ્યુતાએ બધાઈ જતો હતો, અને બીજું તરફથી ચાલુ સ્થિતિનો વિચાર સતાવી રહ્યો હતો જેથી તેને ધરીજ અમુકજ થઈ જવ ક્યાંય ગાડતો નહિ. 'જીકાકાના મરણ પછી તેને હંમેશાં એવાજ વિચારો આવતા કે હવે પોતે કેવળ નિર્ગશ્તિ થઈ ગયો છે. '

અંતે તેણે હાથમાંનું પુસ્તક ટેબલપર મુક્યું અને ખુદી હવામાં બેકગેપર જઈ થોડી વિચારાંતી લેવી એવો વિચાર કરી, 'મોટું' વિગેરે ધોઈ ગોવિંદને જોડાવ્યો અને પોતે કપડાં પહેરવા લાગ્યો. એટલામાં ગોવિંદ બારણા આગળ આવી ખડો થયો. તેને ગાડી નેડવાનું કયું, ત્યારે તે બોલ્યો "મારા હુકમ પીના ગાડી નેડડો નહિ એવો ગઈકાલથી મોટાભાઈએ હુકમ કર્યો છે. ભાઈજી, આપે મોટા ભાઈને કયું છે ?"

"ના."

"હું મોટા ભાઈને પુછી આવું."

"તેમની પાસે જવાની કંઈ જરૂર નથી. તું તારે કામે જ, મારે ગાડીની કંઈ અગત્ય નથી." આટલું કહી પીનું બાહર ગયો.

ગોપાટીપર મન શાંત થાય તેવી જગ્યાએ વિનુ એક બાંકડાપર જઈ બેઠો, પણ તેના તરફ જોનારને તેની મુખાકૃતિપરથી સ્પષ્ટ થતું હતું કે તેના હૃદયમાં મુદ્દને શાંતી નહોતી. 'મોટાભાઈના હુકમ સિવાય' ગોવિંદના આ શબ્દોના લચકારા હજુ તેના-કાનમાં વાગી રહ્યા હતા.

પોતાપરનો 'જીકાકાનો ગ્રેમ, પોતાનો અભ્યાસ, ઘરમાંની બદલાયેલી સ્થિતિ અને મોટા ભાઈનો હુકમ, આજ વિચારોના વમજોમાં તેનું મગજ ગોથાં ખાતું હતું. અભ્યાસ સિવાય બીજો કોઈ વિચાર કરવાનો તેને આજ-દિવસ સુધી વખતજ આવ્યો નહોતો, જેથી તેનું મગજ ધણાજ ગોથાં ખાવા લાગ્યું.

ઘરનું વાસીદુ અને બીજાં કેટલાંક પરચુરણકામો ગીરજ ડોસી કરતી. તેના સિવાય

ખીન્ન બે નોકરો, એક-રસોઇયો અને - એક ઘોડાવાળો, આટલા માણસો ઘરમાં હતાં. ડાકાનાં પત્ની તેમની ચડતી ન્તેલા પાખ્યાં નહોતાં. તે તે પહેલાં સ્વર્ગે સિંધાવ્યાં હતાં, અને ત્યારથીજ તેઓએ માધુને ઉછેરવા ગીરજને રાંધી હતી. માધુ મોટા થતાં, ગીરજ ઘરનાં ખીન્ન કામો કરવા લાગી. ગીરજને ન્તે કે માધુ માટે રાંધવામાં આવી હતી તોપણ તે માધુ કરતાં વિનુને વધારે ચંદાતી.

ઘરનું વાસીદુ વાળી હવે તે લગભગ મંધ્યાકાળે, ઉપરનું દિવાનખાનું વાળવા આવી હતી. તેણે વિનુનો ઝોરડો વાળવા માંડ્યો. એવામાં વિનુ બહારથી હવા ખાધ પાછો આવ્યો અને તે વખતે તેને ઝાડુ ભારતાં જોઇ બોલ્યો “ગીરજ, આમ બત્તી વખતે તેં આ થું માંડ્યું છે?” આટલું કહી તેણે કપડાં ઉતાર્યાં, અને ખુરસી ખેંચી તે પર તે બેઠો. ગીરજ કંઈપણ ન બોલી તેણે છાનામાના પોતાનું કામ આટોપ્યું અને નીચે જતા લાગી, એવામાં નીચેના શબ્દો તેને મેલળાયા ‘શુદ્ધિ બદલાયત’ જેવી તરત ઝાડુ દુર મુકી તે વિનુ પાસે આવી બોલી, શુદ્ધિ કેની પત્રટાઇ છે ભાઈ?”

“કાઈની નહિ—એ તો અમરનું.”

“હા, હા! તે હું સઘળું જાણું છું. આજ ઘરમાં મારાં કાજાનાં ઘોળાં થયાં છે સમજ્યા, તમે નહિ જણાવો, તોપણ મારી કંઈ જાણુજાદાર નથી, કહો જોઈએ કેની શુદ્ધિ બદલાય?”

“કાઈની નહિ, કહ્યુંને?”

“જુઓ ભાઈ, હવે તમે મોટા થયા, પણ મને તો તમે નહાનાજ દીસો છો. જે કંઈ હોય તે મને કહો. તમે ધારતા હશો કે ડોશી ગાંડી છે. પણ તમે કંઈ નથી સમજ્યા! ખાધને જોદનારી આ ડોશી નથી. માધુના કાવતરાંથી આ ગીરજ અજાણી નથી, મોટાભાઈ તો હવે થયા ...

વિનુને ડોશીના પૂર્ણ ભરંસો હતો, અને તેના ઉપરના વાક્યે તો તેને થોડો ગારજ જનાવ્યો. થોડાક સમય વિત્યાબાદ તે બોલ્યો ‘વિનાય કાજે વિપરીત શુદ્ધિ.’ તેમ ઘરના માલીકની તો કીક પણ દરેક નોકરચાકરની પણ મતી મારી જાય છે, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જોઈએ કે તેં રહી રહીતે અત્યારે મંધ્યાકાળે ઝાડુ પકડ્યું.”

હવે ગીરજડોશીને પોતાની જૂઠ્ઠા સમજાઈ. તે બોલી “આજે ક્યારે વારવાને ‘મોડ’ થયું, નહિંતો હું હમેશાં તે કામ ક્યારનું આટોપી લેતી.”

“તે ખરૂં પણ કહેવત છે ને કે ‘કાગનું બેસવું અને તાડવું પડવું’ તેજ પ્રમાણે આ પણ જનાવ છે.”

“હા એ પણ ખરૂં છે! આ ઘરની શોભા જવાનું તમે આજે લાખો છો. પણ તે સંબંધે મેં ક્યારનું બલિખ્ય કરી મુક્યું છે. આજે તમારે માટે ગાંડી ન જોડી, એવું મેં સાંભળ્યું, સાચું કે?”

“તે વાતને પડતી મુક.”

“પણ એમ કેમ નાનુભાઈ, થું તમારું કંઈજ લાગતુ વળગતું નથી?” આ ગીરજએ નિરપેક્ષ શુદ્ધિએ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા પણ તેની અસર વિનુના મન પર કેવી થઈ તે માત્ર તે ખીચારી ડોશી ન જાણી શકી. ધીમે ધીમે વિનુની-આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. ત્યારે ડોશીએ

ધાર્યું કે પોતાની અગણ્યમાં કંઈક બનાવ બનવા પામ્યો છે ખરો. તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેણે પિતૃવાત્સલ્યના પ્રેમે તેના ખરડાપર હાથ ફેરવ્યો. અને વિનુંનું શાંત્વન કરવા કહ્યું. વિનુંએ છાકાએ મરણ સમયે કહેલી દલીલત ગીરમ્નગોસ્ત્રીને કહી સંભળાવી. ત્યારપછી વિનું બોલ્યો. “ગીરમ્ન, બાપુ હતા ત્યાંસુધી તેમણે મારું પ્રેમથી પાત્રનપોષણ કર્યું, પણ હવે મારું આ ઘરમાં કંઈજ લાગતું વળગતું નથી.”

વિનુંને સમજતો ઇનિલાસ ગીરમ્નથી કંઈજ અનુભવ્યો નહોતો. તેણે તેનું પોતાથી બને તેટલું શાંત્વન કર્યું. એટલામાં જન્મવાનો વખત થયો એમ કહેતો ગોવિંદ આવ્યો. ગીરમ્ન માધુના ઓરડામાં ઝાંટુ મારવા ગઈ, ગીરમ્ન બારે ઓરડામાં ટાંખત્ર ધઈ ત્યારે માધુ પત્રંગ પર પડ્યો હતો. ગીરમ્ન વાગવા મંડી જે લેઈ તે ગરજ ઉઠ્યો. “કાકરી હતું હસણું ઝાંટુ ટાટવા આવે છે? ગ્વાટકું કામ પણ તારાથી વખતસર થતું નથી? હમણું તારો મીંગળ વધી પડ્યો લાગે છે.”

કાઈ દિવસ નહિં અને આજે આ ઉચારવા માધુના શબ્દો સાંભળી કાકરી તો ટાઢી હીમ થઈ ગઈ. તેણે શુપચુપ પોતાનું કામ આટોળી લીધું અને જત્યા લાગી. એટલે માધુ બોલ્યો “ગીરમ્ન, વિનું જમી રહ્યો હોયતો હું બોલાવું છું એમ કહે.” ગીરમ્ન કંઈ પણ ન બોલતાં ત્યાંથી ગાડી ગઈ. મેઝપરનો ચોક નાળી તે નીચે જતી હતી એવામાં વિનું સાંગો ચલ્યો, ત્યાંજ તેણે તેને મોટાભાઈનો સંદેશો કહ્યો અને પોતે નીચે ગઈ.

વિનું આવતાંજ માધુએ તેને એક ખુરશીપર બેસવા કહી પોતે પણ એક ખુરશી પાસે બેઠો અને બોલ્યો “વિનું! આજ મેં તને ખાસ કેટલોક ખુલાસો કરવા બોલાવ્યો છે. બાપુ હતા ત્યાંસુધી તો બહે સઘળું કીકાકીક હતું. હવે બે આર દિવસમાં તારી કોલેજ ઉપરશે એટલે તું કોલેજમાં જઈશ, પણ હવે પછી તારી તે મોટા ખર્ચની રકમ મારાથી ભરી રાકાય તેમ નથી માટે તારું શું કહેવું છે તે જણાવ.”

મોટા ભાઈનો ઉપરનો પ્રશ્ન સાંભળી, વિનું સમજી ગયો કે હવે કોલેજ છોડવી નેંદ્રશે અને પોતે ગોઠવેલો સઘળો પદ્ધતિ રદ કરશે પડશે જ્યાં તેને પોતાનો અભ્યાસ છોડવા સંબંધિત વિચારે ધણુંજ આડું લાગ્યું, અને તેથીજ તે શોકાતર્કરર બોલ્યો “મોટા, હું શો જવાબ આપી શકું! પણ-પણ બાપુના મનમાં મારે ઇંછની-અ-ર...”

“બાપુના મનમાં શું હતું તે જાણવાની મને કંઈ આવશ્યકતા નથી. બાપુના મનની વાત તેમના અંત આથે જળી ખાખ થઈ ગઈ, અને કદાચ બે તેમનો એવો કંઈક ધરિદો હોત તો તેઓએ તારે માટે કંઈ ભુદી યોગ્યતા કરી રાંખી હોત.”

આ છેવટનું વાક્ય તેણે બીતાં બીતાં ઉચ્ચાર્યું, અને ને સમયે તે વિનું તરફ આરી-કાઈથી નેતો રહ્યો.

“શી યોગ્યતા કરી છે. તે સંબંધે હું કંઈજ જાણતો નથી. પણ તેમનો વિચાર આ કાર્સ પૂર્ણ કરાવવાનો હતો અને મારા મનમાં પણ તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે—”

“હું કહું છું તે—કે તેમણે તેની કંઈજ બચરથા કરી નથી.”

“તો મોટા, મારો આ કાર્સ ખુરો ચાપ ત્યાંસુધીનું ખર્ચ તું—”

વચમાંજ માધુ તાક્યો “શું હું ચકાવું? અને તે શું માટે!! તારે મારે શી સગાઈ?”

પ્રકરણ ચોથું.

ગીરના ડાહી.

વિનુ પોતાના ઓરડામાં ગયા પ્રકરણમાં જણાવી ગયા તે વિષયના સંબંધમાં વિચાર કરતો બેઠો હતો. મોટાભાઈના સખ્તોનું સ્મરણ થતાં તેના હૃદયમાં આત્માત ધતો. બાપુએ પોતા માટે ઘણી સારી વ્યવસ્થા કરી છે એવું તેમણે તેના સનમુખ સ્પષ્ટ જણાવ્યું હતું છતાં હાલ પોતે તદ્દન નિરાધાર થયેલો હતો-એક કોડી પણ પાસે નહોતી; હવે માફ રું થશે, અભ્યાસ બંધ કરી કોલેજ તજવી જોઈશે, પણ અભ્યાસ જરૂરી રાખવો કે કેમ, અને જો જાડ રાખવો તો પૈસાનું કેમ કરવું ? પૈસા ધીરે એવો કાણુ છે ? આવડે આવડા વિચારોમાં ધણી વખત વ્યતિત થયો. એવામાં તેને કંઈક વિચાર આવ્યો હોય એમ જણાયું. તે ઉડ્યો અને પોતાની ટુંકમાં પોતાનાં પુસ્તકો ભરવાં લાગ્યો, ચોપડીયો ભરી રહ્યા પછી પોતાનાં કપડાં પણ અંદર ગોઠવ્યાં ત્યાર બાદ તેણે પોતાની કોલેજના સુપરિટેન્ડન્ટને 'પોતાનું નામ લીસ્ટમાંથી કમી કરવા અને પોતે ગાજેલાં એ વર્ષનું સર્ટીફિકેટ મોકલવા' બાબતની અરજ લખી તેને એક કવરમાં ખીડી પોતાના હાથમાં ધાકી. તેના અકેરાપરથી કંઈ પણ નિશ્ચય કર્યો હોય એમ જણાતું હતું અને તેથી તેની મુખમુદ્રા ગંભીર ભાસતી હતી. તેણે ઓરડામાં ચોતરફ પોતાની તજ્જર ફેંકી બાહર આવી ગોવિંદને હાંક મારી પોતાની ટુંક નીચે લેઈ જતા જણાવ્યું, અને પોતે મોટાભાઈના ઓરડામાં ગયો.

પગલાં સાંભળી માધુ પતંગપર પડ્યો પડ્યો બોલ્યો "કાણુ ?"

"કોઈ નહિ એ તો હું વિનુ."

"કેમ વિનુ આટલી રાત્રે ક્યાં જાય છે ?"

"ક્યાંય નહિ-ફક્ત આપને પુછવાનું—"

"મેં એક વખત કહ્યું ને, કે મને પુછવાની કંઈજ જરૂર નથી. ખાસ પીક્ષમાં પણ તારા વિષે કંઈજ ઉલ્લેખ કર્યો નથી."

"મોટા, તેનો તો હવે સવાલજ નથી, આજ સુધી આપણે ભાઈ પ્રમાણે વર્ત્યા, તેવુંજ બંધુત્વ કાયમ નિભાવતા માટેની સવિનય પ્રાર્થના કરવાનું હું તમારી પાસે આવ્યો છું."

વિનુના કહેવા પ્રત્યે મુઠ્ઠે ખ્યાન ન દેતાં માધુ બોલ્યો "એ તો જાણે જાણું કીક છે, પણ તું હવે ક્યાં જાય છે ?"

"મોટા, તે વાત તમારે મને પુછવીજ નહિ. જે પ્રયત્ને બાપુની ઇચ્છા પૂર્ણ થાય તેવોજ પ્રયત્ન હું આરંભીશ."

વિનુ, તું થેલો છે. હજી તારી લણવાની માંગણ કંઈ જાણ નથી. જો તું કાલો હોય તો કાલથી પેઢીપર ચાલ, જો કે બાપુએ તારી કંઈ સોંપ કરી નથી તોપણ તારા ખર્ચના સંબંધમાં હું બોલું નહિં આવવા દેઉં. બાપુએ તારી કંઈજ ગોઠવણ ન કરી એ નવાઈ જેવુંજ છે !"

મોટા તું બાપુની કૃતિનો હોય ન કાઢ, તેઓ મારે માટે કંઈ વ્યવસ્થા કરી મુકે એવો મારો તેમનાપર શો હક્ક છે. આજ સુધી તેઓએ માફ પુત્ર પ્રમાણે પાસણ પોષણ કર્યું અને સુશિક્ષણ આપ્યું એ કંઈ એમનો મારાપર ઓછો ઉપકાર નથી-વારું હવે મને જ્ઞાતી રમ છે ?"

“વા—ફ—ગ—વ.” માધુ બોલ્યો.

માધુને તેજ લેઈતું હતું. ટાંકે પાણીએ ખસ ગઈ. વીસ માટે તેને જે બીક હતી તે હુર થઈ. વિનુના કંઠવાપરથી વીસ તેની પાસે હોવાનો મંજવ નહોતો. અને વીસની તેને ખજાર પણ નહિ હોય એવી તેની ખાતરી થઈ. અને તેથી તે પોતાના આગળના વેંતને મંધ બેસાડવાના વિચારમાં નિઃશ્વસ થયો.

વિનું માધુની રમ્મ લેઈ ગીરમની ઓરડીમાં ગયો. તે વખતે ગીરમ સુઈ જવાતી નૈયારીમાં હતી. વિનુને વેનાંજ તે બોલી. “કેમ નાનું! આટલી રાત્રે ક્યાં?”

“ક્યાં શું પુછેછે? લાગ્ય લેઈ જાય ત્યાં!”

“એટલે, નાનું ફૂં કાંઈ ન સમજી!”

વિનુએ તેને સ્વળી વાન કરી મંજગાની, અને પોતાનો આગળ અગ્નિાસ કરવાનો વિચાર પણ જણાવ્યો. તે સાંભળી ડોરની ઘણીજ ગજમળી થઈ ગઈ તે બોલી. “સાંભળા નાનુસાહ, આપ આમ ન કરો. તમે ઘર છોડીને જાતો જે વિચાર કર્યો છે તે ના પાળો. દાદ છે. નાઈ” તમે આગળ અગ્નિાસ કરવાનું કહો છો તે પૈસા સિવાય કેમ નિમત્તી વકરો?”

આપા આપા ડોરનીએ ઘણાજ અટપટા માર્ચ ગતાવ્યા પણ વિનુ પોતાના વિચારમાં મુકેજ પણ હયો નહિ. એટલે ડોરની આગળ વધી. “આપની પાસે પૈસા નથી તો મારી પાસે થોડાક શીકકે છે તેના રીકાર કરો, નાનુસાહ ના ન પાડશો.” આટલું બોલતાં બોલતાં તેની આંખમાંથી થોડાક આંસુ નીકળ્યાં. ડોરનીએ વિનુને ઊતરી સરસો આંખી કસકે કસકે રડવા લાગી. હવે વિનુની ખાતરી થઈ કે આ જગમમાં એક પણ એવું માણસ છે જે જે પોતાને પુત્ર પ્રમાણે પ્યારથી વ્હાય છે. તેણે ડોરનીને ધીરજ આપી અને કહ્યું કે ‘જગમ પડ્યો તો ફૂં પ્રથમ તારી પાનજ આપીશ.’ આ પ્રમાણે ગીરમ ડોરનીને વચન આપી તે તેની ઓરડીમાંથી ગાંધ અંતઃકરણે બાહરે પડ્યો.

વિનુની પોતાના બાળપણનું યદુ નજરમાં શી દશા થઈ હશે, તેની દૃષ્ટના વાંચકોએ પોતાના મનનીજ કરી લેવી ઉચિત છે!

દુન્ય હદયે વિનુ પોતાની ટૂંક લેઈ રાતના સરદારશુદમાં દાખલ થયો. ત્યાંના મેનેજરે તેને રાજીની ગોઠવણ કરી આપી. મેનેજરે એંપિલી રૂમમાં વિનુ સનપટી કરવા લાગ્યો. તેનું મોઢું કપાળ સંકુચિત થયું દન, અંદરે શીલો પડી ગયો હતો. આંખમાં એજમળીયાં બસાઈ આંખમાં હતી.

પોતાના તરંગોના ઉમરાઓ સમજવાના પ્રયત્ને તે રૂમમાં એક સરખી રાતપત્રી કર્યા હતો હતો. એંતે તેના પગ ચાક્યા પણ મન કંઈ શાંત નજ થયું. થાક લાગતાં તે જારીને અંદરી મેજ વિરામ લેતો, એટલામાં નવા તરંગો ઉમરાતાં તે પોતાનો વાક બૂચી જઈ પાછો ફરવા લાગતો, આ પ્રમાણે તે કેવળ ગાંડા એવો જાણી ગયો હતો. જેન આ તેના વિચાર તરંગો વંધ ન પડે અને આનુજ રહે તો તેનું મગજ ખરાબ થઈ ગોઠાજ અને એવી શાયમય સ્થિતિમાં તે આવી પડ્યો હતો. પણ મનુજ દેહ એક અજજ વસ્તુ છે. આ મંસાર વરનામાં દુન્ય હદયને તરફ પ્રમાણે વિધે છે, ચિંતા અગ્નિ પ્રમાણે ઘરીરને શોષિ આળી ભદમ કરે છે. ચારીરિક રોજને જેમ દયા છે તેમ માનસિક રોજનું કંઈ ઔપચલ હોતું નથી. તેની ચિદિત્તજ થતી નથી.

અંતે જ્યાં શાન્તિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપન થયું, રાત્રી દેવીનો પૂર્ણ અંમલ ચોતરફ ફેલાય મ્હો સત્ર વીતી ગઈ ત્યારે વિનુનું ત્રીમ હૃદય સ્નેહ શાંત થયું. તેનું મન આસ્તે આસ્તે સ્વસ્થ થતું ચાલ્યું. તેની ચિંતા ઓસરતી ચાલી. આસ્તે આસ્તે ચિંતા હરણ કરનાર નિંદ્રા દેવીએ વિનુને પોતાના મોહપાશમાં ઘેર્યો એટલે નાઇકાએ તે પથારીમાં પડ્યો અને નિંદ્રા-દેવીને વશ થયો.

થોડાક સમય વિતતાં તેને સ્વપ્નો આવવાં લાગ્યાં. આજે તે કેવી સ્વપ્નો જોતો હતો વાઈ? શું તે પોતાના હૃદયનાં સ્વપ્નો હતાં? દિન પ્રતિદિન પોતાની ઉત્થાપિ થયો; કિર્તિ ચોતરફ ફેલાયો, મરોગાન ગયો, શું આવાં આવાં તેને સ્વપ્નો આવતાં હતાં? નારે ના. આવાં આવાં સુસ્વપ્નોએ તેનો મંથન તબ્બો હતો. આ મંસારમાંનાં મૃગ જલરૂપી ચિત્રોમાંનાં કેટલાંક ચિત્રો નષ્ટ થયાં છે, પોતાનો આજ દિવસ મંદ થતો જાય છે, એવામાં તેની નજર આગળ જુના સુખનું ચિત્ર દેખાવા લાગ્યું. થોડાક હૃદય દર્પાઈ ગયું છે, આજા, મુખ, ગૌરવ પોતાને તણ જતાં જુએ છે એવામાં તેની મમતાશુ માતાનું પ્રસન્ન મુખ દેખાવા લાગ્યું. આ સ્વપ્ન જોતાંજ તેના તે મિંચાપેલા મેત્રોમાંથી અમુ વહેવા લાગ્યાં તે આંમુનો ફેલો ગાયપર ઘણ હસીકાપર પડી હસીકું પડવાવા લાગ્યું.

અપૂર્ણ.

મહાન પુરુષોના જીવનમાંથી મળતો બોધ.

(લેખક-ગોમશંકર નારણજી દવે).

૫

આ સુદિમાં કોઈપણ વસ્તુ નિરૂપણી અથવા ધુન્ડ નથી. દરેક વસ્તુ તેની જગ્યાએ ઉત્તમ હોય છે. મનુષ્યના જીવનમાં જેવી અનેક બાજતો ભારે વિચાર મંથાવા હોય છે કે જેને સારા અને ખરાબના ઉપનામ અપાયા હોય. પરંતુ આપણે એ નિઃસંશય માનવું જોઈએ કે સારું અને ખરાબ કોઈપણ નથી. ગુણગુણો ગુણ મલકે તે નિર્ગુણ પ્રાપ્ય મલકે તે દોષાઃ જગતની દરેક બાજતને આપણે મનના ચરમા દારાજ વેદોએ છીએ અને જે રંગના ચરમા તે રંગની દુનિયા જેવી રીતે તમને દેખાય છે, તેવીજ રીતે જેવી તમારી માન્યતા અને વિચાર ક્રેડી, તેવી તમારી તે વસ્તુ પ્રત્યે ભાવના. કમોડો હોય તે પી-જીંગ દોષે, જગત કોઈ પીગું યઈ ગયું નથી. આપણે બાણીએ છીએ કે અમુક વસ્તુ જેને આપણે ખરાબ કહીએ છીએ, તેજ વસ્તુ અન્યના જીવનનો આધાર હોય છે. અંશીયુ, ઘણ, ગાંભે, ભાંગ, તેને જે તમે અનિષ્ટ ગણતા હશો, તો તમારો પાડોશી તેને ઉત્તમ.

માનતો હશે. મુઠ્ઠે મુઠ્ઠે મતિમિત્તા હોઈ એક વસ્તુ માટે તમે કદી પણ નિર્વિવાદ મત બાંધી શોધાજ નહિ. જગત્પરી સર્વ વસ્તુમાં જેમ વૈચિત્ર્યભાવ છે તેમ વ્યક્તિ વ્યક્તિની માન્યતામાં પણ સમાનતાનો અભાવ છે. તમને 'ને વાતો કરી' વખત પત્તાર કરવામાં આનંદ મળતો હશે તો જાનીને જ્ઞાનમાં, સંસારીને સંસારની લોથપતામાં, પ્રેમીને પ્રેમમાં, અશીશુની, અશીશુમાં, દારૂડીવાને પીવામાં અને દુહને દુધ્યે કરવામાં આનંદ મળે છે. કુદરતના નિયમ પ્રમાણે હરેક પ્રાણી, આદે તે મનુષ્ય, પશુ, કે પક્ષી હોય પરંતુ તે દર્શનાં સુખ માટે પ્રયત્ન કરે છે, પછી ભલે તે સુખને આપણે દુઃખ તરીકે ગણતા હોઈએ તો પણ શીકર નહિ, તે પોતાનાંજ કાર્યમાં મસ્તુત રહે છે. માછલું મિથોન ખાવામાં, હરિણ મધુર મૂર સાંભળવામાં, પતંગીયુ દિવાના તેજમાં, અને હસ્તી હસ્તિનીના પ્રેમમાં એટલાં તર્કીત રહે છે કે મિથાન નિચે ફાંસે છે તેનું મચ્છીને લાન રહેતું નથી. મધુર મૂર પાછળ દુર્નિવાર્ય મૃત્યુપાદ છે તેની માહિતી હરિણને હોતી નથી. દિવાનું તેજ એ પોતાનો કાળ છે એમ પતંગીયુ સમજી શકતું નથી. હસ્તિની પાછળ આગનાં, પારધિઓએ ખાડા પારી કરતો લયકંઠ અને દેહ વિનાશક કેન્દ્ર છે તેનું જ્ઞાન હસ્તિને હોતું નથી. તેઓ તો પોતાના સુખમાંજ મગ્ન હોય છે. મનુષી રાખને તૃપ્ત કરવા બંધ્ય પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ મન તો તૃપ્ત થવાને બદલે, ઉત્તરું અગ્નિમાં ધુતની માદક વિશેષ પ્રત્યક્ષિત થતું જાય છે.

અમુક વ્યાધિવાળા રોગીને જે ઘી ખાવાનો નિર્દેશ કર્યો તો શું આપણે એમ સમજીશું કે ઘી શુણ્ણે અનિષ્ટ છે? અમુક ઔષધ જે મનુષ્યના રોગને નિવારી શકે અને શરીરને નિરામય બનાવે તો શું તે મોઝ છે કે ગોળે પેસવા ન દેવા માટે તે ઔષધ હમેશાં શેષું? નહિ. દરેક વસ્તુ તેની જગ્યાએજ ઉત્તમ હોય છે. ઝરનો કીડા અમૃતમાં મુંઝેશો તો ને મરી જશે, એ કથન તમને આશ્ચર્યજનક નહિજ લાગે. ગધેડાએ સાંકરે ખાધી એ મૃત્યુને બેટમા બસાવે છે અને ઘોડું ખારેક ખાય તો તે વસ્તુ તેને માદક છે. ત્યારે આ બંને વસ્તુ મનુષ્યને પ્રિય હોય છે. તેવીજ રીતે જે કોઈ પણ વસ્તુ આપણે નિરૂપયોગી સમજતા હઈશું તો તેજ વસ્તુ અન્યને આવસ્યક જણાતી હશે, અથવા તેનાં છપનનો અનંદ હશે. સત્ય રીતે કહેતાં—સાર, ખરાબ એ ઉપનામ, અમુક વસ્તુની આપણને કેટલી જરૂર છે તેને અંગે આધાર રાખે છે.

તાત્વિક ભાષામાં કહીએ તો આ દુનિયામાં કોઈપણ વસ્તુ સારી, ખરાબ કે મુદ્ર નથી, દરેક તેની નિર્ણીત સ્થિતિમાં સમાન છે. અને જે વસ્તુનો આપણને વંધાર ખપ તે વંધાર સારી અને જોછો ખપ તે થોડી સારી, એ સિદ્ધાંત છે. તમારા ઘરના ખુણા તરફ જુઓ અને તપાસો કે કઈ વસ્તુ તમે વધારે પસંદ કરોછો અને તેજ વસ્તુને બીજા મુદ્ર-પત્ની ધોરણ પ્રમાણે સરખાવો તો તેની ઉપયોગીતામાં ધણો તફાવત જાણશે. સારો-ખરાબ ભાવ એ મનની સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે. વસ્તુતઃ કોઈપણ યાગ્યતને વિશેષજી આપણું એ યથાર્થ નથી.

પક્ષીખરી વખત જેને આપણે અનિષ્ટ કહીએ છીએ તે ઉત્તમ વસ્તુનો દુરુપયોગ અથવા અતિશયપણું છે. યંત્રનું એક ચક્ર રચાન બ્રહ્મ ચર્ચ જતાથી ચાખા સંચા કામને બચાડે છે અને જે આપણે પણ કુદરતના નિયમથી જરા વિરૂદ્ધ જઈએ તો તેટલાજ પ્રમાણમાં આપણે સહન કરવું પડે છે. અતિશય હિંમન મૂર્ખાઈ છે, અનિશય પ્રેમ નિર્જનના

લેખાય છે, અને અતિશય કરકસર એ લોભ ગણાય છે. સર્વ વસ્તુમાં સમાનતા હોવી જોઈએ.

જેમ દુનિયામાં એવી ડાઘપણુ યુક્ત વસ્તુ નથી કે જેનો પરછાયો ન પડે, વાળ જેવી ઝીણી ઝીજનો પણ છાયો પડે છે, તેમ દુનિયામાં એવી ડાઘપણુ નહીં બાબત નથી કે જેના પરિણામરૂપ સંકળના બંધાયા વિના રહે. ઘાટા જંગલોની ઉત્પત્તિ અનેક વર્ષોની પેઢાશ છે પણ એવા હનરો જંગલોનું મૂળ જોવા જતાં, એક ફણગો હોય છે. મહાસાગરના મધ્યમાં આપણે એવા અનેક ખેટા જોઈએ કે જે વેરાન ખડક જેવા લાગશે. પરંતુ દશ વિશ વર્ગો પછી તે ખેટ વનસ્પતિથી ભરપૂર થઈ જાય છે, તેનું કારણ એજ કે ભરતી સાથે ધસપાઠ આવેલ નજીયાં લાગતાં બીયાં ઉગી તે વેરાનખેટ મનુષ્યને રહેવા લાયક સ્થાન બની જાય છે. આપણામાં એવી અનેક કહેવતો છે જે આપણને સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે હરેક મહાન કાર્ય નજીરી લાગતી પ્રગતિદારાજ થયેલ છે. “લજ્જતાં પંડિત નીપજે, લખતાં લઘીઓ થાય, ચાર ચાર ગાઉ ચાત્રતાં, લાંબો પંથ કપાય” એ શબ્દો હજી આપણી બાદ સક્તિમાંથી બુંસાર્ધ ગવા નથી. જતાં એવી કેટલી બધી બાબતો આપણી જીવન-શીમાંથી હંમેશ પસાર થાય છે કે જેને આપણે નજીરી ભૂત ગણી આપણા હૃદયમાં સ્થાયી સ્થાન આપનાં સંકલ્યાતા નથી. જે મનુષ્ય તમે ખરાબ કહોહો, જેના વિરુદ્ધ હરેક જગ્યાએ રીકા થાય છે અથવા કમકમાટી આવે તેનાં દુષ્ટત્વોથી જેનું જીવન સહોહાયાયેક છે, તે મનુષ્ય શું જન્મીજ એવી પ્રકૃતિનો હતો? શું તે સારું-ખરાબ ગણી શકતો નહિ હતો? શું તેની આસપાસ અચૂક વિચારોનું જ વાતાવરણ જવાયેક હતું? નહિ. તદ્દન નજીરી જણાતી અનેક બાબતો તેના જીવનમાં પસાર થઈ સમય અને સંજોગ અનુસાર વૃદ્ધિ પામેક હોય છે; અને લાંબે વખતે મહાન દોષરૂપ લેખાય છે. જાતમાં કાષ્ઠપણુ વંશુ સ્થાપી નથી, સર્વમાં નિરંતર ફેરફાર ચલાવે છે. સારા કૃષો તરફનો તમારો લાવ વૃદ્ધિ પામી મુકૃષો કરવા તમને પ્રેરશે. તેવીજ રીતે ખરાબ વિચારોને કદિ કદિ આવકાર આપ્યાથી; તમને તેના મનનમાં આનંદ મળશે અને પરિણામે દુષ્ટત્વો કરતાં તમે બીજકુલ અંચકાશે નહિ. આસપાસ ખીજોવાના પર્વનના દોળાવ ઉપર ચડનાં જે તમે સહી સહામત રહેને જવા પાનાં નહિ રાખો તો જરૂર ખામમાંજ પડશે. તેવીજ રીતે તમારામાં હૃદય વિચારોને પોષવા તમે સંકલ્પ નહિ કરો તો તમારી પુષ્ટિ વિરુદ્ધ તમે હલકા વિચારો તરફ આકર્ષાશે. કદિ કદિ હલકા વિચારોમાં મગ્ન રહેશે તો આ વિષયો કોડા મોટા થઈ તમારા જીવન વૃદ્ધિને ફેલી જાશે. “મનુષ્ય ભૂલને ખાતર છે” એવા કામાના શબ્દો પોતાની જાતને લગાડવા યોગ્ય નથી. કાષ્ઠપણુ ભૂત જણાતાં તેને નજર સામે રાખી, અંધાન ખટ કરવા ચુકના નહિ.

જે મનુષ્યો દુનિયામાં વ્યાધિથી પીડાતા હોય છે, તે વ્યાધિ શું વંશપરંપરા ઉતરી આવેક હતી? નહિ. એક પેલાની ગાળી આપાથી જે રોગ મટી નહીં શરીર નિરામય થઈ જાય, તે રોગની દરકાર નહિ રાખ્યાથી લાંબે વખતે એનું પરિણામ આપ્યું કે તે રોગ અસાધ્ય થઈ ગયો. એક રોગ અપવાસ કરવાથી જરૂર સાફ થઈ જાય પણ તેમ કરવાની હિમત નહિ આપવાથી અંગર સ્વાભાવિક બેપરવાઈથી, સપાશ રોગોનું કારણ જરૂર થઈ પડે છે. નજીયા જાગતા હરેક દોષને જે વખતસર દૂર કરવામાં ન આવે તો કેટલું નુકસાન

ધાય છે તેનો આપણને ધણો અનુભવ છે અને તેથીજ A stitch in time, saves nine એ કથન યથાર્થ લેખાય છે. મનુષ્ય દુઃખી થાય, વ્યાધિગ્રસ્ત થાય કે વિપત્તિમાં આવી પડે, તે સર્વનું કારણ નહવુંજ હોય છે. અને તેના નહવાપણાની શક્તિ તરફ બે-દરદારી ગતાવ્યાધીજ અનિષ્ટ ફળ આપણે ભોગવવાં પડે છે. ગમે તે જાતની નહીં જૂઠ્ઠાને દૂર કરનામાં આપણે જેટલો વિચાર કરીએ તેટલે અંશે આપણે આવી પડતી વિપત્તિ માટે જવાબદાર છીએ. જાનમાં દરેક કાર્યને કારણ હોય છે. જો તમે સુખી હશે તો તે સુખનું કારણભૂત પણ એક નહીં વસ્તુ દરો કે જે તમે અશુભ-અભણનાં કરી હશે. સુખ અગર દુઃખ કદી પણ અનાપાસે મળતાંજ નથી, તે સર્વ મનુષ્યની કૃતિનાં ફળ છે. તમારા જીવનમાં નહવા લાગતા તમારા શુભોને તમે જ્યાં સુધી ખીજવશો નહિ, ત્યાં-સુધી નશીજ તમારી મારી નહિ કરે.

કાંઈ પણ વસ્તુ હાલે તે નાની લાગતી હોય તો પણ તેને નહીં ન ગણો. નાની રેતીના કણોથી પર્યંત બનેલ છે. પગાનો સમૂહ વર્ષને જનાય છે અને નહીં ગાજતોથી જ જીવન ઉત્પન્ન થયેલ છે. જે મનુષ્ય નહીં બાળતોમાં મોટાઈ જોતો નથી તેમાં તેનીજ લક્ષણ છે. નાના જરાનો એક પંથરો નદીના પ્રવાહને ફેરવી નાંખવા કારણભૂત થયેલ હોય છે અને જ્યારે એક નાના જરામાંથી સિંધુ નદીનું સ્વરૂપ થાય ત્યારે દેખાતી નહીં વસ્તુના પરિણામનો હીસાજ કાણ કરી શકે ? આપણી જીંદગીમાં એવા પણ અનુભવો છે કે જે આપણને મૃત્યુ પર્યંત દિલ્લગીરી કરાવે અને તે ફક્ત એક પળમાં થયેલ હોય છે. એક ક્ષણમાં જંદુકનો ઘોરો ઉપર પાડી સકાય પણ એ ક્રિયાને પરિણામે ગયેલ જીવ પાછો આવી શકતો નથી.

જરાક માનસિક નિર્જાતા, થોડીક સ્થાયી વૃત્તિ, અધીરો સ્વભાવ, અને દટ નિસચનો અભાવ, આ સર્વને મનુષ્યમાં રહેલ મહાન શક્તિઓ સાથે સરખાવતાં તમે નહીં બાળતો ગણશો, પણ આ નહવા દોષો એજ અનેક મનુષ્યોના મહાન શુભોને નિર્ભજ કરી તેમના જીવન ચક્રને ભગ્નીભૂત કરેલ છે. નાની કે મોટી બાળત મનુષ્યના જીવન ઉપર સારી કે માઠી અસર કર્યા વગર બાકેજ રહે છે, તેમ જતાં પણ જ્યારે અસાધ્ય પુરુષ તેની બાળતાના પૂરમાં તણાવો ગય છે, ત્યારે સાધ્ય મનુષ્ય તેના પ્રવાહનો, સુક્તિ પ્રયુક્તિ વડે, એવો તો ઉપયોગ કરે છે કે તે પ્રવાહનું બળ તેના લાભમાંજ વપરાય છે.

આપણા જીવનમાં એવા અનેક નહવા દોષો છે કે જેના માટે આપણે દરકાર રાખતા નથી, અને અન્ય પુરુષને આપણું જીવન દોળવાળું લાગે છે. વાસ્તવિક રીતે મનુષ્ય સંપૂર્ણ છે અને આ સંપૂર્ણતા તાદૃશ કરવા તેના જીવનમાં કેળવણીની ઓપ અડવો જોઈએ. હું સંપૂર્ણનું, નિર્દોષનું, પવિત્રનું, એવો ભાવ મનુષ્યમાં સ્થાપાવિક છે, અને તેથીજ મનુષ્યના શરીરમાં બે કાયાલી રહે છે એમ કહેવાય છે. તેની જાતી ઉપર સરકતી કાયાળીમાં બીજાના દોષો ભરાય છે અને તે તુરંત નજરમાં આવે છે. બીજી કાયાળી તેના વાંસામાં સટકે છે અને તેમાં પોતાના દોષો ભરેલ રીપ છે, પરંતુ તેની નજરે પડી શકેજ નહિ. કારણ તે પોતાને ઉચ્ચ ભૂમિકાનો પ્રાણી ધમજે છે. મનુષ્ય ગમે તેવા મરીય, લાચાર કે નિરાધાર વિધિનો હશે જતાં પોતાનું યોગ્ય વ્યવસ્થા તે જાનતો અપત્ત કરશે. આથી સાખીત સાય છે કે પોને સંપૂર્ણ છે એટલું તે મનમાં માને છે અને સંપૂર્ણતા બતાવવા નેણે પોતાના

ગુણોને ખીસવવા નોંધ્યો. વચનથી અને કૃત્યથી આપણે જેટલી પ્રતિષ્ઠા જાળવીએ છીએ, તેટલી બીજા-કશાથી જાળવી શકતા નથી અને આપણી પ્રતિષ્ઠા જો આપણે પોતે જાળવીએ નહિં તો અન્ય પુરુષ તરફથી માન મેળવવાની આશા બ્યર્થ છે.

જે મનુષ્ય દરેકને ખુશી કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેનાથી કાંઈ ખુશી થતું નથી. જે મનુષ્ય લોકપ્રિય થવા નિરંતર મથ્યા કરે છે, તે મનુષ્ય ઇચ્છેલ લોકપ્રિયતાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. તે પોતાની વાતને ઉઠાવી દઈ, પોતાના સિદ્ધાંતોને વિસારી મુકી, અને પોતાનું અંતઃકરણ વેચી દઈ લોકપ્રિય થવા ઇચ્છે છે, નહિં કે બીજાનું સારું કરવા. તે કાંઈક કાંઈ પશુ દ્રવ્ય કરી શકતો નથી, તેમજ તેનું પોતાનું જીવન નિરાશામય હોય છે.

તમે ગમે તેટલા સત્ય ઉપર આધાર રાખતા હો તોપણ તમારા ઉચ્ચ સિદ્ધાંતો લોકપ્રિય થઈ શકતા નથી. જો તમે તમારા સિદ્ધાંતોને વળગી રહો અને તમારા અંતઃકરણના આદેશ પ્રમાણે ચાલો તો તમારે જાળવના માર્મિક શબ્દો, દીકાઓ, સહન કરવા અને તેમને અપ્રિય થવા તત્પર થવું પડે. જે વસ્તુ અન્યના મત પ્રમાણે સારી હોય, પણ આપણને પસંદ ન હોય છતાં તે પ્રમાણે આપણે ચાલવું એવું શિશુ મરદાઈથી વિરુદ્ધ છે, પર્મ વિરુદ્ધ છે અને ગુણોની હાક છે. તમારા અંતઃકરણમાં યોગ્યતા દરેક વિચારને કિયામાં મુકે. જાળવશીલ સ્વસ્થામાં આર્થિક ગુણ કાંઈ નથી, અને લાયનીન થવામાં પ્રેમ થવા યોગ્ય તરત નથી. અંગ હિંમત એજ પ્રતિજ્ઞાને યોગ્ય અને ગૌરવ મુક્ત છે. તમારી શુદ્ધિ અને સામર્થ્ય માટે તમને ઉંચો અભિપ્રાય છે ? જો તમારે અનુદયને પ્રાપ્ત કરી પ્રતિષ્ઠા મેળવવી હોય તો તમારા પોતા માટે ઉંચો અભિપ્રાય બાંધવો જ નોંધ્યો. સાધારણ મનુષ્ય જેટલીજ તમારી શુદ્ધિ છે એમ તમે માનશો તો જગત તમને કાલીદાસની ઉપમા કહી પશુ નહિં આપે. જો તમારું સામર્થ્ય અપંગ બાળક જેટલું તમે આંકશો તો તમે કદી પણ સેન્ડા થઈ શકશો નહિં. ઉત્તમ પુરુષ તરીકે જો તમે તમારી જાતને સમજતા હશો તોજ તમારામાં સંયુક્તતા અંકુરો કુટશે અને ત્યાજે તમે નિંદા કાર્યો કરનાં અચકાશો.

Do what thy manhood bids thee do

From none but self expect applause

He noblest lives and noblest dies

Who makes and keeps his self-made Laws.

તમારું ગૌરવ જો કરવા તમને સૂચમે તેમ કહેશે અને કાંઈ પણ કાર્ય કર્યા પહેલાં તમારા અંતઃકરણની સંમતિ લો. મોરલીના ઘર પ્રમાણે નાચનારા સાપ નાખે. કારણ અન્યની શિખામણું પરમાર્થ કરતાં સ્વાર્થને વિશેષ સૂચવે છે. જે પોતાની પ્રેરણા અનુસાર વર્તે છે તેનું જીવનજ ખરું જીવન ગણાય છે, પરંતુ હું-દલકો છું, નિર્બળ છું અને બીજાઓની સેવા કરવા સજાયેલ છું, એવું ભાન થતાં, આપણે ત્રીચી ભૂમિકામાં ઉતરી પડીએ છીએ અને આપણા મગજના અણુઓને તેવાજ વિચાર ફરવાની રેવ પૂરી જાય છે. આમ થવાથી તેનો ઉંચો પ્રકારનો વિકાસ થવાનો બહુજ ઓછો સંભવ છે, એથી ઉત્કૃષ્ટ, બીજા પાસે દયા ન માગવાનું તત્ત્વ મનુષ્યને સ્વાચ્છથી જન્મી તેની પોતાનો મહત્તા અંતઃકરણમાં સ્થાપે છે.

મનુષ્ય ઇશ્વર સ્વરૂપ હોઈ, બેશક પોતે સંપૂર્ણ છે અને દરેક નાના મોટા રોપોથી

મુક્ત છે એમ માને છે, અને એવીજ માન્યતા તેની ઉર્ધ્વગતિ કરે છે. પરંતુ પોતાની બૂલો ને જાણતી હોય તો તે ગમે તેટલી સુદ હોય છતાં તેના તરફ આંખ આગ્રહ કરે. ધરવા યોગ્ય નથી. યાદ રાખવું કે વડું બી ગમે તેટલું નાનું છે છતાં તેમાં વડું આખું ગાઠ મુક્ત રૂપે સમાયેલ છે અને તેને અનુકૂળ સંગોગો મળતાં પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટી દે છે. તેમજ તમારા દોષો તમે ગમે તેટલા તેને નજીવા ગણતા હશે પરંતુ તેની પુનરાવૃત્તિ થવા દેશો તો જે દોષોને તમે ફક્ત મારી ઉઘાડી ચૂકતે તેજ દોષો હાય વડે હાસ્યેલી શકાશે નહિ, અને જે તેને લાંબો સમય તમારા હૃદયમાં મૂળસ્થાપવા દેશો તો તમારા જીવનના ચેતન્ય રસને યુક્તિ લેશે. કારણ તે દોષને દરેકજ નહું જીવન મળવાથી દિવસે દિવસે તેમાં સંકલ્પવૃત્તિનું મળ જોણું વાપરવું પડે છે અને તે કાર્ય યાંત્રિક જેવું થઈ જાય છે. વારંવાર કરવામાં આવતા કાર્યની ટેવ પડી જાય છે, અને આથી અનેક ટેવોનો સમૂહ એ આપણા જીવનના શુભ દોષોના નકશો છે આપણી બધી ટેવો મનની પ્રવૃત્તિ છે. એકજ પ્રકારની માનસિક સ્થિતિની વારંવાર પુનરાવૃત્તિનું પરિણામ છે. આ આદતોને સાશાસ્ત્ર વિચારથી ને ક્રિયામાં મુકાય નહિ તો તે જ્ઞાનાવિક્ષેપ સ્વચ્છંદી અને સ્વાર્થમય થાય છે અને જે મનુષ્ય તેને નિયમમાં મુકવા, ગતિમાન કરવા અથવા જરૂર પડે તો કાઢી નાખવામાં બેદરકાર રહે છે તો તે ટેવ મનુષ્ય ઉપર અંકુશ ચલાવે છે.

તમને ગમે તેટલી નજીવી જાણત લાગતી હોય તોપણ તેની ટેવ પડે એ સાફ નહિ. ખરાબ ટેવ પડી પડી લડાણનું સ્વરૂપ પકડે છે, અને પાછળથી તે માણસ ઉપર એવી જુદાં જુદાં સત્તા બોગયે છે કે ધર્મીવાર મારાસ દુર્યોજને ધિમ્મરે છે છતાં તેને વગગી રહે છે અને મોટેથી ખરાબ ટેવોનો તે જુદાં જુદાં મુખી યુક્તિમય થઈ રહે છે. આપણી આસપાસ ફેરતા બધા બંધુઓ છે કે જોઓ અનેક તરેહની ટેવોના યુક્તિમય થઈ ગયા છે. એકઠાં તેઓ પોતાની અમુક ટેવોને સારી અને અમુકને ખરાબ કહી, પોતાની બુદ્ધિ ઉપર દાંડપીછોડો કરવા છુંછે છે પરંતુ એટલું તો સત્ય છે કે તેની ટેવો ઉપર તેમનો પોતાનો કાબુ નથી, ઉઠવું તે ટેવો તેમના ઉપર અંકુશ રાખે છે. આ સર્વનું મૂળ જુઓ તો તમને જાણશે કે કદી છુંછાથી અગર છુંછાવિરૂદ્ધ તે કાર્ય કરવાથી જ તેનું કાંચે વખતે આનું અનિષ્ટ પરિણામ આવેલ છે.

(અપૂર્ણ.)

મારી મુસાફરી.

(સંપ્રદા:—શ્રીયુત ઠાકોરદાસ નાધાભાઈ દેસાઈ. બી. એ.)

(અનુસંધાન:—ગ્રાંથ ૪૮ ૨૮૫ થી).

આગળ જતાં રીના ગુફા આવે છે જે નેચા સાચક છે. આ ગુફામાં દાખલ થવા માટે માણસ દાઢ એક પંચો લેવામાં આવે છે જે સરકારમાં જાય છે. ગુફામાં જવાનું ઘાટ પવન નાનું છે, એટલે ફાટપુટ માણસને અંદર જવું મુશ્કેલ થઈ પડે. ગુફામાં રામ, હરમજ અને રીનાજની મર્તિઓ છે. વળી અંદર બીજી નાની ગુફા છે જેમાં મદદદેવની સ્થાપના કરેલી છે; એનું કહેવાય છે કે આ મદદદેવની મીનામાતા હમ્મેશા પુત્ર કરતાં

હતાં. આગળ જતાં જલરેખા નેવામાં આવે છે- જોને લોકો લક્ષ્મણના ધનુષ્યની રેખા દેહે છે. પાસે સીતાદરજીનું સ્થાન આવેલું છે. જ્યાંથી રાવણ જીગ કરી સીતાજીનું દરજી કરી ગયો હતો; આ સ્થળે સીતાજીની અને રાવણની મૂર્તિ આવેલી છે. પાસેજ ખડા હનુમાન-નું મંદિર છે, અહીં પણ દાખલ થવા માટે માણસદીક એક પૈસા લેવામાં આવે છે. ખડા હનુમાનની મૂર્તિ ધણીજ લગ્ય અને લયંકર લાગે છે. મૂર્તિ લગભગ દશોક હાથ મોટી છે. મૂર્તિ તરફ દૃષ્ટિ નાંખતાં રામાયણમાં વર્ણવેલા વાયુપુત્ર હનુમાનજીનાં આશ્ચર્યકારક અને વીરતાયુક્ત-કાર્યો યાદ આવે છે. મસ્તક મૂર્તિ તરફ નીચું નમાવ્યા વિના રહેવાનું નથી. (જ્યાં હનુમાનજી જ્યાં) આ ઉદ્ગારો સાથે અમે પવનસૂતની જ્યાં યોપના કરી.

આગળ જતાં ખડા રામનું મંદિર આવે છે, આ મંદિર ધણીજ લગ્ય અને રમણીય છે. તે પથ્થરનું જ બાંધેલું છે. આ મંદિરમાં ચારે બાજુએ સંત સાધુને માટે આસરીઓ છે. મંદિરમાં રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાજીની મૂર્તિઓનાં આગ્રેહુય દર્શન થયાં. ત્યાં જતાં મારા મનમાં રહેલો પૂન્યભાવ સતેજ થયો, મારા મંત્રારિદ્રિ વિચારો હું ભૂલ્યો અને પરમદૂષણ મણુ રામચંદ્રજીને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરતાં આંતરિક પ્રાર્થનામાં હું લીન થયો.

‘શ્રી રામચંદ્રે કૃપાણુ લજ મન હરણુ લવ લય દારણુ,
નવ કુંજ લોચન કંજ મુખ કર કંજ પદ કંજારણુ,
કંઠર્પ અગણિત અમીત હામી નવ નીલ નીરજ મુંદરમ,
પટપીત માનહુ તડીત રચી મચીનો પીજનક સૂતાવરમ,

x x x x

છતિ વદીત તુલસીદાસ શંકર શેષ મુનિ મનરંજન,
મમ હૃદય કંજ નિવાસ કરી કાયાદિ ખલ દલ મંજનમ.

સામે પથ્થરનો મંડપ છે. સામીજ હનુમાનજીની મૂર્તિ નેવામાં આવે છે. આ મંડપમાં ચાલીસ પથ્થરના થાંભલા છે. આ મંડપ લગ્ય છે અને પથ્થરજ નેવામાં આવે છે.

ગોદાવરીપર આવેલા પુલ આગળ મુંદર નારાયણનું મંદિર છે. ગોદાવરી નદીમાં સ્નુદા જુદા કુંડ કરી નાંવા ધોવાની સગવડતા કરેલી છે—રામકુંડ, સીતાકુંડ, લક્ષ્મણકુંડ, હંદ્રકુંડ, હનુમાનકુંડ વિગેરે. સંખ્યા સમય વીતી ગયો હતો તેથી અમે આ પૂલ ઉપર આવીને બેઠા. રાત્રિનું સામ્રાજ્ય વ્યાપવા માંડ્યું હતું. રાત્રિનો શાંત પવન, પાસેના મંદિરોમાં થતી આરતીની ગર્જના, નોખન, ઘરણાઈ અને ટોલનો મીઠો સ્વર અને ધુપ અને ધુપ-નો સુવાસ અમારો મગજ શાન્ત કરતાં હતાં. નિશાદેવી કાળી સાડી ઝોટી સડસડટ દોડી આવતી હતી. નીલં આકાશ હીરારૂપી તારકાઓથી. ચઢચઢિત, ધધ, રલું હતું. આ સમયે કવિ કેમ્પબેલની નીચેની લીટીઓનું મને સ્મરણ થયું.

“For the night cloud had lowered,

The sentinel stars set their watch in the sky.”

પ્રિય મિત્રોનો મેળો હતો; એક જુદા લિમ્બક ચુગરાતી, મરાઠી, હિંદી અને મારવાડી સજ્જન અમારી આગળ ગાતો હતો; અને પવનની ચંડી હાદેરી આવતી હતી. સર્વ શાંતતા પ્રસરાતી દૃષ્ટિગોચર થતી હતી. સમય આનંદઘણક હતો. અમે અમારી જીવનની ચિંતા-

ઓર્ધા ધડીભર મુક્ત થયા. આવા મુખી અનુભવો આપણા જીવનમાં - ધ્યાન યોગ ક્રમાવે છે. પૂજ્ય નીચે ગોદાવરી કે જેને માનાળુ લોક ગંગાજના નામથી સંબોધે છે તેનો પવિત્ર જલ પ્રવાહ ખગખગ અવાજ કરતો વહેતો હતો. આ ખગખગ અવાજમાં મદા કવિ ટેનીસનના શબ્દોનું ઉચ્ચારણ થતું હોય એમ મને લાગ્યું.

"Men may come and men may go,
But I go on for ever."

'હવે મનુષ્યો આ સંસારમાં આવે અને જાય પણ હું તો સતત' હમ્મેશ વહાવતું જાઉં છું.' આ સત્ય છે. આ ગોદાવરીનો પ્રવાહ પુરાણકાળમાં વહેતો હતો, અત્યારે વહે છે અને ભવિષ્યમાં વહેશે પણ ખરો; પણ આ સંસારમાંથી જુની વ્યક્તિઓ વિસર્જન થાય છે ને વર્ણી નવી પેદા થાય છે. આ સંસારચક્રનું દિગ્દર્શન જુઓ ! આ આપણી જુનીઆનો કંઈ !, જોયું તે જવાનું છે. માયાના મોહમાં ફસાઈ રહેતું, કુર્મ કરી પાપનું પોરણું ઉચકતું અને અન્તે માટીમાં મળતું આવી વસ્તુસ્થિતિ. આ જગમાં સર્વત્ર વ્યાપેલી જોવામાં આવે છે.

તા. ૪-૪-૧૯૧૫ ની સવારે ટાંગામાં બેસી પાંચ માઈલ દૂર આવેલી પીરાણિક પાંડુલીના અથવા પાંડુલી કીરવાંતી ગુફા જોવા અમે ગયા. આ બાજુનો માર્ગ પશુ ધણો યોગ્યો અને સારો છે. રસ્તાની બન્ને બાજુએ આમનજો જોવામાં આવે છે. સવારનો મંદમંદ શીતળ વાયુ વાતો હતો; સૂર્યોદય થવા માંડ્યો; મગજ શાન્ત થતું અને અમારા ટાંગા ઝપાટાબંધ ચાલ્યો જતો હતો. સૂર્યદેવતાનાં દર્શન થયાં અને પૂજ્ય કવિ દક્ષપત્રામભાઈની નીચેની કડીઓ મારાથી અચાનક ગવાઈ ગઈ.

'પંખી મધુરા સ્વર ઉચરે છે, જુદી જુદી જાત' અનેક જે છે;

જાણે યશ આજ નવીન રાય, ગાંધર્વ તેના ગુણ ગાન ગાય,

જનો સ્તુતી હૈથરની કરે છે, મહાત્મ્ય તેનું મનમાં ધરે છે;

જાણે રવીનું શુભ રાજ્ય જાગે, પ્રભુ સમીધે મુખ એમ માગે."

આ ગુફાઓ ઉંચે કુગર ઉપર કુગરની મધ્યમાં આવેલી છે, ઉપર ચઢતાં લગભગ દશ મીનીટ થાય છે. ગુફાઓ આગળ ખડકપાનાં ઝાડ થણાં જોવામાં આવે છે. ઉપર ચઢ્યા બાદ નીચે દરિ નાંખતાં નીચેની વસ્તુઓ ઘણીજ નહાની લાગે છે. મોટા માર્ગ એક, કીટી દોરેકી હોય એમ લાગે છે. પશુ પક્ષી ઉદરજ જેવાં દેખાય છે. મોટાં મોટાં વૃક્ષ જાણે કે રણબૂમિ ઉપર વીરપુરો રક્ષાર્થે ઉભા હોય એવો દેખાવ આપે છે. આ વૃક્ષોનો દેખાવ કવિ રોડે વર્ણવેલા દેખાવને કાંઈક મળતો આવે છે.

"The trees retire in scattered ranks,

Save where advanced before the rest,

'As champions,' when their band is broke,

'Stand forth to guard the rearward post.'"

ગુફાઓ આશરે પચીસ છે, કુગરમાંના પથ્થરમાંથીજ દોરી કાઢવામાં આવેલી છે. વળી અવરનવર પથ્થરમાંથી ઝંડી આવેલા પાણીના કુંડ છે. પાણી સ્વચ્છ અને મીઠું છે.

આ ગુફાઓની સંભાળ લેવા નાગદાર સરકાર તરફથી એક રખેવાળ રાખવામાં આવે છે. ત્યાં એક પૂનરી પણ રહે છે, જે આપણને બધી ગુફાઓ બતલાવી જુની દંત કથાઓ અને ઇતિહાસનો કાંઈક ખ્યાલ આપે છે. આ સ્થળ જન સમાજથી દૂર હોવાથી અને કુંગ-રે અને ટેકરામાં આવેલું હોવાથી તદ્દન શાંત જોવામાં આવે છે. અત્રે જનસમાજનો ધોંધાટ અને ખખડાટ જોવામાં આવતો નથી. આ સ્થળ કાંઈ પહોંડી સાધુ કે યોગીને માટે યોગ્ય છે.

‘Far in a wild, unknown, to public view.’

(Hermit).

આવા સ્થળમાં સંસારની અવનવી અને મુંઝવાટા ભરેલી માયા અને લુબ્ધ કરતા મોહને સ્થાન નથી. બળતા મનનો તાપ નિવારણ થાય તેવું આ સ્થળ છે. આગળ પાછળ પ્રસરેલી શાન્તિ આપણને પણ શાંતિ સાગરમાં ડુબાવે છે. આપણે જુનીઆના રાગમાં રમી રહેલા છીએ, આપણે સંસારી છીએ, આપણે ચિંતાગ્રસ્ત છીએ તો પણ આ સ્થળે આપણા મનને ચોડા ધણો આસાપેશ મળે છે. આ એકાંત સ્થળ જીવજનોને માટે યોગ્ય સ્થળ છે. કારણ કે:—

Wisdom's self

Of seeks to sweet retired solitude

Where, with her best nurse, Contemplation,

The plumes her feathers and lets grow her wings.”

(Milton).

આ ગુફાઓને નંજર નાંખેલા છે. આ પચીસ ગુફાઓમાંથી ફક્ત સાતજ ગુફાઓ જોવા જેવી છે. કેટલીક ગુફાઓ પડી ગયેલી છે બ્યારે કેટલીક ખાલી અને નકામી છે. મોઝા નંજરની ગુફા મોટી છે. અંદર પ્રવેશ કરતાંજ મોટા પથ્થરના છ થાંભલા આવે છે. થાંભલાના અગ્રભાગે હાથી, વાઘ, વૃષભ વિગેરે આકૃતિઓ કોરી કાઢેલી જોવામાં આવે છે. વળી ત્યાં પાક્કી લાપામાં લેખ લખેલો જોવામાં આવે છે. અંદર પેસવાને ત્રણ દરવાજા છે. અંદર અદાર જોરડીઓ છે જે કાપિ મુનીઓ માટે સમાધિ કરવા માટે હતી એવું કહેવાય છે. નંજર દસ વાળી ગુફા મોટી છે અને અંદર સોળ જોરડીઓ છે. મધ્યમાં એક મૂર્તિ છે. સર્વ સ્થળે પથ્થરના જોવામાં આવે છે. નંજર સોળવાળી ગુફામાં નીસરણી ચઢી જવાનું છે આ ગુફાને ઈડસેલા કહેવામાં આવે છે. અહીં ત્રણ મૂર્તિઓ જોવામાં આવે છે. મધ્યની મૂર્તિ કરતાં આગળ પાછળની બે મૂર્તિઓ ઘણી મોટી છે. મૂર્તિઓ બેડા ઘાટમાં કોતરવામાં આવેલી છે. માથે મુગટ અને કાને કુંડો જોવામાં આવે છે. આગળ પાછળ ચામર દોળનાર અને છડીદાર ઉભેલા નંજરે પડે છે. મૂર્તિઓનાં હસ્ત જોડેલા હોવાથી કુખાંજ-જિના આકારમાં જોવામાં આવે છે. નંજર અદારવાળી ગુફામાં થાંભલા છે અને વચ્ચે મોટી ભીમની ગદા છે. નંજરે સત્તરવાળી ગુફામાં મધ્યમાં મહાદેવનું લીંગ છે અને આગળ પાછળ જોરડીઓ અને જોડકા છે. નંજર વીસવાળી ગુફા ભરખ છે અને અંદર અદાર પથ્થરની જોરડીઓ છે. જત આખા પથ્થરનીજ જોવામાં આવે છે. જાણે કે એક નાનું બેડા ઘાટનું ઘર હોય તેવા દેખાવ આપે છે. મધ્યમાં મુષિછીર, અર્જુન, ભીમ, સહદેવ, નકુલ, દ્રુષ્ટ

અને દ્રૌપદીની મૂર્તિઓ લેવામાં આવે છે. નંબર ત્રેવીસવાળી શુદ્ધ શિષ્યકળાનો એક ઉત્તમ નમુનો હાસે છે. આ કૌરવની શુદ્ધ કહેવાય છે. આ શુદ્ધમાં નાની મોટી મળી આશરે સાત-એક મૂર્તિઓ છે જેમાં દુર્યોધન, દ્રોણ, કર્ણ, ગાંધારી વિગેરેની મૂર્તિઓ લેવામાં આવે છે. આ મોટી શુદ્ધઓમાં પ્રવેશ કરતાં ને આગળ પાછળ દૃષ્ટિ નાંખતાં શિષ્ય કળાના પ્રભાવનું ભાન થાય છે. વળી ભૂતકાળ તરફ નજર દોડે છે અને તે સમયના શિષ્ય શાસ્ત્રીઓ અને આ શુદ્ધ કૌતરી કાદનાશઓ પ્રતિ આશ્ચર્યની લાગણીથી લેયા વિના રહેવાનું નથી. આવા આવા પુરુષો અને કૌરવ પાંડવ જેવા મહારથી અને યોદ્ધાઓ પણ મરણ શરણુ થયા છે. તેઓ એક સમયે પોતાના પ્રભાવથી અન્ય જનોને આંજતા હતા પણ અત્યારે તેઓ નથી. મૃત્યુ મોડા વહેણાં દરેકને પોતાના પંજમાં સપાડે છે.

‘There is no armour against fate,
Death lays his icy hands on Kings.

Sceptre and crown
Must tumble down.

આ સંસારમાં કોઈ અમર રહ્યું નથી અને રહેવાનું પણ નથી. લડે પડી તે રાખ હોય કે રંક હોય, નિકાન હોય કે મૂર્ખ હોય, વીર હોય કે બંડગ હોય, વૃદ્ધ હોય કે આઘાત હોય, સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય, વૈદ્ય હોય કે વજીર હોય—સર્વ સમય આવતાં મૃત્યુના લાકડાયા છે. કારણકે:—

‘લક્ષા લક્ષા જતા રહ્યા, આપણું જન્મરું કાલ;

ભુખ વાસે એ મોતનો તેનું મોટું સાલ.

વળી શામળજી પોચપજ કહેલું છે કે—

‘વળી ગયા જનક ને જનકે, જે વળી લાંબા જાનવી,

ધીર યાવર કોઈ રહ્યા નહી, કોણ માત્રમાં માનવી ?

કોઈ આજ કોઈ કાલ, કોઈ માસ ખટમાસે,

કોઈ વર્ષ દસપાર કોઈ પચીસ પચાસે,

કોઈ સાક સિનેર કોઈ પોણોમો એસી,

જે જયુ તે જય નથી રહેવાનું એસી.

આપણી પાછળ કાંઈ રહેવાનું નથી પણ ફક્ત આપણું નામજ રહેશે; આ જગતમાં પોતાનો જગ અને ખીજને સાર ઉત્તમ નમુનો મુકી જાય છે તેનું જ જીવન ધન્ય, કૃત-કૃત્ય અને લાગ્યશાળી છે. આ ઉપરથી સારાંસ એ છે કે આપણે આ સંસારમાં સર્વ પ્રાણીમાત્ર ઉપર પ્રેમ રાખવો, શુભ અને હિતાવદ્ કાર્યો કરવાં અને કાંઈ વિરલ કાર્ય કરી પોતાની પાછળ પોતાના અમર નામની મુલાસ મુકી જવા પ્રયાસ કરવો. આજ તે આપણું જીવન મૃત હોતું નેહરો. આવા વિચારોના વમળમાં ગોથાં ખોતો હું હુંગર પરની નીચે ઉતર્યો અને મારા મિત્ર સાથે ભાડાના ટાંગમાં ખેંચી મારા મુકામે ગયો.

સાંજે અમારા મિત્ર ડોક્ટર ગોવેંકર સાથે ફીન્ગ એકંડર્ડ મેમોરીયલ ક્લબમાં અમે ગયા. ક્લબ ખાસ એપ્રિલસેને મારેજ છે પણ ત્યાં અમારા લેવામાં કોઈ મેમ્બર આવ્યા નહી. મકાન ઘણું સારું છે, અને ઇંગ્લીશ સ્ટાઇલમાં ઉત્તમ મંતના ફરનીયરથી શણગારેલું

છે. મકાનના આગરા ભાગમાં મુંદર જાગ છે અને કુવારો ઉડી રહેલો છે. આ કસબને અંજી એ ટેનીસ કોર્ટ છે. સંધ્યા સમય હતો, અમે ગોટી વિનોદ કરતા ટેનીસ ખેલતા હતા અને નાશીકની યંડી અને આરોગ્યવર્ધક હવાનો લ્હાવો લેતા હતા. અંધાર થતાં સાચાણુ ડોકટર સાહેબને પ્રણામ કરી અમે અમારા મુકામે ગયા, વાણુ ફરી અમે યાત્રી ગયા હતા તેથી અમે તરતજ સુષ્પ ગયા.

અપૂર્ણ.

મહારાજાનાં મહા વાક્ય:

(લખનાર:-આર્ચવેદ મયારામ મુંદરજી.)

૧. “પશ્ચિમને તત્વજ્ઞાન શિખરીને તેનાં વિદ્યા દુત્તર શિખો; પુરાણને પવિત્ર છંદગી સંપાદન કરાવીને તેના ઉચ્ચ રાજદારી વિચારો ગ્રહણ કરે; અને અમેરિકનોમાં આત્મજ્ઞાન ફેલાવીને તેના વેપારીઓની વ્યવહારીક રીતીઓ મંત્રમાં ઉતારો.”

૨. “આપણા આગરા જમાનાના રૂપિઓએ તત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય જ્ઞાન તથા દુનીઆના દુત્તર ઉદ્યોગના જ્ઞાનમાં જે ફાળો આપ્યો છે, તે માટે આપણે આજે પણ મગર છીએ. આપણી મૂળ ફરજ અને મોટામાં મોટી ફરિયાદ આપણા દિવસોની મગજ શક્તિને લગતી સરસાઈ પાછી મેળવવામાં છે. આપણે પાશ્ચિમ તરફ નજર કરે. ત્યાંના લોકો જ્યાંએ એક ખીન્ન ઉપર સરસાઈ ભોગવતા હરીશર્ષ કરે છે ત્યારે આપણા લોકોનો મોટો જથ્થો (આજે) આજસાઈપણે છંદગી મુત્તરે છે ! અને પોતાના આપણાની પાછળ આંખ મિચિને ચાલે છે !”

૩. “હિંદુસ્તાનના (વેદ વિરૂદ્ધ મત પંથોના) ધાર્મિક નિયમો આપણાં જાહોશ અને હુંસીયાર જીવાંતીઓને દુત્તર ઉદ્યોગની, રાજદારી અને વાણીજ્યની જાગતોમાંથી અલગ રાખે છે; એટલુંજ નહિ પણ તેઓની આર્થિક સ્વતંત્રતાના મુધાદા વધારાને આગળ વધતો અટકાવે છે.”

૪. “પશ્ચિમના ઉદ્યોગીક મુધાદાપંથાગના સાપેન્ડિક્સ નિયમોને સ્વિકારવામાં હિંદુસ્તાનના લોકો શો માટે સુસ્ત રહેતા હશે ? આ સવાલનો જવાબ લખાણથી આપવાનું કામ હું હાથ ધરતો નથી; પણ એટલીજ મુશ્કેલી દરીને સંતોષ પડીશકે, આપણા દેશમાં ધાર્મિક ને જનસામાજિક નિયમોને આપણે એક પ્રભુ તરીકે સારી રીતે નેવા નેમએ.”

૫. “જાતિ સ્વભોગ આપવાની લાહેજત તમે શિખો; તમારી ખોડખાંપણો ફર કરો. અને ખાલી મોટી મોટી વાતો કરવાને બદલે કામ કરી જાતસારો.”

૬. “એક જણ તરફથી અથવા તો બેમાં મળીને કરવામાં આવતાં જે મોટાં ખર્ચ લાભદાયક ન હોય તેનાં ખર્ચ કરતાં ધ્યાન રાખો. હિંદીઓનું નસીબ મુધારવાના સામાન્ય હેતુ માટે નાત જાત તથા કામકામ વચ્ચેના વહેમો ભૂતી જવાનું તથા પોતાના ધાર્મિક જીવસાને મનુષ્ય જાતની ઉન્નતિ માટે વહેવાર રીતો એકત્ર થવા તરફ દોરવાનું કરો. આર્થશાસ્ત્રનાં સાંસારીક-તથા વિદ્વાતાની જાગતમાં સ્વતંત્ર થવાનું તેઓને જણાવો, અને આ પ્રમાણે વર્તવાથી દુનીઆં ઉપરની કાલ સત્તા તેઓને સુત્રામ ગીરિમાં રાખી રાકશે નહિ.”

મહારાજાંથી સપાજીરાવ ગાયકવાડ.

વાઙ્મલમાં વેદાન્ત શિક્ષા.

વેદાન્તનું મૂળ વેદ છે. ઈશ્વરીયજ્ઞાન થવાનું કારણ વેદ અનાદિ છે. સૃષ્ટિના આદિથી વેદથીજ સિત્તલિત દેશે અને ભાષાઓમાં પ્રકાશ થયો છે. વેદોક્ત જ્ઞાનને આજ સુધીમાં પણ કોઈ ભ્રમ પૂર્ણ સિદ્ધ કરી શક્યું નથી. આર્થ ધર્મનું સ્વચ્છ ભવન વેદાન્તના અચર્ય પર્વત પરજ સ્થાપિત છે. તથાપિ અન્ય જગ્યાએ પણ વેદાન્તની છાયા પડી સુકી છે. સૂરીમત વેદાન્તનું અંગ છે. તેનું મહા વાક્ય છે, “સાર્થવા હૃદયસાહ” “મુદમ્ભદઅસ રસસાહ” આ મહમ્મદ સાહેબના વખતથી જોડેલું વાક્ય છે. દારા શિકારિસિર અકબરીમાં લખ્યું છે કે, મુસલમાનોને ત્યાં જે “લોહેમહકુજ” નામની પુસ્તકની ગ્રંથ કિતાબ ખતમા વેસી છે તે વેદજ છે. તે કળે છે કે,—

“મુતાબિક કુરાનમજ્જદહ આયત્ કિં ઇતલુલ કુરાનમ કરીમશી કિતાબેમકનૂલ લા યમ-સ્સલુ ઇફસલુનઃ હરનતનજ્જલુમ મિરજિયલુ આલમીન” માલુમ મેશવર...કેઈ આયત દર હકેજમશે તૌરૈતો ઇન્જિલનેન્...નજરદ નૈરૈતો ઇજ્જલવજ્જુર વદીગર મોહોદઃ* નઅન્દાખત ઇન્માખયા તૌહીદ દરઆંહાક મુજમિલ વ મર્ગલુ ગૂદ...પેશ અજ જમીએ કુતુબે સમાવી અહાર કિતાબે આસમાનીકે રૂવેદ મજુર્વેદ, સામવેદ, અશ્વર્વેદ વારાહ...અમ્હમી કિતાખાં જાહીર અસ્તકે જમીએ ઇસરા રસજુક વ અશગાલ તૌહીદ સીફદરઆંમદર્ અસ્ત”

હવે બાઇબલમાં જે ઇન્જીલનું વર્ણન છે તે સાંભળો;—“લુથો, ઇસરાયલિયોનું પુ-દાનું તેજ પૂર્વના રસ્તે આવ્યું. તે મને આ દારની પાસે લાવ્યું કે જે દાર પૂર્વની મારફત રાહ જોઈ રહ્યું છે.”

મસીહ વેદાન્તને જ્ઞાનનાર હતા, તેની પુષ્ટિમાં અમે આગળ આવીને તેનાં કાંઈક વાક્ય આપીશું, અહીં એ શંકા થાય છે કે, આપણને ઇસાઇયોનાં કરેલાં ૨૦૦૦ વર્ષના જુના અર્થો પ્રતિ તિરસ્કાર કરવાનો શો અધિકાર છે? તેનું સમાધાન સાંભળો.

(૧) પશ્ચિમવાળાઓ કરતાં સર્વોત્તમ અર્થ કરવામાં આપણે અધિક સમર્થ છીએ. કેમકે આપણે અને મસીહ અને પૂર્વ દેશીય છીએ. પશ્ચિમવાળાઓએ તો આજ સુધી ખંભુ આપણને જાળખ્યા નથી. તો પછી આજથી ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલાં તે આપણને કેવી રીતે જાણી શકતા હતા? જેવી રીતે આપણે પૂર્વ દેશવાળા, મસીહના સમયના અને તેના આ-ચાર વિચારનું યપાર્થ મહાત્મ્ય સમજી શકે છે તેવી રીતે પશ્ચિમવાળા સમજી શકતા નથી. પશ્ચિમમાં દાત્રચક્ર એટલી તેજથી ચાલી રહ્યું છે કે જે આજ છે તે કાલે હોતું નથી. તેના વિરુદ્ધ આપણે એવા સ્થિત છીએ કે આપણી કાલ અને આજમાં કાંઈ અંતરજ નથી. ઇસાઇયોએ આજ સુધી મસીહના વાસ્તવિક રૂપને જોયું નથી. આ વિષયમાં એક ઉદાર ચરિત અમેરિકન-વિદ્વાને લખ્યું છે કે:—

“Our western eyes have seen christ Westernized, distorted in the lenses of Grotius speculation, of Roman Institution-alism” of medieval scholasticism.”

* કુરાન વિગેરેનો આશય છે.

(૨) પશ્ચિમવાળાઓની વૃત્તિ લૌકિક છે અને આપણી પારલૌકિક છે. ચિત્તવૃત્તિના નિરૂપિતો મહિમા આપણે અહીં જ છે. તે લોકોના વિચાર પ્રાકૃતિક છે, પરંતુ આપણા ભાવ અને કલ્પનાઓ માનસિક છે, આપણે આત્મ સંબંધી વિષયોમાં અધિક રૂચિ રાખીએ છીએ જેથી સ્વાભાવિક રીતે આપણે મસીહના વિચારોને યોગ્ય રીતે સમજવાને અધિક સમર્થ છીએ. પશ્ચિમવાળાઓ દાસ પ્રવૃત્તિના ગયનાગારમાં પડેલા છે એવી દશામાં તેમને મારે આત્મિક સૂચનાં દર્શન અસંભવિત છે.

(૩) ધર્મા ધર્મના નિર્ણયમાં જે વિશ્વાસજનક રીતિયોથી આપણે કામ લઈએ છીએ, તેથી તે લોકો અપરિચિત છે. ધાર્મિક ગ્રાંથોને ધર્મની કસોટી પર કસવાને ઇસાઈ લોક પાપ સમજે છે. પણ આપણે તો યુક્તિ અને તર્કની સહાયતા સિવાયના કોઈ અન્ય પ્રમાણને પ્રમાણુજ માનતા નથી. અને તેથી ધાર્મિક વિષયોમાં અમારોજ નિશ્ચય અને નિર્ણય અધિક માન્ય થઈ શકે છે.

(૪) આપણે બાઇબલના અર્થોની પરીક્ષા પદ્ધતિ પાલન કરીએ છીએ, પણ ઇસાઈ લોક યોત પોતાના મતો અને સંપ્રદાયોની તરફ અર્થોની ખેંચતાણુ કરે છે, જેને લીધે યોગ્ય અર્થ નીકળવાથી તે દુર રહી જાય છે.

આ કારણોથી આપણે ઇસાઈયોના કૃત્રિમ અર્થોની તરફ ધ્યાન ન આપતાં સ્વનંત્ર વિચાર કરવો જોઈએ. હવે આપણે વેદાન્તના પ્રકાશમાં મસીહના વાક્યાર્થ શોધવાનો પ્રયત્ન કરીશું.

મસીહના સદુપદેશ.

દેશને ત્યારથી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું ત્યારથી તે ક્રીસ્ટ (christ) ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. જેમ સંન્યાસ ગ્રંથો કરવાથી પ્રથમ આશ્રમજું નામ બદલાઈ જાય છે તેવી રીતે ઇસાઈ નામ બદલાઈ ગયું. આત્માનો સાક્ષાત્કાર થવાથી જીવ કૃપી બ્રમ નષ્ટ થઈ જાય છે, અને દેહ સંબંધી સવળાં બંધતો પણ દુટ્ટી જાય છે. અને તેથી નામનું બદલાવું એ સ્વાભાવિક છે. મસીહમાં અને આપણમાં પદાર્થતઃ કંઈ ભેદ નથી. ભેદ કેવળ કેમનો છે. દોષોએ ત્યારે મસીહને એક બહુજ મહોટા મહાત્મા તરીકે ઓળખ્યા ત્યારે તેમની પૂજા કરવા લાગ્યા. એથી મસીહ ઉત્તર આખો કે મને નિર્દોષ કેમ કહો છો ? પરમાત્મા સિવાય અન્ય કોઈ નિર્દોષ નથી. અહીં સંદેહ થાય છે કે મસીહ પોતાનું અનુસરણ કરવાને કેમ શિક્ષણ આપે છે. તો-તેના ઉત્તર એ છે કે, તે જીવોપાસના કરવાનું શીખવતા નથી. તેનાં સવળાં વાક્ય હથ્થરપ્રસંગ છે. તે કહે છે કે ઉપાસના એકતીજ અર્થ શકે છે અને તે એક હથ્થરજ આપણા પિતા છે. તેમણે કહ્યું છે કે હું અને મારો પિતા એક જ છીએ. તેનાં આ વાક્ય દેદગદ, જીવનાં નથી. તેનું એ કહેવું છે કે તમે સત્યને જાણો, સત્યજ તમને મુક્તિ આપશે. આ વાક્ય કંઈ તેના માટે નથી.

એવાં વાક્ય અમારે ત્યાં પણ મહાંભાઓનાં કહેણાં મળી આવે છે. કૌશીતરીય બ્રહ્મોપનિષદમાં પ્રવર્તેલ નામના ઇરાજને તેનાં પંચમ દિવસની વાત ઇન્દ્ર આ પ્રકારે વર્ણવે છે. “સહોવાચ પ્રાગોડસ્મિ પ્રજ્ઞાતમાતં મામાયુર મુ. સિત્થુપાસ્વ” જે પ્રકારે આ વાક્ય ઇન્દ્રની ઉપાસનાનાં સૂચક નહીં પણ તે હથ્થર વિષયક છે. તેજ પ્રકારે મસીહનાં વાક્યોને પણ સમજવાં જોઈએ.

મારે મસીહ આપણને સંસારની જ્યોતિ બતાવે છે. (I am the light of the world) ત્યારે તે એ મુશ્કેલ છે કે આપણે પણ તેમાં જીએ (you are the light of the world.) હોદાએ ત્યારે મસીહ પર એમ કહીને પથર માર્યા કે તમે તમને પોતાને ઇશ્વર મનાવો છો, ત્યારે તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે જો તમે શબ્દ બ્રહ્મને બતાવતા હો તો તમે પણ ઇશ્વર છો એથી સિદ્ધ થાય છે કે મસીહ આપણને જીવો ખાસના ધીખની નથી.

ઇશ્વર પુત્ર—Son of God.

એવીરીતે મસીહ પોતાનેજ ઇશ્વર પુત્ર કહેતા નથી, પરંતુ જેણે ઇશ્વરને પોતાના હૃદયમાં પ્રકટ કરી લીધા છે તેવા દરેક મનુષ્યને કહે છે. એથી એટલા પાસે પણ કહ્યું છે કે, ઇશ્વર તે છે કે જે પરમાત્માને શોધવા લટકતા નથી. મસીહે કહ્યું છે કે આપણા પિતા ઇશ્વર એક છે અને તું ઇશ્વરથી દુર નથી.

ઇશ્વરીય રાજ્ય—Kingdom of Heaven.

મસીહે સુક્તિની રીતે આ પ્રકારે બતાવી છે. જ્યાંસુધી મનુષ્ય દિગ્ગંભા ન હોય ઇશ્વરીયપદ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, દિગ્ગંભા હોવાના આશય આત્મામાં જન્મ લેવો યા પ્રવેશ કરવો તે છે. આ ઇશ્વરીય પદની આપણે ક્યાં સુધી શોધ કરવી ? તો જ્યાંજ મળે છે કે—જુવો ઇશ્વરી રાજ્ય તમારીજ અંદર છે. મસીહ આત્મબોધને માનતા નહોતા. તેનું કથન છે કે, હું મારા પિતામાં છું તમે મારામાં છો અને હું તમારામાં છું. “ મસીહે પ્રાર્થના કરી છે કે જેની રીતે તે મને પ્રાપ્ત થયો છે, તેવીજ રીતે સાક્ષાત્કાર દરેક પ્રાણીને થાય. જેની રીતે હું એક થઇ ગયો છું તેવીજ રીતે દરેક જણ એક થઇ જાય; ”

મસીહનો આદેશ છે કે, પ્રથમ ઇશ્વરોય પદની શોધ કરો, તે સત્ય છે અને સત્યજ આત્મા છે. જેથી તે પરમ પદ આપણાથી જુદું નથી, તેની પ્રાપ્તિથી તમે એવા પૂર્ણ અર્થ જોશો કે જેની રીતે સ્વર્ગમાં તમારા પિતા છે.

નિષ્કર્ષ.

આ વાક્યોથી એ સિદ્ધ થાય છે કે મસીહના વિચાર વૈદિક હતા અને તેનું જીવન આદર્શ જીવન હતું. તેણે નિર્જન થઇને પોતાના વિચારો પ્રકટ કર્યા છે. પરંતુ દૂર અને પાતળી મનુષ્યોએ તેમના સન્માર્ગમાં અનેક વિધ્નો નાંખ્યા છે. મસીહે તેમને કહ્યું છે કે મારે તમને બહુજ વાતો કરેલી છે. પરંતુ તેને તમે હજી સુધી સાંભળી શકતા નથી. તેમને હજી બહુજ કંઈ શીખવું છે. મસીહ તેમને કહી ગયા છે કે જેની રીતે પ્રકાશ પૂર્વમાંથી આવે છે અને પશ્ચિમ સુધી ફેલાઇ જાય છે તેવી રીતે આ મનુષ્ય પુત્રનું આવવું, પણ સમજવું.

અતે મારું એવું નિવેદન છે કે મસીહની શિક્ષામાં વેદાન્તના અનેક તત્ત્વો વિદ્યમાન છે. અને તેથી મસીહના અનુયાયિયોએ જાણવું જોઇએ કે, તે આપણા શાસ્ત્રોથી દૂર ન રહેતાં તેનું તેમણે અધ્યયન કરી અને તેમાંની કંઈ શીખવું. જોઈએ તે વડે અધિક આત્મજાનનું સંપાદન કરવાને માટે મસીહ સ્વયં પૂર્વની તરફ અંગણી ઉડાવી ગયા છે.

લક્ષ્મીધર કહેતા.

કમલનયની.

(અનુસંધાન ગત વર્ષાંક ૧૨ ના પૃષ્ઠ ૩૬૧ થી).

આજે હું તથા મારી પત્નિ કમલનયની એક વૈભવ શાળી બંગલામાં અમારાજ શહેરમાં રહીએ છીએ. અમારા જીવનનો નિભાવ કરી ચકાવ તેને મારે દ્રવ્યની તંગી અમને નથી, અમે અમારું જીવન દેશ હિતના કાર્યોમાં અર્પી દીધું છે. હું પુરુષોને, અને મારી સુશીલ પત્નિ સ્ત્રીઓને સુધારવા પાછળ સતત મહેનત કરીએ છીએ દેશમાં પુરુષ અને સ્ત્રી બંને મળીને સંસારનો પાયો રચાય છે. આ બંને જો યોગ્ય રીતે જગવાં પડ્યાં અને સુશિક્ષીત હોય છે તો તેમના વડે ઉત્પન્ન થતી પ્રજા પશુ ભામશાળી ઉત્પન્ન થાય છે. આમ છતાં પણ અમે નિરૂપમા બેસી રહેતાં નહોતાં, મારા પિતાની સમૃદ્ધિનો હુંજ વારસ હોવાથી તે સર્વ મિશ્કતની મારેજ વ્યવસ્થા કરવી પડતી, હું તે નિયમિત રીતે કરતો હતો હાલ મારા પિતા જુદાવસ્થાને હીથે મારા આવવાથી વાનખરયાશ્રમ ભોગવતા હતા. અને પોતાની મિશ્કતની સર્વ સત્તા મને સોંપી દીધી હતી, આ સર્વ મિશ્કતની વ્યવસ્થા કરવામાં મને મારી સદ્ગુણશાળી પત્નિ મદદગાર થઈ પડી હતી.

આજકાલના ધનવાનોની માફક અમે માત્ર પૈસા કમાવા તેનેજ અમારા કર્તવ્ય રૂપે માનતાં નહોતાં પણ પૈસા કમાઈ તેનો સદુપયોગ કરવો એથીજ પૈસો કમાવો સાર્થક થાય છે. એવું માનતાં હતાં અને તેથી જ જો દ્રવ્ય અમને મળતું તેનો અમે સદુપયોગ કરી જાણના, કોઈ પણ પ્રકારના ભેદ ભાવ સિવાય પૈસાને અમે યોગ્ય કાર્યમાં યોજતાં આવી રીતે અમે અમારું જીવન સુખમાં વિતાવતાં હતાં.

મહાત્મા શ્રી અને સાધ્વિ દેવી અમને અમારાં લગ્ન થયા પછી પોતાની પર્યુકુટી સોંપી વનમાં ગયાં હતાં. તે દરમિયાન અમે બંને જણ માત્ર જળાદાર કરીનેજ અમારું જીવન વિતાવતાં હતાં અને દિવસનો ઘણો ભાગ અમે ગુરુ ઉપદિષ્ટ મંત્રોનો વિધિસર જપ કરવામાં વિતાવતાં હતાં. તેમજ વખતો વખત અમે બંને સ્ત્રી પુરુષ પરસ્પર સંસારના સુખે સંગંધી, સ્ત્રી પુરુષના કર્તવ્ય સંગંધી, પાર્તાલાપ ચકાવતાં હતાં. આ વખતે અમે જો કે સાધુ જીવન ગાળતાં હોવા છતાં પણ અમારા એક બીજા પ્રતિના રોનેદથી અમે સુખનો અનુભવ કરતાં હતાં, અને માત્ર ગુરુના પ્રતાપથી અમે આ ઘોર જંગલમાં નિર્ભયતાથી ગુરુના પંથારવાની રોહ જોઈ અમારો સમય વિતાવતાં હતાં. અમારી પર્યુકુટીની નજીક થોડે દુર એક નદિનો નિર્ભય પ્રવાહ વહન કરતો હતો, અમે ઘણીવાર બંને જણ તે સ્થળે જતાં અને ત્યાંની ફેવચ્છ હવાનો લાલ લેતાં, નિર્ભય પ્રવાહ નિહાળતાં અને કુદરતની અસાધ્ય લીલાનું અવલોકન કરતાં આનંદનો અનુભવ કરતાં હતાં. તે નદીમાં એક નાવક

હતું તેમાં બેસીને અમે ઘણીવાર રાત્રે ચંદ્રના પ્રકાશમાં સહેલ કરવા નીકળી પડતાં. આ વખતે અમને ઇશ્વરની લીલાનાં અગાધ સામયોનાં અનુભવ થતા.

આવી રીતે આનંદમાં દિવસો વિતાવતાં ઘણા દિવસ વ્યતિત થયા પણ મહાત્મા શ્રી પાછા પધાર્યા નહિ. અમને સંકટ વખતે પોથીમાં બેવાનું મહાત્માશ્રીએ કહ્યું હતું પણ હજી સુધી અમે તે પોથીને છોડી નહોતી કારણ કે આ રથને અમને કાંઈ પણ પ્રકારનું સંકટ નહોતું. એક વખત અમે બંને જણ વનમાં વિચરતાં હતાં તેવામાં એક દિશામાંથી અવાજ આવતો જણાયો કે “બાળકા નિર્ભય રહેજો, શુક્રમાં અને શુક્ર ઉપદિષ્ટ મનોમાં શ્રદ્ધા રાખી આવી પડતાં વિશ્રાંતો પરાજય કરજો. થોડાજ વખતમાં તમારા ઉપર એક મહાન આક્રમ આવવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.” આ વાક્ય અમે સાંભળ્યું, જેથી આરે તરફ નજર કરી પણ કાંઈ માણસ બેવામાં આવ્યું નહિ. અમે ઘણી તપાસ કરી પણ આ શબ્દો ઉચ્ચારનારનો પતો મળી શક્યો નહિ. આથી અમે સાંધી થું વિદ્ય આવશે તેની ચિંતા કરતાં પર્યટકરી તરફ આવી પહોંચ્યાં. અર્ધ રાત્રિ વિતી ગઈ પણ કાંઈ વિદ્યનાં ચિહ્નો જણાયાં નહિ. આથી અમે બંને દંપતિ નિંદ્રા વશ થઈ ગયાં.

સવાર થયું પણ કાંઈ વિદ્ય તો જણાયું નહિ, જેથી અમે આ તો અમથો ભણકારો હશે એમ માની પાછાં અમારા સંપ્રમાદિ ક્ષતિઓમાં નિમગ્ન થયાં. આમ વળી કેટલાક દિવસ અમે અમારા આનંદમાં વિતાવ્યા. આ વખતે અમે પ્રથમ સાંભળેલી વિદ્ય આવવાની વાત તો ભૂતીજ ગયાં હતાં. હજી સુધી મહાત્માશ્રી ન પધારવાથી અમને ચિંતા થવા લાગી કે ઘણો વખત વિતિ જવા છતાં પણ હજી પોતે કેમ પધાર્યા નહિ હોય; આમ વિચાર કરતાં મહાત્માશ્રીની રાહ જોતાં અમે દિવસ વિતાવવા લાગ્યાં. આ વખતે અમારી સ્થિતિ સાધુમય હોવાથી સંસારના પદાર્થો મેળવવાની લાલસા કરવાની કે કાંઈ અન્ય ચિંતા નહોતી, અમારા બંને જણ વચ્ચેના પ્રેમમાં વિશેષ કરનાર કાંઈ કારણ મળી આવતું નહિ. વળી કમગ્નવની મારા મુખે મુખી, અને હુએ હુખી થતી. હું પણ તેને કાંઈ પણ રીતે હુખ થાય એવું કાંઈ કરતવ્ય કરતો નહિ. ઘણા દિવસ આમ વ્યતિત થવાથી અમને ઘેર જવાનો વિચાર આવ્યો. અને ત્યાં જઈ પોતાના માથાપના વિચારને દુર કરી પ્રાપ્ત સંપત્તિથી મુખ ભોગવવાનો અમે વિચાર કર્યો. પરંતુ મહાત્માશ્રીની આજ્ઞા ન હોવાથી અમારે આ વિચાર તો માંડીજ વાળવો પડ્યો. અમે ઘણી વખતે નોવમાં બેસીને નદીમાં ફરવા જતાં તે પ્રમાણે એક વખત રાત્રે ચંદ્રના પ્રકાશમાં અમે બંને જણ નાવમાં બેસી નદીમાં ફરતાં હતાં. ફરતાં ફરતાં નદીની મધ્યમાં આવી પહોંચ્યાં. આ વખતે એકાએક દૈવ સંનેજો નદીમાં ભરપુર પુર આવવાથી અમારી હોડી લાલડાલા થવા લાગી. અમને નદીનો અને નાવનો સંપૂર્ણ અનુભવ નહિ હોવાથી હોડી અમારા કળ્મશમાં ન રહી, આ વખતે અમે બંને જણ કાંઈ પણ વિધાય ન શાકવાથી માત્ર ઇર્ષ્ટનુજ સ્મરણ કરવા લાગ્યાં. આમ પુરનો વેગ વધવાથી અમારી હોડી તો સમુદ્ર તરફ ઉછળતી અને ઘસડાતી તણાવા લાગી. એવામાં એકાએક ભૂંમર આવવાથી હોડી ઉધી વળી ગઈ અને હું અને મારી ધર્મપતિ બંને જણ નદીના મધ્યમાં હોડીના કુથવાની સાથેજ જળમાં પડ્યાં.

અપૂર્ણ.

હીત વચન.

(સંશોધક:-વાડીનાથ કાકુભાઈ સંઘવી,-અમદાવાદ.)

- સંત પુરુષોનાં નીચેનાં આત્મહિનાર્થ વાક્યો દરેક બંધુએ અવશ્ય મનન કરવા
ચોઈ છે.
૧. જે સદૃશ્ય ખીલવવાની તમારી ખરી રૂચી હોય તો સમજીને શોધો, અને તેમના સહવાસમાં રહો.
 ૨. સાદાઈ અને સરસતાને તમારી જિંદગીની રૂચી બનાવો.
 ૩. જ્યાં સુધી તમારાથી નીચાં છે તેમને તમારી હારમાં ન મૂકો ત્યાં સુધી ઉંચા નહિ થવાય એ વાત ખૂબ માદ રાખજો.
 ૪. હમરો ચરિત્રો વાંચનાં જે અસર ન થાય તેવી અસર સત્પુરુષની પા ધડીની સોખતથી થઈ શકે છે.
 ૫. જે દીન-ગરીબ ઉપર દયા કરે તેજ મહાત્મા અને મોટી કીર્તિવાળો કહેવાય છે.
 ૬. જે બહુ બહાસી વસ્તુ હોય તેનો પરિગ્રહ કરવો એજ દુઃખદાયી છે.
 ૭. અનુકૂળ મજા ત્યારે કોઈ રીતે રાજ થવું નહિ અને પ્રતિકૂળ મજા ત્યારે કોઈ રીતે દીનગીર થવું નહિ.
 ૮. જેને આ સંસારમાં પ્રભુ સિવાય કોઈનો આધાર નથી તેમની સેવા કરવાથી પ્રભુનીજ સેવા કરી કહેવાય છે.
 ૯. માણસ માત્ર પર દયા રાખવાથીજ પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે, એ નક્કી સંમેશ પોતાનું જીવન પરાપકાર પરાયણ કરી દેવું જોઈએ.
 ૧૦. નાદાન શ્રીમંતાઈ કરતાં લગ્ની ગરીબાઈ હમર દરજ્જે સારી છે.
 ૧૧. સુવિચાર, નીતિ અને રમેહ વગરનો આત્મા વસ્તિ વગરના ઘર જેવો છે.
 ૧૨. પૈસાનો એવો સારો ઉપયોગ કરો કે જેથી દુઃખ તમારા પર સ્થાય થઈ શકે જ નહિ.
 ૧૩. કોઈ પણ પ્રકારની આશા રાખી, કાંઈ પણ બદલામાં મેળવવાનું ધારીને દાન કરવું, તે દાન નહિ પણ એકે જનતનું વેચાણ કહેવાય છે.
 ૧૪. હમેશાં મગજમાં સુવિચારોનો સંગ્રહ કરી મનને ઉચ્ચાશમાં રાખી, સત્યના અને પ્રમાણિકતા સતેજ રાખતાં કે જેથી જીવન સુખદ અને મોહક બને.
 ૧૫. ગ્રહ તથા વિશ્વાસથીજ મુશ્કેલી વાત ફળીયુત થાય છે.
 ૧૬. શીલકતનો ઉત્તમ ઝરો અંચવા સારી રીતે રહેવું એ કરકસર છે.
 ૧૭. તમારાથી મેળવી શકાય એટલું મેળવો, પણ તે પ્રમાણિકપણે ઉઘોળ કરી મેળવો.

૧૮. જે તમે આજ કરી શકતા હો તે કાલ ઉપર મૂકતી રાખતાજ નહિ.
૧૯. મોજમજ ખર્ચ કર્યા વિના ભોગવાતી નથી માટે તેથી સાવધ રહેજો.
૨૦. યથાર્થ નિંદ્રા અને લક્ષ્મીની જરૂર હોય તો અપ્રત્યક્ષ ખેતો.
૨૧. મનુષ્ય જન્મ એક બીજા પ્રત્યે દ્વેષ કે વિરોધ કરવા માટે નથી, પરંતુ અન્ય મનુષ્યોને અને તેટલા ઉપયોગી થવા માટે છે.
૨૨. લોકપ્રિય થવું હોય તો અન્ય પ્રતિ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ રાખતા શીખવું જોઈએ.
૨૩. અસત્ય અને પ્રપંચથી અન્યને છેતરવા કે દગો કરવો એ પોતાની જાતનેજ છેતરવા તુલ્ય છે.
૨૪. વ્યવહારમાં ગમે તેટલો લાભ થવાનો પ્રસંગ આવે તો પણ સત્યથી વિમુખ થવું નહિ.
૨૫. પ્રભુ જેવા દિવસ આપે તેવા માથે મહાવી નિભાવી લેવું જોઈએ.
૨૬. અનુભવ વિનાની અકલ અને પરિશ્રમ વિનાના પૈસા દુઃખને દૂર કરવામાં અને સુખ આપવામાં કામ આવતા નથી.
૨૭. જે બાળતનો કપડો આપણે બીજાને આપીએ તેજ બાળતની એથ આપણામાં છે કે નહિ, તેનો પ્રથમ વિચાર કરવો.
૨૮. કરોડો રૂપિયાના વ્યયે પણ જે યશ નથી મેળવતો તે યશ ધનના વ્યય વિના માત્ર પ્રમાણિકપણથી જ મેળવે છે, એ લક્ષમાં રાખવું.
૨૯. શરીર, વસ્ત્રો અને વ્યવહારમાં કામ આવતી દરેક વસ્તુઓ સાફ રાખવાની જરૂરી જરૂર છે, તે કરતાં હૃદયને સાફ રાખવાની વધારે જરૂર છે.
૩૦. જેવો માણસ મળે, જેવો સમય મળે અને જેવી આપણી લામકાત હોય તેવોજ તકોગચાર ને વ્યવહાર રાખવો કે પરિણામે યસ્તાવું ન પડે.

આરોગ્ય સુત્રાવલી.

શરીરની આરોગ્યતા એ પ્રથમ સુખ છે. મનુષ્ય માત્રે પોતાનું શરીર હંમેશાં તંદુરસ્ત રહે અને રોગના પંજામાં ન ફસાઈ જાય તેને માટે પ્રથમ ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે. શરીર સુખી હોય છે તો શરીરદ્વારા સર્વ કાર્યો ઉત્તમ રીતે સાધી શકાય છે. સુખના સાધન રૂપે ગણાતા દ્રવ્યાદિ પદાર્થો પણ શરીર આરોગ્યતાવાળું હોય છે તો મળી શકે છે. શરીરની આરોગ્યતા ઉપર બીજા બધા સુખનો આધાર છે.

બહારની ગમે તેટલી સંપત્તિ હોય, મોડર આકરોનું સુખ હોય, સ્ત્રી પુત્રાદિ મુશુળા કરતાં હોય અને ધનાદિ પદાર્થો પ્રાપ્ત હોય તો પણ માત્ર એક શરીર સંપત્તિ સારી ન હોય તો તે સર્વ નકામાં છે. માટે મનુષ્ય માત્રે પોતાના શરીરની વધુ કાળજી રાખવી જોઈએ. શરીરની આરોગ્યતા પાછળજ સર્વ સુખ હોય છે. જેથી મનુષ્યનું સુખ્ય કર્તવ્ય શરીરનું આરોગ્ય સચવાય તેવી કૃતિ કરવાનું હોય છે.

શરીર હંમેશાં તંદુરસ્ત રહે અને તેમાં રોગ કાંઈ પણ વખતે ન થાય તેની દરેક માણસે કાળજી રાખવી જોઈએ. રોગ ચંચા પછી તેને નિમૂળ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે કરતાં રોગ થાયજ નહિ તેવું વર્તન કરવું એ વધારે સજ્જાહ ભરેલું છે. દરેક મનુષ્યે પોતાનું, પોતાના કુટુંબનું, પોતાના સ્ત્રી પુત્રાદિનું શરીર નીરોગ રહે તે ઉપર વધુ લક્ષ આપવાનું છે.

શરીરને ટકાવી રાખનાર, પોષનાર અને વૃદ્ધિ કરનાર હવા, પાણી અને આહાર છે. આ ત્રણનો જો કુદરતના નિયમને અનુસરીને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તો, કોઈ પણ મનુષ્ય લાગ્યેજ માંદું પડે છે. મનુષ્ય ત્યારે માંદું પડે છે ત્યારે તેણે આ કુદરતના નિયમોનો ભંગ કર્યો છે; એમજ માની શકાય છે. નિયમસર આહાર લેવો, શુદ્ધ પાણી પીવું, અને ચોખ્ખા હવા શ્વાસમાં લેવી એ આરોગ્યતાને અટકાવી રાખનાર છે. અનિયમિત આહાર લેવો, પ્રમાણ કરતાં વધારે અથવાતો થોડું ખાવું, ગમે તેવું ગંદું પાણી પીવું, ગમે તેવા સ્થાનની ગંદી હવાને શ્વાસમાં લેવી અને વ્યાયામ ન કરવો એ શરીરમાં રોગ ઉત્પન્ન કરનાર છે.

મનુષ્યે પચે તેટલો ખોરાક લેવો, તે ખોરાક પચે તે માટે ખરાબર ચાવી રસ કરી પેટમાં ઉતારવો, શુદ્ધ જળ પીવું, શુદ્ધ હવાથી ફેફસાંને ભરતાં રાખવું, ઘટેલી કસરત કરવી, અને સુખ રૂપ વિશ્રાંતિ લેવી એ આરોગ્યતાને બચાવનાર છે. તેમાંના કોઈ પણ નિયમોનો જો-કોઈ પણ માણસ જાણે કે અજાણ્યે ભંગ કરે છે તો તેના કળ રૂપે મંદવાડ તેની પાસે આવી મળે છે. અને તેથી જો કોઈ માણસને એવી ઇચ્છા હોય છે, કે આપણને રોગજન થાય તેને માટે પ્રયત્ન કરવો તો તેણે માત્ર ઉપરના નિયમોનું ખરાબર રીતે પાલન કરવું જોઈએ.

૧. આહાર.

મનુષ્ય માત્રના જીવનનો આધાર અન્નપર હોય છે. શરીરનું પોષણ અને વૃદ્ધિ કરવામાં અન્નના જેવું બીલું સાધન નથી. અંદરની ઉષ્ણતા અંતર્ધીજ ઉત્પન્ન થાય છે. જુદા જુદા અવયવો જીવું થઈ તેનાં શરીરના સૂક્ષ્મ અણુઓનો નાશ થતાં તેને બદલે નવાં તંદુરસ્ત અણુઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. આ ક્રિયા અન્નનાં પોષક દ્રવ્યથીજ થાય છે. શરીર, બળ, શુદ્ધિ અને સામર્થ્યનો આધાર અન્ન ઉપર છે. કહેવત છે કે અન્નમય માણ એ ખોદું નથી.

અન્નના વર્ગ.

રસાયણિક શુલ્કમોનુરૂપ પાંચ વિભાગ થઈ શકે છે. ૧ નૈરોજન વિશિષ્ટ પદાર્થ, ૨ વસામય પદાર્થ, ૩ પિષ્ટસ્ત કિંવા શર્કરામય પદાર્થ, ૪ ક્ષાર અને ૫ પાણી. પ્રથમ ત્રણ વર્ગની ગણના સજીવમાં કરવામાં આવે છે અને ક્ષાર તથા પાણીની નિર્જીવમાં ગણના કરવામાં આવે છે.

૧ નૈરોજન વિશિષ્ટ પદાર્થ—આ બીલીના પદાર્થોમાં નૈરોજન, કાર્બન, હૈડ્રોજન અને ઓક્સિજન આ મુખ્ય તત્ત્વો સિવાય ગંધક અને ફોસ્ફરસનો પણ અંશ હોય છે. સર્વ કરતાં નૈરોજન વાયુ વધુ પ્રમાણમાં હોય છે. આ વર્ગના પદાર્થોનો મુખ્ય ધર્મ શરીરની ઉષ્ણતા અને શક્તિ ઉત્પન્ન કરી તેની વૃદ્ધિ કરવાનો હોય છે. તે સિવાય જીવું અણુઓની જગ્યાએ નવા અણુઓ ઉત્પન્ન કરવાની ક્રિયા આ પ્રકારના અન્નપર આધાર રાખે છે સારાંશ કે આ બળતિના અન્ન સિવાય જીવન ટકવું મુશ્કેલ છે. રૂધ, ઘઉં, વગણા, તુવેર, અડદ, વાલ, બાજરી વિગેરે એપકવાળાં ધાન્યોમાં આ તત્ત્વ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે.

વસામય પદાર્થ—હૈડ્રોકાર્બન કિંવા ફેટ્સ તેમાં કાર્બન અને હૈડ્રોજન આ તત્ત્વોનું પ્રમાણ વિશેષ અને ઓક્સિજનનું પ્રમાણ થોડું અંશમાં હોય છે. દુધની મધાઈ, છુણી, ઘી અને વનસ્પતિના બીજમાંથી નીકળનાર તેલ એ આ વર્ગનાં પદાર્થો છે. આ પ્રકારના અન્નદારા શરીરમાં ચરબીનો પ્રવેશ થાય છે. શરીરની ઉષ્ણતા અને શક્તિ,

અને તેની વૃદ્ધિ ચરખીથી થાય છે. વધેલી ચરખી શરીરના જુદા જુદા ભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે. ખાંધ, યાપા, છાતીના પાછલો ભાગ, સ્ત્રીઓનાં સ્તન, ઉદર પ્રદેશ વિગેરે જુદા જુદા ઠેકાણે ચરખીના થરે થરે એકલા જામી જઈ તે ભાગના આકારરૂપે થઈ એક પ્રકારની શોભા આપે છે. તે સિવાય ચરખીના થર તથા આવેલાં નાજુક અંગોનું કંડી તથા વાગવાથી રક્તજી કરે છે.

૩ પિષ્ટસત્વ કિંવા શર્કરામય પદાર્થ (કાર્બો હાઇડ્રેટસ કિંવા સ્ટાર્ચીસ, શર્કરા વિગેરે) તેમાં કાર્બન હાઇડ્રોજન અને ઓક્સિજનન આ જથ્થુ મુખ્ય તત્વો છે, ઉદ્ભિજનકારિના સર્વ અન્નનો આ વર્ગમાં સમાવેશ થઈ શકે છે. બટાકા, રતાળુ, સુરજી, ગાજર, વિગેરે વનસ્પતિ, કંદ, ચોખા, બાજરી, ઘઉં, મકાઈ વિગેરે ધાન્યો અને આરાઈ, સાંખુ-દાણા વિગેરે પદાર્થોમાં પિષ્ટસત્વ (સ્ટાર્ચ) નું પ્રમાણુ વિશેષ હોય છે. ફળાં, નારંગી, લીંછુ, સીતાફળ, કેરી, ડાહિમ, અનસ, દ્રાક્ષ વિગેરે ઘણાં ખરાં ફળોમાં સાકરનું પ્રમાણુ વિશેષ હોય છે. અને તેથીજ તે મીઠાં લાગે છે. વસામય પદાર્થોની માફક આ વર્ગનાં પદાર્થોમાં શરીરની ઉજ્જ્વલતા અને શક્તિ વધારવાનો ધર્મ છે.

૪. ક્ષાર—સોડિયમ અને પોટેશિયમ ક્લોરાઇડસ, અથવા ફોસ્ફેટ અનની સાથે શરીરમાં જાય છે, હર વખતે ઉપયોગી થઈ પડનાર મીઠું અથવા સોડિયમનો ક્લોરાઇડ નામનો ક્ષાર છે. લીંછુ, આંબલી, કાકમ વિગેરે ફળોમાંથી સેડ્રીક, ટાર્ટરિક, મેલિક, એસેટિક વિગેરે ઉદ્ભિજન એસિડ, અને તેમાંથી સેડ્રેટસ, ટાર્ટરેટસ, એસેટેટસ, વિગેરે જુદા જુદા ક્ષાર બને છે. તે ક્ષારોનો શરીર વૃદ્ધિના કાર્યમાં વિશેષ ઉપયોગ થાય છે. ફક્ત ગ્રીટીડ પદાર્થ વિશેષ પ્રમાણમાં ખાવાથી રક્ત નામનો એક પ્રકારનો ઉજ્જ્વલતા મુગક રક્ત વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તાવ આવી દાંતને હલાવી નાંખી ત્યાં સોજો ઉત્પન્ન કરી તેમાંથી લોહિ કાઢે છે.

તેમજ ઉદ્ભિજન એસિડોની સહાયથી પંચેન્દ્રિયનો પાચક રસ તીવ્રતાથી વધે છે. તેમાં અપચો થવાનો સંભવ રહેતો નથી. ઉદ્ભિજન અન્નમાં કાંઈક સારક ગુણ છે. જેથી મગ શુદ્ધિ ખરાબર થાય છે. ક્લોરાઇડસ, અને ફોસ્ફેટસ ક્ષાર લોહિના પ્રવાહિણમાં વિશેષ વધારો કરે છે. જેથી લોહિ ગદાઈ જવાનો સંભવ રહેતો નથી. તેથી લોહિનું એક સરળ દ્રવ્ય અને લોહિમાંથી પોષક તત્વોનું શોષણ કરવાની ક્રિયા સતત ચાલુ રહે છે. શરીરમાંથી બહાર કઢાવવા યોગ્ય, ઉચ્છ્વાસ, પરમેવો, મૂત્ર અને મગ વિગેરેનો ત્યાગ કરવાની ક્રિયા ખરાબર થાય છે. અને આ ક્રિયા હંમેશાં સરખી રીતે ચાલુ રાખવામાં ક્ષાર ઉત્તમ મદદ કરે છે.

૫. પાણી—જે ભાગ હાઇડ્રોજન અને એક ભાગ ઓક્સિજનનો રસાયનિક સંયોગ થવાથી તેમાંથી પાણીની ઉત્પત્તિ થાય છે. કાર્બન જથ્થુ પ્રકારના અન્નમાં પાણીનો થોડો ઘણો ખજુ અંશ હોય છે. ફળ અને શાકમાં પાણી વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે. કાકડી તાજુય વિગેરે રસવાળા ફળોમાં ઘણો ભાગ પાણીનો હોય છે. પેટમાં ગયેલા અન્નનો પાણીની સહાયથી પાતળો રસ થાય છે. રસ પાતળો થવાથી પચેન્દ્રિયના જુદા જુદા ભાગોનું તેને પચવાનું કામ સારી રીતે ચાલે છે. અન્નરસ પાતળો થવાથી તેનાં પોષક દ્રવ્યો આંતરડામાં ઘળને મુક્ત રક્તવાહિનિયો દ્વારા લોહિમાં સહેલથી પ્રવેશ કરી શકે છે. અર્થાત તેની શોષણ ક્રિયા ત્વરાથી થાય છે. લોહિનું પ્રવાહિણ પાણીની મદદથી વધે છે અને તેથી રૂધિરા-

ભિન્નરણુની ક્રિયામાં વિશેષ સદાય થાય છે. સિવાય તેનું કાર્ય મળમૂળને બહાર કાઢવાનું છે તેમ જ પાણીથી ઘણી મદદ મળે છે.

જીવનનિર્વાહ અત્યંત કરતાં પાણી ઉપર વિશેષ આધાર રાખી શકે છે. કોઈ વખત પ્રાણિ અન્ન સિવાય કેટલાક દિવસ રહી શકે છે, પણ પાણિ સિવાય ચાંચી શકતું નથી.

પ્રત્યેક જાતના અન્નમાં પાણી થોડે ઘણે અંશે રહેલું હોય છે. તે સિવાય મનુષ્યના પોષણને માટે ૫૦ થી ૮૦ ઓંસ પર્વત પાણીની જરૂર પડે છે.

અન્નના મુખ્ય પ્રકાર સિવાય ચ્દા, કોષી, કોષા, મેસાન્ના, તંમાંકુ, દારૂ ત્રિગેરેનું વ્યસન કેટલાક મનુષ્યોને હોય છે. પણ તેના અન્ન જેવો કંઈ ઉપયોગ હોતો નથી. મેસાન્નાનો ઉપયોગ અન્નને સ્વાદિષ્ટ કરવા માટે હોય છે. ચ્દા, કોષી અગર કોષા જેવાં વ્યસનો કેવળ ઉત્તેજક છે. અતિ પ્રમાણમાં કડક ચ્દા કે કોષી દિવસમાં વારંવાર પીવાથી અગ્નિમાંઘ, અપચો, બંધકાશ વિગેરે નાના પ્રકારના વિકારો શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને આ વિકારો થવાથી આરોગ્યતાની અને શરીરની વધુ ને વધુ કાયમની ખરાબી થઈને તેમાંથી અસાધ્ય રોગો ઉત્પન્ન થઈ મનુષ્યશ્રીણુ આયુષી થાય છે. માટે વિવેકી મનુષ્યે કોઈ પણ પ્રકારનું વ્યસન કરવાની જરૂર નથી.

અપૂર્ણ.

ગર્ભિણી સ્ત્રીના પ્રસવ દુઃખનો ઉપાય.

(અનુસંધાન ચાલુ અંક ૫, પૃષ્ઠ ૧૯૬ થી.)

(લેખક શ્રીયુત ડાક્ટર કે. સી. ઓડી. એમ. ડી.)

મનુષ્યોના જન્મ વખતે શરીર જેવું જળચાન હોય છે તેવાજ શરીરના સ્વાસ્થ્ય, જળ વિગેરેને જોગવે છે, ગ્રહ પ્રકૃત નિયમથી કદી જળચાન અને કદી નિર્મળ થઈને ઔશ્વરીક કાર્ય કરે છે. સૂર્યદિગ્ધ પોત પોતાની સ્થાનિક સશક્ત જળામળ અનુસાર પૃથ્વિના ઉપર યચારીતિ શક્તિ પરિચાલન કરતા રહે છે. મનુષ્યો પૃથ્વિના અંતર્બુક્ત જીવ છે તો તેના ઉપર ગ્રહોની યચાસંજવ શક્તિપરિચાલન કેમ ન હોઈ શકે? પૃથ્વિ અને સર્વ ગ્રહ સૂર્યની સાથે પરસ્પર આકર્ષણીય શક્તિ રાખવાને લીધે આખા જગતના સર્વ ગ્રહો પોત પોતાના સ્થાનપર રહીને પરિભ્રમણ કરે છે. કોઈ ગ્રહ પણ પોતાના સ્થાનથી બ્રહ્મ થઈ શકતા નથી. આ પ્રકારે પરસ્પર શક્તિના ક્રિયાનુસાર એકના ઉપર બીજાની ક્રિયા સહજમાં થઈ શકે છે. જેમ સૂર્ય અને પૃથ્વિના પૃર્વોક્ત રૂપ પરસ્પર સશક્તિ વશ સૂર્ય પૃથ્વિને ગરમી આપે છે અને પૃથ્વિમાંથી રસ ખેંચે છે. આ પ્રકારે ચંદ્રમા પૃથ્વિને રસ આપે છે. આ પ્રકારે પરસ્પર આકર્ષણીય શક્તિવશ અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાને દિવસે સૂર્ય પૃથ્વિનો રસ ખેંચવાને લીધે અને ચંદ્રમાના તેના વિપરીત દશામાં સ્થિત આકર્ષણિય શક્તિ દ્વારા યવતીય રસ પરસ્પર ઉઘટી ચાલથી એકચિત્ત થઈને સર્વેના રસાકર્ષનાનુકૂલ્ય કરે છે. આને લીધે પૃથ્વિપરના સમુદ્રનું જળ ઉલટાઈને પ્રયજ જવાર-ઝાર ઉત્પન્ન કરે છે અને તે તિથિયોમાં જીવના શરીરમાં રસ-પ્રાપ્ત પ્રયજ ચંદ્રમાની શીતવ્રતાથી અત્યંત વર્ધિત અથવા સૂર્યની આકર્ષણ શક્તિ પુર્વ પ્રમાણે પ્રયજતા મેઘનીને સર્વથી ન્યુનાધિક પરિમાણથી સ્વાસ્થ્ય પણ કમી કરી નાંખે છે. સૂર્યની ચાલના પ્રમાણે આપણી રતુઓમાં પણ બેદ હોય છે.

સર્વ જ્યારે કઈ રાશીપર આવે છે ત્યારે આવજીમાં વરસાદ વરસે છે, અને સર્વના કન્યારાશિ પર આવવાથી શરદ રતુનો પ્રવેશ થાય છે અને જગત શોભાયમાન થાય છે. રતુઓની સાથે સાથે મનુષ્યના શરીરની ધાતુઓમાં પણ ફેરફાર થાય છે. અને કાંઈ અંતર પણ થઈ જાય છે જેમકે વર્ષા કાળમાં વાયુ પ્રકાપ થાય છે અને શરદ રતુમાં પિત્ત પ્રકાપ ધત્યાદી થાય છે. અને દરરોજ સવારમાં કફ, બપોરે પિત્ત અને સાંજે કા, વાયુનો પ્રકાપ થાય છે.

આ પ્રકારે આત્માવસ્થામાં કફ, યુવાનીમાં પિત્ત અને વૃદ્ધાવસ્થામાં વાયુનો પ્રકાપ પ્રબળપણે થાય છે. આની શક્તિનો વિચાર કરવાથી જણાય છે કે ગ્રીષ્મ રતુમાં મંગળ અને રવિ પ્રબળ હોય છે. અને પિત્તની પ્રબળતા થાય છે. વર્ષા કાળમાં ચંદ્રમા બળવાન થાય છે. આ કારણથીજ તેની શીતળતાથી કફનો સંચાર થઈને વાયુને રોધીને પ્રકાપાવે છે. અને જીવન કાળની મધ્યમ અવસ્થામાં ગ્રહોના સાધારણ અધિકાર અનુસાર કાળ બેદ થાય છે.

જીવન કાળમાં પ્રથમ ચાર વર્ષ સુધી ચંદ્રમાનો અધિકાર હોય છે. ચંદ્રમા શીત ઉત્પન્ન કરે છે. આ વખતે કફ, શ્લેષ્મની પ્રબળતા થાય છે. શ્લેષ્મને જીવના બળના આધાર રૂપ કહીને તેને બાલાકફ કહે છે. બાલાવસ્થામાંજ જીવના શરીરમાં બાલાકફ વધે છે અને તેજ શક્તિયોને વધવાનો યથાર્થ સમય છે. એ વાસ્તે સ્તન કે જે શ્લેષ્માજનક જલ સંબધી પદાર્થ છે તે તે વખતે શરીરના પોષક રૂપ થાય છે. ચંદ્રમા મસ્તક, ઉદર વિગેરે ઉપર આધિપત્ય રાખે છે. તે ઉપરાંત દશ વર્ષ સુધી બુધનો અધિકાર હોય છે. બુધ વાત, પિત્ત અને કફને સમાન રાખે છે. આ વખતે પૂર્વ સંચિત યથાસમાવેશ કમથી કામ કરવાનો પ્રારંભ થાય છે. એ વાસ્તે આ વખતે સ્વભાવથીજ ચંચલતા, વાતચિત કરવામાં ચતુરાઈ અને શુદ્ધિનો પ્રકાશ હૃદયમાં આવવા લાગે છે. એજ કારણથી આ વખતે વાતો કરતી વિગેરે જેટલું શિક્ષણ અને તે અનુસાર ક્રિયાદિમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. બુધ મસ્તક અને જીહ્વા ઉપર અધિકાર રાખે છે, આ દેશમાં ચૌદ વર્ષની અવસ્થામાં સ્ત્રિયો ગર્ભવતિ થાય છે. સાધારણ રીતે ચૌદ વર્ષની અવસ્થાથી શુક્રનો અધિકાર થાય છે. આ વખતે સર્વને જ્વાની આવેલી હોય છે. શુક્ર રત્નેયજીને ઉદીપન કરે છે અને વાકપટતા, રસસતા વિદ્યાસિતા, વિગેરે મનુષ્યમાં પ્રકટ થવા લાગે છે. શુક્ર ગ્રિવા અને જ્ઞાનેન્દ્રિયોની ઉપર આધિપત્ય રાખે છે. આ પ્રકારે યથાક્રમે રવિ, મંગળ વિગેરે આધિપત્ય કરે છે. બાયોફોસ્ફિકના નિદાનમાં ફોસ્ફેટ ઓફ પોટાશ (Phosphate of Potash) મેપ રાશિ ચંદ્ર સ્વરૂપનું કામ કરે છે. મેપ રાશિનો માલિક મંગળ છે અને તેના અધિકારના સમયે સાધારણ સ્ત્રિયોને ગર્ભ રહે છે. મંગળ રક્ત અને ગ્રીવાની ઉપર અધિપત્ય રાખે છે.

જીવન કાળમાં શુક્ર, રવિ અને મંગળનું સાધારણ રીતે શરીરના ઉપર આધિપત્ય રહે છે. અને જન્મ કાળના ગ્રહોનું પોત પોતાના સ્થાનીય બળની અનુસાર કાર્ય થાય છે. જન્મ કાળમાં જે સ્ત્રિયોને શુક્ર, રવિ અને મંગળ વિરૂદ્ધ હોય છે. તેને પ્રસવના સમયે નિશ્ચય કષ્ટ પડે છે. જ્યારે આપણા લોકના શરીરની ધાતુ પ્રબળતા સ્વભાવ સિદ્ધ હોય છે ત્યારે તેના બગડવાથી સ્વાસ્થ્યનું બગડવાનો અવસ્ય સંભવ છે. અને ગર્ભસ્થિત બાળકની ઉપર ચંદ્રમાનું આધિપત્ય રહે છે. ચંદ્રમા મસ્તકના ઉપર આધિપત્ય રાખે છે આથીજ બાળકનું મસ્તક પ્રથમ બહાર નિકળે છે. ફોસ્ફેટ ઓફ પોટાશ ગર્ભિણી સ્ત્રિયોને

ચોક્કસ રીતે સેવન કરવાવાથી પ્રસવ વખતનાં નાનાં વિધિ મંકરોથી તેની રક્ષા થશે. વાત નફિ છે. પ્રસવ કાળમાં તેની અસાધારણ ક્ષમતા જોઇને ધાત્રી વિદ્યાલિસ ચિકિત્સકોને આશ્ચર્ય થાય છે. અને તેથી અમે સાધારણ રીતે ગર્ભિણી સ્ત્રીઓને તેનો નિયમિત વ્યવહાર કરવાની અનુમતિ આપીએ છીએ. આમાં કાંઈ પણ પ્રકારનું ઝેર હોતું નથી કે જેથી ગર્ભિણીને કાંઈ પ્રકારની હાનિ થાય તેનો વ્યવહાર કરવાથી પ્રસૂતિકા અને બાળકનું રક્ષણ કવચની તુલ્ય થાય છે, તેમાં હારથી બાળકને જન્મ થતી વખતે કાંઈ પણ પ્રકારનું ગર્ભિણીને કષ્ટ થતું નથી, અને કાંઈ વિગેરેને બોલાવવાની પણ જરૂર પડતી નથી, અથવા તો કાંઈ પ્રકારનું ગર્ભિણીને હેરાન થતું પડતું નથી, કડકદરે વિગેરેને બોલાવવાના પર્વની આવશ્યકતા પડતી નથી, અને કાંઈ પ્રકારનું કષ્ટ સહેવું પડતું નથી, તેનો પ્રયોગ આ પ્રમાણે કરવાનો છે કે જે જૈન દરેજના સવાર અને સાંજે સેવન કરવું. અને પ્રસવ કાળ વખતે જૈન, જૈન કરીને દસ દસ મિનીટ આપવાથી થોડાજ સમયમાં નિર્વિધનપણે પ્રસવ થાય છે. તેમાં કાંઈ સંદેહ નથી, દવા ગરમ પાણીની સાથે પીવાથી અધિક લાભ થાય છે, તે દવા (ફોસ્ફેટ ઓફ પોટાશ,) નિચેની વસ્તુઓની અને છે.

પોટાશિયમ નામની ધાતુ, હાઇડ્રોજન, ઓક્સિજન નામના ગેસ અને ફોસ્ફોરસ નામની ધાતુ આ ત્રણેયના પરસ્પર રાસાયણિક સંયોગ દ્વારા ફોસ્ફેટ ઓફ પોટાશ તૈયાર થાય છે.

વિવિધ ધરગતુ વૈદુ.

(લેખક:—વૈધ. દુર્લભદાસ હરજીવનદાસ પારેખ.)

મંત્રહણી—અતીસાર.

૧ નાગરમોથ, મોચરસ, લોદર, ધાવડીનાં ફુલ, કાચા ખીસાનો મર્લ, છંદ્રજવ, અશીષુ, સુદ કર્કેલો પારો, શુદ્ધ ગંધક એ નવે વસ્તુ સરખે ભાગે લઈ વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરવું તેમાં મોચરખીજાની ભરમ, તોલા ૨ મેજવંરી રાજ સવાર સાંજ ૧૦ તોલા મધમાં મેજવંરી ચાટવું.

૨ શુદ્ધ પારો; શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ હીંગળો; દંકણપાર, સુંદ, મરી, પીપર, જાયફલ; લવીંગ, તેજપાલ, હાથાપચી; ચિત્રક, નાગરમોથ, ગજપીપર, તાર, સુગંધીનાજો, અમ્રખ ભરમ, ધાવડીનાં ફુલ. અતવીક્સતીકળી, મોચરસ, અશીષુ, એ સર્વે વસ્તુ ચાર ચાર તોલા લઈ સર્વેનું વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરી એક માસા (૭ રતીભાર) ચૂર્ણ. સાંકરતી સાથે ખાતું. તેથી—મંત્રહણી અને ધાતુદ્રુદિ આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે.

ઉંઘ લાવવાની દવા—અશીષુ ૧૨ ઘઉંભાર, તુખમકાદુ ૩૦ ઘઉંભાર, પીપર ૩૦ ઘઉંભાર, કાળાં મરી ૩૦ ઘઉંભાર, સુક ૩૦ ઘઉંભાર, સર્વેનું ચૂર્ણ કરી ખાવળના ચુંદરના પાણીએ ગોળા વાળવી. તેની માત્રા ૧ વાવની લેવી.

માઢેથી લોહી ઓઠકડું—સુગંધીવાળો, ચંદન, ખસ, મોથ, પીતપાપ્રકો સર્વે સરખે વજનને લઈ ઉકાળો કરવો તે કરે તૈયાર પીવું.

ત્રીદાપની દવા—શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ પારો; તામ્ર, લોહ, અમ્રખ, ત્રીફળા, શીલાજીત, શુભળ, ચિત્રક તે સર્વે તોલો ૧ પ્રમાણે લેવું, તેમાં ૫ કડુ લેવું તેની ગોળાઓ વાળવી તેની માત્રા વાલ ૧ની ગોળી કરવી. રાજ સવારે સાંજ બે બે લેવી તેના ઉપર ઉકાળો—ચીકળો, અરકુશી; આદુ, દરેક ૨ ૧ ભાર લઈ તેનો ઉકાળો કરી એક અધોળ પીવો.

નેત્ર રોગના ઉપાયો.

૧ જેડીમંથ, ગેર, સિંવાલુણ, દારકલદર, ખાપરીયું, ગરમ પાણીમાં વાટી આંખના દરદો લેપ કરવાથી આંખનાં દરદો મટે છે.

૨ આવળનાં બીજને વાટી ઝીણું ભરણ માફક કરી આંખવાથી દુખતી આંખ સારી થાય છે અને આંખમાં ચડેલું લોહી તોડી નાંખે છે.

૩ દારૂડીનું દુધ નેત્રરોગને માટે અકસીર છે.

૪ ચોમાસામાં જે અણુશીયા થાય છે તે સુકાઇ ગયેલા અણુશીયા લાવી વાટી ભૂકા કરી તે ભૂકાને રૂમાં વીંટી તેની વાટ નાટી કરવી. તે કાકડાને ઘીમાં બેળા દીવો કરવો ને તેનું કાળજી પાડવું તે કાળજી આંખમાં આંખનું તેથી રાતે અગર દીવસે અંધારામાં પુરતી સેસતી માફક દેખે છે.

૫ ખાખરાના મૂળમાંથી વીધીસર તેજ પ્રાપ્તી તે તેજ આંખવાથી આંખનાં દરેક રોગ મટાડે છે.

૬ સર્વે નેત્ર રોગદર નેત્રાંજન—કાળા નાગના પેટની અંદરની ચરખી લાવી તેને લો-
હાની નાની તવીમાં કે એક હાલીઆમાં ચરખી નાંખી અંધારા ઉપર મૂકી તેનું તેજ બના-
વવું, તે તેજ ગાળી લઈ તેમાં રતી વાટો બે ત્રણ બેળા દીવો કરવો તે દીવાની (મસ) ઉપર કાળજી પાડવું તે કાળજી આંખમાં દીવસ ૩૦ અંજન કરેથી આંધળા જેવો માણસ દેખતો થાય છે અને મુઠ ગર્ભવાલી બાળને ગર્ભનો પ્રસવ થાય છે.

વંધ્યા રોગ.

(લેખક. વૈદ્ય કૃષ્ણરામ લલાનીરાંકર.)

(૨)

ભારતવાસી પ્રિય બંધુઓ! વંધ્યત્વપણું એ શરમીદગી માની, બાળક એ આનંદનો ઝરો માની, બાળકો રમાડવાની તિવ્ર છાસાથી, વારસો સોંપવાના હેતુથી, અગર શ્રાદ્ધ પહેલેથી સ્વર્ગે જવાની લાલસાથી કે અન્ય કારણોથી—ગરીબ या તવગર, રાગ અને પ્રગ્ન, સામાન્ય રીતે સર્વ બંધુઓ, સંતતી માટે પુણું ઇચ્છા રાખે છે અને વક્ષમાં મારે છે. એ નિઃસંદેહ છે. આ ઇચ્છાને સ્વાધિન થઈ કાઈ કાઈ વખત મુધરેલા કહેવાતા અંતે અધિકાર પ્રાપ્ત કરેલા પુરો પણુ વ્હેમ વહનમાં તણાએલા અમારા જીવામાં અને સાંભળવામાં આવેલા છે.

પાલીતાણા પાસે સાત નેસ કરી એક નેસ છે. ત્યાં એક “ભરવાડ” “મને નાગ પસંદ” છે. એવી વાતો ઉડતાં સેંકડો મનુષ્યો—ત્યાં અંધ મટવાને, સંતતી લેવાને, અને દરદોથી મુક્ત થવા થોડાં વરસ પહેલાં ગયાં હતાં. અને રથે રથે એજ વાતે આ વિભાગમાં ચાલી રહી હતી. અંધ શ્રદ્ધાની પણુ બચ્ચિદારી છે. કહેવત છે કે—“દુનિયાં છુકતી છે પણુ છુકાવને વાત્રા ચઢીએ” એ કહેવત આ વખતે સાચી કરી હતી. લાલ તો પ્રભુની કૃપા કે દયા ઉપચારથી જ થયો હતો અને થાય છે. વાસ્તવિક રીતે—સંતતી ન થવામાં સ્ત્રીઓ કે પુરો, દરદો या શારીરિક ખામીને આધિન હોય છે.

પુરોની ખામી—(૧) બાલ્યાવસ્થામાં હસત દોડતી બંધકર કુટુંબથી પુરુષત્વ ખોઈ-
હતી લુલાનીમાં વૃદ્ધ જેવા ના લાયક બની ગયા હોય છે—(૨) કાઈ પ્રવાવસ્થામાં અંતિ

રતિવિનાશમાં પડી ઉપદેશ જેવા મહાન આધિને વશ થયા હોય છે. (૩) પ્રમેહ-નપું-
પકરવપણું. (૪) નિર્જીવ વિર્થ. (૫) સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે પ્રેમની ખામી. (૬) સ્ત્રીને રત્ને દર્શન
પહેલાં કાચી કુમળી વયમાં સંસાર બ્યવહારમાં પોતાને લાયક ગણી કાચાં ફળ લેવાં હોય
છે. આવા આવા અનેક દોષો કરી પ્રાપ્તો પોતલો ખાંધો હોય છે, તેથી સંતતી રમાડવાને
બેનસિંચ રહેવાય છે. વિર્થ એ શરીરનો રાગ છે-સ્ત્રીઓએ ૧૬ વર્ષ અને પુરુષોએ ૨૫
વર્ષ બ્રહ્મચર્ય પાળી પછી મંસાર માંડવો બેઠાં. એક પતિવ્રત અને એક પત્નીવ્રત પાળવું
બેઠાં. પછી બેઠાં હોય કે સંતતી કેવી પણમી ઉત્પન્ન થાય છે ?

ભાગ્યોદય—અગષ્ટ ૧૯૧૫ ઇ.સ. ૨૪૦ મેં કેટલીએક હકીકત આપી છે. તેમાં
વિશેષ પ્રકાશ પાડવા, આજે આ લેખ આપની સેવામાં અને વાંચનારી આશ્રમની સેવામાં
રજુ કરું છું.

(૧) ગર્ભસ્થાનની જન્મઘડી કંઈપણ ખોટા ખાંપણ-એટલે જન્મનું અવયવોની અપૂર્ણ-
તા, કાઢને ગર્ભ સ્થાન ખીન્નપુલ્લ હોતું નથી; અગર હોય છે તો બહુજી જીવું અગર નાતું
હોય છે. ઉમ્મરે બધા અવયવો ખીડ્યા છતાં ગર્ભાશય નહોતો તેની સાથે ગર્ભ અંક પણ
હોતા નથી. પ્રસવ માર્ગનો દાર હોય નહીં અગર બંધ હોય છે. આવી સ્ત્રીઓને સ્તન
પણ હોતા નથી. આવી સ્ત્રીઓ મોટી યાવ તોપણ છોકરી જન્મેલા છે. બાંધો બરાબર
વધતો નથી. કાંઈ કાંઈ વારતો આવી છોકરીમાં પુરુષ જેવાં લક્ષણ હોય છે. પ્રસવ દાર
કુંકું હોય અગર હોયજ નહીં. અથવા ફળવાહિની અપૂર્ણ કે-ખામી વાળી હોય. (ફળવા-
હિની-ગર્ભ અંકની સાથે બેઠા બાલુએ બે નળી ગર્ભાશય સુધી હોય છે તે.) સ્ત્રીના, ઉત્પત્તિ
અવયવો અને તેના માર્ગો સાંકડા એટલે સંકોચાએત્રા હોય તો તેથી પણ ગર્ભ રહે નહીં.
જેમકે પ્રસવ માર્ગનો સંકોચ અંદર પડેલો બહુ કડવું હોયતો અંતરાય આવ્યા છતાં બહાર
ન આવવાથી અંદર જમાવ થાય છે અને ઋતુ વખતે પીડા થાય છે; તેથી રક્તની ગાંઠ
સોજે, પીડા વગેરે દરદો થાય છે.

આડો પડેલો હોય તેનાં લક્ષણો-સ્વામી સમાગમની અડચણ પુરી ઉમ્મર થયાં
છતાં અને છાતી વગેરે અવયવો ખીડ્યા છતાં દરમાસે પીડા થાય, પણ રક્ત બહાર ન
આવે; ત્યારે એમ સમજવું કે-આડો પડેલો છે. અગર માર્ગનો સંકોચ છે.

(૨) કમળનું ફેરી જણું કમળનું મોં પ્રસવ દાર તરફ રહેવાની જરૂર છે. કમળ
જરા પણ ફેરી જાય, અને પ્રસવ દારથી જરા છેડું જાય તો પણ ગર્ભ રહી શકતો નથી.
ઉપાય-કમળ ફેરી જાય તો કાંઈ દવા આપવાથી કે અંદર લેવાથી સીધું થાય નહીં.
પણ તે ફેરવાનાં જે કારણો હોય તે દૂર કરવાં; અને યોગ્ય સ્થિતિમાં સુવાડીને આંગળીની
મદદથી શુક્રિથી ફેરવી શકાય છે.

કમળ ફેરી ગંવાની નીશાની—(૧) સ્વામી સમાગમ વખતે પીડા થતી. (૨) અંત-
રાયની પીડા. અંતરાય બહુ અથવા એછા થવો-અને દરદ સાથે થવો. (૩) ગર્ભાશયનું
હોંડ ઉતરી આવવું. (૪) વરમ થવો. (૫) છોકરાં નહીં થવાં. (૬) પેશાબ બહુ થાય કે
ટપક્યા કરે. (૭) આડો કમળ રહે. હરશના જેવું દરદ લાગે. (૮) કમળ વાંસો અને
માથામાં પીડા થતી. (૯) કસુવાવડ થાય એમાંની કેટલાંએક લક્ષણો હોય ત્યારે કમળ
ફેરવું જાયવું.

(૩) સ્વામી સંબંધ ન થઇ શકેવો-યોની પટ્ટા બહુ મજબૂત હોયતો સમજામ અર્થલવિત બનેછે. કદાપિ કુદરતિ રીતેજ માર્ગ મોકાયાએસો હોય-માર્ગમાં તેનાં જખમ કે ઘાટ હોય, માર્ગ બહુ ટુંકો હોય, મોં બહુ સાંકડું હોય, સંબંધ માર્ગમાં તેના ઉપર કે કમળના મોં ઉપર જખમ હોય, કે તે ભાગ આગળ કાચો પડેલો હોય, આવા કારણોથી સમાગમ દુખ દાયક થઈ પડે-મોટી સ્ત્રીને ઘણીવાર દીરૂનીયા જેવાં વક્ષણ થઈ આવે છે.

ઉપાય-પડેલો સખ્ત હોય તો કાતરથી કપાવવો. અને રૂઝ ઝાવનારી દવાનું પોતું મારવું. જો જખમ હોય તો રૂઝવાના ઉપાય કરવા. માર્ગ સાંકડો હોય તો પહેળો કરવાનું યત્ન આવે છે તે પહેરાવવું. ચીરા પડ્યા હોય તો રૂઝવાના ઉપાય કરવા. અને જો કારણો દ્વાર ન થાય ત્યાં સુધી સમાગમથી દૂર રહેવું.

(૪) ગર્ભાશયમાં કોઈગાંઠ આડી હોય અથવા ચરખી નમી ગઈ હોય તો તેથી પણ દલાડા રહેવાનો અટકાવ થાય છે. ગર્ભ ન રહેવા માટે સ્ત્રીના અધા ઉત્પત્તિ અવયવો અંપૂર્ણ સારી રીતે ખુદ્દા તથા રોગ વિનાનાં બેઠકે.

(૫) જો સ્ત્રીનું શરીર ટુક્કી નવથ તેને ગર્ભ રહેતો નથી. એને આડી ગઈ કહે છે આડી જવું એટલે ચરખીથી શરીર બહુ યથ જવું.

(૬) પરમો, ચાંદી, પ્રદર વગેરે કારણો-દલાડા ન રહેવાનાં દરદરૂપ છે. આવાં દરદારો સ્ત્રીના ગર્ભાશયમાં વરમ થાય છે. એ વરમ મટે તો દલાડા રહે. વરમવાળી સ્ત્રીને દલાડા રહે તો ગર્ભ અવતરી મરી નવથ. કોઈ રતવા છે એમ ઓછામાં છે તેજ આ દરદર કોઈ કોઈ આ દરદરે જાતીની ચાંદી પણ કહે છે. આથી સ્ત્રીને “દુગધૂત” ધણું સરસ કામ કરે છે. અમોએ “દુગધૂતથી.” પુષ્કળ કમુવાંવડો અને મરતાં બાળકો અટકાવ્યાં છે.

હવે એક ગોરજ મહારાજ આ સંબંધમાં સાત કારણો બતાવે છે અને તેના ઉપાયો કહે છે તે તેનાપર ઉપયોગી બાબત યથ પડશે તે નીચે પ્રમાણે.

(૧) કમળ ફરે તેથી ગર્ભ નરહે. ૨. કમળ ઉપર માંસ ગંધાય તેથી ગર્ભ ન રહે. (૩) સંગ કરવાથી હૈયુ દુખે તો યોનીમાં કીડા જાણુવો, તેથી ગર્ભ ન રહે. (૪) દેહમાં પિત્ત હોય તો અંતરાય બેસો આવે તેથી ગર્ભ ન રહે. (૫) દુધિરાપિતથી ગર્ભ ન રહે (૬) યીત હોય તો ગર્ભ ન રહે. મોંએ લોટી યુકે. (૭) બૂત. પ્રેત પિરાણ ગદ્ગદાય, સાતે રોગના ઉપાય અને ચિન્હો--(૧) અંગ-શરીર ધ્રુજે તો કમળ ફરવું જાણવું તેને કપાલીઆનાં મીજ અને મોર પીંછાએકાં વાટી ન્હાયા પછી દીન ત્રણ યોની ધોવ-રાવવી. તો ગર્ભ રહે. (૨) અંગ કયાં પછી કડ દુખે તો કમળ વાયે બધાણું જાણવું ન્હાયા પછી દીન ત્રણ દીંગ તેવ્રમાં ઉકાળી યોની ધોવરાવવી તો ગર્ભ રહે. (૩) સંગ કયાં પછી પગની પીંડી દુખે તો માંસ બધાણું જાણવું. તેને ઘોણું છરું. દાઘીના નખ વાટી સરસીયા તેવ્રમાં ઉકાળી યોની ધોવરાવવી. (જલુ પછી દીન ત્રણ.) માંસ ટુક્કી મરી ગર્ભ ધરે. (૪) સંગે હૈયું દુખે તો કીડા જાણુવો. સાકરના પાણીમાં દરદાં અને બેઝ પલાળી રેતુપછી દીન ત્રણ યોની ધોવરાવવી. કીડા મરે અને ગર્ભ રહે. (૫) સંગ કયાં પછી ફટી તથા યોની દાઝે. પરસેવો થાય તો પિત્તરોગ કહીએ. કપુર, માલવણ, આવચી કાળાં મરી. જાયફળ, મીરજ, કેસર સાથે યોની ધોવરાવવી એ રેતુ પછી દીન ત્રણ ગર્ભ રહે. પ્રથમ લોહી કાણુ આવે તો પિત્ત કહીએ.

(૬) સીન હોય તો ગર્ભ ન રહે. મોંએ લોટી યુકે-ઉપાય ભમરીનાં ધરુએકાં કરી ઉમળી રેતુપછી દીન ત્રણ યોની ધોવરાવ્યે-સીન જાય. (૭) બૂત પ્રિનાદિક મારે મંત્ર આ ઉપાય પછી દેટલાએક ઉત્તમ જાણાય છે.

ઈંગ્લંડના રાજકુટુંબનું યુરોપનાં બીજાં રાજકુટુંબો સાથેનું સંગપણ.

૧. ઇંગ્લંડ અને જર્મની—નામદાર પંચમ લ્યોર્ડ અને જર્મનીનો ફેસર અને મામા ફોઈના દિકરા લાઇ થાય છે.

ના. શહેનશાહ લ્યોર્ડ—જેમ નામદાર મહારાણી વિક્ટોરીયાના પુત્ર સ્વ. ના. સાતમા એડવર્ડના પુત્ર થાય છે તેવીજ રીતે

જર્મન ફેસર—એ ના. વિક્ટોરીયા રાણીની પુત્રી પ્રીન્સેસ ફેડરીક જર્મનીના પુત્ર થાય છે.

૨. ઇંગ્લંડ અને રશિયા—રશિયાના ના. ઝાર અને ના. પંચમ લ્યોર્ડ અને પ્રમા મંચીઆઈ લાઇ થાય છે. એટલે ના. પંચમ લ્યોર્ડનાં માતૃથી રાજમાતા એલેક્ઝાન્ડ્રા અને રશિયાના ના. ઝારનાં માતૃથી અને સગી બેનો થાય છે.

વળી ના. વિક્ટોરીયા રાણીની દિકરી પ્રિન્સેસ આન્નીસની પુત્રી ઝરીના એ રશિયાનાં રાણી છે એટલે,

જેમ ના. પંચમ લ્યોર્ડ અને ફેસર, મામા ફોઈના લાઇ થાય છે તેમ રશિયાનાં રાણી ઝરીના એ ના. પંચમ લ્યોર્ડનાં ફોઈની દિકરી થાય છે.

૩. ઇંગ્લંડ અને બેલ્જિયમ—બેલ્જિયમના રાજા એ મહારાણી વિક્ટોરીયાના માકાના દિકરા લાઇ કાઉન્ટ આર્થ ફલેન્ડર્સના પુત્ર થાય છે. એટલે શહેનશાહ પંચમ લ્યોર્ડ અને બેલ્જિયમનો રાજા અને વિક્ટોરીયા રાણીના પ્રપૌત્રજ મળાય.

૪. ઇંગ્લંડ, ગ્રીસ અને જર્મની—ગ્રીસનો રાજા પહેલો લ્યોર્ડ તે રાજમાતા એલેક્ઝાન્ડ્રાનો લાઇ થાય એટલે ના. પંચમ લ્યોર્ડનો મામા થાય છે, અને તેના પુત્ર કાઉન્ટ પ્રીન્સની યુવરાણી તે મહારાણી વિક્ટોરીયાની ઓકરી ઇમ્પ્રેસ ફેડરીક જર્મનીની પુત્રી, અને જર્મન ફેસરની સગી બહેન કાઉન્ટ પ્રિન્સેસ છે.

એટલે ગ્રીસનો યુવરાજ કાઉન્ટ પીન્સ, ના. પંચમ લ્યોર્ડનો મામાનો દિકરા લાઇ થાય છે. અને તેની યુવરાણી કાઉન્ટ પ્રિન્સેસ તે તેમની ફોઈની છોડી બેન અને ફેસરની સગી બેન થાય છે.

૫. ઇંગ્લંડ અને સ્પેન—ના. લ્યોર્ડ જેમ મહારાણી વિક્ટોરીયાના પૌત્ર છે તેમ સ્પેનની રાણી એ વિક્ટોરીયાનાં પૌત્રી છે. ઇંગ્લંડ અને સ્પેનનો યુવરાજ અને મહારાણીના પ્રપૌત્ર છે.

૬. ઇંગ્લંડ અને પોર્ટુગાલ—પોર્ટુગાલનો રાજા મેન્યુઅલ ના. મહારાણી વિક્ટોરીયા રાણીની પીયરની વ્યભુથી પ્રપૌત્ર છે.

૭. ઇંગ્લંડ અને સ્વીડન—ના. પંચમ લ્યોર્ડની કાકાની ઓકરી બહેન એટલે ડ્યુક આર્થ કોનાટનો ઓકરી પ્રિન્સેસ માર્ગરિટનું લગ્ન સ્વીડનના યુવરાજની સાથે કર્યું છે. એટલે તે સ્વીડનનાં લાવિ રાણી છે.

૮. ઇંગ્લંડ, ડેન્માર્ક અને નોર્વે—ડેન્માર્કનો હાજનો રાજા એ રાજમાતા એલેક્ઝાન્ડ્રા રાણીના સમા લાઇ થાય છે. જ્યો શહેનશાહ લ્યોર્ડના સમા મામા થાય છે, અને શહેનશાહનાં સગી બહેન પ્રિન્સેસ માંડ એ નોર્વેની રાણી છે.

વૈદક ટુચકા સંગ્રહ.

પ્રદર—કાચા ફેળાંને દુધમાં મીઠાવીને ખાવાથી સર્વ પ્રકારના પ્રદર રોગ મટે છે.
સોમરોગ—સ્રીઓને ઘોળી ધાતુજની—એવેત પ્રદર. પાકાં ફેળાં, આમળાંતો રસ, મદ, ખાંડ અને દુધ સર્વને એકત્ર મેળવી પીવાથી સ્રીઓનું સોમધાતુનું જડું બંધ થાય છે.

ત્રિદોશરુગ—સંખ, સીંધાલુણુ, શેકેલીલીંગ અને મરી સુંક અને પીપર સર્વનું સરખે ભાગે ચુર્ણ કરી ગરમ પાણી સાથે ૨ વાઘની માત્રામાં લેવાથી ત્રીદોષ જનક રુગ મટે છે.

ધાતુપુષ્ટિ—ગાયનું ઘી ૨ શેર અને દુધ ૨૦ શેરમાં સંતાવરીનું ચુર્ણ અઘોં શેર પકવડું. તૈયાર થયે સાકર, ઘુટેલી પીપર, અને મદ તે ઘીમાં મેળવી સેવન કરવાંથી અત્યંત વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે.

સ્રીઓનું ધાતુશુદ્ધિ—પીપર, પીપરી મૂળ, ચવક, સુંક, અજમો, છરે કાળીછરી, હળદર, સંચર, મીઠું સર્વને સરખે ભાગે લઈ બારીક વાટી વસ્ત્રમાળું ચુર્ણ કરે કાંઈકમાં પકાવી તેનું પાન કરવાથી સ્રીઓનું દુદ્ધ શુદ્ધ અને વિકાર રહિત થાય છે તથા દુધ વધે છે.

ગર્ભિણીસ્રીનું રુગ અને તાવ—નાગરોગ, ગળા, ખીકું, સુંગંધી વાગે સર્વના ક્વાચમાં મદ મેળવી પીવાથી ગર્ભવંતીસ્રીનું રુગ તથા તાવ મટે છે.

ઉત્તરી—વરીપાળી તથા કપુરી મધુરીનું ચુર્ણ પાણીમાં પીસી પીવાથી બધી બનન ઉત્તરી મટી જાય છે.

હરશ—કમ્બુગાનાં ફળાં પાંનને કાંઈકમાં પકાવીને શાકની પેઠે ખાવાથી હરશ મટે છે.

સમઘણી—છરે, સાદછરે, ધાણા, સુકીકુચી અને દુધેલીતો છોડ સર્વે સરખે ભાગે લઈ ચુર્ણ કરી કંઠા પાણી સાથે ખાવું અને અઘળીનું શાક દહીં વિગેરે ખોરાક ખાવે જેથી સમઘણી મટે છે.

મુત્રકમ્બ—સરેક તરનો જોળ અને ગુંદીના પાનનું ચુર્ણ ઉનાં પાણી સાથે પીવાથી ભયંકર મુત્ર કમ્બ મટે છે.

પ્રમેહ—સેમળાનું ચુર્ણ અને સાકર સર્વે ભાગે લઈ સવારમાં ૨ વાઘની માત્રાથી ખાવાથી મટે છે.

કમળો—અઘોં તોસો અધાકાનું મુળ અને અઘોં તોસો ખીજડી—સમડીનું મુળ જાનને બાંસમાં વાટી પીવાથી કમળો, મોઝા અને પાંડુ રોગ મટે છે.

આવતો અંક.

આમારો આવતો અંક દીવાળીનો જલાર. પડ્યો તે ગરોળદર દિવાળી. ઉપરે દરેક માદકને મળશે. તે અંક સાથે નવા વર્ષનું પંચાંગ દરેક માદકને ભેટ મળશે. તે અંકથી લેવું. મારે તા. ૧ લીએ ઉતાવળ કરવી નહિ. -- તંત્રી બાબોદય.

૭ રતવા—તુંળીનાં બી, વાવડીંગ, કકુ, એરંડાનાં બી, લીંબડાંની લીંબોળા, કુંવા-
ડીયાંનાં બી, બાવડી, અંદાણનાં બી સર્વે ભાગે લઈ ખાંડી તેજમાં ધુંટી ધુપેજની
માફક તેજ ગાળી તે તેજ રતવા ઉપર ચોપડવાથી મટે છે.

ખસ—સીંધવખારને કુંવરપાંડાંના રસમાં ધુંટી ચોપડવાથી સુખી ખસ મટે છે.

વાઘ—મૃગી—હાડકાયા કુતરાનું હોડકું પાણીમાં ઘસી નાકમાં દીપાં નાંખવાથી અને
નગાડના મૂળનું ચુર્ણ ખવરાવવાથી વાઘનું દરદ મટે છે.

વા—ધુપેજ તેજની માફક રાળનું તેજ કાઢી તે તેજ ચોપડવાથી વા મટી જાય છે.

બાળકનું ગળું પડવું—સુંક, પીપર, સીંધવ, હરડે, ઉપલેટ, વજ સર્વે સરખે
ભાગે લઈ વજ ગાળ ચુર્ણ કરવું. તે ચુર્ણને નાની પાંડી કે વાછડીનાં જાણુનો રસ કરી
લુગડે ગાળી લઈ તેમાં વાડી ધુંટી પછી લુગડે ગાળી નાંખી તેમાંથી ૧ સ્ત્રી રસ ધાવણ
અથવા તો મદ સાથે મેળવી બાળકને પીવરાવવાથી અને બાળકના ડોકાને બે હાથે જરા
પકડી સહેજ ઉચું કરી, પછી તાળવે જવખાર મદમાં કાઢતી ચોપડવાથી બાળકનું ગળું
પડવું—તાલું કંટક, અને તેથી ચતા રોગો જેવા કે તાળવે ખાડો પડવો, તરસ લાગવી,
ઘાવે નહિ, ઝાડો બંધ થાય, ચકરી આવે, મુખસુકાય, આંખો આવે, ઉત્તરી થાય, હાથ
ચગ ગળી જઈ શરીર સુકાઈ જાય વિગેરે રોગ મટે છે.

વિવિધ વર્તમાન.

ખોટી જાહેર ખખરથી ઠગાઈ—જમ્સ પેટ્રીક અને કું. ના નામે ધંધો કરનાર ગંધ
નાઈક સામે ફાઉન્ટન પેન માટે રૂ. ૧૧ મોકલનારને જોનાનું ધડીઆળ મક્ત આપવાની
જાહેર ખખર છપાવી ધડીઆળ ન આપવાથી ઠગાઈ કરવાના હેતુથી ખોટી લખવાવનારી
જાહેર ખખર આપવા માટે તેના ઉપર ત્રણ આરોપ સાબીત કરી દરેક આરોપ માટે રૂ.
૩૦૦ના દંડની અને દંડ ન આપેતો દરેક આરોપ માટે ત્રણ માસની સખત સજાનો
ફાવ તા. ૧૪ મી મંગળવારે જ્યોર્જ ટાઉન પોલીસ કોર્ટમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

જયંતી—વંચેા રૂઢ દાદા, દેસલકત ત્રીયાન દાદાભાઈની ૯૧ માં વર્ષની જયંતી તા.
૪ થીના રોજ હીંદનાં નાના મોટા સર્વે સ્થળોએ ઉજવવામાં આવી હતી. તે
પ્રસંગને અનુસરી આ વખતના આ અંકમાં ત્રીયુક્ત દાદાભાઈ, સ્વ. ના ગોખલે, અને
મી. વાસ્તજાનાં ચિત્ર આપવામાં આવ્યાં છે.

સ્રીઓને કચેરીમાં નીમવાનું બંધ—વડોદરા સંત્યમાં સ્રીઓને કચેરીઓમાં
કારકુતની જગ્યા આપવા સંબંધમાં ના. મહારાજ સાહેબે, જે જગ્યા આપવામાં આવે
તો સ્રી વર્ગની મર્યાદા અને માન જળવાય તેમ તેને ક્યાં બેસાડવા, અને કેવા પ્રકારનું
કામ સોંપવું તેમ તેમણે વસો કરી ફેશનનાં પહેરવાં તે બાબતનો નિયમ કરી પછી જગ્યા
આપવાનું જણાવવાથી ના. દીવાન સાહેબે હાથ સ્રીઓને આવી જગ્યાએ નિમવાનું ચોડ્ય
નથી એવું જણાવ્યું છે.

સ્રી કેળવણી—હીંદુ સ્રીઓમાં કેળવણીનો વધારો અને ઉત્તેજન આપવા માટે

વડોદરાના ના. મહારાણી સીમના જાદુએ દોઢ લાખ રૂપિયાની રકમ લાયક સીમોને સ્કોતરશીપ આપવા માટે આપી છે.

જમ્—આજકાલનો સુધારો કે રમણીય લખકરતા એ નામનું પુસ્તક લેખક શ્રી નારાયણ વસનંત કંકર અને પ્રકાશક શ્રીયુત ઈન્જિનિયર મુર્ધરાંમ દેસાઈ ગુજરાતી પ્રેસ તે પુસ્તક જાત કરવામાં આવ્યું છે. એવું સરકારી ગેઝીટમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું છે.

કેદીઓને હુત્તર ઉલોગનું શિક્ષણ—પી. ડા. કા. ૩૭૬ અને ૩૭૭ મુજબ અને કી. પ્રો. ડા. ક. ૨૦૬ અને ૧૫૦ મુજબ ૧૫ થી ૨૧ વર્ષની ઉમરના ગુનેગારોને ૧૨ મહીનાથી ઓછી સજા થઇ હોય અને પહેલાં સજા થઇ ન હોય તો તેવા કેદીઓને ધારવાડની જોડતર જગ્યામાં હુત્તર ઉલોગ શીખવવાને મોકલી આપવાનો સરકારે એક ફરમાવજાર પાડ્યો છે.

મફત અંગ્રેજી કેળવણી—અમદાવાદમાં દશા ખાસતા વણીક જાતિમાં અંગ્રેજી કેળવણી મફત આપવા સંબંધી વિચાર કરી યોજના ઘડવા તથા ફંડ એકઠું કરવા વડીલ મી. ત્રીકમજીભાઈ રણજોડજીભાઈ દેસાઈ બી. એ. એમ. એમ. બી. ના પ્રમુખપણા નીચે એક સભા ભરાઈ હતી. જેમાં વાર્ષિક રૂ. ૬૦૦ મુધીનું ફંડ ધનું હતું.

રેલ—જોતપુર અને કામતૌમાં વરસાદથી રેલ આવવાથી ધણી મકાનો તુટી ગયાં હતાં.

દુકાળ—વડોદરા રાજ્યમાં દુકાળ માટે મે. નીંબાસકરને ફેમીન કમીશનર નીમ્યા છે. ધાસ, અનાજ તથા તળાપી માટે રૂ. ૩ લાખની મંજૂરી અપાઈ છે. સીધ, ગુજરાત, કા. હિઆવાડ કચ્છ પશ્ચિમ ગંગાજમાં દુકાળનું મેકટ ફેલાયું છે. અનાજના ભાવ ૧૩ થી ૫૦ ટકા જેટલા વધ્યા છે.

અમદાવાદમાં દુકાળના સળંગે શુક્રવારમાં જુદા કીમતે દોરો વેચાવા માંડ્યાં છે. એક ૩૦૦ રૂપિયાની ટંકે મળુ દુધ આપતી બેંસ રૂ. ૧૦૫ માં, બળદો ૬ રૂપિયામાં, બેસો રૂ. ૧૦ માં વેચાય છે.

મીલો—કાપડની છુટથી ખરીદી થતી ન હોવાથી, રનાં ભાવ વધી જવાથી મુંબાઈની મીલો બંધ થવાનો સંભવ છે.

ખાંડ—આ અઢવાડીયામાં જવાથી ૭૧ હજાર ખાંડના કોથળા મુંબાઈમાં આવ્યાં છે. જેથી ખાંડનાં ભાવમાં ઘટાડો થવા સંભવ છે.

લાહોર ફીતુર કેસ—લાહોર ફીતુર કેસમાં ૬૧ આરોપીમાંથી ૨૪ ને ફાંસીની સજા અને ૨૭ ને જન્મ દેશનીકાલની અને ૬ ને જુદી જુદી સુદતના કેદખાનાની સજા કરવામાં આવી છે, અને ૪ ને છોડી મુક્યા છે.

લગ્ન—ત્રેગોવજાની દસિજો-પશ્ચિમે રૂશિયાની મોટી ફોટો થઈ છે. રૂશિયાના ઝાદે દરીયાઈ કાફલા અને લશ્કરની સર્વોપરી સત્તા-રૂશિયન લશ્કરનું સેનાપતિપણ ના. ઝાદે લીધું છે. અને સેનાપતિ ઝાંડ ઝુક. નીકાલસને કેકેસસના વાઈસરોય અને સેનાપતિ નીમ્યા છે. પેત્રોગ્રેડ નજીક આઝોવેલા ખાતેના દારૂગોળા બનાવવાનું એક ગંભીર કારખાનું જરેમન કામદારોની મદદથી ગઈ વર્ષતરતુમાં ઉઝડી મુક્યું છે.

પ્રદર્શન—રૂઝન ખાતે આવતા રેલુઆરીમાં આગકાનું પ્રદર્શન ભરાશે.

श्रीकृष्णभगवान्.

वाच्छा, दादाभाई, गोखले.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૩. } { આંકડોખર સને ૧૯૧૫ } { ભાદ્રપદ સં. ૧૯૭૧ } { અંક ૯.

પરમેશ્વરને કેવા સાધકો પ્રિય છે.

(શૈલુચ પ્રાણ ઘડી પ્યારા, એ ત્રય.)

શ્રી ઈંદ્રને તે સાધકા પ્રાણ પ્યારા,

જેને શ્રી ઇષ્ટ છે પ્રાણ પ્યારારે;—

ઇષ્ટમાં રાખે શક્તિ વહેંતી, સંનત જેવી તૈત્ત પ્યારા,

ખાનપાન આદિ ગૃહી જતા પશુ, ઇષ્ટ તામ જે ન જૂઠનારારે;—

તન મન ધન આદિ ઇષ્ટને અર્પી, આપે જની રૂંદે બીપ્યારા,

ઇષ્ટ સમરબુને સાનું ધન માની, અધિક જે સંગ્રહનારારે;—

અનવધિ પ્રેમને ઉરમાં પ્રકટાવી, કોષ દ્રૂપ જેણે સંદાર્યા,

નિર્જય સ્વરૂપ ઇષ્ટમાં રમી જેણે, શોક ભય ચિંતા નિવાર્યારે;—

આવે વિપત્તિ કે કાનિના પ્રવ્રંગો, તે દસ્તે યુગે ખમનારા,

શ્રદ્ધા ધરી જેડ માને જે ઇષ્ટ મારે, અશુભ ન કહી કનનારારે;—

ઇષ્ટ ઇચ્છાથી કિયતિ આરતી જે જે, દિન તમ તે ગચ્છનારા,

સર્વ કિયતિમાંથી દિત કરી ધારણુ, દિન સ્વરૂપ જે ધનનારારે;—

ઇષ્ટ સ્વરૂપ જાડી, પ્રાણી પદાર્થ પ્રતિ, આન્મદષ્ટિને ઘણનારા,

પ્રાણ જતાં છતાં કાષ્ઠ પશુ પ્રાણીનું, અશુભ ન ચિંતવનારારે;—

જીવત કેવું અદર્પણુ ગાળી, સ્વરૂપનું અર્દ ધનનારા,

આત્માના શુશુ ધર્મ નિજમાં આરોપી, મરન ધર્મ વિચરનારારે;—

આત્માનું સામર્થ્ય યત્ન કરીને, ઉરમાંદિ ઉપચલનારા,

ઇષ્ટ સ્વરૂપ જે આપ જાનીને, ઇષ્ટ યદને પ્રસારનારારે;—

છટના પ્રીતિપાત્ર જનોને, જે ની કદી નિંદનારા,
 ઈટના પ્રીતિપાત્રનાં ચરણો, પ્રેમથી જે ચેવનારા;—
 છટ પ્રસન્નતા પામવા અર્થે, હવન જે ગાળનારા;
 છટને સ્વાધિન કરવામાં તેના, ત્યાં ત્યાં પડે પોષારાર;—
 હોં વધાવી લઈ, હૃદય શું છટ કરે, તેને ધન્ય ધન્ય પુત્ર મારા,
 ઉપેન્દ્ર નરહરિ પ્રવૃત્તે જોશે, કદીએ ગળ્યા નથી ન્યાસાર;—

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

સાધનશસ્ત્ર સજી સમરમાં ચઢવા સાધકને પ્રોત્સાહક વચનો.

(ક્રમ જણે છે જાન, એ કવ.)

સજ સાધન હથીયાર, સમર ચઢી કર વીર! જ્ય જ્યકાર.
 તુજ પીડે કર માર-પ્રમૂલા, નથી તું જ ધાવી હાર;
 દુર્જન તું નથી, સગવડ મહા તું, વીર ત્રીભુવન વિજયી,
 ત્રિભુવન વિજયી ખડ્ગ સમીપ છે, તુજ કર માંદિ લઈ,
 વીર હાક વગાડી આજે, ગગને વિજય પ્વજ રાજે,
 કેર કર દૃઢ ધન્ય અપાર વીર, અધ સાધનમાં એક તાર;—કર.
 ક્યાં બાળક ધુરજ અને, ક્યાં અવિચલ મહારાજ્ય,
 પણ સત્સાધનના ગમે, ભોગવતા તે આજ;
 ક્યાં નરવર નાગર પ્રભુ, ક્યાં રોડીદાસ ચમાર,
 પણ નિજ આંતર બળ વડે, વશ ક્રીંચા થી મુસાર; કર.
 જે સાધનની સિદ્ધિથી, મળતું મહા સામર્થ્ય,
 તે સાધનને સાધીને, સાર સકલ તુજ અર્થ; કર.
 ત્રિધિએ નિજ હાકકાં, શિષ્યોએ નિજ માંસ,
 તુજ ગણ્યાં જે બળ ચઢી, પાત્ર તે સાધન ખાસ; કર.
 એવા જાગે પામજે, તન મન વિજય અપાર,
 પરહિત કાળે પ્રાણુ પણ, આપ ત દેતાં વાર; કર.
 જમદગિન આ કોધને, વિકાર ને શુકદેવ,
 જે બળથી છતી શક્યા, તે જાંગની કર જોવ; કર.
 દીધાં અઘાવકેને જનકે તન મન પ્રાણુ,
 તકત તું જાળ પામજે, દેવાને મહા દાન; કર.
 હરિશ્ચંદ્ર સરખો યજે, વચન તું પાત્રનહાર,
 સહનશીલ મુરખજ સમો, કર્ણ સમો દાતાર; કર.
 છુદ્ધની પેઠે ત્યાગજે, વૈભવ પ્રયત્ન કાજ,
 અચળ મુનિ સમ ચિત્તથી, આરાધ તું મુરારજ; કર.
 વસિષ્ઠ મુનિ સપ તું રહે, મહા જાનમાં સ્થિત,

થઇ રહે તું પ્રદક્ષાદ સમે, લય માગ્યથી રહિત;	કર.
એવું બળ તું પામ ને, સાધનથી પ્રતિદિન,	
પ્રભુ પણ પોતાને લહે, નિત્યે તુજ અધીન;	કર.
હુર્વાસા સમ થઇ રહે, સદા અક્તર્તા રૂપ,	
ભક્ત થજે ઉદય સમે, ભક્તિ વિષે અનુપ;	કર.
મરણ ભડે આવી મગે, પણ નવ સાધન ત્યાગ,	
સાધન માંહિ શ્રેષ્ઠ ને, ગણાય છે જગ પાગ;	કર.
ગણાવતો ને હોય તો, જગમાં પ્રભુનો દાસ,	
તો પ્રભુમય થાતાં લગી, રત પ્રભુ જાસોજાસ;	કર.
સાચી નરદરિ પ્રભુ કૃપા, સાધી સાધન પામ,	
અભય આણુ વર્તીવીને, નિર્ભય પદે વિદામ.	કર.

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

પ્રિય વચન વદવા સુબોધ.

કચ્છી કાશી. (નિદરા આયેતા નિમાણી,—એ લય.)

નિર્મળ કર તારી વાણી, કહુ વચને કદી તારીએ ન કાઈ પ્રાણી.
 કોર' વાણી ન વદવી કદી, કદીએ ન શબ્દ કોને તાણી;—
 છાયાના શબ્દ ના બોલીએ, વચન ન વદ દેવ આણી;—
 નિંદાથી કદી બોલ ન તું, વ્યક્તિ છે હુણ દેવાણી;—
 તોછડી વાણી ન ઉચ્ચારજે, અસત્ય ન કદી નેછ બાણી;—
 ગીઝાઈને કાઈથી ન બોલવું, મર્મ વચન દુઃખદ નાણી;
 ભયનો જનક એક શબ્દ ન કહે, હાનિજનક એ પ્રમાણી;—
 બોલ ન ચિંતાજનક એક વેણુ, કહેરી ન શોકની કહાણી;—
 નિશ્કાલ વચનની મુખે, કદી ન ફેરવતો તું ધાણી;—
 શબ્દ ને અન્યતું કિત ના કરે, ફેડી તેની ન ધાણી;—
 કર બાંધવ ! તુજ મુખને સદા, આનંદ વચનની ખાણી;—
 ભવ દવથી બળતા જનને, જાંટ મધુર વાક્ય પાણી;—
 નિર્ભય ને નિશ્ચિતપણુ,—કેરા વચનની કર લહાણી;—
 ધૈર્ય અને ઉત્સાહ તું દે, મતિ ને છે તુજ શાણી;—
 જ્ઞાન સુંગારથી સુંગારજે, પ્રેમ વસે વાણી રાણી;—
 વાણી શિરે તું મુકુટ ધરજે, શ્મરણુનો સારંગપાણી;—
 નરદરિ પ્રભુ તુજમાં બોલજે, નિર્મળતાની એ એધાણી;—

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

તમારે કયા વળની જરૂર છે.

અમુક મનુષ્ય જળવાન છે એવું પોતે ધારે છે, અમુક મનુષ્ય પોતાના જળનું એવું અભિમાન રાખે છે કે, જે દ્રાઈ પાંચ, સાત મનુષ્યો સામા આવે તો તેને પણ મારી દહાવવાનું પોતાનામાં સામર્થ્ય છે, એમ માને છે. આમ છતાં પણ મધ્યાર્થ રીતે તે જળવાન હોય એમ તેના વર્તનપદ્ધતી જણાતું નથી.

મનુષ્ય માત્રે જળવાન થવું નહોતું. જળવાન થવું એ પુરુષત્વને પ્રાપ્ત કરવા તુલ્ય છે. ઘણા મનુષ્યો કામ કરવામાં, આજ્ઞામાં, કુસ્તી કરવામાં વિગેરે શારીરિક કાર્યો કરવામાં જળવાન જણાય છે. છતાં પણ આપણે તેમને મધ્યાર્થ જળવાન માની શકીએ તેમ નથી.

ઘણી જગ્યાએ એવાં દ્રશ્યો મળી આવે છે કે ઘણા મનુષ્યો વ્યવહારમાં ન્યાયાધિ-શનો, મેજસ્ટ્રેટનો કે કલેક્ટર જેવો માનનીય અને સત્તાવાળો હોદ્દો મળવાથી બહારથી રાજ્ય સત્તાના જાણે કરીને લોકોમાં માન મેળવે છે, લોકો તેમના પ્રતિ માનની નજરે જુવે છે, અને પોતે પણ પોતાને આવો માનનિય હોદ્દો મળવાથી ભાગ્યશાળી માને છે. અને તેમાં વળી કેટલાક સત્તાના જળના અભિમાને દસાધ જઈ પોતાના અહંકારમાં જકંબનીને અન્ય લોકો કરતાં પોતે મહાન છે એવું અભિમાન રાખે છે. કેટલાક પોતાનો વેપાર રાજગાર સાથે આક્રમી હોવાથી પૈસાના જળથી ગહાર ગોટર ગારીઓમાં મેળ કરતા પૈસાના હકથી જીતી જઈ આ સંસારમાં પોતાને મહા ભાગ્યશાળી માને છે. આથી રીતે ઘણા મનુષ્યો વ્યવહારમાં અનેક મનુષ્યોની દ્રષ્ટિએ ભાગ્યશાળી અને સુખી દેખાય છે. આ લોકો પૈસા અને સત્તાનું જળ ભરે ધન્યવત્તા હોય, છતાં પણ તેમાંના કેટલાકનું ત્યારે આંતરજીવન તપાસીએ છીએ, ત્યારે તેમના દુઃખનો પાર જણાતો નથી. એક ગરીબ ખેડૂતના કરતાં હજાર દરજ્જે તેઓ દુઃખીજી જણાય છે. મનુષ્યનું બાહ્ય જીવન ત્યારે અન્ય મનુષ્યોને સુખી જણાય છે ત્યારે તેમનું આંતરજીવન શ્રમ પશ્ચાત્તમાં રહીને તેમને દુઃખમાં સતાવે છે.

સારાં જુગડાં લતાં પહેરવાં, હિત્તમ વાહનોમાં મુસાફરી કરવી, સારાં મિશનનો જમવાં, અને નોકર આકરેથી સેવાનું એથીજ તેમને સુખી માનવા એ ભૂલ છે. આ બધો બદા-રનો કાંઠા માંડ છે. ગહારના કાંઠામાં પૈસાની જરૂર પડે છે, અને જે પૈસા હોય છે તેજ ઉપરના કાંઠા માંડથી જગતની દ્રષ્ટિએ સુખી જણાય છે. પરંતુ ઉપરની બાહ્ય સામગ્રીથી અન્ય મનુષ્યની નજરમાં સુખી જણાતા ઘણા મનુષ્યો એવા તો દુઃખી હોય છે કે તે તરફ લક્ષ આપતાં તેના કરતાં હજાર દરજ્જે ગરીબ મનુષ્યો વધુ સુખી જણાય છે.

ખરૂં સુખ બાહ્ય સામગ્રીથી મળી શકતું નથી પરંતુ જે તેનું આંતરજીવન ઉત્તમ પ્રકારનું હોય છે તેજ તે સુખનો અનુભવ કરે છે. મનુષ્યે યોગ્ય બળ મેળવવાને માટે પોતાના આંતર જીવનને સર્વોત્તમ બનાવવાની જરૂર છે. જે આંતરજીવન સર્વોત્તમ અને

તો પછી જેમ દીવાનો પ્રકાશ ચીમનીમાં ઘટ્ટને બહાર જણાય છે તેમ બાહ્યજીવન પણ સુખી થઈ શકે છે. એક લેમ્પની ચીમનીને ગમે તેટલી સ્વચ્છ કરી હોય, અને અંદર દીવો પ્રકટાવવામાં ન આવે તો તેથી તે ચીમની પ્રકાશને આપી શકતી નથી, તેવીજ રીતે મનુષ્યનું આંતર જીવન તરફ લક્ષ્ય જતું નથી અને તે માત્ર બાહ્ય કાંઈ માફને કરીનેજ ખેસી રહે છે તો તેને યથાર્થ સુખનો અનુભવ થતો નથી.

તમે હાલ જે સ્થિતિમાં હો તેજ સ્થિતિમાં સુખી અને યજ્ઞવાન થઈ શકો તેમ છો. તમારે યજ્ઞવાન પણ થવું જોઈએ અને તે સુખને માટેજ થવું જોઈએ. આપણે ઘણા મનુષ્યોને બહારથી વાધ જેવા અને યજ્ઞવાન માનીએ છીએ છતાં પણ તેમાં ઘણાંનાં દૃષ્ટાંતો એવાં મળી આવશે કે તેઓને ઘેર જતાં તેમને તેમની બેરીનો ત્રાસ સતાવે છે. કહેવત છે કે પ્રગળે મન રાગન પણ કાંઈ રાણીને મન રામ? એ આધારે બહાર સત્તાનો કે ધનનો દોર રાખના યજ્ઞવાન ગણાતા મનુષ્યો ઘેર જતાં બકરી જેવા બની જાય છે. આનું કારણ એજ છે કે તેમના ઉપર તેમની સ્ત્રીએ સ્વામિત્વ મેળવેલું હોય છે, એટલે સ્ત્રીને અયોગ્ય છુટ આપી, યોગ્ય કેળવણી ન આપી, નાનપણમાં ખોટાં લાડ લડાવી અને તેના પરિણામે તેઓ તેમને વશ ઘઘ ગયેલા હોય છે, અને ઘેર જતાં સ્ત્રીના કબેશ કંઈકથી ત્રાસનો અનુભવ કરે છે. આથી તેઓ બિચારા દુઃખનોજ અનુભવ કરે છે.

આવી રીતે વળી કેટલાક યજ્ઞવાનનો રોજ ધામનારાઓનું આંતર જીવન તપાસીશું તો તે અનેક પ્રકારની ચિંતાઓમાં ગોથાં ખાતાજ જણાશે, બહારથી સુખી જણાતા છતાં પણ તેઓની ચિંતા અને ભય તેમને ત્રાસ આપ્યાંજ કરે છે.

કેટલાક મનુષ્યો વિદ્વાનોમાં ગણાતા હોવા છતાં પણ યથાર્થ રીતે તેમનામાં વિદ્વાનો એક અંશ પણ જણાતો નથી. બહારથી પાનાં પોથાં ભણી જતાં અને મુખ પાક કરેલા શ્લોકોને બીમના આગળ બોલી જતું એટલામાંજ વિદ્વાનો સમાવેશ થતો નથી, તેઓએ શાસ્ત્રાધ્યાયન કર્યું હોય છે, છતાં પણ તેનો લાભ તેમને મળતો નથી, તેઓ જાણે છે કે અમુક પ્રકારનું વર્તન કરવાથી લાભ થાય છે. છતાં પણ તેઓ તે પ્રકારનું વર્તન કરી શકતા નથી. તેઓ ધારે છે કે નિયમસર કામ કરવાથી સર્વોત્તમ કાર્ય સાધી શકાય છે છતાં પણ તેઓ નિયમસર કાર્ય કરી શકતા નથી. તેઓ એક વખત એક પ્રકારનો નિશ્ચય કરે છે છતાં તે નિશ્ચયને પાળવા જેટલું તેમનામાં બળ હોતું નથી. તેઓ સત્ય બોલવાનો નિશ્ચય કરે છે, અને કહે છે કે આપણે ગમે તેટલાં વિદ્વાં આવે છતાં પણ સત્યથી બ્રહ્મ ન થવું, છતાં પણ તે પ્રમંથ આવતાં તે નિશ્ચયથી ડગી જાય છે. કોઈ પણ પ્રકારનો અવસર ન મળે તે વખતે તો કદાચ નિશ્ચયને વગળી રહે છે, પણ જ્યાં તે નિશ્ચયને હય-મચાવી નાંખનાર કારણ મળે છે કે તત્તજ તેનો નિશ્ચય ડગી જાય છે.

પોતે બીડી કે ચ્હા વિગેરેનું વ્યયન હોડવાનો નિશ્ચય કરે છે. થોડા દિવસ તો કદાચ તે નિશ્ચયને પાળી રહે છે, પણ કેટલાક દિવસે મિત્રોની મિજલસમાં અને જ્યાં ચ્હા પાણી ઉડનાં હોય છે અને ધુમ પાનના ગોટ્ટે ગોટ્ટા હાથને ભેદતા હોય છે તેવા સ્થળમાં આવી પડતા મિત્રોના આગ્રહને માન્યાપી ચ્હા પાણી અને બીડી તમાકુનો સ્વાદ લેવા પોતાના નિશ્ચયથી ડગી જાય છે. અને એમાં શું, કાલે ફરી નહીં પોઈએ, એમ ધારી પોતાના

નિશ્ચયથી બ્રહ્મ થાય છે, અને પાછા ચોક્કસ દિવસમાં હતા તેના તેજ વ્યક્તનના ચુસ્ત ભક્ત બની ગય છે.

ક્રોધ ન કરવો એવો એક વખત નિશ્ચય કરે છે, અને ત્યાંસુધી ક્રોધ કરવાનો એક-પણ પ્રયત્ન મળતો નથી, ત્યાં સુધી તો તે ક્રોધને વશ થતો નથી પરંતુ ત્યાં પોતાની વહાલી વસ્તુનો દ્રાઈ નારા કરે છે, અથવા અન્યને કાંઈ રીતે પોતાને હાનિ કરતો ભુલે છે કે તરતજ પોતાના નિશ્ચયને બૂધી જઈ જાવો અથવા તેની સાથે ક્રોધ કરી જડના તૈયાર થઈ ગય છે, અને પોતાના કરેલા નિશ્ચયથી બ્રહ્મ થાય છે.

દરેક મનુષ્ય જાણે છે કે ગુણ વિચારનું સેવન કરવાથી સુખ ઉપજવનાર કિયા થઈ શકે છે અને અશુભ વિચારનું સેવન કરવાથી અશુભ કિયા થવાથી દુઃખ મળે છે, છતાં પણ તેઓ નિરંતર અશુભ વિચારો અને આચારોનેજ સેવનારા હોય છે. આનું કારણ એકજ છે અને તે તેમની નિર્ભજતાજ છે.

મનુષ્ય ભણે શારીરિક બળનું અગ્નિમાન રાખતો હોય, સામા આપનાર પાંચ દસ માણસોને મારી હાથવવાનું પોતાનામાં બળ છે એમ માનતો હોય, છતાં પણ જો તેનામાં માનસિક બળ હોતું નથી, એકવાર કરેલા નિશ્ચયને પાળવાનું સામર્થ્ય હોતું નથી અને પોતાની મરજી ન હોવા છતાં પણ પારકાના બંને અન્ય માર્ગમાં ધસી પડતો હોય છે, તો તે બળવાન નથી પણ નિર્ભજજ છે. ત્યાંસુધી શારીરિક બળની સાથે માનસિક બળ પ્રાપ્ત થતું નથી ત્યાંસુધી તેને યથાવ બળવાન કહી શકાય નહિ.

બહારથી બળવાન ગણાતા, વિદ્વાન ગણાતા અને મોટા મનુષ્ય તરીકે ગણાતા મનુષ્યોની ઘણેભાગે આવી ક્ષિતિ હોય છે. તેઓનાં આંતરહૃદયન તપાસતાં તે નિર્ભજજ જણાશે. તેઓ એકવાર એક નિશ્ચય કરે છે વળી બીજાજ કાણે તે નિશ્ચયને બ્રહ્મ કરનાર કારણે આવી મજાનાં તે નિશ્ચયથી ડગી જાય છે. આમ થવાનું કારણ તેઓની નિર્ભજતા જ હોય છે. અને તેમના ઉપર બીજા દ્રાઈ એવી વસ્તુ છે કે જેણે તેમને પોતાના બળથી વશ કરી લીધા હોય છે. તેઓ ભણેને મગે તેટલો નિશ્ચય કરે છે, છતાં પણ તેમનું તેમના બળવાન સત્ત્વ આગળ કશું ચાલતું નથી. અને તેઓ હંમેશાં પોતાના સત્ત્વના કળ્મશમાં સુપ-ગ્રસ્યા હોવાથી તેના કહેલા પ્રમાણેજ ચાલે છે.

આ શત્રુ ઉપર ત્યાં સુધી તેઓ સ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કરતા નથી ત્યાં સુધી તે નિર્ભજજ હોય છે. ભણે બહારથી બળવાન જણાતા હોય છતાં પણ તે બળવાન નથી જ.

બળવાન વ્યક્તિજ બીજા વ્યક્તિ ઉપર સ્વામિત્વ મેળવે છે. અને સુખનો અનુભવ કરી શકે છે, તેવીજ રીતે જો તમારે યથાર્થ બળવાન બનવું હોય તો તમે જેના કળ્મશમાં સપડાયલા છો તે શત્રુને છોડી તેને તમારા કળ્મશમાં રૂંધો તોજ તમે બળવાન થઈ શકશો. અને પછી તમે તમરી મરજી પ્રમાણે ચર્ચિ શકશો. અથવા જો નિશ્ચયને પાળવા માગશો તે નિશ્ચયને પાળી શકશો.

કેટલાક મનુષ્યો સમજે છે કે સવારમાં વહેલા ઉઠવાથી પ્રાણ છે, અને તેથી એક-વર સવારમાં વહેલા ઉઠવાનો નિશ્ચય કરે છે. આ નિશ્ચયાનુસાર ચારેક વાગે આંખ ઉઘડી જાય છે, પણ તેનામાં શુંયો તેનો બળવાન શત્રુ તે વખતે બાંધતજ હોય છે. તે

તરતજ તેમના નિશ્ચયને ફેરવે છે, અને જોવી ચાર વાગે ઉડવાનું મન હોવા છતાં પણ વિચાર થાય છે કે, હજુ જરા ઉંઘી થઈ, આટલું વહેલું ઉડવાની દિવસે આખો બજારો. કાલ જરા આંખો મીંચી પથારીમાંજ પડ્યો રહું, આમ વિચાર કરી તે પડી રહે છે. અને ઉડવાની ઇચ્છા હોવા છતાં તેને તેનો શત્રુ ઉડવા દેતો નથી અને તેના વહેલા ઉડવાના નિશ્ચયને ડંગમગાવી નાંખે છે, અને કરેલા નિશ્ચયથી ભૂટ કરે છે.

ધણા મનુષ્યો બાહ્ય છે અને માને છે કે સર્વોત્તમ જીવન માળવા પ્રજાનારે કરેલાં શુભ વિચારનું અને શુભ આચારનુંજ સેવન કરવું. તે આ પ્રકારે વર્તવાને તે નિશ્ચય પણ કરે છે. આ નિશ્ચયને પાળવાને માટે તેઓ પ્રયત્ન પણ કરે છે અને પાળે છે પણ ખસા, પણ ક્યાં સુધી, માત્ર તે નિશ્ચયથી જાદુ કરનાર કારણે. મગજમાં નથી ત્યાંસુધી જ. જેમ બળવાન હોવાનો હાથે કરનાર મનુષ્યના બળની ખાતરી ત્યાંસુધી તેની સામે કુદ્દતી કરનાર હરીફ મગજ નથી ત્યાંસુધી થતી નથી, પણ જ્યારે વિકટ વનમાં તેના મનુષ્યને શરેણું કે દાગીના લઈ જતાં સામું ચોરનું ધાડું મળે છે, અને તેની સામે દાગીના બચાવવાને માટે પોતાના બળનો ઉપયોગ કરવો પડે છે ત્યારેજ થાય છે.

પતિવ્રત કે પતિવ્રતને પાલન કરવાનો નિશ્ચય કરનાર સ્ત્રી કે પુરુષનો તે નિશ્ચય કેવો છે તેની ખાતરી ત્યાં સુધી તેમના નિશ્ચયને જાદુ કરનાર કારણે મગજમાં નથી ત્યાં સુધી થતી નથી, પણ ત્યાં સ્ત્રીને સ્વરૂપવાન પુરુષ લાલચ અને દંદામાં દસાવવા ધારે છે, છતાં તે તેની કુદ્દત પ્રાપ્તિના તાણે થતી નથી, તેમજ પતિવ્રત પુરુષ ત્યારે સ્વરૂપવાન લક્ષનાના સ્વર્ગમાં આવતાં તેના હાથબાંધથી અંજલો નથી ત્યારેજ તેમના રૂતની ખાતરી થાય છે. તેથીજ રીતે પોતે એકવાર કરેલો નિશ્ચય તે નિશ્ચયથી જાદુ કરનાર કારણે મગજમાં છતાં પણ ડગતો નથી, ત્યારે તે ખરો નિશ્ચય છે. અને તે નિશ્ચય કરનારના બળની કમોડી પણ તેજ વખતે થાય છે.

પરંતુને પત્થર સમાન માનનારાઓની કમોડી જ્યારે લાખો અને કરોડો રૂપિયા અતાયાસે માત્ર સહેજ અન્યાય કરવાથીજ મગજમાં હોય, છતાં પણ તે જ્યારે ડગતો નથી અને તે રકમ કરતાં સત્ય અને ન્યાયની કિંમત વધુ આંકી પોતાના નિશ્ચયથી જાદુ ખતો નથી ત્યારેજ થાય છે. સત્યનું પાલન કરનારનો નિશ્ચય ગમે તેટલી લાલચો મગજમાં છતાં પણ ડગતો નથી ત્યારેજ તે યથાર્થ નિશ્ચય ગનાય છે.

‘અહીંસા પરમો ધર્મ’ માનનારાઓનો નિશ્ચય ત્યાં સુધી કોરણ મગજનું નથી ત્યાં સુધી તે પોણી રાકાય છે. પરંતુ ત્યાં અન્યને સહેજ હાનિ કરવાથી લાખો રૂપિયાની મિઠકત મગજની હોય છે, છતાં પણ અન્યને મન, વચન અને કર્મથી કાઢપણ પ્રકારની હાનિ ન કરતી એવો નિશ્ચય ધારણ કરનાર પોતાના તે નિશ્ચયને વજગી રહી લાખો રૂપિયાની મિઠકતને ધિકારી કાઢે છે ત્યારેજ તેની કમોડી થાય છે. અને તેજ યથાર્થ નિશ્ચય છે. તદ્દિ કે નાના જીવજંતુઓને પાળતાં, દણા નાંખતા, અને પ્રસન્ન આંખે ખુન કરતાં વ્યાપારી તે લુપ્તી સાહેલી આપી અન્યને ફાંસીને સાહે ચક્રવર્તી ન કરવું, આવાં વર્તન કરનારા કદે કે અમે તો અહીંસા પરમો ધર્મને માનનારા છીએ તો તે યથાર્થ નથી પણ તેઓ અદેખર અન્યને હાનિ કરનારાજ છે.

આવી રીતે દરેક મનુષ્યે પોતે પોતાના નિશ્ચયથી ન ડગવા માટે પોતાના શત્રુને

વશમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો. મનુષ્યને પોતાના નિશ્ચયોથી બ્રહ્મ કરાવનાર લાઙ્ગ્યોગ છે. અને આથી જુદી લાઙ્ગ્યોથી બ્રહ્મ ન થવું એ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

મનુષ્યને પોતાના નિશ્ચયથી આવનાર અને લાઙ્ગ્યના ક્ષંદામાં ફસાવનાર મન છે. આ મનનેજ જે વશ રાખવામાં આવે છે તોજ મનુષ્ય બાળવાન થઇ શકે છે. જ્યાં મુઘી મનને વશ કરવાનું બળ પોતાનામાં હોતું નથી ત્યાં મુઘી તે નિર્બળજ છે. જે તમે તમારા નિશ્ચયથી ડગ્યા ન માગતા હો, તો તે નિશ્ચયથી તમને બ્રહ્મ કરનાર મનને તમારા તાબે કરશો તોજ તમે ધાર્યું કાર્ય કરી શકશો. અને મનને તાબે કરી શકશો તોજ તમે તમારું આંતર હૃદય સુખમય કરી શકશો. આથી તમારે મનને વશ કરવાનું બળ મેળવવાની જરૂર છે. અને તે બળ મેળવવાના અનેક ઉપાયો આ માસિક તમને જણાવ્યા છે અને જણાવશે, કે જેથી તમને લાલ થયા સિવાય રહેશેજ નહિ.

પ્રાસંગિક-વિચાર.

પ્રિયભાઈ! દરેક પ્રાણી અને પદાર્થ હંમેશાં પ્રગતિના પંથમાં છે. મનુષ્યો પણ દરેક જગત્તુદિના ક્રમમાં છે, તેમાં જે મનુષ્યો પોતે આગળ અને આગળ વધે છે, તે ભવિષ્યમાં કરવાનાં મહાન કાર્યો કરી શકે છે, જ્યારે જે મનુષ્યો જ્યાંના ત્યાં આગમુની માફક બેસી રહે છે, અને આગળ વધવાનો પ્રયત્ન ન કરતાં નિરાશામાં દહાડા કાટે છે તે માણસો હોય છે ત્યાંને ત્યાંજ બેસી રહે છે. કદાચ તેથી પાછા ઉતરે છે ખરા, પણ આગળ વધવામાં તો તેમને મારે મીડુંજ હોય છે.

મનુષ્યોમાં ચૈતન્યનો નિવાસ છે, અને જડ પદાર્થોમાં ચૈતન્યનો નિવાસ નહિ હોવાથી તે જડ ગણાય છે. ચૈતન્ય સદા ગતિ કરનાર છે જ્યારે ચૈતન્યરહિત પદાર્થો જડ હોવાથી ગતિરહિત હોય છે. જડ પદાર્થોને આગળ વધવાને મારે ચૈતન્યના આશ્રયની જરૂર છે. વનસ્પતિ દ્રવ્યોમાં ચૈતન્ય હોવાથી તેનો અંકુર કુટ્યા પંછી દરેકજ થોડું થોડું વિકાસ પામી મોટા વૃક્ષરૂપે બને છે. જ્યારે ચૈતન્ય રહિત પદાર્થ, પથ્થર, માટી વિગેરે જ્યાં હોય છે ત્યાંને ત્યાં પડી રહે છે, અને વધવાને બદલે તે દરેકજ ભાગીતુડી અંતે નાશ પામે છે.

જડ અને ચૈતન્યના આ પ્રકારે ભેદ છે. એક જ્યારે તુદિના ક્રમમાં સ્થપાયેલ છે, ત્યારે બીજો નાશના ક્રમમાં સ્થપાયેલ છે. મનુષ્યનામાં ચૈતન્ય છે, અને તે ચૈતન્ય વનસ્પતિ, પશુ, અને પક્ષિઓમાં નિવાસી રહેલા ચૈતન્ય કરતાં ઠાંકક વિશેષ ગતિવાળું છે, અને તેથી મનુષ્ય પ્રાણિ, સર્વ ચૈતન્યવાળા પ્રાણિઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.

પ્રિયભાઈ! તમે મનુષ્ય છો, વળી ઉચ્ચ યોનિમાં જનમ્યા છો અને તેથીજ તમે

વધુ આગળ વધી તમારા ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્માનો અધિક વિકાસ કરવાની શક્તિવાળા છો. જે મનુષ્યો દરરોજ આગળ અને આગળ વધી પોતાના ચૈતન્યનો અધિક વિકાસ કરે છે તેઓ દરરોજ પોતાનામાં અધિક અધિક સામર્થ્યોની પ્રકટ કરે છે.

તમે વિકાસના ક્રમમાં છો કે નાશના ક્રમમાં છો? તેનો વિચાર કરો. પ્રિયપ્રિય! જો તમે વિકાસના ક્રમમાં હશો તો તમારામાંથી દિનપ્રતિદિન અધિક અધિક સામર્થ્યો પ્રકટ થયાનો તમને અનુભવ થતો ગયો હશે, અને જો નાશના ક્રમમાં હશો તો જરૂર પદાર્થોની માફક તમે આગળ વધવાને બદલે પાછળ જતા હશો, તો તમારાં સામર્થ્યો નષ્ટ થતાં જતાં હશે. આ જેમાંથી તમને કેવો અનુભવ થાય છે તે તપાસો. અને જો તમને જણાય કે તમે વિકાસના ક્રમમાં છો તો હજી પણ તમને ત્યાંસુધી તમારા ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્માનો સંપૂર્ણ સામર્થ્યો તમારામાં પ્રકાશ ન થાય ત્યાં સુધી દરરોજ આગળ અને આગળ ગતિ કર્યો કરો. અને કદાચ નાશના ક્રમમાં હો તો અત્યારથીજ ચેતો અને પાછા જવાને બદલે આગળ વધી તમારા ચૈતન્ય સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરી તેનાં સામર્થ્યો તમારામાં પ્રકાશ કરવા પ્રયત્ન કરો.

ભાગ્યોદયમાં મનુષ્યના ચૈતન્ય સ્વરૂપનો વિકાસ કરી કેવી રીતે તેનાં સામર્થ્યો પોતાનામાં પ્રકટ કરવા તેના લેખોને અર્થવામાં આવે છે. મનુષ્ય શરીર અને મન બંનેને ઉત્તમ પ્રકારનું કરી તે જેના સંયોગથી જે કાર્યો કરે છે તે સિદ્ધ થાય છે, આથી ભાગ્યોદયમાં ઉત્તમ આરોગ્યવાળું અને કામ કરવાના બળવાળું શરીર બને, અને દિધોષુ થાય, તેના લેખો, વર્ણી કદાચ આરોગ્ય બળે તો તે પ્રસંગે ઘસતુ વનસ્પતિના પ્રયોગોથી આરોગ્ય સુધરી શકે તેના દુષકાઓ આપવામાં આવે છે. અને તે વડે દરેક મનુષ્ય પોતાના શરીરનું આરોગ્ય સુદૃઢ રાખી શકે તેમ છે. શરીરનું આરોગ્ય સુધાર્યા પછી માનસિક શક્તિયોનો વિકાસ થવા અર્થે મનના આરોગ્યને સુધારવા માટે ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાનના લેખો ભાગ્યોદયમાં અર્થવામાં આવે છે. અને તેથી દરેક માણસ પોતાના મનને વશ વર્તીતવાની કળાને હાથ કરી શકે તેમ છે. શરીર અને મન સુધરેલું હોય છે તો પછી પોતાના ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્માનો પોતાનામાં પ્રકાશ કરાવી શકાય છે, અને તેને માટે આધ્યાત્મિક લેખો ભાગ્યોદયમાં ઘણીવાર અર્થવામાં આવે છે.

જો મનુષ્ય દરરોજ ભાગ્યોદયને વાંચી તેનું મનન કરી અને વર્તનમાં ઉતારે તો તે ભંનેને ગમે તેવી રીતિમાં હોય, છતાં પણ આગળ વધવાના ક્રમમાં સ્થપાય છે, અને જો તેમાં જતાવવામાં આવતા ઉપાયોને પ્રયત્નમાં ઉતારી તે પ્રયત્નમાંથી ન જાવાને માટે સાવધાનતા રાખે તો તે યોગજ વખતમાં પોતાના સહવાસમાં આવનાર મનુષ્યોને આશ્ચર્યકારક બળવાળો જણાયા સિવાય રહેવાનોજ નહિ.

ભાગ્યોદય શુદ્ધિના ક્રમમાં છે, અને તેથીજ તે જોડે આજ્ઞાકાલમાં નીકળ્યું છે, તોપણ લગભગ પચીસ કે પચાસ વર્ષથી નીકળતાં અને ટ્યુમરનું આક્રમણ માસિકામાં ચર્ચ કરતાં આગળ વધી ગયું છે, અને અત્યારે હજારો ગ્રાહકો તેનાં અર્થ ગયાં છે; અને દરરોજ સંખ્યામાંજ ગ્રાહકોનો તેમાં ઉમેરો થતોજ જાય છે. આનું માન એજ કારણ છે અને તે એ કે તેણે માત્ર પોતાનો વિકાસ કરવામાં પરમાત્માનોજ આશ્રય ગ્રહણ કરેલો છે. અને જે જે માણસો

પોતાના કાર્યમાં પરમાત્માનો આશ્રય ગ્રહણ કરે છે તેને મનુષ્યો લખિયમાં મહાન કાર્યો કરી શકે છે. કારણકે તેનો આશ્રયદાતા સર્વશ્રેષ્ઠ મંપત્ર પરમાત્માજ હોય છે.

ભાગ્યોદયના ઘણા આડકોના મંતોપજનક અને ભાગ્યોદયના લેખથી પોતાની ઉત્તતિ થવાના મંપ્રયાનંધ પરી અમને મળે છે. પણ તેમાં તેઓનો પ્રયત્નજ યશને પાત્ર છે. ભાગ્યોદયમાં લખાતા લેખોતું ગ્રહણ કરી જે મનુષ્યો પ્રયત્નમાં ઉતારે છે તેજ મનુષ્યો વિજયને પામે છે. અને તેથી કોઇપણ કાર્યમાં વિજય પામવો એ પોતાનાજ પ્રયત્ન ઉપર આધાર રાખે છે. ભાગ્યોદય તમને હિસાબ આપે છે, વારંવાર દરમાસે એ તમારી પાસે આવી તમારાં કર્તવ્યો કરવાને તમને સાવધાન બનાવે છે, છતાં પણ જો તમે ભાગ્યોદયનેજ નિમિત્ત રૂપ ગણતા હોતો, તેનો યશ પરમાત્માનેજ ઘટે છે કારણ કે તેના અને તેના લેખકના આજ્ઞા પરમાત્માજ છે તે અને તેનો લેખક તો માત્ર પરમાત્મા જે પ્રકારે ગતિ કરાવે છે તે પ્રમાણે ગતિ કરનાર. યંચકપણ છે.

પ્રિયમંદુ! ભાગ્યોદયનો જેમ જેમ અધિક વિસ્તાર અને ફેલાવો થાય તેમ તેમ જન-સમૂહ ઉત્તતિ, શાંતિ, સુખ અને આનંદ પ્રાપ્ત કરવાના ક્રમમાં સ્થપાય છે. જેથી ભાગ્યોદયનો ફેલાવો કંપા જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, તે મનુષ્યોતું હિત કરવાને માટેજ છે. અને અન્ય મનુષ્યોતું હિત કરવું એ મનુષ્ય માત્રતું કર્તવ્ય છે, તો ભાગ્યોદયના આડકતું ન હોય તે માની શકાય નહિ. તમે દર વર્સે ભાગ્યોદયના કેટલા આડક વધાર્યા તેનો કોઇ દિવસ વિચાર કર્યો છે? જો ના, તો આજેજ તેના આડક વધારવા હવે આપણા માટે અમે તમને સૂચના કરવા ધારીએ છીએ તમે તમારા કુટુંબમાં, મિત્રોમાં, સગાં સ્નેહિતાં અને જેના જેના પ્રતિ તમારી પ્રીતિ હોય તે તે સર્વતું શુભ કરવાની ઇચ્છા ધરાવતા હો, તો તે સર્વને ભાગ્યોદય વંચાવજો. અને ભાગ્યોદયના આડક થવા લગ્નામણુ કરશે તો અમને નથી માગવું કે બાર મહિને એ રૂપિયા જેવી નજીવી રકમ ખર્ચવા તે ના પાડે !

ભાગ્યોદયના આડક થનારને બાર મહિને રૂ. ૨ ખર્ચવાથી, જે તો શું પણ ખસે રૂપિયા ઉપરાંતનો ફાયદો થાય છે. એ રૂપિયા જેવી નજીવી રકમ તમે તમારા મિત્રો અને બહાલેસરીના અર્થે નજીવી જાળનમાં શું નથી ખર્ચી શકતા? મ્હા પાણીમાં, ખીરી તમાકુ વિગેરે વ્યસનોમાં, ખાવા પીવાનાં મિથુનોમાં, દોડતોનાં ખીલ, ચૂકવવામાં, નાટકોના ખેત્ર જેવામાં અને એવી અનેક બાબતોમાં અનેક માણસો પોતાના મિત્રોને માટે પૈસાનું પાણી કરતાં હતા નથી. કે જેમાં બંનેમાંથી કોઈનું પણ હિત થવાનો સંભવ નથી. છતાં આનું જ્ઞાનના માર્ગે સ્થાપનાર, અયોગ્ય ખર્ચ કરતાં અટકાવી પૈસા બચાવનાર, સુખ, સામર્થ્યો અને આનંદમાં સ્થાપનાર ભાગ્યોદયના આડક થવામાં માત્ર રૂ. ૨ જેવી નજીવી રકમ ખર્ચવા ભાગ્યેજ કોઇ ના પાડી શકશે. માત્ર તમારે તેને આડક થવાની લગ્નામણુજ કરવાની છે, અને જો તમે દર શ્રદ્ધા રાખી ભાગ્યોદયનાં આડકો વધારવા ઇચ્છો તો એક મહિનામાં ગોઠામાં ગોઠાં દસ પંદર આડક વધારી શકશો. અને આ પ્રમાણે જો દરેક આડક ભાગ્યોદયનાં આડક વધારવા માત્ર સ્કેજ પ્રયત્ન કરવાને ઇચ્છો તો જ્ઞેત-જ્ઞેતામાં તેનાં હજારો આડકો વધવાનો સંભવ છે. આટલું વિવેચન કરી અમે અમારા દરેક આડક બંધુને લગ્નામણુ કરીએ છીએ કે, આ મહિનામાં અન્ય મનુષ્યોને જ્ઞાનના માર્ગે સ્થાપનાર ભાગ્યોદયના આડકો વધારવામાં પ્રયત્ન કરશો, એવી અમારી

માગણી છે, અને વધું નહિ તો માત્ર એકજ ગ્રાહક કરી મોકલશે તોપણ એ આનંદ માનીશું.

અને આશા રાખીએ છીએ કે લાઝોદાયના લગભગ ત્રણ વર્ષે અમે અમારા ગ્રાહકો પાસે આ માગણી કરી છે, અને તે તેઓ સ્વિકારી આ મહિનામાંજ ઓછામાં ઓછા એકથી પાંચ દસ ગ્રાહક દરેક ગ્રાહક કરી મોકલશે.

લાઝોદાયના ગ્રાહકની દિવસે દિવસે ઉત્તિ થાય એવા સંકરો પ્રેરવાનો અમે આ માસથી નિશ્ચય કર્યો છે, અને તેથી તેના ગ્રાહક થનારને લાઝોદાયના ઉત્તમ લેખો અને બેટોના લાભ ઉપરાંત તેમની વ્યાવહારિક અને પારમાર્થિક ઉત્તિ થાય અને આર્થિક ઉત્તિમાં દિવસે દિવસે વધારો થાય એવા અમે આ માસથી સંકરો પ્રેરતા હોવાથી તે લાભ પણ મળવાનો સંભવ છે. અને તેથી આ લાભ લેવાને દરેક માણસ તેના ગ્રાહક થઈ અમારી માગણીનો સ્વિકાર કરશે, એવું ઇચ્છી વિરમીએ છીએ.

વ્યવહારમાં સંસાર ત્યાગ.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

યથાર્થ ત્યાગથી યથાર્થ સુખ મળે છે, અને યથાર્થ ત્યાગ તે કાંઈ પોતાને પ્રાપ્ત સંપત્તિ, સ્ત્રી, પુત્રાદિકનો ત્યાગ કરવો અને આંધુ થઈ લગણાં વસ્ત્ર ધારણ કરી, અન્ય દેશમાં કે વગણમાં જવું તે નથી. મનુષ્ય જે વખતે જન્મે છે, તે વખતે તેને, 'આ માઈ, આ તાઈ' એવો બેદ હોતો નથી. ને તેની માતાના રતન પાનતું સેવન કરી ઉછરી મોટા થાય છે. આ વખતે તેનો જેવી સ્થિતિમાં જન્મ થયો હોય છે તેવી સ્થિતિને તે મેળવે છે. અને જેમ જેમ ઉમર વધતી જાય છે તેમ તેમ તેનામાં તે તે વસ્તુ પ્રતિ મમત્વ બંધાતું જાય છે. અને આ મારાં માતાપિતા, આ માઈ ધર, આ માઈ ધન, આ મારી સ્ત્રી, આ મારો પુત્ર એવી રીતે તેનામાં 'આ માઈ છે' એ પ્રકારનું મમત્વ બંધાય છે. અને જેને જેને તે 'માઈ છે' એવું માને છે તેમાંથી જે કાંઈના પણ નાશ થાય છે તો તે વખતે તેને દુઃખનો અનુભવ થાય છે. આવીજ રીતે જેમ જેમ તે મોટો થતો જાય છે, તેમ તેમ તેને જે જે વસ્તુની જરૂર પડતી જણાય છે તે તે વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. અને તે પ્રયત્નથી મેળવેલી વસ્તુ ઉપર પણ તે પોતાના મમત્વને સ્થાપે છે. અને આવી રીતે તેનામાં આ મમત્વના પ્રકાર એટલા તો બહુ થાયેલાં મોટી જાય છે કે તેમાંથી કાંઈના પણ નાશ થવાથી તેના દુઃખનો પાર રહેતો નથી.

ખરી રીતે વિચાર કરતાં જણાશે કે પૂર્વે તેને જન્મમાં હતો તે જન્મમાં મૃત્યુ થવાથી તે વખતનાં માની લીધેલાં મા ગાપ, કુટુંબકળીઓ અને સાચાં ભુકાં કરી એકઠી કરેલી દોષનનો ત્યાગ કરી તે આ નવાં માખાપને ત્યાં કે તેનો પૂર્વે તેમની સાથે કાંઈ પણ પ્રકારનો

સંબંધ હતો નહિ ત્યાં જન્મ્યો છે. અને તેથી તે સર્વ મિલકત કે સગાં વહાણં તેનાં પ્રથમ જન્મમાં માની લીધેલાં પોતાનાં નથી પણ પારકાંજ છે. છતાં તેનું સમત્વ તેમના અતિ બંધાય છે અને 'આ સર્વ મારું છે' એવું અભિમાન ગ્રાપ્તાં રીખે છે.

ઘણી વખત આપણે રસ્તે ટ્રેનમાં મુસાફરી કરતા હોઈએ છીએ તે વખતે કેટલાક માણસો પોતે જે ખાનામાં બેસા હોય છે તે ખાનામાં અન્ય મનુષ્યને પ્રવેશ કરવા દેતા નથી અને કહે છે કે 'આતો અમારી જગ્યા છે, માટે તમને નહીં બેસવા દઇએ' છતાં પણ ત્યારે કોઈ જોર કરીને અંદર પ્રવેશ કરે છે ત્યારે જગ્યા માટે તેમને સામસામા મારા-મારી પર આવતાં પણ આપણે જોઈએ છીએ. તે વખતે કેટલાક સમજી મનુષ્યો તેમને આવી કહે છે કે, ભાઈ ! અહીં ક્યાંક બેસવું છે તેમાં શામાટે લડી મરે છે ! આ આવતા રોશને તો ઉતરી પડવાનું છે, તેટલા વખતને માટે સામસામા શામાટે તકરાર કરે છે, બેસવાની જગ્યા ન હોય તો જરી ઉભા રહે, આમ કહી બંને પક્ષને શાંત કરે છે. તેવીજ રીતે વળી મુંબાઈથી એક જ ખાનામાં બેસી સાથે મુસાફરી કરનારા, જુડી જુડી જાતના અને જુદા જુદા ગામના મનુષ્યોમાં અરરપરસ મિત્રતા બંધાય છે, જે કોઈ વચ્ચેના રો-સને કોઈને પાણી નેચવું હોય છે તો તે બીજો માણસ ક્યારી આપે છે, જે કોઈ કોઈ રસ્તું હોય છે તો પાસે બેઠેલી અન્ય જાનિની સ્ત્રી તેને રમાડે છે અને જાનું રાખે છે. આ પ્રમાણે એક બીજા સાથે સ્નેહ બંધાય છે. ગાડીનો ચાલતીજ હોય છે. તેમાં સુરતનું રોશન આવવાથી ત્યાં જનાર એક માણસ તે સ્વ મિત્રોનો ત્યાગ કરી ત્યાંજ ઉતરી પડે છે, જે વખતે એક બીજામાં સ્નેહ બંધાવાથી 'આવજો જાએ કહી' તેમનાથી વિખુટા પડે છે, વળી આગળ જતાં ભરથ, વડોદરા, આણંદ વિગેરે રોશનોએ તેમાંથી એકાદ બે માણસો ઉતરતા જાય છે, વળી નવા ચડતા જાય છે. આવીરીતે આ રેલ્વેટ્રેનનો ક્રમ ચાલુજ રહે છે. આમ છતાં મુંબાઈથી અમદાવાદ કે વીરમગામ ઉતરનાર મનુષ્યને કાઠીયાવાડ કે અજમેર જનાર મનુષ્ય સાથે વધુ વખત સાથે બેસી રહેવાથી વધુ સહવાસ થાય છે. જે સ્નેહ પણ કાંઈક વધે છે. તે જ્યારે અમદાવાદનો પેસેન્જર ઉતરી પડે છે. ત્યારે પ્રથમ ઉતરનાર મનુષ્ય કરતાં આના ઉતરવાથી અંદર બેસી રહેલા દુર જનાર મનુષ્યને કાંઈક અધિક દુઃખ થાય છે. આ વિયોગનું દુઃખ ક્ષણિક હોય છે. એટલે તેઓ એમ સમજે છે. કે આ મિત્રતાતો એક રોશનથી બીજા રોશન મુખીતીજ છે. અને તે ક્ષણિક હોવાથી તેમાં કદ પ્રીતિ બંધાતી નથી અને તેથી કરીને અધિક દુઃખ કરતાં યદ પડતી નથી. કારણ કે તેમાં જે સ્નેહથી સમત્વ બંધાયવું હોય છે તે ક્ષણિક હોય છે, યોગ વખતને માટે જ હોય છે જ્યો તેને વિયોગ થવાથી વધુ દુઃખ થવું નથી. અને ક્રમાનુસાર આગળ ચાલતાં જે પ્રવાસી અંદર બેસી રહેતા હોય છે તે પણ પોતાના ડબ્બાને છોડી ચાલ્યો જાય છે. છતાં પણ તે પોતાના ડબ્બા ત્યાગ કરવાથી અને અન્ય મનુષ્યોને સ્વાધિન કરવાથી દુઃખી થતો નથી કારણ કે તે જાણે છે કે, જેટલું જાણું આપણું હતું તેટલો વખત બેસા છીએ. આવી રીતે જેમ રેલ્વેની મુસાફરી કર્યાક બે કર્યાક, દિવસ કે બે દિવસ માટેની હોય છે, અને તે દરમિયાન જે જે મનુષ્યો સાથે સંબંધ થાય છે તે પણ તેટલા ટુંકા, સમયને માટે જ હોય છે. અને તેથી તેમનો ત્યાગ થવાથી દુઃખ થવું નથી. તેવીજ રીતે આ સંસાર ચક્ર પણ રેલ્વેની મુસાફરી તુલ્યજ હોય છે. જેમ રેલ્વેની મુસાફરી એક કર્યાક

કે, એક દિવસને માટેની છે અને ત્યાં સુધીજ તેમાં બેઠેલા મનુષ્યોનો અને રહેલોનાં ડાંગનો અપૂર્ણ સાથે સંબંધ હોય છે, પણ સમય થઈ રહેતાં તે સર્વનો ભાગ કરી આપણે આત્મા જવાનું હોય છે, તેવીજ રીતે મનુષ્યને પણ આ સંસારરૂપી રેલ્વે ટ્રેનમાં અમુક ધર રૂપી ડાંગમાં અને અમુક ગાણસો રૂપી સાથીઓના સહવાસમાં જન્મ લઈ ચાલીસ, પચાસ, પોણાસો કે સો વર્ષ સુધી મુસાફરી કરવાની હોય છે. અને જેમ એક ડાંગમાં સાથે બેઠેલા મનુષ્યો પોતપોતાનું રોશન આવતાં આપણા સહવાસનો ત્યાગ કરી આત્મા બચે છે તેવીજ રીતે આપણા કુટુંબરૂપી સાથીઓમાંથી પણ પોતપોતાનો સમય-આવદશ આવી પહોંચતાં આપણો ત્યાગ કરી પોતપોતાના સ્થાન-મૃત્યુને પામે છે. અને અન્ય સંબંધીઓ પ્રાપ્ત કરી પાછા ત્યાં જન્મ લઈ નવાં સંબંધીઓમાં સુખ ચેતથી રહે છે. રેલ્વે ટ્રેનના ડાંગમાં બેઠેલા મુસાફરોમાં મમત્વ જાંધાતું નથી અને તેમનો વિયોગ થતાં દુઃખ થતું નથી તેનું કારણ એજ છે કે આપણે તે વખતે જાણીએ છીએ કે, આ સર્વ મુસાફરો પોતપોતાનું રોશન આવતાં ઉતરી પડવાના છે, અને આપણે પણ આપણું રોશન આવતાં આ ડાંગનો ત્યાગ કરી ઉતરી પડવાના છીએ. જેથી તેમને અને આપણે માત્ર ભેગા બેઠા એટલેજ સંબંધ છે કાંઈ નહીં સંબંધ નથી અને તેથીજ આપણું તેમના પ્રતિ મમત્વ જાંધાતું નથી. અને તેમનામાં મમત્વ ન જાંધવાથીજ તેમનો વિયોગ થતાં દુઃખ થતું નથી. તેવીજ રીતે આપણે પણ આ સંસાર ચક્રમાંજ જન્મ લીધા પછી આપણા સંબંધમાં આવનાર મા, બાપ, સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરે કુટુંબી જનોમાં, ધનમાં, ધરમાં અને વૈભવોમાં મમત્વ જાંધતા નથી; અથવા જેમ જાણીએ કે આ સર્વ પોતપોતાનો વખત આવતાં આપણો સંબંધ છોડી આત્મા જવાના છે, અને આપણે પોતે પણ આ સર્વ કુટુંબીજનોને તેમજ સર્વ સંપત્તિને છોડી સમય આવતાં આત્મા જવાના છીએ, આપણે આમાંનું કશું જન્મ્યા તે વખતે સાથે લઈને જન્મ્યા નહોતા, અને જન્મ્યું તે વખતે આમાંનું કશું સાથે લઈ જવાના નથી, પણ જેવા આવ્યા તેવાજ આત્મા જવાનું છે તો આપણું તેમના પ્રતિ મમત્વ જાંધાતું નથી, અને આ પ્રકારે જ્યાં મમત્વ જાંધાયેલું હોતું નથી ત્યાં તેનો વિયોગ થવાથી દુઃખનો અનુભવ પણ થતો નથી.

આ પ્રકારે મમત્વનો ત્યાગ કરવો તેનું નામજ યથાર્થ ત્યાગ છે. અને જેઓ આ સંસારમાં રહેતા છતાં પણ પ્રાપ્ત પદ્ધતી અને સંબંધી જનોમાં પોતાના મમત્વને સ્થાપના નથી અને જનક વિદેહિની માફક વિચરે છે, તેઓ છત્ર-મુક્ત પદનો અનુભવ આ સંસારમાંજ કરે છે. અને જેઓ પ્રાપ્ત પદ્ધતીનો ત્યાગ કરી ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરી અન્ય જન્મોએ મુંઝાવી, પાછા ચેલા જતી યુરતી મિથિલતા સ્વામિ થઈ બેસે છે, અને નવેસરથી ધરને ટેકાણે મડ, છોકરાંની જગ્યાએ ચેલા અને ધન વૈભવોને પ્રાપ્ત કરી તેમાં મમત્વને સ્થાપે છે, તેમજ ધનને માટે વઘણાં માર્ગો કરે છે તેઓ એ ભાગમાં ધારણ કર્યા છતાં પણ યથાર્થ ત્યાગી નથી અને તેમને યથાર્થ ત્યાગનું ફળ પણ મળતું નથી.

અપૂર્ણ.

મહત્વાકાંક્ષા-સદ્ગુણી-શશી.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

(લેખક:—શ્રીયુત વેણુવિહારી.)

પ્રકરણ ત્રીજું.

તારે મારે શી સગાઈ?

ઘેનમાસ લગલગ અડધો પસાર થઈ ગયો હતો. આ દિવસો ઉપશુતા વરસવાનામ્ હતા, તેમાં વળી ખરા બપોરનો સમય તો શરીરને લાહી લાહી કરી મુકતો હતો. આવા સમયે વિનુ પોતાના ઓરડામાં ઈંદ્રી ચંદર પર એક પુસ્તકનાં પાનાં ફેરવી રહ્યો હતો. એકતો બહારની ઉપશુતાએ બહાર જવાનું હતું, અને બીજી તરફથી ચાલુ સ્થિતિનો વિચાર સતાવી રહ્યો હતો જેથી તેને ધણીજ અમુકજુ થઈ જાય ક્યાંય જાતો નહિ. છઠ્ઠાકાના મશ્વ પડી તેને હંમેશાં એવાજ વિચારો આવતા કે હવે પોતે કેવળ નિરાશ્વિન થઈ ગયો છે.

અંતે તેણે હાથમાંનું પુસ્તક ટેબલ પર મુક્યું અને ખુલ્લી હવામાં એકબેર જઈ ઘોંટી પિત્તાંતી લેવી એવો વિચાર કરી, મોડું વિગેરે ઘોઈ ગોવિંદને બોલાવ્યો અને પોતે કપડાં પહેરવા લાગ્યો. એટલામાં ગોવિંદ બારણા આગળ આવી ખરો થયો. તેને ગાડી બેઠવાનું કહ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો “મારા દુકમ વીના ગાડી નહોતો નહિ” એવો ગઈકાલથી મોટાભાઈએ દુકમ ક્યો છે. ભાઈજી, આપે મોટા ભાઈને કહ્યું છે?”

“ના.”

“હું મોટા ભાઈને ખુલ્લી આવું.”

“તેમની પાસે જવાની કંઈ જરૂર નથી. તું તારે કામે જા, મારે ગાડીની કંઈ અગત્ય નથી.” આટલું કહી વીનું બાહરે ગયો.

ચોપાડીપર મન શાંત થાય તેવી જગ્યાએ વિનુ એક બાંકડાપર જઈ બેઠો, પણ તેના તરફ બેઠાઈને તેની મુખાકૃતિપરથી સ્પષ્ટ થતું હતું કે તેના ઉદયમાં મુદ્દેને ધાંતી નહોતી. ‘મોટાભાઈના દુકમ સિવાય’ ગોવિંદના આ શબ્દોના ભજુકારા હજુ તેના કાનમાં વાગી રહ્યા હતા.

પોતાપરનો છઠ્ઠાકાનો પ્રેમ, પોતાનો અભ્યાસ, ઘરમાંની બદલાયેલી સ્થિતિ અને મોટા ભાઈનો દુકમ, આજ વિચારોના વમજોમાં તેનું મગજ ગોથાં ખાતું હતું. અભ્યાસ સિવાય બીજી કંઈ વિચાર કરવાનો તેને આજ દિવસ સુધી વખતજ આપ્યો નહોતો, જેથી તેનું મગજ ધણીજ ગોથાં ખાવા લાગ્યું.

ધરતું વાસીદુ અને બીજાં કેટલાંક પરચુરણ કામો ગીરજા ડોસી કરતી. તેના સિવાય

ખીજા જે નોકરો, એક-રસોદ્યો અને એક ઘોડાવાળો, આટલા માણસો ઘરમાં હતાં. છકાકાનાં પત્ની તેમની ચડતી જોવા પામ્યાં નહોતાં. તે તે પહેલાં સ્વર્ગે સિધાવ્યાં હતાં, અને ત્યારથીજ તેઓએ માધુને ઉછેરવા ગીરગ્નને રોજી હતી. માધુ મોટા થતાં, ગીરગ્ન ઘરનાં ખીજાં કામો કરવા લાગી. ગીરગ્નને જો કે માધુ માટે શ્રેયવામાં આવી હતી તોપણ તે માધુ કરતાં વિનુને વધારે ચઢાતી.

ઘરનું વાસીદુ વાળી હવે તે લગભગ સંધ્યાકાળે, ઉપરનું દિવાનખાનું વાળવા આવી હતી. તેણે વિનુનો ઓરડો વાળવા માંડ્યો. એવામાં વિનુ બહારથી હવા ખાઇ પાછો આવ્યો અને તે વખતે તેને ઝાડુ મારતાં જોઇ ગોચ્યો “ગીરગ્ન, આમ બત્તી વખતે તેં આ શું માંડ્યું છે?” આટલું કહી તેણે કપડાં ઉતાર્યા, અને ખુસ્સી ખેંચી તે પર તે બેઠો. ગીરગ્ન કંઈપણ ન બોલી તેણે છાતામાતા પોતાનું કામ આટોપ્યું અને નીચે જવા લાગી, એવામાં નીચેના શબ્દો તેને સંભળાયા ‘શુદ્ધિ બદ્ધાયજ’ જેથી તરત ઝાડુ દુર મુકી તે વિનુ પાસે આવી બોલી, શુદ્ધિ કોની પડતાઈ છે ભાઈ?”

“કાઈની નહિ—એ તો અમરતું.”

“હા, હા ! તે હું સધળું જાણું છું. આજ ઘરમાં મારાં કાળાંનાં ઘોળાં ઘણાં છે સમજ્યા, ! તમે નહિ જણાવો, તોપણ મારી કંઈ જાણજદાર નથી, કહો જોઈએ કોની શુદ્ધિ બદ્ધાય ?”

“કાઈની નહિ, કશુંને. ?”

“જુઓ ભાઈ, હવે તમે મોટા થયા, પણ મને તો તમે નહાનાજ દીસો છો. જે કંઈ હોય તે મને કહો. તમે ધારતા હસો કે રોજી ચાંડી છે. પણ તમે કંઈ નથી સમજ્યા ! ખાઈને ખોદનારી આ રોજી નથી. માધુના કાવતરાંથી આ ગીરગ્ન અગતણી નથી, મોટાભાઈ તો હવે થયા ...

વિનુને રોજીનો ખૂણું ભડસો હતો, અને તેના ઉપરના વાક્યે તો તેને થોડા ગારજ બનાવ્યો. થોડોક સમય વિત્યાબાદ તે બોલ્યો ‘વિનાસ કાલે ત્રિપરીન શુદ્ધિ’ તેમ ઘરના માલીકની તો ઠીક પણ દરેક નોકરચાકરની પણ મતી મારી જાય છે, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જોઈએ ! તે રહી રહીને અત્યારે સંધ્યાકાળે ઝાડુ પકડ્યું.”

હવે ગીરગ્નરોજીને પોતાની જૂઠ્ઠા સમન્વર્ધ. તે બોલી “આજે ક્યારે વારવાને ‘મોક’ વધું, નહિતો હું હંમેશાં તે કામ ક્યારનું આટોપી લેતી.”

“તે ખરૂં પણ કહેવત છે ને કે ‘કાગનું બેસનું અને તાડનું પડનું’ તેજ પ્રમાણે ! આ પણ બનાવ છે.”

“હા એ પણ ખરૂંજ છે ! આ ઘરની ચોલા જવાનું તમે આજે લાખો છો. પણ તે સમયે મેં ક્યારનુંએ ભવિષ્ય કરી મુક્યું છે. આજે તમારે માટે ગાડી ન જોડી એવું મેં સાંભળ્યું, સાચું કે ?”

“તે વાતને પડતી મુક.”

“પણ એમ કેમ નાનુભાઈ, શું તમારું કંઈજ લાગતુ વળગતુ નથી ?” આ ગીરગ્નએ નિરપેક્ષ શુદ્ધિએ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા પણ તેની અસર વિનુના મનપર કેવી થઈ તે માત્ર તે બીચારી રોજી ન જાણી-શરી. ધીમે ધીમે વિનુની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. ત્યારે રોજીએ

આર્થુ કે પોતાની અનુભૂતિમાં કંઈક જનાવ જનવા પામ્યો છે ખરો. તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેણે પિતૃવાત્સલ્યના પ્રેમે તેના ઘરડાપર હાથ ફેરવ્યો. અને વિનુનું સંવતન કરવા લાગી. વિનુએ જાણ્યાં મળ્યું સમયે કહેલી દલીલો ગીરજાડોસીને કહી સંભળાવી. ત્યારપછી વિનુ બોલ્યો. “ગીરજા, બાપુ દના ત્યાંસુધી તેમણે મારું પ્રેમથી પ્રાપ્તવેણું કર્યું, પણ દવે મારું આ ઘરમાં કંઈજ લાગતું વળગતું નથી.”

વિનુને સ્વયં જાણીતો જીરજાની કંઈજ અનુભૂતિ નહોતો. તેણે તેનું પોતાથી અને તેટલું સંવતન કર્યું. એટલામાં જમવાનો વખત થયો એમ કહેતો ગોવિંદ આવ્યો. ગીરજા માથુના ઓરડામાં આડું મારવા ગઈ, ગીરજા ત્યારે ઓરડામાં દાખલ થઈ ત્યારે માથું પગ-પર પડ્યો હતો. ગીરજા વાગવા મંડી જે નોંધ તે ગરજી ઉઠ્યો. “કાઠરી હજી હમણાં આડું કાઢવા આવું છે? આટલું કામ પણ તારાથી વખતસર થતું નથી? હમણાં તારા મીઠાજ વધી પડ્યો લાગે છે.”

કોઈ દિવસ નહિ અને આજે આ ઉચારેલા માથુના ઘળે સાંભળી કોંઈ તો ટોંટી લીધે થઈ ગઈ. તેણે ધુપધુપ પોતાનું કામ આટોપી લીધું અને જવા લાગી. એટલે માથું બોલ્યો “ગીરજા, વિનુ જમી રહ્યો હોયતો હું બોલાવું છું એમ કહે.” ગીરજા કંઈ પણ ન જોડનાં ત્યાંથી ચાલી ગઈ. મેડાપરનો નોક વાળી તે નીચે જતી હતી એવામાં વિનુ સામે મળ્યો, ત્યાંજ તેણે તેને મોટાભાઈનો સંદેશો કહ્યો અને પોતે નીચે ગઈ.

વિનુ આવતાંજ માથુંએ તેને એક ખુરશીપર બેસવા કહી પોતે પણ એક ખુરશી પાસે બેઠો બેઠો અને બોલ્યો “વિનુ! આજ મેં તને આજ કટોકટીમાં જુલાઈમાં કરવા બોલાવ્યો છે. બાપુ દના ત્યાંસુધી તો જાણે સ્વયં મીઠાકીક હતું. દવે જે ચોર દિવસમાં તારી કોલેજ ઉપર એટલે તું કોલેજમાં જઈશ, પણ દવે પછી તારી તે મોટા ખર્ચની રકમ મારાથી ભરી સંભાળ તેમ નથી મારે તારું શું કરવું છે તે જણાવ.”

મોટા ભાઈનો ઉપરનો પ્રશ્ન સાંભળી, વિનુ સમજી ગયો. કે દવે કોલેજ છોડી નેધમે અને પોતે જોડેલો સ્વયં જાણ રહી કર્યો પડ્યો નથી તેને પોતાનો અભ્યાસ છોડવા સંબંધિના વિચારે ધાવુંજ માથું લાગ્યું, અને તેથીજ ને શોઝર્તરેવે બોલ્યો “મોટા, હું જો જવાબ આપી શકું! પણ-પણ બાપુના મનમાં મારે કંઈનીય-”

“બાપુના મનમાં શું હતું તે જાણવાની અને કંઈ આવશ્યકતા નથી. બાપુના મનની વાત તેમના મન સાથે જાણી બાપુ થઈ ગઈ, અને કદાચ તે તેમનો એવો કંઈક ઇન્દ્રિય દોષ તો તેઓએ તારે મારે કંઈ જુદી ચોજના કરી રાખી હોય.”

આ ઉપરનું વાક્ય તેણે બીતાં બીતાં ઉચાર્યું, અને તે સમયે તે વિનુ તરફ ચોરી-કાંઈથી જોતો રહ્યો.

“શી ચોજના કરી છે તે સંબંધે હું કંઈજ જાણતો નથી. પણ તેમનો વિચાર આ કોઈ પૂર્ણ કરાવવાનો હતો અને મારા મનમાં પણ તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે—”

“હું હું છું ને—કે તેમણે તેવી કંઈજ વ્યવસ્થા કરી નથી.”

“તો મોટા, મારો આ કોઈ પુરો થાય ત્યાંસુધીનું ખર્ચ તું—”

વચમાંજ માથું તાક્યો “તું હું સવાનું! અને તે શા મારે! તારે મારે શી સગાઈ?”

પ્રકરણ ચોથું.

ગીરજા ડાશી.

વિનુ પોતાના ઔરડામાં ગયા પ્રકરણમાં જણાવી ગયા તે વિષયના સંબંધમાં વિચાર કરતો બેઠો હતો. મોટાભાઈના શબ્દોનું સ્મરણ થતાં તેના હૃદયમાં આધાત થતો. બાપુએ પોતા માટે ધણી સારી વ્યવસ્થા કરી છે એવું તેમણે તેના સનમુખ સ્પષ્ટ જણાવ્યું હતું છતાં હાલ પોતે તદ્દન નિરાધાર થયેલો હતો—એક ટાડી પણ પાસે નહોતી; હવે માફે શું થશે, અભ્યાસ બંધ કરી કોલેજ તજવી જોઈશે. પણ અભ્યાસ જરૂરી રાખવો કે કેમ, અને જો જરૂર રાખવો તો પૈસાનું કેમ કરવું? પૈસા ધીરે એવો કાણ છે? આવનારે આવા વિચારોમાં ધણો વખત વ્યતિત થયો. એવામાં તેને કંઈક વિચાર આવ્યો હોય એમ જણાયું. તે ઉક્યો અને પોતાની ટુંકમાં પોતાનાં પુસ્તકો ભરવા લાગ્યો, ચોપડીયો ભરી રહ્યા મંછી પોતાનાં કપડાં પણ અંદર ગોઠવ્યાં ત્યાર બાદ તેણે પોતાની કોલેજના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટને 'પોતાનું નામ લીસ્ટમાંથી કઢી કરવા અને પોતે ગણેલાં બે વર્ષનું સર્ટિફિકેટ મોકલાવા' બાબતની અરજ લખી તેને એક ક્વરમાં ખીટી પોતાના શુભમાં ધાવી, તેના ચહેરાપરથી કંઈ પણ નિશ્ચય કર્યો હોય એમ જણાતું હતું અને તેથી તેની મુખમુદા ગંભીર ભાસતી હતી. તેણે ઔરડામાં ચોતરફ પોતાની નજર ફેંકી બાહેર આવી ગોવિંદને હાંક મારી પોતાની ટુંક નીચે લેઈ જવા જણાવ્યું, અને પોતે મોટાભાઈના ઔરડામાં ગયો.

પ્રથમાં સાંભળી માથું પત્રગંબર પડ્યો પડ્યો બોલ્યો “કાણ?”

“કાઈ નહિ એ તો હું વિનુ.”

“કેમ વિનુ આટલી રાત્રે ક્યાં જાય છે?”

“ક્યાંય નહિ—ફક્ત આપને પુછવાનું—”

“મેં એક વખત કહ્યું ને, કે મને પુછવાની કંઈજ જરૂર નથી. ખાસ વીણમાં પણ તારા વિષે કંઈજ ઉત્સેખ કર્યો નથી.”

“મોટા, તેનો તો હવે સ્વાસ્થ્ય નથી, આજ સુધી આપણે ભાઈ પ્રમાણે વર્ત્યા, તેવુંજ મંથુલ કાયમ નિભાવવા માટેની સવિનય પ્રાર્થના કરવાનું હું તમારી પાસે આવ્યો છું.”

વિનુના કહેવા પ્રત્યે મુઠ્ઠે ધ્યાન ન દેતાં માથું બોલ્યો “એ તો જાણે બધું કીક છે,—પણ તું હવે ક્યાં જાય છે?”

“મોટા, તે વાત તમારે મને પુછવીજ નહિ. જે પ્રયત્ને બાપુની ઇચ્છા પૂર્ણ થાય તેવાજ પ્રયત્ન હું આરંભીશ.”

વિનુ, તું થેલો છે. હજી તારી લજ્જાની ગાંઠાઈ કંઈ ગઈ નથી. જો તું ડાલો હોય તો કાલથી પેટીપર આવ, જો કે બાપુએ તારી કંઈ સોઈ કરી નથી તોપણ તારા ખર્ચના મંબંધમાં હું બોધ નહિ આવવા દઉં. બાપુએ તારી કંઈજ ગોઠવણ ન કરી એ નવાઈ જેવુંજ છે.”

મોટાં તું બાપુની કૃતિનો હોય ન કાઢ, તેઓ મારે માટે કંઈ વ્યવસ્થા કરી શકે એવો મારો તેમનાપર શો દર છે. આજ સુધી તેઓએ માફે પુત્ર પ્રમાણે પાલણુ પોષણ કર્યું અને મુશિક્ષણ આપ્યું એ કંઈ એમનો મારાપર બોલો ઉપકાર નથી—વાફે હવે મને જવાની રત્ન છે!”

“વા—ફ—જ—વ.” માધુ બોલ્યો.

માધુને તેજ બેઠું હતું. ટાટે પાણીએ ખસ ગઈ. વીંચ માટે તેને જે બીક હતી તે દુર થઈ. વિનુના કહેવાપરથી વીંચ તેની પાસે હોવાનો સંભવ નહોતો. અને વીંચતી તેને અંખર પશુ નહિ હોય એવી તેની ખાતરી થઈ. એને તેથી તે પોતાના આગળના વૈનને ખોલ એસાડવાના વિચારમાં જ નિર્ધારણ થયો.

વિનું માધુની રંગ લેઈ ગીરમ્મની ઝોરડીમાં ગયો. તે વખતે ગીરમ્મ સુઈ જતાની નૈવારીમાં હતી. વિનુને બેનાંજ તે બોલી. “કેમ નાનું! આટલી રાત્રે ક્યાં?”

“ક્યાં શું પુછે છે? ભાઈ લેઈ જાય ત્યાં!”

“એટલે, નાનું હું કાંઈ ન સમજી!”

વિનુએ તેને સચળી વાત કહી સંમગાવી, અને પોતાનો આગળ અભ્યાસ કરવાનો વિચાર પણ જણાવ્યો. તે સાંભળી ડોરડી થયી જ ગયયી થઈ ગઈ તે બોલી “સાંભલો નાનુભાઈ, આપ આમ ન કરો. તમે ઘર છોડીને જતાનો જે વિચાર કર્યો છે તે ના પાળો. ઘર છે. ત્યાં તમે આગળ અભ્યાસ કરવાનું કહેલો તે પૈસા સિવાય કેમ નિભાવી શકશો?”

આવા આવા ડોરડીએ ઘણાજ અટપટા માર્ગ જતાવા પશું વિનુ પોતાના વિચારમાં મૂકેજ પણ ગયો નહિ એટલે ડોરડી આગળ વધી “આપની પાસે પૈસા નથી તો મારી પાસે થોડાક શીકે છે તેનો ફીકાર કરો, નાનુભાઈ નાં ન પાડશો.” આટલું બોલનાં બોલનાં તેની આંખોમાંથી મોઢારે આંખું વહેવા લાગ્યાં. ડોરડીએ વિનુને છાતી સંસ્પર્શ આપી કુસકે કુસકે રડવા લાગી. હવે વિનુની ખાતરી થઈ કે આ જંગમમાં એક પણ એવું માણસ છે કે જે પોતાને પુત્ર પ્રમાણે પ્યારથી સ્વાધ છે. તેણે ડોરડીને ધીરજ આપી અને કહ્યું કે ‘વખત પડશે તો હું પ્રથમ તારી પામજ આવીશ.’ આ પ્રમાણે ગીરમ્મ ડોરડીને વચન આપી તે તેની ઝોરડીમાંથી તત્કાલ અંતઃકરણે બાહરે પડ્યો.

વિનુની પોતાના બાળપણનું ધર્મ તજતાં શી દશા થઈ હશે, તેની કક્ષના આંધકાએ પોતાના મનથીજ, કરી લેવી ઉચિત છે.”

શૈશ્ય હવે વિનું પોતાની ટુંક લેઈ રાતનાં સરદારશુલમાં દાખલ થયો. ત્યાંના મેનેજરે તેને સચળી જાણવળું કરી આપી. મેનેજરે સોંપેલી રૂમમાં વિનું રાતપડી કરવા લાગ્યો. તેનું મોઢું કપાળ સંકુચિત થયું હતું, અદેશ શીકો પડી ગયો હતો. આંખોમાં જળજળાં, ભરાઈ આવ્યાં હતાં.

પોતાના તરંગોના ઉભરાઓ લગાવવાના પ્રયત્ને તે રૂમમાં એક સરખી રાતપડી કરી જતો હતો. અંતે તેના પગ થાક્યા પશુ મન કંઈ સોત નજ થયું. થાક લાગનાં તે આડીને અટલી સેજ વિદામ લેતો, એટલામાં નવા તરંગો ઉભરાતાં તે પોતાનો થાક બૂલી નહ પાછો ફરવા લાગતો, આ પ્રમાણે તે કેવળ ગાંડાં જોયો જતો ગયો હતો. જન આ તેના વિચાર તરંગો અંધ ન પડે અને આકુળ રહે તો તેનું મગજ ખરાબ થઈ મોટાજ અંતે એવી શોથમય સ્થિતિમાં તે આવી પડ્યો હતો. પશુ મનુષ્ય દેહ એક અજ્ઞાન વસ્તુ છે. આ પ્રસાર ઘટનામાં દુઃખ હવેને તીવ્ર પ્રમાણે વિધે છે, ચિંતા અસિ પ્રમાણે શરીરને શાપિ બાળી લક્ષ્મ કરે છે. શારીરિક શોથને જેમ દવા છે તેમ માનસિક શોથનું કંઈ ઔષધજ દોડું નથી. તેની ચિકિત્સાજ થતી નથી.

અતિ જ્યાં શાન્તિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપન થયું, ;રાત્રી દેરીનો પૂર્ણ અમર ચોતરફ દેખાય
મુખ્ય રાત્રીની તીર્થ ત્યારે વિનું તુલ્ય હૃદય સેજ શાંત થયું. તેનું મન આસ્તે આસ્તે
સ્વસ્થ થતું ચાલ્યું. તેની ચિંતા એસસતી ચાલી. આસ્તે આસ્તે ચિંતા દરજે કરનાર નિંદ્રા
દેવીએ વિનું પોતાના મોહપાશમાં ઘેર્યો એટલે નાઇલાએ તે પથારીમાં પડ્યો અને નિંદ્રા-
દેવીને વશ થયો.

ઘોડાક સમય વિતાવતાં તેને સ્વપ્નો આવવા લાગ્યાં. આજે તે કેવાં સ્વપ્નો જોતો
હતો વાઈ ? શું તે પોતાના ઉદ્યતાં સ્વપ્નો દર્શાવે દિન ત્રિદિન પોતાની ઉન્નતિ થશે;
કિતિ ચોતરફ દેખાશે, યશોગાન ગરાશે, શું આવાં આવાં તેને સ્વપ્નો આવતાં હતાં ? નરિ-
ના. આવાં આવાં સુસ્વપ્નોએ તેનો મંથન તરબોલો દતો. આ મંથનમાંનાં મૂળ જગદ્ગી
ચિત્રોમાંનાં કેટલાંક ચિત્રો નષ્ટ થયાં છે, પોતાનો આશા દિપ્તિ મંદ થતો જાય છે, એવામાં
તેની નજર આગળ લુંતરા સમયનું ચિત્ર દેખાવા લાગ્યું. શોદથી હૃદય દર્પાઈ મધુ છે,
આશા, સુખ, ગૌરવ પોતાને તણ જતાં લુપ્ત છે એવામાં તેની મમતાશુ માનાનું પ્રશ્ન
મુખ દેખાવા લાગ્યું. આ સ્વપ્ન જોતાંજ તેના તે ચિંતાગેદરા નેત્રોમાંથી આંસુ વહેવા
લાગ્યાં તે આંસુનો રેલો ગાત્રપર ધઈ ઉશીકાપર પડી ઉશીકું પડળવા લાગ્યું.

અપૂર્ણ.

મહાન પુરુષોના જીવનમાંથી મળતો બોધ.

(લેખક-પ્રેમચંદર નારાયણ દવે).

૫

આ સુદ્ધિમાં કાર્ષ્ણ્ય વસ્તુ નિરૂપણી અથવા ક્ષુદ્ર નથી. દરેક વસ્તુ તેની જગ્યાએ
ઉત્તમ હોય છે. મનુષ્યના જીવનમાં એવી અનેક જાણતો મારે વિચાર મંધાયા હોય છે કે
જેને સાદા અને ખરાબના ઉપનામ. અપાયા હોય. પરંતુ આપણે એ નિઃસંશય માનવું
જોઈએ કે સાંદ્ર અને ખરાબ કાર્ષ્ણ્ય નથી. ગુણગુણરૂપે ગુણ મલ્લિત તે નિર્ગુણ પ્રાપ્ત
મલ્લિત દોષાઃ જગતની દરેક જાણતને આપણે મનના ચરમા હારાજ જોઈએ છીએ અને
જે રંગના ચરમા તે રંગની દુનિયા જેવી રીતે નમને દેખાય છે, તેથીજ રીતે જેવી તમા
રી માન્યતા અને વિચાર એણી, તેથી તમારી તે વસ્તુ પ્રત્યે હોવાના. કમજો હોય તે પી-
ણુંજ દેખે, જરાત કાર્ષ્ણ્ય યદ્યથ ગયું નથી. આપણે જાણીએ છીએ કે અમુક વસ્તુ
જેને આપણે ખરાબ કહીએ છીએ, તેજ વસ્તુ અન્યના જીવનનો આધાર હોય છે. અશીષુ,
દાદા, ગાંજો, લાંગ, તેને જે તમે અનિષ્ટ ગણના કરો, તે તમારા પાશી તેને ઉત્તમ

માનતા હશે. મુજ્જે મુજ્જે મતિર્મિના હોઈ એક વસ્તુ માટે તમે કદી પણ નિર્વિવાદ મત-
જાંધી શકોજ નહિ. જગત્ની સર્વ વસ્તુમાં જેમ વૈચિત્ર્યભાવ છે તેમ વ્યક્તિ વ્યક્તિની
માન્યતામાં પણ સમાનતાનો અભાવ છે. તમનો જે વાતો, કરી વખત, પસાર, કરવામાં
આનંદ મળતો હશે, તો જાનીને જ્ઞાનમાં, સંસારીને સંસારની, લોહુપતામાં, પ્રેમીને પ્રેમમાં,
અરીણીને અરીણીમાં, દારૂડીયાને પીરામાં અને દુહુને દુહુએ કરવામાં આનંદ મળે છે.
કુદરતના નિયમ પ્રમાણે હરેક પ્રાણી, ચાહે તે મનુષ્ય, પશુ, કે પક્ષી હોય, પરંતુ તે હંમેશાં
મુખ્ય માટે પ્રયત્ન કરે છે, યંછી લહે તે મુખને આપણે દુઃખ તરીકે ગણતા હોઈએ તો
પણ શીકર નહિ, તે પોતાનાંજ કાર્યમાં મશ્ગુલ રહે છે. માંછડું મિથાન ખાવામાં, હરિણ
મધુર સર સાંભળવામાં, પતંગીયુ દિવાના તેજમાં, અને હસ્તી હસ્તિનીના પ્રેમમાં એટલાં
તરીન રહે છે કે મિથાન નિચે ડાંસે છે તેનું મચ્છીને લાન રહેતું નથી. મધુર સર પાછળ
દુર્નિવાર્ય મૃત્યુપાશ છે તેની માહિતી હરિણને હોતી નથી. દિવાનું તેજ એ પોતાનો કાળ
છે એમ પતંગીયુ સમજ શકતું નથી. હસ્તિની પાછળ ચાકતાં, પારધિઓએ ખાડા પારી
રતો લયકર અને દેહ વિનાશક કચેલ છે તેનું જ્ઞાન હસ્તીને હોતું નથી. તેઓ તો પોતાના
સુખમાંજ મગ્ન હોય છે. મનુષી રાગને તૃપ્ત કરવા બ્યર્થ પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ મન તો
તૃપ્ત થવાને બદલે, ઉત્કું અગ્નિમાં ધૂતની માફક વિશેષ મગ્નસિત થતું જાય છે.
અમુક વ્યાધિવાળા રોગીને જે ઘી ખાવાનો નિર્દેશ કર્યો તો શું આપણે એમ સમ-
જતું કે ઘી શુણે અનિષ્ટ છે? અમુક ઔષધ જે મનુષ્યના રોગને નિવારી શકે અને શરી-
રને નિરામય બનાવે તો શું તે મોઝ છે કે રોગને પેસવા ન દેવાં માટે તે ઔષધ હંમેશાં
લેવું? નહિ. દરેક વસ્તુ તેની જગ્યાએજ ઉત્તમ હોય છે. એરો, કીટાં અમૃતમાં ધુકશો તો
તે શરી જશે, એ કથન તમને આશ્ચર્યજનક નહિજ લાગે. ગંધેશએ સાકર ખાંધી એ
મૃત્યુને બેટવા બરાબર છે અને થોડું ખારેક ખાધ તો તે વસ્તુ તેને માફક છે. ત્યારે આ
જન્મે વસ્તુ મનુષ્યને પ્રિય હોય છે. તેવીજ રીતે જે કાઈ પણ વસ્તુ આપણે નિષ્પ્રેરણી
સમજતા હઈશું તો તેજ વસ્તુ અન્યને આવશ્યક જણાતી હશે, અથવા તેના જીવનનો
સ્તંભ હશે. સત્ય રીતે કહેતાં-સાર, ખરાબ એ ઉપનામ, અમુક વસ્તુની આપણને કેટલી
જરૂર છે તેને અંગે આધાર રાખે છે.

તાત્વિક ભાષામાં કહીએ તો આ દુનિયામાં કાઈપણ વસ્તુ સારી, ખરાબ કે કુદર-
તથી, દરેક તેની નિર્ણીત સ્થિતિમાં સમાન છે. અને જે વસ્તુનો આપણને વધારે ખપ તે
વધારે સારી અને ઓછો ખપ તે યોગી સારી, એ સિદ્ધાંત છે. તમારા ધરનાં ખુણા તરફ
જુઓ અને તપાસો કે કઈ વસ્તુ તમે વધારે પસંદ કરો છો અને તેજ વસ્તુને ખીજા પુરુ-
ષના ધોરણ પ્રમાણે સરખાવો તો તેની ઉપયોગીતામાં ઘણો તફાવત લાગશે. સારો-ખરાબ
ભાવ એ મનની સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે. વસ્તુતઃ કાઈપણ આખતને વિશેષજી આ-
પણું એ યથાર્થ નથી.

ધણીખરી વખત જેને આપણે અનિષ્ટ કહીએ છીએ તે ઉત્તમ વસ્તુનો દુરુપયોગ
અથવા અતિશયપણું છે. ધનનું એક ચક્ર સ્થાન બ્રહ્મ યર્ષ જવાથી આખા સંસાર કામને
જગાડે છે અને જેને આપણે પણ કુદરતના નિયમથી જરા વિરૂદ્ધ જાણે તો તેટલાજ પ્ર-
માણમાં આપણે સદન કરતું પડે છે. અતિશય દિવંત મૂર્ખાઈ છે, અતિશય પ્રેમ નિર્જનતા

લેખાય છે, અને એતિશય કંટકસર. એ લોભ ગણાય છે. સર્વ વસ્તુમાં સમાનતા હોઈ નોંધવો.

જેમ દુનિયામાં એવી કોઈપણ સંસ્કૃતિ વસ્તુ નથી કે જેનો પડછાયો ન પડે, વાળ જેવી કોઈ સીજનો પણ છાયો પડે છે, તેમ દુનિયામાં એવી કોઈપણ નજીવી વાપન નથી કે જેના પરિણામરૂપ સંકળના બંધાયા વિના રહે. ધોંડા જંગલોની ઉત્પત્તિ અનેક વર્ષોની પેઢામાં છે પણ એવા જંગલો જંગલોનું મૂળ જિવા જતાં, એક ફળગો હોય છે. મહાસાગરના મધ્યમાં આપણે એવા અનેક બેટા નોંધ્યું કે જે વેરાન ખાડ જેવા લાગશે. પરંતુ દશ-વિશ વર્ષો પછી તે બેટા વનસ્પતિથી ભરપૂર થઈ જાય છે, તેનું કારણ એજ કે ભરતી સાથે ધસઘાંધે આવેલ નજીવી લાગતાં બીયાં ઉગી તે વેરાનબેટા મનુષ્યને રહેવા લાયક સ્થાન બની જાય છે. આપણામાં એવી અનેક કહેવતો છે જે આપણને સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે હરેક મહાન કાર્ય નજીવી લાગતી પ્રગતિકારને થયેલ છે. “લાજુતાં પડિત નીપરે, લખતાં લહીઓ, ઘોમે, ચાર ચાર ગાઉ ચાલતાં, લાંબો પંથ કપાય.” એ શબ્દો હજુ આપણી આઠ શક્તિમાંથી હુંસાઈ ગયા તથી. છતાં એવી કેટલી બધી બાબતો આપણી જીવન-ગીમાંથી હંમેશા પસાર થાય છે કે જેને આપણે નજીવી બૂજી ગણી આપણા હૃદયમાં સ્થાયી સ્થાન આપતાં સંકેતવાતા નથી. જે મનુષ્ય તમે ખરાબ કહેાછો, જેના વિરુદ્ધ હરેક જગ્યાએ ટીકા થાય છે, અથવા કમકમારી આવે તેવાં દુષ્કૃત્યોથી જેનું જીવન રંગદોળાયેલ છે, તે મનુષ્ય શું જન્મથીજ એવી પ્રકૃતિનો હતો? શું તે સારું-ખરાબ નાણી રાકતો નહિ હતો? શું તેની આસપાસ અચૂક વિચારોનુંજ વાતાવરણ હવાયેલ હતું? નહિ, તદ્દન નજીવી જણાતી અનેક બાબતો તેના જીવનમાં પસાર થઈ સમય અને સંલોગ અનુસાર રૂઢિ પામેલ હોય છે; અને લાંબે વખતે મહાન દોષરૂપ લેખાય છે. જગતમાં કોઈપણ વસ્તુ સ્થાયી નથી, સર્વમાં નિરંતર ફેરફાર થયાં કરે છે. સારાં ફલોં તરફનો તમારો ભાવ રૂઢિ પામી સુકૃત્યો કરવા તમને પ્રેરશે. તેવીજ રીતે ખરાબ વિચારોને કદિ કદિ આવકોર આપણી, તેમને તેના મનનમાં આનંદ મળશે અને પરિણામે દુષ્કૃત્યો કરતાં તમે બીજકુલ અચકાશો નહિ. આસપાસ ખીજોવાળા પર્વતના ટોળાવ ઉપર ચડતાં જો તેમે સહો સત્તા-સત સ્તે જેવા ધ્યાન નહિ રાખો તો જરૂર ખાધમાંજ પડશો. તેવીજ રીતે તમારામાં હૃદય વિચારોને પોષવા તમે સંકેત નહિ કરો તો તમારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ તમે હનકા વિચારો તરફ આકર્ષાશો. કદિ કદિ હનકા વિચારોમાં મગ્ન રહેશો તો તમારું વિષયો કીડા મોડા થઈ તમારા જીવન રૂઢિને ફોલી ખાશે. “મનુષ્ય બૂઝને પાવ છે.” એવા ક્ષમાના શબ્દો પોતાની જાતને લગાડના યોગ્ય નથી. કોઈપણ બૂજી જણાતાં તેને નજર સામે રાખી, સ્થાન બ્રહ્મ કરવા ચુકતા નહિ.

જે મનુષ્યો દુર્નિવાર્ય વાધિથી પીડાતા હોય છે, તે વાધિ શું? પંશોદ પંશો ઉતરી આવેલ હતી? નહિ. એક પૈસાની ગોળી ખાવાથી જે રોગ મરી જઈ શરીર નિરામય થઈ જાત, તે રોગની દરકાર નહિ રાખ્યાથી લાંબે વખતે એનું પરિણામ આજુ. કે તે રોગ અસાધ્ય થઈ ગયો. એક રોગ અપવાસ કરવાથી જરૂર સાફ થઈ જાત પણ તેમ કરવાની હિમત નહિ ચાલવાથી અંગર સ્વાભાવિક બેપરવાઈથી, સંધ્યા રોગોનું કારણે જરૂર થઈ પડે છે. નજીવા લાગતા હૃદયેક દોષને જો વખતસર દૂર કરવામાં ન આવે તો કેટલું નુકસાન

ધાય છે તેનો આપણને ધણો અનુભવ છે અને તેથીજ A'stitch in time, saves nine એ કથન યથાર્થ લેખાય છે. મનુષ્ય દુઃખી થાય, વ્યાધિગ્રસ્ત થાય કે વિપત્તિમાં આવી પડે, તે સંપૂર્ણ કારણ નહવુંજ હોય છે. અને તેના નહવાપણાની શક્તિ તરફ એ દરકારી ખતાવ્યાથીજ અનિષ્ટ ક્ષણ આપણે જોગવવાં પડે છે. ગમે તે વતની નહવી બૂતને દર કદામાં આપણે જેટલો વિશંગ દરીએ તેટલે અંશે આપણે આવી પડતી વિપત્તિ માટે જાગ્યાદાર હીએ. જગતમાં દરેક કાર્યને કારણ હોય છે. એ તમે સુખી હશો તો તે સુખનું કારણમૂળ પણ એક નહવી વસ્તુ હશે કે જે તમે જાણનાં-અજાણનાં કરી હશે. સુખ અગર દુઃખ દરી પણ અનાયાસે મળતાંજ નથી, તે સર્વ મનુષ્યની કૃતિનાં ક્ષણ છે. તમારા હૃદયનમાં નહવા કાગતા તમારા ગુણોને તમે ત્યાં મુઢી ખીવવશો નહિ, ત્યાં મુઢી નહીજ તમારી ચારી નહિં કરે.

કોઇ પણ વસ્તુ બહે તે નાની લાગતી હોય તોં પણ તેને નહવી ન ગણો. નાની રેતીના કણેથી પર્વત બનેજ છે. પરાનો સમ્રક વર્ષને બનાવે છે અને નહવી ખાખતોથી જ હવન ઉત્પન્ન થયેજ છે. જે મનુષ્ય નહવી ખાખતોમાં મોટાઇ બેતો નથી તેમાં તેનીજ દરકાર છે. નાના જાતો એક પથરો નહીના પ્રવાહને ફેરી ગાંધવા કારણમૂળ થયેજ હોય છે અને ત્યારે એક નાના જગમાંથી સિંધુ નદીનું સ્વરૂપ થાય ત્યારે દેખાતી નહવી વસ્તુના પરિણામનો હીસાજ દાણુ દરી કરે ? આપણી હાંદગીમાં એવા પણ અનુભવો છે કે જે આપણને મૃત્યુ પર્વત દિલ્હીરી કરાવે અને તે કુદા એક પગમાં ધયેજ હોય છે. એક કણમાં જંદુકનો ઘોડો ઉપર પડી કદાચ પણ એ કિયાને પરિણામે ગરેજ હવ પાછો આવી શકતો નથી.

જરાક માનસિક નિર્બળતા, ચોડીક સ્વાર્થ વૃત્તિ, અધીરો સંપ્રમાવ, અને દદ નિશ્ચયો અસાધ, આ સર્જને મનુષ્યમાં રહેજ મદાન સક્તિઓ સાથે સરખાવવાં તમે નહવી ખાખતો ગણશો, પણ આ નહવા દોષો એજ અનેક મનુષ્યોના મદાન ગુણોને નિર્મૂળ કરી તેમના હવન મરને ભરમીવૂત કરેજ છે. નાની કે મોટી ખાખત મનુષ્યના હવન ઉપર સારી કે માઠી અસર કર્યા પગર ભાગ્યેજ રહે છે, તેમ છતાં પણ ત્યારે અસાધ્ય પુરૂષ તેની જાખતના પૂરમાં તણાશે જાય છે, ત્યારે સાધ્ય મનુષ્ય તેના પ્રવાહનો પુક્તિ પ્રપુક્તિ વડે એવો તો કિયોગ કરે છે કે તે પ્રવાહનું જગ તેના કાલમાંજ વપરાય છે.

આપણા હવનમાં એવા અનેક નહવા દોષો છે કે જેના ગારે આપણે દરકાર સખતા નથી, અને અન્ય પુરૂષને આપણું હવન દોષવાળું કામે છે. વાસ્તવિક રીતે મનુષ્ય સંપૂર્ણ છે અને આ સંપૂર્ણતા તાદર્ય કરવા તેના હવનમાં કથવર્ણનો આપ સરવો બેઠએ. હું સંપૂર્ણ છું, નિર્દોષ છું, પવિત્ર છું, એવો ભાવ મનુષ્યમાં સ્વાભાવિક છે, અને તેથીજ મનુષ્યના સરીરમાં જે કોષનોજ છે એમ રહેવાય છે. તેની જાતી ઉપર સંસ્કૃતી કોષગીમાં ખીજના દોષો ભરાય છે અને તે ગુસ્ત નજરમાં આવે છે. શીષ કોષગી તેના વાંસામાં સંકે છે અને તેમાં પોતાના દોષો ભરેજ હોય છે. પરંતુ તેની નજરે પડી સંકેજ નહિ. કારણ તે પોતાને ઉચ્ચ ભૂમિકાનો પ્રાપ્તી સમજે છે. મનુષ્ય ગમે તેવો ગરીબ, કાચો કે નિંદાધારે સ્થિતિનો દશે જ્યાં પોતાનું સૌંદર્ય વ્યવસ્થા તે બનતો પ્રપત્ત કરશે. આથી આખીન ધાય છે કે પોતે સંપૂર્ણ છે એવું તે મનમાં માને છે અને સંપૂર્ણતા જતાવવા તેજો પોતાના

શુભોને ખીલવવા નોંધ્યો. વચનથી અને કૃત્યથી આપણે જેટલી પ્રતિક્ષા જાળવીએ છીએ, તેટલી ખીજ કસાથી જાગરી શકતા નથી અને આપણી પ્રતિક્ષા ને આપણે પોતે જાળવીએ નહિં તો અન્ય પુરુષ તરફથી માન મેળવવાની આશા વ્યર્થ છે.

જે મનુષ્ય દરેકને ખુશી કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેનાથી ઘણી થતું નથી. જે મનુષ્ય લોકપ્રિય થવા નિરંતર મંથવા કરે છે, તે મનુષ્ય ઈર્ષ્ય લોકપ્રિયતાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. તે પોતાની પાતને હિંગી દઈ, પોતાના સિદ્ધાંતોને વિસારી મુકી, અને પોતાનું અંતઃકરણ વેચી દઈ લોકપ્રિય થવા ઇચ્છે છે, નહિં કે ખીજનું સાદું કરવા. તે ઘણું કાંઈ પણ શ્રેય કરી શકતો નથી, તેમજ તેનું પોતાનું જીવન નિરાશામય હોય છે.

તમે ગમે તેટલા સત્ય ઉપર આધાર રાખતા હો તોપણ તમારા જીવ્ય સિદ્ધાંતો લોકપ્રિય થઈ શકતા નથી. જો તમે તમારા સિદ્ધાંતોને વળગી રહો અને તમારા અંતઃકરણના આદેશ પ્રમાણે ચાલો તો તમારે જાગતા માર્મિક શબ્દો, રીકાઓ, સંદન કરવા અને તેમને અપ્રિય થવા તપર થવું પડે. જે વસ્તુ અન્યના મન પ્રમાણે સારી હોય, પણ આપણને પસંદ ન હોય છતાં તે પ્રમાણે આપણે ચાલવું એવું શિક્ષણ મરદાઈથી વિરૂદ્ધ છે, ધર્મ વિરૂદ્ધ છે અને યુગ્મીની હદ છે. તમારા અંતઃકરણમાં યોગાત્મા દરેક વિચારને કિયામાં મુકે. સત્ત્વગુણ રસાસમાં આકર્ષક ગુણ કાંઈ નથી, અને લપ્તની થવામાં પ્રેમ થવા યોગ્ય તત્ત્વ નથી. અગ્ર દિંમત એજ પ્રતિજ્ઞાને યોગ્ય અને ગૌરવ મુક્ત છે. તમારી શુદ્ધિ અને સામર્થ્ય માટે તમને ઉંચો અભિપ્રાય છે? જો તમારે અભ્યુદયને પ્રાપ્ત કરી પ્રતિક્ષા મેળવવી હોય તો તમારા પોતાં માટે ઉંચો અભિપ્રાય પાંખવો નોંધ્યો. સાધારણ મજૂર જેટલીજ તમારી શુદ્ધિ છે એમ તમે માનશો તો જગત તમને કાલીદાસની ઉપમા કદી પણ નહિં આપે. જો તમારું સામર્થ્ય અપંગ બાગક જેટલું તમે આંકશો તો તમે કદી પણ એન્ડા થઈ શકશો નહિં. ઉત્તમ પુરુષ તરીકે જો તમે તમારી જાતને સમજતા હશો તોજ તમારામાં સંશુભનાં અંકુરો ફુટશે અને ત્યારેજ તમે નિંદા કાર્યો કરનાં અચકાશો.

Do what thy manhood bids thee do

From none but self expect applaus

He noblest lives and noblest dies

Who makes and keeps his self-made Laws.

મારું ગૌરવ જે કરવા તમને સૂચવે તેજ કરો અને કાંઈ પણ કાર્ય કર્યા પહેલાં તમારા અંતઃકરણની સંમતિ લો. મોરલીનાં સૂર પ્રમાણે નાચનારા સાપ ન બને. કારણ અન્યની સિખામણ પરમાર્થ કરતાં સ્વાર્થને વિશેષ સૂચવે છે. જે પોતાની પ્રેરણા અનુસાર વર્તે છે તેનું જીવનજ પર જીવન ગણાય છે, પરંતુ હું-હમકો છું, નિર્જળ છું અને ખીજઓની સેવા કરવા સમર્થ છું એવું જાન થતાં, આપણે નીચી ભૂમિકામાં ઉતરી પડીએ છીએ અને આપણા મજાના અંશોને તેવાજ વિચાર કરવાની ટેવ પડી જાય છે. આમ થવાથી તેનો ઉંચો પ્રકારનો વિકાસ થવાનો બહુજ ઓછો સંભવ છે, એથી ઉત્તમ, ખીજ પાસે દયા તો માગવાનું તત્ત્વ મનુષ્યને જન્મથી જન્મી તેની પોતાની મહત્તા અંતઃકરણમાં સ્થાપે છે. મનુષ્ય ઇશ્વર સ્વરૂપ હોઈ, બેશક પોતે સંપૂર્ણ છે અને દરેક નાના મોટા હોયથી

મુક્ત છે, એમ માને છે, અને એવીજ માન્યતા તેની. ઉર્ધ્વગતિ કરે છે. પરંતુ પોતાની ભૂલો ને જાણતી હોય તો તે ગમે તેટલી ક્ષુદ્ર હોય, છતાં તેના તરફ આખી આગ્રહાન ધરવા યોગ્ય નથી. યાદ રાખવું કે વડનું બી. ગમે, તેટલું નાનું છે છતાં તેમાં વડનું આખું આગ્રહમ રૂપે સમાયેલું છે અને તેને અનુકૂળ સંયોગો મળતાં પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રકાશી દે છે. તેમજ તમામ દોષો તમે ગમે, તેટલાં જોને નહિવા ગણતા હશે પરંતુ તેની પુનરાવૃત્તિ થવા દેશો તો જે દોષોને તમે કંઈ મારી ઉઘાડી શકતો તેજ દોષો હાથ પડે હસેની સંકારો નહિ, અને જો તેને લાંબો સમય તમારા હૃદયમાં મૂળસ્થાપવા દેશો તો તમારા જીવનના ચૈતન્ય રસને ચુસી લેશે. કારણ તે દોષને દરરોજ નવું જીવન મળવાથી દિવસે દિવસે તેમાં સંકલ્પવૃત્તિનું ગળ ઓછું વાપરવું પડે છે અને તે કાર્ય યાત્રિક જેવું થઈ જાય છે. વારંવાર કરવામાં આવતા કાર્યની ટેવ પડી જાય છે, અને આવી અનેક ટેવોના સમૂહ એ આપણા જીવનના ગુણ દોષનો નકશો છે આપણી બધી ટેવો મનની પ્રવૃત્તિ છે. એકજ પ્રકારની માનસિક સ્થિતિની વારંવાર પુનરાવૃત્તિનું પરિણામ છે. આ આદતોને સાસાર વિચારથી જો ક્રિયામાં મુદ્દામ નહિ તો તે સ્વાભાવિક સ્વચ્છંદી અને સ્વાર્થમય થાય છે. અને જો મનુષ્ય તેને નિયમમાં મુકવા, ગતિમાન કરવા અથવા જરૂર પડે તો કાઢી નાખવામાં બેદરકાર રહે છે તો તે ટેવ મનુષ્ય ઉપર અંકુશ ચલાવે છે.

તમને ગમે તેટલી નહિની જાણત હાજતી હોય તોપણ તેની ટેવ પડે એ સાર નહિ. ખરાબ ટેવ પડી પડી ક્ષણનું સ્વરૂપ પકડે છે, અને પાછળથી તે માણસ ઉપર એવી લુભી સત્તા મોગવે છે કે પશીવાર માણસ દુર્ગુણને ધિક્કારે છે છતાં તેને વળગી રહે છે અને એટલી ખરાબ ટેવોના તે જીંદગી મુખી ગુલામ થઈ રહે છે. આપણી આસપાસ કેટલા બધા બંધુઓ છે કે જો એ અનેક તરફની ટેવોના ગુલામ થઈ ગયા છે. બેચક - તેઓ પોતાની અમુક ટેવોને સારી અને અમુકને ખરાબ કહી, પોતાની ભૂત ઉપર ટાંકપીછાડા કરવા ઇચ્છે છે પરંતુ એટલું તો સત્ય છે કે તેરી ટેવો ઉપર તેમનો પોતાનો કાબુ નથી, ઉલટું તે ટેવો તેમના ઉપર અંકુશ રાખે છે. આ સર્વનું મૂળ લુભો તો તમને જણાશે કે કદી ઇચ્છાથી અગર ઇચ્છાવિરૂદ્ધ તે કાર્ય કરવાથી જ તેનું લાભિ વખતે આનું અનિષ્ટ પરિણામ આવેલ છે.

(અપૂર્ણ.)

મારી મુસાફરી.

(લેખક:—શ્રીયુત દાકોરદાસ નાથાભાઈ દેસાઈ. બી. એ.)

(અનુસંધાન:—ગતોક ૪૮ ૨૮૫ થી)

આગળ જતાં સીતા ગુફા આવે છે જે જોવા લાયક છે. આ ગુફામાં દાખલ થવા માટે માણસ દીક એક પેસો લેવામાં આવે છે જે સરકારમાં જાય છે. ગુફામાં જવાનું કાર કાલું નાનું છે, એટલે રૂટપુટ માણસને અંદર જવું મુશ્કેલ થઈ પડે. ગુફામાં રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાજીની મૂર્તિઓ છે. વળી અંદર બીજી નાની ગુફા છે જેમાં મહાદેવની સ્થાપના કરેલી છે; એવું કહેવાય છે કે આ મહાદેવજીની સીતામાતા હંમેશા પુત્ર કરતાં

હતાં. આગળ જતાં જરૂરેખો જોવામાં આવે છે જોને લોકો લક્ષ્મણના ધનુષ્યની રેખા કહે છે. પાસે સીતાહરણનું સ્થાન આવેલું છે. જ્યાંથી રાવણ જીવ કરી સીતાજીનું હરણ કરી ગયો હતો. આ સ્થળે સીતાજીની અને રાવણની મૂર્તિ આવેલી છે. પાસેજ બહુ હનુમાનનું મંદિર છે; અહીં પણ દાખવ થવા માટે માણસદોઢ એક પૈસા લેવામાં આવે છે. બહુ હનુમાનની મૂર્તિ ઘણીજ લગ્ય અને લગ્ય કર લાગે છે. મૂર્તિ લગભગ દરેક હાથ મોટી છે. મૂર્તિ તરફ દૃષ્ટિ નાંખતાં રામાયણમાં વર્ણવેલા વાયુપુત્ર હનુમાનજીનાં આશ્ચર્યકારક અને વીરતાયુક્ત કાર્યો યાદ આવે છે. મન્ત્રક મૂર્તિ તરફ નીચું નમાવ્યા વિના રહેનાવું નથી. (જ્યાં હનુમાનકી જ્યાં) આ ઉદ્દગારો સાથે અમે પવનમૂતની જ્યાં ધોપતા કરી.

આગળ જતાં બધું રામનું મંદિર આવે છે, આ મંદિર ઘણુંજ લગ્ય અને રમણીય છે. તે પથ્થરનુંજ બાંધેલું છે. આ મંદિરમાં ચારે બાજુએ મંત્ર સાધુને માટે આસરીઓ છે. મંદિરમાં રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાજીની મૂર્તિઓનાં આમેદુખ દર્શન થયાં. ત્યાં જતાં મારા મનમાં રહેલો પૃત્યભાવ સતેજ થયો, મારા મંસારિક વિચારો હું જૂથો અને પરમકૃપાળુ મધુ રામચંદ્રજીને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરતાં આંતરિક પ્રાર્થનામાં હું લીન થયો.

‘શ્રી રામચંદ્ર કૃપાળુ લજ મન હરણુ લવ લય દારણુ,

નવ કુંજ લોચન કંજ મુખ કર કંજ પદ કંજરણુ,

કંદર્પ અગણિત અમીત છબી નવ નીલ નીરજ સુદરમ,

પટપીત માનહુ તડીત રેખી સૂચિનો પીજનક મૂતાવરમ,

x x x x

‘છતિ વહીત તુવસીદાસ શંકર રોષ મુનિ મનરંજન’,

મમ હૃદય કંજ નિવાસ કરી કાયાદિ ખલ દલ ગંજનમ.

સામે પર્થવરોના મંડપ છે. સામીજ હનુમાનજીની મૂર્તિ જોવામાં આવે છે. આ મંડપમાં ચાવીસ પથ્થરના ચાંલકા છે. આ મંડપ લગ્ય છે અને પથ્થરજ જોવામાં આવે છે.

‘ગોદાવરીપર આવેલા પુવ આગળ સુંદર નારાયણનું મંદિર છે. ગોદાવરી નદીમાં જુદા જુદા કુંડ કરી નાંવા ધોવાની સગવડતા કરેલી છે—રામકુંડ, સીતાકુંડ, લક્ષ્મણકુંડ, ઈન્દ્રકુંડ, હનુમાનકુંડ વિગેરે. મધ્યા સમય વીતી ગયો હતો તેથી અમે આ પૂવ ઉપર આવીને બેઠા. રાત્રિનું સામાન્ય વ્યાપવા માંડ્યું હતું. રાત્રિનો શાંત પવન, પાસેના મંદિરોમાં થતી આરતીની ગર્જના, નોખત, શરણાર્થ અને દોયને મીઠા સ્વર અને ધ્રુવ અને પુષ્પનો સુવાસ અમારાં મગજ શાન્ત કરતાં હતાં. નિરાદેવી કાળી સાડી ઓઢી સહસ્રગટ દોડી આવતી હતી. નીચે આકાશ હીરાશી તારકાઓથી ત્યકચકિત થઈ રહ્યું હતું. આ સમયે કવિ કેમ્પબેલની નીચેની લીટીઓનું મને સ્મરણ થયું.

“For the night cloud had lowered,

The sentinel stars set their watch in the sky.”

ત્રિપ મિત્રોનો મેળો હતો; એક વૃદ્ધ લિલુક શુજરાતી, મરાઠી, હિંદી અને મારવાડી ભજન અમારી આગળ ગાતો હતો; અને પવનની થંદી હલેરી આવતી હતી. સર્વ શાંતતા પ્રસરાતી દૃષ્ટિગોચર થતી હતી. સમય આનંદપ્રપક હતો. અમે અમારી જીવનની ચિંતા-

ઓથી ઘડીસર મુક્ત થયા. આવા મુખી અનુભવો આપણા જીવનમાં ઘણાજ થોડા આવે છે. પૂછ : નીચે ગોદાવરી કે જેને યાત્રાળુ લોક મંગાડના નામથી સંબોધે છે તેનો ખરેખર જન્મ પ્રવાહ ખગખગ અવાજ કરતો વહેતો હતો. આ ખગખગ અવાજમાં મહા કવિ ટે. નીલનના શબ્દોનું ઉચ્ચારણ થતું હોય એમ મને લાગ્યું.

"Men may come and men may go,

But I go on for ever."

'લલે મનુષ્યો આ સંસારમાં આવે અને જાય પણ હું તો સતત હંમેશ વલંગ જાઉં છું.' આ સત્ય છે. આ ગોદાવરીનો પ્રવાહ પુરાણકાળમાં વહેતો હતો, અત્યારે વહે છે અને ભવિષ્યમાં વહેશે પણ ખરો; પણ આ સંસારમાંથી જીતી બચતીઓ વિસર્જન થાય છે ને વળી નવી પેઢી થાય છે. આ સંસારચક્રનું દ્વિદર્શન જુઓ ! આ આપણી દુનીયાનો કમ 1 નેણુ તે જવાતું છે. માયાના મોહમાં ફસાઈ રહેતું, કુકર્મ કરી પાપનું પોટલું ઉચકતું અને અન્તે મારીમાં મળતું આવી વસ્તુસ્થિતિ આ જગમાં સર્વત્ર વ્યાપેલી જોવામાં આવે છે.

તા. ૪-૪-૧૯૧૫ ની સવારે ટાંગામાં બેસી પાંચમાઈક દૂર આવેલી પૌરાણિક પાંડુલીના અથવા પાંડવ દૌરોની ગુફા જોવા અમે ગયા. આ જાલુનો માર્ગ પણ ઘણો ચોખ્ખો અને સારો છે. રસ્તાની બન્ને જાલુએ આગ્રજીલો જોવામાં આવે છે. સંવારનો મંદમંદ શીતળ વાયુ વાતો હતો; સૂર્યોદય થવા માંડ્યો; મગજ શાન્ત થતું અને અમારો ટાંગો ખપાટાગથે ચાલ્યો જતો હતો. સૂર્યદેવતાનાં દર્શન થયાં અને પૂજ્ય કવિ દત્તપતરામભાઈની નીચેની દીડો મારાથી અચાનક ગવાઈ ગઈ.

'પંખી મધુરા સ્વર ઉચરે છે, જુદી જુદી જાત અનેક જે છે;

જાણે થશે આજ નવીન રાય, ગાંધર્વ તેના ગુણ ગાન ગાય.

જનો સ્તુતી ઇશ્વરની કરે છે, મહાત્મ્ય તેનું મનમાં ધરે છે;

જાણે રંગીનું શુભ રાત્ર્ય જાગે, પ્રભુ સમીપે મુખ એમ માગે."

આ ગુફાઓ ઉંચે હુમર ઉપર હુંગરની મખમાં આવેલી છે, ઉપર ચડતાં લગભગ દસ મીનીટ થાય છે. ગુફાઓ આગળ ખડખડાનાં ઝાડ ઘણાં જોવામાં આવે છે. ઉપર ચડ્યા પાદનીચે દરિ નાંખતાં નીચેની વસ્તુઓ ઘણીજ નહાની લાગે છે. મોટા માર્ગ એક લીટી દોરેલી હોય એમ લાગે છે. પણ પટ્ટી ઉદરજ જેવાં દેખાય છે. મોટાં મોટાં વૃક્ષ જાણે કે રણભૂમિ ઉપર વીરપુરો રક્ષાર્થે ઉભા હોય એવો દેખાવ આપે છે. આ વૃક્ષોનો દેખાવ કવિ રોકે વર્ણવેલા દેખાવને કાંઈક મળતો આવે છે.

"The trees retire in scattered ranks,

Save where advanced before the rest;

As champions, when their band is broke,

Stand forth to guard the rearward post."

ગુફાઓ આશરે પચીસ જે, હુંગરમાંના પથ્થરમાંથીજ કરી કાઢવામાં આવેલી છે. વળી અવરનવર પથ્થરમાંથી કરી આવેલા પાણીના કુંડ છે. પાણી સ્વચ્છ અને મીઠું છે.

આ શુદ્ધઓની સંભાળ લેવા નામદાર સંસ્કાર તરફથી એક રખેવાળ રાખવામાં આવે છે. ત્યાં એક પૂઝરી પણ રહે છે; જે આપણને બધી શુદ્ધઓ ખતલાવી જુતી દેતી ક્રિયાઓ અને ક્રિતિકાસનો કાંઈક ખ્યાલ આપે છે. આ સ્થળે જન સમાજથી દૂર રહેવાથી અને કુંગ-રો અને દેકરામાં આવેલું હોવાથી તદ્દન સાંત જોવામાં આવે છે. અત્રે જનસમાજનો ધોંધાટ અને ખખટાટ જોવામાં આવતો નથી. આ સ્થળ કાઈ પહાડી સાધુ કે યોગીને માટે યોગ્ય છે.

'Far in a wild, unknown to public view.'

(Hermit).

આવા સ્થળમાં સંસારની અવનધી અને ગુન્નવાદ ભરેલી માયા અને લુપ્ત કરતા મોહને સ્થાન નથી. બળના મનનો તાપ નિવારણ થાય તેવું આ સ્થળ છે. આગળ પાછળ પ્રસરેલી શાન્તિ આપણને પણ શાંતિ સાગરમાં હુલાવે છે. આપણે હુનીઆના રાગમાં રચી રહેલા છીએ, આપણે સંસારી છીએ, આપણે ચિંતાગ્રસ્ત છીએ તો પણ આ સ્થળે આપણા મનને થોડો ઘણો આસાથેશ મળે છે. આ એકાંત સ્થળ સુદ્ધજનોને માટે યોગ્ય સ્થળ છે. કારણ કે:—

Wisdom's self

Of seeks to sweet retired solitude

Where, with her best nurse, Contemplation,

The plumes her feathers and lets grow her wings.

(Milton).

આ શુદ્ધઓને નંબર નંખેલા છે. આ પચીસ શુદ્ધઓમાંથી ફક્ત સાતજ શુદ્ધઓ જોવા જેવી છે. કેટલીક શુદ્ધઓ પડી ગયેલી છે ત્યારે કેટલીક ખાલી અને નકામી છે. ચોથા નંબરની શુદ્ધ મોટી છે. અંદર પ્રવેશ કરતાંજ મોટા પથ્થરના છ થાંભલા આવે છે. થાંભલાના અથાભાગે હાથી, વાઘ, વૃષભ વિગેરે આકૃતિઓ કોરી કોટેલી જોવામાં આવે છે. વળી ત્યાં ખાલી ભાગમાં લેખ લખેલા જોવામાં આવે છે. અંદર પેસવાને ત્રણ દરવાજા છે. અંદર અદ્ધાર ઝોરડીઓ છે જે ઋષિ મુનીઓ માટે સમાધિ કરવા માટે હતી એવું કહેવાય છે. નંબર દસ વાળી શુદ્ધ મોટી છે અને અંદર સોળ ઝોરડીઓ છે. મધ્યમાં એક મૂર્તિ છે. સર્વ સ્થળે પથ્થરજા જોવામાં આવે છે. નંબર સોળવાળી શુદ્ધમાં નીસરણી ચઢી જવાનું છે. આ શુદ્ધને ઈંદ્રસભા કહેવામાં આવે છે. અહીં ત્રણ મૂર્તિઓ જોવામાં આવે છે. મધ્યની મૂર્તિ કરતાં આગળ પાછળની એ મૂર્તિઓ ઘણી મોટી છે. મૂર્તિઓ બેકા ઘાટમાં કોતરવામાં આવેલી છે. માથે મુગટ અને કાને કુંડા જોવામાં આવે છે. આગળ પાછળ ચામર ઢાળનાર અને હાંડીદાર ઉમેલા નંબરે પડે છે. મૂર્તિઓના હસ્ત જોડેલા હોવાથી પુષ્પાંજલિના આકારમાં જોવામાં આવે છે. નંબર અદ્ધારવાળી શુદ્ધમાં થાંભલા છે અને વચ્ચે મોટી ભીમની ગદા છે. નંબર સત્તરવાળી શુદ્ધમાં મધ્યમાં મહોદેવનું લીંગ છે અને આગળ પાછળ ઝોરડીઓ અને બેકા છે. નંબર વીસવાળી શુદ્ધ ભથ્થે છે અને અંદર અંદાર પથ્થરની ઝોરડીઓ છે. છત આખી પથ્થરની જોવામાં આવે છે. જાણે કે એક નાનું બેકા ઘાટનું ઘર હોય તેવો દેખાવો આવે છે. મધ્યમાં યુધિષ્ઠીર, અંબુનં, ભીમ, સહદેવ, નકુલ, દ્રુપદ

અને દ્રૌપદીની મૂર્તિઓ જોવામાં આવે છે. નંબર ત્રેવીસવાળી ગુફા શિષ્યકળાનો એક ઉત્તમ નમુનો લાગે છે. આ કૌરવની ગુફા કહેવાય છે. આ ગુફામાં નાની મોટી મંળી આસરે જો-
એક મૂર્તિઓ છે જેમાં દુર્યોધન, દ્રોણ, કર્ણ, ગાંધારી વિગેરેની મૂર્તિઓ જોવામાં આવે
છે. આ મોટી ગુફાઓમાં પ્રવેશ કરતાં ને આગળ પાછળ દૃષ્ટિ નાંખતાં શિષ્ય કળાના
પ્રભાવનું લાન થાય છે. વળી ભૂતકાળ તરફ નજર દોડે છે અને તે સમયનાં શિષ્ય શાસ્ત્રી-
ઓ અને આ ગુફા કોતરી કાઢનારાઓ પ્રતિ-આશ્ચર્યની લાગણીથી જોયા વિના રહેવાનું
નથી. આવા આવા પુરુષો અને કૌરવ પાંડવ-જેવા મહાત્મી અને યોદ્ધાઓ પણ મરણ
શરણ થયા છે. તેઓ એક સમયે પોતાનાં પ્રભાવથી અન્ય જનોને આજ્ઞતા હતા પણ
અત્યારે તેઓ નથી. મૃત્યુ મોઝા વહેલાં દરેકને પોતાના પાંખમાં સપાડાવે છે.

'There is no armour against fate;
Death lays his icy hands on Kings.

Sceptre and crown
Must tumble down.

આ સંસારમાં કોઈ અમર રહ્યું નથી અને રહેવાનું પણ નથી. ભલે પછી તે રાજા હોય
કે રંક હોય, વિદ્વાન હોય કે મૂર્ખ હોય, વીર હોય કે બંડુગ હોય, વૃદ્ધ હોય કે યૌવક
હોય, સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય, વૈદ્ય હોય કે વળીજ હોય—સર્વ સમય આવતાં મૃત્યુના ભક્ષ
થાય છે. કારણકે:—

‘લક્ષા લક્ષા જનતા રત્ના, આપણુ જઇયું કાલ;

હુંજ વારો એ મોતનો તેનું મોડુ સાલ.

વળી શામળસરે યોગ્યજ કહેયું છે કે—

‘વળી ગયા જનક ને જનકો, જે વળી લાગ્યાં જનવી,

થીર થાવર કોઇ રહ્યા નહી, કોણુ આવમાં માનવી ?

કોઇ આજ કોઇ કાલ, કોઇ માસ ખટમાસે,

કોઇ વર્ષ દસઞ્ચાર કોઇ પચીસ પચાસે,

કોઇ સાક સિનેર કોઇ પોણોસો એસી,

જે જાણુ તે જાણ નથી રહેવાનું જોસી.

આપણી પાછળ કાંઈ રહેવાનું નથી પણ ફક્ત આપણું નામજ, રહેશે; આજગતમાં
પોતાનો જન્મ અને ખીજાને સાર ઉત્તમ નમુનો મુકી જાય છે તેનું જીવન ધન્ય, મૃત-
કૃત્ય અને ભાગ્યશાળી છે. આ ઉપરથી સારાં જ એ છે કે આપણે આ સંસારમાં સર્વ
પ્રાણીમાત્ર ઉપર પ્રેમ રાખવો, શુભ અને હિતાવક કાર્યો કરવા અને કાંઈ વિરત્ત કાર્ય કરી
પોતાની પાછળ પોતાના અમર નામની મુદ્રાસ, મુકી જવા પ્રયાસ કરવો. આજ તે આપણું
જીવન સર હોવું જોઈએ. આવા વિચારોના વખતમાં ગોધાં ખાતો, હું કુંગર, પસ્તી નીચે
ઉતર્યો અને મારા મિત્રો સાથે બાઘના યંગમાં જેસી મારા મુકામે ગયો.

સાંજે અમારા મિત્ર ડોક્ટર ગોવેન્ડર સાથે કીન્ગ એડવર્ડ મેમોરીયલ કલ્લખમાં ગમે
ગયા. કલ્લખ ખાસ ઓશીસરોને મારેજ છે પણ હાં અમારા જોવામાં કોઈ મેમોર આબ્યા
નહી. મહાન ધણુ સારું છે અને ઇંગ્લીશ પ્રદાઇશમાં ઉત્તમ જનતા ફરનીયરથી રાજ્યગારેજ

છે. મહાનના આગલા ભાગમાં સુંદર યાગ છે અને કુવારા ઉડી રહેલા છે. આ કવચને અંગે બે ટેનીસ કોર્ટ છે. સંધ્યા સમય હતો; અમે ગોણી વિનોદ કરતા ટેનીસ ખેલતા હતા અને નાશીકની થંડી અને આરોઅવર્ષક દવાનો દહાવો લેતા હતા. અંધારે યતાં માયાળુ ડોક્ટર સાહેબને પ્રણામ કરી અમે અમારા મુશ્કેલી ગયા, વાળુ કરી અમે થાકી ગયા હતા તેથી અમે તરતજ સુષ્ટ ગયા.

મહારાજાનાં મહા વાક્ય.

(ધર્મનાર-આર્યવેદ મયારામ સુંદરજી.)

૧ “પશ્ચિમને તત્વજ્ઞાન શિખરિને તેનાં વિદ્યા દુગ્ધર શિખરે; સુરોપને પવિત્ર છંદગી સંપાદન કરાવીને તેના ઉચ્ચ સંસ્કારી વિચારો પ્રદણ કરે; અને અમેરિકનોમાં આત્મજ્ઞાન દસાવીને તેના વેપારીઓની વ્યવહારીક રીતીઓ મૈનમાં ઉતારે.”

૨. “આપણા આગલા જ્ઞાનાના રૂપિઓએ તત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય જ્ઞાન તથા દુનીયાના દુગ્ધર ઉદ્યોગના જ્ઞાનમાં જે ફાળો આપ્યો છે, તે માટે આપણે આજે પણ મંગલ છીએ. આપણી મૂળ દરજ્જા અને મોટામાં મોટી કીર્તિ આપણા દિવસોની મગજ શક્તિને લગતી સરસાઈ પાછી મેળવવામાં છે. આપણે પશ્ચિમ તરફ નજર કરે. ત્યાંના લોકો ન્યારે એક થીત્ત ઉપર સરસાઈ ભોગવવા હરીશાઈ કરે છે ત્યારે આપણા લોકોના મોટા જથ્થો (આજે) આજસાપણે છંદગી ચુનવે છે ! અને પોતાના આપદાદાની પાંછળ આંખ મિંચિને ચાલે છે ?”

૩. “હિંદુસ્તાનના (વેદ વિરહ મત પંથોના) ધાર્મિક નિયમો આપણા બાહ્યશ અને હંસીયાર જીવાનીઆઓને દુગ્ધર ઉદ્યોગની, સંસ્કારી અને વાણીજ્યની બાબતોમાંથી અદ્યગ રાખે છે; એટલુંજ નહિ પણ તેઓની આર્થિક સ્વતંત્રતાના સુધારા વધારાને આગળ વધતો અટકાવે છે.”

૪. “પશ્ચિમના ઉદ્યોગીક સુધારાવધારાના સાયન્ટિફિક નિયમોને સ્વિકારવામાં હિંદુસ્તાનના લોકો શા માટે સુસ્ત રહેતા હશે ? આ સંવાદનો જવાબ સંખ્યાલુધી આપવાનું કામ હું હાથ ધરતો નથી; પણ એટલીજ ચૂચના કરીને સતોષ પકડીશ કે, આપણા દેશમાં ધાર્મિક ને જનસામાજિક નિયમોને આપણે એક પ્રગ્ન તરીકે સારી રીતે નિવા નેમ્મએ.”

૫. “જાતિ સ્વભોગ આપવાની લહેઝત તમે શિખો; તમારી ખોટાખાંધેણા દૂર કરો. અને ખાલી મોટી મોટી વાતો કરવાને બદલે કામ કરી બતકાવો.”

૬. “એક જાણીતરફથી અંચવા તો ભેગા મળીને કરવામાં આવતાં જે મોટાં ખર્ચ લાભદાયક ન હોય તેવાં ખર્ચ કરતાં ધ્યાન રાખો. હિંદુઓનું નસીબ સુધારવાના સામાન્ય હેતુ માટે નાત જાત તથા કોમકોમ વચ્ચેના વહેમો ભૂડી જવાનું તથા પોતાના ધાર્મિક ભુરસાને મનુષ્ય જાતની ઉત્તિ માટે વહેવાર રીતો એકત્ર થવા તરફ દોરવાનું કહે. અર્થશાસ્ત્રના સાંસારીક તથા વિદ્વાની બાબતમાં સ્વતંત્ર થવાનું તેઓને જણાવો, અને આ પ્રમાણે વર્તવાથી દુનીયાં ઉપરની દાણ સત્તા તેઓને ગુલામ ગીરિમાં રાખી શકશે નહિ.”

મહારાજા શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ.

ગ્રાહ્યલમાં વેદાન્ત શિક્ષા.

વેદાન્તનું મૂળ વેદ છે. ઇશ્વરીયજ્ઞાન થવાનું કાચુ વેદ. અનાદિ છે. ઇશ્વરના આશ્રિય વેદધીજ્ઞ જિતલિંગ દેશા અને ભાષાઓમાં પ્રકાશ થયો છે. વેદોક્ત, જ્ઞાનને આજ સુધીમાં પણ કોઈ બ્રમ પૂર્ણ સિદ્ધ કરી શક્યું નથી. આર્થ ધર્મનું સ્વરૂપ લખત વેદાન્તના અવ્યય પર્યત પરજ સ્થાપિત છે. તથાપિ અન્ય જગ્યાએ પણ વેદાન્તની છાયા પડી સુધી છે. સુશીમન વેદાન્તનુંજ અંગ છે. તેનું મહા વાક્ય છે, “વાર્ષ્વત્તા હૃદયક્રમશઃ” “મુદ્ગલ્યમ્મદ્મદ્મદ્મશઃ” આ મદ્મદ્મદ સાધેજનાં વેપતર્થી જ્ઞેયું, વાક્ય છે. દ્વારા શિશ્વરેશ્વરે અધરીમાં લખ્યું છે કે, મુસલમાનોને ત્યાં જે “સોદ્ધમદ્મદ્મદ્મ” નામની પુદ્ગલી ગુપ્ત કિતાબ પત્રકા-વેલી છે તે વેદજ છે. તે લખે છે કે,—

“સુતાગિક કુરાનમજ્જદ્મ આપત્તિ ઇન્જિલ કુરાનમ્ કરીમશી કિતાબેમદ્મનુ તા વમ-રસદ્મ ઇસ્લામીતઃ હરનતનજ્જહુમ મિર્જિબિલ્ આલમીન” માલુમ મેશવર... કે. ઈ આપત્તિ દર-હકેજ્જમ્મ તૌરેતો ઇન્જિલનેસ્ત... નજરદ તૌરેતો ઇજ્જલવજ્જપૂર વહીગર સોદ્ધક્રમ નઅન્દામત ઇન્માયમાં તૌકીદ હરઆદાકાં મુજમિલ વ મર્જુજ પૂદ... મેશ અજ્જમીએ કુતુબે સમાવી અહાર કિતાબે આસમાનકિ રુનેદ યલુયેદ, સામયેદ, અધર્મવેદ વાસદ... અજ્જદમી કિતાબાં જહીર અસ્તકે જમીએ ઇસરા રસદ્મક વ અસગાત તૌકીદ સીફહરઆમ્મદ્મ અસ્ત.”

હવે આજમજ્જમાં જે ઇન્જેલીસનું વર્ણન છે તે સાંભળો;—“હુપો, ઇસરાયસિયોનું જુ-નાનું તેજ પૂર્વના રસ્તે આપ્યું. તે મને આ દારની પાસે લાવ્યું. કે જે દારપૂર્વની માફક ગદ જોઈ રહ્યું છે.”

મસીહ વેદાન્તને માનનાર હતા, તેની પુષ્ટિમાં અમે આગળ ચાલીને તેનાં કાંઈક વાક્ય આપીશું. અહીં એ શંકા થાય છે કે, આપણને ઇસાઇઓનાં દરેકાં ૨૦૦૦ વર્ષના જુના અર્થો પ્રતિ તિરસ્કાર કરવાનો શો અધિકાર છે? તેનું સમાધાન સાંભળો.

(૧) પશ્ચિમવાળાઓ કરતાં સર્વોત્તમ અર્થ કરવામાં આપણે અધિક સમર્થ છીએ. કેમકે આપણે અને મસીહ જને પૂર્વ દેશીય છીએ. પશ્ચિમવાળાઓએ તો આજ સુધી ખુબ આપણને ઓળખ્યા નથી. તો પછી આજની ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલાં તે આપણને કેવી રીતે જાણી શકતા હતા? જેની રીતે આપણે પૂર્વ દેશવાળા, મસીહનો સમયનાં અને તેના આ-ચાર વિચારનું યથાર્થ મહાત્મ્ય સમજી શકે છે તેવી રીતે પશ્ચિમવાળા સમજી શકતા નથી. પશ્ચિમમાં કાલચક્ર એકત્રી તેજથી ચાલી રહ્યું છે કે જે આજ છે, તે કાલે હોતું નથી. તેના વિરુદ્ધ આપણે એવા રિચર છીએ કે આપણી કાલ અને આજમાં કાંઈ અંતરજ નથી. ઇસાઇઓએ આજ સુધી મસીહના વાસ્તવિક રૂપને જોયું નથી. આ વિષયમાં એક ઉદાર ચર્ચિન અમેરિકન વિદ્વાને લખ્યું છે કે:—

“Our western eyes have seen christ Westernized, distorted in the lenses of Grociar speculation, of Roman Institution-alism” of medieval scholasticism.”

(૨) પશ્ચિમવાળાઓની વૃત્તિ લૌકિક છે અને આપણી પારલૌકિક છે. ચિત્તવૃત્તિના નિરૂપ્તનો મહિમા આપણે અહીં જ છે. તે લોકોના વિચાર પ્રાકૃતિક છે, પરંતુ આપણા ભાવ અને કલ્પનાઓ માનસિક છે, આપણે આત્મ સંબંધી વિષયોમાં અધિક રૂચિ રાખીએ છીએ જેથી સ્વભાવિક રીતે આપણે મસીહના વિચારોને યોગ્ય રીતે સમજવાને અધિક સમર્થ છીએ. પશ્ચિમવાળાઓ હાલ પ્રકૃતિના સંપન્નાગારમાં પડેલા છે એવી દશામાં તેમને માટે આત્મિક સૂચનાં દર્શન અસંભવિત છે.

(૩) ધર્મો ધર્મના નિર્ણયમાં જે વિશ્વાસજનક રીતિયોથી આપણે કામ લઈએ છીએ, તેથી તે લોકો અપરિચિત છે. ધાર્મિક વાતોને ધર્મની દોસ્ટી પર કસવાને ઇસાઈ લોક પાપ સમજે છે. પણ આપણે તો યુક્તિ અને તર્કની સહાયતા સિવાયના કોઈ અન્ય પ્રમાણને પ્રમાણજ્ઞ માનતા નથી. અને તેથી ધાર્મિક વિષયોમાં અમારોજ નિકષ અને નિર્ણય અધિક માન્ય થઈ શકે છે.

(૪) આપણે આદ્યધર્મના અર્થોની પરીક્ષા પદ્મપાત છોડીને કરીએ છીએ. પણ ઇસાઈ લોક પોત પોતાના મતો અને સંપ્રદાયોની તરફ અર્થોની ખેંચલાણુ કરે છે, જેને લીધે યોગ્ય અર્થ જાણવાથી તે દુર રહી જાય છે.

આ કારણોથી આપણે ઇસાઈઓના કૃત્રિમ અર્થોની તરફ ધ્યાન ન આપતાં સ્વતંત્ર વિચાર કરવો જોઈએ. હવે આપણે વેદાન્તના પ્રકાશમાં મસીહના વાક્યાર્થ શોધવાનો પ્રયત્ન કરીશું.

મસીહના સદુપદેશ.

ઇસાને ત્યારથી આત્મગાન પ્રાપ્ત થયું ત્યારથી તે ક્રીસ્ટ (christ) ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયાં. જેમ સંન્યાસ પ્રહણુ કરવાથી પ્રથમ આશ્રમનું નામ બ્રહ્મચારી જાય છે તેવી રીતે ઇસાનું નામ બ્રહ્મચારી થયું. આત્માનો સાક્ષાત્કાર થવાથી જ્યારે રૂપી જામ નષ્ટ થઈ જાય છે, અને દેહ સંબંધી સઘળા બંધનો પણ હટી જાય છે. અને તેથી નામનું બદલાવું જો જ્ઞાતિવિદ છે. મસીહમાં અને આપણમાં યથાર્થતા કંઈ ભેદ નથી. ભેદ કેવળ ક્રમનો છે. લોકોએ જ્યારે મસીહને એક જાણુ મોટા મહાત્મા તરીકે ઓળખ્યા ત્યારે તેમની પૂજા કરવા લાગ્યાં, એથી મસીહ ઉત્તર આપ્યો કે મને નિર્દોષ કેમ કહો છો ? પરમાત્મા સિવાય અન્ય કોઈ નિર્દોષ નથી. અહીં સંદેહ થાય છે કે મસીહ પોતાનું અનુસરણ કરવાને કેમ શિક્ષણ આપે છે. તો તેનો ઉત્તર એ છે કે, તે જીવોપાસના કરવાનું શીખવના નથી. તેનાં સઘળાં વાક્ય ઇશ્વરપ્રત્યેક છે. તે કહે છે કે ઉપાસના એકની જ થઈ શકે છે અને તે એક ઇશ્વરજ આપણા પિતા છે. તેમણે કહ્યું છે. હું અને મારો પિતા એક જ છીએ. તેનાં આ વાક્ય દેહબદ્ધ જીવનાં નથી. તેનું એ કહેવું છે કે તમે સત્યને જાણો, સત્યજ્ઞ તમને મુક્તિ આપશે. આ વાક્ય કંઈ તેના માટે નથી.

એવાં વાક્ય અમારે ત્યાં પ્રજે મહાત્માઓનાં કહેવાં બંધુજ મળી આવે છે; કૌશીતરીય બ્રહ્મણ્યપનિષદમાં પ્રવર્તેલ નામના સંજ્ઞાને તેનાં પરમ હિતંતી વાત ઇન્દ્ર આ પ્રકારે અત્યારે છે. “સહોવાવ પ્રાંગોડસ્તિ પ્રજાત્માતં મોમાયુરં મુ મિત્યુપાસ્વ.” જે પ્રકારે આ વાક્ય ઇન્દ્રની ઉપાસનાનાં મૂલ્યક નહીં પણ તે ઇશ્વર વિષયક છે. તેજ પ્રકારે મસીહનાં વાક્યોને પણ સમજવાં જોઈએ.

ત્યારે મસીહ આપણને સંસારની જ્યોતિ વતણાવે છે. (I am the light of the world) ત્યારે તે એ મૂલ્યે છે કે આપણે પણ તેવાજ છીએ (you are the light of the world.) લોકોએ ત્યારે મસીહ પર ઝોમ કહીને પથર માર્યા કે તમે તમને પોતાને ઇશ્વર મનાવો છો, ત્યારે તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે ને તમે શબ્દ બ્રહ્મને જાણતા હો તો તમે પણ ઇશ્વર છો એથી સિદ્ધ થાય છે કે મસીહ આપણને જીવો પાસના શીખવી નથી.

ઇશ્વર પુત્ર—Son of God.

એવીરીતે મસીહ પોતાનેજ ઇશ્વર પુત્ર કહેતા નથી, પરંતુ જેણે ઇશ્વરને પોતાના હૃદયમાં પ્રકટ કરી લીધા છે તેવા દરેક મનુષ્યને કહે છે. એથી સેંટ પાત્રે પણ કહ્યું છે કે, ઇશ્વર તે છે કે જે પરમાત્માને શોધવા ભ્રમણતા નથી. મસીહે કહ્યું છે કે આપણે પિતા ઇશ્વર એક છે અને તું ઇશ્વરથી દુર નથી.

ઇશ્વરીય રાજ્ય—Kingdom of Heaven.

મસીહે મુક્તિની રીતિ આ પ્રકારે જતાવી છે. જ્યાંસુધી મનુષ્ય દિવ્ય-મા ન હોય ઇશ્વરીયપદ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, દિવ્ય-મા હોવાના આરામ આત્મામાં જન્મ લેવો પા પ્રવેશ કરવો તે છે. આ ઇશ્વરીય પદની આપણે ક્યાં સુધી શોધ કરવી? તો જવાબ મળે છે કે;—જીવો ઇશ્વરી રાજ્ય તમારીજ અંદર છે. મસીહ આત્મજોદને માનતા નહોતા. તેનું કથન છે કે, હું મારા પિતામાં છું તમે મારામાં છો અને હું તમારામાં છું. “મસીહે પ્રાર્થના કરી છે કે જેની રીતે તે મને પ્રાપ્ત થયો છે, તેવીજ રીતે સાક્ષાત્કાર દરેક પ્રાણીને થાય. જેની રીતે હું એક થઈ ગયો છું તેવીજ રીતે દરેક જાતુ એક થઈ જાય.”

મસીહનો આદેશ છે કે, પ્રથમ ઇશ્વરીય પદની શોધ કરો, તે સત્ય છે અને સત્યજ આત્મા છે. જેથી તે પરમ પદ આપણાથી જુદું નથી. તેની પ્રાપ્તિથી તમે એવા પૂર્ણ થઈ જશો કે જેની રીતે સ્વર્ગમાં તમારો પિતા છે.

નિષ્કર્ષ.

આ વાક્યોથી એ સિદ્ધ થાય છે કે મસીહના પિયાર વૈદિક દત્તા અને તેનું જીવન આદર્શ જીવન હતું. તેણે નિર્ભય થઈને પોતાના વિચારો પ્રકટ કર્યા છે. પરંતુ દૂર અને પાતળી મનુષ્યોએ તેમના સન્માર્ગમાં અનેક વિઘ્નો નાંખ્યા છે. મસીહે તેમને કહ્યું છે કે મારે તમને જાગૃત વાતો કરેલી છે. પરંતુ તેને તમે હજી સુધી સાંભળી શકતા નથી. તેમને હજી જાગૃત કાંઈ શીખવું છે. મસીહ તેમને કહી ગયા છે કે જેની રીતે પ્રકાશ પૂર્વમાંથી આવે છે. અને પશ્ચિમ સુધી ફેલાઈ જાય છે તેવી રીતે આ મનુષ્ય પુત્રનું આવવું, પણ સમન્વયનું.

અતે મારું એવું નિવેદન છે કે મસીહની શિક્ષામાં વેદાનના અનેક તત્ત્વો વિદ્યમાન છે. અને તેથી મસીહના અનુયાયિયોએ જાણવું જોઈએ કે તે આપણા શાસ્ત્રોથી દૂર ન રહેતાં તેનું તેમણે અધ્યયન કરી અને તેમાંથી કાંઈ શીખવું જોઈએ તે વડે અધિક આત્મજાનનું સંપાદન કરવાને મારે મસીહ સ્વયં પૂર્વની તરફ અંગણી ઉઠાવી ગયા છે.

લક્ષ્મીધર કદતા.

કમલનયની.

(અનુસંધાન ગત વર્ષાંક ૧૨ ના ૫૪-૩૯૧ થી).

આજે હું તથા મારી પત્નિ કમલનયની એકે વૈભવ શાળી ખંડામાં અમારાજ શહેરમાં રહીએ છીએ. અમારા જીવનનો નિભાવ કરી શકાય તેને માટે દ્રવ્યની તંગી અમને નથી. અમે અમારું જીવન દેશ હિતના કાર્યોમાં અર્પી દીધું છે. હું પુરોષોને, અને મારી સુશીલ પત્નિ સ્ત્રીઓને સુધારવા પાછળ સતત મહેનત કરીએ છીએ. દેશમાં પુરુષ અને સ્ત્રી બંને મળીને સંસારનો પાયો રચાય છે. આ બંને જો યોગ્ય રીતે કેળવાયલાં અને મુશિક્ષિત હોય છે તો તેમના વડે ઉત્પન્ન થતી પ્રજા પણ ભાગ્યશાળી ઉત્પન્ન થાય છે. આમ છતાં પણ અમે નિરંદ્રા બેસી રહેતાં નહોતાં. મારા પિતાની સમૃદ્ધિનો હુંજ વારસ હોવાથી તે સર્વ મિશ્રકર્તની મારેજ વ્યવસ્થા કરતી પડતી. હું તે નિયમિત રીતે કરતો હતો. હાંસ મારા પિતાનાં જુદાવસ્થાને લીધે મારા આવવાથી વાનપ્રસ્થાશ્રમ ભોગવતા હતાં. અને પોતાની મિશ્રકર્તની સર્વ સંતા મને સોંપી દીધી હતી. આ સર્વ મિશ્રકર્તની વ્યવસ્થા કરવામાં મને મારી સદ્ગુણશાળી પત્નિ મદદગાર થઈ પડી હતી.

આજકાલના ધનવાનોની માફક અમે માત્ર પૈસા કમાવા તેનેજ અમારા કર્તવ્ય રૂપે માનતાં નહોતાં પણ પૈસા કમાઈ તેનો સદુપયોગ કરવો એથીજ પૈસાકમાવો સાર્થક થાય છે. એવું માનતાં હતાં અને તેથી જ જ દ્રવ્ય અમને મળતું તેનો અમે સદુપયોગ કરી નજીતા, કાઈ પણ પ્રકારના ભેદ ભાવ સિવાય પૈસાને અમે યોગ્ય કાર્યમાં યોજતાં આવી રીતે અમે અમારું જીવન સુખમાં વિતાવતાં હતાં.

મહાત્મા શ્રી અને સાધ્વિ દેવી અમને અમારાં લગ્ન થયા પછી પોતાની પર્ણકુટી સોંપી વનમાં ગયાં હતાં. તે દરમિયાન અમે બંને જણ માત્ર શંખાદાર કરીનેજ અમારું જીવન વિતાવતાં હતાં અને દિવસનો ધંજો ભાગ અમે ગુરુ ઉપદિષ્ટ મંત્રોનો વિધિસર જપ કરવામાં વિતાવતાં હતાં. તેમજ વખતો વખત અમે બંને સ્ત્રી પુરુષ પરસ્પર સંસારના સુખો સંગંધી, શ્રી પુરુષના કર્તવ્ય સંગંધી, વાર્તાલાપ ચક્રાવર્તી હતાં. આ વખતે અમે જો કે સાધુ જીવન ગાળતાં હોવા છતાં પણ અમારા એક બીજા પ્રતિના સ્નેહથી અમે સુખનો અનુભવ કરતાં હતાં, અને માત્ર ગુરુના પ્રતાપથી અમે આ ઘોર જંગલમાં નિર્લક્ષ્યાથી ગુરુના પધારવાની રાહ જોઈ અમારાં સમય વિતાવતાં હતાં. અમારી પર્ણકુટીની નજીક થોડે દુર એક નદિનો નિર્મળ પ્રવાહ વહન કરતો હતો, અમે ઘણીવાર બંને જણ તે સ્થળે જતાં અને ત્યાંની સ્વચ્છ હવાનો લાભ લેતાં, નિર્મળ પ્રવાહ નિહાળતાં અને કુદરતની અતૌકિંક લીલાનું અવલોકન કરતાં આનંદનો અનુભવ કરતાં હતાં. તે નદીમાં એક નાવડ

હતું તેમાં બેસીને અમે ધણીવાર રાત્રે ચંદ્રના પ્રકાશમાં - સહેજ કરવા નીકળી પડતાં. આ વખતે અમને કુશ્વરની લીલાનાં અગાધ સામયોનિ અનુભવ થતા.

આવી રીતે આનંદમાં દિવસો વિતાવતાં-ઘણા-દિવસ વ્યતિત થયા પણ મહાત્મા શ્રી પાછા પધાર્યા નહિ. અમને સંકટ વખતે પોથીમાં જોવાનું મહાત્માથીએ કહ્યું હતું પણ હજી સુધી અમે તે પોથીને છોડી નહોતી કારણ કે આ-રચણે અમને કોઇ પણ પ્રકારનું સંકટ નહોતું. એક વખત અમે બંને જણ વનમાં વિચરતાં હતાં તેવામાં એક દિશામાંથી આવજ આવતો જણાયો કે “બાળકા નિર્ભય રહેજો, ગુરમાં અને ગુર ઉપદિષ્ટ મંત્રોમાં શ્રદ્ધા રાખી આવી પડનાં વિશેષોના પરાજય કરજો. થોડાજ વખતમાં તમારા ઉપર એક મહાન આદ્ય આવવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.” આ વાક્ય અમે સાંભળ્યું, જેથી ચારે તરફ નગ્ન કરી પણ કોઇ માણસ જોવામાં આવ્યું નહિ. અમે ઘણી તપાસ કરી પણ આ શબ્દો ઉચ્ચારનારનો પતો મળી શક્યો નહિ. આથી અમે સાંધી શું વિદ્ય આવશે તેની ચિંતા કરતાં પર્યુકુટી તરફ આવી પહોંચ્યાં. અર્ધ રાત્રિ વિતી ગઈ પણ કાંઈ વિદ્યનાં ચિહ્નો જણાયાં નહિ. આથી અમે બંને દંપતિ નિંદ્રા વશ થઈ ગયાં.

સવાર થયું પણ કાંઈ વિદ્ય તો જણાયું નહિ, જેથી અમે આ તો અમથો ભણકાગે હશે એમ માની પાછાં અમારા સંયમાદિ કર્તવ્યોમાં નિમગ્ન થયાં. આમ વળી કેટલાક દિવસ અમે અમારા આનંદમાં વિતાવ્યા. આ વખતે અમે પ્રથમ સાંભળેલી વિદ્ય આવવાની વાત તો ભૂલીજ ગયાં હતાં. હજી સુધી મહાત્માથી ન પધારવાથી અમને ચિંતા થવા લાગી કે ઘણો વખત વિતિ જવા છતાં પણ હજી પોતે કેમ પધાર્યાં, નહિ હોય; આમ વિચાર કરતાં મહાત્માશ્રીની રાહ જોતાં અમે દિવસ વિતાવવા લાગ્યાં. આ વખતે અમારી સ્થિતિ સાધુમય હોવાથી સંસારના પદાર્થો મેળવવાની લાલસા કરવાની કે કોઈ અન્ય ચિંતા નહોતી, અમારા બંને જણ વચ્ચેના પ્રેમમાં વિશેષ કરનાર કોઈ કારણ મળી આવતું નહિ. વળી કમલનખની મારાં સુખે સુખી, અને દુખે દુઃખી થતી. હું પણ તેને કોઈ પણ રીતે દુઃખ થાય એવું કોઇ કર્તવ્ય કરતો નહિ. ઘણા દિવસ આમ વ્યતિત થવાથી અમને ઘેર જવાનો વિચાર આવ્યો. અને ત્યાં જઈ પોતાના માળાપના વિમેગને દુર કરી પ્રાપ્ત સંપત્તિથી સુખ ભોગવવાનો અમે વિચાર કર્યો. પરંતુ મહાત્માશ્રીની આજ્ઞા ન હોવાથી અમારે આ વિચાર તો માંડીજ વાળવો પડ્યો. અમે ધણી વખતે નાવમાં બેસીને નદીમાં ફરવા જતાં તે પ્રમાણે એક વખત રાત્રે ચંદ્રના પ્રકાશમાં અમે બંને જણ નાવમાં બેસી નદીમાં ફરતાં હતાં. ફરતાં ફરતાં નદીની મધ્યમાં આવી પહોંચ્યાં. આ વખતે એકાએક દૈવ સંવેગે નદીમાં ભરપુર પુર આવવાથી અમારી દોડી હાલડાવા થવા લાગી. અમને નદીનો અને નાવનો સંપૂર્ણ અનુભવ નહિ હોવાથી દોડી અમારા કળ્મશમાં ન રહી, આ વખતે અમે બંને જણ કાંઈ પણ ઉપાય ન જાણવાથી માત્ર ઇચ્છાનું રમણ કરવા લાગ્યાં. આમ પુરનો વેગ વધવાથી અમારી દોડી તો સમુદ્ર તરફ ઉછળતી અને ધસણી તજાવા લાગી. એવામાં એકાએક ભ્રમર આવવાથી દોડી ઉપી વળી ગઈ અને હું અને મારી ધર્મપત્નિ બંને જણ નદીના મધ્યમાં દોડીના કુલવાની સાથેજ જળમાં પડ્યાં.

અપૂર્ણ.

હીત વચન.

(સંશોધક:-વાડીપ્રાસ કાકુભાઈ સંઘવી,-અમદાવાદ.)

સંત પુરોનાં નીચેનાં આત્મહિતાર્થ વાક્યો દરેક બંધુએ અવશ્ય મનન કરવા યાગ્ય છે.

૧. જે સદ્ગુણ ખીસવંતાની તમારી ખરી રૂચી હોય તો સજ્જનોને શોધો, અને તેમના સહવાસમાં રહો.

૨. સાદાઈ અને સરસતાને તમારી જિંદગીની દુંધી બનાવો.

૩. જ્યાં સુધી તમારાથી નીચાં છે તેમને તમારી હારમાં ન મૂકો ત્યાં સુધી ઉંચા નહિ થવાય એ વાત ખૂબ યાદ રાખજો.

૪. હનુસો ચરિત્રો વાંચતાં જે અસર ન થાય તેવી અસર સત્પુરુષની પા ધડીની સોખ્તથી થઈ શકે છે.

૫. જે દીન-ગરીબ ઉપર દયા કરે તેજ મહાત્મા અને મોટી કાર્તિવાળો કહેવાય છે.

૬. જે જાદુ બ્લાકી વસ્તુ હોય તેનો પરિગ્રહ કરવો એજ દુઃખદાયી છે.

૭. અનુકૂળ મળે ત્યારે કોઈ રીતે રાજ થવું નહિં અને પ્રતિકૂળ મળે ત્યારે કોઈ રીતે દીકરીર થવું નહિ.

૮. જેને આ સંસારમાં પ્રભુ સિવાય કોઈનો આધાર નથી તેમની એવો કરવાથી પ્રભુનીજ સેવા કરી કહેવાય છે.

૯. માણસ માત્ર પર દયા રાખવાથીજ પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે, એ નફી સમજી પોતાનું જીવન પરોપકાર પરાયણ કરી દેવું જોઈએ.

૧૦. નાદાન શ્રીમંતાઈ કરતાં ભડી ગરીબાઈ હનુસ દરજ્જે સારી છે.

૧૧. સુવિચાર, નીતિ અને સ્તેહ વગરનો આત્મા વસ્તિ વગરના ઘર જેવો છે.

૧૨. પૈસાનો એવો સારો ઉપયોગ કરો કે જેથી દુઃખ તમારા પર સ્વાર થઈ શકે નહિં.

૧૩. કોઈ પણ પ્રકારની આશા રાખી, કોઈ પણ જાદુશામાં મેગવવાનું ધારીને દાન કરેવું, તે દાન નહિં પણ એક જ્વતનું વેચાણ કહેવાય છે.

૧૪. હંમેશાં મગજમાં સુવિચારોનો સંગ્રહ કરી મનને ઉચ્ચાશયમાં રાખી, સત્યતા અને પ્રમાણિકતા સંતેજ રાખવાં કે જેથી જીવન સુખદ અને મોહક બને.

૧૫. શ્રદ્ધા તથા વિશ્વાસથીજ ઈજ્જેલી વાત ઈશીભુત થાય છે.

૧૬. મીઠકતનો ઉત્તમ ઝરો અથવા સારી રીતે રહેવું એ કરકસર છે.

૧૭. તમારાથી મેળવી શકાય એટલું મેળવો, પણ તે પ્રમાણિકપણે ઉઘોળી કરી મેળવો.

૧૮. જે તમે આજ કરી શકતા હો તે કાંઈ ઉપર મૂકતી રાખતાજ નહિ,
 ૧૯. મોજમગ્ન ખર્ચ કર્યા વિના ભોગવાતી નથી માટે તેથી સાવધ રહેજો.
 ૨૦. યથાર્થ નિંદ્રા અને લક્ષ્મીની જરૂર હોય તો પ્રયત્નશીલ બનો.
 ૨૧. મનુષ્ય જન્મ એક ખીન્ન પ્રત્યે હોય કે વિરોધ કરવા માટે નથી, પરંતુ અન્ય મનુષ્યોને બને તેટલા ઉપયોગી થવા માટે છે.
 ૨૨. લોકપ્રિય થવું હોય તો અન્ય પ્રતિ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ રાખતાં શીખવું જોઈએ.
 ૨૩. અસત્ય અને અપ્રત્યયી અન્યને છેતરવા કે દગો કરવો એ પોતાની જાતનેજ છેતરવા તુલ્ય છે.
 ૨૪. વ્યવહારમાં ગમે તેટલો લાભ થવાનો પ્રસંગ આવે તો પણ સસથી વિમુખ થવું નહિ.
 ૨૫. પ્રભુ જેવા દિવસ આવે તેવા માથે સ્થાવી નિભાવી લેવું જોઈએ.
 ૨૬. અતુલ્ય વિનાની અકલ્પ અને પરિશ્રમ વિનાના પૈસા દુઃખને દૂર કરવામાં અને સુખ આપવામાં કામ આવતા નથી.
 ૨૭. જે ખાખતનો કપડો આપણે ખીન્નને આપીએ તેજ ખાખતની એજ આપણામાં છે કે નહિ, તેનો પ્રથમ વિચાર કરવો.
 ૨૮. કરોડો રૂપિયાના વ્યયે પણ જે યશ નથી મેળવતો તે યશ ધનના વ્યય વિના માત્ર પ્રમાણિકપણથી જામે છે, એ લક્ષમાં રાખવું.
 ૨૯. શરીર, વસ્ત્રો અને વ્યવહારમાં કામ આવતી દરેક વસ્તુઓ સાફ રાખવાની જોરથી જરૂર છે, તે કરતાં હંદયને સાફ રાખવાની વધારે જરૂર છે.
 ૩૦. જેવો માણસ મજે, જેવો સમય મજે અને જેવી આપણી લાયકાત હોય તેવોજ વાક્યોચ્ચાર ને વ્યવહાર રાખવો કે પરિણામે પરતાવું ન પડે.

આરોગ્ય સુત્રાવલી.

શરીરની આરોગ્યતા એ પ્રથમ સુખ છે. મનુષ્ય માત્રે પોતાનું શરીર હંમેશાં તંદુરસ્ત રહે અને રોગના પંજામાં ન ફસાઈ જાય તેને માટે પ્રથમ ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે. શરીર સુખી હોય છે તો શરીરદ્વારા સર્વ કાર્યો ઉત્તમ રીતે સાધી શકાય છે. સુખના સાધન રૂપે ગણાતા દ્રવ્યાદિ પદાર્થો પણ શરીર આરોગ્યતાવાળું હોય છે તે મળી શકે છે. શરીરની આરોગ્યતા ઉપર ખીન્ન બધા સુખનો આધાર છે.

બહારની ગમે તેટલી સંપત્તિ હોય, નોકર આદરોનું સુખ હોય, સ્ત્રી પુત્રાદિ શુભુષા કરનાં હોય અને ધનાદિ પદાર્થો પ્રાપ્ત હોય તો પ્રજા માત્ર એક શરીર સંપત્તિ સારી ન હોય તો તે સર્વ નકામાં છે. માટે મનુષ્ય માત્રે પોતાના શરીરની વધુ કાળજી રાખતી જોઈએ. શરીરની આરોગ્યતા પાછળજ સર્વ સુખ હોય છે. જેથી મનુષ્યનું સુખ્ય કર્તવ્ય શરીરનું આરોગ્ય સચવાય તેવી કૃતિ કરવાનું હોય છે.

શરીર હંમેશાં તંદુરસ્ત રહે અને તેમાં રોગ કાંઈ પણ વખતે ન થાય તેની દરેક માણસે કાળજી રાખતી જોઈએ. રોગ થયા પછી તેને નિમૂળ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે કરતાં રોગ યાજજ નહિ તેવું વર્તન કરવું એ વધારે સચ્ચાઈ ભરેલું છે. દરેક મનુષ્યે પોતાનું, પોતાના કુટુંબનું, પોતાના સ્ત્રી પુત્રાદિનું શરીર નીરોગ રહે તે ઉપર વધુ લક્ષ આપવાનું છે.

શરીરને ટકાવી રાખનાર, પોષનાર અને વૃદ્ધિ કરનાર હવા, પાણી અને આહાર છે. આ ત્રણનો જો કુદરતના નિયમને અનુસરીને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તો, કોઈ પણ મનુષ્ય લાંબાજીવ માંડુ પડે છે. મનુષ્ય જ્યારે માંડુ પડે છે ત્યારે તેણે આ કુદરતના નિયમોનો ભંગ કર્યો છે, એમજ માની શકાય છે. નિયમસર આહાર લેવો, શુદ્ધ પાણી પીવું, અને યોગ્ય હવા શ્વાસમાં લેવી એ આરોગ્યતાને અટકાવી રાખનાર છે.

અનિયમિત આહાર લેવો, પ્રમાણ કરતાં વધારે અથવાતો થોડું ખાવું, ગમે તેવું ગંદુ પાણી પીવું, ગમે તેવા સ્થાનની ગંદી હવાને શ્વાસમાં લેવી અને વ્યાયામ ન કરવો એ શરીરમાં રોગ ઉત્પન્ન કરનાર છે.

મનુષ્યે પચે તેટલો ખોરાક લેવો, તે ખોરાક પચે તે માટે ખરાબર ચાવી રસ કરી પેટમાં ઉતારવો, શુદ્ધ જળ પીવું, શુદ્ધ હવાથી ફેફસાંને ભરેલાં રાખવાં, ઘટતી કસરત કરવી, અને સુખ રૂપ વિશ્રાંતિ લેવી એ આરોગ્યતાને બચાવનાર છે. તેમાંના કોઈ પણ નિયમનો જો કોઈ પણ માણસ જાણે કે અજાણ્યે ભંગ કરે છે તો તેના રૂબ રૂપે મંદવાડ તેની પાસે આવી મથે છે. અને તેથી જો કોઈ માણસને એવી ઇચ્છા હોય છે, કે આપણને રોગજનક થાય તેને માટે પ્રયત્ન કરવો તો તેણે માત્ર ઉપરના નિયમોનું ખરાબર રીતે પાલન કરવું જોઈએ.

૧. આહાર.

મનુષ્ય માત્રના જીવનનો આધાર અન્નપર હોય છે. શરીરનું પોષણ અને વૃદ્ધિ કરવામાં અન્નના જોડું ખીલું સાધન નથી. અંદરની ઉષ્ણતા અનધીજ ઉત્પન્ન થાય છે. શુદ્ધ શુદ્ધ અવયવો જીર્ણ થઈ તેનાં શરીરના મુદ્દસ અણુઓનો નાશ થતાં તેને બદલે નવાં તંદુરસ્ત અણુઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. આ ક્રિયા અન્નનાં પોષક દ્રવ્યથીજ થાય છે. શરીર, બળ, શુદ્ધિ અને સામર્થ્યનો આધાર અન્ન ઉપર છે. કહેવત છે કે બ્રહ્મવેદ પ્રાણ એ ખોડું નથી.

અન્નના વર્ગ.

રસાયનિક શુદ્ધિમાનુરૂપ પાંચ વિભાગ થઈ શકે છે. ૧ નૈટ્રોજન વિશિષ્ટ પદાર્થ, ૨ મસામય પદાર્થ, ૩ પિષ્ટસત્વ કિંવા સર્કસમય પદાર્થ, ૪ ક્ષાર અને ૫ પાણી. પ્રથમ ત્રણ વર્ગની ગણના સજીવમાં કરવામાં આવે છે અને ક્ષાર તથા પાણીની નિર્જીવમાં ગણના કરવામાં આવે છે.

૧ નૈટ્રોજન વિશિષ્ટ પદાર્થ—આ જાતીના પદાર્થોમાં નૈટ્રોજન કાર્બન, હૈડ્રોજન અને ઓક્સિજન આ મુખ્ય તત્વો સિવાય બીજાં અને ફોસ્ફરસનો પણ અંશ હોય છે. સર્વ કસતાં નૈટ્રોજન વાસુ વધુ પ્રમાણમાં હોય છે. આ વર્ગના પદાર્થોના મુખ્ય ધર્મ શરીરની ઉષ્ણતા અને શક્તિ ઉત્પન્ન કરી તેની વૃદ્ધિ કરવાનો હોય છે. તે સિવાય જીર્ણ અણુઓની જગ્યાએ નવા અણુઓ ઉત્પન્ન કરવાની ક્રિયા આ પ્રકારના અન્નપર આધાર રાખે છે સારાંશ કે આ જાતના અન્ન સિવાય જીવન ટકવું મુશ્કેલ છે. દૂધ, ઘઉં, વગાણા, તુવેર, અડદ, વાલ, ખાંડની વિગેરે બેષડવાળાં ધાન્યોમાં આ તત્વ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે.

૨ મસામય પદાર્થ—હૈડ્રોકાર્બન કિંવા ફેટ્સ. તેમાં કાર્બન અને હૈડ્રોજન આ તત્વોનું પ્રમાણ વિશેષ અને ઓક્સિજનનું પ્રમાણ થોડાં અંશમાં હોય છે. દુધની મસાઈ, કુણી, ઘી અને વનસ્પતિના બીજમાંથી નીકળનાર તેલ એ આ વર્ગના પદાર્થો છે. આ પ્રકારના અન્નદ્વારા શરીરમાં ચરબીનો પ્રવેશ થાય છે. શરીરની ઉષ્ણતા અને શક્તિ,

અને તેની વૃદ્ધિ ચરખીથી થાય છે. વધેલી ચરખી શરીરના જુદા જુદા ભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે. ખાંધ, થાપા, છાતીનો પાછલો ભાગ, સ્ત્રીઓનાં સ્તન, ઉદર પ્રદેશ વિગેરે જુદા જુદા ઠેકાણે ચરખીના ચરે ચર એકઠા જામી જઈ તે ભાગના આકારરૂપે થઈ એક પ્રકારની શોભા આપે છે. તે સિવાય ચરખીના ચર તજે આવેલાં નાજુક અંગાંતું કંઠી તથા વાગવાથી રક્તજી હરે છે.

૩ પિષ્ટસંત્ય કિંવા શર્કરામય પદાર્થ (કાર્બોહાઇડ્રેટસ કિંવા સ્ટાર્ચીસ, ચર્કસ વિગેરે) તેમાં કાર્બન હાઇડ્રોજન અને ઓક્સિજનના આ ત્રણ મુખ્ય તત્ત્વો છે, ઉલ્લિંગ પ્રતિના સર્વ અત્તનો આ વર્ગમાં સમાવેશ થઈ શકે છે. બટાકા, રતાળુ, સુરજી, માજર, વિગેરે વનસ્પતિ, કંદ, ચોખા, બાજરી, ઘઉં, મકાઈ વિગેરે ધાન્યો અને આરાઈડ, સાબુ-દાણા વિગેરે પદાર્થોમાં પિષ્ટસંત્ય (સ્ટાર્ચ) નું પ્રમાણ વિશેષ હોય છે. જીર્ણાં, નારંગી, લીંબુ, સીતાફળ, કેરી, ગાંડિય, અનસ, દ્રાક્ષ વિગેરે ઘણાં ખરાં ફળોમાં સાકરનું પ્રમાણ વિશેષ હોય છે. અને તેથીજ તે મીઠાં લાગે છે. વસામય પદાર્થોની માફક આ વર્ગના પદાર્થોમાં શરીરની ઉષ્મ્યતા અને શક્તિ વધારવાનો ધર્મ છે.

૪. ક્ષાર—સોડિયમ અને પોટેશિયમ ક્લોરાઇડસ, અથવા ફોસ્ફેટ અનની સાથે શરીરમાં જાય છે, હર વખતે ઉપયોગી થઈ પડનાર મીઠું અથવા સોડિયમનો ક્લોરાઇડ નામનો ક્ષાર છે. લીંબુ, આંબલી, ડાકમ વિગેરે ફળોમાંથી સેડ્રીક, ટાર્ટરિક, મેલિક, એસેટિક વિગેરે ઉલ્લિંગ એસિડો, અને તેમાંથી સેડ્રેટસ, ટાર્ટરેટસ, એસેટેટસ, વિગેરે જુદા જુદા ક્ષાર બને છે. તે ક્ષારોનાં શરીર વૃદ્ધિના કાર્યમાં વિશેષ ઉપયોગ થાય છે. ફક્ત ગ્રેટીક પદાર્થ વિશેષ પ્રમાણમાં ખાવાથી સ્કર્વી નામનો એક પ્રકારનો ઉષ્મ્યતા મુળક રક્ત વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તાવ આવી દાંતને હલાવી નાંખી ત્યાં મોત્તે ઉત્પન્ન કરી તેમાંથી લોહિ કાઢે છે.

તેમજ ઉલ્લિંગ એસિડોની સહાયથી પેપ્ટાઇઝનો પાચક રસ તીવ્રતાથી વધે છે. તેમાં અર્પણો થવાનો સંભવ રહેતો નથી. ઉલ્લિંગ અનમાં કાંઈક સારક ગુણ છે. જેથી મગ વૃદ્ધિ બરોબર થાય છે. ક્લોરાઇડસ, અને ફોસ્ફેટસ ક્ષાર લોહિના પ્રવાહિણમાં વિશેષ વધારો કરે છે. જેથી લોહિ ગંદાઈ જવાનો સંભવ રહેતો નથી. તેથી લોહિનું એક સરખું ફરતું અને લોહિમાંથી પોષક તત્ત્વોનું સ્વચ્છ દેવાની ક્રિયા સતત ચાલુ રહે છે. શરીરમાંથી બહાર કઢાડવા ગોચ, ઉર્લેસ, પરમેલો, મૂત્ર અને મગ વિગેરેનો ત્યાગ કરવાની ક્રિયા બરોબર થાય છે. અને આ ક્રિયા હંમેશાં સરખી રીતે ચાલુ રાખવામાં ક્ષાર ઉત્તમ મદદ કરે છે.

૫ પાણી—જે ભાગ હાઇડ્રોજન અને એક ભાગ ઓક્સિજનનો રસાયણિક મંયોગ થવાથી તેમાંથી પાણીની ઉત્પત્તિ થાય છે. કાર્બન ત્રણ પ્રકારના અનમાં પાણીનો થોડો પ્રજો પજુ અંશ હોય છે. ફળ અને શાકમાં પાણી વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે. કાકડી તરબુચ વિગેરે રસવાળા ફળોમાં થોડો ભાગ પાણીનો હોય છે. પેટમાં ગમેતા અત્તનો પાણીની સહાયથી પાતળો રસ થાય છે. રસ પાતળો થવાથી પેપ્ટાઇઝના જુદા જુદા ભાગોનું તેને પચવવાનું કામ સારી રીતે ચાલે છે. અન્નરસ પાતળો થવાથી તેનાં પોષક દ્રવ્યો આંતરડામાં થઈને સૂક્ષ્મ રક્તવાહિણિયો દ્વારા લોહિમાં સહેજથી પ્રવેશ કરી શકે છે. અર્થાત તેની શોષણ ક્રિયા ત્વરથી થાય છે. લોહિનું પ્રવાહિણ પાણીની મદદથી વધે છે અને તેથી શ્વિસ-

લિસરણની ક્રિયામાં વિશેષ સહાય થાય છે. સિવાય તેનું કાર્ય મળમૂતને બહાર કાઢવાનું છે તેમજ પાણીથી ઘણી મદદ મળે છે.

જીવનનિર્વાહ અન્ય કરતાં પાણી ઉપર વિશેષ આધાર રાખી શકે છે. કોઈ વખત પ્રાણિ અન્ન સિવાય કેટલાક દિવસ રહી શકે છે, પણ પ્રાણિ સિવાય ચાલી શકતું નથી.

પ્રત્યેક જાતના અન્નમાં પાણી થોડે ઘણે અંતે રહેલું હોય છે. તે સિવાય મનુષ્યના પોષણને માટે ૫૦ થી ૮૦ ઔંસ પર્યંત પાણીની જરૂર પડે છે.

અન્નના મુખ્ય પ્રકાર સિવાય વ્હા, કોશી, કોકો, મસાલા, તમાકુ, દારૂ વિગેરેનું વ્યસન કેટલાક મનુષ્યોને હોય છે. પણ તેના અન્ન જેવો કાંઈ ઉપયોગ હોતો નથી. મસાલાનો ઉપયોગ અન્નને સ્વાદિષ્ટ કરવા માટે હોય છે. વ્હા, કોશી અગર કોકો જેવાં વ્યસનો કેવળ ઉત્તેજક છે. અતિ પ્રમાણમાં કંકડ વ્હા કે કોશી દિવસમાં વારંવાર પીવાથી અગ્નિમાંઘ, અંપચો, બંધકાશ વિગેરે નાના પ્રકારના વિકારો શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને આ વિકારો થવાથી આરોગ્યતાની અને શરીરની વધુ ને વધુ કાયમની ખરાબી થઈને તેમાંથી અસાધ્ય રોગો ઉત્પન્ન થઈ મનુષ્યક્ષીણ આયુષી થાય છે. માટે વિવેકી મનુષ્યે કોઈ પણ પ્રકારનું વ્યસન કરવાની જરૂર નથી.

અપૂર્ણ.

ગર્ભિણી સ્ત્રીના પ્રસવ દુઃખનો ઉપાય.

(અનુસંધાન ચાલુ અંક ૫, પૃષ્ઠ ૧૬૬ થી.)

(લેખક શ્રીયુત ડાક્ટર કે. સી. ઓડી. એમ. ડી.)

મનુષ્યોના જન્મ વખતે શરીર જેવું બળવાન હોય છે તેવાજ શરીરના સ્વાસ્થ્ય, બળ વિગેરેને ભોગવે છે, ગ્રહ પ્રકૃત તિયમથી કદી બળવાન અને કદી નિર્બળ થઈને ઔષધીક કાર્ય કરે છે. સૂર્યાદિગ્રહ પોત પોતાની સ્થાનિક રાશિગત બળાબળ અનુસાર પૃથ્વીના ઉપર યથારીતિ શક્તિ પરિચાલન કરતા રહે છે. મનુષ્યો પૃથ્વીના અંતર્ભૂક્ત જીવ છે તેના ઉપર ગ્રહોની યથાસંભવ શક્તિપરિચાલન કેમ ન હોઈ શકે? પૃથ્વી અને સર્વ ગ્રહ સૂર્યની સાથે પરસ્પર આકર્ષણીય શક્તિ રાખવાને લીધે આખા જગતના સર્વ ગ્રહો પોત પોતાના સ્થાનપર રહીને પરિભ્રમણ કરે છે. કોઈ ગ્રહ પશુ પોતાના સ્થાનથી બહુ થઈ શક્તાં નથી. આ પ્રકારે પરસ્પર શક્તિના ફલાનુસાર એકના ઉપર બીજાની ક્રિયા સહજમાં થઈ શકે છે. જેમ સૂર્ય અને પૃથ્વીના પૂર્વોક્ત રૂપ પરસ્પર સશક્તિ વશ સૂર્ય પૃથ્વીને ગરમી આપે છે અને પૃથ્વીમાંથી રસ ખેંચે છે. આ પ્રકારે ચંદ્રમા પૃથ્વીને રસ આપે છે. આ પ્રકારે પરસ્પર આકર્ષણીય શક્તિવશ અમાવાસ્યાં અને પૂર્ણિમાને દિવસે સૂર્ય પૃથ્વીનો રસ ખેંચવાને લીધે અને ચંદ્રમાના તેના વિપરીત દશામાં સ્થિત આકર્ષણીય શક્તિ દ્વારા ચતુર્થીય રસ પરસ્પર ઉલટી ચાલથી એકચિત્ત થઈને સર્વના રસાકર્ષનાનુકૂલ્ય કરે છે. આને લીધે પૃથ્વીપરના સમુદ્રનું જળ ઉલેરાઈને પ્રજાળ જવાર-ઝાર ઉત્પન્ન કરે છે અને તે તિથિઓમાં જીવના શરીરમાં રસ-ધાતુ પ્રજાળ ચંદ્રમાની શીતવ્રતાથી અત્યંત વર્ધિત અથવા સૂર્યની આકર્ષણ શક્તિ પુર્વ પ્રમાણે પ્રજાળતા મેઘચીને સર્વથી ન્યુનાધિક પરિમાણથી સ્વાસ્થ્ય પણ કરી કરી નાંખે છે. સૂર્યની ચાલના પ્રમાણે આપણી રેતુઓમાં પણ બેદ હોય છે.

સૂર્ય જ્યારે કદં શરીર પર આવે છે ત્યારે શ્રાવણમાં વરસાદ વરસે છે, અને સૂર્યના કન્યારાશિ પર આવવાથી શરદ રતુનો પ્રવેશ થાય છે અને જગત શોભાપમાન થાય છે. રતુઓની સાથે સાથે મનુષ્યના શરીરની ધાતુઓમાં પણ ફેરફાર થાય છે. અને કાંઈ અંતર પણ થઈ જાય છે જેમકે વર્ષા કાળમાં વાયુ પ્રકાપ થાય છે અને શરદ રતુમાં પિત્ત પ્રકાપ ધરાવેલી થાય છે. અને દરરોજ સવારમાં કફ, બપોરે પિત્ત અને સાંજે વાયુનો પ્રકાપ થાય છે.

આ પ્રકારે આત્માવસ્થામાં કફ, સુવાનીમાં પિત્ત અને વૃદ્ધાવસ્થામાં વાયુનો પ્રકાપ પ્રબળપણે થાય છે. આની શક્તિનો વિચાર કરવાથી જણાય છે કે શ્રીષ્ઠ રતુમાં મંગળ અને રવિ પ્રબળ હોય છે. અને પિત્તની પ્રબળતા થાય છે. વર્ષા કાળમાં ચંદ્રમા બળવાન થાય છે. આ કારણથીજ તેની શીતળતાથી કફનો સંચાર થઈને વાયુને રોગીને પ્રકાપાવે છે. અને જીવન કાળની મધ્યમ અવસ્થામાં ગ્રહોના સાધારણ અધિકાર અનુસાર કાળ બેઠે થાય છે.

જીવન કાળમાં પ્રથમ ચાર વર્ષ સુધી ચંદ્રમાનો અધિકાર હોય છે. ચંદ્રમા શીત ઉત્પન્ન કરે છે. આ વખતે કફ, શ્લેષ્મની પ્રબળતા થાય છે. શ્લેષ્મને જીવના બળના આધાર રૂપ કહીને તેને બાલાકફ કહે છે. બાલ્યાવસ્થામાંજ જીવના શરીરમાં બાલાકફ વધે છે અને તેજ શક્તિયોને વધવાનો યથાર્થ સમય છે. એ વારતે સ્તન કે જે શ્લેષ્માબળક જણ સંબધી પદાર્થ છે તે તે વખતે શરીરના પોષક રૂપ થાય છે. ચંદ્રમા મસ્તક, ઉદર વિગેરે ઉપર આધિપત્ય રાખે છે. તે ઉપરાંત દસ વર્ષ સુધી શુધનો અધિકાર હોય છે. શુધ વાત, પિત્ત અને કફને સમાન રાખે છે. આ વખતે પૂર્વ સંચિત યથાસમાવેશ કમથી કામ કરવાનો પ્રારંભ થાય છે. એ વારતે આ વખતે સ્વભાવથીજ અચક્ષતા, વાતચિત કરવામાં ચતુરાઈ અને શુદ્ધિનો પ્રકાશ હૃદયમાં આવવા લાગે છે. એજ કારણથી આ વખતે વાતો કરવી વિગેરે જેટલું શિક્ષણ અને તે અનુસાર ક્રિયાદિમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. શુધ મસ્તક અને જીહ્વા ઉપર અધિકાર રાખે છે, આ દેશમાં ચૌદ વર્ષની અવસ્થામાં સ્ત્રિયો ગર્ભવતિ થાય છે. સાધારણ રીતે ચૌદ વર્ષની અવસ્થાથી શુક્રનો અધિકાર થાય છે. આ વખતે સર્વને જ્ઞાની આવેલી હોય છે. શુક્ર રજોશુણે ઉદીપન કરે છે અને વાદ્વપદ્ધતા, રસજ્ઞતા વિદ્યાસિતા, વિગેરે મનુષ્યમાં પ્રકટ થવા લાગે છે. શુક્ર ગ્રિવા અને જાનેન્દ્રિયોની ઉપર, આધિપત્ય રાખે છે. આ પ્રકારે યથાક્રમે રવિ, મંગળ વિગેરે આધિપત્ય કરે છે. બાયોકે મિકના નિદાનમાં ફોસ્ફેટ ઓફ પોટાશ (Phosphate of Potas) મેપ રાશિ ચંદ્ર સ્વરૂપનું કામ કરે છે. મેપ રાશિનો માત્રિક મંગળ છે અને તેના અધિકારના સમયે સાધારણ સ્ત્રિયોને ગર્ભ રહે છે. મંગળ રક્ત અને ગ્રીવાની ઉપર આધિપત્ય રાખે છે.

જીવન કાળમાં શુક્ર, રવિ, અને મંગળનું સાધારણ રીતે શરીરના ઉપર આધિપત્ય રહે છે. અને જન્મ કાળના ગ્રહોનું પોત પોતાના સ્થાનીય બળની અનુસાર કાર્ય થાય છે. જન્મ કાળમાં જે સ્ત્રિયોને શુક્ર, રવિ અને મંગળ વિશ્દ્ હોય છે. તેને પ્રસવના સમયે નિશ્ચય કટ પડે છે. ત્યારે આપણા લોકના શરીરની ધાતુ પ્રબળતા સ્વભાવ સિદ્ધ હોય છે ત્યારે તેના બળવાથી સ્વાસ્થ્યનું બળવાનો અવરજ અવરજ સંભવ છે. અને ગર્ભસ્થિત બાળકની ઉપર ચંદ્રમાનું આધિપત્ય રહે છે. ચંદ્રમા મસ્તકના ઉપર આધિપત્ય રાખે છે આથીજ બાળકનું મસ્તક પ્રથમ બહાર નિકળે છે. ફોસ્ફેટ ઓફ પોટાશ ગર્ભિણી સ્ત્રિયોને

યોગ્ય રીતે સેવન કરાવવાથી પ્રસવ વખતનાં નાનાં વિધ સંકટોથી તેની રક્ષા થશે આગ્રવાંત નહિ છે. પ્રસવ કાળમાં તેની અસાધારણ હાંમતા બેઠને ધાત્રી વિદ્યાલિખ ચિકિત્સકને આશર્ય થાય છે. અને તેથી અમે સાધારણ રીતે ગર્ભિણી સ્ત્રીઓને તેનો નિષ્ક્રિય વ્યવહાર કરવાની અનુમતિ આપીએ છીએ. આમાં કોઈ પણ પ્રકારનું ઝેર હોતું નથી કે જેથી ગર્ભિણી ને કોઈ પ્રકારની હાનિ થાય તેમ જ વ્યવહાર કરવાથી પ્રમતિકા અને બાળકનું રક્ષણ કવચની તુલ્ય થાય છે, તેમાં હારથી બાળકનો જન્મ થતી વખતે કોઈ પણ પ્રકારનું ગર્ભિણીને કષ્ટ થતું નથી. અને ઘણું વિગેરેને બોલાવવાની પણ જરૂર પડતી નથી, અથવા તો કોઈ પ્રકારનું ગર્ભિણીને હેરાન થતું પડતું નથી. ડાક્ટર વિગેરેને બોલાવવાના ખર્ચની આવશ્યકતા પડતી નથી, અને કોઈ પ્રકારનું કષ્ટ સહેલું પડતું નથી. તેનો પ્રયોગ આ પ્રમાણે કરવાનો છે કે બે ટ્રેન દરરોજ સવાર અને સાંજે સેવન કરવું. અને પ્રસવ કાળ વખતે ટ્રેન, ટ્રેન કરીને દસ દસ મિનિટ આપવાથી યોગ્ય સમયમાં નિર્વિઘ્નપણે પ્રસવ થાય છે. તેમાં કોઈ સંદેહ નથી. દવા ગરમ પાણીની સાથે પીવાથી અધિક લાભ થાય છે. તે દવા (ફોસ્ફેટ ઓફ પોટાશ,) નિચેની વસ્તુઓની બને છે;

પોટાશિયમ નામની ધાતુ, લાઇઝોજન, ઓક્સિજન નામના ગેસ અને ફોસ્ફોરસ નામની ધાતુ આ ત્રણના પરસ્પર રાસાયણિક સંયોગ દ્વારા ફોસ્ફેટ ઓફ પોટાશ તૈયાર થાય છે.

વિવિધ ધરગતુ વૈદુ.

(લેખક:—વૈદુ. દુર્લભદાસ હરજીવનદાસ પારેખ.)

સંગ્રહણી—અતીસાર.

૧ નાગરભોય, મોચરસ, લોદર, ધાવડીનાં ફુલ, કાચા ખીવાનો ગર્ભ, ઈદ્રજવ, અરીણ, શુદ્ધ કરેલો ખારો, શુદ્ધ ગંધક એ નવે વસ્તુ સરખે ભાગે લઈ વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરવું તેમાં મોરખીજાની ભસ્મ તોડા ૨ મેળવતી રોજ સવાર સાંજ ૧૦ તોલો મધમાં મેળવી ચાટવું.

૨ શુદ્ધ પારો; શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ હીંગા; ટંકણખાર, સુકં, મરી, પીપર, જાયફલ; લવીંગ, તેજપાલ, ઇલાયચી; ચિત્રક, નાગરભોય, ગજપીપર, તાર, સુગંધીવાળા, અશ્વત્થ ભસ્મ, ધાવડીનાં ફુલ. અતપીસનીકળી, મોચરસ, અરીણ, એ સર્વે વસ્તુ ચાર ચાર તોડા લઈ સર્વેનું વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરી એક માસા (૭ રતીભાર) ચૂર્ણ સાકરની સાથે ખાવું. તેથી—સંગ્રહણી અને ધાતુવૃદ્ધિ આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે.

ઉંઘ લાવવાની દવા—અરીણ ૧૨ ઘઉંભાર, તુષમકેકાડુ ૩૦ ઘઉંભાર, પીપર ૩૦ ઘઉંભાર, કાળાં મરી ૩૦ ઘઉંભાર, સુકં ૩૦ ઘઉંભાર, સર્વેનું ચૂર્ણ કરી બાવળના શુદ્ધરના પાણીએ ગોળી વાળવી. તેની માત્રા ૧ વાલતી લેવી.

મોઢેથી લોહી એકત્રુ—સુગંધીવાળા, ચંદન, ખસ, મોય, પીતપાપડો સર્વે સરખે વજનને લઈ ઉકાળો કરવો તે દરે ત્યારે પીવું.

ત્રીદાખની દવા—શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ પારો; તામ્ર, લોહ, અશ્વત્થ, ત્રીફળા, રીતાજીત, સુગળ, ચિત્રક તે સર્વે તોલો ૧ પ્રમાણે લેવું, તોડા ૫ કંક લેવું તેની ગોળીઓ વાળવી તેની માત્રા વાત્ર ૧ની ગોળી કરવી. રોજ સવારે સાંજ બન્ને બન્ને લેવી. તેના ઉપર ઉકાળો—ત્રીફળા, અરકુચી; આદુ, દરેક ૩ ૧ ભાર લઈ તેનો ઉકાળો કરી એક અઘોળ પીવો.

નેત્ર રોગના ઉપાયો.

૧ જોડીમધ, ગેર, સિંધાલુજી, દારૂલહર, ખાપરીયું, ગરમ પાણીમાં વાટી આંખનાં દરદો લેપ કરવાથી આંખનાં દરદો મટે છે.

૨ આવળનાં બીજને વાટી ઝીણું ભરણુ માફક કરી આંખવાથી દુખતી આંખ સારી થાય છે અને આંખમાં ચરેયું લોહી તોડી નાંખે છે.

૩ દારૂડીનું દુંધ નેત્રરોગને માટે અકસીર છે.

૪ ચોમાસામાં જે અણુશીયા થાય છે તે મુકાઇ ગમેજા અણુશીયા લાવી વાટી બોજ કરી તે બુકાને રૂમાં વીંટી તેની વાટ ભાડી કરવી. તે દાકાને, લીમાં બોળી દીવો કરવો ને તેનું કાજળ પાકવું તે કાજળ આંખમાં આંખનું તેથી રાતે અગર દીવસે અંધારામાં મુડતી સેસની માફક દેખે છે.

૫ ખાખરાના મૂળમાંથી વીધીસર તેજ કાઢી તે તેજ આંખવાથી આંખના દરેક રોગ મટાડે છે.

૬ સર્વે નેત્ર રોગદર નેત્રાંજન—કાળા નાગના પેટની અંદરની ચરખી લાવી તેને લો-
દાની નાની તરીમાં કે એક છાતીઆમાં ચરખી નાંખી અંગારા ઉપર મૂકી તેનું તેજ બના-
વવું, તે તેજ ગાળી લઈ તેમાં રૂની વારો બે ત્રણ બોળી દીવો કરવો તે દીવાની (મસ) ઉપર કાજળ પાકવું તે કાજળ આંખમાં દીવસ ૩૦ અંજન કરેથી આંખના જેવો માણસ દેખતો થાય છે અને મુઠ ગર્ભવાલી બાઈને ગર્ભનો પ્રસવ થાય છે.

વન્ધ્યા રોગ.

(લેખક. વૈદ્ય કૃષ્ણરામ લલાનીચંદ્ર.)

(૨)

ભારતવાસી પ્રિય બંધુઓ! વંધ્યત્વપણું એ ધરમીટી માની, બાળક એ આનંદનો
ઝરો માની, બાળકો રમાડવાની તિવ્ર હઝાસાધી, વારસો સોંપવાના હેતુથી, અગર શ્રાદ્ધ
પહેલે સર્ગે જવાની લાકસાથી કે અન્ય કારણોથી—ગરીબ या તરંગર, રાગ અને પ્રાન,
સામાન્ય રીતે સર્વ બંધુઓ, સંતતી માટે પુર્ણ હઝા રાખે છે અને વચખાં મારે છે.
એ નિઃસંદેહ છે. આ હઝાને સ્વાધિન થઈ કોઈ કોઈ વખત મુધરેલા કહેવાના અને
અધિકાર પ્રાપ્ત કરેલા પુરો પજુ વ્દેમ વદનમાં તજાએજા અમારા વ્દેવામાં અને સાંસ-
ળવામાં આવેલા છે.

પાલીનાજી પાસે સાત નેસ કરી એક નેસ છે. ત્યાં એક “ભરવાડ” “મને નામ
પસંદ” છે. એવી વાતો ઉડતાં મેંદેડો મનુષ્યો—ત્યાં અંધ મટવાને, સંતતી લેવાને, અને
દરદોથી મુક્ત થવા થોડાં વરસ પહેલાં ગયાં હત્યાં. અને રથને રથને એજ વાત આ વિ-
ભાવમાં ચાલી રહી હતી. અંધ થવાની પજુ જલિહારી છે. કહેવન છે કે—“દુનિયાં મુકતી
દે પજુ મુકાવને વાજા ચઢીએ” એ કહેવન આ વખત સાગી કરી હતી. લાભ તો પ્રમુની
દુખ કે દવા ઉપચારથીજ થયો હતો અને થાય છે. વાસ્તવિક રીતે—સંતતી ન થવામાં
આપો કે પુરો, દરદો या શારીરિક ખામીને આધિન રોય છે.

પુરોની ખામી—(૧) બાસ્તવરથમાં દરત દોષની બધંકર કુદેવથી પુરવત બોધ-
હતી જુવાનીમાં ૨૬ જેવા ના લાવક બની ગયા રોય છે—(૨) કોઈ મુવાવરથમાં અતિ

તતિ વિલાસમાં પડી ઉપદંશ જેવાં મહાન વ્યાધિને વશ થયા હોય છે. (૩) પ્રમેહ-નિપુ-
પક્તિપણું. (૪) નિર્જીવ વિર્ય. (૫) સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે પ્રેમની ખામી. (૬) સ્ત્રીને રજ્જે દર્શન
પહેલાં કાચી કુમળી વયમાં સંસાર વ્યવહારમાં પોતાને લાપેટ ગણી કાચાં ફળ વેડ્યાં હોય
છે. આવા આવા અનેક દોષો કરી પાપનો પોટલો વ્યાધ્યો હોય છે, તેથી સંતતી રમાડવાને
બેનસિખ રહેવાય છે. વિર્ય એ શરીરનો રાજા છે-સ્ત્રીયોએ ૧૬ વર્ષ અને પુરુષોએ ૨૫
વર્ષ બ્રહ્મચર્ય પાળી પક્ષી સંસાર માંડવો નોંધવો. એક પતિવ્રત અને એક પત્નીવ્રત પાળવું
નોંધવો. પક્ષી નોંધે છે એ સંતતી કેવી પરાક્રમી ઉત્પન્ન થાય છે ?

ભાગ્યોદય-અગષ્ટ ૧૯૧૫ ષષ્ટ ૨૪૦ મેં કેટલીએક હપ્તકત - આપી છે. તેમાં
વિશેષ પ્રકાશ પાડવા, આજે આ લેખ આપની સેવામાં અને વાંચનારી આત્મમની સેવામાં
રજુ કરું છું.

(૧) ગર્ભસ્થાનની જન્મથી કેઈપણ ખોડ ખાંપણ-એટલે જનન અવયવોની અપૂર્ણ
તા, કોઈને ગર્ભ સ્થાન ખીંકકુચ હોતું નથી; અગર હોય છે તો બહુજ છણું અગર નાતું.
હોય છે. ઉંમરે બધા અવયવો ખીંકયા છતાં ગર્ભાશય નહોતો તેની સાથે ગર્ભ માંડ પણ
હોતાં નથી. પ્રસવ માર્ગનો દાર હોય નહીં અગર બંધ હોયુ છે. આવી સ્ત્રીયોને સ્તન
પણ હોતાં નથી. આવી સ્ત્રીયો મોટી યામ તોપણ છોકરી જેવી લાગે છે. બાધો બરાબર
વધતો નથી. કાઈ કાઈ વારતો આવી છોકરીમાં પુરુષ જેવાં લક્ષણ હોય છે. પ્રસવ દાર
તુંક હોય અગર હોયજ નહીં. અથવા ફળવાહિની અપૂર્ણ કે-ખામી વાળી હોય. (ફળવા-
હિની=ગર્ભ અંડની સાથે બેઉ બાજુએ બે નળી ગર્ભાશય સુધી હોય છે તે.) સ્ત્રીના, ઉત્પત્તિ
અવયવો અને તેના માર્ગો સાંકડા એટલે સંકોચાએલા હોય તો તેથી પણ ગર્ભ રહે નહીં.
જેમકે પ્રસવ માર્ગનો સંકોચ. અંદર પડે બહુ કષ્ટ હોયતો અંતરાય આબધા છતાં બહાર-
ન આવવાથી અંદર જમાવ થાય છે અને ઋતુ વખતે પીડા થાય છે; તેથી રક્તની ગાંડ.
સોળે, પીડા વગેરે દરદો થાય છે.

આડો પડે હોય તેનાં લક્ષણો-સ્વામી સમાગમની અડચણ પુરી ઉંમર થયા
છતાં અને છાતી વગેરે અવયવો ખીંકયા છતાં દરમાસે પીડા થાય, પણ રક્ત બહાર ન
આવે; ત્યારે એમ સમજવું કે-આડો પડે છે. અગર માર્ગનો સંકોચ છે.

(૨) કમળનું ફરી જવું કમળનું મોં પ્રસવ દાર તરફ રહેવાની જરૂર છે. કમળ
જરા પણ ફરી જાય, અને પ્રસવ દારથી જરા છેડું જાય તો પણ ગર્ભ રહી શકતો નથી.

ઉપાય-કમળ ફરી જાય તે કાંઈ દવા ખાધાથી કે અંદર લેવાથી સીધું થાય નહીં.
પણ તે ફરવાનાં જો કારણો હોય તે દુર કરવાં; અને યોગ્ય સ્થિતિમાં સુવાડીને આંગળીની
મદદથી સુકિતથી ફેરવી શકાય છે.

કમળ ફરી ગયાની નીશાની-**(૧)** સ્વામી સમાગમ વખતે પીડા થવી. **(૨)** અંત-
રાયની પીડા. અંતરાય બહુ અથવા ઓછો થવો અને દરદ સાથે થવો. **(૩)** ગર્ભાશયનું
હેકે ઉતરી આવવું. **(૪)** વરમ થવો. **(૫)** છોકરાં નહીં થવાં. **(૬)** પેશાબ બહુ થાય કે
ટપક્યા કરે. **(૭)** આડો કમળ રહે. હરથના જેવું દરદ લાગે. **(૮)** કમર વાંસો અને
માથામાં પીડા થવી. **(૯)** કષ્ટવાવડ થાય. એમાંનાં કેટલાંએક લક્ષણો હોય ત્યારે કમળ
ફરેલું જણવું.

(૩) સ્વામી સંબંધ ન થઈ શક્યો-યોની પટન બહુ મજબુત હોયતો સમાગમ અશક્ય બને છે. કદાપિ કુદરતિ રીતેજ માર્ગ સંક્રાંતિએથી હોય-માર્ગમાં તેનાં જન્મને કારણે હોય, માર્ગ બહુ દુર્લભ હોય, મોં બહુ સાંકડું હોય, સંબંધ માર્ગમાં તેના ઉપર કે કમળના મોં ઉપર જન્મ હોય, કે તે ભાગ આગળ કાચો પડેલો હોય, આવા કારણોથી સમાગમ દુષ્કર થઈ પડે-મોટી સ્ત્રીને વધુવાર હીરદ્રીયા જેવાં લક્ષણં થઈ આવે છે.

ઉપાય—પડેલો સખત હોય તો કાતરથી કપાયવો. અને રૂઝ લાવનારી દવાનું પોતું મારવું. જે જન્મ હોય તો રૂઝવાના ઉપાય કરવા. માર્ગ સાંકડો હોય તો પહેલો કરવાનું યત્ર આવે છે તે પહેલાંવું. ચીરા પડ્યા હોય તો રૂઝવાના ઉપાય કરવા, અને એ કારણો દૂર ન થાય ત્યાં સુધી સમાગમથી દૂર રહેવું.

(૪) ગર્ભાશયમાં કાઈ ગાંઠ બાકી હોય અથવા ચરબી જમી ગઈ હોય તો તેથી પણ દહાડા રહેવાનો અટકાય થાય છે. ગર્ભ ન રહેવા માટે સ્ત્રીના બધા ઉત્પત્તિ અંગવ્યવસ્થા સંપૂર્ણ સારી રીતે ખુલ્લા તથા રોગ વિનાના બેઠકે.

(૫) જે સ્ત્રીનું શરીર પુષ્ટી નય તેને ગર્ભ રહેતો નથી. એને બાકી ગઈ કહે છે આવી જવું એટલે ચરબીથી શરીર ભરું થઈ જવું.

(૬) પરમે, ચાંદી, પ્રદર વગેરે કારણો-દહાડા ન રહેવાનાં દરદર રૂપ છે. આવાં દરદરથી સ્ત્રીના ગર્ભાશયમાં વરમ થાય છે. એ વરમ મટે તો દહાડા રહે. વરમવાળા સ્ત્રીને દહાડા રહે તો ગર્ભ અવતરી મરી નય. કાઠિ રતવા છે એમ બોલાય છે તેજ આ દરદર કાઠ કાઠિ આ દરદરે છાતીની ચાંદી પણ કહે છે. આવી સ્ત્રીયોને “ફળધૂત” ધણું સરસ કામ કરે છે. અમેએ “ફળધૂતથી.” પુષ્કળ કમુવાવડો અને મરતો બાળકો અટકાવ્યાં છે.

હવે એક ગોરજ મહાશય આ ગ્રંથમાં સાત કારણો બતાવે છે અને તેના ઉપાયો કહે છે તે તેનાપર ઉપયોગી બાબત થઈ પડશે તે નીચે પ્રમાણે.

(૧) કમળ ફરકે તેથી ગર્ભ નરહે. ૨. કમળ ઉપર માંસ બંધાય તેથી ગર્ભ ન રહે. (૩) સંગ કરવાથી દૈયુ દુખે તો યોનીમાં કોટા જાણવો, તેથી ગર્ભ ન રહે. (૪) દેહમાં પિત્ત હોય તો અંતરાય વડેથી આવે તેથી ગર્ભ ન રહે. (૫) રૂધિરાપિતથી ગર્ભ ન રહે (૬) ચીત હોય તો ગર્ભ ન રહે. મોંએ લોહી યુકે. (૭) જૂન, ગ્રેન પિશાચ ગૃહદોષ, સાતે રોગના ઉપાય અને ચિન્હો—(૧) અંગ-શરીર મુજે તો કમળ ફરવું જાણવું તેને કપાસીઆનાં મીઝ અને મોર પીંછ એકઠાં વાટી -દાયા પછી દીન ત્રણ યોની ધોવરાવવી. તો ગર્ભ રહે. (૨) સંગ કર્યા પછી દૈયુ દુખે તો કમળ વાપે બંધાણું જાણવું -દાયા પછી દીન ત્રણ દીંગ તેજમાં ઉકાળા યોની ધોવરાવવી. તો ગર્ભ રહે. (૩) સંગ કર્યા પછી પગની પીડી દુખે તો માંસ બંધાણું જાણવું. તેને ધોળું છરું. દાથીના નખ વાટી સરસીયા તેજમાં ઉકાળા યોની ધોવરાવવી. (ત્રણ પછી દીન ત્રણ.) માંસ તૃદી મટી ગર્ભ ધરે. (૪) સંગ દૈયુ દુખે તો કોટા જાણવો. સાકરના પાણીમાં દરદર અને બેડાં પલાળી રૂપપછી દીન ત્રણ યોની ધોવરાવવી. કોટા મરે અને ગર્ભ રહે. (૫) સંગ કર્યા પછી કુંટી તથા યોની દાઝે. પરમેવો થાય તો પિત્તરોગ કહીએ. કપુર, માસવળ, બાવળી કાળાં મરી. નયફળ, મીરજ, કેસર સાથે યોની ધોવરાવવી એ રૂપ પછી દીન ત્રણ. ગર્ભ રહે. પ્રથમ લોહી કાળુ આવે તો પિત્ત કહીએ.

(૬) ચીન હોય તો ગર્ભ ન રહે. મોંએ લોહી યુકે-ઉપાય ભમરીનાં ધર એકઠાં કરી ઉકાળી રૂપપછી દીન ત્રણ યોની ધોવરાવવી-ચીન નય. (૭) જૂન ત્રિપલિક માટે મંત્ર આ ઉપાય પછી દેહાએક ઉત્તમ જણાય છે.

ઇંગ્લેન્ડના રાજકુટુંબનું યુરોપનાં બીજાં રાજકુટુંબો સાથેનું સંબંધ.

૧. ઇંગ્લેન્ડ અને જર્મની—નામદાર પંચમ બ્યોર્ન અને જર્મનીનો ફેસર અને મામા ફ્રાન્સા દિકરા ભાઈ થાય છે.

ના. શહેનશાહ બ્યોર્ન—જેમ નામદાર મહારાણી વિક્ટોરીયાના પુત્ર સ્વ. ના. સાતમા એડવર્ડના પુત્ર થાય છે તેવીજ રીતે

જર્મન ફેસર—એ ના. વિક્ટોરીયા રાણીની પુત્રી પ્રીન્સેસ ફ્રેડેરીક જર્મનીના પુત્ર થાય છે.

૨. ઇંગ્લેન્ડ અને રશિયા—રશિયાના ના. ઝાર અને ના. પંચમ બ્યોર્ન અને સગા મથીઆઈ ભાઈ થાય છે. એટલે ના. પંચમ બ્યોર્નનાં માતૃશ્રી રાજમાતા એલેક્ઝાન્ડ્રા અને રશિયાના ના. ઝારનાં માતૃશ્રી અને સગી બેનો થાય છે.

વળી ના. વિક્ટોરીયા રાણીની દિકરી પ્રિન્સેસ આલીસની પુત્રી ઝરીના એ રશિયાનાં રાણી છે એટલે,

જેમ ના. પંચમ બ્યોર્ન અને ફેસર, મામા ફ્રાન્સા ભાઈ થાય છે તેમ રશિયાનાં રાણી ઝરીના એ ના. પંચમ બ્યોર્નનાં ફ્રાન્સા દિકરી થાય છે.

૩. ઇંગ્લેન્ડ અને બેલ્જિયમ—બેલ્જિયમના રાજા એ મહારાણી વિક્ટોરીયાના કાકાના દિકરા ભાઈ કાઉન્ટ આર્થ ફ્લેડર્સના પુત્ર થાય છે. એટલે શહેનશાહ પંચમ બ્યોર્ન અને બેલ્જિયમનો રાજા અને વિક્ટોરિયા રાણીના પ્રપૌત્રજ ગણાય.

૪. ઇંગ્લેન્ડ, ગ્રીસ અને જર્મની—ગ્રીસનો રાજા પહેલો બ્યોર્ન તે રાજમાતા એલેક્ઝાન્ડ્રાના ભાઈ થાય એટલે ના. પંચમ બ્યોર્નનો મામા થાય છે, અને તેના પુત્ર કાઉન્ટ પ્રીન્સની યુવરાણી તે મહારાણી વિક્ટોરીયાની છોકરી ઇમ્પ્રેસ ફ્રેડેરીક જર્મનીની પુત્રી, અને જર્મન ફેસરની સગી બહેન કાઉન્ટ પ્રીન્સેસ છે.

એટલે ગ્રીસનો યુવરાજ કાઉન્ટ પ્રીન્સ, ના. પંચમ બ્યોર્નનો મામાનો દિકરા ભાઈ થાય છે. અને તેની યુવરાણી કાઉન્ટ પ્રીન્સેસ તે તેમની ફ્રાન્સા છોકરી બેન અને ફેસરની સગી બેન થાય છે.

૫. ઇંગ્લેન્ડ અને સ્પેન—ના. બ્યોર્ન જેમ મહારાણી વિક્ટોરીયાના પૌત્ર છે તેમ સ્પેનની રાણી એ વિક્ટોરીયાનાં પૌત્રી છે. ઇંગ્લેન્ડ અને સ્પેનનો યુવરાજ અને મહારાણીના પ્રપૌત્ર છે.

૬. ઇંગ્લેન્ડ અને પોર્ટુગાલ—પોર્ટુગાલનો રાજા મેન્યુઅલ ના. મહારાણી વિક્ટોરીયા રાણીની પીયરની બાબુથી પ્રપૌત્ર છે.

૭. ઇંગ્લેન્ડ અને સ્વીડન—ના. પંચમ બ્યોર્નની કાકાની છોકરી બહેન એટલે યુક આર્થ ક્રાનાટની છોકરી પ્રીન્સેસ મારિટનું લગ્ન સ્વીડનના યુવરાજની સાથે કર્યું છે. એટલે તે સ્વીડનનાં ભાવિ રાણી છે.

૮. ઇંગ્લેન્ડ, ડેન્માર્ક અને નોર્વે—ડેન્માર્કનો હોલ્ગેરો રાજા એ રાજમાતા એલેક્ઝાન્ડ્રા રાણીના સગા ભાઈ થાય છે. જેથી શહેનશાહ બ્યોર્નના સગા મામા થાય છે, અને શહેનશાહનાં સગી બહેન પ્રીન્સેસ માંડ એ નોર્વેની રાણી છે.

વૈદક દુધકા સંગ્રહ.

પ્રદર—કાચાં કેળાંને દુધમાં મીઠાવીને ખાવાથી સર્વ પ્રકારના પ્રદર રોગ મટે છે.

સોમરોગ—ત્રીઓને ઘોળી ધાતુગ્રવી—સ્વેત પ્રદર. પાકાં કેળાં, આમળાંતિ રસ, મર, ખાંડ અને દુધ સર્વને એકત્ર મેળવી પીવાથી ત્રીઓનું સોમધાતુનું જનન થાય છે.

ત્રિદોશશુદ્ધિ—સંખ, સીંધાલુણ, શેકેલીલીંગ અને મરી મુકે અને પીપર સર્વનું સરખે ભાગે સુર્ણ કરી ગરમ પાણી સાથે ૨ વાઘની માત્રામાં લેવાથી ત્રીદોષ જનક થઈ મટે છે.

ધાતુપુષ્ટિ—ગાયનું ઘી ૨ શેર અને દુધ ૨૦ શેરમાં શતાવરીનું સુર્ણ અર્ધો શેર પકવવું. તૈયાર થયે સાકર, ઘુટેત્રી પીપર, અને મદ તે ઘીમાં મેળવી સેવન કરવાથી અત્યંત વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે.

ત્રીઓનું ધાવણ શુદ્ધ ધાય—પીપર, પીપરી મુળ, ચપક, મુકે, અગ્નિ, છર, કાળાછરી, હળદર, સંચર, મીઠું સર્વને સરખે ભાગે લઈ ખારીક વાટી વસ્ત્રમાળ સુર્ણ કરી કાંઈમાં પકાવી તેનું પાન કરવાથી ત્રીઓનું કુદ શુદ્ધ અને વિકાર રહિત થાય છે તથા દુધ વધે છે.

ગર્ભિણીત્રીનું શુદ્ધિ અને તાવ—તાગરમોચ, ગજો, બીડું, મુંગંધી ચાનો સર્વના ક્વાદમાં મદ મેળવી પીવાથી ગર્ભવંતીત્રીનું શુદ્ધિ તથા તાવ મટે છે.

ઉસદી—ચરીયાળી તથા કપુરી મધુરીનું સુર્ણ પાણીમાં પીસી પીવાથી બધી જાતની ઉસદી મટી જાય છે.

હરશ—કમુંળાનાં કુળાં પાંતને કાંઈમાં પકાવીને શાકની પેટે ખાવાથી દરશ મટે છે.

સંઘ્રહણી—છર, શાદછર, ધાણા, મુકીકુલી અને દુધેલીના છાંડ સર્વે સરખે ભાગે કાઢ સુર્ણ કરી કંઈ પાણી સાથે ખાવું અને અગ્નીનું શાક દહીં વિગેરે ખોરાક ખાવો જોઈ સંઘ્રહણી મટે છે.

મુત્રકચ્છ—એક તપ્તો જાળ અને ગુંદીના પાનનું સુર્ણ ઉના પાણી સાથે પીવાથી ભયંકર મુત્ર કચ્છ મટે છે.

પ્રમેદ—શેમળાનું સુર્ણ અને સાકર સર્વે ભાગે લઈ સવારમાં ૨ વાઘની માત્રામાં ખાવાથી મટે છે.

કમળો—અર્ધો તોસો અધાણનું મુળ અને અર્ધો તોસો ખીજડી—કમડીનું પાન જાતે ભાગમાં વાટી પીવાથી કમળો, ગોળ અને પાંક રોગ મટે છે.

આવતો અંક.

અમારો આવતો અંક દીવાળીનો બહાર પડ્યો તે ગરોળર દિવાળી ઉપર દરેક માદકને મળ્યો. તે અંક સાથે નવા વર્ષનું પંચાંગ દરેક માદકને બેઠ મળ્યો. તે અંકમાં લેવું. માટે તા. ૧ લીએ ઉત્તરવળ કરી નિહ.

તંત્રી ભાગ્યોદય.

રતવા—તુંબડીનાં બી, વાવડીંગ, કકુ, એરંડાનાં બી, લીંબડાની લીંબોળી, કુંવા-
ડીયાનાં બી, બાવળી, અંકાકનાં બી સંખે ભાગે લઈ ખાંડી તકના તેલમાં ઘુંટી ધુપેલની
માફક તેલ ગાળી તે તેલ રતવા ઉપર ચોપડવાથી મટે છે.

ખંસ—સીંધવખારને કુંવરપાકાના રસમાં ઘુંટી ચોપડવાથી સુખી ખંસ મટે છે.

વાધુ-મૃગી—હાડકાયા કુતરાનું હાડકું પાણીમાં ધસી નાકમાં ટીપાં નાંખવાથી અને
નગોડના મૂળનું ચુર્ણ ખવરાવવાથી વાધનું દરદ મટે છે,

વા—ધુપેલ તેલની માફક રાળનું તેલ કાઢી તે તેલ ચોપડવાથી વા મટી જાય છે.

બાળકનું ગળું પડવું—સુંક, પીપર, સીંધવ, હરડે, ઉપલેટ, વજ સર્વ સરખે
ભાગે લઈ વજ ગાળ ચુર્ણ કરવું. તે ચુર્ણને નાની પાડી કે વાછડીના છાણનો રસ કરી
લુગડે ગાળી લઈ તેમાં વાડી ઘુંટી પછી લુગડે ગાળી નાંખી તેમાંથી ૧ રતી રસ ધાવણ
અથવા તો મદ સાથે મેળવી બાળકને પીવરાવવાથી અને બાળકના ડોકાને બે હાથે જરા
પકડી સહેજ ઉચું કરી, પછી તાળવે જવખાર મદમાં કાલરી ચોપડવાથી બાળકનું ગળું
પડવું—તાલું કંટક, અને તેથી થતા રોગો જેવા કે તાળવે ખાડો પડવો, તરસ લાગવી,
ધાવે નહિ, ઝાડો બંધ થાય, ચકરી આવે, મુખસુકાય, આંખો આવે, ઉત્તરી થાય, હાથ
પગ ગળી જઈ શરીર સુકાઈ જાય વિગેરે રોગ મટે છે.

વિવિધ વર્તમાન.

ખોટી જાહેર ખબરથી ડગાઈ—જેમ પેટ્રીક અને કું. ના નામે ધંધો કરનાર ગંધુ
નાઈક સામે ફાઉન્ટન પેન માટે રૂ. ૧૧ મોકલનારને સોનાનું ધડીઆળ મફત આપવાની
જાહેર ખબર છપાવી ધડીઆળ ન આપવાથી ડગાઈ કરવાના હેતુથી ખોટી લખાવવાની
જાહેર ખબર આપવા માટે તેના ઉપર ત્રણ આરોપ સાબીત કરી દરેક આરોપ માટે રૂ.
૩૦૦ના દંડની અને દંડ ન આપેતો દરેક આરોપ માટે ત્રણ માસની સખત સજાનો
ફાવ તા. ૧૪ મી મંગળવારે જ્યોર્જ ટાઉન પોલીસ કોર્ટમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

જયંતી—વચો ૫૬ દાદા, દેશલક્ષ્મી શ્રીમાન દાદાભાઈની ૬૧ મા વર્ષની જયંતી તા.
૪ થીના રોજ હીંદના નાના મોટા સર્વ સ્થળોએ ઉજવવામાં આવી હતી. તે
પ્રસંગને અનુસરી આ વખતના આ અંકમાં શ્રીયુક્ત.દાદાભાઈ, સ્વ. ના ગોખલે, અને
મી. વાગ્ડાનાં ચિત્ર આપવામાં આવ્યાં છે.

શ્રીઓને કચેરીમાં નીમવાનું બંધ—વડોદરા રાજ્યમાં શ્રીઓને કચેરીઓમાં
કારકુનની જગ્યા આપવા સંબંધમાં ના. મહારાજ સાહેબે, જે જગ્યા આપવામાં આવે
તો શ્રી વર્ગની મર્યાદા અને માન જગ્યાય તેમ તેને ક્યાં બેસાડવા, અને કેવા પ્રકારનું
કામ સોંપવું તેમ તેમણે વસો કેવી ફેશનનાં પહેરવાં તે બાબતનો નિયમ કરી પછી જગ્યા
આપવાનું જણાવવાથી ના. હીવાન સાહેબે હાલ શ્રીઓને આવી જગ્યાએ નિમવાનું ચોખ
નથી એવું જણાવ્યું છે.

શ્રી કેળવણી—હીંદુ શ્રીઓમાં કેળવણીનો વધારો અને ઉત્તેજન આપવા માટે

વડોદરાના ના. મહારાણી ગ્રીમના બાદએ દોડ લાખ રૂપિયાની રકમ ચાલક સ્કોલરશીપ આપવા માટે આપી છે.

જન્મે—આજકાલનો સુધારો કે રમણીય ભવકરતા એ નામનું પુસ્તક લેખક શ્રી ના. યજ્ઞ વસનંત ઠક્કર અને પ્રકાશક શ્રીયુત ઈન્ડિયાનમ સુર્વરામ દેશાઈ ગુજરાતી પ્રેસ તે સ્તકે જન્મે કરવામાં આવ્યું છે. એવું સરકારી ગેઝીટમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું છે.

કેદીઓને હુન્નર ઉદ્યોગનું શિક્ષણ—પી. કે. કા. ૩૭૬ અને ૩૭૭ મુજબ કી. પ્રો. કા. કં. ૨૦૯ અને ૧૫૦ મુજબ ૧૫ થી ૨૧ વર્ષની ઉમરના ગુનેગારોને ૧૨ મહીનાથી ઓછી સજા થઇ હોય અને પહેલાં સજા થઇ ન હોય તો તેવા કેદીઓને ધારવાડની ખોરટલ જેલમાં હુન્નર ઉદ્યોગ શીખવવાને મોકલી આપવાનો સરકારે એક ઠરાવ જાહેર પાડ્યો છે.

મદત અંગ્રેજી કેળવણી—અમદાવાદમાં દશા ખામતા 'વણીક' સાતિમાં અંગ્રેજી કેળવણી મદત આપવા સંબંધી વિચાર કરી મેળના ધરવા તથા ફંડ એકઠું કરવા વણીક મી. ત્રીકમલાલ રણજોડલાલ દેશાઈ બી. એ. એસ. એસ. બી. ના પ્રમુખપણા નીચે એક સભા ભરાઈ હતી. જેમાં વાર્ષિક રૂ. ૬૦૦ મુધીનું ફંડ. ચયું હતું.

રેલ—લંનપુર અને લખનૌમાં વરસાદથી રેલ આવવાથી ધણાં મકાનો તુટી ગયાં હતાં. દુકાળી—વડોદરા રાત્રીમાં દુકાળ માટે મે. નીબાલકરને ફેમીન કમીશનર નીમ્યા છે. ધાસ, અનાજ તથા તગાની માટે રૂ. ૩ લાખની મંજૂરી અપાઈ છે. સીધ, ગુજરાત, કાં. હીઆવાડ કચ્છ પશ્ચિમ બંગાળમાં દુકાળનું સંકટ ફેલાયું છે. અનાજના ભાવ ૧૩ થી ૫૦ ટકા જેટલા વધ્યા છે.

અમદાવાદમાં દુકાળના સળંગે શુક્રવારમાં લુગ કીમતે દોરાં વેચાવા માંડ્યાં છે. એક ૩૦૦ રૂપિયાની ટંકે મણુ દુધ આપતી બેંસ રૂ. ૧૦૫ માં, બજારો ૬ રૂપિયામાં, બેંસ રૂ. ૧૦ માં વેચાય છે.

મીસો—કાપડની છુટથી ખરીદી થતી ન હોવાથી, રૂના ભાવ વધી જવાથી મુળાંદની મીસો ગંધ થવાનો સંભવ છે.

ખાંડ—આ અંચાડીયામાં જવાથી ૭૧ હજાર ખાંડના કોથળા મુળાંદમાં આવ્યા છે. જેથી ખાંડનાં ભાવમાં ઘટાડો થવા સંભવ છે.

લાહોર ફીતુર કેસ—લાહોર ફીતુર કેસમાં ૬૧ આરોપીમાંથી ૨૪ ને ફાંસીની સજા અને ૨૭ ને જામ દેશનીકાલની અને ૬ ને છુટી છુટી સુલતના કેદખાનાની સજા કરવામાં આવી છે, અને ૪ ને છોડી મુક્ત છે.

લડાઈ—ગ્રેમ્બોવજાની દક્ષિણે-પશ્ચિમે રશિયાની મોટી ફોર્સે થઈ છે. રશિયાના જાહેર દહીયાર્થ કાલ્સા અને લરકરની સર્વોપરી સત્તા-રશિયાન સરકારનું સેનાપતિપદ ના. જાહેર લીધું છે. અને સેનાપતિ માંડ ડ્યુક નીકોલસને ક્રેકિસસના વાર્ધસરોય અને સેનાપતિ નીમ્યા છે. પેત્રોગ્રેડ નજીક આઓરેતા ખાતેના દારૂગોળા જનાવરાનું એક ગંભીર કારખાનું જરમન કામદારોની મદદથી મઈ વસંતવૃત્તમાં ઉઘાડી મુક્યું છે.

પ્રદર્શન—રશુન ખાતે આવના ફેબ્રુઆરીમાં આજકાલનું પ્રદર્શન ભરાશે.

धृवनारायण.

मातृचुम्बन.
(यशोदाश्रीकृष्ण.)

ભાગ્યોદય.

સ્તક ૩. } {નવેંબર, ડીસેંબર. ૧૯૧૫} {આસો, કાર્તિક. ૧૯૭૧-૭૨} {અંક ૯-૧૦}

ગુરુબંધુઓને અભિનંદન.

હર્ષ અભિનંદન દઇએ, ગુરુબંધુને આજ, બદાસા—ગુરુ
સ્નેહામૃત પીને પછીએ, ગુરુ
સગા સંબંધિ તો મને, વિવિધ સ્વાર્થને ડાળ,
નિઃસ્વાર્થી ગુરુબંધુનો, ક્યાંથી મને સમાજ,
આશિર્વાદ દઇએ લઇએ, ગુરુ
ઉન્નતિમાં જેની ગતિ, સર્વ પ્રયત્ને થાય,
તલે સખી લક્ષણા, સ્વરૂપને જે ધ્યાય,
તેવાને સાધક કહીએ; ગુરુ
અક્ષા અચલ ગુરુ વિશે, જેની રહે અખંડ,
ગુરુ કરુણાને પામવા, કરે પ્રયત્ન પ્રયંડ,
'ગુરુબંધુ' તેને લહીએ; ગુરુ
તેના શીગુરુબંધુને, અભિનંદન ખરી ખીત,—
દેતાં ઉરથી ધ્વજીએ, રહો ગુરુ તમારે ચિત્ત,
તમે રહો ગુરુને લઇએ; ગુરુ

અંતર્યામી ઇશ્વરની નિકટતાથી તેમના ऐश्वर्यનું જ્ઞાન કરનાર વૃત્તિના ઉદ્ગાર.

મુજ હૃદય વિહારી, મારે તો સજાળી તારી જોય છે.
મરણ સરીખું નિકટ દેખું તોએ પણ મારે શો ડર છે,
તિમિર ભરેલો માર્ગ હોય મુજ, પણ મારે મન સુતર છે,
કાંતે આટ પ્રહર તું પ્રકટ રહે મુજ અંતરે,
તું મારે અમૃતનો સ્રોત છે, તું મારા અંતરની જ્યોત છે; મુજ
નર પતિની કે દેવપતિની આશ ભલેને અન્ય ધરે,
ધનપતિ કે સત્તાધિપને હો બીજા સાત સન્નામ ભરે,
પણ મારે મન તો તારાથી સજાળા હેઠ છે,
મારે તું ક્ષીર અન્ય કષોત છે, મારે તું સૂર્ય અન્ય ખઘોત છે; મુજ
તને નિહાળી સદા સર્વદા, રહું આનંદે મરતપણે,
કદી નિહાળું તને પ્રકટ કદી, તને સ્પૃશાવી લઉં સ્મરણે,
કદી સ્મરણ પણ કદી ન તોએ તું નિશ્ચિંત છું,
કાં ને તું મુજમાં જોતપ્રોત છે, સૂર્યમાં વ્યાપ્ત જેમ પ્રધોત છે. મુજ

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

પ્રતિકૂલ સ્થિતિ ચિરસ્થાયી નથી.

પ્રિયગંધુ! શું તું દુઃખી છે? તોહું કહું તે જાનશે?
યા સ્વસ્થ-શાંત તું, દુઃખ એ તુજ, વહી જશે, વહી જશે.
ભયનીત ને બ્યાકુલ છે? તો ભાગના ભયથી કશે,
ધર શુભાશા ઉરમાંહિ ભય એ, વહી જશે, વહી જશે,
વાદળ વિપત્તિ દેડે ઘેઘ્રયું દીશે શું દશ દિશે?
એમ જાણ સ્વિ ઝટ ઉગતાં એ, વહી જશે વહી જશે.
જે સ્વર્ગન તે રાત્રુ ધયા, એવો સગય શું તને દીશે?
તું જાણ નિશ્ચય વખત એ પણ, વહી જશે વહી જશે.
ત્યાં સ્તવાતો જેને મુખે તું આજ નિંદાતો દશે,
પણ જ્ઞાન વદન ન કરે વખત એ, વહી જશે વહી જશે.
જે પૂજતા તે દાર જોડનો પેશાવી હો દશે,
અપમાનનો એ પ્રત્યેક પણ જો? વહી જશે, વહી જશે.
પ્રતિકુળ તુજને જાગતું તે જાણ ગાંધું ન દકશે,
ઓ બંધુ! નિશ્ચય જાણ એ બધું, વહી જશે, વહી જશે.
જે સાફ સાફ કરીશ ને જે સાફ કરીશ તું ઉર વિશે,
તે માત્ર તારી પાસ બંધુ? રહી જશે, રહી જશે.

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

જે તે વિષયના સંસ્કારોને વગર વિચાર્યે પોતાનામાં ગ્રહણ કરતા
અવિવેકી મનને બોધવચનો.

(સ્વરૂપને ના લલુચે, ત્યાં લગી, એ લય.)

મન માંલણ ! બાળજે રે, તું છબી લે શાની રાજ.

બાલક્રિયા રૂપ યત તારું તું ગોડવે ઉત્તમરી,

ઉચ્ચ પદાર્થની છબી બાલે તું લેતું હોય તેમરી,

પણ તુજ યત્રની બીતરના, કેન્દ્ર દામની માંલ,

બાલે છે કે સા પદાર્થનું, પરા વર્તનરજ ધાય !—

નેત્ર મીચી જાય કરતા બેસે, આસનવાળીરી;

બાલક્રિયા (તું) એટલી કરે ઉત્તમતા વાળીરી,

પણ પછી ઘાતા બે હશે, અંતર વિચાર કિલ્લ,

તુજ કાચે તપ બાળુજે, નદિ ઉતરે તુજ ઇંદ્ર;—

નિંદ્રા લેવા દામજ સખા કરી તું પોરેરી,

મુંદર ઓળીકાં ને મુંદર, વલો ઓરેરી,

પણ મિંતા બ્રાહ્મતા, નણા વિચાર કરીશ,

નિંદ્રાની ઉત્તમ છબી, તપ નદિ લેઈ રાપીશ;—

મિલેછ પુષ્ટ ધયાને, કાળે, શ્રેષ્ઠ અન્ન લેરી,

કૃષ્ણહાર લે કે ઉપવાસે, કે દુધપર રહેરી,

અંતર કહી આરાર લે કે, જમે ગજા મુધી રૂં,

પણ તુજ સ્થૂત જોતાં મુકા, પગ ને મોઢું પેદ;—

વાચે ‘ભામિનીચાણુ’ કે કહી ‘મહાકાવ્ય’ તુરી,

કંડેથી તું ગાય જલે પદ, વાણી વિલાસનુરી,

પણ ત્યાં મુધી નવ ઉતરે બોધક્રિયાની માંલ,

ત્યાં મુધી તારા કેન્દ્રમાં, રૂડી છબી ન લેવાય;—

‘જયસિ રુસિંદ યુરો’ કહી આરતી નિલ ઉતારેરી,

‘કર્મો ન દામ્ય કરીયાં,’ કહી પુષ્પાંજલિ ઉચ્ચારેરી,

આશુગિ લાંબા, શર્ષ કર્યા કરે તું અપાર,

પણ તેનું અતદ્વલ દલ, મને ન કાંતે વિચાર;—

દલ ભાવથી તું અખંડ ચિત્તન જેનું એવેરી,

અંતરના હંડા મેન્દ્રાચી ગ્રહણ કરે જેરી,

ઉરમાં આતુરના ધરી, જેલ લુચે હે મિત્ર !

તેનું તારા કેન્દ્રમાં, પશું જાયા ચિત્ર;

શ્રી રમેશ્વર.

ઉપનિષદ્ શબ્દની વ્યાખ્યા.

શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યના મતાનુસાર ઉપનિષદ્, સંસારના કારણરૂપ અવિદ્યા અને જન્મ, વૃત્તિ-વ્યાધિ વિગેરે કલેશોને નાશ કરે છે, અથવા પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. જેથી કરીને તેનું નામ ઉપનિષદ્ પડ્યું છે. શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય મોતાના મુન્ડકોપનિષદ્-આખ્યની ભૂમિકામાં ઉપનિષદ્ શબ્દની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરે છે:-

“યદમાં બ્રહ્મવિદ્યા મુપયન્ત્યાત્મ માવેન શ્રદ્ધા ભક્તિ પુરઃસરાઃ સન્તસ્તેપાં ગર્ભજન્મજરા રોગાદ્યનર્થ પુગ નિશાતયતિ પરં વા બ્રહ્મ ગમયત્વ વિગદિ સંસાર કારણં ચાત્વન્ત મવસાદયતિ વિનાશયતિત્યુપનિષત્ । ઉપ-નિ- પૂર્વેસ્ય સદે- રેવ મર્થ સ્મરણાત્ । પદ્મલ વિશરણ ગત્ય વસાદનેપુ-ઇતિ સ્મર્યતે ”

શ્રી શંકરસ્વામીનાં આ ઉપર લખેલા અર્થોની અસાવા ઉપનિષદ્ શબ્દની વ્યાખ્યા થયું કરીને રહસ્ય શબ્દથી કરવામાં આવે છે. પાછળના ઉપનિષદોમાં જેવાં કે ટ્વસિંહ-તાપનીગોપનીયદ્માં “ઇતિ ઉપનિષત્” ના સ્થાને ઇતિ રહસ્યમ્ ” વધારે જણાય છે. પ્રાચીન ઉપનિષદોમાં પણ-જેવાંકે છાન્દોગ્યમાં-ઉપનિષદને બદલે આ પ્રકારના શબ્દો મળે છે.

“ગુલ્યાદેશઃ” “પરંગુલમ્,” “વેદગુલોપનિષત્સુ ગૂઢમ્,” “ગુહ્યતમમ્.”

ધર્મ્યાદિ. અને તેથી ઉપનિષદનો અર્થ ‘ગુહ્ય ઉપદેશ’ યા ‘રહસ્ય’ કરવામાં આવે તો તે યોગ્ય છે.

પુરોપમાં પણ થયેલા નવા વિચારના પ્રવર્તકો અને દર્શનશાસ્ત્રિયોએ મોતાના શિષ્યોને મોતાના ઉપદેશો અને વિચારોને ગુપ્ત રાખવાને અને અયોગ્ય મનુષ્યો તથા સર્વ સાધારણની આગળ પ્રકટ ન કરવાને માટે આજ્ઞા કરી હતી.

પુનાનના પ્રસિદ્ધ તત્ત્વવેત્તા યાજ્ઞકા યોગેશ્વર મોતાના શિષ્યોને મૌનવ્રત ધારણ કરવાનો બોધ આપતો હતો. શ્લેષોની લખવાની વિદ્યાની રીત એવી રીતની હતી કે જેથી ગુહ્ય અને ગંભીર વાતો અયોગ્ય મનુષ્યોના હાથમાં આવવાથી અર્થનો અનર્થ કરતી હતી. જાત્રીનીને દર્શન શાસ્ત્રી શાપેનદાર મોતાના શિષ્યોને કાન્ડના દર્શનોને વાંચ્યા પછીજ મોત્રીના દર્શનનો અભ્યાસ કરવો એવી આજ્ઞા કરતો હતો. અર્થાત અયોગ્ય અને કમ જુદાના લોક તેના દર્શનનો અભ્યાસ કરીને અર્થનો અનર્થ કરે એવું તે ઇચ્છતો ન હતો. આ મતલબ ઉપનિષદોનાં આ વચનોની પણ છે. જેથી અયોગ્ય વિદ્યાર્થીઓ અને મનુષ્યોને ઉપનિષદ વિદ્યાનો ઉપદેશ ન આપવાની વારંવાર તાકીદ કરેલી છે. ઉપનિષદનાં એવી મતલબનાં કેટલાંક વાક્યો નીચે આપવામાં આપ્યાં છે.—

જાન્દોગ્યોપનિષત્ ૩-૧૧-૫ માં અયોગ્યને ઉપદેશ ન આપવા મંન્યમાં લખ્યું છે કે:

ઈં વાવ તજ્જયેષ્ટાય પુત્રાય પિતાવ્રહ્મ પ્રદ્રૂયાત્ પ્રાણાચ્યાય વાન્તેવાસિને ! નાન્ય સ્મૈ કસ્મૈચન યચપ્યસ્મા ઇમામદિયઃ પરિગૃહીતાં ધનસ્વ પૂર્ણોદયાત્ ” ।

વ્રહ્મારણ્ય કોપનિષત્ ૬-૩-૧૨ “એતદ્ગૃહૈવ સત્ય કામો જાવાલોઽન્તે વાસિભ્ય ઉક્તો વાચાપિ, ચપ્નં શુંકે સ્થાણૌ નિપિશ્ચેજ્ઞાયેરઠ્ઠાસ્વાઃ પરોહે પલાશાનીતિ, તમેત ના પુત્રાય વાઽન્તે વાસિને વાદ્રૂયાત્ ” ।

ઉપનિષદોમાં અનેક કથાઓ એવી મળી આવે છે કે જેમાં આચાર્ય યા કોઈ વિદ્યાના વિદ્વાન, તે વિદ્યાને શિખવાને માટે આવેલા નવા વિદ્યાર્થીને તેનો અભ્યાસ કરાવવાનો અસ્તિત્વકાર કરે છે, યા અધૂરો ઉપદેશ આપે છે. ત્યારે વિદ્યાર્થી બહુજી પ્રશામત, ગુરુ-સેવા, અને ધૈર્ય તથા સદનશિષ્યતાથી તે વિદ્યાને ગ્રહણ કરવાની પોતાની યોગ્યતાને સાબિત કરી બતાવે છે ત્યારે આચાર્ય તેને ઉપનિષદ વિદ્યાનું સાચું જ્ઞાન આપે છે એવી રીતનાં ઉદાહરણ કૌશીતકી-ઉપનિષદમાં ઇન્દ્ર અને પ્રતદંતનો સંવાદ, હાન્દોઝોપનિષદમાં રૈક અને જનશ્રુતિનો સંવાદ, સત્યકામ અને ઉષ્ણશક્તનો સંવાદ, પ્રસાદશુ અને આર-ણ્યનો સંવાદ, પ્રભાવતિ ઇન્દ્ર અને વૈશંત્યનો સંવાદ, અને બૃહદારણ્યમાં યાત્રવલ્ક્ય અને જનકનો સંવાદ છે. અયોગ્યના હાથમાં ઉપનિષદ-વિદ્યા ને પરીજન્ય અથવા સર્વ સાધારણ્યમાં તેનો પ્રચાર ન થાય તેને માટે આચાર્ય ઉપદેશ લેવાને માટે આવેલા નહીન શિષ્યને ઉપદેશ આપવાનો ધનિકાર કરતા હતા. આ સર્વ વાંતોથી સિદ્ધ થાય છે કે, પ્રાચીન વખતમાં ધણું કરીને મંસારના સપ્તમા દેશોમાં અને ખાસ કરીને ભારત વર્ષના ઉપનિષદકાલમાં લોક પોતાના જ્ઞાન અને પોતાની વિદ્યાને અયોગ્ય મનુષ્યો તથા સર્વ સાધારણ્યથી બહુજી ગુપ્ત રાખના હતા અને ઘણી કાગળ રાખીને બીજાને તેનો ઉપદેશ આપના હતા. પરંતુ ઉપનિષદ શબ્દનો અર્થ, ‘રહસ્ય’ કેવી રીતે થઈ ગયો તે જ્ઞાન વિચારણીય છે.

જેમકે ઉપર લખ્યું છે કે સ્વામિ શંકરાચાર્ય ઉપનિષ-શબ્દને ‘પદ્મલુ ચિત્તરગ ગત્યવસાદનેષુ. ” આ ધાતુથી સિદ્ધ કરે છે. અને તેનો અર્થ ‘અગ્રાનનો નાશ કરનારા’ અથવા પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરાવનાર એવો કરે છે. ઉપનિષદના આ અર્થને ગત્યર્થક યા અવસાદનાર્થક પદ ધાતુથી સિદ્ધ કરવામાં શકેસ્વામિનું તાત્પર્ય પોતાના અદ્રેત વેદાન્ત સિદ્ધ કરવાનું છે. તેમાં કોઈ સંદેહ નેવું નથી કે ઉપનિષદના આંતિમત્રય અવિદ્યાનો નાશ કરેલો યા અન્નપ્રાપ્તિ કરાવતી ” એ છે. તથાપિ શંકરસ્વામીની આ વાખ્યાથી “ ગુરુ ઉપ-દેશ ” ‘રહસ્ય’ ‘ગુહ્યદેશ’ ‘પરમગુહ્ય’ છતાંપિ પદ જે ઉપનિષદને માટે વ્યંહાર કરાવેલા છે તેનો અર્થ યા લાગ નીકળી શકતો નથી. જે ઉપનિષદ-શબ્દ ‘ઉપ-નિ’ ‘પૂર્વક’ ઉપવેશ નાંર્થક’ સદ, ધાતુથી સિદ્ધ કરવામાં આવે તો ‘રહસ્ય’ યા ‘ગુહ્ય ઉપદેશ’નો અર્થ નીકળી શકે છે. સદ, ધાતુથી કિવપ પ્રત્યય કરવાથી જે સંજ્ઞા બને છે તેનો અર્થ ખેસવું યા ખેડક અને સગી પાર્થક ‘ઉપ’—ઉપચાર્થ તેના પહેલાં સ્થાવરથી ઉપનિષદનો અર્થ પરિષદ યા મંસંથી વિત્રકુલ ઉલટો ‘ગુરુની સગીપ ગુહ્ય ઉપદેશ ગ્રહણ કરવાને માટે ગુપ્ત ખેડક’ એવો થઈ ગય છે. ઉપનિષદ શબ્દનો જે પહેલાં, ‘ગુપ્ત ખેડક’ને માટે ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો, કેટલાક સમય પછી જે વાંતને માટે ગુપ્ત ખેડક થતી હતી તેનો અર્થાત ‘ગુહ્ય ઉપદેશ’ અથવા ‘ઉપનિષદ વિદ્યા’ નો અર્થ આવેલો પડ્યો.

ઉપનિષદોમાં અનેક વાક્ય મળી આવે છે જેમાં દ્વાનિય લોકને સાચા ધાર્મિક જ્ઞાનને શિખવનાર તરીકે લખેલાં છે. ઉપનિષદ—વિદ્યાનું જ્ઞાન કે જ્ઞેને પહેલાં કોઈ બ્રાહ્મણ પ્રાપ્ત કર્યું ન હતું, તેનું જ્ઞાન આ સદ્ધિમાં પહેલાં, વહેલાં કેવળ ક્ષત્રિયોને જ હતું. ત્યારે બ્રાહ્મણ લોક ક્રિયા—સંસ્કારો અને યજ્ઞોમાં ફક્ત દત્તા ત્યારે વિચારવાનું મનુષ્યો વિચારવા મંડ્યાં કે શું ધર્મ કેવળ આ ક્રિયા—સંસ્કારો અને વિધિઓમાં જ સીમાબદ્ધ હશે. વિદ્વાન ક્ષત્રિય જો કે હજી સુધી બ્રાહ્મણોના બનાવેલા ક્રિયા—સંસ્કારોને કરતા હતા, તથાપિ તેમણે અધિક પુષ્ટ વિચાર પ્રયત્નિત કર્યાં, અને આત્મા અને ઇશ્વરના વિષયમાં નવી નવી શોધ કરી. એ નવા નવા વિચાર એવા પુષ્ટ અને દૃઢ હતા કે, બ્રાહ્મણો કે જે પોતાના જ વિચારથી પોતાને શુદ્ધિમાન સમજતા હતા. તેઓ અને હાર માનીને ક્ષત્રિયોની પાસે તે નવું જ્ઞાન સીખવાને માટે ગયા. દ્વાનિય ઉપનિષદના જ્ઞાનને બ્રાહ્મણોથી છુપાવતા હતા. તેઓ ક્ષત્રિયોના એક નાના અને ખાસ સમુદાયમાં તેનો પ્રચાર કરતા હતા. આ ગુપ્ત અને ખાસ સમુદાયની બહારવાળાઓને માટે એ જ્ઞાન બહુ જ ગુપ્ત રહ્યું હતું અને તેથી ઉપનિષદને ‘રહસ્ય’ યા ‘ગુલ્ય ઉપદેશ’ કહેવા માગ્યું. અહીં કેટલાંક ઉદાહરણ આપવામાં આવે છે જેથી પત્તો મળે છે કે ક્ષત્રિયોએ જ ઉપનિષદવિદ્યાની શોધ કરી છે અને તેમણે જ બ્રાહ્મણોને તે જ્ઞાન શીખવ્યું છે. અને એ પણ બહુ દૂરની કે દૂરી રીતે ક્ષત્રિય લોક પોતાના આ જ્ઞાનને બ્રાહ્મણોથી ગુપ્ત રાખતા હતા, કે જેથી ઉપનિષદ ‘રહસ્ય’ માં ગુલ્ય ઉપદેશ

શતપથ-બ્રાહ્મણ (૧૧-૪-૫) માં લખ્યું છે કે;—

વિદેહજનકની ભેટ કેટલાક બ્રાહ્મણોને થઈ જેમાં શ્વેતકેતુ, આરણ્ય, સોમસુખ, સત્યપત્નિ અને યાતવસ્કય હતા. તેમણે તેને પૂછ્યું કે “આપ અગ્નિદોષ કેવો રીતે કરો છો? ત્રણે બ્રાહ્મણોએ પોતપોતાની શુદ્ધિ અનુસાર ઉત્તર આપ્યો પણ કોઈનો ઉત્તર ગણગદ નહોતો. યાતવસ્કયનો ઉત્તર યથાર્થ વાતની બહુ જ નિકટ હતો, પરંતુ તે પૂર્ણ રીતે કીક નહોતો. જનકે તેમને એવું કહ્યું અને ત્યાર બેસીને ચોરી ગયા. બ્રાહ્મણોએ કહ્યું, આ રાજાએ અમારું અપમાન કર્યું. યાતવસ્કય દ્વયમાં ચીત્તને રાગની પાછળ ગયા અને તેનાથી ચંકારું નિવારણ કર્યું ત્યારથી જનક બ્રાહ્મણ થયા.

જાનકો-ઉપનિષદ (૫, ૩ ૧૮) માં લખ્યું છે કે;—

ઉપરના ત્રણ બ્રાહ્મણોમાંથી એક, અર્ધાત શ્વેતકેતુ આરણ્ય, પાંચાસોની એક સભામાં ગયા અને પ્રવાહણ જેવડા નામના એક ક્ષત્રિયે તેમને પુનઃજન્મ પર પાંચ પ્રશ્ન કર્યા, જેનો ઉત્તર તેઓ ન આપી શક્યા. જેથી તે ઉદાસ બિંદુ બનીને પોતાના પિતાની પાસે આશ્રા અને શોધ્યા, આ રાજ્ય-ચ-ગૃહ્યે મને પાંચ પ્રશ્ન કર્યા, પણ હું તેમાંના એકનો પણ ઉત્તર આપી ન શક્યો. તેના પિતા ગૌતમ પોતે પણ આ પ્રશ્નોને સમજી ન શક્યો. અને તે પોતાનું સમાધાન કરવાને માટે તે ક્ષત્રિયની પાસે ગયા પ્રવાહણ જેવડાએ ઉત્તર આપ્યો, હું ગૌતમ, આ જ્ઞાન તમારા પહેલાં કોઈ બ્રાહ્મણે પ્રાપ્ત કર્યું નથી. જેથી કરીને આ શિષ્ય આખી સદ્ધિમાં કેવળ જ્ઞાન જાતિએ જ પ્રાપ્ત કર્યું છે. પછી તે રાજાએ ગૌતમને તેનું જ્ઞાન આપ્યું.

જાનકો-ઉપનિષદ (૫, ૧૧-૨૪) માં આ કથા લખી છે.

પાંચ બ્રાહ્મણો ગૃહસ્થો અને વેદાન્તિયોને એ વાતની જાણ થઈ કે આત્મા શું છે અને બ્રહ્મ શું છે? તે લોક આ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવાને માટે ઉદાસ અશ્રુની પાસે ગયા.

પ્રરંતુ અર્થજ્ઞને પણ તેમાં મંદેદ હતો. આથી તે તેમને ક્ષત્રિય રાજ્ય અધ્યપતિ કૈકેયની પાસે લઈ ગયા, જેમણે તેમને પોતે યજ્ઞ કરવાના હતા તે યજ્ઞમાં વિનય પૂર્વક ચો-ભાપાને નિમન્ત્રિત કર્યાં. તેમણે કહ્યું, મારા રાજ્યમાં કોઈ ચોર, દારૂગીરો, મૂર્ખ, અભિચારી અથવા વ્યભિચારીથી નથી. ભગવન, હું યજ્ઞ કરું છું અને જેટલું ધન હું દરેક રૂત્વિકને આપીશ તેટલું આપને પણ આપીશ. કૃપા કરીને આપ અહીં રહો, જેથી તેઓ ત્યાં રહેવા હતા અને તેમને આવવાનો અભિપ્રાય હતો. બીજે દિવસે પ્રાતઃકાલમાં તે લોક પોતાના હાથોમાં-શિષ્યોની માફક સમિધ લઈને તેની પાસે ગયા અને તેણે કાંઈ પણ સંસ્કારની વિધિ સિવાય તેમને તે જ્ઞાન આપ્યું કે જે જ્ઞાનને માટે તે આવ્યા હતા.

કૌશીત્વકિ ઉપનિષદ્ (૪) માં પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ગાર્ગ્યજાત્રાકિ અને કાદીના વિદ્વાન રાજ્ય અન્નતશત્રુના વાદવિવાદના વિષયમાં એક પ્રસિદ્ધ કથા વાંચી છે. આ ધમન્ડી બ્રા-હ્મણે રાજ્યને લલકાર્યો તે પર શાસ્ત્રાર્થ થયો, જેમાં તેની હાર થઈ, અને તે નિઃસ્તર થઈ ગયો. અન્નતશત્રુએ તેને કહ્યું, હે જાત્રાકિ, શું તમે અહીં મુઘી બન્યો છો? જાત્રાકિએ ઉત્તર આપ્યો કેવળ અહીં મુઘી. ત્યારે અન્ન રાત્રુએ તેને કહ્યું કે, શું હું તમને ઇશ્વરના વિષયનું જ્ઞાન આપી શકીશ? હે જાત્રાકિ, જે આ સર્વ વસ્તુઓનું, કે જેનું તમે વર્ણન કર્યું છે, તેનો કર્તા છે, જેની આ સર્વ માયા છે, કેવળ તેનું જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ ત્યારે જા-ત્રાકિ સમિતપાણી થઈને એ કહેતા આવ્યા કે શું હું આપની પાસે શિષ્યની માફક આવું? અન્નત રાત્રુએ તેને કહ્યું, કોઈ ક્ષત્રિય, કોઈ બ્રાહ્મણને શિષ્ય બનાવે તેને હું અનુચિત સ-મજીયું. આવો, હું તમને સર્વ રહસ્ય બતાવી દઈશ.

આ કથા તથા શ્વેતકેતુ આદિઓ અને ક્ષત્રિય રાજ્ય પ્રવાદણુ જૈમિની કથા બૃહદા-રણ્યક ઉપનિષદ્માં પણ આપવામાં આવી છે. જેટલું ઉપર લખવામાં આવ્યું છે તે એ બતાવવાને બસ છે કે ઉપનિષદનું જ્ઞાન પડેલાં કોઈ બ્રાહ્મણે પ્રાપ્ત કર્યું નહોતું. તે પ્રથમ કેવળ ક્ષત્રિયોને જ હતું. તેને તેઓ બહુજ ગુપ્ત રાખતા હતા. જેથી ઉપનિષદ વિદ્યા ‘રહસ્ય’ થા ‘ગુહ્યવેદ’ કહેવાય છે.

બ્રાહ્મણોને તથા સર્વ સાધારણને ઉપનિષદ જ્ઞાનને ગુપ્ત રાખવાને માટે ઉપનિષદ-વિ-દ્યાના ગ્રાતા આ નવીન જ્ઞાનને થોડાજ ગુપ્ત શબ્દોમાં પ્રકટ કરતા હતા. જેને કેવળ આ-ચાર્ય અને શિષ્યજ સમજી શકતા હતા. આ તરેહના શબ્દ, ‘તદ્વનમ્ સર્વજ્ઞાનમ્’, સત્યત્વ સત્યમ્ “સંયદામ્,” “વામનો” “મામનો” છત્યાદિ છે. બીજા લોકો આ ગુપ્ત શબ્દોને સમજી શકતા નહોતા, અને તેથી આ ગુપ્ત શબ્દ પણ ઉપનિષદ્ થા રહસ્ય કહેવાતા હતા. આ ગુપ્ત શબ્દોની વ્યાખ્યા આચાર્ય પોતાના શિષ્યોને માટે કરાવતા હતા. આ વ્યાખ્યા ગુપ્ત રાખવામાં આવતી હતી. આ વ્યાખ્યાનોથી આ ગ્રંથોનો જન્મ થયો છે કે જે ઉપ-નિષદના નામથી પોદારવામાં આવે છે.

જેટલાં પ્રમાણુ ઉપર આપવામાં આવ્યાં છે તેથી એ પૂર્ણ રીતે સિદ્ધ થાય છે કે યદ્યપિ ઉપનિષદોના અંતિમ ઉદ્દેશ શંકરાચાર્યના મતાનુસાર “અવિદ્યાનો નાશ કરવો” અથવા પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરવી એજ છે. તથાપિ ઉપનિષદના શબ્દાર્થ થા ભાવાર્થ ‘રહસ્ય’ ‘ગુહ્યવેદ’ થા ગુપ્તવિદ્યા જ છે.

જનાર્દન મટ.

નૂતન વર્ષારંભે અભિનંદન.

પ્રિય બંધુ ! આપનું આ નવું વર્ષ અધિક સુખદાયક નિવડે, એવી શ્રી ઇષ્ટપ્રતિ પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. ગત વર્ષ આપણે સુખરૂપ પસાર કરી આ નવિન વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો છે. ગત વર્ષ કરતાં આ નવિન વર્ષે આપને આપના કાર્યમાં અધિક વિજય મળે એવી શુભેચ્છા સ્વભાવિક રીતે ઉત્પન્ન થાય છે.

મનુષ્ય માનવું શુભ ઇચ્છવાના ઉદ્દેશવાળા આપણે આપણું, આપણા સંબંધીઓનું અને પ્રાણિમાનવું શુભ ઇચ્છવા પ્રતિ આપણી વૃત્તિઓને ઉદાર યનાવવાી એ આપણું કર્તવ્ય છે. અને આ જે જગતના અન્ય મનુષ્યો પોતપોતાના મિત્રો અને સંબંધી જનોને શુભાશિષ સહિત અભિવંદનના કાર્ય મોકલી તેનું શુભ ઇચ્છે છે તેમ આપણે, આખા જગતના હિતના મંકડો પ્રેરવા તરફ વળીશું, કેમકે તે આપણા હિતનાજ મંકડો પ્રેરવા તુલ્ય છે.

પ્રાણીમાત્ર આપણા બંધુરૂપ છે જેથી સર્વ પ્રતિ સમભાવ રાખવો એ આપણું જ હિત કરવા તુલ્ય છે. આ વર્ષમાં તાર્કિક જેવા પ્રમંથ્રાથી જે હાનિ અને નુકશાનનો આપણા રાજ્યને, આપણા બંધુઓને અને આપણને અનુભવ થયો છે તેમાંથી આ વર્ષમાં પરમાત્મા આપણને મુક્ત કરે, આપણા નામદાર શહેનશાહનો આ વર્ષમાં વિજય થાય, રાજ્ય અને પ્રજાની આજ્ઞાદી થાય, વેપાર ધંધો લાભપ્રદ નિવડે અને જગતમાં સર્વ સ્થળે શુભેદ અને શાંતિનો ફેલાવો થાય તે અર્થે આપણે આ નવિન વર્ષમાં શ્રી પરમાત્મા પાસે માગણી કરીએ તો તે ચોક્કસ જણાશે.

પ્રિય બંધુ ! આ નવિન વર્ષે લાગ્યોદયનો આ અંક આપના હૃદયમાં પ્રેરશે. સાધારણરીતે આ દિવસો આનંદના છે. અને તેથી તે આનંદમાં લાગ્યોદય વધારે કરે એમ ધારી આ અંક નવેનર અને રીસેનરનો બેગો કાઢી ખાસ અંક તરીકે દિવાળીમાં દંડક આદરને મળે તેવી ગ્રાહ્યજી કરી છે.

૧ તેમાં ધ્રુવનારાયણનું એક ચિત્ર આપના હૃદયમાં આપશે. ધ્રુવ નાનો આળકે છતાં પણ પોતાના પ્રજા પુરુષાર્થ પડે વનમાં જઈ ધણું કંટ વેડી, તપ કરી શ્રી પરમાત્માને પ્રસન્ન કરી અમ્બા રાજ્યને મેળવે છે, અને વચ્ચે નારદ આવી તેને નિરાશ કરે છે, છતાં પણ પોતાના એક અગ્ર નિશ્ચયને વળગી રહી જ્યારે પોતાના પ્રયત્નને સિદ્ધ કરી રાજ્યના પરમાત્માના દર્શનનો અનુભવ કરે છે ત્યારેજ વિરામ લે છે, તેનીજ રીતે આપ પણ આ નવિન વર્ષના આરંભમાં ધ્રુવ જેવા અગ્ર નિશ્ચયને ધારણ કરી તમારાં સાંસારિક અને

પાંડુધર્મિક કાર્યો ઉત્તમ પ્રકારે સિદ્ધ થવાને માટે પ્રયત્નને આદરશે, અને વિધેના આવી પડવા છતાં પણ તેથી ન હરતાં માત્ર પ્રયત્ન કરવો એજ બાજુ તમારું કર્તવ્ય હોય તેમ માની સિદ્ધિનો અનુભવ કરવા દરિદ્ર કસંવા ગમારું તમને આમંત્રણ છે.

દુઃખ અને નિરાશા તમારે માટે નથી. તમે પોતે તમારા સ્વરૂપપ્રતિ વળો, તમારા હવલાવનું વિરમરણ કરી આત્મપ્રદેશ તરફ લક્ષ આપો, અને તમારાં અપ્રકટ સામર્થ્યોને પ્રકટ કરવા, અચળ પ્રયત્ન કરવાનો આજ્ઞથી નિશ્ચય કરો.

૨. માતૃ સુંવન—વળી આ અંકમાં માતૃસુંવન-પરોક્ષ અને શ્રીકૃષ્ણનાં તમને દર્શન થશે. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા બાળક હોવા છતાં પણ તેમનાં કરેલાં સામર્થ્યોથી ભાગ્યેજ કોઇ અનુભવું હશે. પરોક્ષ તેમને પુત્રવત્ ગણી ઘાતનપાતન કરે છે. તે નેમને પોતાના બાળવત્ ગણી કંસના ભયથી હરે છે. છતાં પણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જ્યારે મામી થતી આવેલી પુત્રનાંને ધાવતાંજ તેના પ્રાણને હરણ કરીને છે. ત્યારેજ તેમનાં માતા પરોક્ષને તેમના અગ્રાધ સામર્થ્યનું ભાન થાય છે. વયને અને સામર્થ્યને સમંધ હોતો નથી. તમે મોતેથી સ્થિતિમાં હો તોપણ તમને મુખ મેળવવાનો હક છે, અને તે મેળવવાનું તમારામાં સામર્થ્ય પણ છે. પરંતુ જેમ પડી રહેલી તરવાર કાટથી ખરાઇ જઈ નિરૂપયોગી અને છે પણ ત્યાં તેને ઉતારવી નૈયાર કરવામાં આવે છે. તો કામમાં આવી રહ્યું છે તેમ તમે પણ તમારા હવ લાવના, નિરાશાના હળવે વર્ષના ચંદ્રકાંત રૂપ કાટથી કટાઈજઈ તમારાં મૂળ સ્વરૂપને દાંડી દીધું છે, અને તેથી તેના સામર્થ્યોનો તમને અનુભવ થતો નથી પણ જો તમે તે કાટને ઉભેલી નાંખી તમારા મૂળ સ્વરૂપને પ્રકટ કરશો તો પછી તમારાં સામર્થ્યોનો શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની માફક આ જન્મમાંજ અનુભવ કરી રાકશો.

૩. હવ કુલ—શ્રી રામચંદ્રજીએ સ્વીતાઈતો ત્યાગ કરી તેમને વનમાં મોકલ્યાં ત્યાં તે મર્ત્યવંતાં હોવાથી ક્યારે જન્મ થયો, અને કુલ મંત્રથી ઉત્પત્ત થયો. આ બંને બાળકો હોવા છતાં પણ પોતાના યુરનું શિક્ષણ લઈ ખેનાના સામર્થ્યોનો સ્પર્શ જ્યારે શ્રી રામચંદ્રજી સાથે તેમને યુદ્ધ થાય છે, ત્યારે ચમ્પાડે છે. અને ત્યાં વિજય મેળવી પાછા પોતાના યુરને નમન કરે છે. અને તેમના પડેજ આ સામર્થ્ય તેમણે મેળવેલું છે તેનો પણ પોતાના યુરને આપે છે. તેથીજ રીને જે માણુરને યોગ્ય સદ્ગુરુ મો છે તે મનુષ્યો તેમના ઉપદેશથી આ જગતમાં મહાન કાર્ય કરવાને ભાગ્યશાળી થઈ રહ્યાં છે.

૪. કુસુમમાલ્યા—ત્રિપ બંધુ ! આવી રીતે ગુરુ ઉપદેશ મંત્રનું રટણ કરી અખંડ પ્રયત્ન કરવારન ભાગ્ય ફેરી કુસુમમાળા રૂપ વિજય માળા આરોપે છે. તમારે પણ જો કોઇ પણ કાર્યમાં વિજય મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો આ નવિન વર્ષમાં તે કાર્ય કરવાના યથાર્થ માર્ગનું જ્ઞાન મેળવી તે માર્ગે પ્રયત્ન કરવાનો આજ્ઞથીજ દ્રઢ નિશ્ચય કરજો, અને અંતે ત્યારે તે કાર્યની સિદ્ધિ થાય ત્યારે તેના ફળનો અનુભવ કરજો એવી શુભેચ્છા છે.

અંતે આપને આ નવિન વર્ષના આરંભમાં પરમાત્મા ઉત્તમ કાર્યો સાધવાનું બળ અર્પો, અને તે બળવડે ઉત્તમ કાર્યો કરી સુખ, શાંતિ અને આનંદનો અનુભવ કરો એવા શુભ શંકરુપ સાથે વિરમાય છે.

રામ રાखे तेने कोण चाखे !

(લેખક:—શ્રીયુત ભાઈલાલ નંદલાલ દેસાઈ, વડોદરા, બી. એ. એલ. એલ. બી.)

(૧)

ગીઝની શહેરમાં એક ખેડેર જેવા મકાનમાં કાશુકથી આવેલા ત્રણ પુરોએ મુકામ કર્યો હતો. રાત્રે વાણ કરીને તેઓનાં ગધાં ચાલતાં હતાં, એવામાં સુતતાન મહમદ પોતાના નિત્યનિયમ પ્રમાણે વેપ ગદલીને શહેરમાં ફરતો ફરતો ત્યાં આવી ચડ્યો તેણે તમે કાણ છો, ક્યાંથી આવ્યા છો, વિગેરે હપ્કત પૂછી લીધા બાદ એમ કહ્યું કે “આ શહેરના રહેવાશીઓ દરેકાઈ ઇસમને મદદ કરવા એકપણે તૈયાર છે. તમારે કાંઈ બોધનું કોય તો મને કહો. હું તે મેળવી આપવાનો યત્ન કરીશ.

તેઓ પૈકી એક જળુ બોલ્યો “ હું પહેલાં ઘણો શ્રિમંત હવે, પરંતુ કાળવચ્ચાત મારી સંપત્તિ નાશ પામી છે. દારિદ્ર્યથી કંટાળીને તથા સુતતાન મહમદની બદાસ્તાની કીર્તિ સાંભળીને હું ગીઝની આવ્યો છું. મને કાંઈ દશ હજાર મહેરો આપે તો તેટલાથી હું સુખી ચમકા અને મારી ઇન્જા પૂર્ણ થશે.

બીજા બોલ્યો “ મારી સ્ત્રી જાદુ સુંદર ને સદૃશી હતી. નિર્દય ગમ શાનએ મારું તે રત્ન ખુંચી લીધું. બીજા તેના જેવી સુંદર સ્ત્રી મળે તો મારા મંચા ફરીથી આવે ને પછી મારા જેવો સુખી હુંજ. સુતતાન મને એટલું આપે તો બસ. ”

ત્રીજા કાંઈ બોલ્યો જ નહિ ત્યારે સુતતાને તેને પૂછ્યું “ તમારે કાંઈ બોધવો છો.” તેણે હત્તર આપ્યો “ મારે કનક કે કાન્તાની જરૂર નથી. મને શાની જરૂર છે તે મારા કરતાં પરમેશ્વર સારી રીતે બોલે છે. તે જ આપશે તેમાં હું મનોપ માનીશ. શું આપનું ને શું ન. આપનું જો ફક્ત પરમેશ્વર બોલે છે.

આ સાંભળીને સુતતાન ત્યાંથી ચાલતો થયો. બીજા દીવસે સુતતાને તે પ્રવાસીઓને બોલાવી મંગાવ્યા, ને દરેકને પૂછ્યું તમારે શું બોધવો છો. એ જવાબે રાગેલી મારફ હત્તર આપ્યા. અને ત્રીજા બોલ્યો “ ઈશ્વરે તમને ઐશ્વર્ય આપ્યું છે તેનો સંવચ્ચ કરીને લોકને સુખી રાખો. મારા માટે પૂછો તો સતોપ જેનું સુખ નથી. મને જરૂરી નીચે ત્યાં સુધી મારાથી જ્ઞાનથી મેળવી ચકાવ છે. ત્યાં સુધી સુતતાનની બાંસની મને જરૂર નથી. મને અવચ્ચક વસ્તુ પરમેશ્વર મને આપશેજ. ”

સુતતાને તેને પૂછ્યું આમલ કર્યો. પણ તેણે કાંઈ લીધું નહિ. જેને પિંડાની મરજ હતી તેને દશ હજાર મહેરોથી ભરેલી થેલી અપાવવાની ને જેને જીની અપેશ હતી તેને એક સગદારની સુંદર ને સુશીક્ષીત કન્યા અપાવી. ને સર્વેને સ્વદેશ જવાની પરવાનગી આપી.

• તે ત્રણે ગયા પછી સુઘતાન બોલ્યો “ત્રીજાએ મારી પાસેથી કાંઈ ન લીધું તેથી મને શરમ આવે છે.”

સુઘતાનનો એક સરદાર બોલ્યો “રાજાએ ધધરના પ્રતિનિધીઓ છે. યાચક લોકોએ તેમના પ્રત્યે માગવું અને તેઓએ યાચકોની લીડ લાગી એ બંધન પર ફરજ છે. રાજાની ને દેવની બક્ષીસનો કોણ હતભાગી તીરસ્કાર કરે? આ ઉદ્ધત મનુષ્યને ગરદન મારે એ બોલે એમ મારો અભિપ્રાય છે. ગરીબ પરવર!

સુઘતાનને આ વચનો ગમી ગયાં. અને સીપાઈને બોલાવીને તેણે આજ્ઞા કરી કે “અત્રેથી જે ત્રણ જણ જતા હોય તેમાંથી જે ખાલી હાથે જતા હોય તેની ગરદન કાપી લાવ.”

હવે પ્રવાસીઓ તરફ દૃષ્ટિ કરીએ. જે ત્રણ પ્રવાસીઓ પૈકી જેને દશ હજાર મહો-રોની થેલી મળી હતી તે થેલીના બારથી ચાકી ગયો. વજનને લીધે હાથ દુઃખવા લાગ્યા. તે ત્રીજા પ્રવાસીને કહેવા લાગ્યો કે “મહેરજાની કરીને જરા વાર લે”. ત્રીજાએ ખુ-શીથી તે ફરજ સ્વીકારી ને ત્રણે ચાલવા લાગ્યા એવામાં સીપાઈ આવી લાગ્યો. તેણે બેંધું તો એક જણ સ્ત્રીનો હાથ ગ્રાહીને જાય છે ને એકજણ થેલી ઉઘડીને જાય છે, ને એક માણસ તદ્દન ખાલી છે. તેથી તેણે ખાલી હાથવાળાનું ડોકું કાપી ત્રીજાને સુઘતાન આગળ લાવીને રણ કપું.

સુઘતાને ગરદન તરફ નજર કરીને કહ્યું કે “આ સીપાઈએ અવિચારથી ભગતા મા-ણસને દાર ક્યો” એમ કરીને બીજા સીપાઈને આજ્ઞા કરી કે જેની બેંડે જી ન હોય એવા પ્રવાસીનું ડોકું રણ કર.”

પ્રિય વાચક! સીપાઈ જઈ પહોંચે તે અવગત તું મારી લેખીનીના તેજ અથ પર સ્વાર થઈને પેલા પ્રવાસીઓની સમીપ પહોંચી જા. ને સીપાઈ આવી પહોંચે તેવામાં શી ઘટના થઈ તે જો. પરણેલો પ્રવાસી કાંઈક કારણસર બીજા ત્રાહિતની બંડે વાન કરવા જરા પાછળ રહી ગયો ને નીલોબી પ્રવાસી થેલી લઈને ચાલતો હતો તેની પાછળ પેલી સ્ત્રી ચાલતી હતી. અને તેઓને વેળાસર પકડી પાડવાને પરણેલો પ્રવાસી વેગવંધ પાછળ ચાલતો હતો. એવામાં સુઘતાનનો સીપાઈ આવી પહોંચ્યો ને પરણેલા પ્રવાસી બંડે તેની સ્ત્રી ને હતી તેથી તેણે સુઘતાનની આજ્ઞા અક્ષરશઃ પાળી, અને તેનું મસ્તક સુઘતાન આગળ રણ કપું.

સુઘતાને તે ગરદન તરફ નજર નાંખીને કહ્યું, “ફરીથી ભૂલ થઈ છે, ખરેખર આ ત્રીજા પ્રવાસીપર ધધરની મહેર છે. તે તેનું રક્ષણ કરે છે.” એવું કરીને તેણે તેને પાછો બોલાવી મંગાવ્યો ને પૂછ્યું “તારા મોખતીઓ કયાં છે” તે પ્રવાસીએ કહ્યું “જેણે તે-ઓને કનક ને કાન્તા આપ્યાં તેણેજ તેમના ગ્રાણ લીધા. જે ધધરને છોડીને મનુષ્યને ભજે છે તેની એવી અવસ્થા ચલાનીજ.”

આ સાંભળીને સુઘતાનનું અંતઃકરણ ભગત થયું. તે પ્રવાસીને ઘણું આદરમાન આપીને પોતાને ત્યાં રાખી લીધો. ને તેને ઘણું માન અકરામ આપીને તેના ગૌરવમાં વધારો કર્યો.

(૨)

મીસર દેશમાં પહેલાં મહુદાર નામનો સત્યવાદીને ન્યાયી રાજ્ય થઈ ગયો. તેના દરબારમાં એક દીવસે એક મહા વિદ્વાન બહુશ્રુત અને ઘણી મુસાફરી કરીને દેશે દેશમાં ફરેલો એવો પરદેશી જઈ ચડ્યો. તેના મંત્રાપણથી રાજાને ઘણો આનંદ થયો ને તેને પોતાને ત્યાં રાખી લીધો. ધીમે ધીમે રાજાને તે પરદેશી ઉપર એટલી તો માયા થઈ કે એક પળવાર પણ તે તેનાથી વિખુટા પડતો નહિ. આથી કરીને રાજાના એક મત્સરી વહરને ઘણી અદેખાઈ આવી ને તેણે પરદેશીનું કામજી પતાવવા વિચાર કર્યો.

વહરે બહારથી મોગે આદર બનાવીને પરદેશીને પોતાને ત્યાં જમવા તેડ્યો ને નાના પ્રકારની રસોઈઓ તૈયાર કરાવી. તેમાં એક લસણની વાની તૈયાર કરાવી. બોજન થઈ સ્વાદીષ્ટ થયેલું ને વહરે એટલો આગ્રહ કર્યો કે પરદેશીથી હદ ઉપરાંત ખવાયું અને તેમાં લસણની વાનીનો વધારે ઉપયોગ થયો.

જમી રહ્યા પછી વહરે પરદેશીના કાનમાં કહ્યું કે “આજ રાજા પાસે જશે નહિ! તેમને લસણની ગંધનો ઘણો કંટાળો છે.”

તેથી પરદેશી રાજા પાસે ન જતાં પોતાના મુકામે ગયો. પરદેશી ન આવ્યો તેથી રાજા તેની ચાતકી માફક રાહ બેતો હતો એવામાં કપટાચાર્ય વહર ત્યાં ગયો. તેને રાજાએ પૂછ્યું કે “હજી દરવેશી કેમ ન આવ્યા!” ત્યારે વહરે કહેવાનું હોય એમ મ્હોં કયું પણ જાણે છલ ન ઉપડતી હોય એમ બેસી રહ્યો. તેથી રાજાએ તેને ઘણો આગ્રહ કર્યો ત્યારે તે દંભી વહર હળવે હળવે બોલ્યો “નામવર! દરવેશી કહે છે કે નામદારના મ્હોંમાંથી ખરાબ બહાર આવે છે તેથી નજીક બેસાતું નથી તેથી તે આજે આવનાર નથી” એમ કહીને વહર પોતાને ઘેર ગયો રાજાને વહરના વચન પરથી ઘણો ગુસ્સો ચડ્યો ને તેણે દરવેશીને બોલતી મંગાવ્યા.

એક તો લસણ ખાધેલું વિશેષ, અને વહરના કહેવા પ્રમાણે રાજા ગુસ્સે થશે એમ સમજી દરવેશી આવ્યાને દૂર બેઠો. રાજાએ ઘણો આગ્રહ કર્યો છતાં નજીક આવે નહિ. છેવટે ઘણા આગ્રહને લીધે નજીક આવીને બેઠો પણ મોઢું આડું રાખીને દરવેશી વાત કરવા લાગ્યો. તે ઉપરથી રાજાને વહરના વચન પર વિશ્વાસ બેઠો ને દરવેશીની ટાટે પાણીએ ખસ કાઢવા નિશ્ચય કર્યો.

મહુદાર રાજાનો એક ગુપ્ત સંકેત એવો હતો કે જ્યારે રાજાની કાષ્ઠના પર ઇનરાઇ ચાપ ત્યારે તેને પૂંકળ ધન આપવું એવી ચીઠ્ઠી લખી આપીને નદી પારના સંસ્થાનના અધિકારી પાસે મોકલવામાં આવતો અને તે અધિકારી તેથી ચીઠ્ઠી લાવનારને ગુપ્ત રીતે મારી નાખતો. તે ગુપ્ત પ્રંગથની ખજાંર રાજા અને તે સંસ્થાનના અધિકારી સીવાય ખીજા કોઈને નહતી. તે ગુપ્ત સંકેત ગુજ્જ રાજાએ દરવેશીને પૂંકળ ધન આપવું એવી ચીઠ્ઠી લખી આપીને નદી પારના સંસ્થાનના અધિકારી પાસે જવા કહ્યું.

દરવેશી તે સંસ્થાનના રસ્તાથી અગત્યવો હોવાથી તેણે તે ચીઠ્ઠી વહરને જતાથી, તે કપડી વહરને રાજાના ગુપ્ત સંકેતની અજર નહિ હોવાથી તેણે તે ચીઠ્ઠી દ્રવ્યની લાક્ષણિકતાથી એક હાથર મહેર માટે ખરીદી લીધી. જાંજે દીવસે વહર ખરીદેલી ચીઠ્ઠીનાં નાણાં લેવાને

સંસ્થાનના અધીકારી પાસે ગયો. ત્યાં તેનાં કાગળાં કૃત્યનો હિસાબ આપવા માટે ફિરતારની દગ્ગાર તરફ તેને રવાના કરી દેવામાં આવ્યો.

ત્રીજે દિવસે કસબુની તમામ ગંધથી મૂકત ચઢને દરેશી નિત્ય પ્રમાણે રાત્રી પાસે ગયો. તેને જોઈને રાત્રી અચરત થયો. પણ પૂછ્યું કે પરમ દિવસે કેમ મારી પાસે નહોતા બેસતા તે પંચી નિખામસ દરેશીએ ખરી હકીકત જાહેર કરી તેથી રાત્રીના વજરનું કાવતું સમજાયું. એવામાં નદિ પારના સંસ્થાનના આધિકારીનો રૂકો આવ્યો કે “કુરમાન સુજન વજરને દોષખના આગમાં ધકેલ્યો છે” તેથી રાત્રી બોલી ઉઠ્યો “રામ રામે તેને કાણુ મારે.”

x x x x x x

(૩)

એક પ્રવાસી પોતાની સાથે સોના મહેરોથી ભરેલી થેલી લઈને પરદેશ જતો હતો. રસ્તે ચાલતાં સાંજ પડી ગઈ તેથી તેણે ના છુટકે એક ઝુંપડીમાં પોતાનો મૂકામ કર્યો, તે ઝુંપડીમાં એક મજુર, તેની સ્ત્રી તે તેનો એકનો એક દીકરો રહેતા હતા. રાત્રે વાણુ કરીને પ્રવાસીને સુવા માટે એક જગા ખતાવવામાં આવી, ને મજુરે પોતાની મરીમ પવારી તેને સ્વાધીન કરી. પ્રવાસીની વર્તણૂક પંચી મજુરની સ્ત્રી ચેતી ગઈ કે પ્રવાસી પાસે ઘણું ભોખમ છે. તેથી પ્રવાસી લિધે છે કે જામે તેની ખાતરી કર્યા પછી પોતાના પતિને ઝુંપડીમાં બૂણે લઈ જઈને રહેવા લાગ્યા.

“પ્રવાસી પાસે પૂછળી ધન છે. તે તેને જરૂરનું નથી અને આપણે બૂળે મરીએ છીએ માટે તેને મારી નાંખી તમામ ધન લઈ લઈએ.”

મજુર બોલ્યો “અરે મૂખ! એ શું બોલે છે. જાત મહેનતથી કમાયેલું ધન તે શેઠ-લામાં જેટલી મીઠાસ તેટલી ખીન કયામાં નથી. ચોરીનો માથ કદી શીંકે અરેજ નહિ, અને તેમાં વળી ચોરી કરવામાં એક માણસનું ખુન!”

સ્ત્રી બોલી “જાઓ જાઓ, તમે તો અક્ષય વિનાના રહ્યા. ઘેર બેઠે લક્ષ્મી ચાંદો કરવા આવે ત્યારે મ્હોં ધોવા જાઓ છો. આવો લાગ વારે વારે મળતો નથી આ નિર્જન વનમાં ચોરી કે ખુન જોતાર કાણુ છે.”

મજુર બોલ્યો “જોનાર કાણુ છે? ઝાડે ઝાડે ને પાંદડે પાંદડે પરમેશ્વર ઉમેા રહીને બુલ્યો છે.”

સ્ત્રી બોલી “જેયું જેયું. પરમેશ્વર જોતો દોષ તો કદી ચોરી ચાપજ નહિ. પૂરાણવાળા કહે છે કે પરમેશ્વર નર્કમાં નાંખશે, આવતે આવતાર દુઃખીઆં કરશે તે બાબત શી ખાતરી છે? આ જન્મે આવતી કાલે શું થશે તે કાઠ જણવું નથી તો આવતે જન્મે શું થશે તે કાણુ જાણે છે? માટે જરા હિંમત કસીને પુરૂષના નસીબ આડે પાંદડું; તે પાંદડું કાઢી નાંખી ને ધન મેળવીને સુખી થાઓ ને કરો.

મજુર બોલ્યો “પરમેશ્વર ઘણી ખરી કર્મ કસીનાં કૃપા આ જન્મમાં જ ચપાડે છે. જોને તારા આવા પાપી વિચારો છે તેથી આપણે દીકરા કહેવા પાપીને કુર અનીતિમાન નીકળ્યો છે, માટે ખોટા વિચાર મૂકી દે.”

મજુરની સ્ત્રી પોતાના પર આક્ષેપ ચેતો જોઈને ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં બળગતી બળગતી ઝુંપડીમાંથી બહાર નીકળી, તેવામાં અચાનક પ્રવાસીની આંખ ઉઘડી ગઈ. તેને કાંઈ સંભળાયું નહિ, પણ રાત્રીના સમયમાં આવી વિચિત્ર પટના જોતાં તેની અગ્રધારણ સુચકતા જાગૃત થઈ ને તે મોરોની થેલી સાથે ઝાડ પર ચઢી જઈને શું ચાપે છે તે જોવા લાગ્યો.

એવામાં પેસા મજુરનો હોકશો જેનામાં પોતાની માના ગુણો સંપૂર્ણ ઉતરી આવેલા હતા તે અડધી રાત સુધી પાસેના ગામંડમાં વિષય તથા મદીરા સુખ યથેચ્છ ભોજીને પાછો આવ્યો, અને પેસા પ્રવાસીની ખાલી પધારીમાં પડ્યો જે તરતજ ધસ ધસાઇ ઉઠી ગયા. તે પછી પેસી દરખીણ સ્ત્રી ત્યાં લોખંડનો એક પાવડો લઇને આવી અને ઊંઘતા મનુષ્યને પ્રવાસી સમજીને તેના મસ્તક પર પાવડાના પાછડા ભાગથી સખ્ત પ્રહાર કર્યો. તેથી ઊંઘતો માણસ સુંકે આં કર્યા શીવાય તરતજ પોતાની કરણીનો જવાબ આપવા માટે કિરતારની હજુરમાં હાજર થઇ ગયો, તે સ્ત્રીએ મૃત-પ્રેતને ફેરવી ફેરવીને તપાસ્યું પણ મોરિનિ કાચળી ક્યાંઈ પણ સંતાડેલી નજરે આવી નહિ. તેથી કંટાળીને તે તેના ધણી પાસે ગઇને જે બાકળી તમામ હરીકત તેને કહીને તે પ્રવાસીને દાટી દેવા મદદ કરવા આજીજ કરી. તે મજુર ભારે હૃદયથી ઉઠ્યો ને ચોડી વારમાં તેણે એક ઉઠા ખોરા ખાદી તૈયાર કર્યો. તેની સ્ત્રી ફરીથી મોરાની ચેત્તીની બારીક તપાસ કરવા હાથ માં દિવા લઇને આવી. દિવાનો પ્રકાશ પ્રેત પર પડતાંજ તેને અરૂં દ્રવ્ય દેખાયું—પ્રવાસીને જાહેર પોતાના દોકરાનું ખૂન ચથલું જણાયું. તે ધર ધર ધ્રુજવા લાગી તેના હાથમાં દીવા સાથે તે પડી ગઇ ને તેનાં કપડાં જોત જોતામાં સજગી ઉઠ્યાં પેસો મજુર ત્યાં આવી પડે-ચતાં પહેમાં તો તે સખ્ત દાટી ગઇ ને તરતજ મરણ પામી. તે જન્મને તૈયાર કરેલી કથરમાં નાંખીને પેસો મજુર ખિન્ન ચિત્તે કુંપડીમાં જઇને બેઠો. પેસો પ્રવાસી પણ સુખ સુખ જાડ પરથી નિચે ઉતરીને ઇશ્વરની કૃપા બદલ ઉપકાર માનતો માનતો આજ્ઞતો થયો.

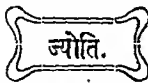
“ મનોરંજન ”

શ્રી સદ્ગુરુ પ્રવોધિત શિષ્યના ઉદગાર.

(ધરતી શોભા છે ઘરચાળા, એ કથ.)

અમને લાગી સ્વરૂપ શું તાળી, રહીએ અમે બદલામાં મદાલી.
 બલ્લવિના આ સયરાયરમાં, કશું ન શક્તા લાગી,
 દહિગોચર અને અગોચર, બલ્લવિના નથી કાલી. અમને
 અખંડ છવન ફેરી અમમાં, કતા રહી હરિયાળી,
 કોટિ ઉપાયે કોથી ન ત્રુટે, કે ન શકે કો બાળી. અમને
 મહાનંદનો સાગર ઉજાડ્યો, શકે ન કોઈ પ્રમળી,
 મર્ચાદિત કરવાને કોઇ, બાંની શકે નહિ પાળી; અમને
 તત્વામૃત ભોજનની નિષ્ટે, ભરી સુવર્ણની યાગી;
 નર્વીન નર્વીન જળ અર્પે દાણુ દાણુ, ખાતાં થાય ન ખાલી; અમને
 સ્વરૂપ પ્રુછિની તનમન ઉપર, છવાઇ રહી છે લાલી,
 બલ્લભુવનમાં અમે વચું જ્યાં, સદાય જાણેજાલી. અમને
 અદ્ભુત પ્રદેશે ભોજની ફરીએ, શકાય કોથી ન ખાળી,
 મંદ પવનથી મસ્ત મદાલે, જેમ તરવર ગળી. અમને
 ત્રિતિ વિદગં જાની સ્વરૂપાક્રમે, ઉડીએ ફરર ફાલી;
 અખંડ વાસ ગગનમાં ફરીએ, શકે ન કોઇ નિદાળી. અમને

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

શનૈઃ શનૈઃ વાદળની ધનધોર ધરા ઓછી થયા ધ્રાણી; અને થોડીજ વારમાં વાદળ સ્વચ્છ બની ગયું. નીલા નીલા નિર્મળ આકાશના પેદાણુંમાં ઉઝાં ઉઝાં શિખરો સ્પષ્ટ જણાવા લાગ્યાં. તેના ઉપર એન હિમ પણ ઠરેલું હતું. ઉંચી ઉંચી ટોચો દ્વંર સુધી માલમ પડતી હતી. પૂર્વ દિશાનું એક સુંબ હિમ શુન્ય હતું. તેના ઉપર એક જ્યોતિર્મય તેજપુંજ દૃષ્ટિગોચર થતો હતો હિમ શુન્ય ભાગમાં જ્યોતિની પ્રભા અવર્ણનીય હતી. તે પ્રભામાં સમીપનું એક રક્ત કમલ દ્વિગુણ વૃદ્ધિ કરતું હતું. શી તેની શોભા! જનશે સહસ્રદ્વર કમલમાં સર્વશ્વર શેષશાયી ભગવાન વિરાજ્યમાન ન થયા હોય!

એ સુવર્ણમયી જ્યોતિની પાસે જે રૌદ્ર મૂર્તિઓ દ્રશ્યમાન થતી હતી. એ જે કાંઈ પાપાણુ પ્રતિમા ન હતી: જે મનુષ્યો હતાં. તેઓ છેક નીચેથી ઉપર આવ્યાં હતાં. દૂરથી જ્યોતિને જોઈ તે પ્રાપ્ત કરવાના તેતુથી અવાગ પ્રયત્ને એકે સમયે તેઓ ઉપર આવી પહોંચ્યાં હતાં. ત્યાં તે પોતાના જવા શીળને જોયો. તેઓ એક ખીળ તરફ કોંધ, ઇર્ષ્યા અને અવિશ્વાસની દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યાં.

“ત્હાડે અડી” શું કામ છે? આ જ્યોતિ તો મારી છે.”

“મૂર્ખ! તું મિથ્યા ન જોય. એ જ્યોતિ તો મારી જ છે.”

આમ જોક્તાં જોક્તાંમાં તો તેઓના એક કોંધથી સામયોગ થઈ ગયા. બ્રાતૃ-ભાવને ભૂંડી જઈ તેઓ નિર્દયતાથી એક ખીળ સાથે મૃત્યુમત્યા કરી લડવા લાગ્યા. અને જનપર આવી ગયા હતા. જે જ્યોતિ વાસ્તવિક રીતે ઉલ્કામાંથી કાઢતી ન હતી. તેને માટે ખુબ વાર સુધી તેઓ જડયા, રક્તની ધારઓ છૂટી, અને રક્તાભિચરણથી પેલું કમળદલ પુષ્પ ઢંકાઈ ગયું. અકસ્માત એ જે વચ્ચે અંધકારનો પડો પડ્યો. એ પડાનું નામ ‘મૃત્યુ’ હતું. યસ, મામલો ખતમ! એકી સાથે જન્ને મનુષ્યો નાર્ક; તેમની સાથે અંધકારનો કાજો પડો પણ ખરી ગયો, સમયાંતરે પેલું દૂલ અને જ્યોતિ હતાં તેવાં પ્રદિશ થયાં.

× . × . × + × ×

હમણાં જ્યોતિની સામે જે સ્ત્રીઓ નજરે પડે છે. જન્નેને મસ્તકે બહુમુલ્ય રત્ન-ભરિત મુકુટ છે, અને શરીર સુંદર વસ્ત્રાભુષણથી સુસજ્જિત છે. તે જન્ને એક સુંદર નાનાં બાળકને ખેંચાળેંચ કરતી કરતી જ્યોતિ લાણી આવે છે. હાલ તેઓ જ્યોતિ સમીપ આવી પહોંચી છે, સાં જોડાને તેઓ એક ખીળ પ્રતિ અનિમિષ નયને જુલે છે. એક કહે છે:—

“જેમના હાથ છોડી દે. હું હમણાં મારે ઠેકાણે આવી પહોંચી છું. મારા સૌન્દર્યના પ્રભાવથી ‘જ્યોતિ’ અને ‘જેમ’ ની હું અધિકારિણી થઈ છું.”

આ સાંભળી ખીજએ કોંધ સહિત કહ્યું:—“રે દુષ્ટા! મારી સમક્ષ તારા સૌન્દર્યનું

શું અભિમાન? હું આ સંસારની રાણી છું. 'પ્રેમ' મારાં સેવક છે, અને 'ન્યોતિ' મૂરી નન્મનીજ દારી છે. બસ, અધિક ખટપટ ન કરે. 'પ્રેમ' અને 'ન્યોતિ' બંને મારાં છે."

અંધકારનો પડદો ફરી પડ્યો, અને બંને સ્ત્રીઓ અંધકારમાં વિવિધ યથા ગર્ભ; પરંતુ તે બાળક અને ન્યોતિ તો, તેમનાં તેમ રહ્યાં.

x x x x x

ન્યોતિ સમીપ દૃક્ત એક યાત્રાળુ આવી પહોંચેલા જણાય છે. તેના શિર પર કાંઈ વસ્ત્ર જણાતું નથી. તેણે ન્યોતિની સામે પ્રગટિત નયને લેયું. જુઓ, જુઓ ! તેનામાં એક પ્રકારની ઉત્સાહભર્યા ઉમેરાયેલી જણાય છે. બે કે તે પરિશ્રમિત છે. છતાં પણ તેના ચહેરા ઉપર પાક કે ચિન્તા જણાતાં નથી; દૃક્ત તેનેમથતાજ જણાય છે. તે પ્રસન્નતાસહ કાંઈક બોલે છે; સાંભળો:—

"પ્રેમો ! તને ધન્ય છે. ન્યોતિ અનંત છે."

"પાંખાળું બાળક 'પ્રેમ' હતુ સુધી રડયાંજ કરતું હતું, તેણે પાસે જઈ યાત્રાળુ મુ-મુક્તી યાદ્યુમ્ની કરવામાંડી તદુપરાંત બહીતાં બહીતાં પૂછ્યું; "તમે દોણ છો, કે આટલા પરિશ્રમ ઉપરાંત પણ કૃતજ્ઞતા અને શાન્તિના શબ્દો તમારા સુખથી કાઢાઈના—નહિ" કે અભિમાન યુક્ત." આ સાંભળી મુમુક્ષુએ કહ્યું; "સંસારમાં મારું કોઈ સહાયક નથી. બધાજ મારી ધૂણા કરે છે. મારે માટે દયાનો એક પણ શબ્દ કોઈ ઉચ્ચારતું નથી. મેં એકલાએ ન્યોતિર્મય પરમાત્માને હુંટવા માંગ્યા, અને તેમ કરતાં કરતાં હમણાં અત્રે આવી પહોંચ્યા છું. ન્યોતિર્મય પરમ શક્તિ ભગવતીએ મારી મનઃકામના સિદ્ધ કીધી છે. એની હું પ્રશંસા કરું છું. સંસાર પ્રત્યે હું ધૂસાતી દૃષ્ટિથી જોઉં છું; કારણ કે મારું નામ 'સત્ય' છે—સંસાર અસત્ય છે." પડદો ફરી પડ્યો—પણ આ વખતે પડદો ન્યોતિ પૂર્ણ હતો—અને એ સુવર્ણમય ન્યોતિમાં સર્વ કાંઈ લીન થઈ ગયું. દુઃખી 'સત્ય' ન્યોતિના અમૃતનું પાન કરી શક્યા, અમૃતના પાનથી સગળતા પ્રાપ્ત કરી હંમેશને માટે અખંડ વિશુદ્ધ શાન્તિમાં લુપ્ત થઈ ગયા. સર્વત્ર પ્રગટ વિસ્તૃત થઈ પસરી ગયો. દૂરથી ગાન્ધર્વાદિના ગાનમાં સર્વ કાંઈ ડોલવા લાગ્યું.

સત્ય ન્યોતિર્નિર્ગમ મહાત્મનું પરમ દયાળુ સર્વેશ્વર નજદીક જઈ શકે છે, પણ તે પ્ર-મવાન પ્રમાણે ગુણ હોય ત્યારેજ. પ્રેમ ઉપરાંત બ્રાતૃભાવાદિ સદ્ગુણો હોવાની તત્વામૃત ભોજન વિનય અને કૃતજ્ઞતા, શાંતિ અને શુદ્ધતા—એની પણ કાંઈ નવીન નવીન ગુણ અભિમાન, અનિશ્ચય વગેરેના અંપૂર્ણ વિલય થયો નોંધ્યો. સ્વરૂપ પુષ્ટિની તનમન ઉપર, છતાં સુખે મનમાંથી એ સર્વ વિલય થયેલું અત્મભુવનમાં અમે વચું ન્યાં, સદાય જાહેર. જે દેરામાં પડ્યાં. ત્યારે ત્રીજા મુક્ત પ્રદેશ મોજ્યો ફરીએ; શકાય કાંઈ નહીં. સર્વ સુણો—સત્ય, કૃતજ્ઞતા, મંદ પવનથી મસ્ત મદાલે, જેમ તરુવર ઝાંખી. અમર શાન્તિવાળા સ્થાનમાં ચિતિ વિદગ્ધ બની સ્વરૂપાક્રમે, ઉડીએ ફરરર અમર શાન્તિવાળા સ્થાનમાં અખંડ વાંસ ગગનમાં કરીએ, શકે ન કોઈ નિદાવ. શાન્તિ: શાન્તિ:

અખંડગંઠમ,

વ્યવહારમાં સંસારત્યાગ.

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

આ પ્રમાણે યથાર્થ ત્યાગથી યથાર્થ સુખ મળી શકે છે, દ્રવ્ય પદાર્થ નાશવંત છે અને તેથી તેમાંના મમત્વનો ત્યાગ કરવો એજ યથાર્થ ત્યાગ છે. જેઓએ મમત્વનો ત્યાગ કરેલો હોય તેઓ સંસારી છતાં પણ ભગવાં વસ્ત્ર ધારી મમત્વથી બંધાયેલા સાગીઓ કરતાં હજાર દરજ્જે ઊંચા છે. મમત્વનો ત્યાગ કરવા અર્થેજ આ પોતાનાં માની લીધેલાં સગાં સંબંધીઓનો ત્યાગ કરી, ધોળો કપડાં ને બદલે ભગવાં વસ્ત્રો ધારણ કરી, સાગીના વેપમાં વનમાં જઈ રહેવાનું વિધાન શાસ્ત્રમાં દર્શાવેલું છે. આમ છતાં પણ ધણા આજ્ઞાસભાવે વ્યવહારમાં કાંઈક કચેશનો કે દુઃખનો અનુભવ થયો કે જટ લઈને ઝાળી ભરી વ્યક્તિ થાય છે, અને તેથી તેમ છતાં પણ દૈન્ય પદાર્થ પ્રતિનો મોહ છુટેલો નહિ હોવાથી તેઓ ફરી નવેસરથી, એલા અને મઠ ફરી કુટુંબકળીયો વસાવી ખરા ગૃહસ્થ બનીને ભગવાં વસ્ત્રફો ઓઢામાં પેરી પોતાની વૃત્તિઓને પોષે છે, અને તેથીજ તેમને ત્યાગનું યથાર્થ ફળ મળેલું નહિવાતું નથી. આ સંબંધી એક બનેલું દૃષ્ટાંત વાંચવાથી વધુ ખાતરી થશે.

આ લેખક ત્યારે સર્વોચ્ચમાં હતો ત્યારે તેની પડોશમાં એક વેપારી વર્ગનો માણસ રહેતો હતો. આ માણસ ભર યુવાન વયનો હતો. તે કોઈકોઈ વાર આ લેખક પાસે આવતો અને કોઈકે પુસ્તકો વાંચવાનાં ઇર્ષા જતો. તેને એક શુદ્ધગતિના બાવો યદ્યથેલા માણસ સાથે મિત્રાચારી થઈ હતી. આ માણસ દુકાનેથી પોતાનું કામ આઠોપી, તે આવનારે લાંબો જતો, અને તેનાથી ગૃહસ્થાશ્રમ કરતાં સાગી યયામાં કોઈક સુખ મળે છે એવો તેનો વિચાર થયો. આ માણસ ધણેજ કોંઈ હોવાથી તેની જૈરી સાથે તેને એક દિવસ પણ બનતું નહિ. દરરોજ તે પોતાની જૈરીને મારતો અને ઘરનાં હાંદલાં, પાણી પીવાનાં માટલાં, વિગેરે કોંઈના આવેશમાં આવી ફોડી નાંખતો. આ કુર માણસથી તેની મિત્રાચારી ગરીબ જૈરી પણ કંટાળી ગઈ. કારણ કે ઘરમાં જગાડ ઘાસ અને માર તેો રોજ પડ્યાંજ કરે. આમ રોજ થયાં કરે, એક વખત તે જૈરી સાથે તેણે ખુબ મારજુડ કરી અને રાત્રિના વખતે કોઈકે રોકડ રકમ લઈ પોતાના એક સગાને પણ સાધુ થવાનું લક્ષ્યાયી બંનેજણ પોતારા ગણી ગયા. બીજે દિવસે તેના લાલચોએ તથા જૈરીએ તપાસ કરી પણ કોઈ લાભનો પત્તો ખાધો નહિ, જ્યો તે સર્વ પેલા શુદ્ધ ગતિના બાવો બની બેઠેલા માણસ પાસે ગયા. અને તેને ધમકાવી કહ્યું કે, અમારો... બાધ ક્યાં છે તે બતાવો, તમારી શીખવણીથીજ તે જતો રહ્યો છે. માટે બનાવો નહિતો તમારી વલે કરીશું. આ બાવો તો આવુંજ કહી પાછલી બારીએથી પોતારા ગણી ગયો. તે જણ્યોજ નહિ. આથી તે માણસે લાંબી ચાલ્યા ગયા અને પછી દેશપરદેશ ખજર કંઠાવી પણ કંઈ પત્તો ખાધો નહિ. આખરે રડી કંઠાવી મન વાગી બેસા.

હવે પેલા ભાઇ તો પોતાના સગા સાથે નાસી ગયેલા તે કાસી વિગેરે સ્થળે ફર્યા. તે પણ જાતે શુદ્ધ એટલે તેમને ઝંન્યાસની દિક્ષા તો મળી શકી નહીં. જેથી પોતે પોતાની મેળે લગવાં વસ્ત્રા ધારણ કરી માથું મુંઝાવી ફરવા લાગ્યા, જ્યાંસુધી પાસે નાંખ્યાં હતાં ત્યાં સુધી તો વાંધો પડ્યો નહિ, પણ પછીથી તો ખાવાના પણ સાંસા પડવા લાગ્યા, અને ભિક્ષા માગવા છતાં કાંઈ આવ્યા અર્થે દંડ સાધુને કાંઈ આપતું નહિ. તેથી અતે નિરાશ થઈ મુંઝાઈ તરફ પાછાં આવ્યા. હવે તે જેમાંથી તેની સાથેના તેનો સગો તો મૃત્યુવશ થયો, એટલે ભાઇ પડ્યા એકલા. આમ તેમ ફર્યા પણ કાંઈ મઠ કે ગાદી તો મળી નહિ. એટલે કાંઈક ધંધો કરવાનો વિચાર થયો. પણ લગવાં ધારણ કરી ધંધો તો ચાલ નહિ, અને ધંધો ચાલ નહિ તેથી ખાવપણ શું, આથી તેમણે નક્કીતો કર્યું કે ધંધો તો કરવોજ અને તે એવો કરવો કે જેથી લોકો પણ ભગી ચિંથરીને જાણે તે ધંધાને ઉત્તેજન આપે. આથી તેમણે એવી કાંઈ નવીન સંસ્થા સ્થાપન કરી તે સંસ્થાદ્વારા અન્ય માણસોને લાલ કરવાની યોજના ધડી પોતે તેના વ્યવસ્થાપક બની એક ફંડ ઉઠાવ્યું. આ જે ભગી મીંથરીને બાને લોકો શીદ થઈ જતા હોવાથી ફંડ પણ થયું અને તેના વડે પોતાની નવી યોજનાનો ધંધો ધમધોકાર ચલાવવા માંડ્યો. હવે તો તે એકે ઓશીસ, મહાન, કારકુન વિગેરેની એક પેઢી સ્થાપી પોતે તેના માલિક બની સંસારમાં તાજવાની કાંડી નમાવીને નહોતા કમાતા તે કરતાં હજાર ઘણી વધારે કમાઈ કરવા લાગ્યા, અને ભગી મીંથરીને આથે મોટી પેઢીના શેઠ બની પોતાનો ધંધો ધમધોકાર ચલાવવા માંડ્યો. અને જ્યાં નાણાં થયાં એટલે પછી તો નોકરચાકરથી સેવાતા, હાથ, છસાહેબના, ઉગારો સાંભળતા મહાત્મા બની એકલા શેઠ તો એક સંસારી કરતાં પણ વિશેષ મુખનો અનુભવ કરવા લાગ્યા.

આ ભાઈની બેરી તો તેના નાસી જવાથી થોડાજ મહીના પછી છોકરાને લઈ પોતાને પીયેર ગઈ અને લાંજ મરી ગઈ. આ ભાઈ બેરીથી કંટાળેલા હોવાથી આ રસ્તો શોધી કાઢ્યો હતો. હવે આવા લાગીઓ જ્યાં ચતા હોય ત્યાં યથાર્થ લાગી શોધવા જતાં ક્યાં મળે. જ્યાં મુધી આ સંસાર વ્યવહારના પદાર્થો પ્રતિનું મમત્વ છુટ્યું હોતું નથી ત્યાં મુધી ગમે તેટલાં લગવાં પહેરવાથી કાંઈ લાગી બની શકતું નથી. જેમ એક બેરીસ્ટર પોતાનો ઝંખો ચઢાવે છે તે ઝંખો તે તેને બેરીસ્ટર તરીકે ઓળખાવનાર એક ચિન્હ છે તેવીજ રીતે લગવાં વસ્ત્રા એ તે માણસ લાગી છે તેને ઓળખાવનાર એક ચિન્હ છે. અને લગવાં વસ્ત્રધારી મનુષ્યને બેવાથી તેમજ તેના લગવાં વસ્ત્રધારી, ચિન્હથી તે લાગી છે એમ ઓળખી શકાય છે, પણ જો તેણે યથાર્થ લાગને ગ્રહણ કરેલો હોતો નથી તો તેથી કાંઈ લગવાં વસ્ત્રથી તેને લાગનું ફળ મળતું નથી. જો તેને તે આશ્રમનું યથાર્થ ફળ મેળવતું હોય તો પછી તેણે સમગ્ર દસ્ય પદાર્થ પ્રતિના મમત્વનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેણે તો માત્ર પોતાની વૃત્તિઓને પરમાત્મા પ્રતિજ્ઞા વાળી જોઈએ. અને આ જગત્ નાશવંત છે, એ વિચારથી કાંઈપણ વસ્તુપ્રતિ મુખ્યશુદ્ધિ ન સ્થાપતાં માત્ર અર્ખંડ આનંદસ્વરૂપ પરમાત્મા તરફ પોતાની સર્વ વૃત્તિઓને વાળી માત્ર ઉદર પોષણ જટલાજ કાર્ય સિવાયનો બાકીનો સર્વ સમય ઇષ્ટાનુસંધાનમાં ગાળવાથીજ તેને યથાર્થ મુખનો અનુભવ થાય છે, અને સારેજ તેને યથાર્થ લાગનું ફળ મળે છે.

મહાન પુરુષોના જીવનમાંથી મળતો બોધ.

(લેખક શ્રીયુત પ્રેમશંકર નારાયણ દવે.)

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

૬

સારી અગર માઠી ટેવોની અસર આપણા મન ઉપર કેવી થાય છે, તે આપણે જોઈએ, બેશક આવી ટેવ કોઈ પ્રસંગે દંડાઈ જાય, અને કદાચ તેના ઉપર અંકુશ રાખી શકાય છે, પરંતુ તે ટેવ ભાગ્યેજ નિર્મૂળ કરી શકાય છે. જેટલા બેરથી આપણે તેને નાશ કરવા ઇચ્છીએ તેટલાજ પ્રમાણમાં તેની પ્રતિક્રિયા થાય છે. આપણી ઇદ્રિયો એ અથ છે, અને તેનો સ્વભાવ દોડવાનો છે, અનિયમિતપણું, આળસ કે દુર્ગુણ રૂપી શાગને વશ થયેજ તે ઘોડો બે આસવામાં સિયિસ જણાય ત્યારે તેને ચાલુક મારી તેના મૂળ સ્વભાવમાં સ્થાવવા આપણે પ્રયત્ન કરીએ તો શું પરિણામ આવે તે આપણે જાણીએ છીએ. ચાલુકના મારનું ભાન જ્યાં સુધી તે ઘોડાને રહેશે ત્યાં સુધી તે પોતાની મંદગતિ ત્યજ તેજ બનશે, પરંતુ તે મારની પ્રતિક્રિયા થતાં તે ઘોડો હતો તેથી વિશેષ નિર્માસ્ય થઈ જશે. તમારી ઇદ્રિયો તથા મન અનેક રંગો અથવા દુર્ગુણોથી પીઘાઇ પોતાના સ્વાભાવિક ગુણોને ક્રિયામાં મુખી ન શકતી હોય, અને તમે “સ્મશાન વૈરાગ્ય” જેવા કાશ્વિક ભુરસાથી તેને અંકુશમાં રાખવા ઇચ્છીશો અને કદાચ તેમ કરશે તો ઘોડા દિવસ તમે તે ટેવથી મુક્ત થયેજ જાણી પછી તેનાજ ગુણોથી બાધનમાં વિશેષ સપડાશે, તેનો શું તમને અનુભવ નથી ?

પોતાની અમુક ટેવ નાશુક થઈ ગઈ છે, તેવો વિશ્વાસ મનુષ્યે રાખ્યો ન બેઠાએ, કારણ તે ટેવ અમુક વખત સુધી દુર્બલ રહેજ જણાશે, પરંતુ પછી કોઈપણ મોદ અથવા સાત્રયદેખાતાં ફરીથી ઉત્પન્ન થયા વગર રહેશે જ નહિ. ફેરફાર વર્ષો સુધી પાણીમાં રહે છતાં, સગી ઉડવાનો પોતાનો સ્વભાવ શું તે ત્યજ દે છે ? પ્રતિકૂળ સંતંત્રોમાં કદાચ તે ઈંડી વસ્તુ જેવો જણાય, તો તેણે પોતાનો ગુણ ત્યજ દીધો છે એમ સમજવું ? ના. ખુદ્દી હવા સાથે તેનો સીધો પ્રયોગ થતાં જ તે આપોઆપ સગી ઉડશે. તમારી ટેવો કદાચ પ્રતિકૂળ પ્રસંગને લઈ દુર્બલ ગણેજ જણાતી હશે તો પણ શું થઈ ગયું ? બીજાડીના ટોપ માફક તે તો એમાસામાંજ ઉગે. શિક્ષા—ધ્યાનના દશ્યોતો આપી ૬૦ ૬૦ ૬૦ એ આપણને શિખર્યું છે કે “પડી ટેવ તે તો દ્યોકેમ ટાળી” અને આ વચનો બેશક ચર્ચાઈ છે. આમ છતાં પણ આવી માન્યતાને છિન્નભિન્ન કરવાને મનુષ્ય પાસે મુક્ત છે, સારી કે ખરાબ ટેવની વિરૂદ્ધ ક્રિયા બજાવવા આવી દમ્ભે તત્પર હોય છે. સ્વામી રામ તીર્થે કહ્યું છે કે

“યદ કૌન્સા ઉકત દે, બે વા હો ના શક્તા

દિમત કરે ઇન્સાન તો કયા હો ન શક્તા.”

તેવીજ રીતે દરેક ટેવની દુર્નિવાર્થ દેહમાંથી છુટવા ક્યારે રસ્તો બહેલ છે.

આપણી ટેવ અને આપણો સ્વભાવ એ આપણા માસીક નથી, પણ આપણે તેના માસીક છીએ. સ્વભાવ અનુસાર વર્તતી વખતે પણ આપણે જાણીએ છીએ કે તેના સાથે આપણાથી ટકરે ત્રીસી શકાત, પરંતુ તે સ્વભાવના આ દેશ પ્રમાણે વર્ત્યા પછીજ આપણે સાસાર વિશેષ હુદિનો ઉપયોગ કરીએ છીએ.

ત્યારે મનુષ્યની ઇંદ્રિયો વિહાર અને સ્વાર્થ તરફ ધસડાય છે, ત્યારે તેમનું અંતઃકરણ કહે છે કે તેઓ ખરાબ કામ કરે છે. કુદરતનો નિયમ તેને ધિક્કારે છે, અને તેઓ પોતે જાણે છે કે અમારું કાર્ય મમતી તથા દોષિન છે. આવા કાર્યમાં ઉત્તેજન નહિં આપવા માટે કુદરત તેના કમોનું માનસિક ગિત તેની નજર સામે સ્વપ્નદ્વાર પેદા કરે છે, અને પોતાનું કાર્ય કેટલું નિંષ છે તેનું જાન તેને તટસ્થ પુરુષ તરીકે કરાવે છે. ચોરી લગાડી કરનાર કે નીતિનો ભંગ કરનાર પુરુષ કદાચ કાયદાના પંચામાંથી સજા જતા પામે તો શું તેના ઉપરથી જોખમનું વાદળું વીખસાય છે એમ આપણે ધારી લેવું? નહિં. પોતાથી મરેશ દુષ્ટતો માટે પોતાનું હૃદયજ તેને ડંખ્યા કરે છે અને જેમ ચોરી નજરે આડું હુંડું પડતાં તે તેને પોલીસ તરીકે ધારી લે છે, તેમ દુષ્ટત્ય કરનાર મનુષ્ય પોતાનું પાપ પુણ્ય થઈ જશે એવા ભયથી દમ્ભ મુજબ જ રહે છે, અને સાચામાં વર્ણવેલ નરકને પોતાના મનમાં અનુભવે છે. સ્વર્ગ અને નરક એવી દોષ ભૂમિજ નથી. પોતાના સુદૃશ્યોથી સતોષાર્થ જે મનુષ્ય આનંદમાં નિમગ્ન રહે છે, તેને માટે આ દુનિયાજ સ્વર્ગ ભૂમિ છે, અને પોતાના દુર્યોજોનો દાંક પીછોડા કરવા એક ખાડામાંથી બીજા ખાડામાં પડવા ઇચ્છનાર મનુષ્ય નરકમાંજ રહોળાયા કરે છે. પોતાના હાથથી થયેલ ભૂલને તે તાદૃશ જોઈ શકે છે પરંતુ તેના કાર્ણને ભવિષ્યમાં થતા અટકાવવાની તેની સત્તા નિર્જન થઈ જાય છે. તેની ઇચ્છાશક્તિ સત્તાહીન હોય છે અને અન્ય વખતે ત્યારે તેની લાલચો ખડી થાય છે, ત્યારે તેની સામે અટકાવ કરી શકતો નથી. આમ થતાં થતાં અમુક વખત પછી આદત—ટેવ પડે છે.

એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ત્યારે ત્યારે કાંઈ પણ કાર્ય આપણે કરી કરીને કરીએ છીએ, તે જાણે કે આપણા જીવન ક્ષેત્રમાં લુહા લુહા બીજા વાવતા હોઈએ તેમ છે, અને તે દ્વારા સારી અથવા ખરાબ આદતોનો પાઠ આપણે ઉતારીએ છીએ. આવી આદતોનો મરવાજો તેજ આપણા ગુણ હોય છે, અને તેથીજ *Info is a bundle of habits* એ સમ્બો વધાર્થ છે. આપણા દર્મ, પ્રારબ્ધ અને ચારિત્રના ઉત્પન્ન કર્તા આપણેજ છીએ, કારણ આ સર્વનું મૂળ, આપણો પ્રત્યેક વિચાર, પ્રત્યેક કાર્ય, અને તેની પુનરાવૃત્તિ છે. તેટલા માટે પ્રત્યેક વિચાર, ઇચ્છા અને કાર્યની ચીજ પુનરાવૃત્તિ તરફ આપણે વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

જે કાર્ય આપણે એક જ વખત કર્યું હોય તે તરફ આપણી વૃત્તિઓ સ્વભાવિક રીતે જળી જાય છે, અને તે કાર્ય કરવા માટે આપણે જેટલા વેગથી દોડીએ છીએ તેટલા વેગથી બીજા માર્ગે આપણે ભાગ્યેજ પ્રયાણ કરીએ છીએ. હરેક નવું કાર્ય આપણે સરળતાથી કરી શકતા નથી, અને તેમાં આપણા મનને ગ્રેહણ કરવી પડે છે. પરંતુ જેમ ચાલતાં કે ખાતાં આપણે પગને તથા મ્હેનિ ખાસ આઠા કરવી પડતી નથી તેમ જો કાર્ય એ ચાર વખત થતાં થોડું મુશ્કેલ લાગે છે.

તમે ઈચ્છો કે ન ઈચ્છો તોપણ દરેક કૃત્યની છાપ તમારા મગજના તંતુઓ ઉપર છે છે; અને તેથી છાપ બે ચાર વખત પડતાંજ તે ત્યાં સ્થાયી સ્થાન કરી રહે છે. ખાસ્ય-સ્થા અને યુવાવસ્થાનો સમય નવી ટેવો ગ્રહણ કરવાનો છે. ફોનોગ્રાફની સ્વચ્છ પ્લેટ જે જે ચિત્રો ખોદાય તે ચિત્રોને જેમ ગ્રહણ કરે છે તેમ બાળક પણ જન્મથી અજ્ઞાન પ્રવાહી જે જે આચાર અને વિચાર તેની સમક્ષ જણાય છે તે ગતના સંસ્કાર તેને પડે છે. 'આવો, પધારો', અને 'મારો, કાપો' એવા વિરૂદ્ધ લાવના શબ્દો ખોદનાર પોપટના બ-ચ્ચાંની કહાણી તમને યાદ હશે. બાળક પણ પોપટ જેટલુંજ નિર્દોષ હોય છે, અને તેથી જેમ ખરાબ ઉનનું બનેલ કપડું કોમળી ચ્છ શકતું નથી, તેવીજ રીતે ખરાબ માખા-પને ત્યાં જન્મેલ બાળક ઉચ્ચ અને સંસ્કારી ચ્છ શકેજ નહિ. મીણ જેવા તેના મગજમાં એક વખત સારી યા ખરાબ છાપ મરી, અન્ય વખતે તેનાંથી વિરૂદ્ધ સંસ્કાર ન પડતાં, કદાચ તેજ લાવની છાપ તેના મીણીયા મગજમાં પડતી રહે તો પરિણામે તે છાપ એટલી ઉંડી થાય કે તે બાળક—મનુષ્યની હયાતી સુધી તે છાપ રહે, અને તેને બુદ્ધિમાન દરેક પ્રયત્ન નિષ્ફળ જાય.

યુવાવસ્થા એ પણ અનેક પ્રકારની છાપ પડવાનો સમય છે, અને આપણા સમયમાં આપતા દરેક સંજોગ તરફ આપણે બે તટસ્થ લાવે ઉભા ન રહીએ તો એ નિઃસંશય છે કે તે સંજોગની સારી યા માડી અસર આપણા મન ઉપર થાય. કોરા કાગળ ઉપર કાંઈક પણ લખાવું જોઈએ, અને એક વખત લખાવું પડી તે થયું ન થયું થનાર નથી, અને લખાયેલ લાવના જેમ વખારે ઘુટાતી જાય છે, તેમ તેમ મનુષ્યના જીવનમાં તે વિશેષ સ્પષ્ટ તરી આવે છે, અને મૃત્યુ સુધી ચોંટી રહે છે. જેમ વાધના શરીર ઉપરના ચટાપટા બદલી શકાતા નથી, તેમ ખીલકુલ અવરોધ વગર આખા જીવનમાં પોષાઈ ને પુષ્ટ થયેલ ટેવો એમ તત્કાળ છુટતી નથી. It is difficult to learn but still more difficult to unlearn. એ પાડવી એ જરા મુશ્કેલ છે, પરંતુ કોઈ પણ ટેવને કાઢી નાંખવી એ ધણું મુશ્કેલ છે.

દૃષ્ટાંત તરીકે, સવાર સાંજ ખુલ્લી હવામાં ફરવા જવાની ટેવ તમને નહિ હોય તો તમને-થેરે ખેંઠાંજ આનંદ લાગશે, કદાચ કોઈ પુસ્તકમાં-બાંધવાથી અગર કોઈ મિત્રના કહેવાથી તમે જમીને ફરવા જવા ઇચ્છશો તો પહેલાં ચાર-છ દિવસ તમને કેટલી બેચેની જણાય છે તેનો અનુભવ થશે. પરંતુ એક માસ સુધી તેમ કર્યાથી તમને ફરવાની ટેવ પડી જાય અને ફર્યા સિવાય કીક ન પડે એવી સ્થિતિમાં પોપ મહીનો આવે અને અંત્યંત ઠંડીને લીધે બહાર જવું તમને યોગ્ય ન લાગે તો તમારું મન કેટલું ઉચું રહે છે. તેનો પણ તમને અનુભવ થાય. આનું કારણ એજ કે તમે ફરવા જવાની ટેવથી બંધાઈ ગયા છો અને તેમ ન થઈ શકવાથી તમારું મન બાદજી થાય છે.

આ સારી ટેવનું દૃષ્ટાંત છે. વાર, અનેક મનુષ્યોને ઉધા સુવાની ટેવ હોય છે. તે સમજતો હોવો જોઈએ કે તેમ સુવાથી તેની આરોગ્યોદયગામ છે, અને ફેફસાં સંકુચિત ચ્છ જવાથી પુરતો પ્રાણ વાયુ લેવાતો નથી, તે ઉપરાંત આસ દ્વારા બહાર નીકળતા કા-બોનિક એસીડ બાસની બાહ્ય ગતિ માટે પુરતી જગા નહિ મળવાથી શરીરમાંથી નીકળતી

ઝેરી હવાજ પાછી આસમાં લેવાય છે. આ કારણથી સવારે છાતી દુઃખે છે અને શરીર થાકેલું લાગે છે. આખા દિવસનો શ્રમ પછી રાત્રિ આરામ માટે છે, અને એ આરામ પછી મનુષ્ય ચૈતન્યમય થયેાજ નોંધએ, છતાં તેના શરીરમાંથી થાક ઉતરતો નથી, તેનું કારણ ફેરસાનું દેખાણ છે એમ તે સારી રીતે જાણે છે, અને તેમ ન થવા માટે તે ચત્તો સુધ રહેવા વિચાર કરે છે, તેમ વર્તે છે, પરંતુ પરિણામ શું આવે છે તે આપણે જાણતા હોવા નોંધએ, બેશક તે ૧૦-૧૫-૨૦ મીનીટ સુધી ચત્તો સુધ રહે છે પરંતુ તેનું શરીર મૂળ સ્વભાવ પ્રમાણે પડ્યા સિવાય સાંત થતું નથી, અને આપણે જાણીએ છીએ કે એ દુર્ઘટ ટેવને આધીન થઇ તેને ઉંધુ સુધ પડે છે, ત્યારેજ નિંદ્રા આવે છે,

જો કે ટેવનું પ્રાણલ્પ આટલું છે છતાં જ્યતમાં કોઇ પણ વસ્તુ સ્થિર નથી. અગર ખરાબ વસ્તુનાં રૂપાંતર થયાં કરે છે, તેમજ આ ખરાબ ટેવનું પણ રૂપાંતર થઇ શકે. અને સતત પ્રયત્ન કરનારને તેમાં વિનય થાવજ.

આથી આપણે જોયું કે અયોગ્ય ટેવનું પણ જેમ મનુષ્યને સાંડસામાં પકડી રાખી, તેની પાસે તેની મરજથી વિરૂદ્ધ કામ કરાવે છે, તેજ પ્રમાણે સારી ટેવ, જે સુખને પ્રાપ્ત કરવા મનુષ્ય ઇચ્છે છે તે સુખને સાધનારા કામો તેની પાસે કરાવે છે.

અમુક કાર્યમાં મડ્યા રહેવું તેનું નામ અભ્યાસ, અને અભ્યાસ એ માનસિક માર્ગ છે. એ માનસિક માર્ગ જેમ જેમ વપરાતો જાય છે તેમ તેમ તે ઉઠા થતો જાય છે અને તમારો જીવન રથ તેમાં વિના પ્રયાસે ચાલ્યા કરે છે. તે માર્ગ જો ઇષ્ટ હશે તો તમને તમારું જીવન આનંદી લાગશે, પરંતુ જો તે અનિષ્ટ હશે તો તેમાંથી નીકળી જવા તમારે મહાન પ્રયત્ન કરવા પડશે.

હિંદુ સંસાર અનેક ઉંડા ઉંડા માર્ગોથીજ લરપર છે. પરંતુ ઐયરકર માર્ગ કરતાં અનિષ્ટ માર્ગો ઘણા વધારે હોઇ, હિંદુના સુધારકો અનિષ્ટ માર્ગોમાં ચાલતા ચક્રને બહાર કાઢવા મથે છે. પરંતુ તે અશક્ય છે, અને આવા સુધારકો હોંસિને ખાત્ર થાય છે. બેશક એવા અનેક રીવાજો આપણા સંસારમાં પ્રચલિત છે કે જેને શાસ્ત્ર તરફથી બીજકુલ પ્રમાણ મળતું નથી. ઉત્તરું શાસ્ત્રના દર્શનો વિરૂદ્ધ વર્તન થાય છે, છતાં તે માર્ગને છોડી વધારે સારો માર્ગ ગ્રહણ કરવા હિંદુ સંસાર હલ્લથી ઇચ્છતો નથી, અને ધર્મોદ્ રુદ્ધ બલ્લિયસી એ શબ્દોને હમેશ યાદ કરે છે. તેનું કારણ એજ કે તનમનને નુકસાન કરનારી તેવી અનેક પ્રયાગો અને રીવાજો વચ્ચે તેઓ ઉછરેલા હોય છે અને વર્ષો થયાં પડેજ ચીકાને ત્યજ બીજો રસ્તો પાડવાનું તેમને સુચ્યું નથી. પોતાના રીવાજો કેટલું નુકસાન કરે છે તે જાણવા છતાં જોવા સંસ્કારોમાં તેઓ ટેવાયેજ હોય છે, તેવા સંસ્કારોને તે તરછોડી શકતા નથી.

જડ પદાર્થો પણ પોતાને પકેજ ટેવ પ્રમાણેજ વર્તે છે. એક વસ્ત્ર અગર કાગળની તથે ઘડી પાડો પછી તે ઘડીથી ઉઘી રીતે તેને વાળો તો તે વસ્તુ કેવી અવ્યવસ્થિત સ્થિતિમાં રહે છે તે તમે જોયેજ હશે, અને જ્યાં સુધી તેની મૂળ ગંડી પ્રમાણે તે વસ્તુને તમે નહિં સંકેલો ત્યાં સુધી તે સારી દેખાશે નહિં. ઉંચી નીચી જમીન કે પહાડ જેવી વસ્તુઓમાં સોંસરો નદીનો પ્રવાહ એક વખત રસ્તો કરે છે, પછી તે ગમે તેવી અવ્યવસ્થા છતાં પોતાના

મૂળ રસ્તે વહેશે, અને તેના પ્રવાહની દિશા બદલવાના અનેક પ્રયત્નો નિષ્ફળ જશે, તેનું કારણ નદીને પડેલ ટેવજ છે.

તમારા જીવનમાં જે જે ટેવો અનિષ્ટ અને હાનિકારક છે તે ટેવોને છોડવાનો સર્વોત્તમ માર્ગ એજ છે કે નવી કસ્યાણુ કારક ટેવો પાડવી, જેથી જુની ટેવોની જગ્યા સ્થાનના અભાવે પૂરાઈ જશે. કારણ નવી ટેવો પોતાનું યોગ્ય સ્થાન પકડશે અને તે રસ્તે જ્યારે જ્યારે તમારું જીવન ચક્ર ચાલશે ત્યારે ત્યારે તે રસ્તો ઉઠા અને વધારે સ્પષ્ટ થતો જશે અને જુનો રસ્તો આપોઆપ પૂરાઈ જશે. જુની ટેવો પ્રમાણે વર્તવાનું તમને આકર્ષણ થાય ત્યારે જરા જરા અંકુશ રખાતો જશે તો પરિણામે હાંમે વખતે તે ટેવો સંપૂર્ણ રીતે નાશુદ્ધ થશે ઉંઝાં મૂળ નાંખેલ ઝાક જેમ એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ લઈ જવું મુશ્કેલ છે, તેમ પડેલ આદત સુધારવી અગર ફેરવવી મુશ્કેલ છે. પરંતુ યોગ્ય વખતે સર્વ કાંઈ શક્ય છે.

Time, my good friend, will

All that is needful, give.

Gain self reliance and

You have learned to live.

ગમે તેની વૃત્તિ હોય તેને દાખી દે. જો તમે તેમ કરશો અને તે પ્રમાણે કર્યા કરશો, તો તમારી જાતના તમે પોતે માલૂમ થશો. આવી માન્યતા મનમાંજ ન રાખવી તેમજ પરીપેક્ષે પાંડિત્ય બતાવી સતોપ રાખવો ન જોઈએ, પરંતુ યાદ રાખવું કે In idle wishes fools supinely stay, be there a will & wisdom finds a way

જુની ટેવોને કાઢી નવી ટેવો પાડવી એ બેસક અશક્ય જેવું લાગે કારણ અભ્યાસ વગર આપણને એક કામ અતિ મુશ્કેલ જણાય તે કામ મુશ્કેલ નથી, પરંતુ અભ્યાસ કે ટેવ પાડવાની દૃઢતાજ મુશ્કેલ છે. ટેવ પડી એટલે એ કામ સરળતાભાવિક બની જાય છે. પાણીમાં હુબકી મારવી એ બહુજ અશક્ય લાગે. અખણ્યો માણસ કદાચ એમ ધારે કે હું શુંગળાઈ મરીશ અને એમ ધારી જ્યાં સુધી તરતાં અને હુબકી મારતાં નહિ આવડે ત્યાં સુધી પાણીમાં પગ મુકાશ નહિં એમ તે ધરે છે તો આપણે તેને બેવકૂફ કહીશું પરંતુ અમુક ટેવ ખરાબ છે એમ જાણી તેને બદલવા ઇચ્છા છતાં, આપણી ઉમેદ ખર લાવના આપણે દૃઢ નિશ્ચય ન કરીએ તો આવી બેઠરકારી માટે આપણને કાંઈ પણ જોડું જણાતું નથી. આપણે ચોક્કસ સમજાવું જોઈએ કે કાંઈ પણ માનસિક ટેવ તેનાથી સંપૂર્ણ વિરુદ્ધ ટેવ પાડ્યા સિવાય ખસી શકતી નથી. અધિકાર ખસેડ્યા આપણે ગમે તેટલા પ્રયત્ન કરીએ છતાં તે ખસશે નહિં, પરંતુ પ્રકાશ આવતાંજ અધિકાર આપો આપ આદ્યો જશે. મન રૂપી બાબરા બૂનને કાંઈ પણ કામ નહિં મળતાં તે ગમે તે વસ્તુને હાથમાં લઈ પ્રવૃત્તિ-માન થશે અને તે વસ્તુ તમને અનિષ્ટ હશે છતાં પણ ત્યાં સુધી તમે તેને ઐયરકર વસ્તુ હાથમાં નહિ આપો ત્યાં સુધી તે અનિષ્ટ વસ્તુઓમાંજ રમણુ કર્યો કરશે.

(અંપૂર્ણ)

સદ્ગુણી શશી.

(લેખક, શ્રીયુત વેણુવિહારી).

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પ્રકરણ પ મું.

સેજમાં બચી !

માણસને ચિંતા સમાન ખીલે ભયંકર એવો એક પણ બાધિ નથી. અને તે સમયથી વિસ્તારથી વર્ણન કરવાની કંઈ પણ જરૂર જણાતી નથી, કારણ કે અમારા વાંચકશ્રદ્ધમાં એક પણ તેના સપાટામાંથી બચેલો અશક્ય છે. વિનુને આજ બાધિએ પછાડ્યો હતો. આ રોગનાં ખીજક ' શું કરું ' આ શબ્દનો મંત્ર અને પૈસા એ માંત્રીક થઈ પડ્યા હતા. છતર સાધનમાં જ્યારે માંત્રીક પાસે હોય છે તો મંત્ર જલ્દીથી સીદ થાય છે. પણ આ બાળકમાં તેથી વિરૂદ્ધ છે, જે માંત્રીક પાસે ન હોય તોજ આ મંત્ર સીદ થાય છે.

આજે વિનુને, ટાઈના મેસર્સ સ્થિત એન્ડ બ્રાઉન આર્કિટેક્ટ્સ ઈનજનીયર એન્ડ ઈન્ડ્રાક્ટરના સ્થિત સાહેબે પોતાના બંગલે બોલાવ્યો હતો.

માથુને મળી વિનુ જે ઘરમાંથી બાહર મડ્યો તે ઠેક સરદારગૃહમાં ગયો. તે દિવસે આખી રાતમાં તેને મુદ્દલે નિંદ્રા આવી નહિ. પોતાનો હેતુ પૂર્ણ કરવા માટે કોઈ પણ પ્રસિદ્ધ ઈનજનીયરને ત્યાં ઉમેદવારી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ખીજે દિવસે તે સ્થિત અને બ્રાઉન ઈનજનીયરના ફોર્મમાં જઈ સ્થિત સાહેબને મળ્યો. સાહેબ દયાળુ, હોંશિયાર અને સાચાના બેસી હતા.

[વિનુએ સાહેબને પોતાને આવ્યાનું કારણ જણાવ્યું. બે ત્રણ પ્રશ્નો પુછી તેઓ વિનુ પ્રત્યે બોલ્યા, " હું તમારે માટે વિચાર કરીશ, પણ તે પહેલાં મારે તમારી પૂર્ણ ખરી હકીકત જણવી જોઈએ. હાલ તો કામ થયું છે માટે આપ કાલે સાયંકાલે મારા બંગલે આવજો. " એમ કહી તેઓએ પોતાનું વિગ્રીટ કાર્ડ વિનુને આપ્યું.

બંગલે ગયા પછી સાહેબ પોતાને ઉમેદવારીમાં સખશે કે કેમ ? શું થશે ? વિગેરે વિચારમાં વિનુએ તે આખો દિવસ ગાળ્યો. ખગેરે ત્રણ વાગે કપડાં પહેરી તે બહાર નીકળ્યો. પુટપાથ પર એકલોજ ગાંડા જેવો વિનું વિચારમાં ને વિચારમાં ચાલ્યો જતો હતો, પાંચિકના સુમારે તે ગીરગાંમમાં આવ્યો. હવે વખત ન મુમાવતાં સીધા સાહેબના બંગલે જવું એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો અને ઉતાવળે ઉતાવળે ખગલાં ઉપાડ્યા માંડ્યાં.

ગીરગાંમનો રસ્તો, વળી મંધાનો સમય, આવા વખતે રસ્તામાં ગાડી ધોડાં અને મા-

જુલોનો સુંમાર રહેતો નથી. દ્વામ ટંબીનસ આગળ એકમે ઘોડાની ગાડી આંત્રી દાખર થય. ગાડીયો આવતાંજ વિનું એક બાલુએ જઈ ઉભો રહ્યો. કારણ કે ગાડીના કાયમેન-માંના એકે ગાડીપરથી કુદી મારી ગાડીનું બારણું ઉઘાડ્યું જેથી આગળ જવાનો રસ્તો રોકાયો, ગાડીમાંથી એક ચૌદ પંદર વર્ષની બાળા ગાડીમાંથી ઉતરવા લાગી; એવામાં દ્વામના કંડકારે જોયે સીટી મારી, જેથી બંને ઘોડા ચમક્યા અને ધક્કો વાગી ઉતરનાર બાળા લથડી જઈ ગાડીના પૈડા નીચે આવી જવાની તૈયારીમાં હતી પણ સેજમાં બચી ! વિનુએ ઝડપથી તેને પોતાના હાથપરજ બચાવી લીધી. તે નાના પણ પરિણામે લયકર થઈ પડનારા આયકાથી તે સુકોમળ બાળા એટલી તો ગભરાઈ ગઈ કે, તેણે પોતાનું ડોકું વિનુને ખાંધે મુક્યું, આવી સ્થિતિમાં તે સેજવારજ હતી. તેણે પોતાનાં વિશાળ નેત્રા ઉઘાડ્યાં તેની સાથેજ ચાર આંખો મળી. તરતજ તે વિનુના હાથમાંથી મુકત થઈ બાલુપર ખસી ગઈ, અને પોતાને પડતાં બચાવવા બદલ તેનો સવિનય આભાર માની પાસેનાજ બગલામાં મુશી, તે બગલાનાં પગથીયાં ચડી અંદર દાખર થઈ; ત્યાં મુઠી વિનું એટલી ઠસે તે તરફ જોઈ રહ્યો હતો.

હવે વિનુએ આગળ ચાલવા માંડ્યું. તેના પગ પોતાનું ચાલવાનું કાર્ય કરી રહ્યા હતા અને મગજ માત્ર જેમ પહેલાં તેને માટે વિચાર કર્યું હતું તે વાત ધીસારી, ખાળીકા, ગાડીનું એક્સીડન્ટ અને બાળાને જાયમાં લેવી આજ વિચારમાં મશગુલ હતું. અને તેથી સાહેબનો બંગસો આવેસો જોઈ તે તે વિચારમાંથી જાગ્રત થયો. દરમિયાન આગળ આવતાં તેણે પોતાના નામની ચીટી અને સાહેબે આપેલું વિઝીટ કાર્ડ ચપરાસીને આપી અંદર મોકલ્યો.

ચપરાસીએ બહાર આવી વિનુને અંદર દાખર કર્યો. સલામ વગેરે થયા બાદ સિમથ સાહેબે વિનુને પાસેની ખુશીપર બેસવા કહ્યું. જઈ-કાઠની છુટકે છુટકે બાજતો પરથી સાહેબનું હૃદય વિનુ તરફ આકર્ષાયું હતું. તેમણે વિનુને તેની સંધર્મી હરીકત પુનઃ કહેવા જણાવ્યું. વિનુએ પણ પોતાનો સંધર્મો ઇતિહાસ જણાવી પોતાનો આગળ અભ્યાસ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કહી મંલગાવ્યો, તે સંધર્મો એકાચરિને શ્રવણ કરી સાહેબ બોલ્યા “તમે નેડવિમાં ધરની ખરાબ રીતમાત પર પછોડી નાંખવાની ધડીજ જુરી ચાલ છે, જેથી ગુનેહગાર અંધારે રહી પોતાનાં દુષ્ટ કૃત્યો સુખેથી સાધે છે, પણ અમે તો આવા માણસને કાયદામાં આણી યોગ્ય શાસન કરાવીએ છીએ.”

“પણ સાહેબ, ખરું જોતાં મારે તેને કંઈપણ સંધર્મ નથી !”

“હા, તે યોગ્ય છે, પણ તેના પીતાએ સ્વપ્નતોષે તમોને પોતાની અઘી માનમતા આપવા માટે વ્યવસ્થા કરી છે એવું તમોને તેઓએ કહ્યું હતું ને ? તો પછી તેનો યોગ્ય નીવેડો કરવાને શી હરકત છે ?”

“હરકત તો કંઈજ નહિં સાહેબ ! પણ તે વિષય વધારે ચર્ચવા મારી ખુશી નથી; અને જે કાર્યથી મારા પ્રીય પ્રાણુદાતાના નામને કલંક લાગે એવું કંઈપણ કરવા હું ખુશી નથી.”

વિનુનાં આ જેન્ટલ સ્વભાવ માટે સાહેબને મંજૂર હર્ષ થયો, અને તેને દરેક બાન-બતમાં સહાય કરવા તેઓએ મનમાં સંકલ્પ કર્યો. થોડોક સમય વિચાર કરી સાહેબ બોલ્યા “વારું જેવી તમારી મરજી. હવે તમારે શી મરજી છે કે મારે તમારે માટે શું કરવું ?”

“ સાહેબ ! મારી હાલની સ્થિતિપરથી મારા હેતુઓ કેવા ગાંઝાઈ ભરેલા છે તે આપે જાણ્યું હશે. છતાંએ મારી એવી ઇચ્છા છે કે ગમે તેમ કરીને પણ મારે આ પરિણામ તો પાસ કરવીજ ”.

સેજ વિચાર કરી સાહેબ બોલ્યા “ તમારો હેતુ મારા જીવનમાં આવ્યો, પણ તમારી હાલની સ્થિતિપરથી તે તદ્દન અશક્ય લાગે છે; તે વિષે મને એક વિચાર આવ્યો છે જે તમોને તે રૂએ તો ”.

ઉત્સાહપૂર્ણ વિનુએ પુછ્યું “ શો ઉપાય સાહેબ ? ”

“ હજી તમારે ટર્મિયુરી કરવા બે વર્ષો માળવાં પડે તેમ છે, તો એક વર્ષ તમારે સુતારી કામ શિખવું અને એક વર્ષ હું તમોને મારા હાથ નીચે પદ્માન વગેરેની માદિની આપીશ, કેમ તમારી મરજી છે ? ”

“ મરજી છે એમ શા માટે પુછાછો સાહેબ ! પ-જી-સુતારનું કામ ક્યાં શીખવું અને હ-થી-આરો-? ”

“ હ, એટલુંજને ? જે તમો કણુક હોતો કાલથી દસ વાગે આશીસમાં આવતા રહો. એક વાગ્યા સુધી ત્યાંના કામની માદિતી લેઈ પછીના બે કલાક મારા કારખાનામાં કામે જાવ. કાલે હું મીઠીને મીઠી લખી મોકલીશ ”.

સાહેબ, આપનું મુઠ્ઠે પિછાન નથી છતાં હું આપના દયાળુ સ્વભાવનો ધણોજ ફાયદો લેઉં છું ” વિનુ નમ્રતાપૂર્વક બોલ્યો.

“ જે કે તમો મને ઝોળખતા નથી. પણ પેટ્ટીવાળા છકાકાનાં ધણાંખરાં કન્ડ્રાક્ટનાં કામો-શિવાય તેમનો ચોપાટીપરનો જંગલો અને પેડરેડપરનાં સઘળાં કામો-મારાંજ-”.

પ્રકરણ છઠું.

ઉમેદવારી.

મિ. દિમ્પા આગળ ઉમેદવારી કરતાં વિનુને લગભગ છ મહિના પુરા થવા આવ્યા. સુતારનું કામ મુશ્કેલી ભર્યું અને વળી ગલુરીનું અને તેમાં વળી વિનુ જેવા કુમળા વીસ એકવીસ વર્ષના શ્રીમંતાઈમાં ઉછરેલાને તો તે કેવું વસતું લાગતું હશે એની કલ્પનાએ ન થઈ શકે ! છતાં એ વિનુ તે કામ અતિ આનંદ કરતો. આજે વિનુને સ્ટેજ વધારે મહેનત પડી હતી, જેથી તેને કોલેજમાં ગાજેલા દિવસોનું રમણુ થઈ આવ્યું, અને તેથી મનને શાંત કરવા સેજ ચોપાટીપર જવાનું મન થતાં તે કપડાં પહેરી બહાર નિકળ્યો.

ચોપાટીથી હવા ખાઈ પાછા વળનાં મોટાને મળવાની તેની ઇચ્છા થઈ અને તેથી તે તેમના ખંગલામાં ગયો. પહેલ વહેલાં તો તે ગીરજા રોડની ઓરડીમાં ગયો. તેને જોઈ ડોરની ધણોજ આનંદ થયો. પણ જ્યારે તે રોડની તેની મુખ કાંતી જોઈ ત્યારે તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. કારણ કે હવે તેનો મહેરો પહેલાં જેવો પ્રવૃક્ષીત અને સતેજ નહોતો તેણે પુછ્યું “ નાનુંભાઈ તમારો મહેરો આમ કેમ ? શું તાવ આવે છે ? ”

વિનુએ ધર છોડ્યા પછીની સ્થળની વાત કમે કમે રોડની દબી સંભળાવી.

“ તમે આમ સધળા દિવસ મનુર પ્રમાણે મનુરી કરો છો તો તમોને એવો ત્યાં પગાર શો મળે છે ? ”

“ પગાર શાનો હું તો હજુ કામ શિખું છું ? મને તેઓએ ઉમેદવાર તરીકે રાખ્યો, તેજ મોટા ઉપકાર કર્યો છે. ”

“ તો તમારી આધાપીધાની શી વ્યવસ્થા છે ? ”

“ વ્યવસ્થાનું શું પુછે છે ? ‘ગરીબનો બેલી સમ ?’ વારં, પણ તે મોટા સખધી કંઈ વર્ણન કર્યું ? ”

“ પાછુ તમે તેનું નામ લીધું ! જેણે તમોને આવા હાલ બે હાલ કીધા તેનું સ્વખે પણ મોં ન દેતું જેણે તો નામ—” ડોશીએ રીસથી જવાબ દીધો.

“ નહિ, નહિ, ગીરજા એમ ન બોલ. ગમે તેમ હોય પણ તે મને મોટાભાઈ તરીકે છે. એક વખત મને તેના સધળા સમાચાર કહે એટલે મારા મનને શાંતી થશે. મને તેના સમાચાર આ છ માસમાં મુદલે મળ્યા નથી; કેમ મોટા સુખી છેને. ”

“ સુખમાં ન રહેવાને શું થયું ? આપની કમાઇ તાગડધન્ના આલે છે ! હમણાંના રાતના ભાણેજ ઘરમાં રહેતા હોય, પરમ દિવસે શનીવારે—છાટુભાઈને ત્યાં જવસો—”

“ આ વળી છાટુભાઈ કયા ? ”

“ પેલા ગીરગામવાળા પેઢીવાળા. તેમને ત્યાં જવસો હતો, પેઢીવાળાને પેઢીવાળા મળ્યા, પછી પુછવુંજ શું ? ખીજે દિવસે સવારે ત્યારે મોટા ઘેર આવ્યા ત્યારે તૈયારીમાં ગોવિંદ ગાદીમાંથી ઉચ્છી ઉપર મુકી આવ્યો. ”

“ શીવ ! શીવ ! કેવી હાલત !!! વારં, પેઢીનું કામ કેમ આલે છે ? ”

“ હવે પેઢી ને બેઠી, મુકી નેવે ! ધણે ખરો વખત તો ત્યાંજ ગાળે છે. ગોવિંદ કંઈક એવું કહેતો હતો કે, મોટા તેમનાં પુત્રી સાથે લગ્ન કરનાર છે. ”

એવામાં ગોવિંદ આવ્યો, તેની માર્ફત મોટાને એંદેશો મોકલી વિનુ ગીરગામી રત્ન લેઇ બહાર આવ્યો.

નિચેના દિવાનખાતામાં મોટો અને તેનો મુનિમ સુખલાલ બેઠા હતા. વિનુને જોતાંજ સુખલાલે તેને ઉત્થાપન આપ્યું. કારણ કે તેનો વિનુ પ્રત્યે ધણજા ઉંચા દરજ્જાનો અભિ-આય હતો. તે તેને માધુ કરતાં વધારે સ્હાતો હતો. વિનુને જોતાંજ માધુના સ્હેરાપર કંઈક તકાવત પડ્યો.

એમકરજા પુછ્યા પછી “ તું હવે શો ધંધો કરે છે ” એવું માધુએ પુછ્યું.

“ સ્મિથ અને બ્રાઉન કંપનીમાં ઉમેદવારી કરું છું ” એવો સરસ અને સાદો જવાબ વિનુએ દીધો.

“ પગાર શો ? ”

“ ઉમેદવારીમાં પગાર મળતો નથી; ફક્ત તેઓએ કામ શિખવું—”

“ શું પગાર કંઈજ નહિ ? તો તો તારી આ જીન પગારી નોકરી અને આ રીતે આપનું નામ અમર—”

“ પણ મોટા, કામ શિખવા માટે પિલા અહણ કરવા નિમિત્ત ઉમેદવારી કરવાથી

‘બાપુને કંઈજ બુધ્ધિ નહિ કે ? મને તેની પણ વિદ્યા છે. પૈસાં ભરી ભજવાથી બુધ્ધિ અને ઉમેદવારી કરી વિદ્યા મેળવવાથી શું દુખજી લાગે કે ?’

“ ગાંડા વિદ્યા વિદ્યા શું કરી રહ્યો છે. મારું કંઈ મન. આપણા ધર્મા જેવો ખીજે એકે સાચે રાજગાર નથી. જો તું પેટીમાં લેડાર્થ અને ધ્યાનથી કામ લે તો મને પણ ખીજા કેટલાક નવા ઉદ્યોગો કરવા મુજબ. ગયા માસમાં સેજ હું આગસાથે તો એકદમ સાત હજારને ઘેર ખેડી. કેમ—તારી મરજી છે ? ”

“ નારે ભાઈ, મારું જે ચાલે છે તેજ ઠીક છે. ” આટલું બોલી વિનુએ રમ લીધી.

“ ઠીક ત્યારે પધારો—એમાં તારો શો વાંક. મુજમાં ખીજજ દહકું—”

આ મોટાના મુખમાંના મુક્તાફો સાંભળવા વિનું હાજર નહોતો.

“ જોયુંને મુખસાત્ત, મારેજ કંઈકું કે એક વખત મનપર લ્યો. ” માધુ બોલ્યો.

“ મોટાભાઈ સાંભળો, આ આટલાજ કૃત્યથી આજ મુખીના મારા આપની આ ધર પ્રત્યેની વીસ વર્ષની વફાદારીપર પાણી ફરી વળશે. હું તમારે પાથે લાગુ છું, તમે આ બાળતમાં મને ક્ષમા કરો. આપે મારાપર ભરેલો રાખી જે વાત કહી તે વાત ‘વાચર પંદ્ર દિવાકરો’ ખીજતને કાને જશે નહિ. તે માટે લ્યો આ વચન આપું છું. ”

“ મારી એક વાત સાંભળો. બાપુએ પેટું વીસ તમારી પાસેથીજ લખાવ્યું હતુંને ? ”

“ હા જી. ”

“ તો પછી તમે શા માટે કરો છો ? મને તેની એક નકલ કરી આપો. ફક્ત તેમાંના વિનુના દફનાં શબ્દો કાઢી નાંખજ, એટલે ચલું ? ”

“ હા, તે હું સમજ્યો; પણ મને આપ આ ખાડામાં ન ઉતારો તો ધણું સારું. તે શિયાળ જોઈએ તે માગો. હું મારું સિર પણ આપવા તૈયાર છું. ”

“ તમે આટલા શા માટે કરો છો તેજ હું સમજી શકતો નથી. તે વીસ તો મેં મારા આ હાથે કપારનુંએ ફાડી નાંખ્યું છે અને તે શિયાળ (પાંચ આંગળીયો દેખાડી) આટલું તમને બક્ષીસ. હવે ના ન પાડના, અને એમાં છે શું ? વિનુનો એમાં શો અંગે છે. કેવળ બાપુએ તેને પાસે રાખ્યો હતો એટલેજ અંગે. ”

“ પાસે રાખ્યો હતો ખરો પણ બાપુનો તેનાપર કેટલો બધો સ્નેહ હતો ? વીસ ક્યો પછી તેમના નામપર કચેલી છરેટનો મેં ફેજ સરવાળો કર્યો તો તે પોણાસાથ ઘણો તેટલી આપના ભાગમાં પણ આવી નથી. તે શું આપ નથી જાણના ? ”

“ હા, મારેજ તો કંઈકું કે, (પાંચ પાંચ આંગળી દેખાડી) આટલું કામ કરો. ”

કહેવત છે કે ‘કનક જોઈ મુનીવર પણ ચલે’ તેમ મુખસાત્તના મનપર પાંચ આંગળીની મેસમેરીકમનો પ્રયોગ લાગુ પડ્યો, ‘જર ચાહેશે કર’ ધન્ય છે તને ! તારા સપટામાં ન ચડે એવો નર મગયોજ મુશકેલ. પાંચ હજાર ! અને તે ફક્ત એક નકલ કરી આપવા માટે. આખી જીંદગી મરેનત કરનાં પણ ન જાગે તેટલી રકમ ફક્ત એક નકલ કરી આપવાથી મને તો મન શા માટે ના વળે !

પ્રકરણ ૭ મું.

આપે મને આભારી કીધી છે.

“ વિનુ, તમે ખુદ જઈને આટલું કામ કરી આવો. કાલે રવીવાર છે. મને જવાને વખત નહિં મળે. તમે પાસેજ રહો છો, અને વળી આ જ્ઞાન તમે કાઢ્યો છે માટે તમે તે શેઠ સાહેબને સારી રીતે સમજાવી શકશો.” સ્મિથ સાહેબ વિનુના ટેબલ પાસે આવીને બોલ્યા.

આજે સવારથી વિનુ આનંદમાંજ હતો. કારણ કે આજે તેને એકદમ ચાર માસનો પગાર મળ્યો હતો. વિનુ સુતારનું કામ શીખી રહ્યો હતો અને હવે તો ચાર માસ સાહેબના હાથ નિચે જ્ઞાન કરવાની માહિતી મેળવતો હતો. થોડાજ દિવસોમાં તેણે પોતાના સદ્ગુણે સ્મિથ સાહેબને વશ કરી લીધા હતા. હમણાંના સ્મિથ સાહેબના ભાગીયા સીક હોવાથી કાપકજ દિવસ હોશિસમાં આવતા હતા. જેથી સ્મિથ સાહેબ પર કામનો ધણેજ બોલો પડતો પણ વિનુ તે ભેખની કામની માહિતી મેળવી સ્મિથ સાહેબને ધણીજ મદત કરતો. વિનુની આ હુશિયારી જોઈ સાહેબે તેને પગારના પેટામાં મહેર નજરથી એકદમ બંધો રૂપિયા આપ્યા.

આ રૂપિયા મળવાથી વિનુને એક તો આનંદ થયોજ હતો, પણ તેમાં વળ પોતે કાઢ્યો જ્ઞાન કંઈ પણ બૂધ વીના પાસ થઈ સાહેબને ગમ્યો, તે માટે તેને વધારે આનંદ થયો. આ આનંદમાંજ જ્ઞાનનું પડીકું લેઈ વિનુ ગપોરે ત્રણ વાગે ઘેર જવા નિકળ્યો.

ગીરગામમાં ટ્રેનમાંથી ઉતરતાં તેનું લક્ષ હાથમાંના પડીકાપર લખેલા ‘ સ. મોહનરાય પેઢીવાળા ’ આ અક્ષરોપર પડ્યું. તેની સાથેજ તે તાબુજ બંધો. કારણ કે મોહનરાય પેઢીવાળાનું તેણે ઘણી વખત નામ સાંભળ્યું હતું. પણ તેમની ખુદ મુલાકાત થઈ નહોતી. મોહનરાય પેઢીવાળાને ત્યાં હમણાંના મોટા ભાઈ ઘણી વખત આવ જ કરે છે અને તેમની પુત્રી સાથે લગ્ન કરવાનો તેમનો હસદો છે વિગેરે સાંભળેલી વાતના વિચાર તરંગો તેના મનમાં ઉઠવા લાગ્યા. એવામાં તેની નજર બીજે ટાંગેલા પાટીયાપર પડી, તેની સાથેજ તે ખમચાઈને ઉભો રહ્યો અને ગાંડની માફક તે પાટીયાપરના અક્ષરો તરફ જોવા લાગ્યો.

એક વર્ષ ઉપર એક બાલીકાને પોતે એકસીડન્ટમાંથી બચાવી અને તે બાલીકા આજ ગંગામાં ગઈ એ વાતનું તેને સ્મરણ થઈ આવ્યું અને તેથી તે શુચવાયા જેવો લાગ્યો. મોહનરાય પેઢીવાળાની તો તે પુત્રી નહીં હોય ! તેનીજ સાથે મોટાને લગ્ન કરવાનો વિચાર તો નહિં હોય ! અથવા તો તે વખતે કાઈ બીજો ઇસમ આ ગંગામાં સ્નેહો દર્શો ! આવા આવા વિચારોએ વિનુનું મગજ લખાવવા માંડ્યું. અંતે પોતાનેજ ગાંડ જેવો રસ્તાપર ઉભો થઈ રહ્યાની શરમ આવી તે કમ્પાઉન્ડમાં પેટા.

ગેટપરના રામોશીએ તેને અંદર દાખલ કર્યો. મોહનરાય કપડાં પહેરી બાહર જવાની તૈયારીમાં હતા. વિનુએ પોતાનું આવવાનું કારણ જણાવતાં મોહનરાય બોલ્યા “ મેં ખાતું હતું કે હજી જ્ઞાન કંઈ પંદરેક દિવસ સોરા તૈયાર નહિં થાય, પણ તમેજ તો જસ-દીજ આપ્યોને શું ! હવે તમે એમ કરો. આ જ્ઞાન લેઈને ઉપરના દિવાનખાનામાં જવ. ત્યાં મારી દીકરી છે. તેને માટેજ તે ગંગા બાંધવાનો છે અને તેના કહેવા પ્રમાણેજ જ્ઞાન કરવાનો સ્મિથ સાહેબને જણાવ્યો હતો. માટે તે તેનેજ દેખાશે—” એમ કહી વિનુને ઉપર લેઈ જવા નોકરને કહ્યું અને પોતે બાહર જવા માટે ઉઠ્યા.

તોફરે ઉપર ગયા પછી વિનુને એક મોટા દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાં એક બારી આગળ અનુપમ લાવણ્યવાળી મુમારે-એલેક વર્ષની એક બાળા ભરત ભરતી બેસી હતી. રેશમને પથુ કારાણે મુકે એવા મુંવાળા કાળા ભરત જેવા વાળ તેના ગાલપર, હાથપર અને પીઠપર છુટા વીખરાયેલા હતા. તે મુખમુદ્રા ધણીજ નમસ્કાય દીસતી હતી, ભરતે જાણે ચીતરેલીજ ન હોય એવી દીસતી જેથી તે બાળાને જોનારને કાણમાં એમજ ભાસ થતો કે આજે આપણી સામે દેખાય છે તે કોઈ કુશળ ચીત્રકારનું ચિત્રજ છે. આવી આ ભરતથી તેના રક્તવર્ણ મુખકમળને ધણીજ શોભા આપી રહી હતી. તેના હોઠ જાણે પ્રવાળાંજ ન હોય એવી લાલાશ ભારી રહ્યા હતા અને વિનુ અંદર દાખલ થતાંજ તેનું હસ અધરપર ગયું તે સહેજ જ હતું. તેના હરત ગૌરવર્ણ હોય તેમાં બધે મુગર્ણ કંઈજો ધણીજ શોભા આપી રહ્યાં હતાં. કંઈથી ઉત્તર રતનો મુધી એક મોતીની શેર મુકી રહી હતી. વિનુ ! વિનુ ! ! હંસીયાર ! ! ! તું એક નિરાશીત ઉછેરેલો માણસ છે. તે યુવતી તરફ, તે બાળા તરફ, તે કુમારી કન્યા તરફ બારીકાંબી સપ્રેમ દ્રષ્ટે નિહાળીશ નહિ. પણ માને છે ક્યાં ! આજ મુધી તને જે મનોવિકારની કલ્પનાએ નહોતી તે રનેહાંકુર તેના હૃદયમાં પ્રાપ્ત થયેલો હોવાથી જુઓ તેને રોમાંચ થયું.

તે બાલીકા પાસે એક નહાતું કુતરું ભરાતા ભરત કામ તરફ જોતું નીચે જાંઝમખર બેઠું હતું. પગમાં સાંભળી તે તરણીએ ઉંચું જોયું. ત્યાં વિનુ અને તેની ચારે આંખો મળી અને તેની મુખાદૃતીપર સ્નેહ દરક પડ્યો.

પોતાના હાથમાંનું તે ભરત કામ પેટીમાં મુકી તે તરણી ઉઠી અને પાસેની ખુરસીપર વિનુને બેસવાનું કહ્યું. વિનુએ પોતાના હાથમાંનું તે ખાનનું ચુંછણું છોડી રાઉન્ડ ટેબલપર પાથયું. બંગલાના કંખાઉડમાં દાખલ થયો ત્યારથી વિનુ ઘોટાળામાં પડ્યો હતો. જે તરણીને પોતે એક વખતે એકસીડન્ટમાંથી પડનાં પડતાં બચાવવા બાધમાં લીધી હતી, તેનેજ આજે પોતાની સામે ઉભી રહેલી જોઈ આ પોતે સ્વપ્નજ અનુભવતો હોય એવો ભાસ થયો. પણ એવામાં તે તરણીએ “ બાપાજી ક્યાં છે ? ” એમ તોફરને પુછ્યું તે શબ્દ સાંભળી આ સ્વપ્ન સંદિમાંથી વિનુ જાગૃત થયો.

“ બાપાજી ફરવા ગયા. ” તોફરે જવાબ દીધો.

તરણી વિનુ તરફ વળી બોલી. “ એક સમયે આપે મને, ગાડીના એકસીડન્ટમાંથી બચાવી હતી તે આપને સ્મરણજ હશે નહિ થાકે ? ”

“ હા, હા—પણ આપને હજી તે પ્રશ્નની સ્મૃતિ છે ? ” વિનુ બોલ્યો.

“ સ્મૃતિ ! અને તે મારાથી વીસરાય ! ! હું કંઈ એવી કૃતદન નથી ! ” તરણીએ વિસદાણુ અવાજમાં પ્રયુક્તર દિધો. આ તેના ઉત્તરે વિનુને નિંદનર કર્યો, તે તરણી આગળ બોલી.

“ તે સમયની સ્મૃતિ થતાં હું તદન નાઉબેદ થતી. કારણ કે તે સમયે બીકને લીધે આપનો માનવો જોઈએ તેટલો આભાર વ્યક્ત કર્યો નહોતો. તે વ્યક્ત કરવાનો આજે સમય ઈશ કૃપાએ પ્રાપ્ત થયો છે. આપે તે દિવસે ફરેલા ઉપકારનો બદલો હું કાંઈ રીતે વાળી શકું તેમ નથી, તોપણ આપે મને આભારી કીધી છે.

આ તેના સુવર્તન બદલ વિનુને તેના પ્રત્યે વિશ્વશ્રદ્ધા આદર ઉત્પન્ન થયો. વિનુએ આ જોડો ખાન દેખાડ્યો. તે તેને પસંદ પડ્યો, અને તે ખાન વિનુએજ કાઢ્યો છે એનું ત્યારે તેણે જાણ્યું ત્યારે તો તેને ધણીજ આનંદ થયો.

જ્ઞાન સમગ્રવી રહ્યા પછી વિનુએ જવા માટે રાગ ભાગી ત્યારે, તેણે થોડા સમય બેસવાનો આગ્રહ કરી પોતે બાહર આવી અને થોડાજ વખતમાં તે એક ચાહતો આવેલાવી તે તેણે ટેબલ પર મુક્યો. વિનુને ચાહ લેવા આગ્રહ કર્યો. આ તેના સાલસ વર્તનથી વિનુને ધણેજ હર્ષ થયો. ચાહ પીતાં પીતાં તેણે વિનુને નામ પુછ્યું.

નામ સાંભળતાંજ તે બોલી “ શું આપ માધવરાય પેદીવાળાના ભાઈ થાવ ? ”
“ હા છ.”

પ્રકરણ ૮ મું.

છાટુભાઈ.

ગયા પ્રકરણમાં મોહનરાય પેદીવાળાનું નામ આવી ગયું છે. તે હવે વાચકજીને તેમની પૂર્ણ પીછાન કરી આપવી આ સ્થળે અયોગ્ય ગણાયો નહિ. છાટુભાઈ પેદી પ્રમાણેજ આ પણ એક ગયર પેદી હતી. મોહનરાય ચાલુ દશકામાં ડીકજ નામાંકિત થતા ચાલ્યા હતા. મદ્રાસની એક નામાંકિત બેંકમાં તેમણે બે ત્રણ લાખ રૂપિયા રોક્યા છે એની લોક વાચક છે અને તે સાચું મુદ્દા હશે. મોહનરાયની (છાટુભાઈની) ઉમ્મર લગભગ ગાળીસ બેતાળીસની હશે. તેમનાં પ્રથમ પતિન ચાહગીરી તરીકે એક પુત્રી મુરી સ્વર્ગે સિધાવ્યાં હતાં. તેનાજ સંબંધે પાછલા પ્રકરણમાં થોડું ઘણું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તેનું નામ શશી હતું. છાટુભાઈની પ્રથમ પતિન શશીને બાર વર્ષની વયેજ તથ ગયા, ત્યાર પછી સ્નેહી સંબંધીયોના અતિ આગ્રહે તેમણે ફરીથી લગ્ન કર્યાં. સાવકી અને શશીના વયમાં ફકત ચારેક વર્ષનું અંતર હતું. શશીનાં માતૃશ્રીએ તેને બાળપણમાં ઘણું મુશિક્ષણ આપેલું હતું. હાથ તે ચંદ્રારમજી હાઈસ્કુલમાં ઇંગ્લીશ સીક્સ સ્ટેન્ડર્ડમાં હતી.

છાટુભાઈ પૂર્ણ સુધારક હતા, પણ તે સુધારે અયોગ્ય નહોતો. તેઓએ શશીને ગાયન, વાદ અને ચિત્રકલાનું શિક્ષણ આપવા માટે જુદા જુદા માસ્તરો રાખ્યા હતા; અને આ તેનો અભ્યાસ હવે લગભગ પુરો પણ થવા આવ્યો હતો. શશીની સાવકી કોનો સ્વભાવ સેજ અભિમાની હતો, અને તેમને નવીન દેશનનાં નખરાં ઘણાં ગમતાં. શશીના આગળ વધતા અભ્યાસ માટે તેઓ તેના મનમાં ને મનમાં સ્હેજ દ્વેષ પણ કરતાં. પણ સરળ સ્વભાવની શશી પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણેજ તે વર્તતી. પોતાની સાવકી માના તીવ્રસ્કાર પૂર્ણ હિંગારો ને કે તે ઘણી વખત સાંભળતી તો પણ તે તરફ તે મુરતે ધ્યાન દેતી નહિ; એટલુંજ નહિ તો તે સંબંધે તે માફ પણ લગાડતી નહિ.

સવારનો પહોર હતો. નીચેના દિવાનખાનામાં ચહા પીનાં પીનાં છાટુભાઈ બોલ્યા “ કેમ શશી! પછી પેલો જ્ઞાન તને રૂચ્યો કે ? ”

“ હાજી—પહેલાં વહેલાં. તો તેને જોઈને મને એમ થયું કે, આમાં મને સમગ્રજી નહિ પડે, પણ બ્યારે વિનુએ તેને ઉઘાડી મારા આગળ મુક્યો, ત્યારે એકાદી સહેલી ભાવામાં લખેલા પુસ્તક પ્રમાણે હું તેને કળી ગય.”

“ પણ વિનુ કેણુ ? ”

“ તેઓ માધુના ભાઈ થાવ! શું તમો નથી જોળખતા ? ”

“ માધુભાઈ પેઢીવાળાના ભાઈ યાચ? નારે ના, તે કાંઈ માધુભાઈના ભાઈ નથી. અરમ દિવસેજ તેના સંબંધે માધુભાઈ મને કહેતા હતા કે તે કંઈ તેમનો ભાઈ નથી.”

“ તો પછી?—પણ આપણું છકાકા એમ નહોતા કહેતા કે મારા બીજા છોકરા પુત્રાની કાલેજમાં છે?”

“ હા, પણ તે કંઈ તેમનો ખરા છોકરા ન હોય, છકાકાએ તેને માઆપ કાંઈ ન હોવાથી પોપતા હતા, પણ હમણા છકાકાની દેવાલીમાં તે પોતાના ખરા યુદ્ધ પ્રકાશવા લાગ્યો જેથી માધુભાઈએ તેને ઘરમાંથી કાઢી મુક્યો છે.”

“ પણ આપણું તેમની વર્તણૂક પરથી—”

“ શશી સાંભળ, તારે તેની સાથે યાદા સંબંધમાં આવતું એ મને કાંઈ કીક લાગતું નથી. પ્લાન લેખને તેને તારી પાસે મોકલ્યો એજ મેં પહેલી જૂઠું કરી છે. તું તેની સાથે વાતોચીતો કરે એ કંઈ માધુભાઈને ગમશે નહિ.”

“ કેમ વાંદ? માધુના ગમવા ન રચવા સાથે મારે શું કરવાનું છે! આપણ, તે જ્યારે પ્લાન લેખને આપ્યા હતા ત્યારે ત્યારની તેમની વર્તણૂક પરથી તેઓના સારણોનું મેં પરિશિલન કર્યું અને તે સિવાય તેઓનો મારા પર ન વાળી શકાય તેવો ઉપકાર થયો છે.”

“ બદલો ન વળાય એવો ઉપકાર?”

“ હાજી શદ્દો ન વળાય તેજાજ ઉપકાર.” શશીએ નિશ્ચયાત્મક જવાબ આપ્યો. “ જોઈ સાક્ષ ગાંડીના એકરીડમાંથી મને જે પુરમે ગયાથી એવું જે કહેવામાં આવ્યું હતું તે બીજું કાંઈ નહિ પણ વિનુજ હતા તેઓએ જે. તે સમયે મોગ્ય સમય, મુચકતા ન વાપરી હોત તો આજના દિવસો જોવા હું પામત નહિ. શું એ વાતની તમેને ખબર નથી?”

“ હા, તે હું જાણું છું. પણ દવે પછી તું તેની સાથે સંબંધ ન રાખે તેજી ઉત્તમ છે.” એમાં નહીં હાથમાં ચલાતો કપ લઈ આવ્યાં અને છાત્રભાઈના પડને બંધ બેસાડી. શશીએ પોતાનો ચહા પી, ટેબલ પર પડેલું એક પુસ્તક લઈ, આરી પાસે બેઠી બેઠક લીધી.

“ વિનું સાથેના પરિચયમાં આવતાં માધુને માધુ લાંગવાનું શું કારણ” તેનું શું સ્વસ્થ હશે તે કેમે કર્યું શશીના પ્લાનમાં નજ આંધું. અંતે એવાજ વિચાર પર આવી કે માધુને સમક્ષ પુછીને ખુલાસો કરી લેયું. કંઈક નહીં વાતો જાણવામાં આવતાં જ્યાં મુધી તેનો ખુલાસો ન થાય ત્યાં મુધી શશીને એનું પડનું નહિ એવો તેનો સંભાવ હતો.

આનો સ્વભાવ કેવળ શશીનાજ હતો એમ કંઈ નથી, ગમે તેવા પ્રકારની શંકા ઉત્પન્ન થતાં પછી ખરી હો અગર ખોટી, લગી હો ચા જુરી, તેના નિકાસે ક્યાં સિવાય સ્ત્રી જાતીને કંપ વળતો નથી. પછી તે શંકાનું સમાધાન થવા માટે પોતાનું, પોતાના સગાં સહોદર અગર પુત્ર પોતાનાં વહાલાનું નુકશાન થવાનો સંભવ હોય તોપણ તે સંસારથી પિશાચ આગળ અગાધાનું કંઈજ ચાલતું નથી. આમ છે તો પછી શશી ભલેને લજ્જી હો તો સ્ત્રી સ્વભાવને અનુસરતું શંકાનું વેલુ લાગે એમાં કંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી!

“ ઉપર પ્રમાણેનો પ્રત્યક્ષ માધુ સાથે ખુલાસો કરવાનો મનમાં સંકેપ કરી શશીએ જેવું પુસ્તક ઉઘાડ્યું કે તરતજ તેના હૃદયમાં વિનુની વિનયપૂર્ણ રમ્ય મૂર્તિ ખડી થઈ.

અપૂર્ણ.

વિચારત્નમાળા.

પ્રિયમંધુ ! તમે હાલ સુખી છો કે દુઃખી? કોઈ છો કે આનંદી? શું તમને આ જગત પ્રત્યે, જગતના અન્ય મનુષ્યો પ્રત્યે તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે? તમને તમારા કાર્યમાં વિજય ન મળવાથી અથવા તો તમારું ધારેલું કાર્ય સિદ્ધ ન થવાથી અસંતોષ થાય છે? તમે નોકરીમાં હો અને તેમાં તમને પ્રમોશન ન મળતાં, અથવા તો તમે જે વેપાર કે કાંઈ અન્ય ઉદ્યોગ કરતા હો તો તેમાં નિષ્ફળતા મળવાથી નિરાશ થયા છો? આવી રીતે જે તમો કોઈપણ કારણથી નિરાશ થયા હો તો ઉઠો, જાગ્રત થાવ, અને તે નિરાશાના કારણને શોધી કાઢવા કડી કરી પ્રયત્ન કરો. શું તમને તેનું કારણ જણાતું નથી જે ન જણાતું હોય તો સાંભળો, તેનું મૂળ કારણ તમે ધોતેજ છો. તમારાં તેવા વર્તનથીજ તમને તેનું ફળ મળેલું છે. તે વર્તનને ફેરવો, અને વર્તનને ફેરવવા માટે હાલ તમારામાં જે જે વિચારો આવતા હોય તેને શુદ્ધ વિચારમાં બદલી નાંખો.

× × × × ×
તમે દુઃખ ભોગવવા માટે જન્મેલા નથી પણ સુખના અધિકારી છો, સુખ તમને મળે તેવા હેતુથીજ તમારો જન્મ થયો છે. તમારે જે કરવાનું છે તે માત્ર એટલુંજ કે તમને બેટવા તૈયાર થઈ રહેલા સુખને ગ્રહણ કરવાને તૈયાર થઈ રહેવું અને વચ્ચે જે જે અંતરાય નડતા હોય તેનો ત્યાગ કરવો. જે આ પ્રમાણે તમને સુખ મળવામાં જે જે અંતરાય નડતા હોય તેનો ત્યાગ કરી તમે સુખને બેટવાને માટે તૈયાર થઈ રહો છો તો સુખ તમારા ચરણોમાં રેશાય છે, એ નિર્વિવાદ છે.

× × × × ×
મનુષ્ય એ વાસ્તવરૂપે સુખસ્વરૂપજ છે. દુઃખનો તેનામાં દેવળ અભાવજ છે. દુઃખ તે પોતે પોતાની મેળેજ ઉપજાવી લે છે. અને આવી મળનાર સુખનો ત્યાગ કરે છે. તમારા વિરોધી વિચારોજ તમને દુઃખ આપનાર છે. તમારા શુદ્ધ વિચારોજ તમને સુખ આપનાર છે. તમને જે દુઃખનો અનુભવ થતો હોય તો તમારે એતવાનું છે અને તમારામાં રહેલા અશુભ વિચારોને ખૂંછે ખોચરેથી પકડીને દુર કરી તેના સ્થાને શુદ્ધ વિચારોનું સ્થાપન કરવું જોઈએ, અને જ્યાં શુભ વિચારોનો તમારામાં પ્રવેશ થયો કે તે સાથે સુખ, શાંતિ અને આનંદનો પણ તમારા ધરમાં વાસ થયો એમ સમજજો.

× × × × ×
તમારે દુઃખમાં રગડાવાનું નથી પણ સુખના શિખરે પહોંચવાનું છે. આ કાર્ય તમારૂં જીવી શકે તેવું છે. માત્ર પ્રયત્ન કરવાનોજ આગ્રહ છે. તમે જ્યાંથી સુખને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરશો ત્યાંથીજ તમારામાં પ્રયત્ન કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે.

× × × × ×
તમે હાલ જેવી સ્થિતિમાં હશે તેવી સ્થિતિમાં તમારે તમારા આશાવ્યવસ્થા પ્રવર્તનોનો ત્યાગ કરી માત્ર એકજ દિશા તરફ વહન કરવાનું હોય છે, અને જ્યાં પ્રયત્નનો આરંભ કરવા માંડ્યો ત્યારથી તે તેનું યોગ્ય પરિણામ જ્યાંસુધી તમને ન જણાય ત્યાંસુધી યોગ્ય સાધવાનતા રાખીને પ્રયત્નને ચાલુજ રાખવો. અને આ પ્રમાણે જે તમે યોગ્ય સાધ-

ધાનીથી આ પ્રયત્નને કરતા રહેજો તો તમારા દુઃખો વિશાદ જશે અને સુખના શિખરે જઈ પહોંચશો.

આ પ્રયત્નમાં તમારે તમારા આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તમારાં પોતાનાં ગુણ સામર્થ્યોને તમાશમાં પ્રકાશ કરાવવાનાં છે. આ સામર્થ્યો તમારાંજ છે. તેના ઉપર તમારું સામ્રાજ્ય છે, અને તમે તેને પ્રકટ કરવાને અધિકારી છો. માત્ર કરવાનું એ છે કે તે હાથ ને જગ્યાએ છે સાંધી તેનો શોધ કરી તમારે પ્રદર્શ કરવાનું છે.

મનુષ્યમાત્ર સમજે છે કે તે જીવ નથી પણ શીવ છે. પરંતુ પોતાના શીવત્વનો અનુભવ કરવાને માટે તે કાંઈ પ્રયત્ન કરતા નથી. તેમજે જાણ્યું છે ધણું, વાંચ્યું છે ધણું, અને સાંભળ્યું છે ધણું, હવે માત્ર કરવાનું એકજ છે અને તે એ કે જાણ્યું, વાંચ્યું કે સાંભળ્યું સર્વનો અનુભવ કરવાને માટે પ્રયત્ન કરવાનોજ બાકી છે. શાસ્ત્રમાં વાંચ્યું કે તમે જીવ નથી પણ આત્મસ્વરૂપ છો, અને આત્મામાં અનેક સામર્થ્યો ભરેલાં છે. પરંતુ તેનો અનુભવ કરવાને માટે કોઈ વિરક્તજ પ્રયત્ન કરવા માટે છે. પ્રયત્ન કરનારને સર્વ સિદ્ધ થાય છે.

પ્રયત્ન કરનારા પણ નિઃશ્વજતાને મેળવે છે તેનું માત્ર એકજ કારણ છે અને તે એ કે પ્રયત્નમાં જે યથાર્થ સાવધાનતા ચખતી જોઈએ તે સખતા નથી, અને વારંવાર ગોથાં ખાય છે.

વાતો કરવાથી કોઈપણ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. તમે દુઃખી હો તો તેનું કારણ તમેજ છો. દુઃખને દુર કરી તેને સ્થાને સુખનો અનુભવ કરવા તમારે પ્રયત્ન કરવાનો છે. ઘણા માણસો માર્ગને જાણે છે, પણ તે માર્ગે જ્યાં સુધી તે વળતા નથી ત્યાં સુધી તેમનાથી કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. જાણેલા માર્ગે પ્રયાણ કરતું એટલે જાણેલા, ઉપાગોને સુખથી ખોટી બતાવવા કરતાં પ્રયત્નમાં ઉતારવા એજ કળને અર્પનાર છે.

આજે ધણેભાગે ઘણા મનુષ્યોને દુઃખની વાતો કરતાં આપણે જોઈએ છીએ, પણ તેમાંના થોડા વિરક્તજ તે દુઃખનો ત્યાગ કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. આજે જ્યાં ત્યાં ટોળેટોળાં વાતો કરનારા મળી આવશે પણ તે વાતોને પોતાના પ્રયત્નમાં ઉતારનારા તો કોઈ વિરક્તજ જડી આવશે, અને જ્યાં સુધી જાણેલી વાતને આચારમાં સુક્તાં આપણે મનુષ્યોના ઘણા ભાગને જોતા નથી ત્યાં સુધી તેમને માટે દુઃખ તો લખાવણુંજ રહે છે.

શાસ્ત્રો, પુરાણો અને વેદોની વાતો કરનારા ઘણા વેદીઆ મળે છે, પણ તેમાંના થોડાજ તેમાંની વાતોને પોતાના વર્તનમાં ઉતારી મહાપુરુષ થયેલા જણાશે. ભાષા શાસ્ત્રીઓના વાદવિવાદોનાં થોથે થોથાં નીકળેનાં ઘણાં દૃષ્ટિએ પડે છે. ‘અ’ ને સ્થળે ‘હ’ લખવો એ શુદ્ધ છે, અને ‘હ’ ને સ્થળે ‘અ’ લખવો એ અશુદ્ધ છે. આને માટે પાનનિ પાનાં ભરતારા સાહિત્યના ઉપાસકોમાં પોતાની ગણતરી કરાવનારા ઘણા મળી આવશે પરંતુ તેજ ભાષાનો પ્રચાર કરી તેવડે મનુષ્ય જીવનને ઉચ્ચ પકિતએ સ્થાપનાર તો કોઈ વિરક્તજ મળી આવશે.

મનુષ્ય પોતાના સમગ્ર દુઃખોનો અંત લાવી સુખ, શાંતિ અને આનંદનો અનુભવ કરે તે માટે માત્ર એકજ ઉપાય છે, અને તે એ કે જન્યું હોય તે આચારમાં મુકવું. જ્યાં સુધી જાણેલું આચારમાં મુકવામાં આવતું નથી ત્યાં સુધી તે સુખને આપનાર નિવડતું નથી. મણા જાણે છે કે અશુભ વિચારો દુઃખને ઉત્પન્ન કરે છે છતાં પણ તેઓ તે વાન જન્ય પડી તેને આચારમાં ઉતારી પોતાના અશુભ વિચારોનો ત્યાગ કરી તેની જગ્યાએ શુભ વચારને સેવતા ધણાજ થોડા મળી આવે છે. અને જ્યાં સુધી તે આચારમાં મુકી શકતા નથી ત્યાં સુધી તેનું ક્ષણ પણ તેમને મળતું નથી.

વિચારને ઉત્પન્ન કરનાર મન છે. મન એ જીજ છે. તે જ્યાં વિચારનું સેવન કરે છે તેવા ક્ષણે અનુભવે છે. વિચાર પ્રમાણેજ આચાર હોય છે, અને આચાર પ્રમાણેજ ક્ષણ મળે છે. જો સારા ક્ષણે મેળવવું હોય તો સારાં કૃત્યો કરવાં, અને સારાં કૃત્યો કરવાને માટે સારા વિચારો કરવા, અને સારા વિચારો કરવાને માટે મનને નિર્મળ બનાવવું, એ સુખને ઇચ્છનાર દરેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

x x x x x x

તમે ગમે તેવી આર્થિક સંપત્તિવાળા હો તોપણ ખરું સુખ તો મન નિર્મળ હોય છે તોજ મળે છે. જ્યાં સુધી મન નિર્મળ હોતું નથી ત્યાં સુધી ગમે તેટલું દ્રવ્ય પ્રાપ્ત હોય છતાં પણ સુખનો એક જરા સરખો પણ અનુભવ થતો નથી. ધન, સત્તા કે વ્યવહારિક પદાર્થો પ્રાપ્ત હોવા છતાં પણ જેનું મન નિર્મળ હોતું નથી તેઓને સુખનો અનુભવ થતો નથી, અને જેનું મન નિર્મળ હોય છે તેમને તેવા વ્યવહારિક પદાર્થો પ્રાપ્ત નહિ હોવા છતાં પણ સુખનોજ અનુભવ થાય છે. માટે જો તમારે યથાર્થ સુખનો અનુભવ કરવો હોય તો, ધન કે સત્તાના બળમાં અંજાઈ ન જતાં તમે તમારું પોતાનું હિત સાધવા અપલ્ન કરજો, અને તમારા મનને નિર્મળ કરી સુખનો અનુભવ કરજો.

x x x x x x

જેમ સ્વચ્છ પાણીને મહિન કરવું હોય છે તો તેમાં માટી, કાદવ નાંખી ડોળવામાં આવે છે કે જેથી ગમે તેટલું સ્વચ્છ પાણી હશે તોપણ ડોળાયેલું અને મેલું જણાશે. તેવીજ રીતે ડોળાયેલા પાણીને સ્વચ્છ કરવા માટે તેને ઠંડા દહ, નિતારી લેઈ, ગળી લેવાથી સ્વચ્છ થાય છે. અને જો તે ખડુજ ડોળાયેલું હોય તો તેજ પ્રમાણે વારંવાર કરવા દહ નિતારીને ગાળી લેવાથી તે પાણી સ્વચ્છ અને પારદર્શક થઈ શકે છે. તેવીજ રીતે મનને નિર્મળ કરવાને માટે તેને શાંત એક જગ્યાએ સ્થિર કરવું, તેને કાંઈ પણ પ્રકારનો વિચાર ન કરવા દેતાં શાંત રાખવું અને તેવીજ રીતે થોડી થોડીવાર તેને શાંત કરવાનો અભ્યાસ કરવાથી તે આખરે નિર્મળ બને છે, તેમ જો તેને ડોળાવા ન દેવું હોય તો તેમાં નકામા અને અશુભ વિચારોનો પણ પેસારો કરવા ન દેવો. જે વિચાર કરવાથી આપણને લાલ ન થતાં હાનિજ થવાનો સંભવ હોય તે વિચારને તેમાંથી ઉત્પન્નજ થવા ન દેવો એટલે તેમાં વિરોધી વિચારો ઉત્પન્ન થતાં અટકશે. અને શુભ વિચારનું સેવન કરતાં શીખશે. જેમ જેમ આ અભ્યાસ વધતો જશે તેમ તેમ મન સ્થિર અને નિર્મળ થતું જશે. અને જેમ જેમ તે નિર્મળ થતું જશે તેમ તેમ તે તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાનો અભ્યાસ પાડશે. અને જેથી તમે તમારા સુખના માગેને તમારા હસ્તામલકવત કરવાને લાગ્યથાગી બનશો. સુખને મેળવવાનો આજ એક ઉત્તમ ઉપાય છે.

વાર માવના.

(સંશોધક:—વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી, અમદાવાદ.)

—(૧)—

તત્વજ્ઞાનીઓએ, વૈરાગ્યની અને તેવા આત્મહિતૈષી વિગ્રયોની સુદૃઢતા થવા માટે કરમાવેલી નીચેની બાર ભાવનાઓ દરેકદરેક મંધુને અવશ્ય નિરંતર મનન કરવા યોગ્ય છે:—

૧. શરીર, વૈભવ, લક્ષ્મી, કુટુંબ, પરિવારાર્થિક સર્વ વિનાશી છે, જીવનો મુળ ધર્મ અવિનાશી છે, એમ ચિંતવવું તે પહેલી અનિત્ય ભાવના.

૨. સંસારમાં મરણ સમયે જીવને શરણ રાખનાર કોઈ નથી, માત્ર એક શુભ ધર્મનું જ રક્ષણ સત્ય છે, એમ ચિંતવવું તે બીજી અશરણ ભાવના.

૩. આ આત્માએ સંસાર સમુદ્રમાં પર્જીટન કરતાં સર્વ ભવ ક્રાંધા છે, એ સંસાર જીવંતથી હું ક્યારે છુટીશ! એ સંસાર મારો નથી, હું મોક્ષમંથિ છું, એમ ચિંતવવું તે ત્રીજી સંસાર ભાવના.

૪. આ મારો આત્મા એકલો છે, તે એકલો આગ્યો છે, એકલો જશે; પોતાનાં કરેલાં કર્મ એકલો ભોગવશે એમ ચિંતવવું તે ચોથી એકલ ભાવના.

૫. આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી એમ ચિંતવવું તે પાંચમી અન્યત્વ ભાવના.

૬. આ શરીર અપવિત્ર છે, મળમૂત્રની ખાણ છે, રાગ જરાને રહેવાનું ધામ છે, એ શરીરથી હું ન્યારો છું એમ ચિંતવવું તે છઠી અશુચિ ભાવના.

૭. રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ ઇત્યાદિક સર્વ આશ્રવ છે એમ ચિંતવવું તે સાતમી આશ્રવ ભાવના.

૮. જ્ઞાન, ધ્યાનમાં જીવ પ્રવર્તમાન યદ્યપિ નવાં કર્મ બાંધે નહિ, એવી ચિંતવના કરવી તે આઠમી સંસ્વર ભાવના.

૯. જ્ઞાન સહિત ક્રિયા કરવી તે નિર્જરાનું કારણ છે એમ ચિંતવવું તે નવમી નિર્જરા ભાવના.

૧૦. લોક સ્વરૂપનું ઉત્પત્તિ સ્થિતિ, વિનાશ સ્વરૂપ વિચારવું તે દશમી લોક સ્વરૂપ ભાવના.

૧૧. સંસારમાં ભક્તતા આત્માને સમ્યક્ જ્ઞાનની પ્રસાદી પ્રાપ્ત થવી હુક્તિલ છે, વા સમ્યક્ જ્ઞાન પામ્યો તો ચારિત્ર સર્વ વિરતિ પરિશુભ રૂપ ધર્મ પામ્યો હુક્તિલ છે, એવી ચિંતવના તે અગ્યારમી બોધ હુક્તિલ ભાવના.

૧૨. ધર્મના ઉપદેશક તથા શુદ્ધ શાસ્ત્રના બોધક એવા ગુરૂ અને એનું શ્રવણ મળવું હુક્તિલ છે, એવી ચિંતવના તે બારમી ધર્મ હુક્તિલ ભાવના.

સ્મરણમાં રાખો કે, સ્વર્કર્મમાં પ્રતિદિન અધિક ઉત્સાહ પૂર્વક યોગ્યતા; અને પોતાપણાનું સર્વોત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, સ્ફુર્ણ વિચારને આદર્શરૂપ થઇ પડતું એ ઉત્તતિના શિખરસ્થ થવા તુલ્ય છે.

સ્મરણમાં રાખો કે, અણોનિશ આદ્વનિક, નિત્ય નૈમિત્તિક, વિદિન કાર્યોમાં નિયમિત યોગ્યતા, મધ્યાદિ વિશેષને દૂર કરી, અંતર મનને વધુ ને વધુ પ્રકાશિત—તેજ્ય કરવું; અને આશ્રમ ધર્મનું વિધિ પુરઃ સદ્ પાલન કરતાં, અન્ય આશ્રમવાસી, અતિથિઓનું યથાશક્તિ આદરાતિથ્ય કરવું એ શુદ્ધઆશ્રમનો સર્વોત્તમ ધર્મ છે.

સ્મરણમાં રાખો કે, તમે જેને શી ઈષ્ઠ તરીકે સ્વીકારો છો, તેનો વાસ—રહેઠાણ અમુક સ્થાનમાં છે, એમ ભરમારો નહિ, કિન્તુ વિશુ-આપકત્વની સ્થિતિમાં—અશુ, પરમાણુમાં સૃષ્ટિમાં સ્પર્ધે આપ્ત છે અર્થાત્ ઇષ્ટ એ એવી વસ્તુ નથી કે જેને દેશ કાળાદિ બાંધ કરી શકે. તો અખંડ સ્વરૂપમાં જેમ માળામાં દોરો આપ્ત છે, તદ્વત ઇષ્ટશીના આપકત્વને હૃદયમાં સ્વીકારી કાષ્ટપિણુ કાર્યનો આરંભ કરો.

સ્મરણમાં રાખો કે, વિશ્વમાં તમારો દોષ અરિ નથી. જે વ્યક્તિ તમને અરિના સ્વરૂપમાં પ્રતિત થાય છે, તેમાં તમારી દૃષ્ટિનો પ્રભાવ છે. જે ઇષ્ટશીને વ્યાપક તરીકે સ્વીકાર્યો; તો પછી અરિમાં ઇષ્ટશી શું નથી કે? જે અરિમાં ઇષ્ટશીનો આગિર્ભાવ છે, તો અરિત્વને સ્થાન રહેતું નથી. આ રીતે જે અરિયનો લોપ થાય છે તો જેમ એ પદાર્થોના યજ્ઞેષા મિશ્રણમાંથી એક પદાર્થ વિસદત થતાં, મિશ્રભાવ નષ્ટ થાય છે; તદ્વત્તમે અરિત્વનો સમુદય નાશ થતાં કેવળ મિત્રભાવ યા સમસાર વૃત્તિ પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં શેષ રહે છે. અર્થાત્ અરિપણાનું જ્ઞાન તે શયંગવત્ રહેશે.

સ્મરણમાં રાખો કે, કુદરતની વિશ્વ બળસ્થા પ્રતિદાણે મનુજ બાળને મંદક સારું છે. તમે કાષ્ટપણુ કાર્યમાં યોગ્યઓ તે અવજ, કુદરત તમને મનોમય સચ્ચત કરે છે. મહિ આ આજ્ઞાને આધીન થનાર, કુદરતનું બાળક બની આજ્ઞાધારક ધર્મને સ્વીકારે છે; તો તે સ્વકીર્તિથી દિશાઓને પ્રતિ પ્રકાશિત કરે છે. ગ્રામીન અને અર્ચાગીન કાળમાં પ્રકટેષા અને પ્રકટતા મદાપુરેષો; કેવળ કુદરત માતાનુજ અવજન કરનાર છે. માતા જેમ નિજ બાળકને સ્વસ્થાણુ સહ, વિદિન કાર્યોમાં પ્રેરિ, સુપથની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, તદ્વત કુદરત પણ યોગ્ય માર્ગે પ્રવાણુ-પ્રવાસ કરાવે છે.

સ્મરણમાં રાખો કે, પ્રગતિને ઇચ્છનાર સત્ત્વનો, કાર્યનો આરંભ પૂર્વે પ્રત્યેક કાર્યમાં ઇષ્ટશીને અનુસ્યુત કરી શરૂઆત કરે છે. જેથી કાર્ય નિર્વિઘ્ને પ્રસાર થાય છે. ને કળા પણ દૈવિ મેળવે છે. જે વસ્તુમાં ઇષ્ટ વસ્તે તેમાં શી મણી? પ્રાકૃત શુદ્ધિથી અવજન કરતાં, સ્પષ્ટ નજરે પડે છે કે—ઇષ્ટશીના આરોપણુ વડે પ્રતિકોપાસનાથી માણસ કમઃ પોતાની માનસિક ઉત્તતિ સાધી શકે છે. જેને કેટલાક સમય પૂર્વે પાદસ્પર્શ અને અસદ્ તાડન કરવામાં આવેલું તે પ્રતિક, ઇષ્ટારોપણુ પડે કેવા પ્રકારનો અમલકાર પ્રકટાવે છે; તો અનુભવ સ્વભાવ જનિત કાર્યો અપૂર્વ પ્રકારનાં પ્રકટે તેમાં શી નવાઈ?

સ્મરણમાં રાખો કે, તમારું મન શ્રમથી ન્યારે વ્યથિત થયું હોય તે સમયે તેમ આંતર મનના ઉંડાણના પ્રદેશમાં ધ્રુષ્ટ સત્તાને સ્થાપિત કરો. ઇષ્ટીમાં સર્વોત્તમ આરોગ્ય, સર્વોત્તમ યજ્ઞ, સર્વોત્તમ પ્રકાશ, સર્વોત્તમ ઐશ્વર્ય અને સર્વોત્તમ સુખ નિવસેલું છે. આવા અધાત-અધાગ સામર્થ્ય યુક્ત પુરૂષનું સ્થાપન થતાં, તમે જરૂરથી શ્રમથી શ્રાન્ત થશો. એટલુંજ નહિ કિન્તુ, અધિક યજ્ઞપ્રદ તમારા આંતર મનને બનાવશે. મન, મતિ યજ્ઞવાન થતાં શરીર પણ સુઆરોગ્ય થએલું અનુભવશે. ઉક્ત પ્રકારનો જેમ જેમ અનુભવ વધારતા જશો તેમ તેમ નૂતન કાર્ય સાધક વીર તરીકે અસ્તિત્વમાં આવશે.

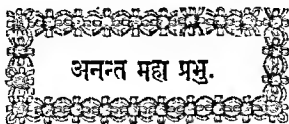
સ્મરણમાં રાખો કે, તમે જે વિશ્વમાં વસીને, સ્વકાર્ય પરાયણ વૃત્તિ રાખો છો; તેમાં તમારી ભૂલ છે કારણ કે તમારા પોતાના એકલા સારું નથી કિન્તુ જે સમૂહમાંથી તમે કાર્ય સાધો છો, તે જે વ્યક્તિઓનો સમૂહ બનેલો છે. તેનો પણ એમાં હિસ્સો છે. એટલે કે તમેજે જે કંઈ યથાર્થકિત પ્રાપ્ત કીધું છે. તેમાંથી સૃષ્ટિની અમુક અમુક વ્યક્તિઓને દીનતાની સ્થિતિમાં નેતાં, યોગિ જેમ પામરને નિજ સત્વવડે સુસુકુ બનાવે છે. તદ્વત દીનની યથાર્થ દીનતા વિદ્યાવી દેવી, એ સુત હંમેશાં તાણું ગહે માટે, હૃદય સ્મરણ પોથીમાં તોંધવા યુક્ત છે.

સ્મરણમાં રાખો કે, સ્થુળ દષ્ટિએ વિશ્વની વિવિધ વ્યક્તિઓ ભિન્ન સ્વરૂપમાં પ્રતિભ થાય છે; તદ્વપિ વસ્તુતઃ તેમ નથી. તમારા શરીરનાં પ્રત્યેક અંગો જેમ વ્યસ્ત રૂપે, દર્ય-માન યથા-છતાં, એકમેકને સંબંધ આપ્યા તનુમંદિર સાથે સંલક્ષ્ણ છે, તેમ કિસ્તારની કિડમાં પ્રાદુર્ભાવને પામેલા શરીરો કિસ્તારના અંગ રૂપ છે. તમારા પણ તેમાં સમાવેશ છે, તો સંબંધક અંગોપાંગને તમારે પોતા તરીકે કેમ ન સ્વીકારવાં! એ વિશે વધુ ઉદાપોહ કરવા જરૂર રહેતી નથી.

સ્મરણમાં રાખો કે, તમે ન્યારે ન્યારે આંતર મનમાં ઉક્ત પ્રકારના ભાવને, સ્થાન આપશો કે, તત્કાળ તમે જે ભૂમિકામાં સ્થિત છો ત્યાંથી પ્રતિક્ષણે પ્રગતિ પરાયણ થવાનાજ. ભલેને પછી ક્ષુદ્ર મતિમાનને સંસાર અકારો—ખારો લાગતો હોય, તદ્વપિ તમે તો સ્વર્ગ સમાન સુખમય આ આશમને અનુભવવાના. આધિ, વ્યાધિ કે ઉપાધિ તમારાથી અનંત કોડ મૈત્ર દૂરને દૂરજ ખસવાની. વિશ્વમાં સધળે સ્થળે સુખ, સુખને સુખજ નેવાના. વૈર, દ્વેષ, ક્રોધ અને વહેમને તમે દેશનિકાશ કરવાના.

સ્મરણમાં રાખો કે, વિશુદ્ધ ભાવને સ્થાન આપવા વડે, સૃષ્ટિમાં સૃષ્ટાએ જે કંઈ યજ્ઞ, વૈભવ, આરોગ્ય અને લક્ષ્મી પ્રસારવી છે; તે તમારા તરફ આકર્ષાવાની. યદિ તમે પ્રમાદિ હશે તો ઉદયમશીક, રોગી હશે તો નિરોગી, અચકત હસો તો ચકત, સ્વાર્થી હશે તો પરાપકારી, અને દીન હશે તો દિનતાનો લોપ થઈ, સધનતા પ્રાપ્ત કરવાનાજ.

સ્મરણમાં રાખો કે, “સમતા” એ દૈવની દોલત છે, સ્વર્ગની સીડી છે, અને સૃષ્ટાનો સ્વભાવ છે. ‘સમતા’ ને ધારણ કરનાર ધીર, વીર અને ધનિક બને છે. ક્ષમા, ધૃતિ, શૌચ અને મનોનિયંત્ર હિમતા પ્રકારે સાધી શકે છે. એટલુંજ નહિ પણ સર્વોત્તમ શારીરિક, સર્વોત્તમ માનસિક અને સર્વોત્તમ આધ્યાત્મિક સ્થિતિનો આવિર્ભાવ કરે છે. અને તત્તજન્ય આનંદ અનુભવી, ઐહિક આયુષ્મિક કાર્ય સાધી સાચત પદનો અધિકારી બને છે.

અનન્ત મહા પ્રભુ.

આ મહાત્માનો જન્મ અવધ પ્રદેશના લખનઉનગરમાં સઆદતગંજ નામના મહેજામાં સંવત ૧૮૩૬ ના ભાદ્રપદ માસની અનન્ત ચતુર્દશીના રોજ થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ શિવનન્દન હતું. તે કાન્યકુબ્જ બ્રાહ્મણ, વાજપેથી હતા. તેમના પિતા, અનન્તના પિતામહ, ચૂડામણિજી સુશીલ અને કર્મક બ્રાહ્મણ હતા. કાનપુરમાં રાષ્ટ્ર, ધી વિગેરેના વેપાર કરીને પૈસાવાળા થયા હતા. કાનપુરમાં પોતાનો વેપાર સારો ચાલતો હતો, અને જેથી તેમણે પોતાને ત્યાં એક ખગીઓ અને એક કાઠી ખનાવરાવી હતી. અનન્તની માતાનું નામ બહિરાજકુંવરિ હતું. તે પણ લખનઉની પાસેના ગામનાંજ હતાં.

નાનપણથીજ અનન્તનું મન સંસારથી વિરક્ત હતું. તે બેઠવા કુદવામાં અધિક ધ્યાન આપતા નહોતા તે પોતાનાં માથાપને બહુજ લાડીલા હતા. તોપણ તેમનું મન તે લાડ અને પ્યારથી અધિક વિચલિત થયું નહોતું.

અનન્તના પિતામહ—દાદા, એ બે ભાઈ હતા. મોટા હોવાને લીધે ચૂડામણિજી ધરના માલિક હતા. કેટલાક દિવસો સુધી તો બંને ભાઈને સારી રીતે બનવાથી બેથુંજ આશ્યું, પણ અંતે કેટલાક વખત પછી ચૂડામણિ અને તેમના ભાઈને અણબનાવ થયો અને તેથી ચૂડામણિજીએ લખનઉનો ત્યાગ કરીને કાનપુર જઈ રહેવા માંડ્યું. ત્યાં જઈ થોડાક દિવસ છત્રી પોતે સ્વર્ગવાસ થયા.

આ પ્રમાણે ચૂડામણિજીના મૃત્યુ પછી તેમનો વ્યાપાર અને ગૃહસ્થાશ્રમનો કારભાર ચત્રવવાનું તેમના પુત્ર શિવનન્દનને માથે પડ્યું. શિવનન્દન સાચા બ્રાહ્મણ હતા. તે પોતાનો કારભાર સારી રીતે ચલાવી શકે તેમ નહોતું. તેથી તેમજ પોતાના પિત્રાઈઓના કહેવાથી તે પોતાની સ્ત્રી અને પોતાના પુત્ર અનન્તને લઈને પાછા લખનઉ ગયા. શિવનન્દનના પિત્રાઈઓના સ્વભાવ સારા નહોતા. ચૂડામણિના જીવતાં સુધી તો તેઓ તેમને કાંઈ કરી શક્યા નહોતા. પણ હવે તક આવેલી બેઠને તેઓ શિવનન્દનનું ખુન કરવાનો ભાગ શોધવા લાગ્યા. એક દિવસ શિવનન્દનનું તો કાંઈએ ખુન કર્યું, અને ખુનીઓએ ધાર્યું કે તેના પુત્ર અનન્તને પણ શિવનન્દનની પાસે મોકલી દઈએ જેથી તે જરૂરીથી અનન્તને ઘેર આપ્યા. અનન્ત ઘરમાંજ સુઈ રહ્યા હતા, અને તેમની મા કાંઈક કામ કરનાં હતાં. અનન્ત જે ઘરમાં સુઈ રહ્યા હતા તે ઘરમાં અંધાઈ હતું. ખુનીઓએ તેમાં પ્રવેશ કર્યો પણ અંધારાને લીધે તેઓ અનન્તને બરોબર બેઠે શક્યા નહિ. “ હુશ્વરેચ્છા ચલ્લીયસી ”, તેમણે અનન્ત ઉપર તરવાર ચલાવી પણ તે અનન્તને નવાગનાં તરીયાને વાગી, પણ તેની થોડી અણી અનન્તના પેટમાં વાંગી કે જેનું નિશાન હજી સુધી તેમના પેટમાં જણાય છે.

તુરંતજ આ ખુનની ખબર આખા શહેરમાં ફેલાઈ ગઈ. આ તરફ અનન્તના મામાએ

એ ખુનીઓની પંચુ સારી રીતે ખચર લીધી. સર્વ લોક આવી શાન્ત થયા અને અન્ધ-
ની માને પણ આશ્વાસન આપવા લાગ્યા.

અનન્તની મા ઘણીજ ચતુર હતી. પોતાના ભાઈની અનુમતિથી તેણે એક વૃદ્ધ
ક્ષત્રિયને બોલાવીને પોતાને ત્યાં નોકર રાખી લીધો - અને અનન્તને સાથે લઈને કાનપુર
આવી નીકળી. કાનપુરમાં તેણીએ અનન્તને લણવા માંડ્યો. પણ તે બિચારીનું ભાગ
સારું નહોતું. થોડાજ રોજમાં એવો જનાવ આવ્યો કે જેને લીધે તે આ જન્મમાંજ દુઃખના
દરિયામાં ગોચાં ખાવા લાગી.

કાનપુર આવ્યા પછી થોડાજ દિવસમાં અનન્તનો વિવાહ એક સારા કુળની કન્યાની
સાથે થયો. વિવાહ થઇ ગયા પછી અનન્તની ઈચ્છા થઇ કે પોતાના પરિવારિક સહુઓને
પોતાના આપના ખુનનો બદલો આપવો, અને તેથી તેણે ઘેરથી બહાર નીકળી તંત્ર-વિદ્યા
શીખવાની ઈચ્છા કરી. પણ તેનું કાંઈ ફળ ન મળ્યું. અનન્તનો વૃદ્ધ નોકર આ વખતે
કાંઈક અપરાધમાં આવવાથી બે વર્ષની સજામાં ગયો હતો. તે સજામાંથી મુક્ત થયા પછી
ત્યારે ઘેર આવ્યો ત્યારે અનન્તની ઈચ્છા થઇ કે તેને સાથે લઈને કશકતા બંદાને જ-
લાને ઘેરથી બહાર નીકળી જવું. આ વખતે અનન્તનું હિરાજ મન થવા લાગ્યું. પણ અ-
નન્તે તેની કાંઈ પરવા ન કરી. તે પોતાની માતા પાસેથી હક પૂર્વક રજા લઈને પોતાના
વૃદ્ધ નોકરની સાથે કશકતે ગયા. ત્યાં જઈને પોતાના વૃદ્ધ નોકર મોદકમસિંહ સુતો
હતો તે વખતે તેનો ત્યાગ કરી પોતે આવી નીકળ્યા. આ વાત સંવત ૧૮૫૧ માં બની.

સાંથી નીકળ્યા પછી માર્ગમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવી અનન્ત કેટલાક સાધુ-
ઓની સાથે આશ્રમજન નામના સ્થાને પહોંચ્યા. ત્યાં એક પ્રસિદ્ધ વૈષ્ણવ મહાત્મા રહેતા
હતા. અનન્ત તેમના શિષ્ય ગયા. તેમના ઉપદેશથી અનન્તના જુના વિચારો બદલાઈ ગયા.
તેમણે ધાર્યું કે વિદ્યાધ્યાન કરીને ઉપદેશક જનનું અને કોસારના ઉપર કાંઈ ઉપકાર કરવો.
આ વિચાર ઉત્પન્ન થતાં જ તે ગુરૂની આજ્ઞા કાઠને પાસેના એક નવગોખા નામના પર્વત-
પર ગયા અને ત્યાં ગયું વર્ષ સુધી યોગવિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો. ત્યાર પછી પોતાના
ગોઆગાર્ય પાસેથી આજ કાળને તે અંદ્રજરમાં જઈને ત્યાં એક વર્ષ સુધી વ્યાકરણનું
અધ્યયન કર્યું. ત્યાર પછી તે કાશીમાં આવ્યા. કાશીમાં ૯ વર્ષ સુધી રહીને ૭ એ
શાસ્ત્રોમાં સારી રીતે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી લીધી.

હવે અનન્ત એ અનન્ત રહ્યા નહિ, પણ એક મોટા પંડિત અને મહાત્મામાં ગણાવા
લાગ્યા. કાશીથી તે દિશારી ગયા. દિશારીના મહારાજે તેમનો ઘણોજ આદર-સન્માર કર્યો.
સાંથી વિદાય થતી વખતે તેમણે મહાત્મા અનન્તને ઘણુંજ દ્રવ્ય આપ્યું. અનન્ત પૂર્ણ
પંડિત બનીને સાંથી તે પોતાના ગુરૂનાં દર્શનને માટે રવાના થયા. ગુરૂનાં દર્શન કરીને
તે જગન્નાથજી ગયા. સાં જે કાંઈ તેમની પાસે હતું તે સર્વનું દાન કરી દિધું. કહે છે કે,
તે વખતે ગ્રગમગ ૨૫ હજાર રૂપિયાની મિલકત તેમની પાસે હતી. જગન્નાથ પુરીથી છત્તીસ-
ગઢ થઈને તેમણે ભારતનાં અનેક મોટાં મોટાં નગરોમાં ભ્રમણ કર્યું. અંતમાં સંવત ૧૮૭૮
માં પોતે કાશીમાં પહોંચ્યા. ત્યાં કેટલાક દિવસ રહીને પોતે ખાણ કર્યાં. માર્ગમાં અનેક

જન્મજો પોતે પોતાના શરીર પર અસિ મુકીને ત્યાં હાજર રહેતાં મોટા મોટા લોકોને એ બતાવી આપ્યું કે શરીર એ કાંઈ વસ્તુ નથી.

કાશ્મિરથી આવીને પોતે ૧૦ વર્ષ સુધી પંજાબનાં પતિયાલા સંન્યાસી કોઈ પર્વત પર અને ૧૦ વર્ષ સુધી હુધિયાના નગરની પાસેનાં કોઈ પર્વતની શુક્રામાં યોગમગ્ન રહ્યા. ત્યાં પોતાની ધર્મી પ્રસિદ્ધિ થઈ. ત્યાંથી આવીને પોતે કાનપુર, બહરાચલ અને બહરામ-લાટ વિગેરે સ્થળે થઈને અયોધ્યા ગયા. આ મુસાફરીમાં કુપુરચાના મહારાજ કેટલાક દિવસો સુધી પોતાની સાથે રહ્યા હતા.

અયોધ્યામાં પોતે ૫ વર્ષ સુધી રહ્યા. પોતાને કાશી નરેશ શ્રી ઇશ્વરીપ્રસાદસિંહજી તરફથી કાંઈક વૃત્તિ પણ મળતી હતી. અયોધ્યાથી પોતે નેપાળ ગયા. ફરી ગોરખપુર છડ્ડાના બહરાજ નામના ગામે ગયા.

હાલ પણ પોતે આજ સ્થળે રહે છે. અહીં આવે દાસ તેમને ૩૭ વર્ષ થઈ ગયાં છે. પોતે શ્રી વિહારીજીની ગાદીવાળા મહેન્તને પહેલાં વહેલાં અયોધ્યામાં મળ્યા હતા. ત્યારથી આજ સુધીમાં તે ગાદી પર ચાર મહેન્ત થઈ ગયા છે. શાહજહાંપુરમાં પોતાને દમાનંદ સરસ્વતીની મુલાકાત થઈ હતી.

તેમની ઉંમર લોક ૧૫૨ વર્ષની જણાવે છે, પણ અમારા ધારવા પ્રમાણે ૧૩૬ વર્ષની છે. તેમની જન્મતિથીનું જ્ઞાન અમે અનુમાનથી પ્રાપ્ત થયું છે. પોતાનો સાક્ષાત્કાર જે મનુષ્યોથી થયો છે તેમની અવસ્થા પરથી તેમની ઉંમર ૧૩૬ વર્ષથી ઓછી નથી એવું અનુમાન થાય છે.

આટલા દિવસ પોતાને બહરાજ આવે થયાં છે. આજ સુધી પોતાને કેવળ એક જ વખત થોડા દિવસ સુધી કાંઈક શરીર પીડા થઈ હતી. પોતે કોઈની પાસે કાંઈ માગતા હસતા નથી તેમજ કોઈને કાંઈ સિદ્ધિ સાધના પણ બતાવતા નથી. કોઈના અયોગ્ય પ્રશ્નો ઉત્તર પણ તેઓ આપતા નથી.

પોતે એક વખત કેવળ પાંચેર દૂધ પાંચે છે. આજ કાલ તો તે પણ કર્યા થવા લાગ્યું છે. પોતે જંદેઈ શકે છે, સાંસળી શકે છે, અને કાંઈક ચામી પણ ચકે છે પોતાનો અરાજ થયો મોટો છે. પોતે સદા “ઑ, ઐ” કલાં કરે છે. પોતે કલાં કરે છે કે ઐ (ઝામ્) ચરાચરમાં વ્યાપ્ત છે. કદી પોતે ગાય છે, કદી પોતે હસે છે, અને કદી રહે છે. ધણે ધોડો વખત પોતે મુવે છે. વેદ શાસ્ત્ર આદિને પોતે કશ્વિપ અને નશ્વર માને છે. પોતે મોક્ષને કોઈ સનજતા નથી. પોતાનો પ્રામ ધર્મ વૈશ્વ હોય, પરંતુ પોતે ધીરે ધીરે તેનો ત્યાગ કરી દીધો છે. હાલ પોતે વિધિ નિયમ-રહિત સ્થિતિએ પડેલાં ગયા છે.

સદ્મીનારાયણસિંહ.

સર હૈનરી કૉટન.

(લેખક-દીવાન.)

જન્મ અને વિદ્યાભ્યાસ.

સર હૈનરી કૉટનનો જન્મ ૧૩ મી સપ્ટેમ્બર ઈ. સન ૧૮૪૫ માં મદ્રાસ પ્રાન્તના કુમ્મલોલુમનગરમાં થયો હતો. તે સમયે ત્હેમના પીતા કુમ્મલોલુમનગરના કલેક્ટર હતા. ભારત વર્ષમાં હૈનરીનો સમ્બન્ધ પાંચ પેઢીથી છે. ત્હેમના પીતામહ છટ ઇન્ડિયા કમ્પનીના એક અતિષ્ટ કર્મચારી હતા. સર હૈનરીનો એક પુત્ર આઈ. સી. એમ. મદ્રાસ પ્રાન્તમાં હાલ પણ સારા હોડા પર છે. વિજ્ઞાપનમાં સર હૈનરીનો સમ્બન્ધ એક ઉચ્ચ પંક્તિમાં ગણાય છે. તેમના પીતામહ કવિ અને ડાક્ટર હતા. કવિ આપર સાથે ત્હેમની મિત્રતા હતી. સર હૈનરી ગ્રેજ્યુએટ હતા નહિ. ના તો યુનિવર્સિટીની અન્ય ઉપાધિયોથી વિભૂષિત હતા, પરંતુ જે શિક્ષા ત્હેમણે પ્રાપ્ત કરી છે તે કંઈ ગ્રેજ્યુએટોથી બહુ ઉત્તમ છે. ત્હેમનો વિદ્યાભ્યાસ વુડ્ડફર્થી આરંભ થયો હતો. તે લગ્નની ૨૫-૩૦ માર્ચ દર છે. 'હાલુ' થું નગર છે. હાલ જાહોજશાકીમાં ઉન્મત્ત છે. તે બહુ સારી જગ્યા છે. વુડ્ડર્થમાં વિદ્યા સમાપ્ત કરી, ઈ. ૧૮૫૬ માં સર હૈનરી આકસ્મિક ગયા. ત્યાં ત્રણ વર્ષ રહ્યા. પછી આઈટન ગયા. આઈટનમાં રહેવાથી ઐતિહાસ અને પ્રાચીન ભાષાઓ (ગ્રીક અને લેટીનમાં) ઉત્તમ યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી. સન ૧૮૬૧ ઈ.માં લન્ડનની કિંગ્સ કોલેજમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં ઐતિહાસ ધર્મ-શાસ્ત્ર અને લેટીન તથા ગ્રીકમાં કંઈક સારી યોગ્યતાએ પહોંચ્યા, અને તેમાં પારિતોષક પણ મેળવ્યું. ત્હેમના પીતાની ત્હેમને ઇનજનિયર બનાવવાની ઇચ્છા હતી, પણ સર હૈનરી એ વિચારની વિરુદ્ધ હતા. સન ૧૮૬૫ માં ત્હેમણે વિના પ્રયત્ને સિવિલ સર્વિસ પરીક્ષા પાસ કરી. ત્હેમના સાથી પ્રસિદ્ધ સર ચાર્લ્સ વાયટ હતા. પ્રથમ એગ્રીમાં ઉનીઝ્ડ થયા હતા. તે સમય કેવળ સર હૈનરી વર્ષ ૧૮ ની ઉમ્મરના હતા.

નોટરી.

સન ૧૮૬૭ માં સર હૈનરી ભારત વર્ષમાં પંથકો. ત્હેમની ધર્મપત્નિ પણ સાથે હતી. ભારતના વાઈસરાય આ સમયે સરજન લારેન્સ હતા. આપતાંજ મિદનાપુરના આસિસ્ટન્ટ માજિસ્ટ્રેટ નીમવામાં આગ્યા. આ પદ પરથી વધતાં વધતાં ચીફ કમિશનર સુધી પહોંચ્યા. અને તે પદ પરથી પેન્શન લઈ ઈ. સન ૧૯૦૨ માં, અર્થાત ૩૪ વર્ષ સુધી નોટરી કરી વિજ્ઞાપન આપ્યા ગયા. ત્હેમણે નોટરી જે યોગ્યતાથી કરી છે તે સર્વ કોઈને નિહિત છે. તે જ્યાં જ્યાં રહ્યા ત્યાં પ્રગત પ્રસન્ન રહેતી. આસામમાં ત્હેમની લોકપ્રિયતાનો નહુનો ગોઠા કૉટન કોલેજ દર્શાવે છે. આસામમાં ઇંગ્લેન્ડના ત્હેમને અસહ્ય દુઃખ આપના. જે ત્હેમણે

સ્વતંત્રતાથી હેમના અસાચાર જનસમાજ આગળ વિદિત. ક્યાં જે સર્વ કાંઈને વિદિત હશેજ. ઇર્ષાપોરોએ હેમની વિરૂદ્ધ ઘણી ખુબ ઉઠાવી. લોર્ડ કર્જન તે સમયે વાંધસરાય હતા. હેમને સર હૈનરીની વાતો પસંદ ના આવી. પણ તે શિવાય થોડા ગોરા સાહેબોનો સમૂહુ દેશ સર હૈનરીની પ્રશંસાથી ગાજી રહ્યો હતો. ખસ તે ધારણ હતું કે સરહૈનરી લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર કેમ ના બની શકે. સન ૧૯૦૨ માં તે પેન્શન લઈ વિદાયત આપ્યા ગયા. તે વર્ષે હેમને કે. સી. એસ. આઈ. ની પદવી મળી. સરહૈનરી પોતાના પુસ્તકમાં લખે છે કે તે ઉપાધિ લોર્ડ કર્જનની કૃપાનું ફળ હતું. જે છે તે, પણ એટલું તો અવશ્ય છે કે તે ઉપાધિ કાંઈ ખુશામત સિવાય મળી ન હતી, જેથી તે અધિક આદરણીય છે.

કોંગ્રેસથી સમ્બન્ધ.

ઈ. સન ૧૯૦૪ માં સર હૈનરીને મુખ્યાર્થી કોંગ્રેસના અખ્યાત ચૂંટવામાં આવ્યા. જેથી યુરોપિયન પેપરો હેના ઉપર તૂટી પડ્યા અને સર હૈનરીને જેમ કહે તેમ બીલતસ થા-બ્દો કહ્યા તેમજ સરકારના અશુભ ચિન્તક કહ્યા. કે. સી. એસ. આઈ.ની ઉપાધિ ખુબી લેવાની સલાહ આપવા લાગ્યા. કોંગ્રેસ સમાપ્ત થવા પછી સર હૈનરી પોતાના અંગત મિત્રોને મળવા જંગાળા અને આસમમાં પધાર્યા ત્યારે સરકારી આદીસરોએ હેમનો અણુધટો નાદર કર્યો. જે હૈનરીના મિત્ર હતા તે દુશ્મન થઈ બેઠા અને સર હૈનરીના નામપર અમત્ત તિરસ્કાર વરસાવવા લાગ્યા. પણ હેમને તે વાતોની ક્યાં પરવા હતી. તે વિશેષે સર હૈનરીનું માન પાન ધણું વધાર્યું. પ્રજાએ હેમનો દેવના તુલ્ય સત્કાર કર્યો. હેમના પર પુષ્પ-વર્ષા થઈ. અણુગણિત માનપત્રો મળ્યાં. એંગ્લો ઇન્ડિયન પત્રોએ ઇર્ષા કરવી જરી રાખી પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. બીજા વર્ષની કોંગ્રેસ પણ અદ્વિતીય થઈ. ઉત્સાહ અને હર્ષની સીમા ના રહી. દેશના સમસ્ત ભાગોમાંથી પ્રધિનિધિઓ ભેગા થયા. મુખ્યાર્થીસી-ઓએ શાહી સ્વાગત-સત્કાર કર્યો. વિદાય પણ હેની રીતે થઈ. તેવી કોંગ્રેસ થવી કીન છે. દર્શક તે દશ્યને કદી પણ ભૂલશે નહિ.

પાર્લામેન્ટમાં પ્રવેશ.

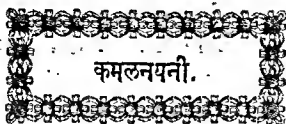
સન ૧૯૦૬ માં સર હૈનરી નોટિંગહામ નગરના પ્રતિનિધિ થઈ હાઉસ ઓફ કૉમન્સના સભાસદ થયા. તે સમયે સર હૈનરીની ઉંમર ૬૧ વર્ષની હતી. આ દેશમાં હેટલવી આયુપવાળા વૃદ્ધ સમજવામાં આવે છે. સાંસારિક કાર્યોથી અલગ થઈજે છે. પણ વીસા-યતમાં તે હાલ નથી. તે લોક ખુબ તંદુરસ્ત રહે છે અને જવાનોની તરેહ, ચંચળ અને સાહસી પણ રહે છે. તેમ સર હૈનરી પણ વૃદ્ધ હતા. તોપણ તરજુની તરેહ પોતાનું કાર્ય કરતા. પાર્લામેન્ટમાં તે સમયાનુસાર ઉપસ્થિત રહેતા હતા. તે નોટિંગહામ અને હિંદુસ્તાન સમ્બન્ધી ઘણી રાજ્યક્રિય ચર્ચા ચલાવના. ભારતીય ચર્ચાઓમાં તે એટલો ઉત્સાહ પ્રગટ કરતા કે હેમના વિપક્ષી મસ્કરી રૂપે મેમ્બર ફોર ઇન્ડિયા (ભારતીય પ્રતિનિધિ) કહ્યા કરતા. લાગા લગપતરાયના દેશ નિકાલ પર સર હૈનરી અને હેમના સાથીઓએ જે ચર્ચા ચલાવી હતી, તે જગ પ્રસિદ્ધ છે. તે એનો સમય ન હતો કે લોર્ડ માર્લી, સર હૈનરી અને હેમના સાથીઓ તીવ્ર કટાક્ષોથી અગ્રા હોય. સર હૈનરીની દશા વિચારણુ હતી. વિપક્ષી દલ અને સર જનસસ કોધિત થઈ ઉઠ્યા હતા. વિપક્ષી મેમ્બર કદી કોધિત અને

દેશ—વશ થઈ વચ્ચમાં ધુનં મચાવતા હતા. કદી ઉઠીને પણ નાસતા. સર હૈનરી જેને લેમના સાથીઓને તે પ્રજા તિરસ્કાર કરતા તેમજ અપરાધ પણ ઉપયોગમાં લેતા જે સમય ઝાઝા લજ્જપતરાયની પ્રશંસા કરતાં લન્ડનના પ્રખ્યાત ધાર્મિક નેતા અને સુવક્તા ડાક્ટર કિલ્કર્ડની ઉપમાં આપી, તે સમય વિપરીતોએ જે જુમરાટ કરી, તે દરમિયાન લેવા નેગ હતો. લોર્ડ મોર્લી પણ આથી ધણા નારાજ થયા અને પોતાને બીજા આગળ વજનદાર બનાવવા ટેમ્પલર નેરથી હા પછાડતા હતા. પણ અંતમાં સર હૈનરીનો વિજય થયો. તેથી રીતે વિજયવંત થયાથી સર હૈનરી જોશવર અને સારગર્ભિત દૃષ્ટિગોચર થતા હતા. પાર્લામેન્ટમાં સર હૈનરીના સાત પ્રખ્યાત મેમ્બર હતા. સર ધ્યાન, સર ચાર્લ્સ ડિલ્લ, સર હરબર્ટ રામ્પ્સ, ડાક્ટર રૅડફર્ડ, મિં ઓગાલન. મિં ઓગ્રેડી, મિં ફેરહાડી, મિં મકારનેસ, મિં રામસે મેકલાનદટ, મિં મકારનેસ, મિં લીડ્ગેન્સ, મિં વેન્જ્યુડ, મિં ગુચ, હાર્ટેન્બીજ ઇત્યાદિ.

પાર્લામેન્ટ બીજી વખત સને ૧૮૧૦માં ભરવામાં આવી. તે સમય સર હૈનરીની પ્રતિ ગંભીર હતી. બીક હતી રમે પ્રાણુત ના થઈ નય. જેથી તે પ્રમુખ થવા માટે કંઈ પ્રયાસ કરી શક્યા નહિ. તો પણ લેમના તરફથી લેમના ભાઈ, પુત્ર અને નૅટિંગહામ વાસીઓએ કંઈ આંદોલન કર્યું. સર હૈનરી પથારીવશ હતા. સંસારમાં શું થઈ રહ્યું છે, લેમને કંઈ લેહી ખગર હતી નહિ. જ્યારે મન ગચ્છામાં આવ્યા ત્યારે ૧૫૨ ઓછ થયા. પણ સર હૈનરી જે એક વખત જઈ ઉભા રહેન તો પ્રમુખ થવામાં કંઈ રોકા ન હતી. જેથી લેમની લોક પ્રિયતા વિદિત થાય છે. સર હૈનરીની વિરુદ્ધ જે સાકેળ ઉભો થયો હતો, તે એક દરેક પતિ હતો. પ્રમુખ થવા માટે તેણે ધણા મદાન પ્રયાસ કર્યા અને સદાઓ રૂપીઆ તે પાછળ ધૂળ ફેંચ્યાં. ફરફટી લેહી રદાવના માટે લેના મિત્રો આવ્યા હતા જેમને એકથી અધિક મત આપવાનો અધિકાર છે, તે પણ તેની મદદે આવ્યા હતા. પણ જે પરિણામ આવ્યું તે ઉપર બતાવવામાં આવ્યું છે.

છેવટ.

સર હૈનરી ઉચ્ચા કરના હતા, પણ સરીરથી દુર્બળ હતા. બોધનાં સમયે ઇશ ચોટતી હતી. તે યુવાવસ્થાથી અધિક હતી. જે વાતો કહેતા, તે પૂર્વ વિચાર કરી કહેતા. તે વજનદાર ગણાતી. ભારતીય ઘટનાઓને તે ઉત્સાહથી વિચારના—કરના—ખુશામન લેમને પસંદ ન હતી. લેમના બીજા પુત્ર લન્ડનની કોન્ટ્રી કોન્ટ્રીલના મેમ્બર છે. પહેલાં બે વાર તે પાર્લામેન્ટમાં મેમ્બર માટે પ્રયાસ કરી ચૂક્યા છે. આશા છે કે હવે તે સફળ થશે. કોમ્સનું, “હન્ડિયા” નામક સાપ્તાહિક પત્ર લેમની દ્વારા પ્રગટ થાય છે, તે ગદાકુરીથી તે ચલાવે છે. તેમણે કંઈ વર્ષ સુધી કલકત્તા લાઇબ્રેરીમાં બેરીસ્ટરી કરી છે અને મુનિ-સિપ્પ મેમ્બર પણ હતા. જેથી લેમને સ્થાનિય વિષયો પરથી સાચો અનુભવ છે. ભગવાન સર હૈનરીને ચિરાયુ કરે અને લેમના સુયોગ્ય પુત્રને, જેમના માટે ભારતને ગદુ કંઈ આશા છે. તે પણ ચિરાયુ રોડા-પિતાની પેઠે તે પણ સ્વનંત્ર ચલાવી છે. લન્ડન કોન્ટ્રી કોન્ટ્રીલમાં તે પ્રજાવચાળી જે કંઈ કાર્ય કરી રહ્યા છે જેથી લોક લેમનાથી અત્યંત પ્રાણ છે.

કમલનયની.

(અનુબંધાન ગતાંકથી.)

નદીમાં પુરનો વેગ વધારે હોવાથી જેવો હું નદીમાં પડ્યો તેવોજ તણાવા લાગ્યો મ્હને સારી રીતે તરતાં આવડતું હતું. જેથી મેં કમલનયનીની આમ તેમ શોધ કરી પણ કાંઈ પતો ખાધો નહિ. આવા અગાધ જળમાં કમલનયની મારે હાથ આવે તેમ પણ નહોતું તેથી હું નિરાશ થઈ તણાતો તણાતો ઘણે દુર જઈ મહા પરાણે બાથોડીયાં મારતો નદીને કાંઠે આવ્યો. કમલનયની તો હુખીજ ગઈ એવી મારી ખાતી થઈ, જેથી હું હવે નિરાશ થઈ બીને કપડે કાંઠે આવી ટાટે થયરતો ઉભો રહ્યો. હજુ રાત્રિ હોવાથી આવા નિર્જન પ્રદેશમાં ક્યાં જવું એવા વિચારથી સૂર્યોદય થતા સુધી ત્યાંજ બેસતું એમ ધારી હું ત્યાં એક જગ્યાએ ખેડોઃ યાકંથી અને ચરદીથી હું ખેડાજ થઈ ગયો હતો. કમલનયની જળમાં હુખ્યાથી મ્હને ઘણોજ શોક થતા મંડ્યોઃ અને 'વિધિ આવવાનાં' સાંભળેલાં વાંકો વાદ આવ્યાં. ખરેખર! જે તેજ વખતે ગુરૂ મહારાજની પોથી ઉઘાડી હોત તો સાફ થાત પણ ભાવિએજ ભૂખાગ્યો. કમલનયની સાથે ઝગ થવાથી મ્હને જેટલો આનંદ થયો હતો તેથી અધિક દુઃખનું ભાન અત્યારે તેનો નાશ થવાથી થતા લાગ્યું લગ પછી પાર-પાડવાં ધારેલી અમારી સર્વ ઉમેદો વ્યર્થ ગઈ, અને સુખ તો સ્વપ્નની માફક આદ્યું ગયું હે પરમાત્મા! આપની ગહન ગતિને કાંઈ પાર પામે તેમ નથી. ધડીમાં હસાવે વળી ધડીમાં શેવરાવે, ધડીમાં તૃણનો મેડું બનાવી દે, ધડીમાં જળને સ્થળે સ્થળ અને સ્થળને સ્થળે જળ બનાવી દે. આ શંસારમાં પણ તેમજ જ્ઞેતામાં આવે છે. ધડીમાં તું મનુષ્યને સુખના શિખરે સ્થાપી દે છે, પાછો તેનેજ દુઃખના દરિયામાં કુખાડતાં વાર લાગતી નથી. હે વિશ્વંસર! આપની કળા અગમ છે. મારી પણ તેનીજ સ્થિતિ કરી. ક્યાં ધર, ક્યાં મા ખાપ, ક્યાં ભાષ-બધ ને ક્યાં ત્યાંથી અચાનક ચાકી નીકળતું, ત્યાં વળી રસ્તામાં અનેક પ્રવેગોનો અનુલવ, ક્યાં કમલનયનીનો મંચ, ક્યાં ગુરૂમહારાજ અને સાધ્વિ દેરીના શિખર બનવું, ક્યાં કમલ-નયની સાથે લગથી જ્ઞેતાયું અને આખરે ક્યાં આવા નિર્જન પ્રદેશમાં એકલા રાત્રિને વખતે ટાટે થયરતાં, કમલનયનીના વિચોળના દુઃખનો અનુલવ કરવો. અહા! પ્રભો! આપની આ ગતિને હું પામરપ્રાણી શી રીતે પાર પામી શકું, આમ પ્રભુની શક્તિને વિચાર કરતાં હું એક વૃક્ષ નિચે ખેડો ખેડોજ નિંદ્રાવશ થઈ ગયો. ઉંઘ આવતાંજ સ્વપ્ન સ્પષ્ટમાં કમલનયની જાણે ગાભરી બની, હે નાથ! હે પ્રભૂ! બચાવો, આવા પોદારો કરતી પોતાના તરફ આવતી જણાઈ, તેની પાછળ એક દુર મનુષ્ય હોડતો આવતો હતો. અને તેના ત્રાસથી ભય પામી કમલનયની મારી સ્થાપની ઇચ્છા કરતી મારા તરફ આવવા લાગી. હું તેના શબ્દ સાંભળી હોડતો જઈ તેને ભેટી પડ્યો. મ્હને જ્ઞેતાં તે પાછળથી આવતાં દુર મનુષ્યે કહ્યું, કુટ, દુર રહે, તું આ મારી પતિને અડકનાર કોણ? એમ કહી મારા તરફ તરવાર ઉઘાળી, આથી હું સાવધાન થયો. અને કહેવા લાગ્યો કે, હે લંપટ, પરભીને.

પોતાની ભજનાં ફાવવા ઇચ્છનાર હું છું ! જરા ચેત ! ઇચ્છરતો ઠર રાખ, જરા વિચાર કર, આ મારી પવિત્ર, પત્નિનો રૂપરંગ કરવા ઇચ્છા રાખે છે. તેનું ફળ તને, શું મળશે તે જો, પૂર્વે સતિ સીતાને પોતાની પત્નિ બનાવનાર રાવણની ક્ષી દશા થઈ હતી તે તું જો, તેનો, તેના સમગ્ર વંશનો અને રાજ્યનો ઉચ્છેદ થતાં વાર લાગી નહોતી, સાંભળ તેવીજ રીતે સતિ દ્રૌપદિની લગ્ન લેવાની ઇચ્છા રાખનાર દુર્યોધન અને કૈયાકિયકના કેવા દાસ થયા હતાં તે. તું જો, સાંભળી કાઢ, તેઓના સો સો ભાઈઓનો, સંપત્તિનો અને રાજ્યનો ઉચ્છેદ થતાં વાર લાગી નહોતી તેવીજ રીતે તારી દશા પણ થશે. મૂર્ખ, સમજ આ મારી અર્ધાંગના છે, અને તેની સાથે વ્યભિચાર કર્યો કરવા ઇચ્છનાર લખેટ હું, વિચાર કર કે તારી પણ મહા દુર્દશા થશે. પરત્વી ગમન કરવાની આશા એ બળતા અગ્નિમાં પડી મરવા તુલ્ય છે. જા, પાછો જા, હું તારા ચુંદો માફ કરું છું. આવાં મારાં વાકયો સાંભળતાંજ તે વધુ ગર્વિષ્ઠ બની બોલ્યો, મારે તારાં વાકયો સાંભળવાની જરૂર નથી. આ સ્ત્રીને હું પટરાણી બનાવીશ. તેમાં મને કાંઈ પ્રકારનું પાપ નથી. તે તો તારા જેવાં ગરીબ લિંબારી સાથે રહેવાને લાપક નથી. પણ મારા રાજ મહાલયોમાં શોભે તેવી પ્રેમદા છે. માટે તું તેને મારે સ્વાધિન કરી જો જીવતો રહેવાની આશા હોય તો તારા માર્ગે ચાલ્યો જા. નહિતો હમણાંજ રામસ્મરણ બોલાવી દઇશ.

આ સાંભળી મને તે પાપીના દુરુષ તરફ તિરસ્કાર છુટ્યો. બિચારી કમલનયનીની આંખમાંથી આંસુ નીકળતાં હતાં, તે બેભાંગી બની બોલી, હે નાથ ! મારે લીધે આપ આજુ ન ખુવો, આ રૂ, ઘાતકી મનુષ્ય આપનો હમણાંજ નાશ કરશે. મને છોડી દો. આપના પહેલાંજ હું મરીશ. આમ કાલાવાત્રા કરતી હતી. મહેં તેને કહ્યું, મિત્ર દેવી, પતિનો ધર્મ છે કે જીવના જીવનને પણ પોતાની પતિનું રક્ષણ કરવું. જેવી રીતે સ્ત્રીને દરેક પ્રકારનું સુખ આપવાને તેનો પતિ બંધાવેલો છે તેવીજ રીતે તેને આવી પડતા દુઃખમાંથી તેને મુક્ત કરવા કદાચ જીવનું જીવન વેડવું પડે તો પણ તેના પતિએ વેડવું જ જોઈએ. તું ગભરાઈશ નહિ, તેનાથી મને કશું થવાનું નથી, હમણાંજ હું તેને ચમદારમાં પોચાડી દઇશ. મારા છતાં તારી આવી વલે ચાલ તે મારાથી શી રીતે વેડી રાંકાય, દેવી શાંત થા, આમ આશ્વાસન આપી હું તે દુષ્ટપતિ બોલ્યો, હે દુષ્ટ ! તું મારા જીવને લેતા પહેલાં વિચાર કર કે તારું પાપજ કરી વળ્યું છે. અને તે પાપે તને ઘેરી લેવાથી કાંઈ દિશા સુઝતી નથી. જેવી રીતે પતંગીયું દિવાના તેજથી મોહિત થઈ તેમાં અંગ્રાઈ જઈ તેને ભેટવા જતાં પોતાની જ આજુ ખુવે છે, તેવીજ રીતે પર સ્ત્રીના રૂપથી મોહિત થનાર દુષ્ટ પુરુષોની ગતિ ચાલ છે. યાદ રાખ કે તારી પણ તેવીજ વલે થશે. માટે હજી ચેત ! અને તારે રસ્તે ચાલ્યો જા.

આ મારાં વાકયો સાંભળતાંજ તે ક્રોધીષ્ઠ થઈને બોલ્યો, મારી વલે કરવાવાળા લિંબુક લે, લેતો જા એમ કરી તરવાર જેવી માંસ ઉપર નાંખવા જાય છે તેવોજ હું દૂર પસી જઈ તેનો લાગ ચુકાવી તેને વળગી પડી, તરવારવાળા હાથના કાંઠામાં એક એવી નોરથી ચુકી મારી કે તેનો હાથ જુડે. પડી ગયો અને તત્કવાર નિચે પડી ગઈ. એટલે. ઝટ મેં તે તત્કવાર લીધી અને પડી હું બોલ્યો, હે દુષ્ટ ! હજી પણ ચેત ! નાલક મારા હાથે તારા જેવા દુષ્ટ મનુષ્યનું ખુન કરવું એ મને યોગ્ય લાગતું નથી, તારાં કર્મનું ફળ પરમાત્મા તો તને જો કે આપશેજ તો પણ હું હજી તારા ઉપર દયા લાવું છું માટે હજી પણ ચાલ્યો જા.

આ સાંભળી તેનાં ગર્વમાં વધારો થયો આથી તે જાય તેવો નહોતો. તેણે તો મને

મારુતોના વિચાર દરેલો હોવાથી તરતજ ખીજ દાથે કહેડમાંથી એક તમચો કહાડયો અને જેવો મને મારવા જાય છે તેવોજ હું નીચે ખેસી ગયો એટલે તેનો ખાર ખાત્રી ગયો અને તરતજ મહેં તેના તમચાવાળા હાથના કાંડમાં જોરથી તરતાર મારી કે કાંડ તમચા સાથેજ દુર પડ્યું. એટલે તરત મહેં દુર ખસી ખીજ દાથે તમચો ઝાલી લીધો. પછી હું ખોશો, હે દુષ્ટ ! હજુ પણ ચેત અને જીવતો જ, નહિતો હવે તાર મરણ મારા હાથમાં છે. છતાં પણ અહિંસા વૃત્તનું પાલન કરનાર હું વિચાર કરું છું કે મારે દાથે કોઈ પ્રાણીનો વધ કરવો એ સાર નથી. માટે જા હું જીવ તો છોકું છું.

આ સાંભળીને તે હથીઆર રહિત થવાથી તેમજ મારી ખજાડદારી જોઈ તેણે જાણ્યું કે, આ તો દેખાતો ભિખારી જેવો જણાય છે પણ તે ભિખારી નથી પણ કોઈ જલાદુર નર છે. માટે તે જરૂર મને મારશે એમ વિચારી તે મારે શરણે પડ્યો, અને કહ્યું, મારો ગુન્હો માફ કરો અને મને જીવતો જવાદો. મારાં હથિયારો મને પાછા આપીદો. આથી મહેં તેને જવા દીધો, પણ તેનાં હથિયારો આખાં નહિ. અને હું પણ કમલ-નયની સાથે મારા આશ્રમ તરફ વળ્યો. રસ્તામાં શાક લાગતાં એક વડના ઝાંયા નીચે ખેડાં, થોડી વાર ન થઈ હશે તેવામાંજ પાછળથી ગુરૂદેવ પધાર્યા અને મહેંને સંબોધી કહ્યું, સાખારા, પુત્ર સાખારા ! આમ હરેતાંજ મારી આંખ ઉઘડી ગઈ. જોયું તો કશું ન મળે, ન મળે કમલ-નયની કે ન મળે ગુરૂમહારાજ ! હુંતો જ્યાં ખેડો હતો ત્યાં ત્યાંજ ટાટે થયરતો હતો.

અપૂર્ણ.

મનુષ્યે કેવી સ્થિતિમાં રહેવું જોઈએ ?

મનુષ્યે કેવી સ્થિતિમાં રહેવું જોઈએ કે જ્યાં તેને કોઈ દિવસ દુઃખ આવેજ નહિ. પણ સુખનોજ અનુભવ કરે એ વિચાર દરેક મનુષ્યે કરવો જોઈએ. આ જગત તરફ દ્રષ્ટિ નોંખતાં જણાશે કે કોઈ ધનવાન હોય છે છતાં પણ સુખનો અનુભવ તેમને થતો નથી, કોઈ સ્ત્રી પુત્રાદિક સંબંધીઓથી સુકત હોવા છતાં પણ તેને સુખનો અનુભવ થતો નથી, કોઈ મોટો વેપારી હોય છે, મોઢર ચાકરાથી ભેરાતો હોવા છતાં પણ સુખ તેને મળતું નથી, કોઈ મોટો અધિકારી હોય સત્ત્વ સત્તાના જગજાળો હોવા છતાં પણ યથાર્થ સુખનો અનુભવ તેને પણ થતો નથી. તેમજ આં લોકો પોતે પોતાને સુખી માનતા પોતાને પ્રાપ્ત સંપત્તિમાં મગ્ન રહેતા અને પોતાનાથી ઓછી સંપત્તિવાળા તરફ દિનભાવ દર્શાવતા જોવામાં આવે છે.

ખીજ તરફ જોઈએ તો ખાંવાં પીવાની વિદ્યબના કરતા, મહેનત મજૂરી કરીને થાકી જવા છતાં એક પાઈ પણ ન મેળવતા, વેપારમાં ઓટ જવાથી મુંઝે મેંધે રેતા, એક

વખત મોટારગાડીમાં સેત્ર કરતા છતાં પણ આફત આવી પડતાં સખન મજુરીની કદ જોગવતા, એક વખત અધિકારના બળે ન્યાયાસનપર બેસી ઇન્સાફ કરતા અને અન્યને કદની કે દંડની શિક્ષા કરતા કે હુકમનામાં કરતા એવા મનુષ્યોને કદમાં રવડતા નોંધએ છીએ. ત્યારેજ આ સંસાર ચક્રની ઘટમાળાનો કાંઈક ખ્યાલ આવી શકે છે.

શાસ્ત્રો કહે છે કે સુખ મેળવવાનો મનુષ્યને હક છે. મનુષ્ય એ જીવ નથી પણ શીવ છે. તત્ત્વમસિ જેવાં વેદાંતનાં વાક્યો પણ તેજ અર્થને સૂચવે છે. તમારે સુખ, શાંતિ અને આનંદમાં રહેવું નોંધએ. સદા નિર્ભય રહી મોહ લોભ અને શોકનો ત્યાગ કરી આનંદમાં વિશેષ પડવા ન દેવો નોંધએ.

આમ હોવા છતાં પણ ઘણા મનુષ્યો કલેશના ફંદામાં ફસાયવાજ હોય છે. આત્મકારણ એકજ છે, અને તે એક તેમણે માની લીધેલા પોતાના પદાર્થોમાં સુખ શુદ્ધિ સ્થાપેલી હોય છે, અને તેથી તે તે પદાર્થોમાંથી જ્યારે કાંઈના નાશ થાય છે, ત્યારે અથવા તો જે પદાર્થમાં સુખશુદ્ધિ સ્થાપિ હોય છે, તે પદાર્થ જ્યારે પ્રાપ્ત થતા નથી ત્યારે મનુષ્યને કલેશનું લાન થાય છે.

આ વખતે તેમણે જાણવું નોંધએ કે બાહ્ય જગતમાં નજરે દેખાતા દસ્ય પદાર્થ નાશવંત છે. તેને માટે તે નાશ ન થાય અને સદા કાળ આપણી સાથે રહે એવું માનવું અથવા ઇચ્છવું એ દુઃખને ઉત્પન્ન કરનાર છે. જે વસ્તુનો કાંઈ કાળે નાશ થતો ન હોય તે વસ્તુને માટે આપણે કદી એમ માનીએ કે તે વસ્તુ સદાકાળ આપણી નજર આગળ રહે તો તે સંભવિત છે, પરંતુ નાશવંત પદાર્થોની એવી આશા રાખી એ બર્થ છે. આથીજ આજે જગતમાં ત્યાં લાં મનુષ્યો દુઃખી જણાય છે. ગમે તે કાંઈ વસ્તુમાં તેણે સુખશુદ્ધિ સ્થાપેલી હોય છે, અને તે વસ્તુ ન મેળવતાં અથવા મળી હોય છે તો તેનો નાશ થતાં, અથવા તો તે મેળવવા જતાં વિઘ્ન આવી પડતાં તેને દુઃખનો અનુભવ થાય છે. આ પ્રમાણે દરેક માણસને દુઃખ, કલેશ, ચિંતા અને ભય સતાવ્યા કરે છે. આને અને તેની વર્તમાન સ્થિતિને કાંઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ હોતો નથી. મનુષ્ય અનેક પ્રકારની લાલસાઓવાળો હોય છે. જે નિર્ધન હોય છે તો ધનની, જે ધન હોય તો સ્ત્રીની, સ્ત્રી હોય છે તો પુત્રની, પુત્ર હોય છે તો જગીરની, જગીર હોય છે તો મોટા અધિકારની અને અધિકાર હોય છે તો મોટા માન મરત્યાવાળા ઇલ્કાણની તેને લાલસા ચર્ચાજ કરે છે. એકની પ્રાપ્તિ થતાં બીજી લાલસા આવીને ઉભીજ રહે છે, અને તેને મેળવવા યત્ન કરે છે. જે તે સિદ્ધ નથી થતી તો પણ દુઃખનું લાન થાય છે અને સિદ્ધ થતાં તેથી સતોષ ન થતાં અન્ય લાલસા ઉત્પન્ન થાય છે. આવી રીતે દરેક મનુષ્ય દુઃખ અને કલેશમાં પોતાના દિવસ વ્યતીત કરે છે. અને આવી નાશવંત પદાર્થોની લાલસાઓમાંજ બર્થ સમયનો વ્યય કરી અંતે તેજ વાઙનાઓને પણ ચર્ચ ચતુર યયા પછી પણ ફરી જન્મ લઈ એની એ ઘટમાળ ચલાવ્યાં કરે છે. આમ છતાં પણ સુખનો અનુભવ તેને થતો નથી. જે મનુષ્યને સુખનીજ ઇચ્છા હોય, સદા નિર્ભયતાવાળી સ્થિતિનો, અનુભવ કરવો હોય, શાંત અને આનંદમય જીવન શુભરસી હોય તો તેણે આ નાશવંત પદાર્થો પ્રતિની સુખ શુદ્ધિનો ત્યાગ કરવો નોંધએ. અને તેને રચાને જે નલ છે, સદા સુખમય અને આનંદમય છે તેવી વસ્તુનો સંબંધ જાંવો. નોંધએ. તેજ તેને સુખ મળી શકે છે.

તમે હાલ જે સ્થિતિમાં હો તેજ સ્થિતિમાં રહીને, તમને પ્રાપ્ત કર્તવ્યોને ઉત્તમ પ્રકારે કરતા રહી આ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. માત્ર તમારે કરવાનું એટલુંજ છે કે તમે હાલ જેમાં સુખ શુદ્ધિ સ્થાપી છે તેનો લાગ કરી અચળ આનંદમય વસ્તુ પ્રતિ તમારી સુખ શુદ્ધિને સ્થાપરી અને પ્રાપ્ત કર્તવ્યો કરવાં. તમને જે પ્રાપ્ત હોય તેનો સારી રીતે ઉપભોગ કરવો. તેનાથી મળતું સુખ ભોજવું, પણ તેનો નાશ થતાં તે વસ્તુ નાશ-વંત હતી એમ માની તેના પ્રતિ સ્થાપેલી સુખ શુદ્ધિ ઉઠાવી લેવી. અને દુઃખ માનવું નહિ. કારણ કે જે વસ્તુનો ન્યારે ત્યારે પણ નાશજ થવાનો છે, તે વસ્તુને માટે નાશ ન થાય તેવી આશા રાખવી વ્યર્થ છે. અને એવી આશાજ દુઃખના કારણ રૂપ છે.

સંસારમાં ખીળ મનુષ્યો સાથે કલેસ કે લડવાડ ટંટા થવાનું પણ તેજ કારણ છે. પોતે માની લીધેલી વસ્તુ ખીળને ન આપવાનો તેમજ ખીળ પાસે લઇ લેવાના પ્રસંગો આવતાં આવા ટંટા ઉત્પન્ન થઈ મનુષ્યને કલેસ આપે છે. પરંતુ આવી વખતે દરેક માણસે સાવધાનતા રાખવી કે કદાચ તેરી વસ્તુ અન્ય પાસે ન મળી અથવા તો જતી રહે તો તેથી દુઃખી થવું નહિ. કોઇપણ દરમ પદાર્થને માટે તેને પ્રાપ્ત કરવા અથવા તો પ્રાપ્ત હોયતો નાશ થાય તેવા સમયે તે પદાર્થ પ્રતિના મમત્વનો ત્યાગ કરી મિથ્યા પોતાના અંતઃકરણમાં કલેશને ઉપખંતવો એ અયોગ્ય છે.

અપ્રાપ્ત વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો, પણ જો ન પ્રાપ્ત થાય તો તેથી દુઃખી ન થવું. તે વખતે એમજ માનવું કે 'તે તો નાશવંત છે' માટે તેને માટે મોહ રાખવો એ અયોગ્ય છે, આવી રીતે જેટલા જેટલા વખત સુધી સાંસારિક પદાર્થોનો તેમજ સર્ગો મુખધીઓનો આપણી સાથે સહવાસ રહે લાં સુધી તે દ્વારા મળતાં સુખોનો ઉપભોગ કરવો. પણ તેમાંથી કદાચ કોઇના નાશ થાય તો તે વખતે એમ માની સતોષ માનવો કે, તે પદાર્થ અથવા તો મનુષ્ય ન્યારે ત્યારે પણ નાશ થનારજ હતું અને તેથી જે નાશ-વંત હોય તેનો ચિરકાળ સંબંધ રહે એવી ઇચ્છા કરવી વ્યર્થ છે.

આવીજ રીતે ન્યારે ન્યારે દુઃખદ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે તે પ્રસંગોમાં સાવ-ધાનતા રાખવી અને તેથી થનાર કટોચી બચવું એ આપણું કર્તવ્ય છે. આપણે જો ચિર-કાળ પર્વંત ટકી શકનાર હોય તેવા પદાર્થોનો સંબંધ ઇચ્છવો એ યોગ્ય છે. એવી વસ્તુ તે પરમાત્માજ છે. અને હંમેશાં પરમાત્માનાજ વિચારોમાં મનને પરાવી રાખવું અને તે-મનો સાક્ષાત્કાર કરવા પ્રયત્ન કરવો એજ ખરેખરા સુખને અર્પનાર છે.

ક્રોધ એ મનુષ્યને દુઃખ આપનાર છે. ઇચ્છિત વસ્તુ ન મળવાથી, અથવા તો તેનો અન્ય કોઇ નાશ કરે છે ત્યારે અથવા તે મેળવવામાં અન્ય કોઇ વિઘ્ન નાંખે છે ત્યારે અથવા તો એવાજ કોઇ પ્રસંગો બને છે ત્યારે આપણને ક્રોધ થાય છે અને તેથી ક્રુવા-પુવા થઇ જઈ ખીળ મનુષ્ય સાથે લડવા મચી પડીએ છીએ પણ તે વખતે આપણને એમ લાન રહેતું નથી કે ક્રોધ કરવાથી આપણું ચિત્ત વ્યગ્ર થાય છે અને નાહક આપણા અંતઃકરણમાં કલેશ ઉત્પન્ન થાય છે.

આ વખતે જે પ્રસંગ ક્રોધને ઉત્પન્ન કરનાર હોય તે પ્રસંગ જાણે ખંધોજ ન હોય તેમ માની અને જે વસ્તુનો જે માણસે નાશ કર્યો હોય અથવા તો આપણને મેળવવામાં વિઘ્ન નાંખતો હોય તે વસ્તુ નાશવંત-હોવાથી મેળવ્યા પછી પણ ન્યારે તેનો નાશ

થવાનો છે તો પછી તે મેળવવા નાહક કહેવા ન કરવો. અથવા તો નાશ થયો હોય તો પણ ગણ તે હવે ફરી મળવાની નથી એમ માની પોતાના ચિત્તને વ્યથ ના પતાવવું એ વિવેકીનું કર્તવ્ય છે.

આવીજ રીતે ચિંતાના, ભયના, ધર્મના વિગેરે વિચારો ઉત્પન્ન થતાંજ તેને મૂળમાંથી દાખી દેવાનો અભ્યાસ રાખવો અને તેને સ્થાને સર્વ પ્રાણિ માત્ર પ્રતિ સમભાવ રાખવાના, સુલેહ રાખવાના, શાંતિ અને આનંદ આપનારા શુભ વિચારો અને શુભ કર્તવ્યો કરવાં એ દરેક મનુષ્યને સુખ આપનાર છે.

આવી રીતે મનુષ્યે પોતાની શાંતિનો ભંગ થાય અને સુખમાં વિશેષ ન પડે તેવી પોતાની સ્થિતિ રાખવી નોંધવું, અને તેવી સ્થિતિ જ્યારે તે પોતાના મનુષ્ય સ્વભાવનો ત્યાગ કરી ઇશ સ્વભાવને પોતાનામાં સ્થાપે છે ત્યારેજ પ્રાપ્ત થાય છે. જેથી દરેક મનુષ્યે પોતે સમજવું નોંધવું કે જગત માત્ર નાશવંત છે. જેથી આપણને જે જે પદાર્થો કે સગાં સંબંધીઓ મળ્યાં હોય છે તેઓ જ્યારે ત્યારે પણ નાશ પામવાના સ્વભાવવાળાંજ છે, અને આપણે પણ વહેલા મોડા આ શરીરનો ત્યાગ કરવાનોજ છે. તો પછી મિથ્યા તેમાં સુખ શુદ્ધિ સ્થાપિ તેનો નાશ થતાં અથવા તેવા કોઇ પદાર્થો પ્રાપ્ત ન થતાં કહેશને સહન કરવો એ અયોગ્ય છે. આપણે તો આપણા મૂળ સ્વરૂપ સાથેનો સંબંધન કાયમ રહે તેવી ઇચ્છા રાખી આપણા સ્વરૂપનો અનુભવ થાય તેવા વિચારો અને પ્રવર્તનો કરવા તેમજ આપણા સ્વરૂપ સ્વરૂપ આત્મામાંજ સુખ શુદ્ધિ સ્થાપવી નોંધવું.

મારી મુસાફરી.

(લેખક:—શ્રીયુત ઠાકોરદાસ નાથાલાલ દેસાઈ, ખી. એ.)

(અનુસંધાન:—ગતોક ૪૪ ૩૨૧ થી)

તારીખ, ૫-૪-૧૯૧૫ ના પ્રભાતમાં વહેલાં અમે સવેએ તપોવન તરફ પ્રયાણ કર્યું. હજી સૂર્યોદય થયો નહોતો. તપોવન ગામથી, જે માધવ દુર છે, જવાનો માર્ગ, હીક છે. માર્ગે ચાલતાં મને કવિ વિનયસંકરની પ્રભાત વિશે લખેલી કવિતા યાદ આવી.

‘ રંગીલુ પ્રભાત આજ રંગ રંગ લાગે—રંગીલુ પ્રભાત

રંગીલુ પ્રભાત આજ શો સળ્યો સોનેરી સાજ; .

પવન લહેકી ઠંડી તાજ ખીલ્યાં પુષ્પ આગે—રંગીલુ પ્રભાત.

મીઠા મુર પક્ષી કરે, અંગમાં ઉમંગ ભરે,

બેરવી અક્ષાંપ મુણી, બીડ સંધી લાગે—રંગીલુ પ્રભાત.

પ્રભાતનો મીઠો અને ઠંડો પવન મગજની ઝાંતિ દૂર કરી શાંતિ અર્પી મનમાં ઉત્સાહ પ્રેરતો હતો. માર્ગે કાપતાં કપિલા કુંડ આગળ આવી પહેંચ્યા. ગૌમુખમાંથી આ કુંડમાં

કપિલા નદીનું જલ આવે છે. જ્યાં ગોદાવરી મૈયા અને કપીલા નદીનો સંગમ થાય છે ત્યાં આવી લાગ્યા. ગોદાવરીનું તથા ઉંચા નીચા પથ્થરોથી જ બનેલું જોવામાં આવે છે. રેતી તો જોવામાં આવતીજ નથી. સંગમ સ્થળ આગળ નાના પાંચ કુંડ છે—અગ્નિકુંડ, બ્રહ્મકુંડ, રૂદ્રકુંડ, વિષ્ણુ કુંડ અને સીતા કુંડ. એવી લોક વાયકા આવે છે કે જે માણસ આ પાંચ કુંડમાં યજ્ઞને બદલ નીકળે તેના ત્રણ લવનાં પાપ બળી ભરમ થાય છે. અને તે માણસ શુદ્ધ બને છે, વળી આ કુંડ પાસે લક્ષ્મણજી સરપંખાનું નાક કાપે છે તે મૂર્તિ જોવામાં આવે છે. પાસે સીતાજીની અને કપિલમુનીની મૂર્તિઓ પણ જોવામાં આવે છે. સામે તીરે રામટેકનું મંદીર છે—જે સ્થળે રામલક્ષ્મણે મારીચનો વધ કર્યો હતો. આ સર્વ વસ્તુઓ પર દષ્ટિપાત પડતાં રામાયણનાં એક પંક્તિ એક પાનાં મારી આંખ આગળ તરી આવ્યાં અને કૃપાળુ પિતા રામચંદ્રજીના પ્રત્યે અતિ પૂજ્ય લાવથી નીચેના ઉદ્ગાર નીકળ્યા.

‘રામો રાજમણિ સદા વિજયતે રામં રમેશં ભજે

રામેનામિહતા નિશાચરચમ્ રામાયતસ્યૈ નમઃ ।

રામાન્નાસ્તિ પરાયણં તત્પરં રામસ્ય દાસોસ્પહમ્

રામે ચિત્તલય સદાભવેત્ મમ મો રામ મામુદ્ધર ॥

આ નદીના તટ ઉપર પથ્થરમાંથી કોરી કાઢેલી નાની ઝોરડીઓ બાળાઓ માટે જોવાયે છે. નદીના તટમાં ઉભા રહી આગળ પાછળ દષ્ટિ કરતાં મને કવિ કલાપીની હાંટીઓ માદ આવી.

‘જ્યાં જ્યાં નજર મારી કરે, યાદી લરી ત્યાં આપની.’

પ્રભુની ગતિ ગઢન છે. તેની કીધા અપાર છે. તેની વિધ વિધ કૃતિનું નિરક્ષણ કરતાં આપણા ઉપર કોઈ અજ્ઞા અને મહાન શક્તિ રાજ્ય ચલાવે છે તે કલ્પન કર્યા વિના ચાલતું નથી. મનુષ્ય તેના આગળ તૃણ સમાનજ છે. ફક્ત તે તેની કૃતિ અને તેનું હથિઆર આવા વિચાર મનમાં ઉભરાયા અને માર અંતઃકરણ દીવ્યપ્રભુ પ્રેમે દેશાઈ આ જગતના કર્તા અને નિયંતા પ્રતિ લક્ષિત લાવે ટળું અને નીચેના ઉદ્ગાર મારા મુખમાંથી સરી પડ્યા.

‘Lord ! As, in heaven, on earth thy will be done.’

કેટલીક જગાએ નદીનો પ્રવાહ ઉંચા પથ્થર ઉપરથી નીચે પડતાં ધોધ જેવો દેખાવ આવે છે, નદીનું પાણી મીઠું છે. સૂર્યનાં કિરણ જગ પ્રવાહમાં પડતાં ચગકાટ મારવા માંડ્યા અને આંખપર પ્રતિબિંબ પડતું હતું. ખરેખર—

‘જ્યારે નદી પર પડે કિરણો સવિતા,

ફેરેરી સાડી સમ. શોભતી આ સરિતા;

મહિ યજ્ઞ ચમકતાં પ્રતિ બીજ ધાતા,

સોનેરી દીલી સમ સુંદર શું સુહાતા.

આ મંચિત જગમાં પેટ લરી સ્નાન કર્યું, કાંઈ મીઠાં જળનો આ સ્વાદ લઈ શુદ્ધ થયો. માર્ગમાં આવતાં દેવાલયોમાં દર્શન કર્યું. જમવા સમયે અમારા મુકામે આવી પહોંચ્યા. સાંજે પૌલ્લીસ ટ્રેનીંગ સ્કૂલની મુલાકાત લીધી. વિદ્યાર્થી વર્ગને રહેલા માટે રેસીડન્સી છે. શુજરાતી, મરાઠી, સોંધી, પારસી વિગેરે. જુદી જુદી કોમના વિદ્યાર્થીઓ માટે જુદાં

ભુલું સ્ત્રોડાં છે. એક ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓએ જમને બોર્ડીંગ હાઉસ, લાયબ્રેરી, લેક્ટર હોલ વિગેરે યંત્રાવ્યા. સર્વ વિદ્યાર્થીઓ રૂઢપુટ નેવામાં આવે છે. સવારમાં વિદ્યાર્થીઓને રાષ્ટ્રગીત, પરંતુ વિગેરે કરવાનું હોય છે. જાહેર નિયમિત ક્લાસ હોય છે. અને સાંજે ગુરૂગ એવીંગ વિગેરે કરાવવામાં આવે છે. આ સ્થળ જનસમાજથી દુર હોવાથી. ત્યાં હવા અનવાળુ પુષ્કળ છે. અહીં અદાર મહિના અંગ્રાસ કરવો પડે છે અને એક વખત પણ નિષ્ફળતા મળતાં આ સ્થળ છોડવું પડે છે. આ સ્કુલમાં સમયસ્પેક્ટર અને એક્સીરેટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટના દરજ્જાવાળા સર્વેને ટેળવણી અને તાલીમ લેવી પડે છે. આ સ્થળ એવું સરસ છે કે શાંતિ પણ નિરાંતિ જતી જાય. આ વિદ્યાર્થીઓને નેતાં અને આપણી આર્ટ ટ્રાલેજના વિદ્યાર્થીઓ સાંભળી આવ્યા. આપણી ટ્રાલેજમાં ધણા ખરા વિદ્યાર્થી દ્વિજા અને સુદલકડી નેવામાં આવે છે. Health is wealth, એ સૂત્ર પ્રમાણે આપણા ટ્રાલેજના વિદ્યાર્થીઓમાં જળ, શક્તિ, ઉત્સાહ અને ભુરસો કયાંથી નેવામાં આવે ? શરીરની મન ઉપર અસર થાય છે અને મનની શરીરપર અસર થાય છે. Healthy mind in a healthy body. શારીરિક સંપત્તિજ્ઞ માનસિક સંપત્તિ મેળવવામાં અને વધારવામાં સાધનભૂત છે. સાંજે યાકયા પાક્યા અમારા મુકામે આવ્યા. સવારે વહેલા ઉઠી નાચીક રહેશે જ્યાં સર્વ તરેહની તૈયારી કરી મુકી. કારણ કે ઇસ્ટર તહેવાર ખતમ થતાં હોવાથી તારીખ ૬-૪-૧૫ ને દિને અમારી ગવર્મેન્ટ હોલ સ્કુલ ઉઘડી હતી.

નાશીકમાં લોહિા મજાનુત અને સુદલ નેવામાં આવે છે, તે તરફની ગાય બેંગો, ફીંગણી અને ધણા ખરા ભાગે કાળરચીતરી હોય છે. લોહિા દહીં અને છાચનો ઉપયોગ વધારે કરે છે. દુધમાં ગંગાજળ અચ્છી તરેહથી નેવામાં આવે છે. લોહિા શારીરિક જગથી આલતા ધંધામાં મચેલા દહિંગોચર થાય છે. આ તરફ સ્ત્રી નોકરો નેવામાં આવે છે. નોકરનું આપણા ગુજરાતની માફક દુઃખ નથી. નોકર પોતે સ્વચ્છતાથી કામ કરે છે.

નાશીકમાં ઘર બેઠા ઘાટનાં હોય છે. જે કે.નજુ મજાનાં ઘર લાગેજ નજરે પડે છે. રસ્તા ચડતા ઉતરતા, લાગ પડતા છે. પણ સાફ અને સ્વચ્છ નેવામાં આવે છે, તે તરફ આપણા ગામેની માફક ગુલામ ઉઠી. દરવખને પંવન આવતાં આંખો પુરાતી નથી. આ તરફની કમોદ અને ખાજરી ઘણી મીઠી હોય છે. અહીં અચ્છર અને દ્રાક્ષનો પાક સારો થાય છે. વળી ગામમાં જાડુ ઘોંઘાટ નેવામાં આવેતો નથી. ગામમાં પાણીના નળ આવેલા છે, પાણી ગોદાવનીમાંથીજ આવે છે. અહીંનાં હવા પાણી ધણું સારું છે. નાશીક દર્શન પણ વગર દવાએ આરામ થાય તેવું સ્થળ છે.

નાશીકમાં પેથા સરકારના સમયેના સરકારવાડે છે. જે હાલમાં ફોજદારી કોર્ટ તરીકે વપરાય છે. વળી સુંદર નારાયણના મંદીરને લગતું એક તાલીમખાનું છે, જેમાં કસરત અને આ તાલીમખાનાને લગતો ઉત્સવ પણ કરવામાં આવે છે. સાક ખગર ગોદાવરીના તીરેજ ભરાય છે. નાશીકમાં તાંજા પિત્તળનાં વાસણુ સારાં થાય છે જેવાં કે પાનની પેટીઓ, કાચા ચુનાની ડબીઓ, પિત્તળની પાઈણી અને પરાળ, લોટા, પ્યાલા વિગેરે.

પરગામી માણસ આવશે જાણી જોર લોહિા જાણે કે તેના દેહજુદાર હોય તેમ મોટા મોટા ચોપડા લઈ આવે છે. ધંડીઆનાં કે સગા વડાલાનાં નામ પુછી પોતાના ચોપડા માંથી જે તે નામ નીકળે તો તે માણસને પોતાને ધેર લઈ જાય છે. વળી આપણું નામ પણ લખી લે છે અને તેની સાથે આપણાં સગાં વડાલાં હાજર હોય કે ન હોય તો પણ

તેમાં નામ પુછીને લખી લે છે. મારા ધારનાં પ્રમાણે આ ચોપડાઓજ તેમની પેઠીઓથી ઉતરી આવેલી પુણ હશે. તેમજ આ કાર્યક્રમ ઉપર તેમનો નિર્વાહ ચાલતો હશે. પણ જમાનો બદલાયો છે. કેટલાક ગોર તો ધણા પૈસાવાળો હોય છે. આશરે ત્રણમેં એકાવન ગોરનાં ઘર છે. જેમાં ત્રણ ગુજરાતી ગોરનાં ઘર છે. કેટલીક વખત તેઓ બહુ કંટાળારૂપ થઈ પડે છે. તેમનામાં વિદ્વાનો પણ છે. આપણી તરફ ધણા યજ્ઞોમાં નાશીકથી વિદ્વાનોને બોલાવામાં આવે છે.

નાશીકમાં યાત્રાળુઓ માટે ઉત્તરવાને દયાળુ શેડીઆઓએ અને દાનવીરોએ ધર્મ-શાળાઓ બંધાવેલી છે. મારા જોવામાં બે મોટી ધર્મશાળાઓ આવી હતી. (૧) લુદાણા નારણુજી તુલસીદાસની ધર્મશાળા છે જે ખાસ હિંદુઓ માટેજ છે. આ ધર્મશાળામાં ત્રણ દિવસ રહેવું હોય તો ચિટ્ટી વિના રહી શકાય છે. વધારે સમય રહેવું હોય તો શેડની ચીટ્ટી લાવવી પડે છે. વાસણુ, ગોદડાં વિગેરે સાંચી આપનામાં આવે છે. કુટુંબ સાથે રહી શકાય તેવી ગોઠવણુ પણ કરેલી છે. બીજી ધર્મશાળા ઠાકર કુંવરજી માવજી અને ધનજી મોવજીની બંધાવેલી છે. આ ધર્મશાળા પણ હિંદુઓ માટેજ છે. આ ધર્મશાળા ધણીજ મોટી છે, વળી નાશીકમાં જનાના હોસ્પીટલ અને Loper Asylum—એટલે રક્તપીતના દરદીઓ માટે ધર્મશાળા છે. અંગ્રેજ અને વર્તીકયુક્ત રકુલો છે. નાશીક ફ્રીસ્પીકટ ટાઉન હોવાથી આપીસરોના બંગલાઓથી ભરપૂર છે.

તારીખ ૬મી એપ્રિલ સવારમાં વહેલાં અજનાળું થતા પહેલાં અમે ટાંગામાં બેસી રેશને જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં સર્વ સાંત હતું. આગળ જતાં સુર્યોદય થતા આંખો. કવિ દ્વલપતરામે વર્ણવેલી વસ્તુસ્થિતિ તાદશ થઈ કારણ કે આકાશ લાલ થઈ ગયું હતું :-

‘ પ્રાચી દિશામાં નલ રક્ત દીપ્તે, એ હામ શોભા ઉપજી અતિશે,
જલે પ્રતાપી પરણે ભૂપાળ, આનંદનો આજે ઉઠે શુકાલ.’

રેશને પહોંચતાં આશરે કલાક થાય છે. રેશને જઈ મુંબાઇની ટીપીટ ખરીદી મનમઝ એક્સપ્રેસમાં બેસી અમે મુંબાઇપુરી પ્રતિ અમારૂં પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં આગળ પાછળના પ્રદેશને એકવાર ફરીથી નિહાળતાં મને અતિ આનંદ થયો. આ ભૂમિનો જયથોષ એક સમયે આખા ભારત વર્ષમાં ગાજી રહ્યો હતો. ખરેખર સાચા અગિયાર વાગતાં અમે પાછા મુંબાઇ આવી પહોંચ્યા.

પ્રિય પાકક! અંતે મારે એટલુંજ કહેવાનું કે જેમ પવિત્ર ગોદાવરી (ગંગાજી) મૈયા કાંઈપણ ભેદભાવ રાખ્યા વિના સર્વને સ્નાન કરાવી શુદ્ધ બનાવે છે તેવી રીતે આપણે પણ મનમાં અને હૃદયમાં સમતા રાખી યથાશક્તિ સર્વ પ્રાણી માનનું હિત કરવા ચક્રવું નહી. ‘ ગોદાવરી મૈયા સર્વનું ભક્ષ કરો અને સર્વની મનોકામના પૂર્ણ કરો. ’ આટલાજ ઉદ્ગાર સાથે અને નીચેની કડીઓ તમારા આગળ રજુ કરી પ્રિય વાંચક હું અત્રે વીરમું છું. પ્રભુ ઈચ્છાએ ફળીથી મળીશું.

‘ The river Godavari sends around a holy call,
And purifies of sins the young and old and all;
Many to this Sanctum run from far and near,
And send in their prayers to the almighty dear.’

“જનની જન્મ ભૂમિશ્ચ સ્વર્ગાદપિ ગરીયસી.”

(અનુવાદક:—ડોક્ટર નટવરલાલ જળનાથ ગૌતમી.—અનંભેર.)

અમેરિકામાં ન્યૂયૉર્ક એક સુપ્રસિદ્ધ શહેર છે. અંડ્રુ ડારિયર લાંની સ્મિથસન કંપનીનો એક વિશ્વાસપાત્ર કર્મચારી છે. આજે તે પોતાના મકાનમાં બેઠો બેઠો કંઈ વિચાર કરે છે. મુખ ઉપર મલિનતા વિસ્તૃત થઈ છે. તે એકદમ ઊંઠે છે અને વળી અહીં તહીં ફરે છે. વળી પુનઃ બેસી પૂર્વવત શિર ઝુકાની વિચાર કરે છે. સ્પષ્ટ અનુમાન થાય છે કે એ કોઈ ગંભીર ચિન્તામાં નિમગ્ન છે.

યદિ આ વખતે કોઈ પરિચિત મનુષ્ય તહેને જાણે તો અવશ્ય આશ્ચર્ય પામે, અમેરિકામાં પણ મુકનાંગ તહેનું લાઝ્યં દ્યુતિત થયું છે. તહેને અમેરિકામાં આવ્યાં હજુ બે વર્ષ પણ પુરાં થયાં નથી પરંતુ તહેજે દરેકના હૃદયમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. યદ્યપિ તે અદ્યપ—વયરક છે; તથાપિ સ્મિથસન કંપનીના કારખાનામાં તહેજે એક બહુજ ઉંચી પદવી પ્રાપ્ત કરી છે. આથી લેકો તેને શુદ્ધિમાન, અને કાર્ય—કુશળ યુવાન સમજે છે.

થોડા દિવસ થયાં તહેને એક બીજું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. સ્મિથસનની મેડમના અનુરોધથી તે તહેના સાયકાક્ષીન આનન્દોત્સવોમાં પણ જતાં આવતા લાગ્યો છે. ઉત્સવોમાં સ્મિથસનની નવ યૌવના પુત્રી અરામલા પોતાના દામળ ‘દરકમગોધી’ તહેને આહવાં પ્યાલાં આપે છે; અને હાવલાવ તથા મન્દ, મધુર, સ્મિતહાસ્યથી તહેના આનન્દમાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે. આજે પૂર્વ પ્રતિષ્ઠા અનુસાર તહેને એક પ્રદર્શનમાં અરામલા અને તહેની માતાની સાથે બેન્ડ શ્રવણ-કરવા જવાનું છે. ત્યાં પ્રત્યેક દેશ અને જાતિનું ગાવા બજાવાનું કામ થનાર છે; આ પ્રતિષ્ઠાથી ઘણી વ્યક્તિ તહેની ઈર્ષ્યા કરે છે. તેઓ એમ જાણે છે કે આ હજમેળથી સ્મિથસનની પ્રાણાધિકા કન્યાના લગ્નની “લોટરી” માં તહેની જીત થશે.

પણ આજે તે ઉદાસ કેમ છે? તહેને વિચાર સાગરમાં નિમગ્ન થવાનું કારણ શું છે? તહેના પિતાશ્રીનો લગ્નેલો એક પત્ર આવ્યો છે. આજ તહેની બાકુળતાનું ખરું કારણ છે. તહેના પિતા, વૃદ્ધ “ડારિયર” પેનશનાધિન સેનાપતિ છે. તેઓ પોતાની જન્મભૂમિ, ક્રાંસની બહુ સેવા કર્યા પછી ત્યાંના એક ગ્રામમાં પોતાના અન્તિમ દિવસો વ્યતિત કરે છે. અંડ્રુએ થોડાક દિવસ ઉપર પોતાના પિતાને એક પત્ર લખ્યો હતો. તહેજે તે પત્રમાં અમેરિકામાં સ્થાયી રૂપથી રહેવાની અને રાજ નિયમાનુસાર ત્યાંના નિવાસી બનવાની ઇચ્છા પ્રકટ કરી હતી. આવેલો પત્ર તહેના પિતાનો, ઉત્તર હતો. વૃદ્ધ સેનાપતિ ‘ડારિયર’ તો પત્ર નીચે પ્રમાણે હતો;—

“પ્રિય પુત્ર અંડ્રુ.

ત્યારે તહેને વિદ્યાભય છોડ્યું અને સેનામાં દાખલ થવાની અનિચ્છા પ્રકટ કરી ત્યારે મહેને તમ્હારી ઇચ્છા વિધાત કરવી ઉચિત લાગી નહી. સિપાઇ બનવા માટે વીરતા, દૃઢતા અને સાહસની આવશ્યકતા છે. તહેને ‘ફિશન’ ના ગુલામ બન્યાં. તદ્મારામાં એ શુભો ક્યાંથી આવે? તદ્મારા વિચારો પણ નિરાળા છે. તહેને તદ્મારી જીવિકાનો પોતાની ઇચ્છાનુકૂળ પ્રગન્ધ કર્યો પરંતુ મહેં હસ્તક્ષેપ કર્યો નહી. હવે મહેને હર્ષ થાય છે કે, તદ્મે

તદ્મારા કામમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે. આથી તદ્મારા વિચારોની શ્રેષ્ઠતા પ્રમાણિત થાય છે. ન્યૂયૉર્કથી તદ્મારા જેટલા પત્ર મહારી તરફ આવ્યા છે તે સર્વ પત્રો તદ્મારી પ્રસાદી ભરેલા છે. પરન્તુ હવે તદ્મે શીઘ્રજ ધનવાન બનવાની અને એક અમીરની કુમારિકાના મોહમાં મુગ્ધ થઈ સ્વગ્નિ અને સ્વદેશનો ત્યાગ કરી વિગ્નતિમાં એકત્રિત થવાનો વિચાર પ્રકટ કર્યો છે તેનો હું વિરોધ કરું છું. તદ્મારા આ વિચારોએ મહારા હૃદયને વિદીર્ણ કર્યું છે.

“ આહો આવવાથી તદ્મને કષ્ટ તો પડશે એમાં સન્દેહ નથી. કેમકે ત્રણ વર્ષ તદ્મારે સેનામાં ગાળવાં પડશે; જે પ્રત્યેક ફ્રાંસ નિવાસી માટે આવશ્યક છે. પરન્તુ કર્તવ્યનો વિચાર સર્વથી પહેલો કરવો જોઈએ. કર્તવ્ય આટા દે છે કે તદ્મે શીઘ્ર સ્વદેશ આવો.

પ્રિય અંદ્રે ! પરદેશમાં જીવિકા હોય તેથી તે કંઈ સ્વદેશ કહેવાતો નથી. આ બહાલી ભૂમિ—જ્યાં તદ્મે જન્મ લીધો—જે તદ્મારા પૂર્વજોનું નિવાસ સ્થાન છે, અને જેના અજ, જળ અને વાયુથી તદ્મે મોટા થઈ તદ્મારું પાલન પોષણ પણ તદ્મે સ્વયં કરવા માંડ્યું છે. શું આ ઉપકારિણી જનની—જન્મ ભૂમિનું સ્વત્વ તદ્મારામાં લગીર પણ નથી ? તન, મન, ધન તેની સેવામાં અર્પણ કરવું એ શું તદ્મારું કર્તવ્ય નથી ? હાય ! તદ્મારા વિચારો જાણવાથી હૃદય વિદીર્ણ થાય છે; તદ્મે સ્વદેશ, સ્વદેશાનુરાગ, સ્વદેશીપણું સદાને માટે ત્યાગ કરી વિદેશી (અમેરિકન) બનવું પસંદ કરેછો. કેવી કૃત્તનતા છે ! અફસોસ ! ! હજાર અફસોસ ! ! ! શું તદ્મે નથી જાણતા કે આ તદ્મારી જન્મ ભૂમિને માટે તદ્મારા દાદા શત્રુઓના હાથથી માર્યા ગયા ? આ સ્વદેશને ખાતર મહો ‘સવાર’ ના મુદ્દમાં ધાયલ થવાની પ્રતિજ્ઞા પ્રાપ્ત થઈ છે.

હું યથાશક્તિ સ્વદેશોત્તરિમાં હજુ પર્યન્ત પણ નિયુક્ત છું યદ્યપિ મને કાઈ મોટી લગ્નમાં મોકલવામાં આવ્યો નથી તથાપિ મહેં મહારા જીવનનો ઉત્તમ ભાગ મહારા દેશને દાન કરી દીધો છે, અને આપકાળમાં હું તેના કામમાં આવ્યો છું. આ વખતે પણ હું કંઈક છું તો ફ્રાન્સનો છું અને ફ્રાન્સ મહારો છે.

“ જ્યારે તદ્મે જીવિકા અર્થે વિદેશ જવા તૈયાર થઈ બહાર નિકળ્યા ત્યારે મહેં તદ્મને ગળે ખાઝી સુગન્ધ અર્પી આશીર્વાદ દીધો ત્યારે મહારા મનમાં એમ હતું કે તદ્મે મહારા પંજી દેશની સેવા કરશે. તદ્મારું સન્તાન મહારાથી પણ વધારે યશસ્વિ અને ભાગ્યશાળી થશે. પ્રિયપુત્ર ! તદ્મને પ્રાર્થના કરે છું, નદી નદી આટા દઉં છું કે તદ્મે ફ્રાંસના નિવાસી રહો. આપણા બહાલા દેશ ફ્રાન્સને ના છોડો. આપણો બહાલો ફ્રાન્સ દેશ જગતનું પૂજ્ય સ્થાન છે. એજ નેપોલિયનની જન્મભૂમિ છે. એજ સામ્ય, સમાનતા અને ખાત્ત ભાવની ધોષણાનું સ્થાન છે. સમ્યતા, ભક્તતા, શિષ્ટાચાર અને ઉન્નતિ પિપાસામાં આપણો બહાલો ફ્રાન્સ દેશ જગતનું આદર્શ છે. આપણા બહાલા ફ્રાન્સ દેશનું પેરિસ શહેર જગતના સુંદર શહેરોમાં પણ અમરસ્થાન લે છે. આપણા બહાલા ફ્રાન્સ દેશને જગત અપૂર્વ સન્માનની દ્રષ્ટિથી લુપે છે. પ્રિય પુત્ર અંદ્રે ! આપણા બહાલા દેશ ફ્રાન્સથી વિભક્ત ન થાય.”

અંડ્રેએ આ પત્ર કંઈકવાર વાંચ્યો: તે એકદમ ઉઠ્યો. તેણે તેના કમ્પન હાથની પિતાને પ્રત્યુત્તર લખવા આરંભ કર્યો.

બહાલા માનનીય પિતા,

ત્હમે લખ્યું કે:—“ પરદેશમાં હવેલોકા હોય તેથી તે કાંઈ સ્વદેશ કહેવાતો નથી ” તેનો હું સ્વીકાર કરું છું. ત્હમારું એ કહેવું સર્વથા સત્ય છે. પરંતુ જે સ્થાનમાં પોતાનું પ્રાય: સર્વસ્વ હોય તે સ્થાનને શું સ્વદેશ ન કહી શકાય? મ્હારું મન અહીં છે. મ્હારો કારોબાર પણ અહીં છે. ક્રાન્સ જેને મ્હું બાલ્યાવસ્થામાં જોયો હતો હવે તે સારી રીતે યાદ પણ નથી. મ્હને આ સમયે તેનો લગીર પંજુ ખ્યાલ આવતો નથી. તેણે ત્હમારે માટે શું કર્યું? ત્હમે ત્હમારા જીવનનો ઉત્તમ ભાગ તેની સેવામાં વ્યતીત કર્યો, તેને માટે લોહીની સરિતાઓ પ્રવાહિત કરી. તેના પ્રત્યુપકારમાં એક રંગદાર શીન અને વૃદ્ધાં વસ્થામાં કેવળ નિર્વાહને માટે સદાયતા શિવાય તેણે બીજું શું કર્યું? અમેરિકા તો મ્હને ધનવાન અને પ્રતિષ્ઠિત બનાવે છે.

“ પિતા !

આ વિષયમાં હું ત્હમારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવા બાંધ્યું છું. જેને મ્હને ખેદ પણ છે. પરંતુ હું મ્હારી યુવાવસ્થાનાં ત્રણ બહુ મૂલ્ય વર્ષો સૈનિક કામ શીખવામાં નષ્ટ કરવા આહતો નથી. જેમ અને તેમ જલ્દી હું તો સંયુક્ત રાજ્ય મળી જવા માનું છું.”

અંડ્રેએ આટલું લખ્યું એટલામાં ધડીઆળે ટન, ટન, ટન અવાજ કર્યો. અરાબસા અને તેની માતાના મેળાપનો સમય થયો. પત્રને અસમાપ્ત રાખી અંડ્રે તેમને મળવાને માટે ઘેરથી નીકળ્યો.

લક્ષ્મી.

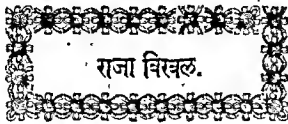
લક્ષ્મી-ધન પામીને તેનો ઉપભોગ કરે, તેનું દાન કરે; માન્ય જનોનું સન્માન કરે, સજ્જનોની સેવા કરે. યાદ રાખો કે એ લક્ષ્મી ધણા વેગવાળા પવનથી અસાયમાન થતી દીપશીખા સમાન અચળ છે.

આત્મ શ્લાઘા.

સારા મનુષ્યોને પોતાના શુભ પોતાને મુખે કહેવા સારા લાગતા નથી: પોતાના કર કમઘથી પોતાનાજ કુચ કલેશોને સ્પર્શ કરવો એ સ્ત્રીઓને માટે શું કાંઈ વિનોદની વાત છે?

આરોગ્યતા.

જે મનુષ્ય હીતકર આહાર લીધારતું સેવન કરે છે, પ્રત્યેક કામ વીચારીને કરે છે, વિષયોથી જે દુર રહે છે, જે દાન સ્વીકૃત તથા ક્ષમાવાન હોય છે, જે સત્ય બોલે છે, જે સર્વદા સમાન ભાવના રાખે છે તથા આત્મ-દુઃખી જનોની સેવામાં તત્પર રહે છે તેને કદી રોગ સતાવતો નથી.

(લેખક:-મણીલાલ કેશવલાલ પરીખ.)

અકબર ખાદશાહના દરબારમાં રાજા માનસિંહ, જગન્નાથ પંડિત, રાજા યોગેશ્વર, ગંગાધર, તાનસેન, બિરબલ, શેખરજી, અબુલકાસમ, ખાન ખાન ઓ નવ રત્નો હતાં. તેમનાં સંપૂર્ણ જીવન ચરિત્ર ગુજરાતી ભાષામાં ઉપલબ્ધ નથી છતાં પણ આ નવ રત્નો પસિદ્ધ છે એ વાત તો નિર્વિવાદ છે. તેમાંથી બિરબલનું સંક્ષિપ્ત ચરિત્ર રજુ કરવાનો અત્રે યત્ન કર્યો છે.

રાજા બિરબલને કટલાક કાન્ય કુળના બાલકો, અને કટલાક ચોખ્ખા તરીકે ઓળખાવે છે. એમાં સહ્ય ગમે તે હોય પણ તે બાલકો હોય તેમાં તો કંઈજ શંકા નથી. અને એટલું ચાતુર્ય અને કૌશલ્ય બાલકો સિવાય અન્ય જાતિમાં કવચિત્તજ નજરે આવે છે. મારવાડની પ્રજા બિરબલને મકરણી બાલકો માને છે, અને સાંભરમાં જે સંગેમર-મરના પંથકની ખાણ છે તેની શોધ પ્રથમ બિરબલે કરેલી એમ કહે છે. જયપૂરની પ્રજા તેનો જન્મ અજમેરની પાસે એક ગામડામાં થયો હતો અને તેના માતાપિતા ધણીજ ગરીબ સ્થિતિનાં હતાં તેમને અજ વસ્ત્રને માટે પણ ધણા હાલ સોસરા પડતા વગેરે માહિતી આપે છે.

એક દિવસ કાજનો ભારો લેવાને બિરબલ જંગલમાં ગયો હતો, કાજ એકાં કર્યા પછી તેને માલમ પડ્યું કે હું લોકડાં બાંધવા માટે દોરી લાવવી ભૂલી ગયો, હવે કોઈક ધંધા ખાવાની શી જરૂર? એમ મનમાં આલોડીને લાંજ ઉભે ઉભે મોટી બૂમ પાડીને પોતાની માતાને કહ્યું "કાજનો ભારો બાંધવાની દોરી મોકલી આપજો." તેની માતાએ, પૂછ્યું "કોની સાથે મોકલું?" બિરબલ બોલ્યો "આપણા કૂતરાના ગળામાં દોરી બાંધી એટલે હું તેને અહીં બોલાવી લઈશ." માતાએ તેમ કહ્યું. બિરબલને વગર મહેનતે દોરી મળી. ખાદશાહ અકબરની છાત્રણી તેજ કુંગરની બાલુમાં પડેલી હતી, તે પોતે ઉપડે બનાવ સહજ જોતો હતો. નસીબ ખુશવાનું હોય છે સારે આવાંજ કાંઈ અકસ્મિત કારણો કિતપલ થાય છે. નહીંતો દિલ્લીશ્વર અકબર કયાં? અને ભીખારીનો બાળક બિરબલ કયાં? નસીબ બળવાન હોય છે સારે આપોઆપ સર્વ યોગાયોગ મળી આવે છે. તે માટે ઉદ્વેગ કરવો પડતો નથી; અને દૈવ વિપરિત થાય સારે હાથમાં સોતું હોય છતાં તેની ક્યારે માટી થઈ જશે તે સમજી રાકાતું નથી.

અકબર ઉપડે સર્વ પ્રકાર જોતો હતો અને તેથી તેના મનનું સમાધાન પણ થયું હતું. તેણે બિરબલને પોતાની પાસે બોલાવી સર્વ વૃતાંત પૂછ્યું. બિરબલે પણ પોતાની હકીકત યથારિયત કહી સંભળાવી. લોકમાં એવી વાત ચાલે છે કે અકબરે બિરબલને

પોતાની પાસે બોલાવ્યો ત્યારે તેને આવતાં રસ્તામાં એક નાણું ઓળંગવાનું હતું તે ઝંટપટ ઉતરીને બિરબ્રજ આવ્યો. તેને પાછો જતી વખતે બાદશાહે એક મહોરની થેલી બક્ષિસ આપી, તે લઇને જતાં બિરબ્રજને વાર લાગી, ત્યારે અકબરે તેને પૂછ્યું, “આમ કેમ?” એટલે બિરબ્રજ બોલ્યો “ખુદાની દે મારાપર જે ઉપકાર કર્યો તેના બારથી હું જરૂર થઇ ગયો છું તેથી મને નાણું ઉતરતાં વાર લાગી.” આ ઉત્તરથી અકબર ધણેજ ખુશ થયો અને બિરબ્રજ ને કે ગરીબને બાળક છે છતાં તે ચતુર, સમયસૂચક અને વાક્યાતુર્ય સંપન્ન છે એવી તેની ખાતરી થઇ.

આતુર્યની વાર્તા માટે જેમ ભોજરાજ અને કાળીદાસના ઉપર લોક વારી જાય છે તેમ બાદશાહ અને બિરબ્રજના માટે પણ પ્રસંગ આવે છે. બિરબ્રજ શી રીતે લોકપ્રસિદ્ધ થયો? કિંવા બાદશાહની તેના પર શી રીતે કૃપા થઇ? આ સંબંધમાં અનેક આખ્યાયિકાઓ કહી શકાય એમ છે પરંતુ તેનો વિચાર કરવાનું અત્ર કંઈ પ્રયોજન નથી. તથાપિ એટલું કહેવાને હરકત નથી કે તે પોતાના આતુર્ય બળના પ્રભાવ વડે અકબર-જેવા લોક-માન્ય બાદશાહનો મૂખ્ય પ્રધાન થયો, એ વાત નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે.

બિરબ્રજનું મૂળ નામ બ્રહ્મદાસ છે. તે સંસ્કૃત, હિંદી, ફારસી, અને આરબી ભાષામાં નિપૂણ હતો. તે સમયસૂચક, વીર પુરુષ અને વળી કવિ હતો. પોતાની વાક્યાતુર્યથી તે બાદશાહને જેમ ખુશ કરતો હતો તેજ પ્રભાણે વીરતાથી પણ કરતો હતો. બાદશાહે પ્રથમ તેને “કવિરાય” નો ઇતિહાસ આપ્યો. પછી “રાજ”ના મહત્ત્વદર્શક ખીતાબ આપી એક સારી જગીર પણ ભેટ કરી. તે નગરકોટની નજીકમાં હતી. રણભૂમિમાં બિરબ્રજનું અંધૌકિક સમર આતુર્ય બેઠને બાદશાહ તેને બિરબ્રજ કહેતા.

નગરકોટ નજીક જયચંદ રાજાનું રાજ્ય હતું. રાજા જયચંદના વિધવામાં અકબરનું મન કલુષિત થવાથી વિ. સં. ૧૬૨૯ની સાલમાં બાદશાહે જયચંદને કેદ કરી તેનું રાજ્ય બિરબ્રજને આપી દીધું, અને નગરકોટ ખાલી કરી આપવા માટે બાદશાહે હુસેન કુલિખાનને મોકલ્યો, તે સમયે બિરબ્રજ પણ તેની સાથે નિકળ્યો. રાજા જયચંદનો પુત્ર વિધિચંદ્ર યુદ્ધમાં હાર્યો. એવામાં ખગર મળી કે મીરજાં ઇબ્રાહિમ અગણિત સેના લઇને લાહોર પર હુલો લઇ જાય છે. ત્યારે દુલીખાને બિરબ્રજને પૂછ્યું “હવે કેમ કરવું?”

બિરબ્રજ બોલ્યો બાદશાહનું કામ પ્રથમ કરવું એજ આપણું કર્તવ્ય છે આવા અણીના પ્રસંગે કાળક્ષેપ કરવો કામનો નથી એવો વિચાર કરીને દુલીખાને વિધિચંદ્રને કહાવ્યું કે “તારું રાજ્ય બાદશાહે બિરબ્રજને બક્ષિસ આપેલું છે. એટલે સાચાસાર વિચાર કરીને તું બિરબ્રજનું સંપાદાન કરીશ તોજ યુદ્ધ પ્રસંગ ટાળી શકાશે. વિધિચંદ્રને પણ તે સલાહ દીધે લાગી, તેથી તેણે તહ કર્યો. બિરબ્રજને માગ્યું તેટલું દ્રવ્ય આપ્યું, અને નજરાણા દાખલ બાદશાહને માટે પણ પાંચ મણ સોનું મોકલી આપ્યું.

નગરકોટના રાજા સાથે તહ કર્યો પછી બિરબ્રજ અને દુલીખાન ઇબ્રાહિમની પાછળ પડ્યા, તેઓ આવે છે એમ ખગર મળવાથી ઇબ્રાહિમ લાહોર તરફ નાશી જતો હતો, પણ મુલતાન આગળ બંને સૈન્યની ભેટ થઇ જવાથી જંગી લડાઇ થઇ, તેમાં ઇબ્રાહિમ

નારી ગયો છતાં પણ તેનો ભાઈ મસકાવે પકડાયો. તેને લઈને બિરબલ અને દુલીખાન બાદશાહ પાસે આવ્યા. તે પ્રસંગે બાદશાહે દુલીખાનને “ખાન સાહેબ” અને બિરબલને “મુસાદી અને દાનેશ્વર” એ પ્રકારે કિતાબ આપ્યા.

બીજા વર્ષે ઇબ્રાહિમના બંધુ મહમદ દુસેને ગુજરાત પ્રાંતમાં બંડ ઉઠાવી સુબેદાર ખાન આજમને કાઢી મુક્યો. તે સુબેદારની મદદે બાદશાહ પોતે ગયો હતો, ત્યારે બિરબલ પણ તેની સાથે જ હતો.

અકબરે પોતાના મહેલની બાલુમાંજ બિરબલને માટે એક સ્વતંત્ર મહેલ બંધાવ્યો હતો. તે વિ. સં. ૧૬૩૯ માં તૈયાર થયો, તેની વાસ્તુ-શાંતિ-સમારંભના પ્રસંગે આપના પવિત્ર ચરણ લાગ્યા સિવાય હું તે મહેલમાં પ્રવેશ કરનાર નથી.” એ પ્રમાણે બિરબલે બાદશાહને પૂર્ણ આગ્રહ પૂર્વક વિનંતી કરવાથી બાદશાહ મોટા ઠાકમાઠથી ત્યાં ગયો અને સમારંભ આનંદકારી થઈ રહ્યો. તે દિવસે બાદશાહને જમવાનું પણ બિરબલના મહેલમાંજ હતું. તે બંને અરસ પદસ પ્રેમાનંદ અને મિત્રભાવથી ચાલતા હતા. એવું અણુસરજને અકબરનામામાં લખ્યું છે.

બીજા વર્ષે બાદશાહે અકાહાબાદનો કિલ્લો બંધાવ્યો, અને નવું નગર વસાવ્યું. તેના આનંદ-પ્રદર્શનાર્થે બિરબલે એક સારી મિજબાની આપી. અને પૂકળ મુશ્કવાન નગરાણું બાદશાહને અર્પણ કર્યાં.

બિરબલે અકબરનું મન પોતાના ઉત્તમ શુભો વડે જ હરી લીધું હતું. બાદશાહની તેના પર પૂર્ણ કૃપા હતી. તે તેને એક દાણ પણ વિખૂટા મૂકતો નહોતો એમ કહીએ તો પણ ચાલે. પરંતુ વખત લગાઈ આવે છે ત્યારે કોઈનું કહાપણ ચાલતું નથી. પછી કર્મ પ્રમાણે ભુદ્ધિ હોય વા ભુદ્ધિ પ્રમાણે કર્મ હોય તે શું છે? તે આજ સુધી કોઈને પૂર્ણપણે સમજાયું નથી અને ભવિષ્યમાં પણ સમજશે કે નહીં તેની પણ શંકા જ છે.

યુસફભાઈ પદાણની સાથે અકબરે જ્યારે યુદ્ધ આરંભ્યુ ત્યારે જાનખાનને તે લડાઈ પર મોકલાવ્યો હતો. તેનો પરાજય થયો. એથી તેની મદદમાં તે વારંવાર ફોજ મોકલતો હતો. આવો પ્રકાર ઘણા દિવસ ચાલ્યો. પરંતુ તેવું સતોપકારક પરિણામ આવ્યું નહીં. આખરે અણુસરજને બાદશાહને આગ્રહપૂર્વક કહ્યું “પદાણ સાથે લડવાને હું ગઈ છું” બિરબલ પણ કહેવા લાગ્યો “ખુદાવિદે પદાણ સામે જવાને મને રજા આપવી જોઈએ.” બંને વીર પુરુષો હોવાથી એકની વાત કણુસ રાખવાથી બીજાને ખોડું લાગશે, અને બંનેને મોકલવાની આવશ્યકતા નથી. સારું કરવું કેમ? આવા વિચારમાં ઘણા વખત ગયા બાદ બાદશાહ બોલ્યો હવે દેવના આગળ ચીડીઓ નાંખો અને તે કહે તેણે જવું. આ વિચાર સર્વને માન્ય થયો અને તેમ કરવાથી યુદ્ધમાં બિરબલે જવું એમ કહ્યું તે પ્રમાણે તે સ્તરીપર વિ. સંવત ૧૬૪૨ ના માહ માસમાં બિરબલ નિકળ્યો, તેની સાથે કાસમ ખવાની, ગદાબેગ, અહમદ બેગ, હાજીતા બેગ અને ખવાની હિસામુદ્દીન દલાદી નામાંકિત પોદ્દા અને શસ્ત્રો હતા.

“આઘની અકબરીમાં તા. ૧૦ સફર રોજે બિરબલને પદાણ પર ચડાઈ લઈ જવા રવાના કરવામાં આવ્યો એમ લખેલું છે. તે તારીખે હિંદુ પંચાંગ પ્રમાણે મહા સુક્ર

આવે છે. તેજ યુદ્ધમાં બિરબલ ધારાતીમાં પડ્યો એમ મનાય છે. તેની સાથે જમણ પણ અનેક યોદ્ધા રણમાં પડ્યા તેમાંના કેટલાકના મૃત દેહ પણ મળ્યા નહીં તેવી જગતિ બિરબલની પણ હતી.

બિરબલે આ લોકનો ત્યાગ કર્યો એ સમાચાર અકબર ખાદશાહને મળતાં તેને ધણો શોક થયો, અને એ દિવસ તો તેણે અન્ન જળ પણ લીધું નહિ. “બિરબલને મારનારને હું જાતે જઈ કાર કરીશ” એવી તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી. ત્રીજે દિવસે માતાના અને ધર્તર મંત્રી મંડળના આગ્રહથી તેણે કંઠાળતે કંઠાળતે ચોકું અન્ન ખાધું. એમ અકબરનામાં લખેલું છે. વળી “મૂતતખુશ તવારીખે” નામના પુસ્તકમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે ધર્તર અકબર ઉમરાવોના મરણનો ખાદશાહને જોડેલો ખેદ થતો તે કરતાં બિરબલના મરણથી ધણો થયો હતો. તે વારંવાર પુછતો હતો કે તે પહાડમાંથી બિરબલનું મૃતદેહ હજી મુઘી કાઢવાનું નહિ કે? અરે! ‘ધણું ખોડું’ થયું. આજ મુઘી મને આપું દુઃખ કદી પણ થયું નહોતું! હશે. પણ તે તો સંસાર તાપમાંથી છુટી જીવન મુક્ત થઈ ગયો! ! !

અકબરને બિરબલના મૃત્યુથી કેટલું દુઃખ થયું તેનું અનુમાન તેણે સુજાતના સુખા પર લખેલા પત્ર પરથી સ્પષ્ટ રીતે થઈ શકે છે. તે પત્ર “મનશીયાત” નાં આધારે અને આપું છું “ત્યાં લાંથી આનંદદાયક સમાચાર આવતા હતા, પરંતુ નરીય બળવાન, સ્વાત અને બાબરે જીતવા માટે જે ફાજ મોકલી હતી તેણે પોતાનું કામ. સારી રીતે બુનલ્યું” ગઈ પણ મારા દરબારનું એક અમલ્ય રત્ન, મારા રાજ્યનો સ્તંભ, શુદ્ધિમાન, સમયસચ્ચ, અતુર વાકપ્રક્ષિત અને ઉત્તમ મંત્રી જે બિરબલ તે મારી મિત્રતા અને આ અસાર સંસાર છોડીને પરલોક પધાર્યો! મારા આનંદનો લય થયો! મન ઔદાસિન્ય પૂર્ણ થયું! મારા પર દુઃખના કુંગર ઢળી પડ્યાં. અંદ્રોસા! હજારવાર અંદ્રોસા, સંસારના સુખરૂપ શરાબમાં દુઃખની ધારદાર કટાર છે. અહીંની માંદાઈમાં વિષ મળેલું છે. સંસાર એ માત્ર શુદ્ધ કળ્યાણ છે! સુખ પછી દુઃખ અને સારી પાછળ ખોટું સરજેલું છે. સુરાણના વધીય મંડળના આવવાથી મારાથી ત્યાં જઈ શકાયું નહિ. —નહીં તો હું જાતે બિરબલનાં પ્રેતનું દર્શન કરવા ગયો હોત અને મારું કર્તવ્ય બળતું હોત અને તેથી સ્પષ્ટ થાત કે જે મનુષ્ય અમારે કામ આવે છે તેને અમે કેટલો ચાહીએ છીએ? અંતઃકરણરૂપ નેત્ર વડે તે સર્વ અમે જોયું છે. શુદ્ધિમાન લોક પણ તે વાત સમજે છે. પણ શોકથી વિહ્વળ થાય નહીં એવું મન કાનું હોય છે? આ માટીની ટકરી—પૃથ્વી—છોડતી જ નોંધએ. તે પરલોકવાસી મિત્રનું સ્મરણ અમને નિત્ય થવાનું જ. માત્ર તેની મુખમુદ્રા અમારી નજરે પડનાર નહીં એટલે નાદ્રિજાન સિવાય વધારે શું કહીએ? આ સર્વ સત્ય છે, છતાં સંસારના રીવાજ પ્રમાણે અમારાથી લખાઈ શકતો નથી તેટલો અનિવાર્ય શોક અમને થાય છે. તે કહી શકાયું નથી તેમ સહન પણ થતું નથી! જન્મ્યું તે મરનારજ; અને ધર્મરની જ ન્યારે એવી ઈચ્છા છે ત્યારે શોક અંગર દુઃખ કરવામાં લાલ શો? ઈં ઈં”

“અમે પહાણ લોકને શિક્ષા કરવા માટે ટોડરમહાને મોકલ્યો છે, તે વિજય પ્રાપ્ત કરી શોડાક વંખતમાં આવશે.”

આ પત્ર પરથી ખાદશાહની બિરબલ માટે કેટલી બધી પ્રેમભુક્તિ હતી એ સ્પષ્ટ થાય

છે, અને એમ પણ લાગે છે કે તે સુદ્ધ પ્રસંગે બાદશાહ પોતે હાજર હોત તો પોતાનો પ્રાણ આપીને પણ તે બિરબલનો પ્રાણ બચાવત. વિ. સં. ૧૬૪૦માં બાદશાહ એક દિવસ હાથીની લઢાઈ કરાવતો હતો, તેમાં એક હાથી મનુષ્યને ઠાર કરવામાં ધલોળ ચાલાક હતો, કર્મ કર્મ સંયોગે એવો પ્રસંગ આવ્યો કે પોતાની હા ઝાળંગી તે હાથી એક પાથદળ દૂકડીપર ધસી ગયો એટલે સધળે દોડદોડ થઈ રહી, તે ધાંધલમાં હાથીએ બિરબલપર ધસારો કર્યો અને હમણાંજ તેને ચૂંટમાં પકડશે એમ બાદશાહે દરથી બેથું. બાદશાહ હાથીને વશ કરવામાં ધલોળ કુશળ હતો, તેણે પૂરપાટ પોતાનો ઘોડો છોડ્યો. હાથીને પાછો હાલ્યો અને બિરબલનો પ્રાણ બચાવ્યો. તે વખતે બાદશાહ બે તાકીદ ન કરત તો હાથી બિરબલને સ્વર્ગનો માર્ગ દેખાડી દેત.

બાદશાહ જેમ કવિતા પ્રિય અને રસિક હતો, તેમ જાતે કવિ પણ હતો, તેણે બિરબલના સખંધમાં કેટલીક કવિતાઓ લખેલી છે, તેમાંથી નમુના દાખલ એક બે અન્ન આપવામાં આવે છે.

સોરઠ,

દીન જાન સવદીન, એક દુરાયો દુસહ દુઃખ ।

સો ભવ હમકો દાન, કહુ ન રાહ્યો બિરબલ ॥

અર્થ:—આજ પર્યંત બિરબલ તેં અમને સર્વ કાંઈ આપ્યું, પણ આટલાં દિવસ આપ્યું નહોતું તે દુઃખ આજ તેં અમને આપ્યું. સારાંશ બિરબલ તેં અમને સર્વસ્વ આપ્યું, એમ કહેવામાં બિલકુલ દરકત દેખાતી નથી.

દોહરા.

પીયલ સો મંજલીસ ગઈ, તાનસેન સો રાગ ।

હસીવો રમીવો ચોલીવો, ગયો બિરબલ સાથ ॥

અર્થ:—બિકાનેરના રાજા રાયસિંહના બંધુ પૃથ્વીરાજ મરણ પામ્યા ત્યારેજ મંજલીસની શોભા ત્રય પામી, તાનસેન ગયો તે સાથે રામેદાર ચીત્તેની મળ ગઈ, અને હસતું ખેલતું અને ખોલતું એ બિરબલે પોતાની સાથે લીધું । અર્થાત સિવક કાંઈજ રહ્યું નહિ.

બિરબલના મરણથી બાદશાહ દિવસે દિવસે ઉદાસ થતો ચાલ્યો, કાંઈ વાતમાં તેનું ચિત્ત લાગતું નહોતું, તેથી મંત્રી વર્ગે બાદશાહના મનનું સમાધાન કરવા માટે સળતાળ એકાદ માણસને લાવી “ આ બિરબલ ” એમ કહેતા. આવા નામધારી બિરબલ પૈકી એકે પડાણની સર્વ હકીકત પ્રસિદ્ધ કરી હતી એથી તેને બાદશાહની ખાસે લાવતા હતા પણ તે બિચારો માર્ગમાંજ કાળના મૂખમાં જઈ પડ્યો.

બિરબલ ઉત્તમ કવિ હતો એમ પૂર્વે કહેલુંજ છે. તે પોતાની કવિતામાં પોતાના નામને સ્થળે બદલવાની યોજના કરતો હતો. તેની કવિતાનો એક નમુનો અન્ન આપી લેખ પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

સવૈયા.

ગરમ ચઢે ઘુની સુપ ચઢે, પલનાપે ચઢે ચઢે ગોધ ઘણાકે
 વર્ડરી અરુ મિત્રકે ચિત ચઢે, કવિ બ્રહ્મ મને દીન વિતે પનાકે.
 હાથી ચઢે ફિર અશ્વ ચઢે, સુલપાલ ચઢે ચઢે જોમ ધનાકે
 હર્ષ કરુપાલકો જાનીયો નહી, અવ કાંચે ચઢે અલી ચાર જનાકે.

ન્યાય તરફ ચિરખલતું હૃદય પૂર્ણ હતું. અકબરનોઆમાં એમ લખેલું છે કે અકબરે સિંહા-
 સનાઈદ થયાને ૨૭ વર્ષ થયાં તે દિવસના આનંદ પ્રદર્શનમાં બાદશાહે પોતાના પ્રધાન
 મંડળને પૂછ્યું કે “પ્રગલ્ભિતાર્થ હજી ક્યા કાર્યો કરવાનાં બાકી છે? ત્યારે ચિરખલ
 બોલ્યો “તેની ચોકશી કરવા માટે હુશીયાર અને ન્યાયી ગૃહસ્થને ગામેગામ મોકલાવો
 એટલે તે તપાસ કરી શું કર્તવ્ય છે તે ખુલાવીને જાણાવશે.”

બાદશાહે તેનું કહેલું કહ્યું રાખ્યું અને ચિરખલને તે કાર્યપર નીમ્યો. ચિરખલનો
 સ્વભાવ સરળ અને મીઠાનસાર હતો. એટલા મોટા અધિકાર પર તે હતો છતાં પણ તે
 સર્વશે સૌમ્યપણે અને મર્પાદાયી વર્તતો. ઉન્મતપણું કેવું હશે? એનો તેને સ્વપ્ને પણ
 ખ્યાલ નહોતો. પોતાના હાથે અને તેટલો લોકપર ઉપકાર કરવો. એવી તેની સમજ
 હતી, અને તેજ પ્રમાણે તે કરતો હતો. તે ઘણો દયાળુ અને ઉદાર હતો. તેની ઉદારતાની
 કવિજનોએ ઘણી તારીફ ગાયેલી છે. મુસલમાન લોકના ઇતિહાસમાં પણ તેના ઔદાર્યની
 ઘણી સ્તુતી કરેલી છે. “મુઆસીફક ઉમરા” નામના પુસ્તકમાં તે સમયે ચિરખલના
 સમાન અન્ય કોઈ દાનશર નહોતો એમ લખેલું છે. આ પરથી તેના ઔદાર્યની સહજ
 કલ્પના કરી શકાશે. કારણ મુસલમાને હિંદુની આ સ્તુતિ કરેલી છે.

રાજા ચિરખલને બે પુત્ર હતા. તેમાંનો એક સંસ્કૃત ભાષા જ્ઞાનમાં ઘણાજ પ્રવીણ
 હતો. તેને બાદશાહે એક વખત પૂછ્યું “ચિરખલની પાછળ કેટલી રાણીઓ સતી થઈ.”
 તે પુત્રે કહ્યું “ખુદાવિંદ! વીરતા, અકબર અને ઉદારતા આ ત્રણ સતી થઈ. પણ પ્રીતિ
 રહેલી છે!” બાદશાહે કહ્યું “ઠીક છે! તેણે ચિરખલ રહેલું જ નોંધ્યું” આ પ્રશ્નોત્તર
 પરથી બંને પક્ષની માર્મિકતાનું અનુમાન કરી શકાશે.

સ્વાર્થપરાયણતા.

પરોપકાર કરનાર સ્વાર્થી મનુષ્યથી તો તુલ્ય સાર છે કેમ કે તુલ્યથી પણ પોતાનું
 ઉદર પોષણ કરે છે તથા રજુ ક્ષેત્રમાં બચાવીત યએલા જન તેને મુખમાં લઈ શનુઓથી
 પોતાનો પ્રાણ બચાવે છે.

ધન.

જેને ઉપાર્જન કરવામાં અત્યંત કંટ સહન કરવું પડે છે પરંતુ કંટ સહન કરીને
 પણ જેનો ઉપભોગ કરવામાં આવતો નથી અર્થાત અંતરમાં જેને બીજાજ લઈ જાય એવું
 ધન હોય તેના કરતાં ન હોય તેજ સાર છે.

હિન્દની સમાજ સુધારણા કેવી ચાલે ચાલે છે ?

(લખનાર—વૈદ શ્રીયુત અમૃતલાલ સુંદરજી પટિઆર).

ભુદી ભુદી સમાજો અને તેમાં યતા સુધારાઓ ભુદી ભુદી ચાલે ચાલે છે. જેમકે, કાષ્ઠનો વેગ ફીડીના જેવો હોય છે. કાષ્ઠની ગતિ હાથણીના જેવી હોય છે, કાષ્ઠની ચાલ સરતના ઘોડા જેવી હોય છે, કાષ્ઠની ચાલ રમસીઆં ગાડાં જેવી હોય છે, કાષ્ઠની ચાલ પવન જેવી હોય છે, કાષ્ઠની ચાલ પ્રકાશના દિરણોની ચાલ જેવી ઝડપવાળી હોય છે. કાષ્ઠની ચાલ અવાજના મોજાઓની ચાલ જેવી હોય છે, કાષ્ઠની ચાલ સમુદ્રની ઝડપી ભંરતીના જેવી હોય છે, કાષ્ઠની ચાલ દરેકજ ખીલતા જતા ચંદ્રના જેવી હોય છે, અને કાષ્ઠની ચાલ પ્રહોની ચાલ જેવી હોય છે. એ બધી ભુદી ભુદી ચાલોમાંથી આપણા દેશમાં સમાજ સુધારણાની ચાલ કેવી છે ? તે આપણે જાણવું જોઈએ. એ માટે વિચાર કરતાં મને એમ જણાયું છે કે, આપણા દેશની સમાજ સુધારણાની ચાલ “ ધ્રુવપાટ ચાલે ” તે ચાલના જેવી છે, ધ્રુવપાટ ચાલે એટલે શું ? અને ધ્રુવપાટ ચાલે તેની ચાલ કેવી હોય ? એ વિશે ધ્રુવપાટ લોહા કદાચ નહિ જાણતા હોય માટે તેના ખુલાસો કરવાની જરૂર છે.

જે સ્ત્રીને સીમંત હોય તેને જ્યારે સીમંતનો સંસ્કાર કરવામાં આવે છે ત્યારે કેટલીક નાતોમાં એવી રીતી છે કે, ગર્ભવંતી સ્ત્રીને સાતમે મહિને ખૂબ દાગીના પહેરાવે છે, હાથે રાખડી બાંધે છે, અને પછી બહુ ધામધુમથી દોલ, સરણાઈ અગર ખીન્ટ વાજાનો વગાડતે વગાડતે સાજન મહાજન મળીને ગર્ભવંતી સ્ત્રીને તેને માવતરથી પતિને ઘેર તેડી જાય છે, એ વખતે તે બાઈને ચાલવા માટે રસ્તા ઉપર છોકરાઓ લુગડાં પાથરતા જાય છે, તે લુગડાં ઉપર તે બાઈ બહુ ધીમે ધીમે ચાલે છે, અને પાછળથી છોકરાઓ ઉપાડતા જાય છે, તે આગળ બિછાવતા જાય છે, એ વખતે તે ગર્ભવંતી સ્ત્રીને માથે શાલથી ઢાંચો કરેલો હોય છે, ચાંવી રીતે ચાર જણે શાલ પકડી રાખી હોય, નીચે લુગડાં બીજાવેલાં હોય, ખૂબ દાગીના પહેરેલાં હોય, આગળ પુરોણું મંડળ ચાલતું હોય, પાછળ સ્ત્રીઓ સુંદર ગીતા ગાતી હોય અને ઢમઢમ વાજાં વાગી રહ્યાં હોય, તેની વચ્ચે હાથમાં નાળિયેર લઈને તથા ખેલો ભરીને બહુજ નિરતિ અને બહુજ આસ્તે આસ્તે ચાલવું. તેવું નામ ધ્રુવપાટ ચાલી કહેવાય છે.

ખંધુઓ, આપણા દેશની સમાજ સુધારણાની ચાલ આવી ગર્ભવંતી સ્ત્રીના જેવી છે. હવે વિચાર કરો કે, જે દેશમાં પૂંછડીઆ તારાની ઝડપથી સુધારાઓ આગળ વધે છે, તેની આગળ આવી ચાલે ચાલવાથી કેમ ટદી શકાય ? આપણા સમાજ સુધારણાની ચાલ ગર્ભવંતી સ્ત્રીની ચાલના જેવી છે એ વાત સાચી છે કે ખોટી ? તેની પ્રથમ ખાતરી કરવી

નેષ્ટએ, અને પછી ને એવીજ ચાલ હોય તો શા માટે એવી ચાલ છે? તેનાં કારણો જાણવાં નેષ્ટએ, એ માટે તપાસ કરતાં આપણી સમાજ સુધારણાની ચાલ ખડુ ધીમી છે, બહુજ ધીમી છે એટલુંજ નહિ, પણ પહેલો ગર્ભ રહેલી સ્ત્રીની ચાલના જેવીજ એ ચાલ છે. પહેલો ગર્ભ રહેલી સ્ત્રી પોતાના પેટની અંદર રહેલા ગર્ભના ભારને લીધે બહુજ ધીમે ચાલે છે. એ વખતે ઉતાવળું ચાલવું તેને કાવતું નથી, તેમજ આપણા દેશમાં જે સમાજ સુધારકો છે, તેઓના પેટમાં પણ કાંઈક ભાર રહેલો છે, તેથી તેઓ નેરથી ચાલી શકતા નથી, માટે આપણા સમાજ સુધારકોના પેટમાં કયો ગર્ભ રહેલો છે, તે આપણે જાણવું નેષ્ટએ, એ માટે એ રાગના અનુભવી ડાક્ટરો કહે છે કે, આપણા દેશમાં જે સમાજ સુધારકો છે તેઓના પેટમાં પોતાના ખાનગી સ્વાધીનો ગર્ભ રહેલો છે. તેઓના પેટમાં ભવિષ્યની ફિકરનો ગર્ભ રહેલો છે, તેઓના પેટમાં લોક લાજનો ગર્ભ રહેલો છે, તેઓના પેટમાં આપણે કાવતું કે નહિ? તેવો અશ્રદ્ધાનો ગર્ભ રહેલો છે, તેઓના પેટમાં પૈસાની તુકસાનીયો તો? એ ફિકરનો ગર્ભ રહેલો છે, તેઓના પેટમાં નાત જાતના બંધનોની મુશ્કેલીઓનો ગર્ભ રહેલો છે. તેઓના પેટમાં આખર જવાની બીકનો ભાર રહેલો છે, તેઓના પેટમાં આપણને ખીજ કાઈ મદદ નહિ કરે તો શું કરશું? એ શીકરનો ગર્ભ રહેલો છે, સમાજ સુધારણાના રસ્તામાં આગળ વધતાં મુશ્કેલીઓ આવી પડે ત્યારે શું કરશું? એ ભયનો ગર્ભ રહેલો છે, અને એ સિવાય એવા એવા ખીજ ધણી જાતના પેટમાં તથા હૃદયમાં ભાર રહેલો છે, તેથી આપણા સમાજ સુધારકો ખરેખરા નેરથી આગળ વધી શકતા નથી.

સીમંતવાળી સ્ત્રીને ચાલવા માટે જ્યારે કપડું ખીજાવાય ને રસ્તો ખુલ્લો થાય ત્યારેજ તે ધીમે ધીમે ચાલે છે, તેમજ આપણા દેશમાં પણ સમાજ સુધારણાના રસ્તાઓ બહુજ ખુલ્લા થાય, અને તેની ઉપર સુંદર સડક બંધાય તથા માથે છાંયા હોય એટલે કે ખીજઓનો આશ્રય હોય, ત્યારેજ સમાજ સુધારણા ધીમે ધીમે આગળ વધે છે, પણ આટલી બધી સગવડો છતાં સીમંતવાળી સ્ત્રી ચાલી જાય, એટલે તેની પાછળથી તુરંતજ જેમ લુગડાંઓ ઉપડતાં જાય છે ને તેને માટે કહેલો રસ્તો, ચુકાતો જાય છે, તેમજ આપણી સમાજ સુધારણાનું પણ એમજ થાય છે. આપણે ત્યાં સમાજ સુધારણા માટે નવી નવી સ્કૂલો સ્થપાય છે, બોર્ડિંગો ખોલાય છે, નાતોની ડ્રાફ્ટરો મળે છે, અને હુન્નરકળા ખીજવવાની વાતો થાય છે. પણ પાછળથી એ બધાં ખાતાંઓ દીધાં પડતાં જાય છે, અને જરાક આગળ ચાલે એટલામાં તો તેમની પાછળની સડક ચુકાતી જાય છે, અને યાદ રાખજો કે જ્યારે એ બધાં કામો માટે રસ્તો ખડુજ સાફ કરેલો હોય અને તેને ઉદાર આશ્રયની છાંયા હોય ત્યારેજ તેઓ મોડમોડ જરાતર આગળ વધી શકે છે, અને પાછળ અંધારું થતું જાય છે ને સડક તુટતી જાય છે. કારણ કે આવું ખાસ બનાવવી ખાતું તે કેટલોક વખત નબી શકે? અને જ્યાં આવી દશા હોય, જ્યાં સમાજના આગેવાનોના પેટમાં આવા ભયંકર ગર્ભ રહેલો હોય તેની ચાલ તે ઉતાવળી ક્યાંથી થઈ શકે?

આપણા દેશની સમાજ સુધારણાની આ ચાલ નેરો પછી હવે ખીજ દેશની સમાજ સુધારણાની રીતો કેવી છે? અને તેઓની ચાલ કેવી છે? તે આપણે જાણવું નેષ્ટએ. કારણ કે એ જાને જાણત નેવાથી આપણને આપણી ખામીઓ તથા આપણી નબળાઈ

દેખાઈ આવે છે. એ માટે સેક્સ હેલ્પમાં પ્રક્ટર આપલ્સ કહે છે કે, અસહના, ધુરિન લેડિની હાથમાં ત્રિકમ અને પાવડા હતા, તે નિશાની માટે તેઓ એમ કહેતા હતા કે, આ સાધનોથી ભાંડાં રસ્તા નહિ હોય ત્યાં પણ એમ અમારાં રસ્તા કરવું ને આગળ વધવું.

બંધુઓ, દુનીઆની બધી સુધરેલી પ્રજાઓ ત્રિકમ ને પાવડાનો ઉપયોગ કરીને આગળ વધે છે, તેઓ કાંઈ પોતાને માટે તૈયાર બાંધી રાખેલા રસ્તા ઉપર જતા નથી, કારણ કે આગળ વધવા માટે તૈયાર રસ્તાઓ નથી, એ માટે તો નવાજ રસ્તાઓ કરવા પડે છે. જેમકે, બુધ્ધોને કાલંજસે અમેરિકા ખંડ શોધી કાઢ્યો, ત્યારે તેને માટે અગાઉથી ક્યા નકસાઓ તૈયાર હતા ? તેને માટે સમુદ્રમાં ક્યા રસ્તાઓ નક્કી થયેલા હતા ? અને તેને માટે શું સાધનો હતા ? ઉલટા તેનાજ નોકરો તેને સમુદ્રમાં ફેંકી દેવા માટે તૈયાર હતા, અને એમ છતાં એ બધી મુશ્કેલીઓમાંથી તેણે પોતાનો રસ્તો કઢાડ્યો, એ શું ગર્ભવંતી પ્રજાની પેઠે પાટ ચાલવાથી યાત કે ?

હાથમાં વિમાનો માટે આકાશમાં રસ્તાઓ શોધાય છે, અને પવનની સાથે લડાઈ થાય છે, પવન કહે છે કે, હું તમારા વિમાનને સરખાં નહિ ચાલવા દઉં, અને શોધકો કહે છે કે, આકાશ અમારા બાપવું છે, અને તું તો અમારો નોકર છે. તારો ભાર શું છે કે, અમારા વિમાનને નહિ ચાલવા દે ? આવી રીતે અત્યારે પવન સાથે લડાઈ થાય છે, એમાં કેટલો બધો ભોગ અપાય છે ? અને કેવા કેવા પાવડા તથા કેવા કેવા કાઢાણાનો ઉપયોગ થાય છે ? એ તમે જાણો છો ? શું એ બધું કપડાં બીછાવેલાં ને માંધે છત્ર ધરેલા રસ્તાઓ છે ? તેમજ સખમરિનો માટે સમુદ્રની અંદર રસ્તાઓ શોધાય છે. ત્યાં શું સાબન મહાબન બેશું જાય છે ? અને ત્યાં શું વાળાં વગાડતે વગાડતે જાય છે ? ક્યા બાપે એ રસ્તો શોધી રાખેલો છે ? થોડાં વરસ ઉપર કોઈ પણ માણસોને ખ્યાલ પણ ન હોતો કે, સમુદ્રની અંદર સલામત રીતે સફર કરી શકારો, અને દુશ્મનોને હેરાન કરી શકારો, પણ એ બધી વાતો આજે આપણે નજરે લોઈ શકીએ છીએ, અને એનું કારણ એકજ છે, અને તે એજ કે તે બધાં કામ કરનારની સ્થિતિ ગર્ભ વિનાની છે. એ બધા શોધકો અલયપણુના માર્ગમાં ચાલનારા છે. એ બધા શોધકો મોતને માથા ઉપર લઈને ફરનારા છે. એ બધા બહાદુરો માથાં મૂકીને કામ કરનારા છે; અને એ બધા શોધકો પોતાના હાથમાં નવી નવી જાતના પાવડા કાઢાણા લઈને પોતાનો રસ્તો સાફ કરનારા છે. તેથીજ તેઓ ઝપાટાબંધ આગળ વધી શકે છે.

બંધુઓ, ધુરિન લેડિની નિશાની જેમ કાઢાણો ને પાવડાં હતી, તેમજ એ કરતાં વધારે સરસ રીતે આપણા શાસ્ત્રોમાં એમ કહેવું છે કે,

ભગવાનના હાથમાં શંખ અને ચક્ર છે, અને એનો અર્થ બહુજ સમજવા જેવો છે. શંખનો અર્થ જ્ઞાન થાય છે, કારણ કે, શંખમાં અવાજ રહેલો છે, અને અવાજ મારફત જ્ઞાન થાય છે. માટે પ્રથમ જ્ઞાન બોધ્યું, અને એ પછી ચક્ર બોધ્યું. જ્ઞાનથી જ્યાં કામ ન ચાલે ત્યાં ભગવાનનું સુદર્શન ચક્ર બોધ્યું. એટલે તુરંતજ રસ્તો ખુલ્લો થઈ જાય છે, ચક્રનો અર્થ શક્તિ છે, ચક્રનો અર્થ સત્તા છે, અને ચક્રનો અર્થ બળ છે.

સૃષ્ટીની ઉત્પત્તિ કરવામાં અને સૃષ્ટી ચલાવવામાં પ્રભુ શંખ અને ચક્ર એ એ સાધ-

તોનો ઉપયોગ કરે છે. અને ભગતોને હંમેશાં ભગવાનને પગલે પગલે ચાલવાનું હોય છે. એ પગલાંઓ યાદ રહે તે સારે ભગતો પોતાના શરીર ઉપર દરરોજ રાખ અને ચક્રની નિશાની કરી રાખે છે, વૈષ્ણવો જે તિલક કરે છે, એ તિલક કપાળમાં, છતી ઉપર અને બાહુ ઉપર ચાલે છે, તે એવી સૂચના માટે કે, અમારા મગજમાં જ્ઞાન છે, અને અમારા હૃદયમાં તથા અમારી ભુજમાં બળ છે, અને એ બંને મહાન તંત્રો પ્રયુક્ત પસંદ કરેલા છે. માટે અમારે અમારી જીંદગીની દરેક ઘણામાં જ્ઞાન અને શક્તિનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, અને તેનો લાભ લેવો જોઈએ, અને જ્યાં રસ્તો ન હોય ત્યાં જ્ઞાન અને બળથી રસ્તો કરવો જોઈએ.

બંધુઓ, અસક્તના વખતના આપણા આપણાઓ ન્યારે રાખ અને ચક્રની કિંમત સમજતા હતા, અને તેને પોતાના જીવનનું તત્વ બનાવતા હતા, ત્યારે તેઓએ એ બંને સીઝોની મદદ વડે એટલે કે, જ્ઞાન અને બળની મદદ વડે જગતનું કેટલું બધું હિત કરેલું છે ? તે વિચારવું કાંઈ સુરેક્ષ નથી, કારણ કે જુદાં જુદાં શાસ્ત્રો અને જુદી જુદી શોધો એ વાતની ખાતરી આપે છે. અને અસક્તની સમૃદ્ધિની વાતો તથા અસક્તના લેખોના જ્ઞાન અને શક્તિની વાતો બહુ જાણીતી છે. એટલે એ માટે વિશેષ વર્ણન કરવાની કાંઈ ખાસ જરૂર નથી.

જ્ઞાન અને શક્તિ માટે જેમ હિંદુ ધર્મમાં બહુ ભાર મૂકીને કહેલું છે, તેમજ મુસલમાની ધર્મમાં પણ એ બંને બાબત ઉપર બહુ ભાર મૂકેલો છે, એ માટે એમ કહેવાય છે. કે હજરત મહંમદ પેગંબર સાહેબના એક હાથમાં કુરાન હતું, એટલે કે જ્ઞાન હતું, અને બીજા હાથમાં તરવાર હતી. એટલે કે બળ હતું. આ બે સાધનોની મદદ વડે દુનિયામાં ઇસ્લામ ધર્મનો ડંકો વાજ્યો હતા.

હવે વિચાર કરો કે જે સમાજમાં જ્ઞાન અને બળ હોય તે સમાજ ધીમે ધીમે કેમ ચાલી શકે ? કારણ કે, જ્ઞાન અને શક્તિ એ બંને વસ્તુ એવી નોંરાવર છે, એવી અજળ જેવી છે, અને એવી ઉતાવળી છે કે, તે ધીમે ધીમે ચાલી શકે નહિ. જ્ઞાન અને શક્તિના ભક્તોમાં અતિશય ઝડપવાળી ગતી હોય છે, એટલું જ નહિ પણ એ બંને શક્તિઓ તુરંતજ ફળ આપી શકે છે, અને તે ફળો પણ બહુજ મહાન તથા ઉંચા પ્રકારનાં હોય છે.

આ બંને બાબતો અત્યારે દુનીયાની સુધરેલી પ્રજાઓમાં છે. તેથી તેઓ પોતાના સમાજની સુધારણા બહુ જલ્દીથી કરી શકે છે, અને જ્યાં જવાના રસ્તા ન હોય ત્યાં પણ તેઓ પોતાં માટે રસ્તો કરી લેય છે. જેમકે જુઓને ઉત્તર ધ્રુવના મુલકમાં જ્યાં માટે ક્યાં રસ્તો છે, છતાં પણ તેની પૃથ્વાડે લાગીને, લાખો રૂપિયા ખર્ચાને અને કેટલાક માણસોનો ભોગ આપીને પણ તેઓએ ઉત્તર ધ્રુવનો રસ્તો શોધેલો છે.

એજ પ્રમાણે ન્યારે પ્રથમ સુરેષ્પિયન લેખો આફ્રિકાના જંગલોમાં ગયા તે આસ્ટ્રેલીયાના જંગલોમાં ગયા ત્યારે તેમને માટે ક્યા તૈયાર રસ્તા હતા ? એ બધે ટેકાણે તેઓએ પાવડા અને કાદળાથી રસ્તા કરેલા છે, અને આજે એ બધા મુલકોને બહુ સુધરેલા અને આબાદ મુલકો બનાવી દીધેલા છે. યાદ રાખજો કે, જેમ હાલની સુરેષ્પિયન પ્રજાએ પોતાની સમાજ સુધારણાના બળથી દુનીયાના જુદા જુદા મુલકોમાં પોતાને માટે

રસ્તાઓ કાઢેલા છે, અને સંસ્થાઓ વસાવેલાં છે, તેજ પ્રમાણે આપણાં પૂર્વજો પણ હિન્દુ ધર્મ તરફથી રસ્તા કરતા કરતા હિંદમાં આવ્યા હતા, એ વખતે ઉત્તર ધ્રુવથી મધ્ય એશિયામાં થઇને હિન્દુસ્તાનમાં આવવા માટે કાંઇ રસ્તાઓ તૈયાર નહોતા પણ એ બંધુ તેઓએ પોતાના શંખ અને ચક્ર એટલે કે, જ્ઞાન અને બળ મારફતજ કરેલું હતું.

એક તરફ દીક્ષીમાં ચૌરંગજીમ જેવો મહાં જીવમી મહાન મોગલ પાદશાહ ફક્તમન હતા, અને બીજી તરફ બીજામોર, ગોવર્ધકાંચ અને અહમદનગરનાં રાજ્યો હતાં. એ બધાંમાંથી મહાન પ્રતાપી શીવાજી મહારાજએ પોતાનું નવું રાજ્ય સ્થાપ્યું, અને મહારાજની સમાજમાં નવું જીવન મૂક્યું, એ વખતે શું તેને માટે તૈયાર રસ્તા હતા કે ?

હિંદના દાદા દાદાલાઇ નવરોજીજી ન્યારે વિજ્ઞાપતની પાલામેન્ટમાં પ્રથમ દાખલ થયા ત્યારે તેમને માટે કાંઇએ અગાઉથી રસ્તાઓ તૈયાર કરી રાખ્યા હતા કે ?

ઇલાહીની પ્રજામાં જેણે નવો જોસ આપ્યો, અને નવું ચેતન આપ્યું તે દેશદાઝક મેઝાની તથા ગેરીઆહી માટે શું નવા રસ્તાઓ તૈયાર હતા કે ? નહિજ. એ સમાજની સુધારણા તેઓની બહાદુરીથી ને કાદાળા પાવડાથી થઇ હતી.

આપણા દેશમાં મહાત્મા દયાનંદ સરસ્વતીએ ન્યારે આર્થ સમાજની સ્થાપના કરી ત્યારે તેમને માટે તૈયાર રસ્તાઓ હતા કે ? એ વખતે દેશના એક એક પંડિતો, એક એક ધર્મ શુદ્ધો, બધા બાવાઓ, તથા બધા બ્રાહ્મણો અને બધી સ્ત્રીઓ તેઓની વિરૂદ્ધમાં હતાં, છતાં પણ એ બધાની સામે થઇને પાવડા કાદાળાથી તેઓએ પોતાનો રસ્તા કાઢ્યો હતો.

નેપોલિયન બોનાપાર્ટે ન્યારે એક નાનકડા તોપખાનાની સરદારી લીધી ત્યારે તેને માટે ફ્રાન્સમાં કુલો બીજાવેલા રસ્તા હતા કે ? નહિજ, પણ નેપોલિયને શંખ ચક્રની મદદથી એટલે કે જ્ઞાન અને શક્તિની મદદથી ફ્રાન્સની પ્રજામાં નવું જીવન મૂક્યું હતું, અને સ્ત્રીજાતની ઝડપે પોતાના દેશની સમાજ સુધારણા કરી હતી તેથી તે આખા યુરોપને કુ-જાતી શક્યો હતો.

ધર્મ સુધારક મહાત્મા મારટીનલુથર ન્યારે પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મ સ્થાપ્યો ત્યારે તેને માટે તૈયાર રસ્તાઓ હતા કે ? નહિજ, કારણ કે એ વખતે એક એક પાદરીઓ તેની વિરૂદ્ધમાં હતા અને ઘણા રાજ્યો પણ તેની વિરૂદ્ધમાં હતા, પણ પાવડા ને કાદાળાની મદદથીજ તેણે પોતાનો રસ્તા ખુદ્યો કર્યો હતો.

મહાત્મા ગાંધીએ હિંદી પ્રજાના હજુ માટે આફ્રિકામાં ન્યારે સત્યાગ્રહની સજાઇ આપી ત્યારે તેમને માટે શું આફ્રિકામાં મુદ્દર તૈયાર રસ્તાઓ હતા કે ? નહિ, નહિ, તેમને માટે તો ભયંકર કેદખાનાઓ હતાં અને તેમ છતાં તેઓએ પોતાના પુરુષાર્થથી ક્ષેત્ર ખેળવી હતી.

નામદાર અંગ્રેજ સરકારે પૃથ્વીના જુદા જુદા ભાગમાં મહાન સંસ્થાઓ વસાવેલાં છે, અને ઘણી પ્રજાઓની ઘણી જાતની હિંસત કરેલી છે, જેમ કે કાંઈ દેશમાં નેપાર વધારેલો છે, કાંઈ દેશના લોકોને કેળવણી આપી છે, કાંઈ લોકોના રીત રિવાજો સુધારવાના કામદારો ઘડેલા છે, કાંઈ મુલકોમાં જે ચીજની કાંઈ પણ કિંમત ઉપજતી નહિ, તેના કોડો રૂપિયા

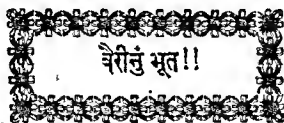
ઉપજ કરી આપી છે, અને જે ગુનેગાર જતો હતો તેઓને ગુનાં કરતાં અટકાવેલા છે. તથા લેણામાં સંપ સલાહ અને મુલેહ શાંતિ પાઘરેલાં છે. એ બધું શું પોતાની મેં થઈ ગયું છે? અને એ બધાં માટે શું તૈયાર રસ્તાઓ હતા? નહિ, નહિ, એ બધું સંખ, અઘની મદદથીજ થયેલું છે. એટલે કે જ્ઞાન અને શક્તિની મદદથીજ થયેલું છે.

ચારસો વરસ પહેલાં અમેરિકાની સ્થિતિ કેવી હતી? અને આજે ત્યાંની સ્થિતિ કેવી છે? એ જરા જુઓ તો ખરા, અમેરિકન પ્રજાની સમાજ સુધારણાં એટલી બધી આગળ કેમ વધી ગઈ? શું એને માટે રસ્તાઓ તૈયાર હતા? નહિ, નહિ, અમેરિકાની ઉન્નતિનો ઇતિહાસ આપણને એમ કહે છે, કે કાદળા અને પાવડાની મદદથી જ તેઓએ પોતાની ઉન્નતિ કરેલી છે.

સ્ટીવન્સને પ્રથમ જ્યારે રેલ્વે ગાડી શોધી ત્યારે તેને માટે ધ્રુણપાટ ચાલે તેવો જુગડો બીજાવેલો તૈયાર રસ્તો હતો કે? એડીસને જ્યારે ફોનોગ્રાફ શોધ્યું, ત્યારે તેને માટે તૈયાર રસ્તો હતો કે? આર્કરાઇટે જ્યારે સુતર કાંતવાના સંચા જનાવ્યાં ત્યારે તેને માટે તૈયાર રસ્તો હતો કે? આવી રીતે સમાજને સુધારવા માટે જગતમાં જે જે નવી નવી શોધો થાય છે, નવાં નવાં કામદારો મંધાય છે, નવાં નવાં પુસ્તકો રચાય છે, નવાં નવાં મંડળો રચાય છે, અને નવી નવી રાજદારી ચર્ચાઓ થાય છે. તથા વેપારનાં નવાં નવાં બજારો ખોલાય છે, અને હુનીઆના નવા નવા દેશોમાં મુસાફરી થાય છે, સારે શું તેઓને માટે સુંદર પુલો બીજાવેલાં ને માથે હમ ધરેલા તૈયાર રસ્તાઓ હોય છે કે? નહિજ, એ વખતે તેમાંનું કંઈ પણ હેતુ નથી. પણ એ બધું પાવડા કાદળાની મદદથીજ કરવામાં આવે છે. અને જ્યારે એ પ્રમાણે સાચા દીક્ષથી અને સાચી સમજણથી કામ લેવામાં આવે ત્યારે જ સમાજની ખરી સુધારણા થાય છે. અને યાદ રાખજો કે, કાદળ એકજ દિશામાં આગળ વધવાથી કંઈ ખરેખરી સમાજ સુધારણા થઈ જતી નથી, પણ જળવણી, વેપાર, હુસ્તર કળા, સ્ત્રી સુધારણા, સંસાર સુધારણા, ધર્મ સુધારણા, અને આદિમુખ્ય વિગેરે ચોતરફથી અનેક દિશામાં સુધારા વધારા થાય ત્યારે જ ખરેખરી સમાજની સુધારણા થઈ શકે છે, માટે હવે એ બધી બાબતોમાં ધ્રુણપાટ ચાલે તેવી રીતે ચાલવાનું રાખો નહીં પણ જ્ઞાન અને બળથી જલદી જલદી આગળ વધી રાખાય તેમ કરો, અને જે જે લાઇનમાં રસ્તાઓ નથી તે તે લાઇનમાં પાવડા કાદળાથી રસ્તા કરો, એટલે પ્રભુ તમેને ફતેહ આપશે. કાદળ કે સમયની અનુકૂળતા છે. અને નામદાર અંગ્રેજ સરકાર હિંદની ઉન્નતિ ઇચ્છે છે, તથા સમાજ સુધારણાના કામમાં દરેક તક જનતી મદદ કરે છે, એટલે જો આપણે મહેનત કરીએ તો બહુ જલદીથી આપણા દેશની સમાજ સુધારણા થઈ શકે તેમ છે, પ્રભુ એમ કરવાની સહુને શક્તિ આપે.

પ્રસંશા.

સ્તુતી રૂપી કન્યા હજી સુધી કૌમાર જાવને ધારણ કરી રહી છે. અર્થાત તેને હજી સુધી વરજ મળ્યો નથી કારણ જે સત્યરૂપ છે તેને તે પ્રીય લાગતી નથી અને જે અસત્ય પુરૂષ છે. તે તેને સારા લાગતા નથી.

દ્વિઅંકી પ્રહરસન.

(અનુવાદક:—વકીલ ભાદ્રવાજ નંદવાજ દેશાધ. બી એ, એન. એન. બી.)

અંક પહેલો.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ—ત્રિપુરાશંકરનું ઘર. ત્રીપુરાશંકર મંથ્યાં કરે છે. ગિરિજા બીંતને અકીંગણુ દબને ઉભી છે.
ત્રિપુરાશંકર—(આચમન કરતાં કરતાં) કેશવાય નમઃ નારાયણાય નમઃ માધવાય નમઃ—
આપણી મેના નસીબવાળી ખરી. દાદા સાહેબ ધનેશ્વર કાલે તેને જીવાને આવ-
વાના છે.

ગિરિજા—દાદા સાહેબ? દાદા સાહેબ કોણ?

ત્રિપુરા—આપણા દાદા સાહેબ ધનેશ્વર! દાદા સાહેબ જેવો વર મળ્યા પછી છોકરીને શું
જોઈએ? તે શી કમીના રહે?

ગિરિજા—(સાધર્મ) દાદા સાહેબ ધનેશ્વર? શું તે ડાકટરને મારી મેના આપણો?

ત્રિપુરાશંકર—શું! શું બોલે છે? આવાં ટેકાણાં મળે છે જ ક્યાં? મુજલક ધન દોસત,
દાય નીચે જોઈએ તેટલા ચાકર તોકર, આવા પીવાની કમી પણ નહિ, પહેલી સ્ત્રીનાં—
ત્રીવેણીનાં છોકરાં છત્તાં નથી તેથી સગ કરે છે, અને આપણને પૂછતા આવે છે.
એ, આપણાં નસીબ સમજ. હવે, થોડી ઉમર થઈ છે—પણ છોકરીનું નસીબ સારું
હશે તો છોકરાં યશે તે હિંમતે યશે ને બધુંએ યશે.—

ગિરિજા—બધુંએ યશે? બધાએ કેડ પુરાશે? પણ હું થવા દેવાની નથી. તોજ મારું
નામ ગિરિજા. તેનાં છોકરાં છત્તાં નથી માટે હું મારી છોકરીને કુવામાં નાંખું?
તમારી અંકલમાં આ કેમ આવે છે? તેની દોસત તરફ નજર કરીને દીકરીના અ-
વતારની ધૂળ ધાણી કરવી છે? તેના કરતાં તેને કુવામાં કે નદીમાં કેમ નાંખી દેતા
નથી? સોના જેવો રધુ—આપણી નજર તમે ઉઠાવેલો—માટલીકુશન પાસે થયેલો—
તેને મુકીને એ ડોબો ક્યાંથી નજરમાં આવ્યો? રધુ જેવો વર ભારોભાર પહેરામણી
આપતાં પણ મળે નહિ! તેને બદલે કહે છે—

ત્રિપુરા—તારૂં પૂરાણ બંધ કર. મારી સંખ્યા જગડી. (ફરીથી આચમન લઈને) કેશવાય
નમઃ માધવાય નમઃ નારાયણાય નમઃ—

ગિરિજા—તે ઉપરથી પહેરામણી કેટલી આપણો? વાહ! ફક્ત દાદાના દાદા જેવો જમાણ
મળ્યો તે પહેરામણી પણ પુષ્કળ કરનાર હશે?

ત્રિપુરા—ગોવીંદાય નમઃ, વિષ્ણુવે નમઃ, મધુસૂદનાય નમઃ જનાર્દનાય નમઃ, પુરુષોત્તમાય
નમઃ પ્રભુભાયા નમઃ અનિરૂધ્ધાય નમઃ—

ગિરિજા—કે ઉલટા છોકરીના પૈસા લેવાના છે ?

ત્રિપુરા—(સ્વગત) આતો પૈસાની વાતો છે । એતે કાંઈએ બૈરાને કરી છે. પુરુષનો જન્મારો જાય તો પણ આ વાતો કહેવાય । 'અંમર' દુઃખ તો અમનેજ માલુમ । પાંચ હજાર રૂપીઆ કન્યા વિક્રયના ક્યાં છે. તે આને કહેવાની જરૂર નથી । (મોટેથી) અમ્મુ-તાય નમઃ હૃષિકેશાય નમઃ પદ્મનાભાય નમઃ, દામોદરાય નમઃ—

ગિરિજા—અરે બાપ । જાણે મને કાંઈ સમજાતું નહિ હોય । હું તે ધાવણી બાળક હજાર દીકરીને તમે વેચનાર કે શું ?

ત્રિપુરા—હા, હા, વેચનાર, હવે કાંઈ કહેવાનું રહ્યું છે તારે ? સંકર્ષણાય નમઃ અંધોક્ષ-જાય નમઃ કાલે જોવા આવનાર છે એટલે—તેવો ફક્ત નામનુંજ. પણ કાલે ત્રાંધા-કાળે બધું નક્કી કરી નાંખ્યું છે, ને તે હું ત્રિપુરાસંકર પ્રાણ ગણે પણ બદલાવાનો નહિ. વામનાય નમઃ ત્રિવિક્રમાય નમઃ—

ગિરિજા—દુઃખે વ દીકરીનું—ના ફેરવશો । (સ્વગત) હવે એમ કરવાનો ઉપયોગ નથી. તેમનો વિચાર કાંઈ કરતાં બદલાય નહિ એવો નક્કિજ. તો ત્રિવેણીને ચેતવિને તેના ધણીનો વિચાર બદલાવવો જોઈએ । હા એમજ. (સ્પષ્ટ) બીનો અવતાર । જોને ગળે બાધશો તેને દેવ દુષ્ટ સમજવો જોઈએ । તમને ઠીકજ લાગતું હોય તો મારું બોલવું રહ્યું । પણ રહેવાય નહિ—તે ઠીક લાગ્યું તે કહ્યું, લગ્ન થયા પછી કાંઈ બોલાય છે ?

ત્રિપુરા—અધી સંધ્યાજ કચળી ગઈ ।

ગિરિજા—છોડીનું હિત અહિત તમને સમજાય છે । મારી અક્ષયને જે દિશ્યું તે મેં કહ્યું.

ત્રિપુરા—તારી અક્ષયનું મારે કામ નથી । બૈરાની અક્ષય કેટલી ? એ તો સુલા પુરતી । જા, હવે આળાઓ પિરસવાની તૈયારી કર (નાક સુડીમાં પકડીને) ઝાંખ ! જર્જ-વર—કાલે જન્મવા બોલાવ્યા છે—તે જન્મશે ને મેનાને જોશે.

ગિરિજા—ત્યારે ત્રિવેણીને જન્મવા બોલાવું કે—

ત્રિપુરા—હા, હા, તું જન્મવાનું આટોપીને પહેલી બધાને કહી આવ (જેમ તેમ સંધ્યા આંટીને) ચાલ યાંથી પીરસ. (જમીને જાય છે.)

ગિરિજા—(સ્વગત) સુકિત તો સરસ સુઝી છે બાપ । હું જાઉં ને ત્રિવેણીને તૈયાર કરી । (સ્પષ્ટ) મેના અહિં આવ । રધુ ક્યાં છે ? તેને અહિં બોલ (રધુ આવે છે તેને) જાણ્યું ? આજે કાળીઓ નથી । કાલે આવશે ? ને મારે ત્રિવેણીને ઘેર જઈને જન્મવાનું કહી આવવું છે માટે તારે મારી સાથે આવવું પડશે. ચાલ, જમી લે. જમ્યા પછી કાંઈ જતો નહિ.

રધુ—વારું (જાય છે.)

ગિરિજા—ત્રિવેણીને જન્મવા બોલાવવાની મંત્રિ પરમેશ્વરજી આણી આપી. ત્રિવેણીને યજ્ઞવીને કાન પુકાને કર્યું તૈયાર । મારી છોડીનો જન્મારો માટી કરવાનું તેના મનમાં નહિ હોય તો મારા કહેવા પ્રમાણે કરશેજ. બૈરાની અક્ષય શું સુલા પુરતી કે ? જોઈયું હવે—બૈરાને પુરુષોની અક્ષયના કિસ્સા તોડી પાડતાં આવડે છે કે નહિ તે ? હશે વારું, આમ પહેલી મેના તથા રધુને જન્માડીને જમી લઉં—પછી વાત. (જાય છે.)

પ્રવેશ બીજો.

(સ્થળ નદિનો ઘાટ. ત્રિવેણી પ્રવેશ કરે છે.)

ત્રિવેણી—(સ્વગત) ખારના ટકારા થતાં જિરિજના કહેવા પ્રમાણે તેમને ગદગદ કરી નાંખ્યા. ને “લગ્નનો વિચાર કાયમ કરો, હું નદિમાં પડીશ.” એવી ધુમો પાડીને ધૂમ મચાવી. માનવા પ્રમાણે તે તરન છીડીને આ અંધારામાં લાકડી ટેકતા ટેકતા પાછળ આવે છે । આવે ત્યાં સુધીમાં સાહાના હડાની ફાટ ખોલીને તૈયારી કરવી । અંધારું તે કેટલું છે ખાઈ ! આંખમાં આંગળી ખોસીએ તોય જળાય નહિ. (હડા ખોસે છે ને પગલાં સાંભળીને) આવી પહોંચ્યા । (દાદાસાહેબ પ્રવેશ કરે છે) ભુઓ મારી મરજી વિરૂદ્ધ આવશો નહિ । હું કાંઈ તમારી ઈચ્છા વિરૂદ્ધ આવું છું ?

દાદાસાહેબ—પણ છે શું ? આ તે શું કહેવાય ? આવું તે યાય (ત્રિવેણીને અડાવે છે.)

ત્રિવેણી—ના, હું નથી સાંભળવાની, હું જીવ આપીશ. આ ઉમ્મરે લગ્નની ઘેઝઘા કયાંથી આવી ? વાળ ધોળા થયા તેમાં કાળું કરો છો. ને તે હું આ આંખે જોઈ રહું ! તેના કરતાં નદિમાં પડવું શું ખોટું ?

દાદા સાહેબ—એમાં કાળું તે શું ? છોકરામાટે લગ્ન કરું તેમાં તે શું ખોટું ? તારા એકાદ છોકરાને પ્રભુએ જીવાડ્યો હોત તો હું આ વિચાર કરત કાંઈ ? મારું સાંભળ, આવું ગાંડપણ કરીશ નહિ. તને છોકરાં જીવતાં નથી ને આનાં જીવશે. રમવા ખેલવા લાગશે ને મોટાં થશે. તેથી તારા મનમાં એ આનંદ થશે. તો હું લગ્ન કરું તે શું ખોટું ?

ત્રિવેણી—લગ્ન કરું તે શું ખોટું ? મારે છોકરાં નહિ તેથી ખીછું છોડીને કુવામાં નાંખવાની કે ? નામ રાખવા છોકરાં જોઈએ તો—દત્તક કેમ લેતા નથી. તે તો નહિ, ને કહે છે કે ‘લગ્ન કરું’ હું જીવ આપીશ—ડાકણ ચપ્પશ—ને તમારું છોકરાં ભરેલું ઘર જોવા આવીશ. આ ત્રિવેણી તો જરાએ ચૂકવાની નથી.

દાદા સાહેબ—હરે રામ ! એમ ન કર, મારું સાંભળ, જરા વિચાર કર.

ત્રિવેણી—શાના વિચાર ! મને છોડો ! મને આ ધરામાં પડવાદો.

દાદા સાહેબ—અરે, અરે, આ શું સાહસ હં, હં, હં, હં.

ત્રિવેણી—સાહસ કરો, ઘેઝઘા કરો, ગમે તે કહો હું હવે છેવટનું પુછું છું. તમે લગ્નની જાક પૂરી કરવાતા કે ? પૂરી કરવાતા કે ? તો હું મારીજાક પૂરી કરે છું. ને ભૂત ચપ્પને લગ્નમાં મળ કરવા આવીશ । આ છેવટના રાખ્દ સાંભળી દ્યો. ભૂત ચપ્પશ ને આપને વરરાજી થયેલા જોવા આવીશ. પણ એટલી વાર શું કરવા. કાલેજ ભેટવા આવીશ. હું હવે મરું છું. જંજીં છું.

(ત્રિવેણી નદીમાં ભૂકડા મારવાનો આડંબર કરે છે ને નદિ ઉતરી જાય છે. દાદા સાહેબ વિશેષોટિ પાણીમાં પડે છે.)

દાદા સાહેબ—અરે રામ, ગપ્પજ—જીવ આપ્યો. અરે ભગવાન, હરે રામ, રામ રામ રામ રામ રામ મને એકલાને છોડીને ગપ્પજ. હરે રામ રામ—રામ—રામ.

(કાળીએ પ્રવેશ કરે છે.)

કાળીઓ—(સ્વગત) ઓ ! અત્યારે આ વખતે રામ કાંણુ બોલે છે ! આ કાળુ ખેતરે
હવે આપવા કાણુ આવ્યું છે. (નિરખીને) ખરેજ આ ડાસો અત્યારે પાણીમાં
મરવા આવ્યો છે ? આ કાળીઓ અહિં હોય ને તમને મરવા દે કે ? (ખંને કાથે
બાથ બીડીને દાદા સાહેબને ઉપર ખેંચી લાવે છે).

દાદાસાહેબ—હરે રામ—અરે છોડ—અરે છોડ.

કાળીઓ—નહિ તેમ નહિ થવા દજો. છોડવાની વાતજ બોલ્યોના શી. શી. બહુજ કાળુ
કામ. બહુજ મોટું પાપ. આવા પાપમાં કેમ વાર તમે પડ્યા.

દાદાસાહેબ—હરે રામ (સ્વગત) સ્ત્રી હત્યા મારાથી. થઈ, ને આણે સર્વ નેથું. મેંજ તેને
નદીમાં નાંખી દીધી એવું આનું સમજવું છે. હવે બોલવું શું ને કહેવું શું. (સ્પષ્ટ)
છોડ મને જવાદે, છોડ—

કાળીઓ—નહિ ! પકડ્યા છે તે જવા દેવા વારતે કે ? (સ્વગત) આને છોડું તો ફરીથી
નદીમાં પડે.

દાદાસાહેબ—(સ્વગત) હરે રામ ! હરે મને ચોરીપર લઈ જશે—ને પછી—હરે રામ !
(સ્પષ્ટ) છોડ મને જવાદે. (વીંટી કાઢીને) આ વીંટી આપું છું. હર મહેરબાની ને
જવાદે. હરે રામ.

કાળીઓ—(વીંટી લઈને) પણ લુઓ આવું કાળું કામ ફરીથી કર્યો નહિ.

દાદાસાહેબ—નહિ, ફરી હવે જાય પણ કેમ કરે ! તારા ગજાની સોગત; પણ મને ઘેર
જવાદે.

કાળીઓ—હા ! પણ ફીક ! ખુશીથી ઘેર જાઓ ! છોડે છે. એટલામાં પહેરેગીર પોલીસની
રોન સંભળાય છે.

દાદાસાહેબ—(સ્વગત) હરે રામ ! પોલીસ અહીંજ આવે છે. શું કરવું ! આ લુઓ દગો
ન દે તો ફીક ! નહિતો—હરે રામ ! (સ્પષ્ટ) હે ભાઈ, ગમે તેમ કર પણ મને બચાવ.
આ દોરો લે પણ એક અક્ષર પણ બોલીશ નહિ. કાંઈને કહીશ નહિ—શું નેથું તે
મંજાથી.

કાળીઓ—(સારો લઈને) નહિ બોલવાનો. આ કાળીઆનું ઇમાન તો લુઓ.
(પહેરેગીર પોલીસ પ્રવેશ કરે છે.)

પોલીસ—અલખેલ.

કાળીઓ—અલખેલ. કેટલા વાગ્યા હવાવદાર સાહેબ.

પોલીસ—એક—અલખેલ.

કાળીઓ—અલખેલ. (પોલીસ જાય છે) ચાલો હું તેમને ઘેરજ મુકી આવું.

દાદા સાહેબ—ના—ના—હરે રામ—તું જા—તું ઘેર જઈશું—પણ ને—એક અક્ષર
પણ—કાંઈને—કહીશ નહિ. હરે રામ—

કાળીઓ—તેની ફીકર ન કરો. પણ તમે ઘેર જશોને.

દાદા સાહેબ—તેની કાળજી ન કરીશ તું જા. હરે રામ.

કાળીઓ—આવું કાળું કામ ફરી કરવાના નથીતે ! જાઓ ઘેર (જાય છે.)

અંક બીજો.

પ્રવેશ પહેલો.

(સ્થળ ત્રિપુરાશંકરનું ઘર. ત્રિવેણી ને ગિરિજા વાતો કરે છે.)

ગિરિજા—પણ પંથી શું કર્યું ? બાધ !

ત્રિવેણી—શું કરવાનું હતું ? નદી ઉતરીને પેટી પાર ગઇ. ત્યાં આગળથી જાહેરે અમારો સુગતાન નોકર બેઠેલો હતોજ. નદીમાં ઘુંટણ પુરથી વધારે પાણીજ નહોતું તે તેમને ખબરજ નહિ ! આ જાહેરે કદી નદી જોઇ હોય તોને ? હું નદી ઉતરી ન ઉતરી એટલામાં કોઇ ઘાટપરથી નદી તરફ ગયું એમ મને લાગ્યું. કાણુ જાણે કોણે હશે ! પણ રેતીમાં ધણી રકબક ચર્ચા ને વાર ચર્ચ. પંથી બે વાગતાના મુમારે ચંદ્રોદય થતાં નદી ઉતરીને સુગતાન સાથે ઘેર આવી. ને ઉંઘી ગઇ, તે સવાર થયું તોય આરડા બહાર નિકળી પણુ નહિ. ઘરમાંના આકર માણુઓને આ સર્વ પ્રસંગ પ્રથમથી કહી મૂક્યો હતો તેથી હું છું કે નહિ, મરી ગઇ કે જીવું છું તે બદલ તે એક અક્ષર પણ બોલ્યાં નહિ. જાણે કાંઇ વિશેષ થયુંજ નથી એમ તેમણે સર્વે મનાવ્યું, અને પોતે તો એકદમ ચુપ આપ ! શું બોલે ? બોલ્યાં કહે શું ને કરેશું ? મારી જીભે આવા આવા કારણસર જીવ આપ્યો એમતે કાંઈ કહેવાય ? તેથી અત્યાર મુધી તો આગણુ ધાર્યા પ્રમાણે સર્વ થયું ! હવે આગળનું નાટક કેમ પાર પડે છે તે જોવાનું ?

ગિરિજા—અધુરે જરાજર થશે ! દેવની ઇચ્છા હશે તો બધું ધાર્યા પ્રમાણે જ થશે. ને મારી દીકરીને નવે અવતાર લાવ્યાનું પુન્ય તમને થશે. તમે કાંઈ નદીપર આવ્યું એમ કહેતાં હતાં તે તો અમારો આકર કાળીઓ. તે કાલ અમારા ઈનામી ગામે ગયો હતો તે આજ પરાઈમાં જ પાછો આવ્યો, તે સવારમાં બોલતો હતો કે રાતે નદીમાં એક ડોસો પડી મરવા આવ્યો હતો તેને તેણે પાછો ઘેર ગોકળ્યો ! પણ તેને શી ખબર ?

ત્રિવેણી—બાઈ આ યોગાયોગ વિવેકજાન થયો ! હવે એ અહિં આવશે ને તમારા ચાં-કરને ઓગળશે કે ધરીભર ગમ્મતજ થશે. તેને પહેલેથીજ તૈયાર કરી મુડીએ કે નહિ ?

ગિરિજા—ખરેખર, હું તેને બધું સમજાવીને તૈયાર કરેશું. આપણા કામમાં તેનો પણ ટકા થશે.

(રઘુનાથ પ્રવેશ કરે છે.)

રઘુ—અત્રે આવવા દાદાસાહેબ નિકળ્યા છે. તેમને નહાતાં ઘોતાં ધણીવાર લાગશે. મારે બે ત્રણ વખત બોલાવવા જવું પડશે, એમ ત્રિપુરાશંકર જાતે કહેતા હતાં. પણ દાદાસાહેબ તો તેજની વાટજ જોતા હતા. હું ગયો ને તરતજ નિકળ્યા !

ત્રિવેણી—વરરાજા થવાની ઉતાવળ છે તે કેમ તરતજ ન નિકળે ?

ગિરિજા—હવે તૈયારીમાં લાગો. તેમને હજી સ્નાન કરવાનું છે. રઘુ તું ન્હાવો કે ?

રઘુ—હા હું તો ન્હાઇને ગયો હતો. (જાય છે.)

ગિરિજા—વાઈ, ઉઠા હવે, ને આગળની તૈયારી કરો.

ત્રિવેણી—આ રઘુનાથ કેટલો રૂપાળો ને શઢાણો છે. આવા છોકરાને દત્તક લઇને લાગવવાનું

યધુ તે રહ્યું ? ને કહેકે સાક વર્ષે લગ્ન કરું. કહે છે ને કે “સાડી શુદ્ધી નાહી.”
 ગિરિજા—ખરું છે ! પણ તમે હવે અંદરની આરતીમાં બેસો તો ઠીક ! નહિ ?
 ત્રિવેણી—હા—અરાધ્ય—ઠીક એકાંતમાં છે. આલો આરતીમાં બેસું. (જાય છે.)

પ્રવેશ બીજો.

(સ્થળ—બેઠક—ત્રિપુરાશંકર બેઠા છે. દાદાસાહેબ પ્રવેશ કરે છે.)

ત્રિપુરાશંકર—(હકીને) આવો—આવો—પધારો ‘દાદાસાહેબ ધનેશ્વરરામ બેસો, બિરાજો.
 (દાદાસાહેબ તકીએ બેસે છે ને ત્રિપુરાશંકર ગાદીને ઊંડે બેસે છે.)

દાદાસાહેબ—હરે રામ. હરે રામ.

ત્રિપુરા—આજ આપ આમ કેમ દુઃખી દેખાઓ છો ? આપનું મ્હોં ઉતરેલું દેખાય છે.

દાદાસાહેબ—કાંઈ વિશેષ તો થયું નથીને ? વિશેષ ! વિશેષ શું થયું છે ? કાંઈ તમને જણાયું છે ?

ત્રિપુરા—ના, ના, મને તો કાંઈ જણાયું નથી.

દાદાસાહેબ—તમારે કોને જણાયું છે ?

ત્રિપુરા—શું ?

દાદાસાહેબ—કાંઈ વિશેષ થયાનું ?

ત્રિપુરા—કાંઈનેય નહિ ! આજ આપની તખીયત ઠીક જણાતી નથી. રાત્રે ઉંઘ અરાધ્ય આવી હતી કે નહિ.

દાદાસાહેબ—રાત્રે ? હરે રામ ! રાત્રે ઉંઘ ન આવવાનું શું કારણ ? કાંઈ નહિ—તમારા ગળાના સોજન—કાંઈ થયું નથી.

ત્રિપુરા—(સ્વગત) આજ કાંઈ ગાંઝ જેવા કેમ જણાય છે. પેલાં કેમ કાટે છે ? એમને જરાક ચક્કમની ટેવ છે તે વધારે દમતો નહિ માર્યો હોય, કે ધણી વખતની પીધીજ નથી ? બ્રમિષ્ટ માફક કેમ વર્તે છે. (ગોટથી) કાળીઆ—અરે કાળીઆ.

કાળીઆ—(અંદરથી) જી—હ—હ.

ત્રિપુરા—ચક્કમ ભરી લાવ ચક્કમ. દાદાસાહેબ માટે.

કાળીઆ—જી—હ—હ. વાર—અ.

ત્રિપુરા—ને આપ જમવા વાર છે ત્યાં સુધીમાં જરા દૂધ પીઓ. રહુ ! દાદાસાહેબ માટે દૂધ લાવ દૂધ ! કહેલું દૂધ લાવ.

રહુ—(અંદરથી) વાર.

ત્રિપુરા—કપડાં કાઢો હવે. (દાદાસાહેબ કપડાં ખુદીપર મૂકે છે ને રહુ દુધનો ખાલો લાવી આપે છે.) અરે મારે સ્નાન કરવાનું છે. કાળીઆને પાણી કાઢવાનું કહે.

રહુ—ઠીક.

ત્રિપુરા—દૂધ લો દાદાસાહેબ. એટલામાં હું સ્નાન સંપન્ન કરી લઉં. શરમાશે નહિ. ધરખાર આપનાંજ છે. વધાર કહેવાની જરૂર નથી.

દાદાસાહેબ—વાર ! તમે સ્નાન સંપન્ન કરીશો !

ત્રિપુરા—ગીક.

દાદાસાહેબ—(દુધ પીતાં પીતાં) હરે રામ ! આમને કાંઈ જણાયું તો નહિ હોય ને ?

(કાળીઓ ચલમ લઈને પ્રવેશ કરે છે).

કાળીઓ—આ ચલમ લો સાહેબ.

દાદાસાહેબ—ઓ—ઓ (કાળીઆને જોઈને ચમકે છે. દુધનો ધ્યાલો પડી જાય છે. દાઝવાયા ઓય ઓય કરતા ઉઠે છે.) તું-તું પાછો અહિં કેમ આવ્યો છે ?

કાળીઓ—(હસીને) તમારા માટે ચલમ તૈયાર કરીને આણી છે ને તેથી. (સ્વગત) રાતે વીંટી ને દોરો પડ્યો છે. હવે બીજા તમામ દાગીના શેઠાણીના કહેવા પ્રમાણે ઉતારી લઈશું.

દાદાસાહેબ—જા-જા-તું-જા-તું પહેલો જતો રહે.

કાળીઓ—હું એમને એક કેમ જાણું ?

દાદાસાહેબ—હરે રામ ! ત્યારે તને ખીજ બહીસ જોઈએ છીએ કે ? (હાથમાંથી કડું કાઢીને) આ લે, અડીથી જતો રહે, ફરીથી અહીં પણ પશુ મૂકીશ નહિ.

કાળીઓ—(કડું ગજવામાં મૂકતો) આ તો લઉં છુંજ, પણ અહિં પણ મૂક્યા વિના કેમ ચાલશે ?

દાદાસાહેબ—હરે રામ ! હરે રામ ! આવજો ત્યારે ! પણ રાતની વાત કોઈને કરીશ નહિ.

કાળીઓ—પણ હવે તો દિવસ થયો છે ને—

દાદાસાહેબ—અરે હા-પણ રાત્રે બનેલી વાત કોઈને કરીશ નહિ.

કાળીઓ—રાતની વાત—

દાદાસાહેબ—ના, ના, ના, વધુ બોલીશ ના. અત્રેતો બોલીશજ ના, ને ગામમાં પણ બોલીશ નહિ.

કાળીઓ—ગામમાં ? ગામમાં ન બોલવાથી મને શું મળે ?

દાદાસાહેબ—તને ? આ લે છડા.

કાળીઓ—આ તો મળ્યું ? ખીજું શું મળશે ?

દાદાસાહેબ—(કંઠી કાઢી આપતા) ખીજું ? આ લે કંઠી. હરે રામ.

કાળીઓ—(કંઠી ગજવામાં મૂકતો) એટલુંજ ?

દાદાસાહેબ—આ લે પહોંચી. પણ તારૂં કાળું કર ને મોડું બંધ કર.

કાળીઓ—બંધ કરું છું. પણ કાળું કેમ કરું ? તેમ તો નહિ બને.

દાદાસાહેબ—હરે રામ ! ફરીથી એમ ! હવે શું આપવાનું રહ્યું છે ?

કાળીઓ—(નિરખી) કાંઈ રહ્યું નથી. પણ આણું કાળું કામ. શીવ શીવ, બહું કાળું કામ. ને હવે ફરી લગન કરવું. બહુ કાળું કામ, કાળું કામ; હવે ફરી કાળું કામ કરશે નહિ. લગન કરવાં ને બીજાની છોડીઓ છુડાડવી. શીવ, શીવ, હવે ફરી આવાં કાળાં કામ કરવાની જરૂર નથી.

દાદાસાહેબ—તારા ગજાના સોગન. ફરી એવું નહિ કરે. પણ તું અહીંથી જા (સ્વગત) બીજાની છોડીઓને પરણીને હું નદીમાં કુખાવું છું એમ આ ચોર સમજે છે ! તેતો જાણતો હશે કે મેં આવી જટલીએ છોડીઓ કુખાવી હશે ?

કાળીઆ—(સ્વગત) હવે આ નાટક બંધ કરું. શેઠ આવતા હશે (મોટેથી) પણ જુઓ આવું કાળું કામ ફરીથી કરશો નહિ.

દાદાસાહેબ—નારે ના, પણ તું તારું કાળું કર.

કાળીઆ—પણ તમે મારા હાથમાંથી ચલમ લો ત્યારે જાણીને.

દાદાસાહેબ—વાર—ચલમ આપ—ને ના ! (ચલમ લઇને પીએ છે. એવામાં ત્રિપુરાશંકર આવે છે. તેથી ચમકીને ઉઠે છે, ને ચલમના અંગારા બોળામાં પડે છે.

ત્રિપુરાશંકર—ચલમ પડી ગઇ ? ને હવે પણ ધોતીઆમાં ટોળાયું છે. કાળીઆ અંદરથી ધોયલું ધોતીયું લાવ. અંદરથી કાળીઆ પીરસી હોય તો પિતાંબર લાવજે.

કાળીઆ—વાર સાહેબ.

દાદાસાહેબ—હરે રામ (સ્વગત) કેટલું દુઃખ. કેવો વિચિત્ર યોગ કે આ ત્રિપુરાશંકરનો જ આકર નિકળ્યો. તેણે તો કહ્યું હશે—અગર કહેશે—તો પછી લગ્નને વધન શું થવાનાં છે.

ત્રિપુરાશંકર—આજ આપની તખ્તીયત ઠીક લાગતી નથી. માટે જમીને જરા અહિઆં વિશ્રાંતિ લો, ને પછી નહિના ઘાટપર ખુલ્લી હવા ખાવા જાવું.

દાદાસાહેબ—નંદીના ઘાટ પર ? હરે રામ !

ત્રિપુરાશંકર—એટલે ? નંદીના ઘાટપર જવું આપને ઠીક નથી લાગતું શું ?

દાદાસાહેબ—ઠીક નથી લાગતું ? ઠીક ન લાગવા જેવું ત્યાં કંઈ જાણાય છે ?

ત્રિપુરા—અરે આ શું ? (સ્વગત) એમને નકી ખુલ્લી-મંચ થયો છે. ને આવા ભ્રમિયને હું મારી સોના જેવી કન્યા આપનાર ! શીવ શીવ. પણ પાંચ દુઝર ફેપીઆ કંઈ અમથા મળે કે ? (કાળીઆ પિતાંબર લાવે છે) પિતાંબર પહેરો હવે.

દાદાસાહેબ—હાથ-હાથ-હરે રામ. (સ્વગત) તેના પ્રમાણે મેં પણ નહિમાં જીવ આપ્યો હોત તો ઠીક થાત. હરે રામ.

ત્રિપુરાશંકર—નહિતો, સાંજે અમારી કેળાંની વાડીમાં હવા ખાવા બેસીશું, ત્યાં તમને ઠીક પડશે.

દાદાસાહેબ—હા ત્યાં ઠીક પડશે.

ત્રિપુરા—ચાલો અંદર જમવા.

દાદાસાહેબ—ચાલો—હરે રામ.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ત્રીજો.

(સ્થળ ત્રિપુરાશંકરના ઘર, પાછળથી કેળાંની વાડી. ગિરિમ ને ત્રિવેણી પ્રવેશ કરે છે.)

ગિરિમ—હાં, હવે તૈયારી કરો. થોડા વખતમાં તે અહિં આવશે એટલામાં શરીર મેલ લગાડીને વાળ છુટા નાખીને તમારો વેશ તૈયાર કરો.

ત્રિવેણી—ગકજીનો વેશ ! અરે બાઈ, એ વેશ જરાજર સગવો નોંધએ ! એમનું પાણીજં ઉડી જાય એવો. (કરા હોડીને) જૈરીનું ભૂત નોંધને ધારણ રહે તો હું જૈરી શાની ને ભૂત શાનું.

ગિરિમ—(કંકુ લગાડીને ત્રિવેણીને સાવચોળ બનાવે છે.) કાળીઆએ બધાં દાંગીનાં મને આપ્યા છે.

ત્રિવેણી—તે તમારી પાસે રહેવાદો. યોગ્ય વખતે મારી પાસે આવજો. તમારો કાળીઓ
 બહુ ઈમાની નજીવ છે. તેને આપણું કામ થયા પછી યોગ્ય ઈનામ આપીશું.
 ગિરિજા—વાહ, ઠીક તૈયારી કરી છે. હવે એ જાને આવશે, અરે એ આવ્યા. હું અંદર
 જતી રહું છું. તમે કેમ પાણીમાં સંતાપ રહો. જરા હવા ખાંધી ન ખાંધી એટ-
 લામાં હું એમને બોલાવી લઉં, તે પછી આગલા પારણેથી આવશે. કાળીઓને
 આપેલા દાગીના દાદાસાહેબ નજીક મૂકી નજીક, એટલે રાત્રે કરવે બૂતનું નાટક.
 એટલી વાર એમને હમારા ઘરમાં વાતમાં મુંઘવી રાખીશ. સખ સખથી લાંબી વાત
 કાઢીશ. એટલામાં તમે ને તમારા ધણી—મવા દેજો. તમારું નાટક પેટ ભરીને.

ત્રિવેણી—હા, બધું ઠીક. હવે તમે અંદર જાઓ.

ગિરિજા—જાણ હું. ગિરિજા જાય છે. ત્રિવેણી સંતાપ જાય છે ને ત્રિપુરાસંકર તથા દાદા
 સાહેબ પ્રવેશ કરે છે.

ત્રિપુરા—આ જોઈ અમારી કેળાંની વાડી. અહીં હવા સરસ આવે છે. તે કુવાના પાણીથી
 ઉછેરી છે. તમારા માથે-ધર પાછળ નદી હોત—

દાદાસાહેબ—નદીનો ધાટ !

ત્રિપુરા—હા નદીનો ધાટ જરા દુર છે, પણ નદિ તો તમારા ધરની પાછળજ છે.

દાદાસાહેબ—હરે રામ ! (સ્તમ્ભ) પાછી અહીંનાં નદીની વાત. (કાળીઓ આવે છે.)
 અરે આ પણ અહિંઆજ છે.

કાળીઓ—(ત્રિપુરાસંકરને) તમને ઘરમાં બોલાવે છે. (કાળીઓને ત્રિપુરાસંકર જાય છે.)
 (ગિરિજા પ્રવેશ કરે છે.)

ગિરિજા—(દાગીના આગળ મૂકીને) આ દાગીના તમે પહેરો.

દાદાસાહેબ—એ તમારી પાસે કેમ આવ્યા ?

ગિરિજા—તમે કાળીઓને મોટે તાણ વાસવા આપ્યા હતાને, પણ કાળીઓએ મને
 બધું કહ્યું.

દાદાસાહેબ—શું ? હરે રામ ! પણ હું—નદિ હો—ખરે—

ગિરિજા—મને ઉમી રહેવા વખત નથી. (જાય છે. ને દાદાસાહેબ દમ ખાતા ખાતા
 બેંચ પર બેસે છે.) ગીરિજા કાઢી જરા ઘણાં રહે—મવાં શું ? હરે રામ ! આપણે
 બધું જાણ્યું શું ? હવે કામ ચાનાં યાય ? હરે રામ ! (વાળ છુટા મૂકીને મેજ
 બેરેલી ને કંડુથી રંગેલી ત્રિવેણી કેળાં વાડીમાંથી ધીમે ધીમે આવે છે, ને દાદાસાહેબ
 તરફ આંખો કાઢીને જુએ છે. તેને જોઈને) હરે રામ—હરે રામ—હરે રામ. રા
 રા—મ મ. (જીભ બધે યાદ જાય છે.)

ત્રિવેણી—(ગંભીર અવાજે) શકણુ છું—

દાદાસાહેબ—રા રા રા રા—મ મ મ મ—જૂ જૂ જૂ જૂ ત ત ત ત ત ત.

(મીસ પાડીને બેંચ પરથી બેંચ પડે છે.)

ત્રિવેણી—હું તમારી બેરીનું જૂત છું—

દાદાસાહેબ—જૂત—જૂત—જૂત—જૂત (આંખો મીચે છે.)

ત્રિવેણી—હું તમને ખાવા—

દાદાસાહેબ—હરે રામ—હરે રામ.

ત્રિવેણી—તમને ખાવા નથી આવી—પણ લગ્ન કરશે નહિ.

દાદાસાહેબ—નહિ કહે. રા રા રા—મ મ મ.

ત્રિવેણી—પેલા રંધુને દત્તક લેતો.

દાદાસાહેબ—લઉં છું. રામ—રામ—રામ—રામ.

ત્રિવેણી—તેનાં ને મેનાનાં લગ્ન કરે.

દાદા સાહેબ—કરીશ. રામ—રામ.

ત્રિવેણી—ને તમારા લગ્નની વાત કાઢશે નહિ.

દાદાસાહેબ—નહિ કાઢું—રામ—રામ—રામ. હરે રામ.

ત્રિવેણી—નહિતો જુઓ—તમારી ગરદન ખાંધશ. રોજ આવીશ. સામી ઉભી રહીશ. ધરમાં રહીશ, ને સતાવી નાંખીશ.

દાદા સાહેબ—લગ્ન કરીશ નહિ—રંધુને દત્તક લઉં. રંધુનું ને મેનાનું લગ્ન કરીશ ને મારા લગ્નની વાત પણ કાઢીશ નહિ.

ત્રિવેણી—ત્યારે એ વાત આ ધરનાં માણસોને જાહેર કરે.

દાદા સાહેબ—કરું છું. હરે રામ.

ત્રિવેણી—ને ત્રિપુરાશંકરને આપવા કહેલા રૂપીઆ પાંચ હજાર આપી દેતો.

દાદાસાહેબ—આપી દઇશ—અધું કરીશ. હરે રામ.

ત્રિવેણી—ત્યારે હું જઈ—

દાદા સાહેબ—મ. જી. હરે રામ. (આખો ઉઠાડે છે)

(ત્રિવેણી કુળાની ઘટામાં છુપાઇને પાછલી બાજુએથી જતી રહે છે. ત્રિપુરાશંકર પ્રવેશ કરે છે).

ત્રિપુરા—કેમ કાંઈ આપ બેંચની નિચે.

દાદા સાહેબ—કાંઈ નહિ. હરે રામ. (ઉઠીને) ધરમાંનાં સર્વને અહિં બોલાવો. ગિરિજામ્મી મેના—રંધુ—સર્વને.

ત્રિપુરા—કેમ વાર ? બોલાવું છું. અરે મેના (મેના પ્રવેશ કરે છે તેને) મેના. ધરમાંના સર્વને અહિં મોકલ. (મેના જાય છે.)

દાદાસાહેબ—એસો, અહિં બેઠા પર બેસો.

ત્રિપુરા—આ બેસું (બેસે છે)

(ગિરિજા—રંધુ—મેના—કાળીઆ—પ્રવેશ કરે છે).

દાદાસાહેબ—આવો, મારું સાંભળી લ્યો. પ્રભુની ઇચ્છા એવી દેખાય છે કે આ ઉમ્મરે મારે લગ્નના ફંદામાં ન પડવું—

ત્રિપુરા—ઓ, પણ તમારો પહેલાનો વિચાર—

દાદાસાહેબ—પહેલાનો વિચાર છોડી દઇને મેં પ્રભુ—ઇચ્છા આગળ મસ્તક નમાવ્યું છે. કાળીઆ—મસ્તક તો શું પણ કમ્મર પણ નમાવી છે.

દાદાસાહેબ—ને હંમેશાં મારા પોતાનાં લગ્ન બાબત વિચાર ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે—

ત્રિપુરા—ને—ને—પહેલાં—નહિ—કરેલું તે—

દાદાસાહેબ—તમને આપવાના કન્યાવિક્રયના રૂપીઆ પાંચ હજાર—

ગિરિજા—(સ્વગત) મને એવું લાગ્યું હતું—કે આવું જ હોવું જોઇએ ?

દાદાસાહેબ—તે તમને હેલા હરંકત શિવાય મળશે.

ત્રિપુરા—વા—વા—વા—(સ્વગત) ત્યારે મારે ખીચું શું નોંધતું હતું.

દાદાસાહેબ—ને જે હેતુથી મેં લગ્ન કરવાનું ધાયું હતું, તેની સિદ્ધી અથવા એવો વિચાર કયો કે આ તમારા રથુનાં—

ત્રિપુરા—તેનું શું છે ?

દાદાસાહેબ—તેને દત્તક લઇને—

ત્રિપુરા—વા—વા—વા.

દાદાસાહેબ—ને તેને મારી તમામ મીલકતનો વારસ કરેછું.

ત્રિપુરા—વા વા મહા ભાગ્ય-પોગ્ય પ્રસંદગી. રથુને આપના શીવાય કાશું છે ? નથી મા, ખાપ કે ભાઈ ભાંડું કોઈ ? પણ આપ બધાની જગાએ છો !

દાદાસાહેબ—ને તેનાં ને મેનાનાં લગ્ન કરવાં.

ગિરિજા—પ્રથુ તમને સો વરસ જીવડે !

દાદાસાહેબ—એ તમને પ્રસંદ છે કે ?

ત્રિપુરા—હા—હા. એ શું વિચારવાનું છે ? એનો જન્મ સફળ થયો.

ગિરિજા—ને તેને રથુ જેવો પતિ મળ્યો.

દાદાસાહેબ—આ બધા સુખમાં દુઃખ એટલુંજ કે આ આનંદનો પ્રસંગ જોવા તે—નથી !

ગિરિજા—કાશું—ત્રિવેણી—તે અહિં આજ છે !

દાદાસાહેબ—હરે રામ, ફરી આવી કે શું ?

ગિરિજા—નહિ. જન્મવાની વખતથી આવ્યાં છે તે દલુ ગયાંજ નથી.

દાદાસાહેબ—કાશું ?

ગિરિજા—આપનાં પતિન—ત્રિવેણી ! જા મેના, જા ત્રિવેણી બાઈને બોલાવી લાવ, કહેજે કે તમારા ધરવાળા બોલાવે છે. નહિ તો ઉભી રહે હુંજ બોલાવી લાવું છું.

દાદાસાહેબ—તે શું અહીં જન્મવા આવી છે ? (સ્વગત) ત્યારે શું હું આંટલી વાર સ્વપ્નમાં હતો.

(જરાબર ચોટલો બાંધીને રીતસર પ્રવેશ કરે છે.)

દાદાસાહેબ—શું—ખરું કે ?

ત્રિવેણી—ખરુંજ, હું પણ જન્મવા આવી છું.

દાદાસાહેબ—ત્યારે હું આટલીવાર સ્વપ્નમાં હતો ?

ત્રિવેણી—ના, હું નદીમાં પડ્યા પછી તરતજ મને કાંઈએ ખચાવી લીધી ને અહિં આણી. આપે પહેલાંનો વિચાર છોડી દીધો ને રથુને દત્તક લીધો તથા તેની સાથે મેનાનાં લગ્ન નક્કી કર્યા તે મને ગિરિજાએ હમણાંજ કહ્યું. તેથી મને ધણીજ આનંદ થયો. મેના ને રથુનું નોકું મહાંજ સારું દેખાય છે. મેના આમ આવ. રથુ આવ. (બન્ને પાસે આવે છે. તેમને પ્રેમથી ભેટ છે.) સતાયુ યાઓ ! દેવ તમને સમૃદ્ધી ને શંતિ આપે.

(ખીજાં સર્વે) તથાસ્તુ.

(ત્રિવેણીબાઈ પોતાના ગળામાંથી ચંદન હાર મેનાને પહેરાવે છે, તે બેંચપર પડેલા દાગીના રથુના ગળામાં ને કડાં કાળીઆના હાથે પહેરાવે છે ને છેવટનો પડો પડે છે.)

“મનોરંજન.”

પ્રાચિન વિજ્ઞાન.

મીઠાં અરીઠાં કે ગુરૂ નાનકડો અદ્ભુત ચમત્કાર.

આજકાલ જગતમાં વિજ્ઞાનના અદ્ભુત ચમત્કારો (જેવાં કે કડવા ફળ મીઠાં કરવાં ને મીઠાં ફળ કડવાં કરવાં) થઇ રહેલા છે પરંતુ જે સમયની વાત હું આપને જણાવવાની ઇચ્છા રાખું તે વખતે આ નવીન વિજ્ઞાનની ભારતમાં કંઈ પણ વાત નહોતી. આ સમયને આજે લગભગ સાડી ચારસો વર્ષ થઇ ગયાં છે.

અરીઠાં, કે જે વડે રેશમી અને શણનું કાપડ ધોઈ શકાય છે, જેને અંગ્રેજીમાં Soap Nut કહે છે તે એક જાતનાં ફાર ફળ છે. તે એટલાં બધાં કડવા હોય છે કે તેના એક બે દાણા તન્દુરસ્તમાં તન્દુરસ્ત મનુષ્ય પણ ખાઈ—પાચન કરી—શકતો નથી, પણ દિલ્લીથી કાઢી નાંખે છે. પરંતુ ગુરૂ નાનકડાંએ લેભની દેવી ફળાથી—આદ્યજાતી—કડવાં અરીઠાંને મીઠાં કરી બતાવ્યાં હતાં. આ વાત લેભની ‘જન્મ સાખી’ માં નીચે પ્રમાણે વર્ણવી છે.

“એક વાર ગુરૂ નાનકડાં લેભના બાપા અને મદીના નામક બે શિષ્યો—સાથીઓ સહિત એક પહાડી જંગલમાં ઘડને જતા હતા. તેઓ ઝાડીમાં ઘણું દૂર જઈ પહોંચ્યા કે જ્યાં ઠાઈ ગામ શહેર કે માણસ માણસ પડતું ન હતું. આ જંગલ એવું પહાડી હતું કે ત્યાં ફળ, મેવા ઇત્યાદિના ઝાડો પણ ન હતા. આવા વિકટ સ્થળમાં મદીનાને ઘણીજ ભૂખ લાગી.

“ગુરૂ, કૃપા કરી કંઈ ખાવાને મળે આજે, નહિતો મહારા પ્રાણુ જશે” તેણે ગુરૂ નાનકડાંને વિનંત્યું.

ગુરૂએ કહ્યું:—તું કોઈ ફળવાળું વૃક્ષ જોઈ તેનાં ફળ ખાઈ તારા આત્માને શાંતિ આપ—તારી ક્ષુધાને નિવૃત્ત કર.

તેણે આજુબાજુ બહુ તપાસ કરી પણ ખાવા લાયક ફળનું વૃક્ષ તેને મળ્યું નહિ.

“મહારાજ અહીં કોઈ પણ ખાવા લાયક ફળનું વૃક્ષ નથી.” તેણે પાછા આવી ગુરૂને જણાવ્યું.

“હીક, પણ ઠાઈ વૃક્ષ ફળવાળું છે કે નહિ?” ગુરૂએ પૂછ્યું.

“હા, ગુરૂ, એક અરીઠીના વૃક્ષને ફળ લાગેલાં છે ખરાં, “મદીને જવાબ આપ્યો.

ગુરૂએ કહ્યું:—“વાર, એ ફળ ખા અને તારી ક્ષુધા નિવૃત્ત કર.”

“મહારાજ, એનાં ફળ તો ઘણાં કડવાં અને ઝેરીલાં હોય છે. શું આપ અરીઠાં ખવડાવી મારી નાંખવા ઇચ્છો છો?” મદીને પૂછ્યું.

“તું મહારા વચનપર વિશ્વાસ રાખ. અરીઠાં મીઠાં લાગે તો ખાજો નહિતર નહિ.” ગુરૂએ કહ્યું.

મહીના કુધારથી અતિશય પીડાતો હોવાથી લાગ્યારીથી ફળ ખાવા અરીકીપર ચઢી ગયો એક બે અરીકાં ચાખી જોયાં તો-મીકાં લાગનાથી-તે તોડી તોડીને અરીકાં ખાવા લાગ્યો. તહેલો ધરાતાં કુધી અરીકાં ખાધાં.

જે અરીકી પરથી તહેલો અરીકાં ખાધાં હતાં તે વૃક્ષ હજી પશુ હયાતિમાં છે. જે ઝળપરથી મહીનાએ અરીકાં તોડ્યાં હતાં તે ઝળપનાં ફળ હાલમાં પશુ મીકાં લાગે છે, અને જે ઝળપરથી ફળ નહોતાં ખાધાં હતાં ફળ હજી કડવાં છે. એક વૃક્ષમાં બે ચમત્કાર!

સંયુક્ત પ્રાંતમાં 'પીકીમીત' નામનું એક મહાદુર શહેર છે. લોકો એ નગરના ચોખ્ખાની બહુ તારીફ કરે છે. એની ઉત્તર દિશામાં ૧૨ માઇલપર " નાનકમતા " નામનું એક સ્થાન નદી કિનારે છે. એ સ્થાનનું પ્રથમ નામ " ગોરખમતા " હતું. અહીં સ્વામી ગોરખનાથના ચેન્ના રહેતા હતા ત્યારે ગુરુ નાનકજી એ સ્થળે આવ્યા, ત્યારે ગોરખનાથના ચેન્નાએ ગુરુ નાનકજી સાથે-તેમને પોતાના ચેન્ના બનાવવા માટે-શાસ્ત્રનો વાદવિવાદ કર્યો. પરંતુ તેમાં પોતે હારી ગયા, ત્યારથી આ સ્થળનું નામ ' ગોરખમતા ' બદલાઇ ' નાનકમતા ' પડ્યું. એ સ્થળ એક જંગલી પ્રદેશમાં છે. અહીંથી ૩૦ માઇલ ઉત્તર તરફ પેલું અરીકાનું વૃક્ષ છે. તે અરીકી આગળ ' નાનકમતા ' આગળ રહેતા મહન્તજીને ચેલો રહે છે કે જે મીકી ઝાળીનાં અરીકાં એકાં કરી નાનકમતે રહેતા મહન્તજીને પહોંચતાં કરે છે. હજી પશુ મહન્તજી નાનકમતે આવતા દરેક યાત્રાળુઓને પાંચ ફળ-અરીકાં ગુરુ નાનકજીની મસાદી તરીકે આપે છે, અને તે મીકાં હોય છે. શું ભારતની પ્રાચીન વિદ્યા-(આત્મ-બળ) હાલની પ્રાચીન વિદ્યા કરતાં ઉતરતી હતી?

“ Message of New Year. ”

(1)

Our happy New Year dawns to-day;
Happy birds in joy sing roundelays;
Men, and women are joyous bright,
Children leap around with delight;

(2)

Kith and kin may ever befriend you,
Blithe hope and health never desert you;
Sore sorrow your path never tread,
riches and plenty crown your head;

(3)

Wrapt in Self, of others must think,
To tell the truth you never shrink;
To be loved by all love you all,
Listen to that holy conscience-call;

(4)

Be one in thought, word and deed,
To hâma and Krodha farewell bid;
Weal and woe leap on all in turn,
To attain essence mysteries of life churn;

(5)

"Soar up high" has been well said,
Your evil tendencies ever upbraid;
Mould your life as great men do,
Cling to right and good glory woo;

(6)

Bodily strength fails before inner force,
Entangled as web our human course;
Act, act as desires Krishna our Lord,
Evil and vice may ever you ford;

(7)

Diet, quiet and cheerfulness doctors best,
Consult them and enjoy happy rest;
Bhâgyodaya preaches truths of life,
Run to it and your joys are rife;

(8)

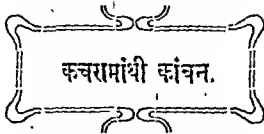
Pray to Krishna at all places and times,
Even Nature around His praises rhymes;
Send this "message" on our New year,
Your life-vessel run on long clear.

Nagarkuy, Nadiad. } Thakordas Nathabhai. Desai.

B. A.

ક્ષમા.

ભવિષ્યમાં અધિકાધિક ઉપકારી થનાર કાર્ય સિદ્ધિને ઉત્તમોત્તમ ફલ આપનાર સ્વયં
કદી પણ નાશ નહીં પામતાં શત્રુઓનો નાશ કરાવનાર ક્ષમા જેવું અન્ય સાધન સંસાર
માં નથી.

(અનુવાદક—મનજી લાલજી કચ્છી).

પ્રાચિન કથા સરિત સાગર તથા અરેબીયન નાઇટસ નામનાં પુરતકા વાંચતાં ધણી વખત આપણા વાંચવામાં આવે છે કે અક્ષાદીને અથવા જાદુગરે દીવો ધર્યો અને એકામ જુતો તથા ગુલામો દાજર થયાં અને એક પળવારમાં જ્યાં માગે ત્યાં મહેલ મહેલાતો ખરી થઇ. અર્વાચિન સ્થિતી તપાસીએ તો હુન્નર ઉદ્યોગમાં આગળ વધેલા સુધરેલા દેશો એજ પ્રમાણે પંચ મરા જૂનોને વશ કરી તદ્દન અસંભવિન લાગે તેવા અને અસંભવ મનાતા ખ્યાલોને પણ વ્યવહારે સ્વરૂપ આપી ધૂનના ઢગલામાંથી હજારો મથુ મોનું દરજાક પેદા કરે છે. એજ સુધરેલો કોમના એનજીવીયરે તથા રસાયણ શાસ્ત્રીઓની ખુશી છે. ઇંગ્લેન્ડ અમેરિકા તથા જાપાન અને જરમની જેવા દેશોમાં આપણે મન સહિતી નકામી લાગતી કચરામાં નાંખી દીધેલા, બોમ્બ રૂપ થયેલી, ખાતર સાથે બળી જતી, હજારો રૂઢી મી-જોનાં સ્વરૂપાંતરે કરી હજારો પ્રકારની ઉપયોગી ચીજો બનાવવામાં આવે છે તેથીજ તેમની સમૃદ્ધિ દિન પ્રતિદિન વધતી જાય છે, Lord Palmerston નામનો એક વિદ્વાન લખે છે કે “ધુળ એ માત્ર સ્થાનભ્રષ્ટ વસ્તુ છે. યોગ્ય સ્થાનમાં એ પશુ કિંમતી ચીજ છે” Dirt is merely a matter in the wrong place ” આપણા સ્વદેશી બધુઓ આવી રીતે દોષ ચીજનો ઉપયોગ કરતાં શીખશે ત્યારે આપણા મુવર્ણુ જૂમિ સમાન લેખાતા દેશમાં પશુ ફરીથી દરિદ્રતા રૂપ દૈત્યથી પીડાવાનો સંભવ રહેશે નહીં.

જુદા જુદા દેશોની તથા મોટાં શહેરોની વસ્તિની આબાદીને અંગે શોધકાની જુદીએ પરદેશોમાં કચરા પટ્ટીને સ્થાપિત થયેલી ને ખોજ કેટલીએક રસાયણી ચીજો સાથે મેળવીને એવી ઉપયોગી વસ્તુઓ બનાવી છે કે તે ચીજો વગર આપણને ચાલેજ નહીં. મી. જીતેન્દ્રનાથ લાહિરી નામના એક વિદ્વાને ચાલુ માસના ‘મોડર્નરિવ્યુ’ નામના માસિકમાં લખ્યું છે કે “કાંઈ ચીજ નકામી નથી” એ કહેવતનો પરદેશમાં વ્યવહાર પુરાવો અપાઇ ચુક્યો છે. લખણ તરીકે નાની મોટી કલાઇનાં પતરાંની સડેલી ડાબલીથો તથા તેમનાં બોખાંઓને ફરીથી ઝોળાળીને તેમાંથી ઉંચી જાતનાં તથા સારી કીંમતનાં બટનો, ટુંકા તથા છોકરાંઓ માટે રમવાનાં મેળામાં વેચાતાં હજારો જાતનાં રમકડાંઓ બને છે. અને લાખો રૂપીયાની ધાપણવાળી કંપનીઓ આ કામોમાં મશગુલ થયેલી પડી છે. નાંખી દીધેલા તથા ફાટી ગયેલા જોડાઓ તથા આમઝાં અને રૂખરનાં કટકાંઓને ફરીથી ઉપયોગમાં લઇ જુદી જુદી ચીજો બનાવવામાં આવે છે. કાચની તથા બગડીઓની નાંખી દીધેલી કટકીઓને એકઠી કરી લઇ અમુક જાતની માટી તથા રેતી સાથે મેળવી તેમના મકાનો બાંધવા માટેના ઉંચા પ્રકારના ઉમદા પત્થરો તથા ઇંટો બનાવવામાં આવે છે. મૂએલાં ટ્રેસને ચોક્કસ વર્ષ ઉપર નકામો ગણી દાટી દેતા દતા

પશુ હવે તેમના અંગના દરેક દરેક ભાગનો એટલે કે, હાડકાં, ચામડાં, વાળ, શીંગડાં તથા તેમનાં આંતરડાં સુદ્ધાંતનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. અમેરિકા અને ફ્રાન્સ જેવા દેશોમાં એક કસાઇ ખાનામાં પડેલાં મૃતદેહો દોરના શરીરમાંથી નીકળતી ચીજોનાં જુદી જુદી રીતે ચારસો વતના પદાર્થો બનાવવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે હાડકાંઓમાંથી તેલો, સાબુઓ, ખરો, દાંતીયા, તથા ધરજીવ જરૂરી સરસામાન તથા ફરનિયરના હાથાઓ આરસીઓનાં ધરાં વીગેરે ચીજો બનાવવામાં આવે છે, તે ઉપરાંત દાંતમાંથી બટનો તથા તેની ચીજો બને છે. વાળ, લોહી, હાડકાં, શીંગડાં, ખરી, માંસ, પિંડો તથા (મેમ્બ્રેન્સ) ભેદ સુકત પડઘાઓ અને આંતરડાઓ વીગેરે ચીજોનો ઉપયોગ થાય છે એટલે કે તેમાંથી પેપ્સિન, થાઇમસ, થાઇ રોઇડઝ તથા પાચન રસ નામનો પેન ક્રિએટિક ન્યુસ, ગોળીઓ, હોર્મોન (પાર દર્શક પદાર્થ જે ગોળીઓ ઉપર ચડાવવામાં આવે છે તે) સરેસ, ખાતરો, ચામડાંઓ વીગેરે ચીજો બને છે. મૃતદેહો અકરનાં પગોતું તેલ (neats foot oil) સાબુની ચરબી તથા ચરબીમાંથી કાઢી લેવામાં આવતું ગ્લિસેરાઇન, દારૂ બનાવનારાઓ માટે “આઇસિંગ ઝટાસ નામનો કાચતથા એલ્ક્યુમેન વીગેરે ચીજો બને છે. એલ્ક્યુમેન નામનો પૌષ્ટિક પદાર્થ કતલ થયેલાં દોરનાં લોહીમાંથી બનાવાય છે અને તે છાંદિ છાપનારાઓ તથા ચામડાં રંગનારાઓ, ખાંડ સાફ કરનારાઓ તથા ખીજાઓ વાપરે છે. હાડકાંઓમાંથી વજી દાંતીયાઓ ખરા તથા છરીઓના હાથ તથા શેર્મજ રમનારાઓ માટે ખાદ્ય, હાથી ઘોડા, રાત્ન, પ્રધાન વીગેરે રમકડાં તથા સોગડાંઓ અને હાથી દાંતને લગતી બધી ચીજો બનાવવામાં આવે છે. શીંગડાંઓને ગરમી તથા દુખાણુ લગાડી ચીરીને વજી કાઢીને તેમાંથી બટનો બનાવાય છે. ખરીઓ રંગો બનાવવાના કામમાં વાપરે છે. જાપાનીઝ લોકો ઘોળી ખરીઓમાંથી ઘણી વતનાં સુશોભિત રમકડાં તથા આભુપણો બનાવી મોકલે છે. કાળી ખરીઓમાંથી સ્થાનાઇડ ઓક્સાઇડ પોટાશિયમ (Cyanide of Potassium) બનાવી સોતું ગાળવામાં વપરે છે તથા ખાતરો બનાવે છે. પગના હાડકાંનાં તેલોમાંથી સાબુઓ, મજબૂતીઓ વીગેરે ચીજો બનાવે છે. બળદો તથા ડુકરોની ચરબીમાંથી “બટરોઇન” તથા ઓલીયો માર ગેરિન નામના પદાર્થો બનાવી માખણની જગ્યાએ તે વાપરે છે તથા વપરાય છે.

શુવર્તાં ઘેઠાઓના શરીર ઉપર ખરસેલો ચર્મને મજ નીકળી ઉતરે એટલી રહે છે, તે મજમાંથી ચામડાં તથા ઉત્તની ચીજોને સુવાળી બનાવવાનાં તેલો બનાવે છે. આ શોધથી અમેરિકા દેશમાં લગભગ દરસાઘ આઠ દસ લાખ રૂપીયાની કીંમતનાં ઉત્ત, ચરબી તથા પોટાસ જે નકામાં જતાં હતાં તે બચાવી લેવાય છે. ઘાસલેટની દીવાસળીઓ બનાવવામાં વેદ્યતા ફેરફારસ વતનો પદાર્થ હાડકાંઓમાંથી ખેંચી લે છે. ઘોડાઓની નાજો જડતી વખતે તેમની ખરીમાંથી ખરી પડતા કટકાઓને રસાયણી પદાર્થો તથા ધાતુઓનાં પતરાંના કટકાઓ સાથે મેળવવાથી એક ઉંચી વતનો રંગ બનાવાય છે.

ચરબીમાંથી એસિડ તથા ગ્લિસેરાઇન નામના પદાર્થો જુદા પાડવામાં આવે છે. ચરબીના પડતર ભાગ સાબુઓ તથા મીજબૂતીઓમાં વાપરી (સ્ટીરીએક) એસિડનો ઉપયોગ સીમેન્ટના ચુનાથી બાંધેલા મકાનોને ઘોંટર પ્રૂદ બનાવવા માટે લાઘમ સોપ બનાવાય છે. અતરો તથા સુગંધી સેન્ટો વિગે એમ ધારવામાં આવે છે કે તે

ફૂલોમાંથી ખેંચાય છે પણ ખરી રીતે તેમાંની ઘણી ખરી કાંચતી મુગધીઓ તો સડી ગયેલા જમફળો, દ્રાક્ષો, વીગેરેમાંથી ખેંચી કાઢેલાં તેલોમાં એસિડો તથા બીજા મેળવણી નાંખી બનાવવામાં આવે છે. કચ્છી બદામના તેલ જેવી સેન્ડો તથા સાલુઓ માટે તે મુગધી બદામમાંથી નહીં પણ આસલેટ તેલ ઉકાળી બનાવવામાં આવતાં ગેસના કચરા રૂપે રહેલા કીડ (ગમર) માંથી તે ખેંચાય છે. મોટાં મોટાં કારખાનાંઓ ગેસથી ચલાવવામાં આવે છે તે ગેસ ઉડી જાય તે પહેલાં તેને પાછું ધુમાડીયાં ઉપર એક ઉંધી વાળેલી ગરણી જેવું ઢાંકણ કરી તે વાટે બધી ગેસ પાછી મેળવાય છે અને તેને પછી નળી વાટે નીચે ઉતારી કારખાનાંઓનાં ચક્ર ચલાવવામાં કામે લગાવાય છે અને ખર્ચમાં અર્થો ખંચાવ થાય છે. લોટાંની કાચી ધાતુઓમાંથી લોટું કાઢી લીધા પછી આકી વધેલી કાલસા જેવી માટી નાંખી દેવાતી નથી પણ તેમાંથી થણો સરસ કાચ, તથા ઉંટો તથા જડવાની છોના. પત્થરો તથા ઉંચા પ્રકારના સીમેન્ટ બનાવે છે, તેમાં છટકા જેટલો ચુનો મેળવે તો મકાનો ચણવાનો (આરો) કેવળ અને છે. સાદે સાદી માટી ખાતરમાં કામે લાગે છે.

સવુથી વધારે અગત્યનો ઉલોગ લાકડાંના વેરને લગે છે. લાકડાં વેરવાની મીડોમાંથી વેર એટલો બધો હજારાબંધ નીકળે છે કે તે પડ્યો રહેવાથી સડી જાય છે. બાજે તો પણ ખુટતો નથી. તેમાંથી ઘણી જુજ કીંમતે આલકોલિક નામનો દારૂ અને છે. સાગપાંચમણ મુકામાંથી અદીથી ત્રણ રતલ જેટલો દારૂ અને છે. ગર્ચ જતનાં ઝાડનાં લાકડાંના વેરમાંથી ખાંડ નીકળે છે. અમેરિકાને યુરોપમાં તેવો વેર હોટેલો તથા ચાની દુકાનોમાં જામીન ઉપર પાથરવામાં વપરાય છે જેથી જામીનને ધુજ ચોંટે નહીં. એવો વેર ભરીને પૂતળીઓ તથા રમકડાં બનાવાય છે. અમેરિકામાં ન્યુયોર્ક શહેરમાં તેવો વેર વેચનારી ૫૦૦ દુકાનો.

અમેરિકામાં રેતો પાક થાય છે તેને પાંચમે ભાગે કપાસિયા નીકળે છે તેનું તેલ અથાણા માટે, દાક તળવામાં, મીકાઈ બનાવવામાં, કપડાં ધોવાના પાઉંડે બનાવવામાં તથા સાથુ બનાવવા વિગેરે કામોમાં વપરાય છે. “ફાયોલે” નામનું તેનું ધી પૌષ્ટિક ગણાય છે. આમંડાના છોડ તથા દુકળઓમાંથી સરસ અને છે. તે ઉપરનાવાળના ધુસાઓ તથા હાલકાં કપડાં અને છે. ચાલકાના દુકળઓનો માવો કરીને કંચામાં દાખી ખૂટ તથા જોડાઓની એડીઓ તથા તળીયાં બનાવાય છે. સાધારણ ધુજમાંથી કોન્કીટ નામનો પત્થર ચોરીએક રેતી ખાંડો પત્થરનો બુકો તથા સીમેન્ટ મેળવવાથી બને છે તે પૂકો આંધવાના તથા ઇમારત, નેદેશ તથા ગટરોમાં અમુક ગણાય છે.

દરસાત દિંદેશમાંથી લગભગ બે અબજ રૂપિયાની કાંચતીની કાચી મીઠીને પરદેશ ખાતે સ્ટે છે તેમાંથી થણો ખરી ભાગ દસ ઘણી કીંમતે પાછો આપણા દેશમાંજ આપાત થાય છે- આ સખાણમાંથી ઘણું ખર્ચ આપણા હીંદુ લાઈઓને માટે વર્ત્ય છે અને ઘણું ચોડુંજ ગ્રાહ છે તેમ મુસલમાન બંધુઓને ઘણું ખર્ચ કામ ગ્રાહ છે. પરંતુ એ બધું કામ જતી અનુભવથી સીખ્યા પછી કરી શકાય એવું છે. એ કાર્યની પ્રાપ્તિ કરવા માટે આપણે ત્યાંના દુનર ઉલોગ પ્રવર્ત કરવા આકાંક્ષા રાખનારા સજ્જનો તથા મુડીવાળા સાહવેપારીઓ દષ્ટિ ખોલી વ્યવહાર, ઉપાયો ક્યારે ચોજશે! પરમાત્મા સત્વર એવા અગ્રેષ્ઠ દેશ ભક્ત શેકીયાઓની સંજુદિમાં એવી પ્રેરણા કરો એવી ખારી સચિનય પ્રાર્થના છે.

હીત વચન.

[સંશોધક:—વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી,—અમદાવાદ.]

સંત પુરોનાં નીચેનાં આત્મહિતાર્થે વાક્યો દરેક બંધુએ અવશ્ય મનન કરવા યોગ્ય છે:—

૧. આપણે આપણી જાતપર જ્ય મેળવવો અને આપણા મનને મારણું એજ મોટામાં મોટો સફળ થયે છે.

૨. જ્યાં સુધી કાર્ય કરવાની તમારી શક્તિમાં તમે શ્રદ્ધા નહિ રાખો ત્યાં સુધી તમારાથી એક પણ કાર્ય પરિપૂર્ણ થઈ શકશે નહિ.

૩. જે જે દોષો આપણા જીવનમાં પ્રતીત થાય છે તેનાં કારણો જો આપણાથી જ ઉદ્ભવેલ હોય તો તેને તુરત દૂર કરવાં એ આવશ્યક છે.

૪. ગમે તેટલું જ્ઞાન આપણે પ્રાપ્ત કર્યું હોય અને આપણી ઉન્નતિના ઉપાયો કૃત્તિમાં મુક્યા ગમે તેવા દૃઢ વિચારો કર્યા હોય પરંતુ જો તેને અરેખર કૃત્તિમાં નથી મુકતા તો આપણી ઉન્નતિ કદીપણ થઈ શકતી નથી.

૫. જાજનું દરેક કાર્ય અને તે કાર્યમાં ઉદ્ભવેલ જીરવો 'આવતી કાલના કાર્યને' વધારે યોગ્ય થઈ પડે છે.

૬. જે સમયે જે કાર્ય અવગ્રહ કરવાનું હોય તે કરવામાં આવે નહિ તો એ સમયનો દુરુપયોગ જ છે.

૭. ખીજાના દુર્ગુણો, શોષવાના, વિચારમાં નેરટિવો, સમય વ્યતીત કરવામાં આવે છે. તેટલો સમય જો પોતાની ઉન્નતિ થાય તેવા શુદ્ધ વિચાર કે શુદ્ધ પ્રયત્નમાં રોકવામાં આવે તો અપૂર્વ ફાયદો થાય એ નિઃસંશય છે.

૮. આપણો વિરોધ, છતાં કે કોષ સામા મનુષ્યને હાનિ કરતા પહેલાં આપણને જ નુકશાન કરે છે.

૯. ગમે તે જાતની નજીવી જુઝતે દૂર કરવામાં આપણે જેટલો વિશ્રાંત કરીએ તેટલે અંશે આપણે આવી પડતી વિપત્તિ માટે જવાબદાર છીએ.

૧૦. આપણી પ્રતિષ્ઠા જો આપણે પોને જાળવીએ નહિ તો અન્ય પુરુષ તરફથી માન મેળવવાની આશા બ્યર્થ છે.

૧૧. તમારા જીવનમાં નજીવા લાગતા તમારા ગુણોને તમે જ્યાં સુધી ખીજવશી નહિ, ત્યાં સુધી નશીબ તમારી ચારી નહિ કરે.

૧૨. યથાર્થ સુખને પ્રાપ્ત કરવાને માટે દરેક મનુષ્યે પોતાના અંતરાત્માની પ્રેરણાનુસાર યથાર્થ ત્યાગી થવુંજ નેહ્યું.

૧૩. ગમે તે જાતનો સહવાસ હોય પરંતુ જે વડે આત્મસિદ્ધિ નથી તે સત્સંગ નથી.

૧૪. શુદ્ધભાવે અસહ્ય દુઃખમાં સમપરણિમયી ક્ષમા રાખનાર મનુષ્ય ભવસાગર તરી નય છે.

૧૫. ત્યાં મુઠ્ઠી મનમાંથી માન ને ક્રોધ ગયાં નથી, ત્યાં સુધી ઉંચા શુભો અને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

૧૬. તમાગ કામને તમે હડાવો પણ કામ તમને હડાવે એવું કરશો નહિં.

૧૭. આત્માની મંદતા, સસ વચન, દયા, શામા, પરાપકાર અને સમતામાં રહી છે.

૧૮. ત્યાં સત્સંગ નથી ત્યાં આત્મરોગ વધે છે.

૧૯. આપણે પવિત્ર અને શુદ્ધ થવું એ સર્વનો આધાર આપણી દરશી ઉપર રહેલો છે.

૨૦. અંદર જે આત્મા સર્વદા પ્રકાશી રહ્યો છે, ને તરફ દૃષ્ટિ ન કરતાં આ હાડ-માંસનું એક ખાસ પ્રકારનું પુતળું—જડ શરીર તેના તરફજ આમો દિવસ નજર રાખ્યા કરતી અને આ હું, આ મારું, એમ કર્યાં કરવું એજ બધી દુર્ગંજતાઓનું મૂળ છે.

૨૧. જીવનની અનિત્યતા વિચારી યુવાવસ્થામાંજ મનુષ્યોએ ધર્મશીલ બનવું નેહ્યું.

૨૨. અનિચ્છાપૂર્વક કર્મ કરતાં કરતાં ધીમે ધીમે હૃદય તેમાંજ તદ્દલીન બની નય છે, અને છેવટે પરાયે કર્મ કરવાની વૃત્તિ સ્ફુર્તિ વિના રહેતી નથી.

૨૩. અજ્ઞાનરૂપી વાદળોએ ત્યારે વિખરાઇ નય છે ત્યારે આત્મ સૂર્યનો પ્રકાશ જગહત્યા વિના રહેતો નથી.

૨૪. સૌથી પ્રથમ જાતે અનુભવ કરવો અને તે પછીજ લોકોને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો નેહ્યું.

૨૫. ક્ષાસકિત ત્યજી દહને માત્ર કામજ કર્યાં કરો, એક દિવસ તેનું કૃત્ર મળશે જ.

અરણ્યમાં યથેચ્છ વીહરનાર પશુને પકડીને પીંજરમાં ધાકવાથી તે અત્યંત ખીજ ને ઉદાસ થયેલું લાગે છે. તેવીજ રીતે જે મનુષ્ય નીરંતર પોતાનાજ સુખને માટે તરફડીયાં મારે છે. તેની પાછળ અનેક દુઃખ વળગે તે યોગ્યજ છે. મિત્રો! તમારે ખરા સુખનો આ સ્વાદ લેવો હોય તો ઉદ્રિય સુખમાં લુપ્ત થયેલા આત્માને બંધન મુક્ત કરો! તેને અભિજ્ઞ વિજ્ઞાનદર્શમાં યથેચ્છ વિહરવા દો! એટલે ખરા સુખનું સાધન તમારી પાસેજ છે એમ તમારા અનુભવમાં આવશે.

x

x

x

x

x

‘લોક સારું ખોલે’ એવા ઉદ્દેશથીજ ને સારાં કર્મ કરતા હશે તો તમારું આયુષ્ય ફોગટ જવાનો સંભવ છે. સ્વમુખાર્જનને માટેજ ને તમારો પ્રયાસ હશે તો તમારું આયુષ્ય ફોગટ નય છે જ. અને પરાપકારને માટેજ જીવવાનો ઉદ્દેશ હશે તો આયુષ્યની પ્રત્યેક ક્ષણ ફલદાયક થાય છે એમ નક્કી સમજાવે.

ધાર્મિક મનુષ્યમાં કયા કયા ગુણો હોવા જોઈએ ?

(લેખક:—શાસ્ત્રી માધવજી ખીમજી-અમદાવાદ.)

પરંપરા ધાર્મિક-ધર્મનિષ્ઠ મનુષ્યમાં કયા ગુણ હોવા જોઈએ આ એક અત્યંત વિચારણીય વિષય છે. આ વિષયમાં આજે કાંઈક વિચાર કરવો યોગ્ય લાગે છે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતામાં કહ્યું છે કે જેઓ યજ્ઞને જાણવા ઇચ્છે છે, જેઓ યજ્ઞગાત્રી થવા ચાહે છે, તેઓમાં નીચે લખેલા ૨૦ ગુણો અવશ્ય હોવા જોઈએ. જેઓ આ ગુણોને ઉપાર્જન-પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, અથવા ઉપાર્જન કરવા પ્રયત્ન કરતા નથી, અથવા પ્રયત્ન કરવા છતાં જેઓ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, તેઓ યજ્ઞગાત્રી કહી શકાય નહિ. જેનામાં આ ગુણો હોતા નથી, તેવા સાધક અશુદ્ધ ચિત્તવાળા ગણાય છે. ત્યાં સુધી ચિત્ત અશુદ્ધ રહે છે, ત્યાં સુધી તે સામાન્ય ઉપાસનાનો અધિકારી પણ થઈ શકતો નથી, પછી પરમ ભક્તિમાન થવું એ તો તેને મારે ક્યાંથી જતી શકે? અહિં તે ૨૦ ગુણોના સંપાદનમાં સંક્ષેપમાં કાંઈક જણાવવામાં આવે છે.

૧. માન ત્યાગ:—ધાર્મિક મનુષ્ય લોકોના તરફથી કોઈ પણ પ્રકારના સન્માનની ઇચ્છા રાખે નહિ. “ તૃણાદપિ સુનીચેત તરોરચિ સહિષ્ણુનામમાનિનામાનદેનેકીર્તનીયઃ સદા રિઃ । ” પોતાને તૃણ કરતાં પણ નીચ માનવું જોઈએ. કોઈ હાતો મારે, પદલિત કરે તો પણ સમજી લેવું કે શ્રી પ્રભુએ અન્યદ્વારાએ ચરણરજ આપેલ છે. આમ માની સંતુષ્ટ રહેવું જોઈએ. ખીમજી દુઃખ દે તોપણ વૃક્ષની માફક સહિષ્ણુ જનવું જોઈએ. વૃક્ષ જેમ જેમ, પોતાના ઉપર પ્રહાર કરનારને પોતાનું સર્વસ્વ ને ફળ, ફુલ અને છાયાનું દાન કરે છે, તેમ ધાર્મિક મનુષ્યે પણ પીડા આપનારને પ્રસન્નતા પૂર્વક તથા સર્વસ્વ આપતાં કુંઠિત થવું નહિ. પોતે સન્માનની ઇચ્છા ન રાખતાં ખીમજીનું સન્માન કરવું જોઈએ. પોતાનામાં ગુણ હો અથવા ન હો છતાં તું ગુણવાન છું એમ સમજીને ને આત્મ શ્રદ્ધા કરવામાં આવે છે, અને લોકો તરફથી સન્માનની આકાંક્ષા રાખવામાં આવે છે તે અનુચિત છે. આત્મશ્રદ્ધાનું ન હોવું એજ અમાનિત્વ છે. જેઓ એમ સમજી શકે છે કે સર્વ કાંઈ યજ્ઞ છે, પરમાત્મ સ્વરૂપ છે તેઓ તે યજ્ઞના સર્વ રૂપોના સમીપમાં પોતાને અણુ સમાન સહેજે સમજી શકે છે.

૨. દંભ ત્યાગ:—હું ધાર્મિક છું, હું વિદ્વાન છું, ખીમજી શું સમજે છે? કોઈ પણ ઉદારચિત્તવાળો નથી, કારણ કે મ્હારા ઉદાર ધર્મને તેઓ ગ્રહણ કરી શકતા નથી. આ સર્વ પ્રકારનું ને અભિમાન છે, તે દંભ છે. આવા દંભની સાથે ને ધર્મ પ્રચાર કરવો તે પણ એક પ્રકારની દાંભિલતા છે. જેઓ આત્મસ્વરૂપનાં દર્શન કરવા ઇચ્છતા હોય તેમણે આવા દંભનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

૩ અહિંસા—વાણી, મન અને શરીરથી ખીમજી પ્રાણીઓને પીડા ન આપવી એવું

નામ્ અહિંસા છે. બીજાને ઉપદેશ આપવો હોય તે વખતે તેના ઉપર પ્રેમ રાખી ઉપદેશ આપવો જોઈએ. કોઈને દુઃખ આપી અથવા હિંસા કરી ઉપદેશ આપવાથી કોઈ કાર્ય થઈ શકતું નથી. જેને ભગવદ્ભાવ સિદ્ધ થયો છે તે વાણી, મન અને શરીરદ્વારા કોઈ પણ પ્રાણીને પીડા આપી શકતો નથી. પોતાની જીવન રક્ષાને માટે બીજાના પ્રાણીનો નાશ ન કરતાં આત્મરક્ષાનેચ્છુ મનુષ્ય પોતાના પ્રાણ પર્વન્ત અર્પણ કરી બીજાના પ્રાણની રક્ષા કરે છે. આ પ્રમાણે વર્તન રાખવાથી સર્વ પ્રાણીના સ્વામી-માલીક જે પરમાત્મા તેમની કૃપા દષ્ટિ થાય છે.

૪ શાન્તિ—બીજાઓને કોઈ પણ પ્રકારની પીડા ન આપતાં બીજાઓ તરફથી આપવામાં આવતી પીડાને ધૈર્યથી સહન કરવી.

૫ આર્જવ—મનુષ્ય અથવા સરસ થવું, મનથી કોઈના ઉપર ધૂણા રાખવા છતાં મોટેથી સારું લગાડવું એ એક પ્રકારની કુટિલતા છે. આ કુટિલતાનો ત્યાગ કરવો એતુંજ નામ આર્જવ છે સર્વ કાંઈ બ્રહ્મ છે. આવી જેની ધારણા છે તે કુટિલ કોની પાસે થઈ શકે ?

૬ આચાર્યોપાસના—તત્ત્વસ ગુરૂની ઉપાસના સેવા વગેરે.

૭ શૌચ—મૃતિકા, જન્મ વગેરેથી બહારની પવિત્રતા અને સુખીના પ્રત્યે મિત્રભાવ, દુઃખીના પ્રત્યે દયા, પુણ્યવાનના પ્રત્યે હર્ષભાવ, અને કુત્સિત કર્મ કરનારા પ્રત્યે ઉપેક્ષા. મૈત્રી, કરુણા, સુહૃદા અને ઉપેક્ષા વડે અંતરની પવિત્રતા થાય છે.

૮ સ્થૈર્ય—સેંકડો વીંધો ઉપસ્થિત થવા છતાં મનુ પ્રાપ્તિના સાધનનો ત્યાગ ન કરતાં પુનઃ પુનઃ તેની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવો.

૯ આત્મનિગ્રહ—મન, વાણી અને શરીરને વશમાં રાખવાં. આત્મા શબ્દનો અનેક અર્થમાં વ્યવહાર થાય છે. જે જેનો વ્યાપક તે તેનો આત્મા. મન, વાણી અને શરીરને શાસ્ત્રની આરા પ્રમાણે સ્થિર કરી તેઓને સન્માર્ગે લગાડવાં આતુંજ નામ આત્મનિગ્રહ અથવા આત્મસંયમ છે.

૧૦ વિષય વૈરાગ્ય—વિષયના સુખો ક્ષણરૂપાથી અને ક્ષણજ્વંસી છે. આ પ્રમાણે વિષયોનું દોષ દર્શન કરી વિષય ભોજવી અંદર અશ્વિ ઉત્પન્ન કરવી.

૧૧ અનહંકાર—દેહ વગેરેમાં અભિમાન કરી હું ઉત્કૃષ્ટ-શ્રેષ્ઠ છું આવું અભિમાન ન કરવું.

૧૨ દોષ દર્શન—જન્મ, મૃત્યુ અને જરા-વૃદ્ધાવસ્થા ધૃત્યાદિ દોષો સંબંધે પારં પાર વિચાર કરવો.

૧૩ આસક્તિ ૧૪ અનલિપ્તંગ—ભ્રી, પુત્ર, દેહ વગેરેમાં પોતાપણાનો ત્યાગ કરી કેવળ બ્રહ્મ રૂપથી તેની સાથે સંબંધ રાખવો.

૧૫ સર્વદા સમચિતતત્ત્વ—પોતાની ઇચ્છાનુસાર થાય અથવા તેથી વિપરિત થાય તો પણ સદૈવ હર્ષ શોક શન્ય રહેવું.

૧૬ અનન્ય યોગ ભક્તિ—મનુ સિવાય મહારી બીજી ગતિ નથી આવી નિશ્ચિંત શુદ્ધિથી તેમની ભક્તિ કરવી.

૧૬ વિનિકૃત દેશમેવાં—ભયરહિત, વિધી રહિત, ચિત્તને પ્રસન્ન કરનાર કૌંસ્ય, નદીતટ અથવા ખુબ મંદિરમાં એકાદી નિવાસ કરવામાં અનુસંગ.

૧૮ પ્રાકૃત લોક સંગ ત્યાગ—પાગર અને વિષયો મનુષ્યોના સમાગમ ન કરવો.

૧૯ આત્મજ્ઞાન નિષ્ઠા—આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે સદૈવ ઉદ્યોગ કરતા રહેવું. અવિદ્યાપાદ, વિદ્યાપાદ, આનંદપાદ અને તુરિયપાદની હાકીકન જાણી મનન અને નિદિ-
ધ્યાસનદ્વારા આત્મ દર્શનનો ઉદ્યોગ કરવો.

૨૦ તત્ત્વજ્ઞાન—વેદાન્ત શાસ્ત્રના અર્થનો વિચાર.

જેઓ ઉપરોક્ત ત્રીસ ગુણોને જાણી શકશે તેઓ નિર્મલનો ત્યાગ, પિત્તનું પ્રકરણ અને જ્ઞાન તથા ભક્તિના રહસ્યને સમજી શકે આર્ગને સંપાદન કરી શકશે, જેઓ સ્વ-સ્વરૂપમાં સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છતા હોય જેઓ સર્વ દુઃખ નિવૃત્તિની પ્રાપ્તિની અભિલાષા રાખતા હોય અને પરમાત્મની સ્થિતિ કરવી એ જેમનું હૃદય હોય તેમણે ઉપરોક્ત ત્રીસ ગુણોને અવશ્ય ધારણ કરવા જોઈએ અને જેમાં આ ગુણો નિત્ય હોય છે તેજ ખરો ધાર્મિક મનુષ્ય કહી શકાય છે.

સૂર્ય કેવો છે ?

(રા. મુળજીભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ).

અંગ્રેજ કંપનીની એક આગજોટ ચિનમાંથી નીકળીને હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે થઈને વિલાયત જવાની હતી, તે આગજોટ મીકું પાણી લેવા માટે સુમાત્રા ખેટ આગળ ઉભી રહી, ખપોતે કેટલાક ઉતાડ કિનારા ઉપર ઉતરીને નાળીએરના ઝાડોના છાયા નીચે બેઠા હતા, આ મંડળમાં જુદા જુદા દેશના લોક હતા.

મંડળી વાતો કરતી બેઠી છે, તેમાંમાં એક આંધળો મનુષ્ય તેમનામાં આવીને બેઠો. આ આંધળો મનુષ્યની આંખો પ્રથમ સારી હતી, પણ સૂર્યની માહિતી કરી લેવા માટે એક સરખી નજર સૂર્ય તરફ રાખવાથી તેની આંખોને ઇજા થઈ એમ છતાં સૂર્ય તરફ નિહાળીને જોવાનું તેણે ચાલુ જ રાખ્યું અને છેવટે તે આંધળો થયો.

આંધળો થયા પછી તે બોલ્યો “ સૂર્યનો પ્રકાશ એ પાણી સરખો પ્રવાહી પદાર્થ નથી, કારણ જે તે પાણી જેવો હોય તો એક વાસણમાંથી ખીન વાસણમાં ઘેર શકાય એવો હોય અને પાણી પવનથી હાલે છે, તે પ્રમાણે તે હાલતો હોય. સૂર્યનો પ્રકાશ એ અગ્નિ નથી, જે તે અગ્નિ હોય તો તે પાણીથી ઓગવાનો જોઈએ, પ્રકાશ આંખોથી જોઈ શકાય છે તે ઉપરથી તે ચૈતન્યાત્મક નથી, તેનો સ્પર્શ થઈ શકતો નથી, કિંવા તે હવાથી શકતો નથી એટલા ઉપરથી તે જડ નથી. પ્રકાશ પ્રવાહી પદાર્થ નથી, અગ્નિ નથી, ચૈતન્યાત્મક નથી કિંવા જડ પણ નથી તેથી તે અસ્તિત્વમાં જ નથી. પ્રકાશ એવી કંઈજ વસ્તુ નથી. આ પ્રમાણે યુક્તિવાદ કરીને તેણે તાત્પર્ય કાઢ્યું. હંમેશાં સૂર્ય તરફ જોઈને અને તે વિશે વિ-

ચાર્લ્સીને તેની દૃષ્ટી અને વિચારશક્તિ નાશ પામી. દરડા ગયા પછી જગતમાં સૂર્યજ નથી, એવી તેની પૂર્ણ ખાતરી થઈ.

આ આંધળા સાથે તેનો એક નોકર હતો. ધણીને એક ઝાડના છાયા નીચે બેસાડીને નાળીએર લેધ તેનાથી દીવો બનાવવાના ઉત્તોચમાં તે ઝાડો, તેના છોડાના તાંતુની તેણે દીવેટ કરી અને કાપરાને કચરીને તેનું તેજ કાઢી અને કાચનીમાં તે પુરીને તેણે દીવેટ પકાળી.

નોકર દીવો તૈયાર કરતો હતો, તે વખતે આંધળા મનુષ્યે તેને કહ્યું, “ કેમકે જગતમાં સૂર્ય નથી એવું મેં તને કહ્યું તે ખરું કે ખોટું ? જગતમાં હંમેશાં અંધકાર હોય છે કંઈ દેખાતું નથી, એ તને ખબર છે ને ? એમ છતાં લોક કહે છે કે સૂર્ય છે, સૂર્ય છે તો તે કેવો છે, શાનો કંગ્રો છે ? ”

નોકરે ઉત્તર આપ્યો. સૂર્ય કેવો છે અને શાનો કંગ્રો છે એ મને માહિતિ નથી, અને મારે તેનાથી કંઈ કરવાનું નથી. એ મને માત્ર માહિતિ છે, આ દીવો મેં કર્યો છે, તેના ચોગથી આપણી છુંપડીમાં આપણને અન્યાયનું મળશે. ”

નોકરે દીવો ઉચક્યો અને કહ્યું “ આજ મારો મર્થ ” એક લંગડો મનુષ્ય પાસે બેઠો હતો તે આ ભાવણ સાંભળીને હસવા લાગ્યો અને બોલ્યો, “ તું જન્મથીજ આંધળો હોઈશ તેથી સૂર્ય કેવો હોય છે તે તને ખબર નથી. સૂર્ય કેવો હોય છે તે હું તને કહું છું. સૂર્ય એ એક દેવતાનો ગોળ ગોળો છે, સવારે તે સમુદ્રમાંથી બહાર આવે છે, અને સંધ્યાકાળે પોતાના બેઠમાંના પર્વતોમાં આથમે છે. એ અમે સર્વેએ જોયું છે અને તને આંખો હોત તો તું પણ જોઈ શકત.

એક કાળી આ ભાવણ સાંભળતો હતો, તેણે કહ્યું, “ તમે આ બેઠની બહાર કદી ગયા નથી તે ઉપરથી તમને એમ લાગે છે. તમે લંગડા ન હોત અને મારા પ્રમાણે હોડીમાં બહાર ફર્યા હોત ત્યારે તમને સમજાઈ ચુક્યું હોત કે, સૂર્ય પર્વતમાં આથમતો નથી, પણ તે જોવો સમુદ્રમાંથી ઉગે છે, તેવોજ સમુદ્રમાં આથમે છે. હું દરરોજ આ વાત આંખોથી જોઉં છું. એથી એના ખરાપણા બદલ સંરાય રાખવાની જરૂર નથી.

તે ઠેકાણે એક હિંદુ હતો તેણે કહ્યું “ તારા અજ્ઞાનની મને દયા આવે છે, દેવતાનો ગોળો પાણીમાં કુપ્તાત તે જુઝાવા શિવાય કેમ રહે ? સૂર્ય તે દેવતાનો ગોળો નથી પણ દેવ પૈત્રીનો એક છે. સૂર્ય પોતાના રથમાં બેસીને મેરુની પ્રદક્ષિણા કરે છે. તે તમારા પ્રમાણે પોતાના રથેવાના ઠેકાણા બહાર કદી જતોજ નથી, તમને એમ લાગે છે કે સૂર્ય અમારા દેશ ઉપર પ્રકાશે છે.”

ત્યાં મીસર દેશના એક પઝાવનો ટડેલ હતો, તે બોલ્યો “ તમારું કહેવું પણ જુલ-ભરેલું છે. સૂર્ય એ દેવ નથી અને તે હિંદુસ્તાનમાંના એક પર્વત પાછળ ફરે છે એમ પણ નથી. મેં અરબસ્તાન, માગાસ્કર અને ફિલિપાઇન બેટ એના દરમ્યાન પુષ્કળ પ્રવાસ કર્યો છે. સૂર્યનો પ્રકાશ હિંદુસ્તાન ઉપરજ નહિ પણ સર્વ પૃથ્વી ઉપર પડે છે, તે એક પર્વતની આલુઆણુ ફરતો નથી, પણ પૂર્વમાં જાપાનની પણ પેઢી તરફ ઉગે છે, અને પશ્ચિમે ઈંગ્લાંડની પેઢી તરફ આથમે છે એ માટેજ જાપાની લોક પોતાના દેશને નિપાન એટલે ‘ ઉગનારા સૂર્યની ભૂમિ ’ એમ કહે છે. મને એ સર્વ ખબર છે કારણ હું જાતે ઘણું

ફર્યો છું, અને મારો દાદો સમુદ્રથી ઘણી સીમા પર્વત જઈ આવેલો છે, તેણે મને આ સંબંધી કહેલું છે.”

તેણે હજુ પણ પુછળ કહ્યું હોત પણ અંગ્રેજ જહાજ ઉપરનો એક અધિકારી ત્યાં હતો, તે વચમાં બોલી ઉઠ્યો “સૂર્ય વિષે અંગ્રેજ લોકોને જેટલી માહિતી છે તેટલી ખીમ કાઢીને નથી, કારણ અમારાં સંસ્કારોનો જગતમાં પસરેલાં છે, સૂર્ય કોઈ પણ એક જ દેશમાં ઉગે છે કિંવા આથમે છે એમ નથી, પણ તે પૃથ્વીની આલુખાલુ ફરે છે, જાતે પૃથ્વી પાછળ પ્રદક્ષિણા કરેલી છે અને સૂર્ય-કોઈ પણ ઠેકાણે મારા છેક નજીક એવો જણાયો નથી. કોઈ પણ ઠેકાણે ગયા ત્યાં પણ અહીંના પ્રમાણેજ સૂર્ય સવારમાં આકાશમાં આવે છે અને સંધ્યાકાળે આથમી જઈ દેખાતો નથી.”

તેણે એક લાકડી હાથમાં લીધી અને રેતી ઉપર આકૃતી દાટીને સૂર્ય પૃથ્વીની આલુખાલુ ફરે છે, તે સમગ્રવીને કહેવા લાગ્યો. જહાજ ઉપરનો ટંડેલ ત્યાં હતો, તેના તરફ વળીને તે છેપટે બોલ્યો “મારા કરતાં એમને આની સાચી માહિતી છે, તેમને તે ધરાધર કહેતાં આવડશે.”

ટંડેલ સારો હુશીયાર હતો. આટલા વખત મુઘી સુપ રહીને તે સંભાવણું સાંભળી રહ્યો હતો, તેણે તેનેજ પૂછ્યું ત્યારે તે બોલ્યો. “તમને પોતાને ધરાધર માહિતી નથી, અને તમે ખીમને લાગતું જ કંઈ પણ કહે છો, સૂર્ય પૃથ્વીની આલુખાલુ ફરતો નથી પણ પૃથ્વી મધ્યની આલુખાલુ ફરે છે અને એમ ફરતાં ફરતાં ચોવીસ કલાકમાં સૂર્ય પાછળ પ્રદક્ષિણા કરે છે. સૂર્ય એક પર્વત માટે, એક ખેટ માટે, એક દેશ માટે કિંવા આપણી એક પૃથ્વી માટે પ્રકાશતો નથી. પણ આપણી પૃથ્વી અને પૃથ્વી જેવા ખીમ ગ્રહો માટે પ્રકાશે છે, તમે તમારા પગ નીચે જમીન તરફજ ન જોતાં આકાશમાં જોશો તો એ સર્વ તમને જણાઈ આવશે.”

સૂર્ય વિષે લોકોમાં જેવું અજ્ઞાન છે, તેવુંજ ઈશ્વર વિષે છે. પ્રત્યેકને પોતાના માટે, પોતાની જાત માટે, કિંવા પોતાના દેશ માટે જુદા જુદા ઇશ્વર જોઈએ, જે સર્વ વિશ્વમાં રહી શકતા નથી, તેને આપણા દેવ ધરમાં, દેવળમાં અથવા ધર્મ પુસ્તકમાં પોતે ગોંધી રાખવા છોડે છે.

વિશ્વ એ ઇશ્વરનું દેવળ છે, મનુષ્યે બાંધેલા કયા દેવળનો ધુમટ આકાશ જેવો છે? કઈ નદી મહાસાગર સરખી છે? કયા દેવળમાં ચંદ્ર, સૂર્ય અને તારાઓના જેવા દીવા છે? જીવતા મનુષ્યો જેવાં સુંદર ચિત્રો ક્યાં છે? મનુષ્યના હિનનાં સાધનો વિશ્વમાં સર્વત્ર પસરેલાં છે, તેનાથી ઇશ્વરની દવાનો જેવો ભોવ થશે તેવા કયો ગ્રંથ વાંચવાથી ધશે? ઇશ્વરની આજ્ઞા આપણા હૃદયમાં આપણને જેવી વાંચવાને મળે છે, તેની ખીમ કયા ગ્રંથમાં મળશે. એક ખીમ મોટા મોટા ગ્રંથોમાં આપણે જ કાઝ આવીએ તેનાથી એટલે એવો કયો વશ છે?

સર્વ વિશ્વમાં વ્યાપીને રહેનારા સૂર્યના પ્રકાશનું જેને જ્ઞાન છે, તેણે કાટમાંથી કંઈ કાઢીને જોનારા બોળા મનુષ્યોને કિંવા દૃષ્ટીને લીધે સૂર્ય ન દેખાવાથી સૂર્યજ નથી એમ કહેનારા આંધળાને દોષ આપવો નહિ અથવા તેનો નિરક્ષર કરવો નહિ.

(ઉદાનના લેખ ઉપરથી).

કરનારા જર્મન શિક્ષકો છે. એમ લગાઈની શરૂઆતમાં ઇંગ્લાંડના એક પ્રધાને જણાવ્યું હતું, તેના પુરાવારૂપે એક બીજા દાખલો તોંવવા ચોગ્ય થઈ પડશે.

દેર છુટેર નામના જર્મન ઇંગ્લાંડ વિરૂદ્ધ ધિક્કાર ઉત્પન્ન કરનારાં ગીતો બોલ્યાં છે, આ ગાયનો જર્મનશાળાઓમાં શીખવવામાં આવે છે. નાટકો અને કોન્સર્ટોમાં પણ તે ગાવામાં આવે છે. આ ગાયનો બોલનાર ઉક્ત જર્મનને જર્મન શહેનશાહે. ઓર્ડર ઓફ રેડ ઇગલના ખિતાબથી નવાજી પોતાની ઉચ્છ્રંખત વૃત્તિને સંતોષ આપ્યો છે. ત્યાં આટલો બધો ખીજ ઉપર ધિક્કાર અને તેનું અહિત ઇચ્છવાની રાદાસી વૃત્તિ હોય, ત્યાં કુદરતી રીતેજ નાશ થાય, એ કુદરતી સત્ય પોતાનો રોડ બેસાડવાની લાલસામાં અગર ફેટકોડ શોધો. કરવાથી થયેલી મગરૂરીમાં તેમણે ગણકાર્યું નથી. પ્રાચીન કાળથી આર્યોની એવી સમજ છે કે, ધર્મની વૃત્તિ નાશ પામવાની સાથેજ એક પ્રજાની આખાદીનો અંત આવે છે, તે સત્ય જર્મનોના સંબંધમાં અગર પડવાની તૈયારીમાં છે. હાલ લગાઈમાં રોજ નજી કરોડ રૂપીઆનું ખર્ચ તેમને થાય છે, અત્યારસુધીમાં લાખો જર્મનો ખપી ગયા છે. આ જર્મનો ધંધાર્થી હતા. તેમની કલાવાની શક્તિનો અંત પણ તેમની સાથે જ આવ્યો છે. પુરૂષો ઘણા મરણ પામવાથી સ્ત્રીઓ વધી પડશે, અને તેનાં પરિણામ કેવાં આવશે, તે સહજ વિચારી શકાશે. ધંધો અને વેપાર રોજનાર લગભગ બંધ છે, તેથી કરોડો રૂપીઆનું નુકસાન તેમને વેઠવું પડે છે. જેમ જેમ દિવસો વીતતા જાય છે, તેમ તેમ નુકસાન વધુ વિસ્તાર લેતું જાય છે, છતાં તેમની આંખ ઉઘડતી નથી. દુનીયા પરના જર્મન સંસ્થાનો લગભગ સવા વીસ લાખ ચોરસ મૈલ જેટલી જમીનના વિસ્તારવાળાં લગાઈનાં કારણથી તેમણે ખોયાં છે. બાર મહિનાના નાશકારક પરિણામથી એવી જર્મ સલાહ કરી હોત તો તેમના હકમાં ઘણો લાભ થાત. લગાઈનો દંડ પણ ઉદાર મિત્ર રાજ્યો કદાચ છોડી દેત. કારણકે કદ્યઆનું મોં કાળું કરવા તેઓ તૈયાર થાત. ખોએલું રાજ્ય પાછું મળી શકત; પણ અનીતિમાનનો નાશ કરવાની કુદરતની ઈચ્છા કેવી રીતે ફરી શકે? તેથીજ તેમની છુદ્દિ બંધ થઈ છે, અને બેહદઅમ અગર તેના લાગ ઉપર તેમની નીચ વૃત્તિ પેદા થઈ છે. બેહદઅમનો કકડો તેઓ પડાવી લેવા માગે છે, આ કારણથી તેઓ સલાહ કરવા તૈયાર થતા નથી, પણ કુદરત વિરૂદ્ધ આ બદ્દાનત કેવું નાશકારક કામ કરશે, તે શાણા નીતિને ચાહનાર માણસો સહજમાં સમજી શકશે.

ઇંગ્લાંડમાં એવી માન્યતા પ્રચલિત છે અસ્તિત્વમાં છે કે શિક્ષકો દેશના ભવિષ્યને દોરવે છે. ત્યાંના શિક્ષકો પણ એ સત્ય સારી રીતે સમજે છે, આથી ઇંગ્લાંડમાં યુદ્ધપ્રીતિના અંશો નથી. આ વેળા તેને ન્યાય અને નિર્જળ મિત્રને બચાવવા તેમજ આત્મરક્ષણ માટે ન છુટકે લગાઈ બોલવી પડી છે. ભૂતકાળ પણ લગભગ તેવોજ દરિગોચર થશે. ન છુટકે કરવી પડેલી લગાઈને લીધેજ કુદરતે તેમની તરફેણમાં કામ કીધું છે, એ વાત જર્મનો ભૂલી ગયા છે. આ વેળા પણ ન્યાયી કુદરત પોતાનું વાસ્તવિક કર્તવ્ય વીસરશે નહિજ, અને જર્મનો પોતાના અભિમાનને તક્ષાટ આપે, એવી સ્થિતિએ તેમને પહોંચાડી દેશે, એમ સર્વે કોઈ ન્યાયને ચાહનાર મનુષ્ય ધારે છે. એમ બનશે ત્યારેજ જર્મન શિક્ષકો જાણશે કે યુદ્ધ તરફેણના વિચારો પોતાના વિદ્યાર્થીઓમાં ફસાવી તેઓએ દેશનું કેવું ભારે નુકસાન કીધું છે. નીતિ વિરૂદ્ધ લગાઈ હોય, તો નાશજ થાય, એ સત્યનો પાઠ કુદરત તેમને શીખવી ભવિષ્ય માટે વધારે ગ્રાહ્ય બનાવશે, એવી ખાતરી છે. આ પ્રસંગ ઉપરથી બધા શિક્ષકોએ જાણવું જોઈએ કે નીતિવિરૂદ્ધ ગમે તેવા વિચારો પોતાના શિષ્ય ઉપર ફસાવી દેવાથી દેશના દુરમનનું કામ થાય, અને એથી ભારે પાપી થવાય, જેમાંથી છુટવાનું કામ અશક્ય છે.

લોક આગળ વધે છે.

(અનુસંધાન પુ. ૨, અંક ૧૨, પ. ૪૦૦ થી.)

૪૯. મુંગાં પ્રાણીઓ ઉપર ગળ ઉપરાંત ભાર ભરીને અપવા તેના ઉપર સ્વારી કરીને ભાર ખેંચીને તેમજ મનુરી કરાવીને પગ પુરનો ખોરાક ન આપી વધારામાં દયાને બાલુ ઉપર મુકીને એવાં અચચક પ્રાણીઓ ઉપર ધાતનીપણું વધારવામાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x x x

૫૦. શરીરે સરાસ્ટ દોષ, ધર આગળ મહેનત કરવાથી ખાતાપીવાને મળે તેનું સાધન દોષ તે છતાં બીજા માગતી એ જલ્લે બાપદાસનો વારસામાંથી ઉતરેતો ધંધો દોષ એમ માની બીજા માગતી એ એક પ્રકારનો ઉલ્ભ માની પૈસા એકા કરવામાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x

૫૧. હૃદય તળાહન વિપથી ભર્યું દોષ અને મુખથી મધુર વાણી ઉચારી, ઓળખીતાને પડેલા છેતરી, હજી કપટથી તેને સપડતી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાંજ શ્રેષ્ઠ માનવામાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x

૫૨. આપણો ધર્મ, આપણું કર્મ, પણ યાગાદિક, વિવાદ, જન્મ મરણ આદિની ક્રિયાઓ એ બધું કંબળ છે, એમ માની પારકું એટલું સાચું માની ફંદમાં ફસાઇ જઇ ઉભયથી જાણ થઇ દુઃખ પામવામાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x

૫૩. ધાર્મિક રીતે નાત ભતથી લગ્ન મંબંધમાં જોડાવાને બદલે દેખાદેખી પારકા મોહમાં ફસાઇ ગમે તેની સાથે નાત ભત છોડી કરાર જેતું લગ્ન કરી વર્ણચક્રે પ્રજા ઉત્પન્ન કરી પોતાની અને કુટુંબની તથા નાત ભતની ખરાબી કરવામાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x

૫૪. આપણા મંધુઓ તરફ પ્રેમ અને પરાપકારનું વર્તન રાખવાને લીધે આપણી અને તેમની ઉન્નતિ થાય છે, એ વાત છોડી ઇર્ષ યોગક પૈસા વધારે થયા કે કંઈક પેટ ભરવાની વિદ્યા શીખ્યા એટલે તેમના તરફ અનાદર કરી તેમનું અપમાન યાય એવી રીતે તોહફું વર્તન રાખવામાં અને તક પાડી પોતાની મદદતા માનવામાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x

૫૫. આપણા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો દોષ અને તેમણે આપણને તેમના પ્રતિનિધિ કે આગેવાન નીમ્યા દોષ તેમને જે કામ કરવાની ઇચ્છા દોષ તે આગત તેમના અભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ થઈને પોતાના સ્વાર્થ ખાતર, પોતાને ફાવતો અભિપ્રાય આપવામાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x

૫૬. મોટા, ગણા અને વિચક્ષણ તથા સંભવિત માણસ જાણીને કાંઈ સ્ત્રી કે

વિદ્યાર્થી તેમના શરણે કે સલાહ, ધોરે, આવે. તેમને પોતાના કુદમાં કુસારી નહારી, વાસનાઓ તૃપ્ત કરવાના અધર્મીત અને અમર્યાદ કાર્યમાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x
૫૭. અભિમાન એ દુઃખને આપનારું મદિરા તુલ્ય છતાં મોટા મોટા વિકાનો અને પંડિતો પણ અભિમાનથી એક બીજાનો દ્વેષ કરવામાં અને એક બીજાને ઉતારી પડી પોતાની મોટાઈ જણાવવામાં આગળ વધે છે.

x x x x x
૫૮. પોતાને જેવું દુઃખ થાય તેવું બીજાને પણ થાય એમ જાણી સર્વને સુખ થાય એ પ્રમાણે વર્તવાને બદલે સત્તા કે અમલના વંખતમાં પોતાના વર્તનથી બીજાને દુઃખ આપી તેમના નિઃશ્વાસ લેવામાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x
૫૯. સત્ય બોલવું, અને ધર્મથી ચાલવું એ કર્તવ્ય છતાં, અનેક પ્રકારનાં માન પાન મેળવવાની લાલચમાં એ કર્તવ્યનું ઉત્સાધન કરવામાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x
૬૦. યોગ્ય ઉદ્યમ કરી તેનાથી મળતા ફળ વડે સતોષ અને શાંતિનું સુખ ન લેતાં અનેક પ્રકારની આશા તૃષ્ણાઓના પ્રપંચમાં મંડ્યા રહેવામાં લોક આગળ વધે છે.

x x x x x
૬૧. આત્મા એજ દર્શન કરવા યોગ્ય, અવશ્ય કરવા યોગ્ય, મનન કરવા યોગ્ય અને નિદિધ્યાસન કરવા યોગ્ય છતાં તે પ્રતિ દૂર્લભ કરી અનેક પ્રકારની આશા તૃષ્ણા અને પ્રપંચમાં અત્યાન વશ થઈ, કર્તવ્યથી વિમુખ બની, અમુલ્ય આયુષ્ય એજે શુભાવી નાંખવામાં લોક આગળ વધે છે.

અનંત.

આપણું ખરું કર્તવ્ય શું છે તે સમજવું તેનું નામ ડહાપણું, અને તે કર્તવ્ય નિષ્કામ હૃદયથી કરવું તેનું નામ સદ્ગુણ.

x x x x x
પ્રથમ ઓળખ થયા સિવાય કોઈપર પ્રેમ બંધાતો નથી, અને પ્રથમ પ્રેમ થયા શીવાય પ્રથમની ઓળખ થતી નથી.

x x x x x
“અમુક શુભ કર્મ કરે એમ મને થાય છે. પણ તેમ કરવાને અનુકુળ મારી સ્થિતી નથી” એવું બોલનાર હજારો મળે છે. પરંતુ પ્રતિકુલ સ્થિતીમાં પ્રયાસ કરીનેજ પાર પડવું એવી પરમેશ્વરની ઘટના છે, કારણ સર્વ અનુકુળ સ્થિતીમાંથી એક પણ સાધુ કે તત્ત્વવેત્તા હજી ધયોજ નથી.

x x x x x
પણા દીવસ અંધકારમાં પડી રહેલું રત્ન પણ નિસ્તેજ જેવું દેખાય છે, તેવી રીતે પરાપકારથી જીવન શીવાય તમામ સદ્ગુણ ઓંખા પડી ગય છે.

દાન, પુન, સખાવત.

(લખનાર—શ્રીરોઝ શહેરીઆરજી કાપડીઆ.)

સખાવત કુતલ નેક જખત અખનીઆર,

કે મરદ અઝ સખાવત શવદ જખતીઆર.

પ્રિય વાંચક! એક નામીયો ફારસી સાએર સખાવતની ગામતમાં મીકારસ કરતાં ઉપલી બે કીરીઓથી શરૂઆત કરે છે. કે જેની મતલબ એ છે કે જે માણસના કીસમનો સીતારો જીવંદ થવાનો હોય છે તેનેજ સખાવત કરવાની સુઝ પડે છે. કારણ કે સખાવત કરવાથીજ માણસનો લાગ્યોદય દીન પર દીન વધતો જાય છે.

જેવી રીતે કોઈ ખેડુતને ઘઉંનો સારો પાક મેળવવાની ઇચ્છા થાય છે તો તેને ખોદા તાકાનું નામ લઈને ઘઉંના ઉત્તમ દાણા પોતાના ખેતરમાં ચોગરદમ વેરવા અથવા વાવવા જોઈએ, અને તેમ કરવાથી તેણે વેરવા અથવા વાવેલા દરેક દાણામાંથી સેંકડો ગજાકે દળવે દાણા ઉગી નીકળે છે, તેવીજ રીતે ખોદા તાકાની દરેક જાતની મહેંદગાની મેળવવાની ઇચ્છા રાખનાર માણસે સખાવતરૂપ દાણા ચોગ્ય ગરજવંત પ્રાણીરૂપ ખેતરમાં પોતાની દરેક આલુગાલુમાં ચોગરદમ વેરવા અથવા વાવવા જોઈએ. પણ જેમ કહ્યું છે કે—

“જમીને સોર સંયુક્ત પર ન વારદ, દર તોખમે અમલ આપે મગરદાન.

તે કોઈ બાબદાન કરદન સુનાન અસ્ત, કે જદ કરદાન બલએ નેક મરદાન.”

તેમ જેવી રીતે ખારવાળી જમીનમાં સમજુકના ઝાડ ઉગશે નહીં માટે તેનાં કીમતી બી નકામાં વેરવાં અથવા વાવવાં જોઈએ નહીં. તેવી રીતે ખરાબ માણસો સાથે નેકી કરવી, એ નેક માણસો સાથે બદી કરવાની બરોગર છે, મતલબ કે જેવી રીતે વાવણી કરવામાં સૌથી ઉત્તમ પ્રકારનું બી લઈને જેમ સરસપાં સરસ જમીનમાં તેને વાવવાથી જેમ સારી જાતના ફોનોના પાક જાડુ મોટા પ્રમાણમાં ઉગી નીકળે છે, અને જેમ એથી ઉત્તમ કરવાથી ઉત્તમ પરિણામ આવે છે, તેવીજ રીતે દાન પુન અને સખાવતની બાબતમાં પણ યત્ના જવાનું છે. એટલે કે જે વસ્તુ તમારી પાસે સાચામાં સાચી અને જમને વધાવામાં વધારી હોય તેવી ચીજ કોઈ ચોગ્ય ગરજવંત અથવા તો પરમ સાત્તીક સાધુપુરુષને પોતાની ઘણીજ આજરખવાઈ અને નમનતાઈ સાથે તે આપવાની ચીજમાં કોઈ પણ અવલોચ રાખ્યાવિના પુરીથી અર્પણ કરવી જોઈએ, અને તેમ કરવાથી જે કાઠી અનંત ગણુ દળ મળે છે તે અવર્ણીય છે.

આપણા હીંદુ લાઈઓમાં પરમાત્મા રૂપ ગણાતા પરમ પુરુષ થી કૃષ્ણ લગવાનના બાળગીત સુદમાજ પોતે આવા કૃષ્ણ પરમાત્માના મીત હોવા છતાં કેટલી બધી ગરીબાઈ અને દારીદ્ર અવસ્થામાં પોતાનું ચુગસન ચલાવતા હતા પણ ત્યારે સુદમાજ પોતાની પત્ની પત્નીના આગ્રહથી પાડોશીને ત્યાંથી માગી લાવેલા થોડા તાંદુલ (ચોખા) લઈને પરમાત્મા જેવા પોતાના મીત થી કૃષ્ણ લગવાને મળવા ગયા હતા, અને ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ બગવાને પોતાના બાળ મીત સુદમાજને આવી ગરીબ બીબારી અવસ્થામાં પોતાને ત્યાં આવેલા જોયા ત્યારે પોતે બહુજ આનંદમાં આવા જાનને સુદમાજે ભેટ લાવેલા તાંદુલ (ચોખા) જેમ જેમ ખાતા ગયા તેમ તેમ સુદમાજની પોતાના ગામની ઝુંપડી એક રાજ

મોલ જેવા રૂપમાં ફેરવાઈ ગઈ હતી. અને તેનું દરેક દારીદ્ર્ય બીજાકુલ જતું રહેતું હતું. એ બીના તો જ્યારે સુદામો પોતાને ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે જ ખબર પડી હતી. ધારણ કે જ્યારે સુદામાજી કૃષ્ણ ભગવાનને ત્યાંથી પોતાને ઘેર જવા નીકળ્યા ત્યારે કૃષ્ણ પરમાત્માએ એમને હાથોહાથ દેખીતી રીતે કશુંજ આપેલું નહીં હોવાથી એ સુદામો બહુજ નાસી-પાસ થઈ ગયો હતો કે કૃષ્ણે તો કશુંખી મને આપ્યું નહીં, માટે ઘેર ભેરી છોકરાં પાસે શું મેલું લઈ જઈશ એવા વીચારથી તે પોતાને ઘેર જવા નીકળ્યો હતો. પણ જ્યારે પોતાને ઘર પોહ્યો ત્યારેજ તેને ખબર પડી હતી. તેના મીત્ર કૃષ્ણે તો તેનું દરેક દુઃખ દારીદ્ર્ય અણુદીક રીતે ટાળી નાખ્યું હતું. એ વાન આપણે પુસ્તકા ઉપરથી અથવા નાટકો જેવાથી અથવા વાતો સાંભળવાથી માત્રમ પડે છે, હવે કોઈ શંકા શીત્ર વાંચનાર આદર્શ-તના ખરાપણા માટે શંકા કરે તો તે તેના અજ્ઞાનનુંજ પરિણામ હોઈ શકે અને અત્રે આપણે એ વાતના ખરા ખોટાની સામેતી નહીં આપતાં એ વાતમાં કેવું ઉંડું રહ્યું સ-માયેલું છે અથવા એ વાતમાંથી આપણે શું શીખવાનું છે તેજ માત્ર જોઈશું.

પાક પરવરદેગાર તો કહે છે કે “વાવો તેવું લણો અને દરો તેવું ભોગવો” તે સુજ્ઞ સુદામાએ પોતાના આગત્તા જન્મમાં પોતાની દરેક શક્તી હોવા છતાં કોઈને એક પાઇ જેટલું બી દાન અથવા મદદ આપી નહોતી. અને તેના પરિણામે આ જન્મમાં આવી કંગાલ હાલતમાં પણ પોતાનું સર્વસ્વ કે જેમાં માત્ર થોડાં માંગી લાવેલા ચોખ્ખા હતા. તે શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા જેવા પરમ પુરુષને ભેટ આપ્યા. જેના પરિણામે સુદામાનું દરેક દુઃખ દારીદ્ર્ય મટીને ભેટનાં કરતાં હજારો ગણકે લાખો કરોડોધણ સૌભાગ્ય અદસ્ય રીતે પ્રાપ્ત થયું હતું એ આપણે જોયું અથવા વાંચ્યું છે.

ઉપરોક્ત સાર ઉપર વીચાર કર્યા વગર વાંચીને કોઈ હીંદુભાઈ સવાલ કરશે કે ભાઈ સાહેબ આ કલ્પલુગના જમાનામાં પરમેશ્વરને ત્યાંથી ક્યાં ન્યાય મળે છે. ધારણ કે સુદામાએ માંગી લાવેલા માત્ર થોડા તાંદુલ (ચોખ્ખા) કૃષ્ણ ભગવાનને અર્પણ કર્યા તેટલામાં તેનું દરેક દારીદ્ર્ય મટી ગયું. પણ હમો તો દરેકજ મંદીરે દર્શન કરવા જઈએ છીએ ત્યારે દરેક મળતા દરેક લીક્ષુકોને તથા (આજકાલના રખડતા) સાધુઓને ચપડી ચપડી દાણા નાંખીને દાન કરીએ છીએ. છતાં અમને તો ભગવાન પ્રસન્ન થતા નથી પણ અમારે જન્મા જન્મથી દાળભાતને કઢી શાક જેવી હાલત છે તેમાં કશોએ શુકરવાર થઈ ફેર પડ્યો નથી; તેમજ વળી કોઈ મુસલમાન બેરાદરથી એવીજ શંકા કરશે કે જનાબેમન આપતો પરમાત્માકી આર ખોદા તાજાકી ખુબીઓકી એવી બડી બડી ખાતે લીખતે હો; મગર હમોતો દરેકજ જન્મ નીમાત્ર પઢને મસજિદમાં જાતે હવે તય હરેક કુદીર રકુરેક આધા આધા જન રોતી ખુદાકે નામપર-દીલાતે હવે મગર કયા જનને ખોદા તાજા હમોતો તરફ એવા તો એખ્યાન હો રહ્યાહે કે ચાવલ રોતી આર તરકારીકી કતોરી ઉપર જો જન્મભરસે હમ ખીસમીલા કરતે આતે હવે વોહી અલીતક મીલતા રહ્યા હવે ઉસમે કોઈ ફેર નહી પડતા હવે અને તેવીજ રીતે કોઈ પારસી સદમહસ્ય કહેશે કે શ્રી ભાઈજ રોજ સવારે સાંજ આંતસ બહેરામ અગીઆરી જતાં અને આવાં ઇજન (દરીઆ અથવા નદી કીનારે) થી આવતાં જેથી કોઈ ગરીબ માણસ મળે છે, તેને શક્તી અનુસાર પાંચ પદ્મો આપીએ છીએ છતાં અમારાં નસીબમાંથી જે દાન શાક અને કવાલ, કસ-બરના દ્યુઆ મારવાના જન્મથી લખ્યા છે તે મીઠ્યા થતા નથી માટે ખુદાઈ ઇનસારમાં બી કશું કેકાણું રહ્યું નથી.

બાળકોનું રક્ષણ.

બાળકનું પરિણામ લખકર મુલ્ય છે. નિષ્પાપ જીવો ધોર પાપિયોના સહવાસથી આ દુઃખને ભોગવે છે. પાપનું મૂળ અજ્ઞાન છે:—

અજ્ઞાનમેવાસ્ય હિ મૂલ કારણં તદ્વાન મેવાગ વિધૌ વિધયતે ।

વિધૈવતંત્રાશ વિધૌ પટીયસી, ન કર્મ તંજ્ઞં સવિરોધ મીરિતમ્ ॥

આ જ્ઞાનને લીધે અપકર વીર્યજનિત, અજ્ઞાની માતાપિતાનાં મંત્રાન સારી રીતે પાલણુપોષણ ન કરવાથી અકાલ મૃત્યુને વશ થઈ જાય છે અથવા તો કેટલોક વખત અનેક રોગોથી પીડા પામીને અંતે મૃત્યુવશ થાય છે.

બાળકોનાં વધુ મરણ થવાનાં કેટલાંક કારણો.

૧. ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓના શરીર રક્ષણ પર યોગ્ય ધ્યાન ન આપવું અથવા તો તે વિવિધની અજ્ઞાનતા,
૨. પ્રસવકાળ વખતે સ્ત્રી તથા બાળકના રક્ષણ સંબંધમાં દાયણુની ભૂલ,
૩. પ્રસવ થયા પછી સ્ત્રી તથા બાળકના ખાનપાનની અવ્યવસ્થા,
૪. બાળકના દરેક રોગોના ઇલાજ કરવામાં માતાપિતાનું અજ્ઞાન અને ડાકટર, વૈદ્ય કે હકીમોનું આગસ.

ગર્ભિણીના શરીરનું રક્ષણ.

આપણા દેશમાં સ્ત્રીને ગર્ભ ધારણ થયા પછી તેને તેના માથાપને ત્યાં મોકલી દે છે. કેમકે ગર્ભવંતી સ્ત્રીનું પતિની પાસે રહેવું તે ગર્ભ વિકૃતિકારક છે. તે સિવાય વધુ સાસરામાં આમતા રીતરીવાજનુસાર ઘણુંકરીને પરત્ર રહે છે, તેને કામ ન થઈ શકે તેમ હોય તો ખણુ કરવું પડે છે. ઇન્જા વિરૂદ્ધ બોજન મળે છે અને તેથી તે સાસરીયાંનાં અવહારથી દુઃખી થાય છે જેથી ગર્ભ-બાળકના મજાજ પર તેની બહુજ ખરાબ અસર થાય છે. જેથી એવો હિપાય થવો જોઈએ કે જેથી ગર્ભવંતી સ્ત્રીને સ્વચ્છ હવા મળી શકે. તેનું મન હમેશાં પ્રસન્ન રહે, તેના મન પર અતિ કઠિન કામોનો બોલો ન પડવો જોઈએ, તેને રૂતને અનુકૂળ પહેરવાં ઓઢવાનાં વસ્ત્રો આપવાં અને પુષ્ટિકારક દ્રવ્યો બોજન આપવું. જે ઘરમાં સાસુવહુનો ઝઘડો આવે છે, દેરાણી નોકણીને બનવું નથી, અને જે કુટુંબ ગૃહકલેશથી ગ્રંપણું હોય છે તે ઘરમાં જન્મેલ બાળક દીર્ઘાયુ, સ્વચ્છ અને પ્રતિભાશાલી થઈ શકવું નથી. જેથી ગર્ભવંતી સ્ત્રીને તેના માતાપિતાને ત્યાં મોકલી દેવાનો ન્યાં ન્યાં રિવાજ છે ત્યાં તેને ઘણો આરામ મળે છે અને હિપરના સઘળા કલેશથી તે મુક્ત રહે છે.

પ્રસૂતિ વખતે બાળક અને સ્ત્રીનું રક્ષણ.

કાઈકાઈ વખતે પ્રસવદેશના પ્રસૂતિકાલંથી આઠ આઠ દશ દશ દિન પહેલાંથી થવા લાગે છે. પ્રસવ થયા પછી નાવજેન અને પ્રસૂતાનાં શરીરનું રક્ષણ એ બે કામ અવશ્ય-

નાં કર્યાં. બાળકને નવરાવતી વખતે સાવધાની રાખવી જોઈએ કે નાળ ખેંચાય નહિ કેમકે ઘણા રોગો અયોગ્ય રીતે નાળ ખેંચવાથીજ થાય છે.

પ્રસવ થયા પછી સ્ત્રીનાં સર્વ કષ્ટાં અને પચારી બે ત્રણ કલાક પછી બદલી દેવાં જોઈએ. પ્રસૂતિકાના સ્થાનમાં ખુબ કાંતિ રહેવા દેવી, પ્રસુતા સ્ત્રીને સુખા દેવી, તેની ઉપમાં કે.ઈ પ્રકારે ગરબાટ કરી વિલેપ ન કરવો.

પ્રસવ થયા પછી ૨૪ કલાક પછી નિર્વિઘ્નર શાકની સાથે દસકુ અન્ન લેવું કે બાળરીતો મેટકો આપી શકાય છે. ૭ દિવસ પછી દુધ આપવાથી હાનિ નથી. મુદોપીયનોમાં વિદેશ સરી ખાજવામાં આવતી નથી તેમ તેથી તેમને હાનિ પણ થતી નથી. ૭ દિવસ સુધી હવડું બોજન આપવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે નીચે એથે દિવસે પ્રસૂતાના સ્તનોમાં દુધ ઉતરવાથી તેને તાવ આવી જાય છે. અને તેથી બોજન દસકુ ન હોય તો તાવ દોષિત થવાનો ભય રહે છે. આ તાવ ઘટે સાતમે દિવસે મટી જાય છે.

બાળકને તો તેની માનું દુધજ સર્વથી સારું ખેરાય છે. પરંતુ દેટલીક સ્ત્રીઓનું આ-ગમ્ય સારું હોતું નથી જેથી તેનું દુધ નિર્વિઘ્નર હોતું નથી જેથી જન્મથીજ તેને પ્રથમ ગાયનું દુધ પાવું સારું છે. કારણ વખત ગાયનું, કોઈ વખત માતાનું એમ અદ્ય પદ્ય વારા ફરતી દુધ પાવું. આ પ્રમાણે દુધ પાવામાં વપરાતી શીશીઓનો ઉપયોગ ન કરવો કારણ કે તે શીશીઓ બરાબર સાફ રાખી શકતી નથી જેથી અમચાવતી દુધ પાવું એ ઉત્તમ છે. ૯ મહીના સુધીના બાળકને નેટકું દુધ હોય તેટલુંજ ગરમ પાણી મેળવીને પાવું જોઈએ. તેમાં થોડી સાકર મેળવવાથી તેના સ્વાદ તેની માતાના દુધના જેવોજ લાગશે.

ત્યાં માતાને ફરી સ્તનદર્શન થવા લાગે ત્યાં તો બાળકને ધવસાવવાનું બંધ કરવું! અર્થવતી સ્ત્રીનું દુધ તો બૂસેચુંદે પણ બાળકને પાવું ન જોઈએ મારે ત્યાં સુધી બાળક ધાવતું હોય ત્યાં સુધી સ્ત્રીએ હમેશાં પુરણી દુર રહેવું જોઈએ.

બાળકને ગાયના દુધમાં અર્ધું ગરમ પાણી મેળવીને પાવાથી નુકસાન થતું નથી. મારે બાળકને જન્મથીજ ગાયનું દુધ પાવાની ટેવ પાડવી એ સર્વોત્તમ છે.

બાળકના રોગોની પરીક્ષા કરીને તેના ઉપાય કરવા એ ઘણું કઠિન કામ છે. બાળકના સ્વખા રોગો મેટ અને આંતરડામાં ગરમ થવાથીજ થાય છે. માતાના ખાનપાનપર પણ બાળકની નીકળતા અને ઇલાજને આધાર છે. બાળકના એવા કોઈ રોગ નથી કે જે અમચો હોય તે દીવેજ પાવાથી ન મટી શકે. બાળકને તિડાણ અંગરેજ દવાઓ બૂસે સુકે પણ આપવી નહિ. કેસોમેક્સ, નાકપ, સેટોનાર્લન અને ઓમાહા આ ચાર દવાઓ સિવાય બીજી કોઈ પણ અંગરેજ દવા ત્રણ વર્ષના બાળકને આપવી સલાહ ભરેલી નથી. આપુર્વે દિવ દવાઓમાં દાઘો, મીઠું, લીંટીપીંપર, ચાંચળાં, ગંધક, અતિવિષ, વિગેરે દેટલીક દવાઓ બાળકને હિતકારક છે.

દશ વૈયસમો વન્દિઃ દશ માતાં દરીતકી.

બાળકના મેટપર વનસ્પતિયોના પાનથી મેટ કરવો એ દસ પૈકી બરાબર છે, અને દરેકને સેવન કરાવવું એ દસ માતાઓની મેવા સુખાનું મુદ્દા છે.

આપણો આયુર્વેદ.

(લેખક:—વૈદ્ય જયશંકર દાનજીભાઈ-મોડળ)

Invention (શોધ) હુનર ઉદય અને અભ્યાસમાં ઓગ્રદેશાદિ સર્વ વિદેશી રાષ્ટ્રોમાં વૃદ્ધિ પામેલું અમેરિકા આધુનિક કાળમાં વિશ્વ વિખ્યાન છે. તત્ત્વ પંડિતોની શુદ્ધિને પૃથ્વીની સર્વ પ્રજા વિશેષ મદત્વ આપે છે; તે અમેરિકા સદૃશ વિશાળ ભૂમિના પુરસ્કર વિદ્યાનુ વૈદ્યોનું કથન છે જે “આર્યાવર્તના પુરાતન વૈદ્યક શાસ્ત્રાનુસાર વ્યાધિમાન મનુષ્યોને ઉપચાર ચિકિત્સાની પ્રગતિ હોય તો સાંપ્રત કાળમાં પૃથ્વીપર ‘પૃથક્ પૃથક્ પ્રદેશમાં જે મૃત્યુ સંખ્યા દૃષ્ટીપથ છે. તેમાં ઘણોજ ફાસ થાય છે. અમેરિકાને બાદ કરીએ, અને બીજી તરફ લક્ષ દોરીએ તો ઇંગ્લાંડ અને જર્મનીના પંડિતો પણ આર્ય વૈદ્યશાસ્ત્ર માટે ઉચ્ચ અભિપ્રાયો મુક્ત કંઠે આપતા આવ્યા છે; જુઓ! ત્યારે અત્રવાસી કેટલોક જનસમાજ જે દેશાંતરના અર્ક, આસવો, ચૂર્ણો, વડીઓ, વિગેરે ઔષધોથી શણગારેલ દેશનદાર લેખલોનાળી ઘોટલોમાં મુગ્ધ બની ભારત ભૂમિના પુરાતન આયુર્વેદને હરી દહાડી સ્વાત્મ અંદર મતિનો પરિચય લોકને નહોતર કરે છે; તે જ સમયે પશ્ચિમનું વિદ્યાન મંડળ આપણા આયુર્વેદમાં ઘણીજ શોધ તથા અનુભવ પ્રાપ્ત કરવા ભગીરથ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, એ એક દુર્લભતાની વાત નથી. એમ સર્વ જનસમાજને નજીવું અનાવશ્યક નથી. જ્યારે આપણે આપણા આયુર્વેદની સીદ્ધિમાં સ્વતઃ ઉપદેશની દૃષ્ટીથી અવલોકીએ, અને પશ્ચિમાદિના પંડિતો તેને માટે બહુ માન ધરાવે તે આપણને કેટલું શરમાવા જેવું છે. તેનો સદૃશ ખ્યાલ થવો અત્રે અગત્યનો છે.

સર્વ સમૃદ્ધ શુદ્ધિમાન પંડિત વર્ગ, સુખ આયુર્વેદના ઉપાસકો, ધનવાન નરપતિઓ: અને તેમનો અમાત્યવર્ગ, તથા સર્વ પ્રજા વર્ગને આ વખતે યાચના કરવાની એ છે જે “આપણાથી અજ્ઞાન નથી જે વર્તમાન સમયમાં સર્વ પ્રજા વર્ગમાં પૃથ્વીની ચારે દિશાએ તથા ખુણાઓમાં હુનર ઉદય અને અધ્યયનના સંપંદમાં ભારે ઉચ્ચપાથક મળી રહી છે; તેમાં પશ્ચિમના તથા પૂર્વના સર્વ કોષ સ્વાધીન રાષ્ટ્રના પંડિતો અને આગેવાનો તેમજ ધનવાનોએ ભેઠ બીઠી છે. ગમે તેવા આત્મભોગ આપવા તત્પરતા ધરાવે છે, એટલેથીજ પુરતું નથી પરંતુ નૃપતિઓ પણ સ્વાત્મ પ્રજાને અન્ય સુધારો પામતી પ્રજાની શ્રેણીમાં પ્રાપ્ત થવા માટે અનુકૂળ સહાયકીય અને યત્નરીય થાય છે. એ તો નિર્વિવાદ કથા છે જે, સ્વદેશને યથાનુકૂળ, લોકાનુકૂળ, હુનર ઉદય અને અભ્યાસની વૃદ્ધિ સાથે સ્વાત્મ બ્રહ્મ ઉપર સ્થિત થવું, એમાંજ દેશનો ઉત્કર્ષ છે. એમ સર્વ પૃથ્વી મંડળના જનસમુદાયને હવે નિશ્ચિત થયું છે, વળી આપણા કર્ણપથ આવે છે જે બધાં સ્વતંત્ર દેશના ભૂપતિઓ અને પ્રકૃતિઓ સ્વાત્મ સ્થાનીકે હિતના અનુકૂળ અવયવોને દિન પ્રતિદિન પુષ્ટ કરે છે.

વિશેષતઃ આર્યાવર્તને બાદ કરીએ તો હરકોઈ પ્રદેશ અમુક પાર્થીવ ઉત્પતિની ઘોટવાળો હોય છેજ. તથાપિ તટસ્થ પ્રકૃતિઓ સ્વાત્મબદ્ધ, સ્વાત્મશુદ્ધિ અને ભાવનાવતી ઉત્તમ મનોમયતાથી સ્વચલોના અવલંબનથી પ્રતિવર્તિ દંડના કંઈ આગળ વધ્યા નેહ્યો છે; છીએ તથા નળીએ છીએ; હવે સદૃશ નજર ફેંકીએ જે બીજા દેશનાં દૃષ્ટાંત દલીલો

તરફ લક્ષ આપતાં આપણને પોતાને થોડી સમજની વાત નથી શું ? શું આપણે જિજ્ઞાસુ આચાર્યવર્ત નેત્રએ તેટલાં, તેવાં, પૃથ્વીજ સાધનો અનુકુળતાએ પુરાં કરી શકે તેવો નથી શું ? અર્થાત્ છે. પણ આપણ તથા અન્ય વર્ગ તરફથી તે તરફ ખરા સ્વરૂપમાં શોધખોળ થઈજ હોય તેમ થતી હોય એ નથી. જે સમુદગમ અને દ્રવ્યમયને એકત્ર કરીએ તો વગર વિશ્વએ થોડાંજ વર્ષોમાં સ્વાત્મ પ્રદેશનો ઉત્કર્ષ અહિં એડાં આપણીજ લુપ્તિમાં સાધી રાકીએ; દેશાંતરના વહિવટનાં નાણાં ન્યારે વાણીજ્યાદિ કાર્યમાં ઘણેભાગે રોકાય છે, ત્યારેજ તેઓ તેટલે મુખી પહોંચવાને પ્રયત્નશીલ થયા છે; પરંતુ અત્રેતો બ્યાજ ઉત્પન્ન કરવામાંજ પોતાની કર્તવ્યતા સમજાય છે. સંક્ષેપતઃ જે ગુણ કાર્યના અવગ્રહનથી પશ્ચિમની પ્રગતને આપણે વૃદ્ધિંગત નેત્રએ છીએ, તે મહાન કર્તવ્ય તરફ અઘાપિપર્યન્ત આપણી ઉપેક્ષાજ છે. એજ ખરું કારણ છે. તે રૂપમાં આપણે નેત્રએ તો હાલ આપણે રોગી છીએ. અને શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે જે ઇચ્છંતં વ્યાધિં શશુચનોપેક્ષતે ॥ વધતા એવા રોગ અને શત્રુની કદી ઉપેક્ષા કરવીજ નહિં નહિતર કાળ પ્રાપ્ત થતાં આપણને તે બંને નિધનવતઃ જ કરવાનાં, માટે એ ઉપેક્ષા તથા આપણે હવે અપેક્ષીત થવું જરૂર છે. ખીછ તરફથી નેત્રએ તો ખરેખર તત્ત્વ પ્રગતને રાજ્યાદિના મોટા આશ્રય છે. અને તેથીજ તેઓ આગળ વધેલી છે, વધે છે, અને વિશેષ વધવાની વક્રીમાં છે. તો તે વાત ધારો કે સર્વથા સત્ય માનીએ; અને એ તો નિશ્ચય છે જે રાજ્યની ઉપજનો ઘણો ભાગ પ્રકૃતિના હિત માટે અનેકથા ખર્ચાવે નેત્રએ.

આપણાદિ ઉદમ માટે પ્રગતને અનુકુળતા કરી આપવી નેત્રએ. હવે એવી ખામીઓ અત્રે પુરી પાડ્યા માટે પ્રયત્નશીલ થવું જરૂરનું છે; અને તે પ્રયત્નથી ભવિષ્યમાં આપણને સફળતા મળવાનીજ. તોપણ તેની આશા રાખી રાહ નેત્રી તે વ્યર્થ છે. કાર્યારંભ થતાં સર્વ કાર્ષ પોતપોતાની મેજે મળી રહેવાનું માટે આપણે આપણા આત્મબળ ઉપર ઉભા રહી, જેટલે અંશે જેનાથી જેટલી શક્તિ હોય તેટલું પુષ્પ નહિં તો પુષ્પની પાંખડી, ગમે તે પ્રકારે, તન, મન, અગર ધનથી કાર્યનો આરંભ થાય તો આપણી ભવિષ્યની પ્રગતના સંસ્કારે રૂઢ થતાં તે કાર્યપૂર્ણતાને પામવાનું તેમાં સંશય નથી, અત્યારે નિર્દાષીન થવાનો સમય નથી; કહ્યું છે જે: કાહાની-“ સમયઃસુતિઃ ॥ ” વળી ‘હાલ મુરોપીય યુદ્ધવાસ્થ્યીના: યુદ્ધ પ્રસંગે-કીધે દેશાંતરના માલની આવક ઓછ જવામાં, પોત કાર્ય ન મળવાથી, આપણને કેટલી પરાધીનતા ભોગવવી પડે છે, તે સૌ કોણને નિશ્ચિત થયું છે. વળી આપણી માયાણુ શ્રીમાન નામદાર સરકાર પણ ઉપયોગી વસ્તુઓને તૈયાર કરવાના ઉદ્યમે ખીજવવા, સદાયતા આપવા તત્પરતા બતાવે છે; અઘાપિ મુખીમાં અનેક દુનંદર ઉદમ માટે જર્મની, આસ્ટ્રીઆ જેવા ઉપર આધાર રાખી આપણા દ્રવ્યથી તેઓના કોયો ભરપુર કરી અરિ વર્ગને બળવાન થવા દીધો છે; માટે તે સપળી બાળત તથા આપણે હવે વિશેષ જ્ઞાનવાન થઈ પાત્ર સમયનો લાભ લેવા માટે કાર્યારંભ નહિં કરીએ તો, યુદ્ધના અંત પછીથી સમયઃસુતિઃ એ દાની આપણને થવાનીજ.

ઉપરના સર્વ દુનંદર ઉદમ પૈકી મુખ્ય કથા આપણા પુરાણ આયુર્વેદને અવગ્રહે છે. જે આપણે નિરામયી હોઈએ તો તેના પેશમાંજ સ્વર્ગનાં કાર્યો બની રાકવાનાં સં,

છીની ઉત્પત્તિ, પણ આયુર્વેદ શાંતનું અવલંબ કરે છે. દીર્ઘજીવી પ્રજોત્પત્તિ પણ આયુર્વેદનું બીન હોય તોજ સાધ્ય છે. માટે મુખ્ય વિષયપર થોડું કથન છે જે “શ્રેયઃપરંકિં મન્વર શરિરમજરામં ત્રિદાયૈકં ॥ આયતનં વિદ્યાનામૂલધર્માયં કામમોક્ષાગામ્ ॥ ૧ ॥

ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ એ પુરુષાર્થ, ચતુષ્ઠય ઉપાર્જન કરવાનું સર્વોત્તમ સાધન આ મનુષ્ય દેહને અવલંબે છે, ક્ષણભંગુર છે છતાં તેનો દુર્લભ ગણ્યો છે; આ દેહ પુરુષાર્થનું ક્ષેત્ર છે. એવું શ્રીકૃષ્ણ વાક્ય છે. શરિરી અક્ષર છે, અને શરિર ક્ષર છે. આવી રીતનો એક બીજાનો અન્યોન્ય પર્વવસાન કરવાનો લોક રીવાજ છે. અપરંચ, આ મનુષ્યાકૃતિ એવી ઉચ્ચક્રાંતી છે જે દેવાદિઓનું અવતરણ તેવી આકૃતિમાં મૂલ્યે છે. માટે પ્રથમ પ્રયત્ન આ શરીરની આરોગ્યતાપર જરૂરનો છે. માટે એવું અજર અમર આ દેહનું સાર્થક તથા બીજું શું ક્રિયસ્કર છે? અર્થાત્ નથી. માટે તે સાધન માટે આપણે આયુર્વેદનું રક્ષણ આવગણ છે વળી આપણા પ્રાચીન આયુર્વેદ માટે કોઇને શક છેજ નહિ આગળ પણ કહી ગયા જે આધુનિક કાળમાં પણ પશ્ચિમના પડિતા પણ પોતાના ઉત્તમ મતો દર્શાવી ગયા છે, અને દર્શાવે છે; પરંતુ તેટલેથીજ આપણને કૃત કૃત્યતા છે એમ સમજવાનું નથી. સાંપ્રત કાળમાં આગ્ર વૈદ્ય વિપ્લોના કાર્યો જે રીતે આગળ પગલાં ભરે છે તેમ થવું અત્ય અગત્યનું છે. તે કાર્યમાં પ્રયત્ન શીથીજ હોય ત્યાં મુધી લેખકારા, વર્તમાનપત્રોદ્ધારા, વા વાણીથી આયુર્વેદની ઉત્તમતા ગાવાથી કાંતે સાંભળવાથી અગર વખાણ કરવાથી આયુર્વેદનો અબ્યુદય તથા જીર્ણોદ્ધાર થવો નથી. અને આપણે તેટલેથી પણ આનંદિત થવાનું નથી, અને તેમ કરવાથી શ્રેયઃ માધન થતું નથી. અક્ષમત શ્રેયઃસાધન પ્રયત્નમાં તે પ્રયત્ન એક પ્રથમ વર્ગીય અને ઉત્તેજક છે. પણ તે સૌ કોઇ પ્રજા વર્ગથી યત્નકિંચિત્ તન મન ધનના આશ્રયથી ઉપારી લેવો, એજ કર્તવ્ય છે. વળી પ્રાચીન વૈદ્ય, કરી ઉત્તમતાનું જ્ઞાન લોકોમાં ન થાય ત્યાં મુધી તે તરફ બળવવાની ફરજનું જ્ઞાન લોકોને થોડુંજ આવવાનું. અને તે સંબંધનો પ્રયત્ન વિદ્યાન તથા ધનવાન વૈદ્યોનો છે. ત્યાર બાદ પ્રજા વર્ગ તેને સહાયક થવાનીજ. સખેઃ જણાવવું પડે છે જે આજ મુધી પ્રાચીન વૈદ્ય માટે જહુજ ન ગણાતા પ્રયત્નો થવાથી, આયુર્વેદની ઉપયોગીતા લોકોમાં સર્વથા અજ્ઞાત છે, માટે પ્રથમનઃ તેમ થવું જરૂરનું છે, સર્વ અબ્યાસી વર્ગને પોતાના શરિર સંરક્ષણ પુરતું વૈદ્ય શિક્ષણ કેળવણી સાથે મગવાનાં સાધનો થવાં જરૂરનાં છે. સ્ત્રીઓને પોતાના વ્યાધિઓનું, ગર્ભાધાનથી આરંભી પ્રસવપર્યન્તનું વર્તન, તેમજ સુવાયડમાં ખાનપાનાંદિ આદાર વિહારનું વર્તન, પોતીકી પ્રજા વર્ગને આરોગ્ય રાખવાનું વર્તન, સંસારને ઉત્તમ સ્થિતિએ લાવવાનું જ્ઞાન, વિગેરે પ્રકારની સગવડો આયુર્વેદ શાસ્ત્રના ધોરણે ઘેરે ઘેર થવી જરૂરની છે; બીજી તરફથી વૈદ્ય સંસ્થાઓ (અધ્યયન શાળાઓ) પ્રત્યેક પ્રાંતમાં સ્થપાવી જોઇએ. અને આયુર્વેદના ધોરણ અનુસાર ચિકિત્સા આદિ શૈલીથી લોક જાહેર રાગી સુખાયા ભવન લોકોને નિરામયતા મેળવવા સાર થવા જોઇએ. સારેજ લોકોનું તે તરફ લક્ષ દોરાય. રસ શાળાઓ, કારખાનાઓ અનેક થવા જોઇએ. જેથી પ્રત્યેક ઔષધ સસ્તી પડવાથી પ્રજાજન તેનો બંહોળો ઉદ્ધાવ કરી શકે, ત્યારેજ દેશી ઔષધના વપરાશથી લોકોને જ્ઞાન પ્રાપ્તિ વિશેષ થાય.

રથો રથો ગૃહસ્થો, મંડળીઓ તથા સમુદ જળથી આયુર્વેદીય ધર્મોદા દવાશાળાઓ

ખોલવી નોંધએ, તેમાં વિદ્વાન વૈદ્યોની દેખરેખ તમે આશ્વતી ધર્માદિ શાળાઓથી અનાદિ લોકો તેનો એક સરખો લાલ લઈ શકે તેમ પણ થવું નોંધએ, અને તેમ થવામાં શક્યતા તમાં અંગ્રેજ દવાખાનાં સાથે દેશી વૈદ્યોની નિમજીવિયા થવી નોંધએ અને ત્યાર પછી પ્રતિભાવ આવતાં બુદ્ધિ પ્રસારણો સ્થાપવી નોંધએ; ઉપરાંત આપણે નોંધશું તો આપણને ધાર્મિક આર્થિક, અને નૈતિક દૃષ્ટિએ પણ દેશાન્તરના ઔષધોથી આપણને લાલ કરતાં હાની થોડી નથી. પ્રથમ તો સ્વધર્મ ત્યાગ એજ જરૂરી હાની સમજવી. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે જે સ્વધર્મે નિષ્ઠાનશ્રેયઃ—

આવાં સાહસિક કામ માટે અત્રે આપણા આયુર્વેદ માટે ઉદ્બુદ્ધ થયેલાં સ્વ. વૈદ્ય સિ રામજી બાવાભાઈ અચલજી તથા ઝંબુલજી તેવાં કાર્યની શરૂઆત આપણા ગુજરાત કાઠીઆવાડમાં કેટલાંક વર્ષો થયાં કરી ગયા છે, તે ખાયા ઉપર સૌ કાંઈ ધનવાન વડે ઇન્દ્રિય ભારતમાં વૃદ્ધિ કરવી, અને સહાયક થવું એ અગત્યનું છે. ઉપરાંત આયુર્વેદના જીર્ણોદ્ધાર માટે ઘણા અગત્યના કામોનો ઉલ્લેખ થયો, અને તે સર્વ માટે યથાકાળ યથા શક્તિ યથા મનિ સૌ કોઈએ સહાયક થવું જરૂરનું છે તે કાર્યની અગત્ય સાથે એક વિશેષ અગત્યત્વ એ પણ ગણવાની છે જે પ્રાચીન વૈદ્ય (આપણા આયુર્વેદ ઋષી પ્રણીત) ને સર્વોત્તમ રૂપમાં બહાર મુકવા માટે એક મોટું કાર્ય આપણા ઉપર અવલંબે છે તે એ જેઃ—

પ્રાચીન આયુર્વેદના અમુદ્રીત ગ્રંથોને મોટા રૂપમાં સૌ કાંઈ તેનો લાલ લઈ શકે તેવી ભાષા સાથે બહાર મુકવા, તે કાર્યમાં પણ દ્રબની જરૂર છે નો પ્રગ્ન વર્ગ થોડે થોડે ઉપાડી લે, અને ગ્રંથોના ગ્રાહક બને તો કાર્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત થતાં તે લેખો જેમ જેમ પ્રગ્ન વાંચતી જશે તેમ તેમ તેની કૃતિ તરફ લક્ષ દોરાશે, એ નિશ્ચિત વાત માનવાની છે. પૂર્વ કાળમાં જે કાંઈ વૈદ્યાચાર્યો, ઋષીવર્ગ આયુર્વેદને માટે લેખો લખી ગયા છે, તે માટેની ગણી ગાંડી પ્રતો ક્યાંક હોય છે. તેનું કારણ ગ્રંથોને લોકોપયોગી કરવાનાં સાધનોનો અભાવ હશે એમ માની શકાય પણ તે વખતે એક મહત્વનું કાર્ય એ થતું જે આયુર્વેદના ઇતિહાસ વાંચનથી માણસ પડે છે જે આધુનિક કાળમાં જે “સંમેલનો, થવાની શરૂઆત થઈ છે જે ઘણીજ પ્રસંશનીય છે. અને તે આયુર્વેદના જીર્ણોદ્ધાર માટે પ્રાપ્ત સમયે કંઈનું કંઈ કરવાનાજ તેવીજ રીતે પુરાતન કાળમાં—સર્વ કોઈ લેખક પોતાનો લેખ હીમાલયની તક્ષાટીમાં ઋષી મુનીઓની વાર્ષિક તથા ગોઠવેલ ક્રમ સરની સલામાં હાજર રહી બહાર કરતો. પોતાની શોધ ખોળ વિગેરેની ત્યાં ચર્ચા થતી વ્યાધિઓના શાન્તીના ઉપાયો ત્યાં ચર્ચાતા, અને સર્વે એક બીજી પાસે અન્યોન્ય શોધખોળ આપણે કરતાં. આમ થવાથી સારા લેખો અંધારમાં રહેવા પામતા નહિ, અને આપણે તે સમય સર્વોત્તમ છે તેનું કારણ પણ તેજ હોય શકે છે. આવી રીતે આધારવર્તના આર્થ-જનોની આરોગ્યતાના હિત કાર્યોરૂપી વરો નિઃસ્વાર્થપણે અહર્નિશ કર્યા કરતા, વર્તમાનમાં ભૂત કાળનો સમય નથી. તાદશ વિદ્વાન વર્ગનો પણ અભાવ; તથાપિ પ્રાચીન કાળમાં આપણા પૂર્વજો આપણને માટે મોટા ગ્રંથો લખીને તથા પૃથક્ પૃથક્ લેખો આપી ગયા છે. તેમાંના કેટલાકનું અકારણિક કર્મ સંક્ષેપ હકીકત સાથનું યથામતિ ૧૯૧૪ના ગયા મેના વૈદ્ય કંપતરના અંકમાં શરૂ થયેલું છે તે એક એ અંકમાં પુરું થશે જેનાં નામ ‘જાણવા વાચક વર્ગને હું પ્રેરું છું’. કેટલાક લેખો તો યવન રાજ્યના અમલમાં નાશ પામ્યા છે.

તોપણ આપણા પ્રારંભ વચ્ચે જે કાંઈ બાકી છે, અને પ્રાપ્ત થાય છે તેને તો પોપણ આપી વધારું એ પણ જરૂરનું છે. ધનાઢ્ય પ્રજા તેવા પ્રાચીન ગ્રંથોની શોધખોળમાં પ્રયાસ કરે, કરાવે, રૂપી પ્રાણિત અમુકાદંત ગ્રંથો પ્રકટ કરે કરાવે, તથા સંગ્રહ કરાવે, તો કાર્યના ઉત્કૃષ્ટ વિદ્વાન વર્ગને સહાયક થાય. આદ્યતી ભાષામાં તરુણમાં કરાવે, ખીજ રીતે પણ વૈદક શોધખોળ કરનારાઓને ઉત્તેજન આપે, વિદ્વાન મંડલ-વૈદ વર્ગ તરફથી લેકે-પયોગી, સ્ત્રીઓપયોગી, અધ્યયનાર્થીઓ માટે અનુકૂળ ગ્રંથો છપાવી, સાક્ષતાં માસીજ્ઞાના આદક યદ્ય ઉત્તેજન આપી તેની આદક સંખ્યામાં ભવભવામણથી વધારો કરાવી, વૈદક સંબંધના વાચનનો મોટો ફેલાવો કરે તો ઘોડાજ સમયમાં આપણી આગળ ધારેલી બાબતપર લોકોનું લક્ષ ખેંચાય.

જ્યાં સુધી ધનવાન વર્ગ કડીબદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી દ્રવ્યહિન વિદ્વાન વૈદ વર્ગ ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરે પણ તે તે કાર્યની પૂર્ણતાને માટે નિરર્થક સમજવો. ઉત્તમ ખીજ હોય, પણ તેના પોપણનો અભાવ હોય તો તે ખીજ સડી જવાનુંજ. તે ન્યાયે વિદ્વાન વર્ગને તેમની ખુદ્ધિ માટે પોપણ મળે તોજ તેના શુભ ફળ આપણે ચાખીએ એ દેખી-તુંજ છે.

આગળ આપણે કહ્યું જે કાર્યની સરખાત ધીમાન તથા વિદ્વાન વૈદો તરફથી થવી જરૂરની છે, અને તેમ થતાં લોકો આયુર્વેદની ઉપયોગીતા જાણી શકશે, તે બાબત લખવા ખુશી ઉપજે છે જે-હાલમાં તેવા કાર્યનો આરંભ તથા પ્રયાસો થયેલા જેવામાં આવે છે, પચીસેક વર્ષથી કાંઈક જગૃત થવા લાગી છે, તેનું કારણ કેળવણીજ છે. શિક્ષણના પ્રચારથી વાચક વર્ગનું પ્રમાણ વધવા પામ્યું છે, શોધક મતિ પ્રેરાઇ છે, આંગ્રજ વૈદો પણ આયુર્વેદને માટે છતાંસા ધરાવતા થયા છે; અને વર્ગ તરફથી આયુર્વેદનું શુભ આહવાનઓદાર આયુર્વેદના અભ્યાસ ક્રમમાં નતન રીતિએ કાર્યની ચરૂઆત થઈ છે. ગંગાળામાં (કલકત્તા)માં નેશનલ મેડીકલ કોલેજ વિગેરે સંસ્થાઓ આ કામ ઉત્સાહ અને ખંતથી કરે છે, ત્યાં વૈદ વરોની મંડળીઓ, અધ્યયન શાળાઓ, તથા રસ શાળાઓ વિગેરેની કંઈ વ્યવસ્થા થઈ હોય એમ જણાય છે. ત્યાંના ધનવાન જાગીરદારો પણ તેવા કાર્યમાં સહાયક થાય છે, ત્યાંના અનેક વૈદ વરોમાં સુપ્રસિદ્ધ લિપક શિશામણી ડૉ. ગણનાથસેનનો આ દિશામાં યત્ન ધણોજ આધ્ય છે, મથુરાના હેલા પંચમ સંમેલન વખતે, આયુર્વેદની આધુનિક સ્થિતિ, લ-વિષયમાં કર્તવ્યતા, વિગેરે પ્રકીર્ણ વિષયોમાં અસાધારણ કાર્યક્રમ થયો હતો, ખીજ તરફથી આ દિશામાં, વૈદ ધુરંધર મહર્ષિ પ્રભુરામભાઈ તથા ડૉ. સર ભાગ્યંદ્રજ જેવા બાહોશ વિદ્વાન વર્ગ મુંબઈના આયુર્વેદ વિદ્યાલયની ઉત્તમ મેવા કર્યા જાય છે. રસશાળાઓ અને ઔષધો બનાવવાના કારખાનામાં, “ રૂપ પ્રાસાદ ” તથા ન્તમનગરની રસશાળા, ઉપરંત પછીથી-અતીવ ઉપયોગી કાર્યનો આરંભ ખનવેલમાં સ્વ. શ્રી વિષ્ણુ શાસ્ત્રીજીએ કર્યો છે, મોટા રૂપમાં કહીએ તો આ કાર્ય પ્રથમ તેમના હસ્તથી ઉત્કૃષ્ટ થયું છે તે કાર્ય માટે આપણે તે સર્વેના ઋણી છીએ, રાષ્ટ્રીય અગર હાલ કહીએ તો અખીલ ભારતવર્ષીય વૈદક સંમેલન પ્રતિવર્ષ ભરાય છે અને છેલ્લું છેલ્લું અધિવેશન કલકત્તા ખાતે હતું. જેમાં પણ ઘણું ઉપયોગી કામ, કરાવો તથા ચર્ચાઓ થયેલી છે, તે પછી એક વિશેષ ધ્યાન

ખેંચનારી વાત વૈદ્યવર્ગ. ડા. ગણનાથસેનની આયુર્વેદ માટે ઉદ્ધાવેશ પ્રતિનાની છે, અને પરમાત્મા તેમાં પ્રેરક બુદ્ધિથી અધિક સહાય કરશે એવી પ્રાર્થના છે. તેવા મહાન કાર્યનો પ્રારંભ શ્રીમાન ગણનાથસેન જેવા સત્પુરુષથી થવાનો છે તે કાંઈ ઝોણું ખુશી થવાનું નથી, વળી તેઓ આગ્રહ વૈદક વિષયના હુરંધર વિદ્વાન છે છતાં આયુર્વેદ પરની તેમની દૃઢ આસ્થા તે આપણા આયુર્વેદના છલ્લોદ્ધાર સ્વયં શુભ ચીનહજ માની લેવાનું છે. અધિકતાથી જોઈએ તો ગુજરાત મુંબઈ ઇલાકા તથા કાઠીઆવાડ વિગેરેમાં જોઈએ તો ઝંડુ કાર્મસી, તથા ગુજરાત આયુર્વેદીક કાર્મસી, દવે કેમીકલ પર્કસ અને તેવી બીજી અન્ય સંસ્થાઓ લોકોને જાણાવે તથા છુટક આયુર્વેદીય ઔષધો શાસ્ત્રીય ધોરણે જનાવી આપવા લાગી છે, અને તેઓના કામ અપારાધ સર ચાલે છે. જે પણ ખતાવે છે જે લોકોની પ્રીતિ દવે સ્વદેશી ઔષધ પર થતી જણાશે. આ પરથી જેમ જેમ તેના વિશેષ ઉપચાર થતો જશે તેમ તેમ આપણને સ્વદેશી ઉપચાર વિશેષ અનુકુળતાવાળો છે એમ ખાતરી થતી જશે, ખાતરી થતાં ઉપકાર કાર્યનો જોગે ધનવાન રાજા પ્રગ્ન વર્તને અવલજે છે, આજ સુધી રાજ્યાતની વાત હતી, તે કહેવાનો દવે સમય ઝોણો છે. સર થયેલાં કાર્યને મદદનીશ થવું તે તેમની ફરજ છે. નહિંતર તો પોતે કમાઈ પોતાના જ ઉપયોગી થવું તેમાં તેઓ પોતાની ફરજ પુરી અદા કરતા નથી, કારણ સત્પુરુષનું જીવન પરાપકાર અર્થે છે, માટે ઉપરની જે સંસ્થાઓમાં જેમને જે ઉપયોગીતાની જરૂર હોય અને ત્યાં નથી રાજ્યાત કરવા જરૂર જણાતી હોય ત્યાં લક્ષ દોરવું એ તેઓનું કાર્ય છે, પ્રજાનું વલણ દોરશે તે તેના નેતાઓ તેમાં ખુશીથી સહાયક થશે, અને તેને માટે પછીથી વિશેષ બળની જરૂર જણાશે નહિ, વળી દ્રવ્યની હંમેશાં ત્રણ ગતિ માનેલી છે, “ દાન, ભોગ, અને નાશ. ” જે દાન નહિ કૃષે, ભોગવશે નહિ, તો તેની છેલી છેલી ગતિ છે, ભોગવવામાં પણ કેવળ સ્વાર્થતાજ એ કાંઈ ભોગ ગણી શકતો નથી. સ્વાર્થતા પરમાર્થતાની સાથે જોડાઈ જોઈએ.

લેખનો ઇષ્ટસાર મહાજી દરી ગમે તે પ્રકારે આપણા આયુર્વેદની સેવા માટે લેકે બીડશે તો હું મારો ઉદ્ધાવેશ શ્રમ અરધાને છે એમ માનીશ નહિ.

ૐ શાન્તિઃ ॥ શિવમ્ ॥

દેશોઽયરોગરહિતઃ સર્વે સન્તુ નિરામયાઃ ॥

‘ મહાન ઉદાર મહાત્માઓ કેટલીકવાર ઉલ્લસ ને કટીત કેમ દેખાય છે ’ એમ એરીસ્ટોટલને કાંઈએ પૂછ્યું ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે “ તેઓનાં શુદ્ધ અંતઃકરણ આરસા માફક નિર્મળ હોવાથી જગતનાં દુઃખી પ્રાણીઓનું તેમાં પ્રતિબિંબ પડે છે.

સાગરને નિરંતર ધુધવવું, નદીએ નિરંતર વહેવું ને વાયુએ કદી નિશ્ચલ ન રહેવું, એવી યોજના પરમેશ્વરે કેમ કરી ? કારણ કે પ્રત્યેક પોતાના કાર્યમાં તત્પર રહેવું એવી તેની ઇચ્છા છે. તો તેની ઇચ્છા વિદ્વ આગસમાં જીવન ગાળવું એ શું યોગ્ય છે ?

આપણે નિર્દોષ થયા પછી લોકના દોષ જેવાનો અધીકાર આવે છે.

રોગના દેશી ને યુનાની ઉપાય.

(લેખક:-વૈદ મથારામ સુદંત-જેતપુર).

તાવના નોખાનોખા ઉપચાર.

૧. તપેલામાં હતું પાણી ભરી તેમાં મુડી સહ વાટીને નાંખવી પછી સહન થાય. તેવું બનતાં તેમાં ગોઠણ સુધી પગ ખોળી રાખવા; જ્યારે તેથી શરીર ઉપર પરમેવો આવવા પ્રાગે એટલે પગ બાહર કાઢી કેરા કરી લઈ ખાટલામાં બનાત ઝોલીને સુવું અને ચઢા પીવો. એટલે આમરવેદ વળી તાવ ઉતરી જશે. એટલે તરત તાવની કડવી દવાઓ કવીનાઇન વિગેરે વજનસર ૫ થી ૧૦ ગ્રેન જળ કે દુધ વડે લેવી. આમ બે ત્રણ દિવસ કરવાથી સર્વ તાવ મટે છે.

૨. દરીઆ કાંઠે ચેરીઆના ઝાડ થાય છે તેનાં પાન ૩. ૦૧ ભાર લઈ તેનો ચાઢા બનાવવો. ચાઢા બનાવતી વખતે તે સાથે ૧૦-૧૨ દાણા મરીના વાટીને નાંખવા તથા. સાથે સાકર નાંખી ગળી તે સવારસાંજ પાવાથી ત્રણ ચાર દિવસમાં તાવ મટે છે. આ ચેરીયાનાં પાનનેજ “ પીટીટનાં તાવનાં પાંદડાં ” કહે છે.

૩. લિંબડાની અંતરજાત અથવા પાનડાં, રૂપીયા ૨ ભાર તથા મરી ૩. ૦૧ ભાર એકત્ર કરી તેનો અર્ધશ્વેર (૩. ૨૦ ભાર) પાણીમાં ઉકાળો કરવો. જ્યારે પાશેર (૧. ૧૦ ભાર) રહે ત્યારે ઉતારી ગળીને ૧ શીશીમાં ભરી તે સવારે, બપોરે ને સાંજે તેમાંથી તેના ત્રણ લાગ કરીને પીવો. તેમ ત્રણ ચાર દિવસ પીવાથી સર્વ તાવ મટે છે.

૪. હારઝૂગાર કે જેને સંસ્કૃતમાં “ પારીજાતક ” તથા ગુજરાતીમાં “ માલી ” કહે છે અને તે બાગોમાં વધાય છે. તેના પાનનો ઉપરના ત્રીજા નંબરના તાવના ઉપાય પ્રમાણે કાપ કરી પાવાથી સર્વ તાવ મટે છે.

૫. કીડામરી તથા મરીનું ચુર્ણ કરી બંને આનીભાર બંને પહોરે ૩ દિવસ દેવાથી પણ સર્વ તાવ મટે છે તેમજ સરપંખાનાં મૂળ અને મરીનું ચુર્ણ અગર કામોદનાં મૂળને મરીનું ચુર્ણ અગર કાવી રીંગણીનું મૂળ ને મરીનું ચુર્ણ સમ ભાગે કરી ઉપર સુખ્ય (બંને પહોરે બંને આની ભાર). જળવડે લેવાથી પણ ૩-૪ દિવસમાં સર્વ તાવ મટે છે. કરી- પાનું, કકુ, અને અર્કપત્રની આવીજ રીતે યોજના થાય છે.

૬. હરણનાં શીંગડાની રાખ અને મરીનું ચુર્ણ બંને પહોરે બંને આની ભાર ૩. એક ભાર મધ સાથે ભેળવી આપવાથી સર્વ તાવ, શુભ, કફ, શ્વાસ અને હિકકા (હેડકી) મટે છે. સારંગધર ” વૈદ્યક ગ્રંથમાં હરિણ શૃંગનો જ્વરાંકુશ છે તે પણ આપોજ શુભ કરે છે.

૭. એકેલું કકુ ને મરીનું ચુર્ણ ૩. ૦૧ ભાર તેટલા સાકરના છુકા સાથે ભેળવી બંને પહોરે આપવાથી પણ એકાદ દિવસ થાય છે ને તાવ જાય છે. આમજ અતિવિષ કે કડું- જોને મરીનું ચુર્ણ આપાય છે.

૮. અર્ક મૂળની અંતરજાતનું ચુર્ણ, જેડી મધનું ચુર્ણ, ધંતુરાના પાનનું ચુર્ણ અને મરીનું ચુર્ણ સમ ભાગે લઈ, લીંબુ રસવડે લઈ તેની રતી રતીની (ચણોડી ચણોડી જેવડી) ગોળીઓ કરવી તેમાંથી ૩ થી ૪ દિવસ સુધી બંને પહોરે બંને ગોળી દહીં કે છાસ વડે લેવાથી સર્વ પ્રકારના તાવ મટે છે.

૯. કાંકળીયાનાં મીઠા, કકુ, કરીયાતાની પાંદડી અને તિખાં સમ ભાંગે લઈ ખાંડી તેનું ચુરણ કરવું. તેમાંથી ૩. ગા. ભાર બળે પહેરે જળવડે લેવાથી સર્વ તાવ મટે છે.

૧૦. હરમળ (ઇસ્પંદ) ખુબ કલાક, એ બેને ખાંડી ચુરણ કરવું. તે જળવડે ૩. ગા. ભાર બળે પહેરે લેવાથી તાવ મટે છે.

૧૧. તત્તવણીનાં બીજ અને મરીનું ચુરણ બળે આનીભાર નિત્ય સવારે ૭ દિવસ જળવડે લેવાથી વિષમ ને છજીવર તથા ખરડ મટે છે.

૧૨. શુદ્ધ પારો, ગંધક, ટંકણુખાર, મનશીળ, વજનાગ, કનકબીજ, શુક અને મરી સમભાગે લઈ, પ્રથમ શુદ્ધ પારો ગંધકની કાઠડી કરી પછી બાકીનાં ખારીક કરેલાં ઔષ્ધો મેળવી પછી ખરલમાં ખુબ ધુંદી તેને ૧ આદુના રસનો પટ દેવો, ૧ નિશુડીના રસનો પટ દેવો તથા ૧ તુળશીના રસનો પટ દેવો. પછી લઠતાં લુઝી, ગોળી વાળવા જેવી બળે ત્યારે તેની રતી રતીની ગોળીઓ વાળવી તે નિત્ય સવાર સાંજ ૬ બળે પહેરે એક એક આપવાથી તથા ઉપર એક એક વાટકી દહીં, સાકર મેળવી પાવાથી ૩ દિવસમાં તાવ મટે છે. આનું નામ જવરાંકુશ છે.

૧૩. શુદ્ધ હીંગળો, ટંકણુખાર, વજનાગ, કનકબીજ, અર્ધમુળ અને મરી સમ ભાગે લઈ સર્વ નોખાંનોખાં ખારીક કરી એકત્ર મેળવી તે આદુરસ વડે ૧ પોર-લઠી તેની લુગદી બનાવી રતી રતીની ગોળીઓ કરવી તે બળે પહેરે એકેક દેવાથી અને ઉપર ૩. એકેક ભાર સાકર ને વરીયાળી વાટી જળમાં (સરખત બનાવી) પીવાથી ૩ દિવસમાં સર્વ તાવ મટે છે. બોજન દુધ ભાત, દહીં ભાત અને દાળ ભાત તથા જુજ ધી સાક.

૧૪. કાથો ૫ ભાગ, ટંકણુખાર ૫ ભાગ, મુમત્ત ૧ ભાગ અને કનકબીજ ૧ ભાગ ખારીક કરી આકડાના પાનના રસમાં વાટી તેની મગમગ જેવડી ગોળીઓ કરવી. તે સાકર ધીને ચોખા જમાડી નિત્ય સવારે એકેક દેવાથી ૩ થી ૪ દિવસમાં સર્વ તાવ મટે છે. દમ શ્વાસ ને વા પણ મટે છે.

અગ્નિદિપન વટીકા—ગુતન શંખવટી.

૧. શંખભરમ, સિંધાલુણ, ગ્રંચળ, શુકે, મરી, પીપર, ચીત્રાનાં પાન, અને ભાંગ (વિન્યા) એ આઠ વાનાં સમભાગે લઈ ખારીક ખાંડી ચાળી લિંબુના રસ વડે લઠી ૧ લોહપાત્ર ઉપર ઘાપડી ચુકા ઉપર ગરમ કરી પછી ખરલમાં લઠી તેની વાલ વાલની ગોળીઓ કરવી. તે સવાર સાંજ ૬ જરૂર જણાય ત્યારે એકેક ધીણા ધીમાં મેળવી લેવાથી તે વડે મંદાગ્નિ, અછરણુ (અપચો) આદ્રશ અને પેટનો દુઃખાવો તાપ્ત થાય મટે છે.

૨. શુકે, મરી, પીપર, અજમો, વિન્યા (ભાંગ), સેકેલ હીંગ, સિંધાલુણ, ગ્રંચળ ને વાગરમીકું. સમ ભાગે લઈ લઠી તેની લિંબુરસમાં વાલ વાલની ગોળીઓ કરવી. તેમાંથી એક એક જરૂર જણાય ત્યારે ૬ સવાર સાંજ બોજન પહેલાં લેવાથી સર્વ અછરણુ, આદ્રશ, પેટનો દુઃખાવો અને મંદાગ્નિ મટે છે.

૩. ફેલેલ લથણ અને ત્રીકટું (શુકે, મરી ને પીપર) તથા ગ્રંચળ એ ત્રણ સમ ભાગે લઈ લિંબુરસ વડે લઠવું, લઠતાં બ્યારે ગોળી વળે તેવું થાય ત્યારે તેની વાલ વાલની ગોળીઓ વાળવી. તે એકાદ ધીણા ધીમાં મેળવી લેવાથી સર્વ પ્રકારના અછરણુ મટે છે. આનાં શેવનથી વાનાં દરદ પણ મટે છે ને જઠરા પ્રદિગ્ધ થાય છે.

૪. પારો, ગંધક, વંછનાગ, ગાંજો, એ ચાર સરખે વજને; તેની ખરોતર ત્રીકડું (શુંક, મરી ને પીપર); અને સંધી ચતુર્થાશ શંખમસ પ્રથમ પારા ગંધકની કજ્જી કરી પંજી બીજા બારીક કરેલાં ઔષ્ધો મેળવવાં, અને તેને લીંબુરસ વડે લદી તેની રતી રતીની ગોળીઓ કરવી. તે એક જોળી બે આનીબાર તિખાં તથા ૩. ૧ થી ૨ ભાર થીણા ધી સાથે મેળવી દેવાથી સર્વ પ્રકારનાં અજીર્ણ અગરો, આકરો, પેટનો દુઃખાવો સંગ્રહણી, જીર્ણ તાવ, કફ, દમ, હેડકી વિગેરે મટે છે. આનાથી અગ્ર પિત્ત, ધાટા, ધંચરકા તથા છાતીમાં દાહ થાય છે તે મટે છે. કોઇ વંછનાગને બદલે આંદવાની મેત્રવણીમાં અકલકરો નાંખે છે.

૫. સોનાસળીનાં મૂળને તિખાં સમ ભાગે ખાંડી ચુરણ કરવું તે ૩. ૦ ભાર થીણા ધી સાથે કે મધમાં મેળવી સવાર સાંજ લેવાથી ધી તથા ભારે ખોસક નાખડતોષ પચાવે છે, ધીનું અજીર્ણ દૂર કરે છે ને મદાંધ ખરી કરે છે.

હાડણીયા દમની ઉપર ઉપાય.

૧ અંજીર મુકાં ૫, ઉનાળાણા ૭, વડચુંદાં ૭, બનફશા તોલો ૦૧, ગાવકગાન તોલો ૦૧ આ સર્વ અધકચરાં કરી ૧ રતલ પાણીમાં ઉકાળતાં ૧૧ રતલ રહે ત્યારે ગાળી તેમાં સાકર નાખી અથવા મધ મેળવી સવાર સાંજ પીવાનું બની રાખવાથી ઉપર કહેલો ચડેલો દમ તથા તેનો કફ શાંત થાય છે ને મટે છે.

૨. ધંતુરાના પાનના બુકાની બીડી બનાવી, થીણું ધી ચટાડીને પંજી બીડી સળગાવી તેનો ધુણી પીવાથી ચડેલો દમ શાંત પડે છે ને મટે છે. બીડી દિવસમાં બે ત્રણ વાર પીવી અને બે ત્રણ વાર રાત્રે પીવી. દેશી કાગળ સુરાખારના પાણીમાં પલાળી તેની બુગળી બનાવી તે સળગાવી તેનો ધુમાડો પીવાથી પણ મટે છે.

૩. કસ્તૂરી સાચી (અસખ) ૧ થી ૧ રતી મધમાં ચાટવાથી મટે છે. અથવા ચોખી હીંગ ૧ થી ૨ વાલ થીણા ધીમાં બળે પોરે લેવાથી મટે છે.

૪. ધૂવવેત્ર ટંકણુખાર ને મરીનું સમભાગે ચુરણ કરી ૪ થી ૬ વાલ, મધ સાથે મેળવી બળે પોરે લેવાથી પણ ચડેલો દમ શ્વાસ વિગેરે મટે છે.

૫. ત્રીકડું ૩ ભાગ અને ખુરસાની અગ્રમા ૧ ભાગ ચુરણ કરી, તે બળે આની ભાર મધમાં બળે પોરે લેવાથી ચડેલો દમ, શ્વાસ, કફ, જીર્ણચર, અતિથેદ વિગેરે મટે છે. આથી પેટનો દુઃખાવો ને ઉધરસ પણ મટે છે.

૬. ટંકણુખાર ૧૫ ભાગ, સુમત્ર ૧ ભાગ. એકત્ર વાટી કુંવાર રસ વડે લદી તેની આનકી બનાવી તે મુકાતાં તે સરાવસપુંડમાં કપડમટ કરી નિર્જીમ લકીમાં મુકીને પક્વરી પંજી દર્ધાં ઘાદ કાઢી લદી ચુરણ કરવું આમાંથી ૧ રતી મધમાં, સવારે ધી ખાંડ ને ચોખા બનાડી, મધમાં આપવાથી ત્રણ ચાર દિવસમાંજ દમ સમે છે ને મટે છે. તથા સર્વ તાવ પણ મટે છે. કોઇ ટંકણુખારને બદલે ફટકડી વાપરે છે.

૭. ખેરડીનાં પાનડાં ને મગશીષ ચોપડી મુકવવાં તે એકાદ પાન બીડીમાં નાંખી તેનો ધુમાડો પીવાથી દમ સમે છે ને મટે છે.

૮. ૧ મોર પીંછની ધુમાડી લેવાથી તથા ૧ મોર પીંછની રાખ મધ, પીપર સાથે મેળવી લેવાથી ચડેલો દમ સમે છે ને મટે છે. આ ઉપાયથી હેડકી ને ખેંચ દિસ્તીરીઆ પણ તાજડતોષ સમે છે ને શાંત થઇ મટે છે.

આરોગ્ય રક્ષણ.

(લેખક:—આર્યવેદ મધ્યમ મુંદરજી-જેતપુર)

આ જગતમાં સંસારીઓને માટે પરમાત્માએ ચાર આશ્રમો નિર્માણ કર્યા છે, 'બ્રહ્મચર્ય', ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થ ને સંન્યાસ. આ ચાર આશ્રમોમાં 'બ્રહ્મચર્ય' એ સર્વ આશ્રમોનું મૂળ છે. તે પૂર્ણપણે પાળવાથી દરેક આશ્રમોમાં આદોગ્યાદિ સુખ ભોગવી શકાય છે; તેનાથી વિરૂદ્ધ વર્તનાર મનુષ્ય યશ્નું રોગાદિ દુઃખને પાત્ર થાય છે. બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી શરીર તાઢાતવાળું તથા તેજસ્વિ રહે છે, અને શરીરની અંદર ઘણાખરા રોગ પ્રવેશ કરી શકતા નથી, તથા તે પંખીના આશ્રમોમાં જતાં વિધન આવડું બ્રહ્મચર્ય ન પાળવાથી ગૃહસ્થાશ્રમનું સુખ પણ બરાબર ભોગવી શકાતું નથી. કારણ કે બ્રહ્મચર્ય ન પાળવાથી અશરિષક વીર્યનો વ્યય થતાં વીર્ય ધીણુ થાય છે, અને શરીર રોગીષ્ટ ને નબળું બને છે, માથામાં દુઃખાવો થાય છે, મગજ તંતુઓ નબળા પડે છે ને તેથી જીવિ પણ નિસ્તેજ થઈ જાય છે. બ્રહ્મચર્ય એટલે હૃદયે દ્રવ્ય રહેલું તે. અર્થાત વીર્યનું સારી રીતે રક્ષણ કરવું. વેદાનુકૂળ ધર્મશાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે પુરોહિતે ઓઠામાં ઓઠું રખાઈ વર્ષ પૂર્વે બ્રહ્મચર્ય પાળવું જોઈએ. બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી વીર્યની રક્ષા થઈને મનુષ્ય પુષ્ટ તન્દુરસ્ત અને કૌવતવાન બને છે. બ્રહ્મચર્ય પાળવા માટે નીચેના આદેશોથી દૂર રહેવાની પુરી જરૂર છે.

સ્મરણં કીર્તનં કેલિ પ્રેક્ષણં શુદ્ધ ભાષણં ।

સંકલ્પો ધ્યવસાયથ ક્રિય નિવૃત્તિરેવચ ॥

અર્થાત—શ્રીનું સ્મરણ દિદિ કરવું નહિ કારણ કે શ્રીના સ્મરણ માનવીજ વીર્ય ધીણુ થઈ જાય છે ને બ્રહ્મચર્યમાં વિધન થાય છે; વળી શ્રીનું કીર્તન એટલે શ્રીના ગુણ સોદર્યનું કે શોભાનું વર્ણન કરવું નહિ, તેમ કરવાથી ચિત્ત વ્યાકુળ થતાં વ્રતમાં ફાળી થાય છે, કેમકે એટલે શ્રીની સાથે સ્મરત ગમત ન કરવી, શ્રીનો સંગ કરવાથી આકુળ અવસ્થ થાય છે, પ્રેક્ષણ એટલે શ્રીને કામચિત્તી દૃષ્ટિએ જોવી નહિ, તેમ જાની વાત પણ કરવી નહિ, બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળનાર મનુષ્યે શ્રી સાથે એકાંત કે એકાંતમાં વાતો ન કરવી કારણ કે શ્રી સાથેની એકાંત એ મદા જુરી છે. મદાન મદર્પિઓ જેવા જગ્ન એકાંતમાં શ્રી સાથે સપ્તાયા છે. જેથી બ્રહ્મચર્યવ્રતવાળાએ શ્રી સંબંધી કાંઈ પણ સંકલ્પ વિકલ્પ કરવા નહિ. કારણ કે તે પ્રમાણે વર્તન કરવાથી બ્રહ્મચર્યના નિયમો બરાબર પાળી શકાતા નથી અર્થાત નિયમોનો ભંગ થાય છે, વળી કિયાની નિવૃત્તિ એટલે શ્રીના શરીરને સ્પર્શ કરવો

નથી. કારણ કે તેમ થવાથી મન ચંચળ ને કામાતુર થઈ ધાતુનો રેચ થાય છે. માટે અ-
લ્પચર્ચના નિયમ ખરા અંતઃકરણથી પાળવાની જરૂર છે.

આ પ્રમાણે અલ્પચર્ચ વ્રત પાળવાથી ધર્મ ને ઈશ્વર ઉપર પ્રીતિ વધે છે અને છતે-
દ્રિય રહેવાથી શરીર દીર્ઘાયુષી, આરોગ્ય પ્રયુક્તિ, ઉત્સાહવાન તેમજ કૌવતવાન બને છે.
ઘણા ખરા રોગમાંથી રક્ષિત થાય છે અને જડદી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી. આવું જે
ઉત્તમ પ્રથમાવસ્થાનું વ્રત, તેના પાળનારને તથા તેનો અન્ય જતોને મોઢા આપનારને ધન્ય-
વાદ થો છે. બાળકોને નાનપણથીજ આ વ્રત પગાવવા અવસ્ય લક્ષમાં રાખવું જોઈ. આએ
આશ્રમ પાળવાથીજ ગૃહસ્થાશ્રમનું, વાનપ્રસ્થાશ્રમનું અને છેલ્લું સંન્યાસનું એમ ચાર આ-
શ્રમ સર્વોત્તમ રીતે બોગવી શકાય છે માટેજ આશ્રમ એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. આ વ્રત પરિ-
પૂર્ણ પાળવાને માટે સુરકુળનો આશ્રમ લેવો સર્વોત્તમ છે.

જેઓથી યજ્ઞોપવિતના અધિકારને લાયક નથી બનાવું તેવા શુદ્ધ મનુષ્યોએ પણ પ્રથ-
માવસ્થામાં આ વ્રત તો પાળવુંજ જોઈએ. અર્થાત્ તેમાં છતેદ્રિય રહેવા, ઉપર દર્શાવેલા
નિયમો પ્રમાણે પીર્ષનું રક્ષણ કરવા માટે ખાસ આ વ્રત પાળવાની તો જરૂર છે અને તોજ
તે ઉપર કહેલા કાવચ મેળવી શકે છે. જેમ ઇમારતનો પાથો મજબુત નંખાય તોજ તેને
કશી છાત ન થતાં તે ઘણા કાળ સુધી ટકી રહે છે તેમ મનુષ્ય રૂપી દેહમાં વ્રત રૂપી
પાથો પ્રથમ બહુજ મજબુત રીતે દૃઢ કરવાની જરૂર છે અને તેથીજ મનુષ્ય સર્વ રીતે
આરોગ્યવાન અને હુદ્દિવાન તથા ઉત્સાહવાન અને સુખવાન સર્વ આશ્રમોમાં નિવડી શકે છે.

આવ્રતા જમાનામાં થોડાજ સાચા, આ વ્રતવાળા, ત્યાગીઓ જોવામાં આવે છે, અને
તે ઘણાજ આરોગ્યવાન, કૌવતવાન, હુદ્દિવાન, ઉત્સાહવાન અને રોગ રહીત પુષ્ટ શરીર-
વાળા હોય છે. તે ત્યાં ત્યાં રખડે છે ને ખોરાક માટે પણ અનિયમિત હોવા છતાં પણ
શરીરે પુષ્ટ દૃઢ જોવામાં આવે છે. આથી ઉલટું કેટલાક ગ્રહરથો તથા તેના સંતાનોમાં જો-
વામાં આવે છે. તેઓને ખાનપાન તથા દરેક રીતે મોજ મગ્ન હોવા છતાં તેઓ શરીર
ખળહીન, કૂચ, અને ફિક્કા જોવામાં આવે છે. તેઓ જરા મહેનતનું કામ કરતાંજ યાદી
નથી, અનાજ પાચન થતું નથી, અને નિર્જળ થએલા જોવામાં આવે છે, અને તે કેવળ
આ વ્રતની ખામીને લીધેજ હોય છે.

આ આશ્રમ પાળવાથી શરીરનો બાધો ઘણાજ મજબુત બને છે, કામકાજ વિગે-
રમાં પરિશ્રમ પડતો નથી, અગ્નિ સતેજ રહે છે, તથા મહા રોગ જેવા રોગો પણ તેના
દેહમાં પ્રસરી શકતા નથી. આવું પરિણામ આ પ્રથમાશ્રમમાંથી ગૃહસ્થાશ્રમમાં પડ્યા પછી
પણ જો ગૃહસ્થનાથી આ વ્રત પાળવામાં આવે અને ધાતુનો બહુ વ્યય કરવામાં ન આવે
તો બાળકમાદિવડે થએલા રોગો પણ દૂર થાય છે. પૂર્વે ઘણા રૂપિ-મુનીઓએ આ વ્રતને
સાચવીનેજ પુર્ણ આરોગ્ય, જોષ્ઠનું બળ અને પુત્તી હુદ્દિનંતથા મોટા મોટા રાજમાદિ વિ-
જય મેળવ્યા હતા. પરશુરામ, અર્જુન, દ્રોણાચાર્ય, કૃષ્ણાચાર્ય, કિષ્કિંધામહાવજ્રેની કપિતિ
આ વ્રતના પ્રભાવથીજ આ જગતમાં ફેલાઈ રહી છે.

પરમાત્માએ મનુષ્યોનું આયુષ્ય સો વર્ષનું નિર્માણ કરેલું જણાય છે, જે યથાવિધિ
નિયમાનુસાર વર્તવામાં આવે તો તે પ્રમાણે અંપૂર્ણ આયુષ્ય બોગવી શકાય છે માટેજ

મદાન કૃપિઓએ લગભગ પચીસ વર્ષ સુધી તો ખાસ આ આશ્રમ પાળવાનું નંણાવ્યું છે. આ પ્રથમાશ્રમ પુરાગર રીતે ન પાળનાથી મનુષ્યની તન મન દૃઢ રાખનાર મગજ શક્તિ કેવળ નિર્મોલ્ય થઈ જાય છે. આ વન પાળવાની રીતી પુરૂષ ઉભયને અગત્ય છે. તેમાં સ્ત્રી જનિએ ક્રમમાં ક્રમ ૧૬ વર્ષ અને પુરૂષે ૨૪ વર્ષ નિયમાનુસાર પાળવું જ જોઈએ. આ પ્રથમાશ્રમ પાળનારોએ કોઈ પણ તરેહના વિદ્યાર્થી દૂર રહેવું જોઈએ. એટલે કે અર્નાતિ ઉત્પન્ન કરનાર યૌગિક પુસ્તકો વાંચવાં નહિ, સ્ત્રી જનિએ પુરૂષથી અને પુરૂષ જનિનાએ સ્ત્રી જનિથી અલગ રહેવું, તેમજ આ વન ધારણ કરનારાએ કામ જાગૃત કરનાર વાંચન કે વસ્તુઓ તથા દેખાવેથી દૂર રહેવું; તથા તેમાં સ્વયંમાં જવાની પણ ઇચ્છા પણ કરવી નહિ. આ પ્રથમાશ્રમધર્મ રહિત શરીર તેજહીન તથા બળહીન હોવાથી કશા કામનું નથી. હાલના જમાનામાં ઘણા લોકો વિદ્યાભ્યાસમાં ખુલ્લું મહેનત કરી તેમાં ફતેહ મેળવે છે પણ તેઓ આ પ્રથમવન પુરાગર ન પાળવાથીજ તેનાં મધુર ક્ષણ આખવાને પુરો રીતે ભાર્યશાળી થતાં નથી. દશે ઉંબરે જણાવવાનું એટલુંજ છે કે આપણી યૌવા શુભાવેલી કે શુભાવાની શક્તિ, વીર્ય, તેજ વગેરે પાણું મેળવવા માટે એ જૂતના યથાપાત્રક યવાની આવશ્યક છે બાળજન એ અભ્યર્ચનું પુરેપુરું પાલમાત્ર કરનાર છે માટે બાળકોને તેનાં માતા પિતાએ તેમાં પાંચવાં ન જોઈએ. આવી પાલમાત્રી કરનાર બાળજન ફી ફી વશ થવું ન જોઈએ કે તેવી મિથ્યા લાજ કિર્તિમાં ન લોભાવું જોઈએ બાળજન કરવાથી તનમમાં કળેડાં થાય છે અને એથી તેનો સંસાર દુઃખરૂપે નિવડે છે. તેવીજ રીતે જુદાજન કરવાથી પણ મન તન સંજોધે પારાવાર હાની થાય છે. ઉંબરમાં મનુ મહારાજની વેદાનુકૂળ નયના એ છે કે—

નાસ્તિસત્યાતપરોધર્મેનાસત્યતત્ત્વિચત્તેપરં

શ્રતિર્હિસત્યધર્મસ્પતસ્માત્સત્યંસમાચરેત્

આરોગ્ય સંબંધી સારાંશ.

૧. તાણું નિર્મળ ને જોઈતું પાણી પીવું. ૨. નિયમસર અને ભુખ પ્રમાણે બોજન લેવું. ૩. દિવસે સુવું નહિ અને રાતરે જાગવું નહિ. ૪. મુઝ તથા ઝડાડાની હાજત બાદ વખત ન દળાવવી. ૫. ઘર, બાર, ચોક, ઘેરી વિગેરે તથા વસ્ત્ર, શરીર અને મનથી સ્વચ્છ રહેવું. ૬. જહાસનિ અને ધાનું જાત્ર સાચવવું; તે જગડે જણાય તો તેના તરત ઉપાય લેવા કેમકે તે ઉપરજ સર્વ શક્તિનો તથા આરોગ્ય આધુક્નો સર્વ આધાર હોય છે. ૭. બાલુ-રસાસ્વાદ અને અનિ વિપયથી વેગળું રહેવું. ૮. કોઈ જનતનું વ્યસન ન કરવું. અને હોય તો તે તજ દેવું. ૯. નિત્ય ઘટ્ટી કચરત કે મહેનત કરવી તથા ખુદશી દવા લેવી. ૧૦. બાલુ થંડીના, વંપાંદના, વાપસાના કે ગર્મીના વખતે શરીર ખુદશું ન રાખવું. ૧૧. મનને કે તનને ચાક કે ખેદ આદિથી અતિ અકળાવવું, ચક્રવતું નહિ. ૧૨. ઉઝા તે ચેપી રોગથી સાયમેત રહેવું. ૧૩. રાતરે ખુદ્ધે શરીરે ન સૂતાં રત પ્રમાણે આણું કે ઘટ્ટા ઓઢીને સુવું. મોઢા ઉપર પણ મંચરદાનીના જેવું કપડું ઢાંધી ચોડથી તે ખુદશું રાખવું કે જોથી ચોખો વાણ લેવાય અને તાવજનક મંચરદા ન ડાળે. અગર પંકંગપર મંચરદાની રાખવી. ૧૪. સ્ત્રી પુરૂષે દિદિ પણ અનિ વિપય કે અજીયારી ન થવું, કેમકે તેથી દાયા

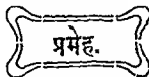
યુધ્યન્તો, આરોગ્યનો વિનાશ થાય છે તથા વિવિધ રોગોનો ઉદ્ભવ થાય છે, સંતાનની પાપમાત્રી થાય છે, અને પ્રમેહ, ઉપદંશ અને ધાતુ ક્ષીણતા ને નામદોષ વિગેરે રોગોથી ખુવાર થવું પડે છે અને આનંદપ્રદ ધર્મ-નીતિથી ને લોક મર્યાદાથી ભટ્ટ થવાય છે. ૧૫. કદિ કોઈ રોગ લાગુ પડે તો તેના કુશળ વૈદ, દાકતરથી તરત ઘટતા ઔષધો ઉપાય લેવા. ૧૬. નિત્ય બે દાણાં-સચાર, સાંજ ઇશ્વર ઉપાસના કરવી જેથી મન, તન પ્રકૃત અવિકૃતિ, આરોગ્ય, હિતસાહચાર, નીતિ-ધર્મવાન રહે અને તેથી ધર્મ વિરૂદ્ધ વર્તન થાય કે પાપમાં પડી દુઃખી ન થવાય. શુદ્ધાચરણ રહેવા માટે નિત્ય બે દાણાં ઇશ્વર ઓર્થનાની જરૂર છે.

દોહરા.

જરોગિ આરોગ્યનો, વીર્ય આયુષ્ય આધાર;
પૌષ્ટિક ઔષધ ખાયને, રાખો જનો શ્રીકાર,
સત્ય પુષ્ટીની ગોળીઓ, બે વિગતેથી ખવાય,
તો રોગ જઈ પુષ્ટી થઈ, પુરં મરદ બનાય.

ઉમર પ્રમાણે દવાના વજનના વિભાગ.

૧ વર્ષનાને, પુરી (૨૦ થી ૭૦ વર્ષની) ઉમરનાને માટે દરમાવેલ દવાના આઠતા વજનના ૧૬ મો ભાગ, બે વર્ષનાને ૮ મો ભાગ, ૩ ત્રણ વર્ષ સુધી ૬ મો ભાગ, ચાર વર્ષ સુધી ૫ મો ભાગ, ૭ વર્ષ સુધી ૪ ભાગ, ૧૪ વર્ષ સુધી ૩ અર્ધો ભાગ, ૧૮ વર્ષ સુધી ૨ પોણા ભાગ, ૧૮ વર્ષ પછીથી ૭૦ વર્ષ સુધીની પુરી ઉમરના મનુષ્યને, દવાના વૈદ્યકર્મા દરમાવેલ વજનનો પુરો ભાગ અપાય છે. આસક્રાને ઉપર કહ્યા મુજબ ઉમર પ્રમાણે વિભાગ-પાડીને દવાય છે પરંતુ બહુ ગરમ ઉત્તેજક ને તિલાંશુ દવા તથા અશીણુ વિગેરે ઝહેરી દવા ઉપર દર્શાવ્યાથી પણ કાંઈ જુજ વજન મધુર અનુપાન સાથે મેલવીને દેવી તે વધારે નિર્ભય છે.

માધવજીસાઈ કૃત નિદાનમાં નંબર ૩૫ પ્રમેહ (ગોનોરીયા) નું નિદાન યાત પિત કક્ષાદિક મેહોની સંપ્રાપ્તિ, પૂર્વરૂપ વગેરે છે.

અસ્તીગત કદ્દ મેહ, માંસ અને કલેદને કોપાત્રી મેહ ઉપવત્તે છે.

એક સ્થાન કવિ કહે છે કે—

પરનારીશ્રી પ્રીતસે, કરત બદનપર ભોગ, ચાંદી દાંડી પરમીઆ હોવત હૈવે રોગ.
મંગોગજન્ય એ રોગ છે. આ વખતે આપણે

પ્રમો-મધુપ્રમેહ-સાકરીઓ પરમીઓ.

એ વિષયપર (મધુપ્રમેહ અથવા તો સાકરીઓ પરમીઓ) એ નામથી જે મરજ હાલ ગુજરાતીઓમાં ઓળખાય છે, તે વિશે કહીશું.
આમાં પરમીઓ એ ઓલ ભૂલથાપ અવગણે છે.

મહાન દુઃખોએ લગભગ પચીસ વર્ષ સુધી તેા ખાસ આ આશ્રમ પાળવાનું જણાવ્યું છે. આ પ્રથમાશ્રમ પાળનાર રીતે ન પાળવાથી મનુષ્યની તન મન દહ સંખ્યનાર મગજ શક્તિ કેવળ નિર્માસ્ય થઈ જાય છે. આ તન પાળવાની ત્રી પુરૂષ ઉભયને અગત્ય છે. તેમાં સ્ત્રી જાતિએ ક્રમમાં ક્રમ ૧; વર્ષ અને પુરુષે-૨૪ વર્ષ નિયમાનુસાર પાળવું જોઈએ. આ પ્રથમાશ્રમ પાળનારાઓએ કોઈ પણ તરેહના વિદ્યારથી દૂર રહેવું જોઈએ. એટલે કે અનીતિ ઉત્પન્ન કરનાર સંગારિક પુસ્તકો વાંચવાં નહિ, સ્ત્રી જાતિએ પુરુષથી અને પુરુષ જાતિનાએ સ્ત્રી જાતિથી અલગ રહેવું, તેમજ આ વન ધારણ કરનારાએ કામ જાગૃત કરનાર વાંચન કે વસ્તુઓ તથા દેખાવોથી દૂર રહેવું; તથા તેનાં સંબંધમાં જવાની પણ ઇચ્છા પણ કરવી નહિ. આ પ્રથમાશ્રમધર્મ રહેલ શરીર તેજહીન તથા અજહીન હોવાથી કશા કામનું નથી. હાલના જમાનામાં ઘણા લોકો વિદ્યાભ્યાસમાં પૂર્ણ મદેનત કરી તેમાં ફતેહ મેળવે છે પણ તેઓ આ પ્રથમવન યાગર ન પાળવાથીજ તેનાં મધુર ફળો આપવાને પુરી રીતે લાગ્યેલાં થતાં નથી. હવે છેવટે જણાવવાનું એટલું જ છે કે આપણી વૃથા યુમાચેલી કે યુમાવાની શક્તિ, વીર્ષ, તેજ વગેરે પાછું મેળવવા માટે એ વૃત્તના યથાપાત્રક થવાની આવશ્યક છે બાળજન એ પ્રત્યક્ષનું પુરેપુરું પાલમાત્ર કરનાર છે માટે બાળોને તેનાં માતા પિતાએ તેમાં ગાંધિયાં ન જોડે. આથી પાલમાત્રી કરનાર બાળજન રૂપી રૂડી વરા થયું ન હોય એ કે તેથી મિથ્યા હાજર કિર્તિમાં ન લોભાવું જોઈએ બાળજન કરવાથી તનમતમાં ક્ષતિમાં યાય છે અને એથી તેનો સંસાર દુઃખરૂપે નિવરે છે. તેથીજ રીતે વૃદ્ધજન કરવાથી પણ મન તન સંબંધે ખારાવાર હાની યાય છે. છેવટમાં મનુ મહારાજની વેદાનુકુળ મન્યતા એ છે કે—

નાસ્તિસત્યાતપરોધર્મોનાસત્યાતવિચરેત્પરં

શ્રતિર્હિસત્યધર્મસ્યતસ્માત્સત્યંસમાચરેત્

આરોગ્ય સંબંધી આરંશો.

૧. તાણું નિર્મળ ને લેકડું પાણી પીવું. ૨. નિવમસર અને ભુખ પ્રમાણે ભોજન લેવું. ૩. દિવસે સુવું નહિ અને રાતરે જાગવું નહિ. ૪. મુગ તથા અંધાણી હાજત બદુ વખત ન દળાવવી. ૫. ઘર, જાર, ઝાક, ઘેરી વિગેરે તથા વસ્ત્ર, શરીર અને મનથી સ્વચ્છ રહેવું. ૬. જડરાજિ અને ધાતુનું ગામ કામનયું; તે જગડે જણાય તો તેના તરત ઉપાય લેવા કેમકે તે ઉપરજ સર્વ શક્તિનો તથા આરોગ્ય આધુપનો સર્વ આધાર હોય છે. ૭. બદુ રસાદવાદ અને અનિ વિષયથી વેગળ રહેવું. ૮. કોઈ જાતનું વ્યસન ન કરવું. અને હોય તો તે તજ દેવું. ૯. નિત્ય ઘટની કચ્છત કે મદેનત કરવી તથા ખુદ્દો દવા લેવી. ૧૦. બદુ ચંડીના, વર્ષાદના, વાલકાના કે ગમીના વખતે શરીર ખુદ્દું ન સંખવું. ૧૧. મનને કે તનને થાક કે ખેદ આદિથી અનિ અકળાવવું, અકલું નહિ. ૧૨. ઉડના ને ચેપી રાગથી અપચેત રહેવું. ૧૩. રાતરે ખુદ્દો કરીને ન સતાં રત પ્રમાણે આણું કે ઘટ આદીને સુવું. મોટા ઉપર પણ મન્દરાદીના જેવું કપડું લાંકી સોડથી તે ખુદ્દું સંખવું કે જેથી ચોખો વાયુ લેવાય અને તાવજનક મન્દરાદી ન ઈએ. અગર પદ્મંગપદ મન્દરાદીનાં સંખવી. ૧૪. સ્ત્રી પુરુષે કદિ પણ અનિ વિષય કે અજીયારી ન થવું. કેમકે તેથી દીર્ઘ

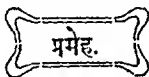
યુષ્મની, આરોગ્યનો વિનાશ થાય છે તથા વિવિધ રોગોનો ઉદ્ભવ થાય છે, સંતાનની પાપમાત્રી થાય છે, અને પ્રમેહ, ઉપદંશ અને ધાતુ ક્ષીણતા ને નાભદાંત્ર વિગેરે રોગોથી ખુબાર થયું પડે છે અને આનંદપ્રદ ધર્મ-નીતિથી ને લોક મર્યાદાથી બચવાય છે, ૧૫. કદિ કોઈ રોગ લાગુ પડે તો તેના કુશળ વૈદ, દાકતરથી તરત ધટતા ઔષધાદિ ઉપાય લેવા. ૧૬. નિત્ય બે ટાણું-સવાર, સાંજ ઇશ્વર ઉપાસના કરવી જોઈ મન, તન પ્રકૃત અવિકૃતિ, આરોગ્ય, ઉત્સાહવાન, નીતિ-ધર્મવાન રહે અને તેથી ધર્મ વિરૂદ્ધ વર્તન થાય કે પાપમાં પડી દુઃખી ન થવાય. શુદ્ધચરણ રહેવા માટે નિત્ય બે ટાણું ઇશ્વર પ્રાર્થનાની જરૂર છે.

દોહરો.

જકરાગ્નિ આરોગ્યનો, વીર્ય આયુષ્ય આધાર;
પૌષ્ટીક ઔષધ ખાયને, રાખો જતો શ્રીકાર,
સત્ય પુષ્ટીની ગોળીઓ, જે વિગતેથી ખવાય,
તો રોગ જઈ પુષ્ટી થઈ, પુરું મરદ બનાય.

ઉમર પ્રમાણે દવાના વજનના વિભાગ.

૧ વર્ષનાને, પુરી. (૨૦ થી ૭૦ વર્ષની) ઉમરનાને માટે દરમાવેલ દવાના આઠતાલ વજનના ૧૬ મો ભાગ, બે વર્ષનાને ૬ મો ભાગ, ૩ વર્ષ વર્ષ સુધી ૬ મો ભાગ, ચાર વર્ષ સુધી ૬ મો ભાગ, ૭ વર્ષ સુધી ૬ ભાગ, દશ વર્ષ સુધી ૬ અર્ધો ભાગ, ૧૮ વર્ષ સુધી ૬ પોણા ભાગ, ૧૮ વર્ષ પછીથી ૭૦ વર્ષ સુધીની પુરી ઉમરના મનુષ્યને, દવાના વૈદ્યકર્મ દરમાવેલ વજનનો પુરો ભાગ અપાય છે. બાલકોને ઉપર દર્શા મુજબ ઉમર પ્રમાણે વિભાગ પાડીને દેવાય છે પરંતુ જાડુ ગરમ ઉત્તેજક ને તિણજી દવા તથા અરીજી વિગેરે ઝહેરી દવા ઉપર દર્શાવ્યાથી પણ કાંઈ લુજ વજનને મધુર અનુપાત સાથે મેક્કવીને રેવી તે વધારે નિર્ભય છે.

પ્રમેહ.

માધવજીભાઈ કૃત નિદાનમાં નંબર ૩૫ પ્રમેહ (ગોનારીયા) નું નિદાન વાત પિત્ત ક્ષાદિક મેહોની સંપ્રાપ્તિ, પૂર્વરૂપ વગેરે છે.

અસ્તીગત ક્ષય મેહ, માંસ અને કલ્લને કાપાત્રી મેહ ઉપપન્ન છે.

એક શ્યામ કવિ કહે છે કે—

પરનારીકી પ્રીતસે, કરત બદનપર ભોગ, ગાંઠી ઢાંકી પરમીઆ હોવત હૈવે રોગ.
અંગિગજન્ય એ રોગ છે. આ વખતે આપણે

પ્રમેહ-મધુપ્રમેહ-સાકરીઓ પરમીઓ.

એ વિષયપર (મધુપ્રમેહ અથવા તો સાકરીઓ પરમીઓ) એ નામથી જે મરજ હોય મુજરાતીઓમાં ઓળખાય છે, તે વિશે કહીશું.

આમાં પરમીઓ એ ખોલ જીલ્લાય ખવરાવે છે.

પરમીઆમાં મૂત્ર માર્ગમાં બિગાડ થાય છે, અને તેમાંથી પણ નીકળે છે. અને અગત્યના બહુધા થાય છે. કિન્તુ મધુ પ્રમેદમાં તે માંદગી કશુંજ નથી. અને તો શારીરિક તે રક્તગત વ્યાધી બહુજીએ તોએ આવે. માત્ર મૂત્ર બહુ થાય છે, અને તેમાં સાકર હોય છે. લઘુ ઉપર દીપ્તિઓ મંડાવા માંડે છે. જેને આપણે અસવ પ્રમેદ સમજીએ છીએ એમાં અને આ દર્દને સંબંધ કંઈજ નથી. કેટલાક દર્દીઓ અને નાણર પ્રમેદના વર્ણના કરે છે કે ધૂણી-મુદત પ્રમેદ રહે તો મુદત તદ્દન મધુ પ્રમેદ થાય, એ પણ અમને તો તદ્દન ગણતર જેવું લાગે છે. છતાં નિર્દોષ છે કે,

सर्व एव प्रमेदाम्नु फालेना प्रति कारिणः

मधु मेदन्व मायाति तदा साध्या भवतिहि.

વીચતી પ્રમેદમાં ઔષધ ન પહોંચવાથી ઘણી મુદતે મધુ પ્રમેદ શાકરીઓ પરમીઓ પેદા કરે છે. ત્યારે તે બીજા સાધારણ વૈદ્ય દર્દીઓ ઝાકરોથી મટતો નથી. ધાતુ ક્ષયા દિથી કાપ પામેલા વાતાદીરોથી મધુમેદનો સંભવ છે.

भीडी भीसाणनु लक्षण.

मधुरं चचमेहेषु प्रायो मध्विव मेहति

सर्वेषु मधु मेदाख्यां माधुर्याच्च तनोरतः ॥

આ દર્દમાં દર્દી પ્રથમ : મીઠા મધુર (ગળ્યો) પેસાણ મૂત્ર છે, અને સર્વ શરીરમાં મધુરત્વ થાય છે. માત્ર મેદા (જોતારીઆને) તે તે ગંના આપી જાય છે.

પરેમાં શરૂઆતમાં તેના ચિન્નો નથી દેખાતાં, થોડો વખત ગયા બાદ દર્દીને બહુ વાર મૂત્ર કરવા જવું જોઈએ છીએ, અને રાત્રીમાં બહુવાર લઘુ કરવા જવું જોઈએ છીએ. દરેક વખતે બહુ મૂત્ર થાય છે. વડુ મુગમેદે જિવં નહિગણ્ઠતિ કામકોલિ તે લઘુની વાસ શેરડીના રસ સરખી દીશે છે, આવે છે, આ મુગ્ધા લઘુ રસે શરીરમાંથી જલનો ભાગ બહુ બહાર નીકળે છે. વારને દર્દીને તૃષ્ણ બહુ લાગે છે, ગળુ અને મુખ શોષિત થાય છે. આમરી કારા પરીનો નીકળે નથી. તેથી ત્વચા રૂક્ષ અને બુખરી થઈ જાય છે. દસ્ત દીન તથા કેશચ્છત રવા કં છે, હાં નાદીવન થતો જાય છે. તે એટલે લગી કે છેવટ નામદ જતી જાય છે, શરીર પણ લીજી રતું જાય છે, હાથ પણ ટાટા લાગે છે, એવેની રવા કરે છે, તનમનનું કાં કરી રાહતો નથી. માથું દુઃખે, ચક્ષર આવે, મુખ વાસ મારે છે. દાંતોનાં પેદાં પણ પ્રતિના પાળવી મૂળી સ્થવા લાગે છે. અને કાંઈ વાર દાંતો પણ કાઢી પેલા દાલવા લાગે છે. આવા પીઆ કુધાદેવી પીડા પૂર્ણપણે કરે છે. ખોરાક જલવિના દર્દીને એન પડતું નથી. અને આસ્તે દર્દ ખટકે છે—પેસાણ જાય છે, અને પ્રતિદિવસ શરીર શુદ્ધ થતું જાય છે. અને રીઝતમાં ધમ્માના મૂલ્યુ થાય છે. આ મરજની સાથે કાંઈવાર કાંઈ રાજ્યક્રમા સરખી—દમ—ગાં ન તમા બાહ્ય કરવાની મરજે થઈ આવે, તેના ઉપાયોમાં નીચે આપેલા ઉપાયો સમગ્ર ગંગા નાં કરવાને અમર્ય નિવડ્યા છે.

મધુ મેદવાળા દર્દને ગાંખના મેતીઆ થવી વખત ધમ આવે છે. પેસાણનો સ્વાદ મધુર હોય છે. અને ગળ પણ તેજાવ હોય છે, તેથી તે મુત્રપર માંખાઓ દીડી મેંખા ડીઓ વગેરે જંતુ છરણ આવે છે. અને આ એંધાણી આ દર્દ આગળવામાં એક કાંધા રણ સાધનજૂત છે. મૂત્રને રંગ શીકા હોય છે, અને સામાન્ય મુત્રની માફક જલદી ગંધાવા નથી લાગતો. પેસાણ બહુ છૂટે છે, સ્વભાવિક રીતિમાં વચ્ચે જેવું રંગો : રજ

કલાકમાં = ૬૦ ઘડીમાં અરી રૂપિયાભારના ઔસ પ્રમાણે ૧૩૦ થી ૧૨૫ તોલા પેસાખ એક બિનુખ કરે લેકીન આ દર્દમાં ૨૦૦ થી ૪૦૦ અને એ ૧૧ વધી ૫૦૦ થી હવેર રૂપીઆ ભાર મુત ઉતરે છે. આ કથુનુ વિશીષ્ટ ગુરત્વ ગદુ વધી પડે છે, ૧૦૩૦ થી ૧૦૫૦ સુધી વૃદ્ધિ થાય છે. આ મરજમાં મુતમાંહે સાકર હોય છે, તે આ સર્વ ચિન્હોનું કારણ છે, આ શર્કરા દિવસમાં ૨૩ ભારથી તે એક શેર આખા દિવસમાં મુત માર્ગે નીકળે છે. આ સાકર આપણે ખાઈએ છીએ એથી એથી મીઠી છે. જમવાની શર્કરામાં ગંધકનો તેમજ નાખીએ તો તે કૃષ્ણ વર્ણ થાય છે. કિન્તુ આસાકર ને (સફરીક એસીડ) માં ગંધી પાણી થઇ જાય છે.

મુતમાં સાકર છે. એવું રસાયણીક પ્રયોગથી સાબીત થાય છે.

૧ થોડુ મુત એક કાચના પ્યાલા પર લેઈ, તેને ઉનું કરીએ તો તેમાંથી પાણી ગળી જશે અને કાચ ઉપર સાકરની જારી બંધાઈ રહેશે.

જેની રોતે તારી આપણો દ્રાક્ષારસ વગેરે આસવોને સડવા દઈ પછી તેમાંથી મદ્યાસવ ઉતારવામાં આવે છે. તેમ આ શર્કરામીત્ર મુત (અગર રસ) જલને સડવા દઇએ તો તેમાં પણ માદકાસવ ઉત્પન્ન થાય. અને તેપર ખમીર ઉડે છે. ભઠ્ઠી કરાવવાથી આ મઘ અલગ થઈ શકે. વળી આ ઉપરથી મુતમાં કેટલી મીસરી છે, તેનો પણ અડસટો કહાડી શકાય છે. એક શીશીમાં પાણેર પેસાખ નાખીને તેમાં થોડી પીઠ મેળવવી, પછી ૨૪ અગર ખાટલીનું મુખ બંધ કરી સોડ થવા દેવો. તે દરમિયાન મુતમાં જેટલી સાકર હશે, તેનું મઘ થઈ જશે.

સોડ થવા અવગ્ર મુતનું વિશિષ્ટ ગુરત્વ નોંધી રાખવું, તથા સડી રહ્યા પછી નોંધ કરવો, અને એમાં જેટલો તકાવત છે તેટલા ઝેન (ધઉભાર) પેસાખના દર અઘોળે સાકર દતી એમ જાણી લેવું, સખજ પ્રથમ વિશિષ્ટ ગુરત્વ ૧૦૩૫ હોય અને સડવા બાદ તે ૧૦૦૦ રહે તો તેની વચ્ચેનો તકાવત ૩૫ ઝેન સાકર દર અઘોળ પેસાખમાં સમજવી.

૩ કાચની નળીમાં થોડુ લઘુ રડી તેથી અડધુ લાઇકર પોટાસી મેળવવું બાદ ઉનું કરવાથી તેનો રંગ લાલ કૃષ્ણ દ્રાક્ષાસવ (પોર્ટ વાઇન) જેવો થાય તો એમાં મીસરી મીઠીત છે જાણવું.

૪ ઉપર મુજબ કાચની નળીમાં થોડું લઘુ લેઈ તેમાં બે ત્રણ ઘુંદ મોરચુનના જલનાં નાખી, તેનું અર્ધલાઇકર પોટાસ મેળવી ઉનું કરવાથી સાકર હશે તો તેનો રંગ પીળો ભુરો થઈ જશે અને તળે બેસી જશે સખજ મધુ અમેદનું મૂળ કારણ બીજાઓથી કાંઈ કહી શકાતું નથી; પાચન ક્રિયામાં ખોરાકનો રસ યર્ષ, શર્કરા થયા પછી તેમાં, બીજા ફેરફારો યર્ષ શરીરના લોહી સાથે મળી જઈ તેનો જે ઉપયોગ થવો જોઈએ તે ન તેમાં પેસાખ માર્ગે તે બહાર નીકળી પડે છે. તેથી પીઠ પોષણ યથાતથ્ય થતું નથી. મુતમાં શર્કરા નીકળે છે, એટલુંજ નહિ લેકીન મધુમેહવાળા દરદીના શારીરિક પેસીનામાં અશુભાં શુકમાં પણ સાકરનીકળે છે. તેથી આ આતંકરોગ ફક્ત કેવળ મુત માર્ગેનો છે એમ માનવા સખજ કારણ નથી.

ઈલાજ—પથ્યાપથ્ય—સાકર, ખાંડ, ગોળ અને બીજી મીઠ વસ્તુઓ તથા સ્વાર્સવાળી વનસ્પતિ જેવી કે, લોદર ખેટાં તરબુચ કંદ, સાકરેલી, તળીયાં, ચાવજ, સાલુ ચોખા આરોરું વગેરે વસ્તુઓમાંથી સાકર નીકળે છે, તેથી આજે મૂકી દેવી. મીઠ રંગ ફળાદી (ફુટ) ન લેવો.

ઘડની યુક્તિ ને રોટલી જમવી, પણ રસુલી ન લેવી. માંસાહારીઓ યોગ્ય આમીશ વિના પાપે ખાય તથા ઘૂત નવનીત વગેરે ચિકિત્સા પદાર્થો તેમજ પોષણ આપનાર માતિ સુધાશામક અમૃત સત્વાદીક લેવા જોઈએ. ઉત્તમ વસ્ત્રો વાપરવાં, ગરમ પોશાક પહેરાવવો, અને નીચમીત રીત્યા રહેવું. અપૂર્ણ.

ઘમતું વૈદક ટુચકા.

બાળરોગ—અતિવિવની કળી, મોંઘ, કાકડાશીંગી અને પીંપર સરખે ભાગે લઈ સુઈ કરવું. માત્ર ૧ વાલ. મદ સાથે આપવાથી બાળક વારંવાર ભળતું હોય—આકતું હોય, ઝાડો થતો હોય, તાવ રહેતો હોય અને ઉદરસ જણાતી હોય તો તે મટે છે.

અશ્ણુ—આકરો—સિંધવ, જવખાર, સંચળ, સિંધવખાર હીંગ—હરડે સમભાગે લઈ સુઈ કરી માત્ર ૩૦ થી ૬૦ ગ્રેન આપવાથી અશ્ણુ અને આકરો મટે છે.

દમ—ખાંસી—અથેડાને બાળી તેની રાખ ચાર ઘણા પાણીમાં એક રાત પકાળી સવારે ઉપરતું નિતરું પાણી ગાળી રાઈ તેને લોખંડની કડાઈમાં બાળી દેવું. તળીએ જમી રહે તે અથેડાનો દાર-ખાર કહેવાય છે, તે ૫ થી ૬ ગ્રેન આપવાથી, દમ, ખાંસી, ગોળા પેટનો વાલ, જલોદર, ગ્રાળ તથા પાંડુરોગ મટે છે.

અને નિતારી લીધેલું પાણી, સોજન, સર્પ વિષ અને જળદંતનું વારણ છે.

બાળકદ—બાળક ભરાઈ આવ્યું હોય તો અરકુસીના પાનનો સ્વરસ જરા ગરમ કરી પાવાથી તથા છાતીએ પાન વાટી નવશેકાં કરી છાતીએ ભરી તે પર ગ્રેક કરવાથી કાયદો થાય છે.

બાળકતું ગળું પડતું—ગળું પડી બાળક ગળતું જતું હોય અને માથાના તાળ-વાનો ખાડો વધારે જણાતો હોય તો ઉમરગતું દુધ તાળવે ભરવું તથા તે દુધને થોડું ધાવણ સાથે મિશ્ર કરી પાવાથી બાળકને સારી અસર કરે છે.

કોલેરા—૧ ભાગ અરીસ, ૨ ભાગ દુધુર, ૩ ભાગ હીંગ, ૪ ભાગ મરી અને ૫ ભાગ લસણ લઈ મિશ્ર કરી ગોળીઓ વાળતો. માત્ર ૧૦ ગ્રેન આપવાથી કોલેરા, ઝાડો અને અશ્ણુ મટાડે છે.

ઉદરસ—માં આવ્યું. કાથો, એલચી, ખેરસાર, ચણકખાખ, દાડમનો રસ, સરખે ભાગે લઈ મદદ સાથે વાત્ર વાલની ગોળી વાળી આપવાથી મટે છે.

અંચ સત્કાર.

આસ ગીત માળા—લેખક અને પ્રકાશક—કૃષ્ણપ્રસાદ ગિરિનથંદર ભટ્ટ, અમરેલી કાઠીઆવાડ, મૂલ્ય ૦-૪-૦ આ બુક તેના એજન્ટ મી. જીવજીલાલ અમરેલી મેલે. જેનેજર પ્રીન્ટીંગ એન્ડ બુક્સ એજન્સી અમદાવાદ તરફથી મળે છે. તેમાં સાદા ગીતો અને સિન્થોનો સમાવેશ છે. એકંદરે નેતાનાં નાનાં બાળકોને આ પુસ્તક ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. તેમાંના ગીતો બાળકોને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપી શકે તેવાં સાદાં અને સરળ છે.

સત્યાર્થ પ્રકાશ સમીક્ષા—અયોજક અને પ્રકાશક શ્રીયુત્તમ પંડિત શ્રી કૃષ્ણ મોદે, નજી રામા કાર્તીક ગદશીશા-કેન્ડ્ર, મૂલ્ય ૦-૪-૦ આ પુસ્તકમાં આર્યસમાજીય મંથની કેટલાક સિદ્ધાંતોનું ખંડન કરેલું છે તેમજ સત્યાર્થ પ્રકાશ નામના શ્રી દયાનંદ સરસ્વતિના લખેલા ગ્રંથોમાંની ભૂલો બતાવવાનો પ્રયત્ન પંડિતજીએ કરેલો જણાય છે.

આપણી બાળાઓને અનુકુળ કેળવણી—લેખક મહાદાસ પ્રેમજી જગણી, ધનામ આપી પ્રકટ કરનાર પુરૂષોત્તમ રામજીલાલ પટેલ આટોટ (કાઠીઆવાડ). આ બધું લેખમાં કન્યાવિક્ષયના રિવાજને ધિક્કારી બાળાઓને કેવી પ્રકારની કેળવણી આપવી તે વિશે ઉત્તમ બોધનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, પુસ્તક બાળાઓને વાંચવા લાયક છે.

શ્રી દશ લક્ષણ ધર્મ—લેખક હીપચંદ્ર ઉપદેશક (નરસિંહપુર) પ્રકાશક મળિયંદ કિશનદાસ કાપડિયા મુંબાદે કિંગ્સ જૈન સુરત. આ પુસ્તક હીંદી ભાષામાં છે. તેમાં ધર્મના ક્ષમા (સહનશીલતા), માર્દવ (તપ્ર બનવું) આર્જવ (પવિત્રતા, સરળ સ્વભાવ) સત્ય (સાચી વાત) શૌચ (શુદ્ધ-સ્વચ્છતા) સંયમ (છિદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો) તપ (મનનો નિગ્રહ કરવો યા વશ કરવું) ત્યાગ, આકિંચન (અપરિચલ). અને શ્રદ્ધાચર્ય આ દશ લક્ષણોનાં સ્વરૂપોનું હીંદીમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. પુસ્તક વાંચવા જેવું છે.

ચેતન કર્મ ચરિત્ર—લેખક જીવજીલાલ કસનદાસ કાપડીઆ, સુરત. પ્રકાશક, મળિયંદ કિશનદાસ કાપડીઆ, સુરત. છુટકે મૂલ્ય. ૦-૪-૦ વાર્ષિક લપાનમ ૦-૮-૦ મહા-વિલાસ નામના કવિ ભગવતીદાસજી કૃત ગ્રંથમાં ચેતન કર્મ ચરિત્ર નામે એક હિંદી કવિતા છે તેના આધારે આ પુસ્તક લખેલું છે. વાર્તાના રૂપમાં જૈન સિદ્ધાંતોનાં શુદ્ધ રહસ્યોનો આ ગ્રંથમાં સમાવેશ કરેલો છે. પુસ્તક વાંચી મનન કરવા જેવું છે. વળી વાર્તારૂપે હોવાથી વાંચવામાં પણ રસ પડે તેવો છે.

સ્વામી વિવેકાનંદ—એમના સદુપદેશ—ભાગ ૨ નો. અનુવાદક ભીમજી હરજીવન પરીખ-ગદગ-કાઠીઆવાડ. પ્રકાશક લિસ્ટ અર્જુનંદ કામખાદેરીરાડ, મુંબઈ. મૂલ્ય વાર્ષિક રૂ. ૧૦, છુટકે ૦૧૧ મૂળ ગંગાગીમાં સ્વામીજીના પરમ લક્ષ્મીશિષ્યોના લખેલો આ ગ્રંથ ઉદ્બોધન નામના માસિક પત્રમાં ગંગાગીમાં 'સ્વામી શિષ્ય સંવાદ'ના લેખ રૂપે પ્રગટ થયેલો. તેનું આ ગુજરાતીમાં ભાષાંતર છે. સ્વામી વિવેકાનંદ જેવા સમર્થ મહા પુરુષના સંબંધમાં જેટલું જાણવાનું મળે અને તેમનાં વ્યાખ્યાનો જેટલાં સાંભળવાનાં મળે તે સર્વ

મનુષ્યની ઉન્નતિ કરનાર હોય છે. આવાં ઉપયોગી પુસ્તકો પ્રગટ કરીને જન સમુદાય ઉપર સસ્તા સાહિત્ય કાર્યાલયના મંત્રી સ્વામિ અખંડાનંદજી જે ઉપકાર કરે છે તે પ્રસન્નતાથી છે. પુસ્તક ખાસ મનન કરવા જેવું છે. તેમાં લગભગ ૪૫ પ્રસંગોનો સમાવેશ છે.

જૈન કોન્ફેરન્સ હેરલ્ડનો ખાસ અંક—લગભગ ૫૪૫ પાનનો દળદાર સચિત્ર અંક અમને તેના સંપાદક શ્રીયુત મોહનલાલ દલીયંદ દેશાઇ બી. એ. એલ્. એલ્. બી. વ-કીસ હાઇ કોર્ટ મુંબાઇ તરફથી મળ્યો છે. આ અંકમાં ઉપયોગિ જ્ઞેઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. બીજાં કેટલાંક જૈન માસિકા અને વર્તમાન પત્રોમાં દર્શિ નાંખનાં જેમ અંદરે અંદરની બળવાઓ, લગ્નઓ, મત મતાંતરે અને અધ્યયનિય લેખો વાંચવામાં આવે છે ત્યારે આ માસિકમાં ઘણુંકરીને તેવા લેખને આશ્રય મળ્યો નહિ હોવાથી જન સમુદાયનું હિત થઈ શકે તેવા ઉત્તમ લેખોનો સંગ્રહ કરવા તંત્રીશ્રીને ધનવાદ થયે છે. આ અંકમાં આવેલા લેખો ખાસ વાંચી મનન કરવા જેવા છે.

સસ્તી વાર્તા—માળાના સંપાદક શ્રીયુત ગણાલાલ રામચંદ્ર મહેતા તરફથી મળેલા ત્રથો.

શહેનશાહ જહાંગીર—લેખક ચીમનલાલ રતનલાલ દેશાઇ ભરૂચ.

મહારાષ્ટ્રીય કથા કુંજ—

ઉમાજી નાયક—લેખક શ્રીયુત ગણાલાલ રામચંદ્ર મહેતા.

શાંતિ નિકેતન—લેખક શ્રીયુત ગણાલાલ રામચંદ્ર મહેતા.

આ ચાર પુસ્તક અમને મળ્યાં છે. સસ્તા સાહિત્ય પંચી સસ્તી કીંમતે સારા ત્રથો પુરા પાડવાની યોજના કરવામાં મી. ગણાલાલની બીજી નંબર છે. શ્રીયુત ગણાલાલ એક વિદ્વાન લેખક છે. તેઓ જો કે સ્વતંત્ર નહિ પરંતુ જંગાળી મરાઠી વિગેરે ભાષાઓના ઉત્તમ ત્રથો ઉપરથી વસ્તુ સંકલનમાં કેટલોક ફેરફાર કરી ઉત્તમ નવલ કથાઓ લખી શકે છે. જેમાં ડગ વર્ષનું પેટુ પુસ્તક શાંતિ નિકેતન તો અમને સર્વથી ઉત્તમ જણાયું છે, કારણ તેમાં વાર્તાના રૂપમાં ઉત્તમ બોધનો સમાવેશ કર્યો છે. સાધારણ વાર્તા કરતાં જે વાર્તાના પુસ્તકો વાંચવાથી મનુષ્યની ઉન્નતિ થઈ શકે, તેવાં પુસ્તકો જદાર પાડવાં એ ઉત્તમ છે. આ પુસ્તક વાંચવાની શરૂઆત કર્યા પછી પુરું વાંચ્યા સિવાય છુટકો જ થાય તેમ નથી, તેમાં નારાયણ દેવ અને પ્રમોદચંદ્રનો પ્રસંગ ખરેખર મનુષ્યને ઉચી સ્થિતિમાં મુકી શકે તેમ છે.

આ વાર્તામાળાના પંદરસો પૃષ્ઠનાં પુસ્તકોનું વાર્ષિક મૂલ્ય કાચા બગાડ પુકાનું રૂ. ૨ છે, અને પાકા પુકાનું રૂ. ૩ છે. દરેક પુસ્તક સુપરરોયલ સોળપેશ કદનું ગ્લેઝ્ડ કાગળે ઉપર હોય છે.

હતી. તે ઉપર નજર નાંખતાં આ અંથનું મૂલ્ય રૂ. ૩) ઘણું જ લુચ્છ જણાશે. શીત્તે ભાગ પણ થોડા વખતમાં પ્રકટ થશે તેનું મૂલ્ય પણ રૂ. ૩) રૂપાણે પણ તેના અગાઉ આદક થનાર પાસે જાંને અંથનું મૂલ્ય રૂ. ૫ રાખવામાં આવ્યું છે. દરેક માણસે આવા જીવનને ઉચ્ચ ભૂમિકામાં સ્થાપનાર અંથો લેવાજ નોંધજો.

શ્રી મહાભારત શાંતિ પર્વ—રોષણ આક પેશ પૃષ્ઠ ૮૩૧ ઉત્તમ કાગળો અને પાકુ સોનેરી આઈન્ડીય છતાં કીંમત માત્ર રૂ. ૨૫, અને સાદી આઈતિના રૂ. ૨, આ અંથ રા. મણિશંકર મલનંદ એમણે શ્રીયુત છોટાલાલ નિર્ભયરામ પાસે તૈયાર કરાવી રા. ભાઈશંકર નાનાભાઈ સોહોસીયરની સહાયથી પ્રસિદ્ધ કરેલો હતો તેની આ ચોથી આવૃત્તિ સરતા સાહિત્ય કાર્યાલયના મંત્રી સ્વામિની અર્પણનંદજીએ પ્રસિદ્ધ કરી માત્ર નજી કીંમત રાખી વેચવામાં આવે છે. આ અંથનો એકંદર ખર્ચ ૩૦૮૪) રૂપીઆ ૨૦૦૦ પ્રેનના થયેલા છે. એનું તેમાં ખર્ચનો અડસટો આપેલો જોવાથી જણાય છે. તે ઉપરથીજ સમજી શકાય છે કે આવા મૂલ્યવાન અંથો માત્ર લોક કલ્યાણાર્થેજ કદાચ છે, અને તેનો દરેક માણસે લાભ લેવાજ નોંધજો.

આજ કીંમત પ્રમાણે મહાભારત સંપૂર્ણ છપાવવાનો સ્વામીશ્રીનો પ્રયત્ન આવે છે. મહાભારત આર ભાગમાં નીચે પ્રમાણે પ્રગટ કરવાનો તેઓશ્રીનો વિચાર છે.

૧ શાંતિપર્વ—રૂ. ૨, માં અપાય છે તૈયાર છે.

૨ આદિપર્વ—સભાપર્વ, વનપર્વ અને વિરાટ પર્વનો એકત્ર અંથ મૂલ્ય રૂ. ૩૧ અને આખા મહાભારતના પ્રથમથીજ ઘણું ચુકેલા આદક પાસેથી રૂ. ૨૫૫

૩ ઉદ્યોગપર્વ—ભીષ્મપર્વ અને દ્રોણ પર્વનો એકત્ર અંથ મૂલ્ય રૂ. ૩૧ અને પ્રથમના આદક પાસે રૂ. ૨૫૫

૪, દુર્ગ, શય્ય, સૌમિક, સ્ત્રી, અનુશાસન વિગેરે પર્વોનો એકત્ર અંથ મૂલ્ય રૂ. ૩૧ પ્રથમ ચએલા આદક પાસે રૂ. ૨૫૫

ઉપર પ્રમાણે આખું મહાભારત છપાશે તેનું મૂલ્ય રૂ. ૧૨ રહેશે પણ અગાઉ આદક થનાર પાસેથી રૂ. ૧૦ લેવાશે. જેથી ઉપરનો શાંતિપર્વ ખરીદનારે રૂ. ૧, વધુ મોકલવાથી તેને અગાઉના આદક તરીકે ગણી બીજા અંથો જેમ જેમ છપાશે તેમ તેમ મોકલાશે. આ પ્રમાણે આખું મહાભારત ઘણીજ નજી કીંમતે મળશે.

સ્વામીજીએ ઉપયોગી અને મૂલ્યવાન અંથો બહાર પાડી ઘણીજ નજી કીંમતે પુસ્તકો બહાર પાડી જનસમૂહના ઉપર જે ઉપકાર કર્યો છે તે અવર્ણનિય છે. વિવિધ અંથમાળા, અરિમાળા અને બૃહદ્ અંથમાળામાં પ્રકટ થતા તમામ અંથો દરેક માણસે વાંચવા જેવા જ થાય છે. તેનું મૂલ્ય એટલું તો થોડું હોય છે કે તેનો દરેક માણસ લાભ લઈ શકે તેમ છે.

બૃહદ્ અંથ માળાના આ સિવાય શ્રીમદ્ ભાગવત રૂ. ૨, શ્રી શિવાજીઅપતિ રૂ. ૧, રાંજસ્થાનનો ઇતિહાસ કી. રૂ. ૨૫૫, આર્ચલિપેક રૂ. ૧૫૫, સ્વામી સમતીર્થ રૂ. ૧, શ્રી માનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા રૂ. ૧૫૫, દેવી ભાગવત વિગેરે ઉત્તમ અંથો બહાર પડ્યા છે. જે મળેથી તેનો રિંબુ લેવામાં આવશે. પત્ર બ્યવહાર—સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય—અમદાવાદને સિંચામે કરેલો.

વિવિધ વર્તમાન.

ખોટી ડીઝીઓનો અંગે કરનારને સજા—સરકારી એજેન્ટમાં ૧૯૧૫ નો ઈડિ-
અન મેડીકલ (ખોગસ ડીઝીઝ) એક્ટે પસાર કરવામાં આવ્યો છે. એથી જાણ્ય છે કે
પાશ્ચાત્ય ડોક્ટર ડીઝીઓનો કાયદાસર રીતે મેળવ્યા વિના ઉપયોગ કરશે તેને રૂ. ૫૦૦ નો
દંડ થશે. ગવર્નર જનરલે ઘડેલા કાયદાની રૂએ સ્થાપન થયેલી દરેક યુનિવર્સિટી, અંગાણાની
રેટ્ટે મેડીકલ ફેકલ્ટી અને મુખાઈની કોલેજ ઓફ ડીઝીઝીયન ઓફ સરક્યુલસ સિવાય કોઈને
પણ પાશ્ચાત્ય ડોક્ટરી ડીઝીઓ આપવાનો હક નથી. તે છતાં કોઈ તેથી ડીઝીઓ આપશે
તેને રૂ. ૧,૦૦૦ નો અને જો તે કોઈ ખાતું કે મંડળ હશે તો તેના દરેક સભાસદને
રૂ. ૧૦૦૦ સુધીનો દંડ થઈ શકશે, એમ માલમ પડ્યું છે કે ધણીક માણસો ખોટી પાશ્ચાત્ય
ડીઝીઓનો ઉપયોગ કરી એવો દેખાવ કરે છે કે, તેઓ કાયદેસર રીતે પાશ્ચાત્ય ડોક્ટરી
ઉપાધિઓ મેળવનાર ડોક્ટરો છે. અને ખાનગી ખાતાંઓ તેથી ડીઝીઓ આપી લેવાને
જવાબાબદાના કામમાં મદદરૂપ થઈ પડે છે. તેવા ડોક્ટરો ઉપર આંકુશ મુકવા માટે
આ કાયદો ઘડવામાં આવ્યો છે, અને તેથી લેખકોએથી, આલુવેદિક અને યુનાની તબીબો.
ઉપર આંકુશ મુકાતા નથી. તેઓ પોતાની રૂઝમે કામ કરી શકશે, જેમને આ ગ્રંથોથી
વાંધો હોય તેમણે ત્યાં ૧૦ મી નવેમ્બર ૧૯૧૫ પહેલાં મુખાઈની ના. સરકારના જનરલ
ડીપાર્ટમેન્ટના સેક્રેટરીને લખવું.

દુકાળની ઓછી થયેલી ધાસ્તી—કાઠીવાવાડ તથા ગુજરાતમાં છેલ્લો વર્ષા પડે
જ્યાં દુકાળની ધાસ્તી ઓછી થયેલી છે.

એક રાતમાં સરેક વાળ—હાલની લગાઈમાં એક સીપાઈ જર્મેન ગોળાથી દવાગાં
ઉડી માટી સાથે ઢાઢ ગયો હતો અને પાછળથી કાઠનાં ધાસ્તીથી ખહેરા થયો હતો તેમજ
તેના માથાના એક બાજુના વાળ એક રાતમાં ધોળા થઈ ગયા હતા.

નવા. એમ. ડી—ડૉ. પરસોતમદાસ તુલસીદાસ પટેલે એમ. ડી.ની પરીક્ષા પાસ
કરી છે.

કાઠીવાવાડના સીવીલીયન—વઢવાલુના મી. પાનાચંદ કરમચંદ વડીયાના પુત્ર મી.
શીવરાવ પાનાચંદ સીવીલીયનની પરીક્ષામાં પાસ થયા છે.

લડાઈ—હજી ચાલુજ છે. બંનેરીઆ શત્રુઓ તરફથી લગાઈમાં ઉતર્યું છે.

ફેબ્રિલા—ડીસેમ્બર માસમાં મુખાઈ ખાતે લગાનારી ફેબ્રિસ માટે તૈયારીઓ થઈ રહી છે.

એક સ્ત્રીને પાંચ છોકરાં—ભોર ખાતે એક સરાડા સ્ત્રીએ એક વખતે પાંચ બાળ-
કોને જન્મ આપ્યો છે. તેમાં બે છોકરાં અને ૩ છોકરીઓ છે. તે બાળકો ગઈ સાલ કે
છોકરાંને જન્મ આપ્યો હતો તે ત્રણ માસ છત્રી મરણ પામ્યાં હતાં. હાલનાં બાળકો હયાત છે.
કોન્ડરન્સ—ઝોલ ઈડિયા આયુર્વેદિક કોન્ડરન્સ આ સાત મદ્રાસ ખાતે ભરાશે. તેથી
તૈયારીઓ થઈ રહી છે.

દવાખાનું ચાલુ—પુના મ્યુનીસીપાલિટીની આયુર્વેદિક દવાશાળાને તા. ૧લી અગ-
ષ્ટી બંધ કરવાનો ના. સરકારે હુકમ કર્યો હતો. પરંતુ પુના શહેરના લોકોની તેમજ
દેશની બીજાં વેદક સંસ્થાઓએ કહેલી અરજીઓથી દવાખાનું બંધ કરવાનો હુકમ મોકુફ
રખાયો છે.

શોકજનક મૃત્યુ—આ ગંકમાં જે સર હેનરી કોટેનનું જીવનચરિત્ર આપેલું છે
તેઓ ચાલુ માસમાં ર.ગંધાસ થયાના સમાચાર મળ્યા છે.

શ્રીકૃષ્ણ અને ગરુડ.

जर्मनीनी राजसुया.

जर्मनीनी राजकन्या.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૩. } { રૂબુઆરી, ૧૯૧૬. } { પાપ, ૧૯૭૨. } { અંક ૧૨.

આત્મસ્વરૂપનો અંતરમાં સાક્ષાત્કાર કરવા ઉપદેશ.

(બોલતા ક્યું નહિ રે હર નામ, એ લય.)

જોતો કાં નથી તું નિજરૂપ.
 દેવને જોતો, દેવીને જોતો, જોતો સાધુ સંત,
 એથી ન કંઈ સાચું થશે હા, શોધે યુગ પર્યંત. જોતો.
 શાસ્ત્રને જોતો, વેદને જોતો, જોતો વિધ વિધ પંથ,
 અન્ય પુરૂષથી શું વળે, જ્યાં લગી ન જડે નિજ કંથ. જોતો.
 અંતરથી પણ અંતર જે તે-ને તું શોધે બહાર,
 આજ કિનારે ભટકેથી, સી રીતે જઈશ તું પાર. જોતો.
 આંખ ઉઘાડ્યે જે ન જણાતું, આંખ મીચ્યે દેખાય,
 યત્નવડે તે નથી પમાતું, વિણ યત્નજ પમાય. જોતો.
 જેને તારું ગણી રહ્યો છે, કેવળ તેની પૃષ્ઠ—
 વાસ્તવ તારું નિજરૂપ જગકે, દષ્ટ અને અદષ્ટ. જોતો.
 તુજ પણ જેને તું જાણે, તેની ભીતર પહોંચ,
 ભીતર જાતાં, અગમ્ય ગતિથી, ચઢી જઈશ તું ટોચ. જોતો.
 પૂરેપૂરા હૃદા ઉતર્યે, જોઈશ તું નિજરૂપ,
 બાહ્યભૂમિ તો ઉપર ભૂમિ છે, (એ) અંતરભૂમિ ફળદ્રુપ. જોતો.
 એ તારું રૂપ જોવા અર્થે, દસ્યનો કરજે આધ,
 છાંડીશ તુજ સધુતા તો જોઈશ, વાસ્તવ વસ્તુ અગાધ.

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

તમારું જીવન કેવું હાવું જોઈએ.

(અનુમંધાન ગતાંકથી.)

પ્રિયભાઈ ! ગમે તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તો પણ તમે તમારા લક્ષ્યબિંદુને ચૂકશે નહિ. તમે દુઃખો ભોગવવાને લાયક નથી પણ સુખનાજ અધિકારી છો એ નિશ્ચય માનજો. ક્રોધ કે કલેશને એક તલપુર પણ જગ્યા ન આપશો. તમે હંમેશાં તમારી શાંતિમય અને આનંદવાળી સ્થિતિને કાયમ રાખજો. કોઈ વખતે દુઃખના પ્રસંગો આવી પડે તો તેથી ગભરાવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી. તમારા વાસ્તવ સ્વરૂપને કોઈ પણ રીતે કોઈ પણ દુઃખ આપી શકે તેમ છેજ નહિ. તે સ્થિતિમાં આનંદને ભોગવતા આવેલાં વિવિધ રૂપ વાદ્યોને તમારા આત્મસામર્થ્યરૂપ સૂરના પ્રકાશથી વિખેરી નાંખો.

તમારું એક એક વર્તન તમને સુખ આપનારજ હોવું જોઈએ. તમારાથી જાણે કે અજાણે થયેલા વિચાર કે વર્તનથી તમને તેમજ અન્યને કોઈ પણ પ્રકારની હાનિ ન થાય તેવું તમારું વર્તન હોવું જોઈએ. કોઈપણ માણસને તમારી પાસેથી કોઈક અહણ કરવાનું મન થાય તેવું વર્તન રાખતાં શીખજો. તમારા જીવનના અનુકરણથી કેટલાંનાં જીવન સુધર્યા છે તેનો વિચાર કરતાં જશો તો જાણીશો કે તમે જન્મીને શું પ્રાપ્ત કર્યું છે.

તમે અધિકાર મેળવ્યો હોય તો તે અધિકારવડે કેટલાંનાં જીવન ઉચ્ચ કર્યા તેનો તરસાળો કહાડજો. તમે હાલ જે સ્થિતિમાં હો તે સ્થિતિમાં પણ તમારાદ્વારા કેટલાંનાં જીવન ઉચ્ચ થયાં તે જોતા રહેજો. જે આની સંખ્યા વધુ આવે તો જાણજો કે તમે કોઈ કમાતાં શિખ્યા છો, નહિતો ધન કમાતાં તો દરેક માણસ શિખી શકે છે.

ખીજનાં જીવન ઉચ્ચ કરવાની જે ઈચ્છા તમારા અંતઃકરણમાંથી ઉઠ્યાં કરે છે તે જ્ઞાને માટે ? તમારાજ હિતને માટે. જ્યાં સુધી તમે અન્યનાં જીવન ઉચ્ચ કરવા માટે પ્રયત્ન કરતા નથી ત્યાં સુધી તમારા અન્ય પ્રયત્નો નકામા છે. અન્યનાં જીવન ઉચ્ચ કરવા જતા પહેલાં તમે અન્યને જેની સ્થિતિમાં મૂકવા ઈચ્છતા હો તેવું તમારું વર્તન કરવું જોઈએ. જેમ સ્કુલમાં એકડો શિખતો છોકરો ખીજને એકડો શિખવાડે અને ખીજને ટ્રેડ શિક્ષક શિખવે તેમાં જેટલો ફેર છે, તેવીજ રીતે તમે પ્રથમ ખીજને જેવો બોધ આપવા ઈચ્છતા હો તેવાં લક્ષણ તમારામાં છે કે નહિ તેની તપાસ કરી અને પછીજ અન્યને સુધારવા જજો. જ્યાં સુધી પોતાનામાં તેવાં લક્ષણો ન હોય ત્યાં સુધી ખીજને ઉપદેશ દેવાનો પોતાને અધિકાર નથી એમ જાણી પોતે પ્રથમ તેવાં લક્ષણોને ધારણ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

તમને તમારા વર્તનથી લાભ થયેલો જોઈ અન્ય મનુષ્યો તમારા બોધ આપ્યા સિવાયજ તમારાં લક્ષણોને ધારણ કરતાં ધીમશે. અનુકરણ કરવાનો માણસ માત્રનો સ્વભાવ છે. અને તેથી તમારામાં જે સારાં લક્ષણો દેખશે તો તે તમારા ઉપદેશ સિવાયજ પોતાનામાં ધારણ કરશે.

આપણે સત્ય બોલવાનો ખીજને ઉપદેશ આપીએ અને પ્રસંગ આવતાં કોર્ટમાં જુડી જુખ્યાની આપતાં ન ડરીએ તો પછી આપણો બોધ ખીજને શી અસર કરી શકે ? કંઈજ નહીં. આપણે જે સત્યવક્તા હોઈએ તો આપણું વર્તન જોઈનેજ અન્ય માણસો સત્ય

ઓક્ષતાં આયકો ખાવાના નહિ. આવાં ધણાં લક્ષણો છે કે જે દરેક માણસ ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ પાળી શકે છે. જેમ અને તેમ તમારું વર્તન ઉચ્ચ રાખો. ખીજને બોધ આપવાને માનો કે, ખીજને સુધારવા માનો, ગમે તેમ માનો પણ તે અર્થે તમારે તમારું વર્તન પ્રથમ ઉચ્ચ કરવાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી જનસમાજમાં તમે આદરૂપ નહિ બનો ત્યાં સુધી તમારા બોધવાની અસર ખીજને થંચી એ મુશ્કેલજ સમજાવો.

તમારા ધંધામાં જો કોઈ તમારો હરીફ મળે તો પછી તમે તેના પર દેશથી બળી જાવ, અને પછી ખીજના આગળ અન્યપ્રતિ દેશ ન રાખવાનો ઉપદેશ આપો તે અન્ય માણસો શી રીતે માની શકવાના? નહીંજ. તમે શાંતિ રાખવાનો અન્યને બોધ આપવા પ્રયત્ન કરતાં હો, મોટી મોટી, વેદ, પુરાણ અને શાસ્ત્રોની અધ્યાત્મ જ્ઞાનની વાતો અન્યને સંભળાવતા હો કે મોટા જાહેર મેળાવડામાં ભાવણો આપતા હો, અને તમે પોતે તો ધરમાં, સ્ત્રીની કોઈ નાની સરખી કસર થતાં કે, તમારી તખીયત સાચવવામાં જરા વિવંચ થતાં તેના ઉપર વાંધની માફક તરાફ મારતો હો, તેને બેઅદબી ગણો સંભળાવતા હો, તો પછી તમારા શાંતિની કે અધ્યાત્મ જ્ઞાનની વાતોથી અન્યને શો લાભ થવાનો? કોઈજ નહિ.

તમારે પ્રથમ તમારું જીવન એવુંજ કરવું કે જેમાંથી તમારા વગર બોધ્યે કે વગર ઉપદેશ આપ્યે મનુષ્યો કોઈ પ્રહણ કરી શકે. જેમ શુદ્ધાખ કે મોગરાનાં ફૂલ જ્યાં મધમધી રચાં હોય છે, ત્યાં સર્વ કોઈને જવાવું મન થાય છે, તેમ તમારામાં પણ ઉત્તમ શુદ્ધાધી મુંગધ એવી મધમધી રહી હોય કે જ્યાં સર્વ કોઈને આવવાનુંજ મન થાય. જેમ શુદ્ધાખનું ફૂલ કોઈને પોતાના પ્રતિ આવવા બોલાવી શકતું નથી તેમ પ્રયત્ન પણ કરતું નથી પરંતુ તેની સુવાસિત સુગંધિજ અન્યને તેના પ્રતિ આકર્ષે છે. તેમ તમારા વગર પ્રયત્ન અથવા તો વગર બોધ આપ્યે અન્ય મનુષ્યો તમારા પ્રતિ આકર્ષાય અને તેમને તમારા જીવનમાંથી કોઈ મળી શકે એવું તમારું વર્તન હોવું જોઈએ.

આવું વર્તન સ્થિતિનો કોઈપણ પ્રકારના ભેદની અપેક્ષા રાખતું નથી. સ્થિતિને અને વર્તનને કશો સંબંધ નથી. તમે જો સ્થિતિમાં હો તેજ સ્થિતિમાં શુદ્ધાખ કે મોગરા જેવા આકર્ષિત બની શકો તેમ છો. જેમ અને તેમ બોધથી અન્યને સુધારવાના પ્રયત્નનો લાગ કરતા જાવ, પણ તમારા વર્તનથી અન્યને સુધારવાના પ્રયત્નને કરતા જાવ, તોજ તમે કોઈ કરી શકશો.

કોઈવું પણ અશુભ કરવાની તમારામાં સ્વપ્ને પણ જગાસા નજ થવી જોઈએ. જો આ જગાસા ખૂણે ખોયરે પણ તમારામાં જરાઈ રહી હશે તો જરૂર તમે પાછાજ પડવાના અને તમારા કાર્યમાં વિઘ્નોજ આવવાનાં. ધનુ હોય કે મિત્ર, ગમે તે હોય તો પણ તેનું શુભ થાય એવી તમારા અંતઃકરણમાં જગાસા પ્રકટેલી હંમેશાં રહેવીજ જોઈએ.

તમારે પ્રેમમય બનવું. પ્રેમ આ જગતમાં સર્વ કાર્ય કરવાને માટે રામખાણ ધત્રાજ છે. ધત્રર જેવા પણ પ્રેમભક્તિથી વશ થઈ જાય છે તો મનુષ્યની શી ગણતરી? તમારે ખીજના અકારા થવાની જરૂર નથી. તમારામાં માત્ર આ એકજ પ્રેમમય શુણ વસી રહેલો હશે તો તેની પાછળ સર્વશુભો આપોઆપ આવીને હાજરજ થવાના. પ્રાણિમાત્ર પ્રતિ પ્રેમ રાખતાં શીખો. પછી તમારો વિશાધી કે દુસ્મન આ જગતમાં રહેશેજ નહિ,

સર્વ જગતને તમે તમારા આત્મારૂપ જણનાં શિખરો તોળ્યાં આ શું તમારામાં આવશે. કિંતુ તને અને આ શુભને, સો ગાઉનું છેડું છે. તમારે કાષ્ઠપણ પ્રાણિપ્રતિ કાષ્ઠ પણ પ્રકારની અહિત કરવાની દૃષ્ટિ ન રાખવી. પણ તેના પ્રતિ પ્રેમજ વરસાદવા પ્રયત્ન કરજો.

તમે જે સ્થિતિમાં હો તે સ્થિતિમાં રહીને પ્રજા આ કાર્ય તો કરીજ શકશે, અને આવા સર્વોત્તમ જીવનને પ્રાપ્ત કરી શકશે.

તમારા પ્રતિ અન્યને અણુમો કે દેવ ઉત્પન્ન થાય, તમારાથી અન્ય ભય પામે, અન્યને તમારા પ્રતિ અભાવ થાય કે એવી કાષ્ઠપણ રીતે તમારા પ્રતિ અન્યનો અણુમો ઉત્પન્ન થાય એવું એક પણ વર્તન તમારું હોવું જોઈએ નહિ. પરંતુ તમને જોતાંજ અન્યને તમારા પ્રતિ સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય, અન્યને તમારું ભણું કરવાની ઇચ્છા થાય, તમારાં વાક્યોને કુલની માફક વીણી લેવાની જગ્યા પ્રકટે, એવું તમારું વર્તન હોવું જોઈએ. જે આવું વર્તન તમે કરી શકશો તો નમ્રી જાણજો કે આ જગતમાંથી તમે કાંઈક કમાઈને જવાની ઇચ્છા રાખો છો, અને કમાશો પણ ખરા.

તમારા પ્રતિ શત્રુપણ રાખનાર ભલેને ગમે તેવો કુર હોય પણ જ્યાં એક વંખત તમારા પ્રસંગમાં આવે અને તેનો શત્રુભાવ ન બદલાઈ જાય તો તમારા વર્તનમાં ખામી સમજજો. તમને યાદજ હશે કે પૂર્વે આપણા રૂઢિમુનિયોના સત્વમય પ્રદેશમાં આવતાં હિંસક પ્રાણીઓના હિંસક સ્વભાવ પણ મટી ગયા હતા. તેથીજ રીતે તમારે તમારું વર્તન પણ એવું ઉચ્ચ ગાળવું કે તમારા સંબંધમાં આવનાર દરેક માણસને તમારા પ્રતિ સ્નેહ અને મમતાનો ભાવ ઉત્પન્ન થાય. અને જે આ સ્થિતિને તમે પ્રાપ્ત કરી શકશો તો જરૂર તમે કાંઈક કરી શકવાને સમર્થ થયા છો એમ માનજો.

ઉચ્ચ વર્તન કરવાને માટે ઉચ્ચ વિચારોનું સેવન કરવું એ પણ અગત્યનું છે. વિચાર એ કારણ છે અને વર્તન એ કાર્ય છે. પ્રથમ વિચાર ઉત્પન્ન થયા સિવાય વર્તન થઈ શકતું નથી જેથી જે શુભ વિચારોનું સેવન કરતાં શિખરો તો આપોઆપ તમારું વર્તન પણ સર્વોત્તમજ થવાનું. તમારે જેવું વર્તન ગાળવાની ઇચ્છા હોય તેવાજ વિચારોનું ચિંતન કરજો અને જુદે ચૂકે પણ તેમાં અશુભ વિચાર પ્રવેશ ન કરી જાય તેની સાવચેતી રાખજો. તો જરૂર તમે ઉચ્ચ જીવનનો સુખમય સ્વાદ આપી શકશો.

વસુધૈવ કુટુંબકમ. આ જગતને તમારા કુટુંબ તરીકે માનો. માનો એટલુંજ નહિ પણ તે પ્રતિ તમારું વર્તન પણ તેજુજ હોવું જોઈએ. પૂર્વે આપણા મહાપુરુષો એવા થઈ ગયા છે કે જેઓ આખી દુનિયાને પોતાના કુટુંબ સમાન માનતા હતા, હાલ પણ તેવા થયા છે અને થાય છે. જ્યાં સુધી આવો લાંબો વિચાર તમારો થયો નહિ. હોય ત્યાં સુધી તમે અન્ય પ્રતિ પ્રેમ કરી શકવાના નહિ, અને જ્યાં સુધી સર્વ પ્રતિ સમાન પ્રેમ રાખતાં શિખરો નહિ ત્યાં સુધી આ વૃત્તનું પાલન થઈ શકશે નહિ.

આપણા લોકમાન્ય શ્રીયુત ગોખલે, સર શ્રીરોજશાહ મહેતા અને હાલના લો. મા. શ્રીયુત ગોધીને લોકો આંટકું બધું માન કેમ આપે છે ? શું તેનો આપે કાંઈ દિવસ વિચાર કર્યો છે ? તેનું કારણ એજ જતાથી આપે છે કે, તેમણે આખા દેશને પોતાના કુટુંબ તરીકે માની, તેમને માટે કાંઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થ વિના પણ પોતપોતાના

સ્વાર્થનો ભોગ આપીને હંમેશાં તેમનું ભલું કરવાને માટે સંકટને ભોગવ્યું છે. અને તેમનું એજ પ્રેમ સર્વના પ્રેમને પોતાના પ્રતિ આંકણી છે. તમે પણ તેમના જેવા થઈ શકો તેમ છો. નિઃસ્વાર્થ દેશ સેવા; નિઃસ્વાર્થ રાજ સેવા; નિઃસ્વાર્થ ઇશ્વર પ્રાર્થના વિગેરે ને કાંઈ નિઃસ્વાર્થપણું કરવામાં આવ્યું હોય છે તેનું ફળ વધુજ મળે છે. તેમણે નિઃસ્વાર્થપણું દેશ સેવા કરી છે; અને તેથીજ આજે તેઓ પ્રતિ અત્યારે નાના બાળકથી લઈને વૃદ્ધ પર્વતનો સરખો પ્રેમ છે. સર્વ પ્રતિ સમાનભાવ એક ઇશ્વરજ રાખી શકે છે, અને તેથી જ મનુષ્ય આ ગુણને ગ્રહણ કરે છે તેનામાં ઇશ્વરી અંશ પ્રકટ થતો જાય છે. આ ભાવ જ્યાં પ્રકટ થયો ત્યાં તેની સાથે સાથે તેના સોમતિઓ પણ તમારામાં પ્રકટ થવાનાજ. આ ગુણનું જોનામાં સ્થાપન થયેલું હોય છે તેને કોઈ પ્રતિ વૈરભાવ હોતો નથી, તેને કોઈ દુસ્મન હોતો નથી, તેમજ કંદી કાઢતી સાથે વિરોધમાં ઉતરવું પડતું નથી. તેના ચિત્તમાં ક્ષોભ થાય એવું એક પણ કાર્ય તેને કરવાનું રહેતુંજ નથી. તે સદા આનંદ અને શાંતિમાંજ રહે છે. બીજાનું ભલું કરવાનાજ વિચારો તેના મનમાં ઘોળાયાં કરે છે, અને આ વિચારના પરિણામે અન્ય મનુષ્યો પણ તેના પ્રતિ સ્નેહ સંપત્તિ જાય છે.

જોને આ જીંદગીમાં કાંઈ કમાઈને જવું છે તેણે આ લક્ષણને તો પ્રથમજ ધારણ કરવું જોઈએ. ઇશ્વર પ્રાપ્તિમાં આ એક પગથીયું છે, અને આજ જીંદગીમાં કર્તવ્ય કરવાનું છે.

મનુષ્યનો જન્મ સત્ય સુખ મેળવવાને માટેજ થયો છે અને તે સુખ જ્યાં સુધી ન મળે ત્યાં સુધી ગાજેલો સમય નકામોજ છે. તે બે આજ જન્મમાં મળે તો જાણવું કે જન્મ સાર્થક થયો છે નહિતો ફરી ફરી ઉભોજ સમજવો. જેથી દરેક મનુષ્યે આ પ્રકારે સર્વોત્તમ સુખ મળે એવું જીવન ગાળવું જોઈએ. આપણી દરેક ક્રિયાથી આપણને અને અન્યને લાભ થાય એવું જીવન ગાળવું જોઈએ. અને તેથી વિરૂદ્ધ વર્તન ન થાય તેની સાવધાની રાખવી જોઈએ. એ મનુષ્યમાત્રનું કર્તવ્ય છે.

શાંતિની ગેય ભાવના.

(જીવ લજી લે સદ્ગુરુ દાતાને, એ લય.)

મારું જીવન સતત વહે શાંતિમાં,

શાંતિમાં—વિશાંતિમાં. મારું

વસ્તુ વિચારે કરી મન પડતું, નથી અવનતિની વ્રાંતિમાં,

ઉચ્ચ લક્ષ્યને લંકી રહેતાં, સતત વહે ઉત્ક્રાંતિમાં;—

હર્ષ શોક ન યતા અનુકૂલ પ્રતિકૂલ સ્થિતિની અંધારિયામાં,

દૈતભાવ ક્યાંથી પ્રકટે આ, ચિન્મયતાની વ્યાપ્તિમાં;—

અતુષિતા અંતરના અંકુર, પરિણમતા પર્ણાસિમાં,

ઉપેન્દ્ર એક અચલ સ્વરૂપે રહું, આદિ, મુખ્યે કે સમાપ્તિમાં.—

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

મહાન પુરુષોના જીવનમાંથી મળતો બોધ.

(લેખક શ્રીયુત્તમચંદ્ર નારાયણ દવે).

(અનુસંધાન ગ્રંથોક્તી).

૭.

દોષ પણ વિચાર અગર દિવાની અપૂર્વતા વિરલ મગજમાં જ ઉદ્ભવે છે. શાસ્ત્રમાં, સાહિત્યમાં, કળામાં કે વિજ્ઞાનમાં પૂર્ણ નિષ્ણાત મનુષ્ય સતત ઉલ્લસ કરી હરેક સિદ્ધાંત કે પદાર્થના મૂળ તત્ત્વોનું યથાર્થ જ્ઞાન મેળવે ત્યાર પછીજ, તેમાંથી કોઈ પણ નવીનતા આપણને ખતાની શકે છે. ગુન્હેગાર મનુષ્ય ફોર્મદારીમાં પકડાતાં પોતાનો ગુન્હે કબુલ કરતો નથી, પરંતુ પોલીસના કામમાં ચાલાક મનુષ્યજ અનેક પ્રકારના પ્રશ્નોથી તેમજ જોર જુલમથી તેની પાસેથી સાલ વાત કઢાવે છે. કુદરત પણ પોતાની જગ, ચેતન અને વિચાર સૃષ્ટિમાં રહેલ અગાધ મહત્ત્વને પહેલે આંધે દર્શાવતી નથી, પરંતુ તેનાં હરેક વિભાગનું અનેકવાર પૃથક્કરણ કરી તેના અણુઓને જુદા જુદા પદાર્થો સાથે મિશ્ર કરવાથીજ કોઈ પણ શોધ થઈ શકે છે, અથવા અનેક પ્રકારના પુસ્તકમાંથી દોહન કરી, કોઈ પણ અપૂર્વ વિચાર જગતની દૃષ્ટિએ મુશ્કેલ શક્ય છે. મહાન લેખકોના જીવન ચરિત્રો વાંચી તો તમને જણાશે કે પ્રશંસાને પામેલ એક પુસ્તક બનાવતાં તેમણે કેટલા વર્ષો ગાળ્યા હતા. તમને આશ્ચર્યચકિત કરી નાખે તેવી શોધો કરવામાં કેટલા બધા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ પોતાના માથા ઉપર ગરીબાઈ બોહારી લઈ દરિદ્રમાંજ જીવન ગુજારેલ છે, એ આપણે ક્યાં નથી જાણતા? જે કોઈ પ્રશંસ્ય વસ્તુ કે શોધ જગતમાં થઈ છે, તે સર્વ ગરીબ મનુષ્યોની જ યર્ષ છે. ખાવા પીવા અને મોજ શોખની દરેક વસ્તુમાં સમૃદ્ધિવાન મનુષ્ય, પરસેવેના વજે ત્યાં સુધી એક વિષયમાં લીન થાય તે અસંભવ છે, પરંતુ એક ગરીબ મનુષ્ય પોતાના કુટુંબ માટે પુરતું અન્ન મેળવવાના ઉદ્દેશથી, તન મન પૂર્વક કોઈ પણ શોધ કરવા કે અપૂર્વ વિચારોથી ભરપૂર પુસ્તક લખવા તત્પર થાય છે. મનુષ્યમાં રહેલ સર્વ શક્તિનો ઉપયોગ તેને કરવો પડે છે, અને પરિણામે તે અજ્ઞાત રીતે જગતનું શ્રેય કરે છે. Necessity is the mother of Invention એ ‘કહેવત’ સત્ય છે. એક વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે અમુક વખતજ મુશ્કર કરવાથી તે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી, પરંતુ જ્યારે તે પોતાનું જીવન તે વસ્તુને અર્પી તેનેજ લક્ષ્યાંક ગણે છે, ત્યારે તે મહાન વસ્તુ મેળવી શકે છે.

પરંતુ દિલગીરી સાથે આપણે કબુલ કરવું પડે છે કે આવા સતત ઉલ્લોખને જીવન અર્પણ કરનાર નર તો વિરલ હોય છે. મનુષ્યની સ્વાભાવિક વૃત્તિ જીના રસ્તા ઉપર ચાલવાની હોય છે, અને “ગાડરીયો પ્રવાહ” એ ઉક્તિ ઘેટાંને જેટલી લાગુ પડે છે, તેટલીજ મનુષ્યને લાગુ પડે છે. ખેશક ઘેટાં સાથે સરખાવતાં, મનુષ્ય અનુપેય પ્રાણી ગણાય, પરંતુ અમુકનું અનુકરણ કરી તેને પગલે પગલે ચાલવાનો મનુષ્યનો સ્વભાવ ઘેટાંના સ્વભાવથી ખીલકુલ જુદો નથી. યદ્યદ્ વરતિ એદતદ્ તદેવે તરોજનાં: અને જે વિચાર હજારો વર્ષ પહેલાં સેવાયેલ હોય, તેજ વિચાર અત્યારે પણ માનનીય ગણાય છે. પરંતુ આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે સમયાનુસાર ફેરફાર નહિ થયેલ સિદ્ધાંત અનુપયોગી ગણાય હતાં

જે પ્રભ નવીન વિચારોને પોષે નહિં અને જુના મતનેજ વળગી રહે, તેનું અપ્રત્યક્ષ ધાય છે. આપણી પ્રજા એટલે સુધી અનુકરણ કરનારી છે કે એક મનુષ્યે અમુક ધર્મમાં કાંઈ પણ નફો મેળવ્યો તો બીજેજ ધર્મો સોધી કાઢી નફો મેળવવા કરતાં, તે મનુષ્યના ધર્માત્મ અનુકરણ કરી તેને ધોખો દેવા આપણે અચકાતા નથી. ૧૦ વર્ષ પહેલાં બ્યારે એક શરારે બેંક કાઢી તો તેની દેખાદેખીથી અનેક પરપોટા બેંકો નીકળી અને પાંચ, છ વર્ષમાં તે સર્વનો પુરતો નીકળી ગયો. પરિણામે અસંખ્ય ગરીબ આપણદારના પૈસા હુબ્બા. કાપડની મીઠ એક શેડીયાએ કાઢી તો તેની પછવાડે ઘણી નીકળી પડી, અને વિશેષ સ્પર્ધા થવાથી મીલોને નુકસાન જવા લાગ્યાં. એકજ વળતના ધર્મમાં મુડી રાકવા કરતાં, જુદા જુદા હુજરને ઉત્તેજન અપાતું હોત તો હાલમાં જે જે મીલોને બંધ થવા વખત આવ્યો છે, તેમ યાત નહિં, અને અમેરિકા, બ્રાજિલ જેમ હાલ ચાલતી લડાઈથી સમૃદ્ધિવાન થતું જાય છે, તેનો અંશ હિંદના કારખાનાવાળાઓને પણ મળત. પરંતુ અફસોસ કે નવીન માર્ગે ચાલતું, એ આપણા પંથથી બ્યારી વાત છે. હવે કોન્ફર્ન્સની સ્થિતિ જુઓ. પહેલાં જૈન કોન્ફર્ન્સ લરાઈ અને તેને પરિણામે ઉદ્ભવેલ જુસ્સાથી અન્ય કોમોએ પણ પોતાની ગાતિની કોન્ફર્ન્સ લરવા માંડી, પરંતુ આથી કોન્ફર્ન્સો દ્વારા તેમની ગાતિમાં કેટલા મુધારા થયા છે, તે આપણે જાણીએ છીએ. નાતના ધારાઓનો જન્મ કોન્ફર્ન્સના નેતાના મગજમાં થાય છે અને તેનું મરણ કોન્ફર્ન્સના મંડપમાંજ થાય છે. આવી સ્થિતિ હોય અને “સજ સખી સમાધીયો, મેં મેરી દોડતા હું” એવી લાગણી જે નેતાજી રાખતા હોય તો ગાતિનું શ્રેય ક્યાંથી થઈ શકે? આ શબ્દો અનેક મનુષ્યોના હૃદયને પ્રિય નહિં લાગે, પરંતુ સત્ય હમેશ મિષ્ટ હોઈ શકતું નથી.

જે મનુષ્ય મોડે સુધી સૂઈ રહે છે, તેને આપણે દારિદ્રીની ઉપમા આપીએ છીએ. તેવો મનુષ્ય રાત્રિનો વખત વધે તેમજ ઇચ્છ્યા કરે છે, અને ભોગ ભોજો, નિંદ્રામાંથી ઉઠવાના તેના સમય પહેલાં, જે તેની આંખ ઉપર સૂઈના કોરણ પડે છે, તો સૂઈના હુકમ થઈ જાય અગર તે દંડાઈ જાય એમ તે મનુષ્ય ઇચ્છ્યા કરે છે, કારણ તેને તો પોતાની નિંદ્રાજાં પ્રિય છે, અને પોતાની પ્રિય વસ્તુના સમાગમમાં ખસેલ કરનારની તે અવગણના કરે તે સ્વાભાવિક છે. અજ્ઞાનની નિંદ્રામાં પડેલ પ્રજા પણ પોતાની નિંદ્રા અને આળસને અનુકૂળ સમય વધે તેમજ ઇચ્છ્યા કરે છે, અને કદાચ કોઈ મહાન વ્યક્તિ, સસ ગાન રૂપી સૂઈને તેના હૃદય ચક્ષુ આગળ ધરે છે, તો તેને અનેક પ્રકારના ફીટકાર મળે છે, તે પુરૂષની ટીકા થાય છે, અને તેને જન સમાજની દૃષ્ટિએ હમકો પાડવા પ્રયત્નો કરાય છે. આતું કારણ શું? મનુષ્ય પોતાના જુના વિચારોની ધરેડ છોડી નવા આશિર્વાદાયક વિચારો ગ્રહણ કરવા એને પોતાના જીવનમાં મહાન વિપ્લવ ગણે છે. લાંબા વખત સુધી સ્થાયી રહેલ એક વિચારને બદલી તેના બ્રહ્મ રૂપાંતરને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં પુનર્જીવન આપતું, તે જન સમાજને અતિ મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

મનુષ્યો પુરૂષ કામો તે ખરા અને સ્વાભાવિક છે મારે કરે છે એમ નથી. તેમાંથી ઘણા ખરા તો વળ્ય છે, પરંતુ તેમ કરવાની તેમને વંશ પરંપરાની ટેવ પડી ગયેલ હોય છે, તેથીજ કરે છે. મનુષ્યનો મોટો જ દેવોના બંધનમાં જળાય છે, તે પ્રાચીન કાળમાં મનુષ્યો વડે થયેલ કાર્યોને કીધે પડી ગઈ હોય છે, અને આ જમાનાના મનુષ્યોએ જે

પોતાના ધર્મનું યથાર્થ પાલન કરવું હોય તો તેમણે પોતાના જીવનની દરેક વસ્તુનું ફરીને (નિરીક્ષણ કરવું નોંધ્યે અને પ્રાચિન ક્ષેત્રથી અમુક કાર્યો થતાં આવ્યા છે, માટે તેમણે તે કાર્ય કરવા, એમ આશય પૂર્વક માનવું નોંધ્યે.

આપણા પૂર્વજો માટે બેશક આપણને માન્યુદ્ધિ છે, તેમની કરેલ આજ્ઞાઓ દીર્ઘ દષ્ટિ સચવતી હોઈ, હમેશાં ધૃષ્ટ છે, અને કદાચ આપણે તેનું રહસ્ય સમજ્યા શક્તિવાન ન થઈ તે આજ્ઞાઓને નિરર્થક ગણીએ તો તેમાં આપણો દોષ ગણાય. પરંતુ વંશપરંપરા થતાં આવતાં જે કાર્યો, આપણા તન, મન, ધનને દેખોતી રીતે નુકસાન કરતાં હોય તે તેને શા માટે તરછોડી ન નાંખવા, તે સંબંધે વિચાર કરવો યોગ્ય છે. કદાપિ આપણી તર્કશક્તિ કે ન્યાયશુદ્ધિને આપણે દોષ દીધ્યે પરંતુ સસવસ્તુને આપણે છેતરી શકતાનથી.

આપણા આપદાદાઓ ૮-૧૦ વર્ષની કન્યાનાં લગન કરી નાખતા, તેને પરિણામે અત્યારની પ્રગતી શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ બુદ્ધિ કેટલી શોચનીય છે ? યૌવાવસ્થા માંજ તેના સર્વ અવયવો શિથિલ જણાય છે. પંદર વર્ષના બાળકને ચરમા લેવા પડે છે. અને ૪૦ વર્ષે તો ધડપણની નળગાદીઓ જણાઈ આવે છે. આવી શારીરિક સંપત્તિવાળી પ્રગતી માનસિક પ્રગતિ ક્યાંથી થઈ શકે ? લાંબો વળત થયાં, થતાં આવતાં બાળકનું પરિણામ ને આલું આવતું હોય તો, શું આપણે પણ તે રીવાજને શિષ્ટ સંપ્રદાય માની શિરોધાર્ય ગણવો નોંધ્યે ? પુત્રને બાર વર્ષ સુધી અને કન્યાને આઠ વર્ષ સુધી પાકશાળામાં રહેવાનો પ્રાચિન રીવાજ તોડી, આપણા વડવાઓએ શા માટે બાળ લગનનો રીવાજ પ્રચલિત કર્યો હશે, તેનો વિચાર કર્યો વગર તે રીવાજને વેદ વચન સમજી વંચાયા રહેવાનું યોગ્ય કેમ ધારી શકાય ? મુસલમાની રાજ્ય સત્તામાં જ્યારે કુવારી હિંદુ કન્યાઓને બળાકારે લઈ જઈ શકાતી, ત્યારે આવી બાળાઓને જલદી પરણાવી દેવામાં આવતી, પરંતુ અત્યારના સંસ્કૃતિ પામેલ લઘુમત નીચે એવા લયને સ્થાન અપાતું ન હોવા છતાં, શા માટે આપણે તે રીવાજને વળગી રહેવું ? પરણવાનું યથાર્થ જ્ઞાન પુત્રને ૨૦ વર્ષ પહેલાં, અને સ્ત્રીને ૧૫ વર્ષ પહેલાં થવાનું હતાં, ત્યાં સુધી તે બ્રહ્મચર્ય પાળે તેવી વ્યવસ્થા મા બાપે કરવી નોંધ્યે. બેશક, આ બાળકમાં થોડાં સુધારો થયો છે અને તે પ્રશંસ્ય છે.

મરણ ક્રિયાના ઉદ્દેશથી થતા ખર્ચો સંબંધે પણ આપણે તેટલાજ દોષિન છીએ. કારણ આપણા વડવાઓથી લગ્નલુટ પૈસો ખર્ચાતો આપણે જોયો છે, અને એક મનુષ્ય મરી જાય તો તેની પાછળ નાત યતીજ નોંધ્યે, એવી દૃઢ માન્યતા આપણામાં બેસી ગઈ છે. મરનાર પછવાડે ગામના છોકરાને જમાડવા એટો ગરીબ મનુષ્યો ઉપર કર રૂપે છે, અને તે કર નહિ ભરનાર જગતની રીકાને પાત્ર થાય છે; એવું લેવાની આપણને ટેવ પડી ગઈ હોય છે પરંતુ આપણે બૂલવું ન નોંધ્યે કે આપણા દેશની ગ્રહોજ્જ્વલનીના સમયે આપણા પૂર્વજોએ કદાચ દેખાદેખીથી પોતાની શ્રદ્ધા પ્રમાણે મોટાં ખર્ચો કર્યા હોય તો આપણે પણ આપણા તવંગર કુટુંબીને ખગલે ચાંલવું ઉચિત ગણાશે ? આવા બારીક જમાનામાં જ્યારે પૈસો એક દિશામાંજ ધસાઈ જાય છે, અને મધ્યમ પંક્તિના મનુષ્યો વિશેષ ધસાતા જાય છે, તેવા સમયમાં ‘ધર બાળી તીરથ કરવા’ જેવી વંશજ સામેવિરોધ ન ઉઠાવવો, એ આપણી દુર્દશાની પરાક્રમ છે. જે પૈસાનો ઉપયોગ પોતાના જ બાળકોને

ઉચ્ચ ફેળવણી આપવામાં થઈ શકે; તે પૈસાનો કેવી રીતે વ્યય થાય છે તે જોતાં દરેક સ્વચ્છ પુરપતે કંપારી થાય. આપણા પૂર્વજોના વિચારો રીવાજો કે વિધિઓ આજુ રાખવી કે કાઢી નાખવી, તેનો નિર્ણય વિવેક હુદ્દયી કરવો જોઈએ. પુરાણી ભાવનાઓને સદંતર કાઢી નાખવામાં આપણા લવિષ્યની આશાઓ નથી, પરંતુ તે સર્વનો તત્ત્વ કાઢી, તેના નિરૂપણી અને બ્રહ્મ સિદ્ધાંતોને દૂર કરવામાંજ આપણું કૌશલ છે.

જૂનકાળની ઉત્તમ ભાવનાઓને વર્તમાન કાળની આવશ્યકતા પ્રમાણે પુનર્જીવન આપવું જોઈએ. આપણા પૂર્વજોની રહેણી કરણીમાંથી બેશક આપણને ઉત્તમ બોધ મળે અને આપણે તેમના તરફ માનની દૃષ્ટિથી જોઈએ, પરંતુ આપણે જૂનવું ન જોઈએ, કે આપણી પ્રગતિ લવિષ્યમાં છે અને નહિ કે જૂનકાળમાં પાંચ દહાસ વર્ષ પહેલાં જે બાળત ઉત્તમ મનાતી તે બાળત આપણા જમાનાને સંપૂર્ણ રીતે યોગ્ય ન હોય તેથીજ પૌરાણિક નીતિ રીતિ તરફ અંધ શ્રદ્ધાવાળો પ્રેમ, વ્યક્તિને તેમજ રાષ્ટ્રને આગળ વધારી, શકેતો નથી, પરંતુ અંધ: પતન કરે છે. વિવેકની પૂર્ણ વ્યોતિથી જે વસ્તુ પ્રકાશેષ નથી, તે આ દુનિયામાં ઉપયોગી નથી. પરંતુ અનેક વર્ષોથી આપણા આવતા રીવાજને તોડી ઉંડા ચીલા બહાર નીકળવું આપણને પસંદ નથી, અગર તો તેમ કરી પુરાણ પ્રિય (Conservative) જન સમાજની ટીકા સદન કરવા જેટલી આપણને નૈતિક હિંમત નથી. બેશક મનુષ્યના વચન કરતાં તેના વર્તન તરફ જગત વિશેષ ધ્યાન આપે છે અને આ બંનેમાં સેદ્ધભાવ, દેખાતાં તે મનુષ્ય તિરસ્કારને પાત્ર થાય છે. જગતને શિખામણ દેનાર મનુષ્યે પોતાના ધરમાંજ સુધારો કરવો જોઈએ. Reformation unlike charity, must begin, at home નહિ તો જગત તેના શબ્દો તેને પોતાને પાછા આપશે. દુનિયાનો એ સ્વભાવ છે કે અમુક મનુષ્યને મજલ વિજય તરફ દુર્લભ કરશે, અને આવી પડેલ સુરેક્રીઓની અતિશયોક્તિ કરશે. દરેક દેશમાં કોઈ પણ સુધારકને જગતે ટેકો આપ્યોજ નથી, તેથી જે મનુષ્ય સારાસાર વિવેકનો ઉપયોગ કરી શકે છે, અને પોતાની આસપાસ અમુક રીવાજનું પરિણામ અનિષ્ટ બુદ્ધિ છે તેણે એક હિંદી કવિના નીચેના શબ્દો હંમેશા અંતઃકરણમાં તાજ રાખવા જોઈએ.

Let the road be rough and dreary,
And its end far out of sight;
Foot it bravely, strong or weary,
Some will hate thee, some will love thee,
Some will flatter and some will slight,
Cease from man and look above thee,
Trust in God and do the right.

હિંદની સર્વ પેદાશ કાયા માલની નીકાશ છે, અને હિંદની વસ્તીનો પોણા ભાગ ખેતીવાડી ઉપરજ આધાર રાખે છે, તેમજ જ્યારે હિંદમાં વસ્તીનું પ્રમાણ વધતું જાય છે, તો એ જરૂરનું છે કે થોડી જમીનમાંથી વિશેષ પેદાશ થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. અને જમીનને હડી ખેડી, નિરૂપણી ધાસ કાંસ વિગેરેને કાઢી નાખનાર ઝોઝરો હોવા જોઈએ; પરંતુ અનેક વર્ષો થયાં વપરાતા ઝોઝરોમાં કાંઈ પણ સુધારો કરવાનું તેમને

ચોખ્ખે લાગતું નથી, કદી વિચાર પણ આવતો નથી, અને પરિણામે આપણા ધાન્ય અને ફળ, અમેરિકાની પેદાશ જેટલા બહોળા પ્રમાણમાં અને સ્વાદિષ્ઠ થતાં નથી. આ સર્વ આપણે જાણીએ છીએ પરંતુ અનેક વર્ષો થયાં વપરાશમાં આવતા ઝોન-રોમાં થોડો પણ ફેરફાર કરવો, તે આપણા ખેડૂતોને મહાન વિશેષ જોવું હાસે છે. વિશેષ ભાગે આ વિચારો શિક્ષિત વર્ગમાંજ ચર્ચાય છે, અને તેનું વ્યવહારિક સ્વરૂપ હિંદના એક બે ખુણામાંજ આવેલ હોય છે, પરંતુ જેના તરફથી આવા સુધારાની અપેક્ષા રખાય છે, તેને આ બાબત ભાગ્યેજ માહિતી અપાય છે. એક વર્ષ પુરતો વરસાદ નહિ થતાં, આખો દેશ અધોગતિમાં ગળાડી પડશે, એવો ભય આપણે રાખીએ છીએ તેનું શું કારણ? જે જાણે આખા હિંદુસ્તાનને અનાજ પુરું પાડે છે, તેની પાસે ૧૨ માસનું ફાલતુ અનાજ ન હોય તે કેટલી શોચનીય સ્થિતિ કહેવાય! ખેડૂત ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરી ખેતરને ઉત્તમ રીતે ખેડી રાખે, પરંતુ વરસાદજ ન પડે તો તેની મહેનતનું પરિણામ શું? આપણો દેશ આટલો પરાધીન છતાં, ગરીબ પ્રજાને પોતાની મહેનતનો બદલો હંમેશ મળેજ તેવો કાષ્ઠ ધર્મો હિંદમાં ન હોય તે કેટલું શોચનીય છે! હિંદની અનેક ગરીબ જાતિઓનો કેટલો બધો પૈસો મરણ ક્રિયા પછવાડે, અગર વીવા સંબંધે નિર્ચક ખર્ચાઈ જાય છે, તેનો જો આપણે હસિયા કરીએ, તો હિંદનું હુદયનું કારણ આપણને તુરત જણાય. આનું કારણ એજ કે વંશપરંપરા આજ્યા આવતા રીવાજોનું ઉલ્લંઘન ન કરવું એવો આપણો દુરાગ્રહ. વર્ષો થયાં વપરાતા ઝીંઝાનો ત્યાગ કરી નવી પગથી પાડવી આપણને સુઝતી નથી; અને નવો રસ્તો પાડવાનું કહેનાર મનુષ્ય હંમેશ નિંદાને પાત્ર થાય છે, એ આપણે જોઈએ છીએ; પરંતુ યાદ રાખવું કે તમારા વિચાર પ્રમાણે બોલવા તમે અચકાશો તો પરિણામે તમને એવી ટેવ પડી જશે કે તમારી ઇચ્છા મુજબ વિચાર કરવાની પણ તમને હિંમત નહિ આવે. તમારા હૃવનનું લક્ષ્યબિંદુ તમારી સમક્ષ રાખો, અને તમારા દેશ માટે તમને ખરી લાગણી હોય તો તમને ચોખ્ખે લાગતો સુધારો તમારા ઘરમાંજ કરો, અને તમારું અંતઃકરણ સદા પવિત્ર રાખો. મનમાં હંમેશ રટ્યા કરો કે,—

પરવા નહિં જે આજ જમાના ખિલાફ હય,
રસ્તા વહી ચલૂંગા, જે ઠીક ચોર સાફ હય,
તો હીના ખોફ હેચ હયે મેરી નિગાહમે,
મયે ખાફ બી જે હુંગા, તો નેપીટી રાહમે.

બાધિથી પીડાતા દરેક મનુષ્યને જાણી આરામ થાય તેવી અને દરેક નિર્બળ મનુષ્યને સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય, તેવી ઇચ્છા હોય છે. પણ તે ઇચ્છા પૂર્ણ થતી નથી, કારણ તેનું આંતર મન અત્યંત પુરોષોની નિષ્ફળતાના દૃષ્ટાંતો યાદ કરાવે છે, અને આવી રીતે નિરાશ થયેલ મનુષ્ય નિષ્ક્રિય બને છે, અને કહે છે કે “હું નહિં કરી શકું”. આશા વારંવાર ઉદભવે છે, અને શુભાવેલ સંબંધ અગર શુભાવેલ સાધનને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાને જાગ્રત કરે છે, પરંતુ “હું નહિં કરી શકું”. એવા આકંઠ સાથે તે નિરાશમાં હુપી જાય છે, અને અનિર્વહની આ ટેવ નિર્બળ થવાને બદલે વધારે મજબુત થાય છે. પગલે પગલે મુશ્કેલી જોનાર અને દરેક સંજોગને લયથી નિહાળનાર મનુષ્યને ઠેવાળ વિચાર કરવાની ટેવ પડી જાય છે, અને એક મનુષ્ય ન્યાં સરળતા જુએ છે, ત્યાં

તેને મુશ્કેલીના હુન્નરો નજરે પડે છે. હા, દરેક બાબતમાં વિચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે, પરંતુ અતિશય વિચાર એનું બીજું નામ ચિંતા છે, અને એક પ્રસંગેના અનેક રીતિએ વિચાર કરવાનું પરિણામ પાણી ડાળી કાઢવ કાઢવા જેવું આવે છે. તમારા સહ-વાસીમાં એવા અનેક પુરુષો આવ્યા હશે કે જેઓ પોતાના હુન્નરો રોડના રોવામાંજ પોતાને ફૂલ ફૂલ માનતા હોય, તે હરેક મનુષ્ય પાસે પોતાની શારીરિક, કૌટુંબિક કે આર્થિક અવસ્થાનું વર્ણન કરતા જણાશે, અને આ રીતે તેના મગજમાં મુશ્કેલીના વાદળો સંબંધી વિચારની અનેક પુનરાવૃત્તિ થતી રહેતી હોવાથી, તેના જીવનમાં મુશ્કેલી સિવાય તેને કંઈ પણ મળી શકે નહિં. જે બાબતનું તમારા મનમાં રહ્યું તેજ વસ્તુ કુદરત તમને આપે, એ વિશ્વ નિયમ છે. “મારું માથું” હુઝે છે, મારું શરીર કંઈ દુઃસ્વાસ્થ્ય વ્યાધિથી પીડાય છે. ” જિજ્ઞેષુઓ બોલનાર મનુષ્ય મૃત્યુ સુધી નિર્જળ અને શારીરિક પરિશ્રમને અયોગ્ય રહેલ તમે નથી જોયો? “મારા ઘરમાં અનેક પ્રવારના કપડા થાય છે, કુદુંબની દરેક વ્યક્તિ એક બીજા પ્રત્યે વિરોધ દર્શાવ્યા કરે છે. ” એવા એવા વચનો બોલનારાની હાંધી કુસંપ અને દુઃખમાં વ્યતીત થાય છે, એનો તમને અનુભવ નથી? “ અનેક કથાવટીએ હું વ્યવહાર ચલાવું છું. નવ સાંધુ ત્યાં તેર તુટે છે. ” એવા કથાજનક ઉદગારો કાઢનારાનું આપું જીવન દારિદ્ર્યપમાંજ પસાર થાય છે. કંઈ પણ પ્રવાહી વસ્તુ રેડતી વખતે જે તમે વિના સંકેતો તે વસ્તુ બીજા પાવમાં રેડી દીધી તો તે બીજાકુલ ઢોળાય નહિં પરંતુ “ ઢોળાશે તો, ઢોળાશે તો ” એવી જરા પણ આશંકા જે તમને થાય તો સમજવું કે તે વસ્તુ ઢોળાતી નોંક્યો.

તમારી હાંધી માટે જે તમારા ઉચ્ચ વિચારો હોય, તો તમે ઉચ્ચ આશયોનેજ તમારા હૃદયમાં સ્થાન આપો. હલકા વિચારોનું જે તમે સેવન કરશો તો તમને તેમાંજ આનંદ મળશે, તેવા વિચાર કરવાની ટેવ પડી જશે અને જ્યાં સુધી સારા વિચાર કરવાની ટેવ નહિં પાડો ત્યાં સુધી તે હલકા વિચારો, તમારા ઉપર આધિપત્ય બેસવશે.

ખરાબ ફૂલો કરનાર મનુષ્યને ખરાબ શા માટે કહે છે? કારણ હલકા વિચારો અને નિંદા કાર્યો કરવાની તેમની વૃત્તિ હોવાથી, તેને તેની ટેવ પડી ગઈ હોય છે, અને મૃત્યુ સુધી તે ટેવ તેનાથી જૂઝાતી નથી. “ આદતનું આપડ નથી. ” એવું આપણે સાંભળીએ છીએ. અમુક જૂઝા અથવા પડી ગયેલ ટેવમાં સુધારો થઈ શકે નહિં, એવી માન્યતાની પણ આપણને ટેવ પડી ગઈ હોય છે, અને તે ટેવને કાઢી નાખવા આપણે પ્રયત્ન કરવો નોંક્યો. આપણે નિર્જળ છીએ, અમાની છીએ, (જિજ્ઞેષુ નિરાશાજનક શબ્દો આપણા દાને વારંવાર પડ્યાથી આપણે નિર્જળ છીએ, એવી માન્યતા બંધાઈ ગય છે, અને જે મનુષ્ય પોતાને અશક્ત માને તેનાથી કંઈ પણ કાર્ય પરિપૂર્ણ થઈ શકે નહિં. જે મનુષ્ય શુદ્ધ આશયવાળા સ્વાર્થ સાધવામાં પ્રવિણ છે, તેનાથી પરમાર્થ પણ થઈ શકે છે. સ્વાર્થનું દરેક કાર્ય સંપૂર્ણ મન પૂર્વક થાય છે, પરંતુ તેમાંજ જે મનુષ્ય મોજો પડે તો સામાન્ય રીતે ઉંચે મને ચતાં પરમાર્થના કાર્યો તરફ તેની ડેરી વલણ રહે તેનું અનુમાન આપણે કરી શકીએ. પરમાર્થના ક્ષેત્રમાં આગળ પડવા ઈચ્છતો મનુષ્ય અન્યને નુકશાન કર્યા વગર પોતાના ઉચ્ચ સ્વાર્થો સાધે, એજ હક છે. પરંતુ જીવનને અંગે રહેલ મુશ્કેલીઓને આવકાર દેવા તેણે તત્પર-રહેવું નોંક્યો, અને હમેશા યાદ રાખવું કે:-

Life is but a play, a throb, a tear,

A sob, a sneer,

And then good Day!

Life is but a jest,

A dream, a doom,

A gleam, a gloom,

And then good rest

Life is but such,

As wrought God's will;

It's naught and still it's oft too much.

મનુષ્યના જીવનમાં આ સર્વનો અનુભવ થાય છે. તો તમારી ફરજ છે કે એક ઉત્તમ કાર્યને હાથ ધરી જ્યાં સુધી તેમાં વિજય પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તમારે સ્થિર રહેવું અને આ જીવન કલહમાં મન વ્યથિત થાય જતાં, માથે આવી પડતી હરેક મુશ્કેલી ને નાણુક કરો તો તમારો પણ વખત આવશે. તમારા મનની ઉમેદ પર આવશે, અને તમે ખચીત તમારા લક્ષ્યભિદ્ધ એ પહોંચશો.

(અપૂર્ણ.)

પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ.

પ્રથમ પ્રકરણ.

ચૌહાણ વંશની ઉત્પત્તિ.

એક વખત વિશ્વામિત્ર, ગૌતમ, અગસ્ત અને માકેડેય ત્રિગેરે અનેક રૂપિયોએ મળીને એક બાહુજ મેટો યજ્ઞ કરવાનો વિચાર કર્યો. સર્વ આમગ્રી એકત્ર, કરીને શુભ મુહુર્તમાં તેમણે યજ્ઞનો આરંભ કરી દીધો. કેટલાક રાક્ષસોએ પ્રથમથીજ તે યજ્ઞમાં વિધન નાંખવાનો વિચાર કરી રાખ્યો હતો, અને તેથી યજ્ઞના વખતે તે લોકોએ આત્રીને યજ્ઞની જગ્યામાં લોહિ અને માંસાદિ નિષિદ્ધ પદાર્થોનો વર્ષાદ વર્ષાવવાનો આરંભ કરેલા માંડ્યો. આ ઉપદ્રવોથી દુઃખીત થઇને સર્વ રૂપિયોએ વશિષ્ઠ મુનિની પાસે જઇને તેને એ સમાચાર જણાવ્યા. વશિષ્ઠ ત્યાંથી યજ્ઞ ક્ષેત્રમાં ગયા, અને અગ્નિકુંડની પાસે જઇને તેમણે પરિહાર, ચોલુકય અને પ્રમાર નામના ત્રણ ક્ષત્રિયને ઉત્પન્ન કર્યા અને તેમને રાક્ષસોનો વિનાશ કરવાની આજ્ઞા આપી. પરંતુ આ ત્રણથી રાક્ષસો જીતાયા નહિ, તેથી ઉપદ્રવ વધતો ગયો. એથી વશિષ્ઠએ એક બીજા નવીન યજ્ઞકુંડની રચના કરી, જેમાંથી ચાર હાથવાળો, એક બાહુજ તેજસ્વી પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો. તેનો રંગ લાલ હતો, અને ચાર હાથ હતા. તે ચારે હાથોમાં એક એક ખડ્ગ હતું. તે સિવાય તેના શરીર પર કવચ, ધનુષ, બાણ, દાલ અને તલવાર ત્રિગેરે રાક્ષસો પણ હતા. વશિષ્ઠએ તે વ્યક્તિનું નામ ચહુવાળુ રાખ્યું. અને વેદ મંત્રોથી તેને રાક્ષસોના સાથે યુદ્ધ કરવાની આજ્ઞા આપી. સાથે

સાથે રહેવાણુને મદદ કરવાને માટે તેમણે ભગવતી આંશાપુરીનું આંવાહન કર્યું. તેથી સિંહ પરેશ્વર થઇને દેવી ત્યાં આવી દાગર થયાં. સુદ્ધ થયું તેમાં કેટલાક રાક્ષસો માર્યા ગયા, અને બાકીના નાશી ગયા. પછી-પાછા ફરતી વખતે દેવીએ ચહવાણુને, 'કહ્યું કે તું મને તારી કુળદેવી માનજે. મારા નામનું સ્મરણ કરવા માગથીજ તારી મનોકામના સિદ્ધ થશે. દેવીના અંતર્ધાન થયા પછી યજ્ઞ કુંડમાંથી ચાર મુખવાળા એક બીજને તેજસ્વી પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો, જે અગ્નિથી ઉત્પન્ન થયેલ ચારે દશત્રિયોનાં ગૌત્ર, પ્રવર અને વેદાદિ અંતાણીને અંલોપ થઇ ગયો. આ ચહવાણુ વંશના ચહવાણુ દશવિધ કહેવાયા.

ચહવાણુ વંશ.

ચહવાણુના વંશમાં ૧૭૩મી પેઢીમાં વીરાળદેવ નામનો એક પરમ પ્રતાપી રાજા થયો. સંવત ૯૧૧ના વૈશાખ સુદ ૧ના રોજ તે અજમેરના રાજ્યાસનપર બેઠો. તેણે ૬૪ વર્ષ સુધી યોગ્યતાપૂર્વક ત્યાં રાજ્ય કર્યું. પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થામાં તેને આપ લાગવાથી રાક્ષસ થઇ ગયો હતો. તેની પટરાણીને સારંગદેવનો જન્મ મયો, ૧૫૫ જન્મ થયા પછી રાણીનું મૃત્યુ થયું. રાજાએ કુંવરના પાલન કરવાને માટે એક વાણીયાની સ્ત્રી રાખી હતી. તે સ્ત્રીને નંદિની નામની એક પુત્રી હતી. સારંગદેવ અને નંદિનીનો નિરંતર સાથે રહેવાથી બાદ પ્રેમ બધાયો હતો. નવ વર્ષની ઉંમરે નંદિનીનો વિવાહ એક વણિકની સાથે કરવામાં આવ્યો હતો. દેવચોગથી વિવાહના યોગજ દિવસો બાદ તે વણિકનો સિંહ બક્ષ કરી ગયો, અને તેથી તે કન્યા વિધવા થઇ જેથી તે એક વનમાં જઈને તપસ્યા કરવા લાગી. આ બનાવ બનવાથી સારંગદેવના મનમાં પણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. પણ એ વાત પિતાનાં જાણવામાં આવ્યાથી તેને સમગ્રવી પંડાવીને સંભર દેસાનું રાજ્ય કરવાને માટે મોકલ્યો ત્યાં તેણે વિવાહ યાદ્યવંશીય દેવદત્તની ગૌરી નામની કન્યા સાથે થયો.

વીરાળદેવને બીજી કેટલીક રાણીયો હતી, પણ તેનો પ્રેમ પટરાણીપર વધારે હતો. એક વખત બીજી સર્વ રાણીયોએ અંદર અંદર સલાહ કરીને એક યોગિનીની સહાયતાથી રાજા વીરાળદેવને નપુંસક બનાવી દીધો. આ સંકટમાંથી મુક્ત થવાને માટે વીરાળદેવે ગોકર્ણની યાત્રા કરી. ત્યાં એક યોગિરાજની સમ્મતિથી તેણે શિવાર્ચન કરીને ત્રણ ઉપવાસ કર્યા. ત્રીજે દિવસે તેને ફરીથી પુંસત્વ પ્રાપ્ત થયું. તેની ખુશાલીમાં તેણે ત્યાં એક મોટું તળાવ બનાવ્યું, એક બહુજ સુંદર નગર વસાવ્યું, અને કેટલાક દિવસ ત્યાં રહીને પછી અજમેર પાછો ગયો.

આ વખતે પુંસત્વ પ્રાપ્ત કરવાથી વીરાળદેવની વિષય તૃષ્ણા બહુજ વધુ વધી ગઇ હતી. તેની વૃત્તિને માટે તેણે પ્રજાપર બહુજ અધિક અત્યાચાર કરવા માંડ્યો. સંવત ૯૮૬ માં વીરાળદેવ દિગ્વિજય કરવાને માટે નીકળ્યા, તે વખતે તેને આધિન જે જે રાજાઓ હતા તે તો તેને સહાયતા કરવાને માટે તેની સાથે હતા. પણ ગુજરાતનો સોલંકી રાજા આવ્યો નહિ, તેથી સર્વથી પહેલાં તેણે ગુજરાતપર ચડાઇ કરી, અને તેના વિજય કરીને ત્યાં પોતાનો કિર્તિ સ્તંભ ત્યાં વીરાળનગર (વીસનગર) નામનું ગામ વસાવ્યું, અને ત્યાં તેણે એક વાણીયાની કન્યા સાથે વિવાહ પણ કરી લીધો, અને તેને સાથે લઇને તે પાછો અજમેરે આવ્યો.

અજમેર પહોંચ્યા પછી થોડા દિવસે એક દિવસ વાણિયાની તે કન્યાએ પુષ્કરજીપર તપશ્વર્યા કરનારી એક સુંદરીના સમાચાર રાખને કહ્યા. કેટલાક દિવસો પછી પુષ્કરજીમાં એક મોટા મેળા ભરાયો. આ મેળામાં રાત્ર વીશળદેવ પણ ગયો અને ત્યાં તેણે કામોંધ થઇને તે તપસ્યા કરનારી સુંદરીના સતીત્વનો ભંગ કર્યો. અત્યાચારથી પીડિત તે સુંદરીએ અત્યંત વિકળ અને ક્રોધી થઇને રાખને શાપ આપ્યો કે, 'તું મનુષ્યનું માંસ ભક્ષણ કરનાર રાક્ષસ થઇશ.' આથી રાત્ર બહુજ ગભરાયો અને તેથી તેણે કરગરી તે શાપમાંથી મુક્ત મળવાને માટે તે સુંદરી પાસે પ્રાર્થના કરી. આ સુંદરીએ કહ્યું કે ઠીક, તારો ઉદ્ધાર તારો પૌત્ર કરશે. એટલું કહીને તે સુંદરીએ તરતજ ત્યાં પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો.

કેટલાક દિવસો પછી, વીશળ તથાવપર સાપના કરડવાથી, વીશળદેવનું મૃત્યુ થયું. અને તેની રાણિયો તેના રાખની સાથે સતી થઇ ગઇ. તે પછી રાત્ર રાક્ષસ થઇને ત્યાં રહેતો અને આસપાસના લોકોને ખાઇ જવા લાગ્યો. ખાવાને માટે તે મનુષ્યોને આમ તેમ શોધતો ફરતો હતો, જેથી લોકોએ તેનું નામ 'હુંડા રાખ્યું'.

ન્યારે દેશમાં હુંડાને ઉપદ્રવ બહુજ વધી ગયો, ત્યારે સારંગદેવે પોતાની ગર્ભવતી સ્ત્રીને તેના પંચિર રણથંબોર મોકલી દીધી, અને પોતે હુંડાને મારવાને માટે એક હંગર સેના લઇને અજમેર ગયો. ત્યાં તેને તેની સેના સાથે હુંડાએ મારી નાંખ્યો. આ તરફ રણથંબોરમાં રાણીને એક પુત્ર થયો જેનું નામ અનલ દેવ રાંખવામાં આવ્યું. તેનું પાલન પોષણ મોશાળમાંજ થયું. મોટા થયા પછી તેણે પોતાના ખાપનાં વંશનો હેવાલ જાણવાને પોતાની માને પૂછ્યું. તેની બહુજ ઢક જણીને માતાએ તેને ક્ષત જતાંત વિગેરે ઉપદેશ સુધીનો કહી સંભળાવ્યો. આ સાંભળી અનલદેવે માતા પાસે હુંડાને મારવા જવાની આજ્ઞા માગી, પરંતુ માતાએ પુત્રને બાળક સમજીને તેને આજ્ઞા આપી નહિ, પણ અનલદેવે માન્યું નહિ. તેણે પોતાની માતાને બહુજ સમજાવીને આગ્રહ પૂર્વક તેની આજ્ઞા લઇ લીધી અને ત્યાંથી અજમેર જવા નીકળ્યો. ત્યાં પહોંચતાંજ નગરની બહારની એક ગુફામાં તેને હુંડા મળ્યો. અનલદેવે વાતવાતમાં હુંડાને પ્રસન્ન કરીને તેની પાસે અજમેરનું રાજ્ય માગી લીધું. હુંડાએ પણ તેને પોતાની તરવાર અને અક્ષય રાજ્ય કરવાનો આશીર્વાદ આપ્યો અને પોતે તપશ્વર્યા કરવાને માટે આદ્રાશ માર્ગે કાશી તરફ પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં તે જમના તટપર હારિદ્રફિના ઉપદેશથી તપ કરવાને માટે ત્યાં રહ્યો.

એક વખત તોચરવંશી દિલ્લીપતિ રામ અનંગપાળની ૮ વર્ષની કન્યા જે ભવાનીની પૂજા કરવાને જતી હતી; તેણે વર્ષાદ પડવાથી પોતાની સખિયો સાથે હુંડાની ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો. અને વર મળવાની ઇચ્છાથી તેનું પૂજન કરવા લાગી. પાંચ વર્ષ અને એ માસ સુધી પૂજા કર્યા પછી હુંડાએ તેની મનોભિલાષા પૂણે થવાને માટે આશીર્વાદ આપ્યો અને તે પોતે કાશીની તરફ ચાંલી નીકળ્યો. કાશી પહોંચતાંજ તેણે એક વેદિમાં પોતાના અંગના સો ઢુકડા કરીને હાંપી દીધાં.

કહેવાય છે કે તેની મૂળ જ્યોતિમાંથી પૃથ્વીરાજ, જીભમાંથી ચંદ, નેત્રામાંથી સચોગિતા અને શરીરના સો ઢુકડામાંથી સો સામંતોની ઉત્પત્તિ થઇ.

આ તરફ અનલદેવે અજમેરને સારી રીતે ફરીથી વસાવીને બહુજ યોગ્યતા પૂર્વક ૭૧ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું. તે પછી તેના પુત્ર જ્યસિંહદેવ રાજ્ય થયો. તેણે ૧૦૮ વર્ષ સુધી રાજ્ય કરીને પછી પોતાના પુત્ર અનલદેવને રાજ્ય સોંપીને પોતે તપ કરવાને માટે ગયો. એ પ્રકારે અનલદેવ પણ ૧૦૦ વર્ષ સુધી રાજ્ય કરીને પોતાના પુત્ર સોમેશ્વરને રાજ્ય સોંપીને પોતે તપ કરવા ગયો. સોમેશ્વરના રાજ્ય વખતે અજમેરની બહુજ ઉન્નતિ થઈ હતી.

દિલ્લી.

પૂર્વકાળમાં પૃથ્વીરાજના મોશાળમાં કલ્હણ નામનો એક રાજા થયો હતો જે હસ્તિનાપુર (દિલ્લી) માં રાજ્ય કરતો હતો. એક વખત તે શિકાર ખેલતો ખેલતો એ જગ્યા પર ગયો કે જ્યાં હાથમાં દિલ્લી વસી રહ્યું છે. ત્યાં એક શિયાળે તેની સાથેના એક શિકારી કુતરા પર તરાપ મારી, જેથી રાજાએ તે સ્થાનને વીર ભૂમિ સમજીને, ત્યાં ઉત્તમ મૂર્ત્તિમાં કલ્હણપુર નામનું એક નગર વસાવ્યું. કેટલીક પેઢીઓ પછી તેના વંશમાં રાજા અનંગપાલ પેદા થયો, અનંગપાલે એક મઠ બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે મૂર્ત્તિને માટે પોતાના કુલ પુરોહિત (ગોત્ર) ને બોલાવ્યો, તેણે વિચાર કરીને ઉત્તમ મૂર્ત્તિમાં એક ખીલી એક જગ્યાએ ચોઢાવી. પછી કહ્યું કે, આ ખીલી શેષ નાગના મસ્તક પર જઈને લાગી છે, જેથી તોઅર વંશનું રાજ્ય આ ભૂમિ પર અચળ રહેશે. પણ રાજાને તે વાત પર વિશ્વાસ ન બોડા અને તેથી તેણે તે ખીલી ઉખાડી લીધી ઉખાડતાંજ ત્યાંથી લોહીની ધારા નીકળવા લાગી; અને એ સિવાય ખીલીનો બીજો છોડા લોહીથી ખરડાયેલો જણાયો એથી રાજાને ધણો પશ્ચાત્તાપ થયો, તેણે ફરી તે ખીલી તે સ્થાને દટાવી પણ તે બરાબર ખેડી નહીં અને ઢીલી રહી ગઈ. એથી તે જગ્યાનું નામ ' ઢીલ ' પડી ગયું અને તે અપખંડ થઈ ' દિલ્લી ' થયું.

પૃથ્વીરાજનો જન્મ.

એક વખત કમધંજયે કનોજના સરોડ રાજા વિજયપાળની સહાયતાથી દિલ્લી પર ચડાઈ કરી, દિલ્લીના રાજા અનંગપાળે સોમેશ્વરની સહાયતા માગી, એટલે સોમેશ્વર અને અનંગપાળે મળીને ઘેર સંગ્રામ કરીને કમધંજ અને વિજયપાળની સેનાઓને પરાસ્ત કરી. તેની વીરતાથી પ્રસન્ન થઈને અનંગપાળે પોતાની મોટી કન્યાનો વિવાહ સોમેશ્વર સાથે તથા નાની કન્યાનો વિવાહ વિજયપાળની સાથે કર્યો. સોમેશ્વરની સ્ત્રી (અનંગપાળની કન્યા) ને બાલ્યાવસ્થામાં હુંદાએ તેની શુદ્ધામાં જે વરદાન આપ્યું હતું તે અનુસાર કેટલાક દિવસો પછી સંવત્ ૧૨૦૫ માં ગર્ભ રહ્યો, તે ગર્ભમાંથી પૃથ્વીરાજ ઉત્પન્ન થયો. પૃથ્વીરાજના જન્મ વખતે તેની માતા પોતાના પિયર દિલ્લીમાં હતી. પૃથ્વીરાજનો જન્મ વૈશાખ વંદી ૨ ને શુક્રવારે, સિદ્ધિયોગમાં, ચિત્રા નક્ષત્રમાં, ગર કરણમાં, એક ધડી રાત રહેતાં થયો હતો. આ પ્રસન્નતામાં પૃથ્વીરાજના મામા અનંગપાળે, માંસા વિજયપાળે તથા સોમેશ્વરે બહુજ દાન પુણ્ય કર્યું હતું. સોમેશ્વરે રાસાનાં કર્તાં કવિ ચંદના પિતા રાયવેણને તે વખતે બહુજ દ્રવ્ય અને હાથી ઘોડા આપ્યા હતા. ચોડા દિવસ પછી સોમેશ્વરે પોતાના પુત્ર તથા સ્ત્રીને દિલ્લીથી બોલાવી લીધાં. તેમના સકુશળ અજમેર આવ્યા પછી સોમેશ્વરે બહુજ જ્યોતિષિઓને એકઠા કરીને પોતાના યુવની જન્મ પત્રિકા તૈયાર કરાવી અને તેનું

કુળ પૂછ્યું. જ્યોતિષિઓએ ગણિત કરીને કહ્યું કે, કુન્ડલીના દશમા સ્થાનમાં શુક્ર, બુધ અને શુક્ર, આઠમા સ્થાનમાં શનિ, પાંચમા સ્થાનમાં શ્રોમ, બીજામાં મંગળ, અગ્નીઆરમ્ભમાં રાહુ અને આરમ્ભમાં સૂર્ય હોવાથી બાળક મહાન પ્રતાપી અને પરાક્રમી રાજા થશે, તે દશ સ્ત્રીઓ પરણશે, અને તેને ગમે ત્યાંથી પણ પોતાની મેજે અમૂલ્ય ધન મળશે. ૪૩ વર્ષ સુધી તે સુખરૂપ રાજ્ય કરશે. આપે તેનું નામ પૃથ્વીરાજ રાખવું." કહે છે કે પૃથ્વીરાજના જન્મ વખતે જુદાં જુદાં સ્થાનોએ અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવ થયા હતા. કોઈ જગ્યાએ ધરતીકંપ થયો હતો, પુર આબુ હતું અને કોઈ જગ્યાએ સ્ત્રીઓના ગર્ભ સુદાં મરી ગયા હતા. સાથે સાથે તે વખતે કનોજ, આથુ, મન્ડોવર, નાગોર, દિલ્હી, જલ્લાન, ધામનગર વિગેરે જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં નિજર, જૈતસલખ, પરિહાર, બક્ષલ, ચંદ, અંતાતાઇ, રામદેવ, કૈલાસ વિગેરે પૃથ્વીરાજના સામન્તોએ પણ જન્મ લીધો હતો.

બાલ્યાવસ્થા.

સાધારણ રીતે જે વર્ષની ઉંમરે બાળક જટલું મોટું હોય છે, તેટલોજ મોટો પૃથ્વીરાજ એક વર્ષની ઉંમરમાં થઈ ગયો હતો. તેના રૂપ, રંગ, શરીરનું બંધારણ, અને બુદ્ધિ વિગેરે સર્વમાં કંઈને કંઈ વિશિષ્ટતા અને વિશેષતા જણાઈ જતી હતી, છ સાતે વર્ષની અવસ્થામાં જ્યારે તે પોતાના સાથી નાના નાના સામન્તોની સાથે રમતો હતો તે વખતે તેમાંથી જે અધિક વીરતા અને પરાક્રમ બતાવતા હતા તેને તે કંઈ પ્રકારથી ઈનામ આપતો હતો. આઠ વર્ષની અવસ્થામાં તેના પિતાએ તેને ઉપનયન સંસ્કાર કર્યો અને તે પછી નગરની બહાર એક બહુજ વિશાળમંદિર બનાવીને, દેવશાક આચાર્ય અને પંડિતોના મંત્રશાસ્ત્રમાં પિતાએ પૃથ્વીરાજને વિદ્યાધ્યનને માટે ત્યાં મોકલી દીધો. તે વખતે રાસાને બનાવનાર કવિ ચંદ પણ તેની સાથે હતો.

યૌવરાજ્યાભિષેક અને શિક્ષણ.

રાજ્ય ચલાવવાનું યોગ્ય જ્ઞાન અપાદન કરવાને માટે સર્વ સામન્તોની સમ્મતિ લઇને. સોમેશ્વરે ૧૦ વર્ષની અવસ્થામાં પૃથ્વીરાજને યૌવરાજ્યાભિષેક કરાવી ધામધુમ સાથે કરવામાં આવ્યો. અને તેના શિક્ષણને ક્રમ પ્રથમની માફકજ ચાલુ રાખ્યો. યોગજન વખતમાં પૃથ્વીરાજે સાહિત્ય, ધર્મ, સુદ, વિદ્યા તથા અન્ય આવશ્યક અને ઉપયોગી કલાઓ અને વિદ્યાર્થીઓનું સારી રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લીધું. એ ઉપરાંત યોગજની સવારી અને શિકારમાં પણ તે મહાન નિપુણ બની ગયો. તેની સાથે સાથે ચંદને પણ સારી રીતે શિક્ષણ મળ્યું. પૃથ્વીરાજની તે વખતની દિનચર્યા બહુજ નિયમસર હતી. તે પ્રતિદિન સંધ્યાવંદન, વ્યાયામ, પાક, દરબાર તથા વિદ્યાને અને વીરાની સાંઘે સુશાકાત કર્યા કરતો હતો. તેમની પાસેથી વિદેશોના સમાચાર સાંભળતો હતો, અને રાજનીતિના ગહન વિષયો પર વિચાર કરતો હતો. હંમેશાં સંધ્યા વખતે તે હાર્યાખાનું અને ઘોડાસાર નેવાતો જતો હતો. તાત્પર્યે કે કુમારાવસ્થામાં પણ પૃથ્વીરાજ અનેક ભાષાઓ, વિદ્યાઓ અને કલાઓમાં નિપુણ થઈ ગયો હતો.

પરમાત્મ સત્તા.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

‘બીજું’ પ્રમાણુ-સાંસારિક સુખપ્રાપ્તિના વિષય સાથે સંબંધ રાખે છે, સંસારની સર્વ વસ્તુઓથી સુખપ્રાપ્તિ બળકે છે, અને સર્વ શાસ્ત્રોમાં તેના પ્રમાણુ પણ મળી શકે છે. સુખપ્રાપ્તિના કાંઈક ઉદાહરણ સંદેશમાં નિચે આપવામાં આવે છે:—

૧ ન્યોતિય—આકર્ષણશક્તિ હંમેશાં એક નિયમિત રીતે રહે છે. જેમ પૃથ્વી અને ચંદ્રમાની આકર્ષણ શક્તિ,

૨ રસાયનશાસ્ત્ર—મિશ્રિત રસોમાં પ્રત્યેક રસનું પરિમાણ નિશ્ચિત હોય છે, જેમ કે પાણીમાં આઠ ભાગ ઓક્સિજનનો અને એક ભાગ નાઇટ્રોજનનો છે. બંનેના એજ પરમાણુ રસ મિશ્રિત થવાથી પાણી ઉત્પન્ન થાય છે.

એજ હાલ બીજા પદાર્થોના પણ છે, મતલબકે સંસારના સર્વ પદાર્થોમાં ઉપયુક્તતા, પરિમાણ અને બરાબરી જોવામાં આવે છે. આ સુખપ્રાપ્તિનું જ કળ છે કે જે આપણે હવા, પાણી, શરદી, ગરમી, વિજળી, વિગેરે પ્રાકૃતિક પદાર્થોના શુભોને જાણી શકીએ છીએ.

આમાં તર્ક એ થાય છે કે, જે સૃષ્ટિમાં આવે સુખપ્રાપ્તિ છે તેનો બનાવનાર પણ બુદ્ધિમાનજ હશે. કેમકે બુદ્ધિ સિવાય કોઈ કામ આટલું પૂરું અને આટલું સુંદર થઈ શકતું નથી. એથી એ સિદ્ધ થાય છે, કે સૃષ્ટિનો કર્તા અવસ્ય બુદ્ધિમાનજ છે.

એ પ્રમાણુપર આ સંકા કરવામાં આવે છે કે, સૃષ્ટિની વ્યવસ્થાથી એમ જાણી શકાય છે કે ઇશ્વર આ વ્યવસ્થાની વિરૂધ્ધ કાંઈ કરી શકતા નથી. એથી તે સર્વ શક્તિમાન નથી. તો તેનો ઉત્તર એ છે કે, આ સુખપ્રાપ્તિ યા નિયમ સૃષ્ટિમાંજ છે અને એથી સૃષ્ટિના પદાર્થો નિયમિત અને નિયન્ત્રિત રહે છે. ઇશ્વરનો આ નિયમોની સાથે કાંઈ પણ સંબંધ નથી. ઇશ્વરે તો અનિત્ય સૃષ્ટિની રચના કરી દીધી છે, અને તેના સુખપ્રાપ્તિને માટે કાંઈક નિયમ બનાવી રાખ્યા છે. એથી એમ સિદ્ધ નથી થતું કે સૃષ્ટિ વિષયક નિયમ ઇશ્વરના કામોમાં વિઘ્ન નાંખી શકે છે, અથવા તે ઇશ્વરનેજ માટે બનેલા છે.

એ પ્રમાણુ સાથે સંબંધ રાખનાર એક અન્ય પણ મોટી સમસ્યા છે કે જેની ગહનતામાં દસાધને કેટલાક લોકો અતીશ્વરવાદી થઈ ગયા છે. સંકા એ છે કે, પ્રકૃતિ અને પ્રકૃતિના નિયમજ સૃષ્ટિના કર્તા છે. ડાર્વિન સાહેબ કહે છે કે આ પ્રકારે સૃષ્ટિ કોઈ આદિમ, અથવા બહુજ સૂક્ષ્મ વસ્તુના નિયમિત વિકાસથી બની છે. ડાર્વિન પણ કોઈ ‘વસ્તુ’ ને તો માનેજ છે, અને તેનો નિયમાનુકૂલ વિકાસ થયેલો બતાવે છે. તેને તે સૃષ્ટિનું આદિકારણ કહે છે. તો કીક, ડાર્વિનની તે વસ્તુ અવસ્ય પરમાણુનીજ બનેલી છે. અને પરમાણુના વિષયમાં આપણે પ્રથમ પ્રમાણમાં આપણું વક્તવ્ય લખી ચુક્યા છીએ. હવે કેવળ નિયમના વિષયમાં કહેવાનું છે. તે લોકો નિયમનેજ શક્તિમાન કર્તા માને છે. પરંતુ નિયમ એ કાંઈ પદાર્થ નથી. એથી તો કોઈ કાર્ય થવાની રીતનુંજ માત્ર સૂચન થાય છે. ‘નિયમ’ કાંઈ કર્તા થઈ શકે નહિ. સૃષ્ટિ વિષયક નિયમ તથા વિકાસથી પણ સુખપ્રાપ્તિના સિદ્ધ થાય છે. એથી કર્તાની બુદ્ધિમતા પણ પ્રકટ થાય છે. તે એક વસ્તુવાળી કદપના પોતેજ સૂચન કરે છે કે, તે વસ્તુને પ્રભાવશક્તિની બનાવનાર કોઈ પુરૂષવિશેષ અવસ્ય

છેજ, કે જે મહા હુદ્દિમાન છે. તે વિના આ સાધારણ વસ્તુમાં આટલી શક્તિ આવી શકતી નથી કે જે વિકસિત થઇને આટલી મોટી સૃષ્ટિરૂપ થઇ ગય.

ત્રીજું પ્રમાણ—મનુષ્ય માનમાં અંતઃકરણની સ્થિતિ છે. અંતઃકરણમાં વિવેક છે, નાનાં યા મોટાં, વિદ્વાનં યા મુર્ખ, ગર્ભાર યા સભ્ય સર્વને વિવેક હોય છે. સર્વ એમ જાણે છે કે આ કામ સાફ છે અને આ ખોટું છે, આ કરવું યોગ્ય છે, અને આ અયોગ્ય છે, એથી જાણાય છે, કે અંતઃકરણની સ્થિતિ અવશ્ય દરેકમાં છેજ. અને એથીજ ધર્માધર્મ વિગેરેનો ભાવ મનુષ્યના મનમાં ઉદય થાય છે. અંતઃકરણ તે શક્તિ છે કે જેથી મનુષ્ય પોતાના સારા યા ખોટા કામોની પરીક્ષા કરી શકે છે. એથી જાણી શકાય છે કે જે વ્યાપક નિયમો અનુસાર મનુષ્ય પોતાના વિચારો તથા કામોની પરીક્ષા કરે છે તે તેના અંતઃકરણના ખનાવેલા નહીં પરંતુ અન્ય કંઈથી તે તેને મજેલા છે. અને એથી સિદ્ધ થાય છે કે એવા અંતઃકરણને આખનાર કાંઈ અન્યજ છે, અને તે મહાન ધાર્મિક છે. ધર્માધર્મનું જ્ઞાન તેનાજ ખનાવેલા નિયમો અનુસાર મનુષ્યના અંતઃકરણને થાય છે.

આ પ્રમાણના વિષયમાં એ શંકા કરવામાં આવે છે કે, સૃષ્ટિમાં દુઃખનું હોવું, એક ને બીજાએ મારીને ખાઇ જવું, કાંઇ વસ્તુઓનું પૂર્ણ રૂપથી ઠીક યા સુંદર ન હોવું ઇલાદિ વાતોથી તેના કર્તાનું પૂર્ણ હુદ્દિમાનપણું, પૂર્ણ દયાળુતા અને પૂર્ણ ન્યાય પરતોનું પ્રમાણ મળતું નથી. તો ઠીક! એટલું તો સિદ્ધ થઇ ગયું છે કે ઇશ્વર સૃષ્ટિના કર્તા છે, તે હુદ્દિમાન પણ છે, અને ન્યાયશીલ પણ છે. તો હવે શંકાનું સમાધાન સાંભળો, દુઃખથી એમ સમજાય છે કે જે કામથી દુઃખ થયું તે ગમે તો ખોટું છે, યા સૃષ્ટિના નિયમ-વિરુદ્ધ છે અને તેથી તે કરવા યોગ્ય નથી. દુઃખ થવાથી વસ્તુતઃ ઇશ્વર એ સૂચના આપે છે કે જે કાર્યથી દુઃખ થાય તેને ન કરો; એથી તમારું હિત નથી. પછી ભૂખ વિગેરેની માફક દુઃખ ને ઇશ્વરના ફત રૂપે કેમ ન સમજવું, તે તો મનુષ્યોને સતકાર્ય કરવાની પ્રેરણા કરે છે. દુઃખનું કારણ શોધીને આગળ ઉપર નેનાથી બચવાનો ઉપાય સહજ થઇ શકે છે.

અને એને માટે દુઃખનું પણ આ સૃષ્ટિમાં પ્રયોજન છે. એક બીજાને ખાઇ જવું એ પણ વિના પ્રયોજનનું નથી. જો તે નિયમ ન હોત તો ધણાં માંસાહારી પશુઓની સૃષ્ટિ ન હોય, એથી સૃષ્ટિની પૂર્ણતામાં કમી આવી જત.

શંકાના ત્રીજા અંશનો ઉત્તર એ છે કે, મનુષ્ય જાડુજ, અપક્વ ગ્રાણી છે, અને તેથી તે આટલી લાંબી પહોળી વસ્તુના વિષયમાં જરાજર કહી શકતો નથી. મનુષ્ય કેવળ એક અંશને એક વખતે દેખી શકે છે, એથી સંસારની સમાલોચના કરવાને યોગ્ય નથી. અને એ મનુષ્યનું કામ પણ નથી કે તેણે સૃષ્ટિની જુલોને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરવો.

ચોથું પ્રમાણ આ છે—મનુષ્યનો સ્વભાવજ એવો છે કે તે પરાધીન, અલ્પશક્તિવાળી અને સૂક્ષ્મ વસ્તુને સ્વાધીન થઇ સર્વ શક્તિ સંપન્ન, અને પૂર્ણ વસ્તુની તરફ જાય છે. અર્થાત્ મનુષ્યના હૃદયમાં પૂર્ણતાનો વિચાર વિદ્યમાન છે. એથી અમારો એ નિશ્ચય છે કે એવા પૂર્ણ ઇશ્વરના સિવાય અન્ય કાંઈ હોઇ શકતુંજ નથી. પરંતુ શંકા એ છે કે શું જેટલા વિચાર મનુષ્યના મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે સર્વની સાથે સંબંધ રાખનાર વસ્તુઓની સ્થિતિની પણ શું આવશ્યકતા છે? ઉત્તર એ છે કે, હા. અંતઃકરણની પરીક્ષા કરવાથી એ જાણી શકાય છે કે જીવોના અંતઃકરણમાં પૂર્ણતાનો વિચાર એની મેજેજ અને

સ્વાભાવિક રીતેજ ઉત્પન્ન થાય છે. જો મનુષ્યોની વિચાર પરમ્પરા કેવળ સ્વપ્ન મા ગણા-
એની કલ્પના નથી, પરંતુ જુદાનું ક્ષણ છે, તો વિચારોનું જૂત કંઈ ને કંઈ અસ્તિત્વના
જૂતથી નક્કીજ હુકશે. આ પ્રમાણે સત્ય જાણવાને માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે, ગમે
તો ધર્મરતી સ્થિતિ માનો, યા એમ માનો કે મનુષ્યનું અંતઃકરણ અને જુદા એ મૂર્ખાઈ
છે, અને તેમાંથી કંઈ વાતનો નિશ્ચય નથી. કોઈ કહી શકતું નથી કે તેમાંની કઈ વાત
સત્ય અને કઈ વાત અસત્ય છે. આખરે નિશ્ચય એ થાય છે કે, પૂર્ણતાની સ્થિતિ અવ-
સ્થ છે, અને તેનો આધાર ધર્મરત છે. આ સર્વ પ્રમાણોથી ધર્મરતી સત્તા, અને તે
સિવાય એ પણ સિદ્ધ થયું કે તે સર્વ શક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, અને પરમ ધાર્મિક પણ છે.

અનુવાદક-ત્રી

સદ્વિચાર એજ સુખનું સાધન છે.

(મારા સંગી યજ્ઞે, એ લય.)

૧. કુવિચારો જરા, ન વિચારો વીરા, સુખનું સાધન સુવિચાર છે.

જન્મ મરણની સ્થિતિ તથા, વિચાર પર આધારણ;

કાં ને જીવનું જગતમાં, એકજ જીવન છે સુવિચાર.—

સુવિચારે કરી થાય છે, શરીર આકૃતિ ભયજ;

કાં ને શરીર કે જે છે, સુવિચાર પોષક દ્રવ્ય.—

શરીર માંહે ટકાવવા, સુધારવા આ પ્રાણજ;

એકજ આખા વિશ્વમાં, છે સુવિચાર અમૃત ખાણ.—

મનની શક્તિ વધારવા, આધ્યાત્મિક બલ અર્થજ;

સાધનમાં એકે નથી, સુવિચાર તુલ્ય સમર્થ.—

કરીએ તીવ્ર વિચાર જે, વળી આતુરતા સાથજ;

મુક્ત અદશ્ય પ્રજ્ઞા બલ, વીરાર્થ રહે તેની સંગ્રાથ.—

જે બળ વિદ્યુત ચેંગથી, પણ બહુ પ્રજ્ઞા ગણાયજ;

તે બળથી આમણ અને, આપણું ધ્યેય જટ સંધાય.—

વિચાર કરી મુક્ત મતિ, જ્યારે અતિશય થાયજ;

આત્મ પ્રદેશે નહીં ભજે, તવ ધ્યેય એ જની જાય.—

જૂઠા જળ કંજોનો સમૂહ, એજ બરફ કહેવાયજ;

વિચાર કરે સમૂહ એ, ધ્યેય રૂપે પરિણત થાય.—

સ્થૂળ કાર્યના અવયવો, માત્ર વિચાર ગણાયજ;

તેને જોવા જોડીએ, તેવી મૂર્તિ પ્રકટ કરાય.—

આથી જે ઇચ્છા રહે, કરવાને પ્રયત્નજ;

તેવા વિચાર એવા, કરશે કદી ન અલક્ષ.—

શ્રી હપેન્દ્ર.

પ્રાસંગિક વિચાર.

અિયળંધુ ! જય જય ! ભાગ્યોદય ત્રીજા વર્ષમાંથી નીકળી ચોથા વર્ષમાં આંતર્યા. માસ્ટર પ્રવેશ કરશે. તમે સર્વ તેના અંગજૂત હોવાથી, તમને જાણીને આનંદ થશે કે તેની દિવસે દિવસે પ્રગતિ થયાજ કર છે. તેમાં દરેક વખતે જેમ અને તેમ ઉચ્ચ લેખો આપવાની યોજના કરેલી હોવાથી તે દિવસે દિવસે પોતાની ઉચ્ચતાને ધારણ કરતુંજ જાય છે.

ભાગ્યોદયના આહકોની, વાચકોની અને તેના સંબંધમાં આવનાર બંધુઓની દિવસે દિવસે, શારીરિક, માનસિક, અને આધ્યાત્મિક સ્થિતિ ઉચ્ચ પ્રકારની થાય, તેમના બંધવ-હાર સર્વોત્તમ પ્રકારે સધાય, અને તેમનું જીવન ઉચ્ચ ભૂમિકામાં સ્થપાય એવો તેનો અને તેના પ્રવર્તકોનો શુભ વિચાર છે, અને એજ ધોરણને લક્ષ્યમાં રાખી તેને અનુકુળ લેખો તેમાં આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

કાષ્ઠપણુ પેપરનો ખરેખરો આધાર તેના આહકો ઉપરજ છે. તેનીજ રીતે ભાગ્યોદયનો આધાર પણ તેના આહકો ઉપરજ છે. જેમ જેમ આહકોની વૃદ્ધિ થતી જાય છે તેમ તેમ તેના કાર્યવાહકોના ઉત્સાહમાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે. ભાગ્યોદયના આહકોએ ભાગ્યોદયને પોતાના પેપર તરીકે સ્થાન આપવું જોઈએ. તેની સર્વ રકમ તેમાંજ ખર્ચવામાં આવે છે. અને તેમાંથી કાંઈ પણ નફો લેવામાં આવતો નથી, તે આહકો સારી રીતે સમજે છે, તેનો હેતુ માત્ર મનુષ્યોના જીવન ઉચ્ચ અને એજ છે, આજે જ્યાં જ્યાં મનુષ્યો કલેશ અને દુઃખોમાં ફસેલા હોય ત્યાં ત્યાં સુખ અને આનંદને સ્થાપવો એ તેનું લક્ષ્ય સ્થાન છે. બંધવહારમાં સ્વર્ગના સુખનો અનુભવ દરેક મનુષ્ય કરે એવું તે ઇચ્છે છે.

ભાગ્યોદયનાં આહકો વધારવાં એ તેના આહકો ધારે તો સહેલ વાત છે. અમે દરેક આહક પાસે માત્ર એક આહક કરી મોકલવાની વારંવાર માગણી કરીએ છીએ. આ માગણી એવી નથી કે જે ન સ્વિકારી શકાય. તોપણ હજી કેટલાક બંધુઓએ અમારી આ વાત ઉપર લક્ષ્ય આપેલું જણાતું નથી. છતાં પણ અમને આશા છે કે, આ ભાગ્યોદયનું ત્રીજું વર્ષ પૂર્ણ થઈને માર્ચ માસની ૧ લી તારીએ ચોથા વર્ષમાં પ્રવેશ કરશે તે વખતે દરેક બંધુ પોતાથી બની શકે તેટલાં આહકો વધારવાની તજવીજ કરી અમને લખી મોકલશેજ. હવે વધુ ન અને તો માત્ર એકજ આહક વધારશે તો આહકની સંખ્યામાં હજારો આહકોનો ઉમેરો થશે.

આ વખતની ભેટ પર્શિઅન નાઈટસ માર્ચની ૧ લી તારીએ દરેક આહક બંધુને વી. પી. કરીને મોકલવામાં આવશે. તમે અરેબીયન નાઈટસ તો વાંચીજ હશે તેના જેવીજ રસવાળી અને બોધક પર્શિઅન વાર્તાઓનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ છે. અરેબીયન નાઈટસ વાંચવાથી જે આનંદ અને રસ પડે તેમ છે તેજ રસ અને આનંદ આ વાર્તાઓના દરેક પાનેપાનમાં ભરેલો છે. જે આપ વાંચશે ત્યારેજ ખાતરી થશે. જેમ અરેબીયન નાઈટસનાં સર્વ ભાષાઓમાં ભાષાંતરો થઈ ગયાં છે તેમ આ પર્શિઅન નાઈટસનાં પણ સર્વ ભાષાઓમાં ભાષાંતરો થઈ ગયાં છે. તે સરળ અને સહેલી રસવાળી ભાષામાં અનેક વાર્તાઓનાં રૂપમાં ગુંથેલ હોવાથી મનુષ્યને તે વાંચવામાં, તેનું મનન કરવામાં અને

તે પ્રમાણે અપાત્ન કરવામાં પણ રસજ પદો વધુમાં તેની વધુ હકીકત તો માત્ર તેને વાંચવાથીજ તમારા સમજવામાં આવશે.

લાઝ્યોદયના ગ્રાહકોને મળતા લાભો.

૧) લાઝ્યોદયના ગ્રાહકોને અત્યાર સુધી પુસ્તકો તેમજ દવાઓમાં કમીશન આપવામાં આવતું નહોતું, પરંતુ આ ચોથા વર્ષથી તો લાઝ્યોદયના ગ્રાહકોને નિચે પ્રમાણે લાભ મળે તેવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે.

૧ દરે કેમીકલ વર્કસમાંથી બનતી દવાઓમાં લાઝ્યોદયના ગ્રાહકોને સેંકડે ૧૨૧૧ ટકા એટલે દર રૂપિયે બે આના કમીશન આપવામાં આવશે.

પરંતુ એકી સામટી રૂ. ૫) ઉપરની દવા મંગાવનારને સેંકડે ૨૫) ટકા એટલે રૂ. ૫)એ ચાર આના કમીશન આપવામાં આવશે.

૨ પુસ્તકોમાં પણ દર એક પુસ્તક રૂપિયે એક આના એટલે સેંકડે ૬૧ ટકા કમીશન આપવામાં આવશે, પરંતુ રૂ. ૧૦ ઉપરનાં પુસ્તકો મંગાવનારને સેંકડે ૧૨૧૧ ટકા, એટલે દર રૂપિયે બે આના કમીશન આપવામાં આવશે.

આ લાભ માત્ર લાઝ્યોદયના ગ્રાહકોનેજ મળશે તે સિવાય અન્ય સગળોને કમીશન આપવામાં આવશેજ નહીં.

૩ એકી સામટી લાઝ્યોદયના, પાંચ ગ્રાહક ચનારને રૂ. ૮ માં લાઝ્યોદય મળશે.

૪ લાઝ્યોદય આફ્રીસમાં પ્રકટ થયેલ ગ્રંથો રૂ. ૧૦ ના સામટા મંગાવવાથી રૂ. ૮ માં મળી શકશે. આ લાભ પણ લાઝ્યોદયના ગ્રાહકોનેજ મળી શકશે.

૫ લાઝ્યોદય આફ્રીસમાંથી પ્રકટ થયેલ ગ્રંથ ન્યારે છપાઇને તૈયાર થશે તે વખતે છપાઇ તૈયાર થવાથી, બે મહિનાની અંદર તે ખરીદ કરનારગ્રાહકને એકી કિંમતે મોકલવામાં આવશે.

આ મહિનામાં બહાર પડેલ આયુર્વેદનો પ્રાચિન ગ્રંથ શ્રી ચરક સંહિતા મૂળ સંહિત ગુજરાતી ભાષાંતર-અથમ ભાગ કે જેને માટે આ દેશના તો શું પરંતુ પશ્ચિમના મોટા મોટા એમ. ડી. ડાક્ટરોના પણ ઉચ્ચ અભિપ્રાયો છે તે, અને જેનું ભાષાંતર લાઝ્યોદયમાં દરેક વખતે અકેડેમી આપવામાં આવતું હતું. તે ગ્રંથ છુટો છપાવવામાં આવ્યો છે. જેની કિંમત રૂ. ૫ છે. છતાં પણ લાઝ્યોદયના જે ગ્રાહકો તેના ગ્રાહક થશે તેનેજ તે માત્ર રૂ. ૪) માંજ આપવામાં આવશે. આ લાભ માત્ર લાઝ્યોદયના ગ્રાહકોનેજ મળશે અને તે માત્ર આ માસમાં મંગાવનારનેજ એટલી એકી કિંમતે મળી શકશે.

આ બંધા લાભ ઉપરાંત લાઝ્યોદયના ગ્રાહક ચનારને વધુને વધુ લાભ મળે તેની યોજના આવતા અંકમાં પ્રગટ થશે. માત્ર વાર્ષિક રૂ. ૨ ખર્ચી લાઝ્યોદયના ગ્રાહક થવાથી ખર્ચેલી રકમમાં લાઝ્યોદય દરમાસે મળે છે, દીવાળીનો અંક, પંચાંગ અને ૧ મોટી ઉપયોગી ૨૦૦ પાનાની બેટ મળે છે, અને તે ઉપરાંત ઉપર જણાવેલા લાભ તો જુદાજ. વળી ધનામની યોજના આવતા વર્ષથી અમલમાં આવશે. તે તો જુદાજ.

આશા છે કે, આપ તેનાં વધુ નહિ તો માત્ર એકજ ગ્રાહક વધારી અમારી જે માગણી

છે તે કષ્ટુર રાખી આપના સમયનો ભોગ આપશેજ. અને તા. ૧ લી માર્ચના
એથા વર્ષનું લવાજમ વસુલ કરવા માટે ભેટનું પુસ્તક પર્શિઅન નાઇટસ વી
૩. ૨—૨—૦ નું કરી મોકલવામાં આવશે જે સ્વિકારશે એવી આશા છે.

આનંદને સ્ફુરાવવા સદ્વૃથો.

કંઈકે મધુર દસાવવા, (તારા) અર્થતર આવવા,

ઉભો આનંદ તુજ દારમાં,

સુખ ચારે ઉપજાવવા, કષ્ટો વિલાવવા,

તેને લે હૃદયાગારમાં.

આચાલયો આનંદ તારે, આંગણે આવી રહ્યો,

મૃદુર કમલથી દાર તારાં, એક ખખડાવી રહ્યો;

ધીમેથી પણ રમણીય કંઠે, તને બોલાવી રહ્યો,

જા, દાર સઘ ઉધાડ એ તુજ ટોંગ કંઈ લાવી રહ્યો;—

લાગ્ય તારે ઉધાડવા, ભુટી મુંઝાડવાં,

આગ્યો એ દૈવી આકારમાં;—સુખ.

બોલાવવાની વાટ જોઈ, એક બહાર ઉભો રહ્યો,

તુજ કવન કેરા અંશ રૂપે, યવા એ આતુર થયો;

ઉસડી બલા રૂપ થઈ નહિ, એ વળગશે કદી એ તને,

પણ દાર દેવાનો બની, શોભાવશે તુજ કંઠને;

આગ્યો અંતર ઉભળવા, કલેશો પ્રગળવા,

દેવા સિદ્ધિ આ અવતારમાં;—સુખ.

તુજ ખંધ દારની બહાર ઉભો, તેની પૃષ્ઠે છે વળી,

ઉભી રહી શાંતિ મધુરી, જોતી તુજને વળી વળી;

વળી તને પૃષ્ઠે છે ઉભી, શ્રદ્ધા રસિડી આસથી,

એ સર્વને બોલાવવા, જા, બોલ દાર ઉશ્કારથી;

ફલ મીઠાં ચખાડવા, અમૃત પીવાડવાં,

(કંઈકે) દ્વાવા લેવાને સંસારમાં;—સુખ.

તેની પૃષ્ઠે પેટા ઉભા, જો! નાથ તારે આંગણે,

જા, બોલ દાર, પ્રવેશવા, છે એક તત્પર આ કાણે;

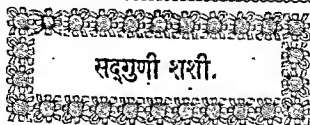
જો! ગાન મધુરું ગાય છે, એ સર્વ મોહક સ્વરવડે,

જા હજી પણ મોહું ચર્ચુ નથી, જો! તું સાકળ ખડખડે,

જા, ભીતરમાં જાયવા, દારો ઉધાડવા,

જેસી રહે ન તું વિચારમાં;— સુખ.

શ્રી ઉપેન્દ્ર

સદ્ગુણી શશી.

(લેખક, શ્રીયુગ વેણુનિહારી).

(અનુસંધાન ગતાંકથી).

પ્રકરણ ૯ મું.

માધુની માગણી.

“ માધુભાઈ આ વાત તમે ખુદ તેના આગળ છેડો, આ વિષયમાં તેનુંજ અનુભવન ન્યાયસર યોગ્ય ગણાય. તે કંઈ હવે નાહતી નથી. જાઓ—આમાં તમોને પણ મળે એવું હું અંતઃકરણ પૂર્વક આહું છું ” છોટુભાઈ બોલ્યા.

આજે માધુએ છોટુભાઈ આગળ શશીની માગણી કરી હતી. હમણાંનું માધુને શશીનું પેલુંજ લાગ્યું હતું. તેના મનમાં આ વાત ઘણા દિવસોથી ઘોળાયાં કરતી હતી, પણ છોટુભાઈ આગળ તે વ્યક્ત કરવા સંકોચાતા હતા, અંતે આજે તેણે પોતાના મનને દેહ કરી છોટુભાઈને પોતાનું મનોગત જણાવ્યું.

છોટુભાઈના કહેવા પ્રમાણે તે ઉઠયો, શશીના બેસવાના સ્થળની તેને માહિતી હતી. કારણ કે સંખ્યાકાળે શશી પોતાની વહાલી ટેમીને સાથે લેઈ ખગીયામાં જાવના માંડવા નિચે એકાદ પુસ્તક વાંચતી બેસતી. માધુ કેટ માંડવામાં ગયો. તેને જોતાંજ શશીએ ચોપડી બંધ કરી અને બોલી.

“ આવો માધુભાઈ, મારે એક વાત પૂછતી છે.”

“ અને હું પણ તેજ કામે આવ્યો છું. વાંડ તમે પહેલ કરો છો કે હું ? ”

“ હુંજ શરૂઆત કરીરા.” શશી ટેમીને પંખાળતી બોલી.

“ વાંડ શું પૂછો છો ? ”

“ કાલે બાપાજી કહેતા હતા કે તમે વિનુને ધરમાંથી કાઢી મુક્યો છે શું એ વાત સાચી છે ? ”

“ હા પણ—વિનુ યાદ કેમ આવ્યો ? ”

“ આવ્યો મારા ભાઈ ? પણ તમે તેમને કાઢી કેમ મુક્યા ? ”

“ કાઢી મુકવાનું કારણ પૂછો છો ! તે ઘણાજ પાછ છે. બાપુ કેમ ચાહતા હતા તે પ્રશ્ન જાણે—તેની એકે એક વાતો જો હું તને કહેવા બેસું તો તને પણ તેના તીવ્રકાર આવી જાય, બાપુને મુઆને પુરાં પાંચ દિવસ તિથા નહિ હોય એટલામાં તો તે મારી પાસે આવી સ્ટેટનો અડધો હીસો માગવા લાગ્યો, તે વખતનું મારા હૃદયનું વર્ણન કરવુંજ અશક્ય. તેજ દિવસે મેં વીણમાં જોયું તો તેમાં તેનું નામ નિશાન પણ નહોતું, તેમજ પછી પાછી તેણે તેજ વાત મારા આગળ છેડી. અમારા બંનેને ધણીજ તકનાર થઈ, અને તેવામાં મારા જાણવામાં આવ્યું કે તેણે બેચાર ચાવકાર પાસેથી કરગળિ મોટીજ રકમ ઉપાડી છે. જો કદાચ ભુલે મુકે એ અર્થમાં આવે તો તેને ઉમરો પણ ચડવા દેતાં નહિ. મારે છોટુભાઈને આ વાતની જરૂર ચેતવણી આપવીજ પડશે.”

માધુની આ વાત સાંભળી શરી તો આભીજ બની ગઇ. પણ તેના સાચા અને ક્ષરણ હૃદયપર આની મુઠ્ઠેલે અસર થઇ નહિ. છઠ્ઠાકના વિતુ. પ્રત્યેના પ્રેમનું સ્મરણ થતાં, માધુએ વીસમાં તેના સંબંધે મુઠ્ઠેલે કંઈજ ઉદ્દેશ્ય કંઈ નથી. એવું જ કહ્યું તે વાત તેને સત્ય ન લાગી. બંને શાંતીથી છાનાંમાનાં થોડાક વખત બેસી રહ્યાં.

માધુના મનમાં શરી અને છાટુભાઈના-મનમાં વિતુનું ચરિત્ર અને તેટલું કાળું ચિતરવાનું હતું, અને તે પ્રમાણે છાટુભાઈને તેના સંબંધે ખોટો અભિપ્રાય તો થયો પણ હતો વળી શરીના મનપર પણ ખરાબ અસર કરવાનો આ સમય થોડા આલ્સો હતો, પણ હાલ તેના મનમાં ખીળજ વિચારોએ કુતુહલ મચાવ્યું હતું, તેથી તે બોલ્યો:—“શરી છાટુભાઈની રજા લેઈ હું તને એક મહત્વનો પ્રશ્ન પુછવા આવ્યો છું. પુછું કે?”

“એવો તે શો મહત્વનો પ્રશ્ન છે?” શરીએ પુછ્યું.

“તું મારી હૃદયેશ્વરી થાય એવું હું ચાહું છું.”

“એટલે?”

“શરી, હું તને અંતઃકરણ પૂર્વક ચાહું છું અને તેના બદલામાં તું પણ—”

“ટેમીને બોળામાંથી ખસેડી શરી એકદમ ઉભી થઇ ગઇ અને શંકાયુક્ત સ્વરે બોલી માધુભાઈ.”

“શરી હું શું કહું છું તે પૂરું સમજ સાંભળી તો લે, આમ ગભરાઈશ નહિ, બેસ” માધુ તેનો હાથ પકડી બોલ્યો.

હાથને તરછોડી શરી દુર ખસી, અને “તીરકરથી ભેટી બોલી” માધુભાઈ! આ તમારી વર્તણૂક જેન્ટલમેનને શોભે તેવી નથી, હું સાફ સાફ કહું છું કે આવી રીતભાત મારા આગળ મુઠ્ઠેલે ચાલશે નહિ.”

શરીનો આ જવાબ સાંભળી માધુ સેજ ખમચાયો, પણ પાછી હિંમત ધારી તેનો રસ્તો ફેરવ્યો અને બોલ્યો “શરી! હું આજ દિવસ સુધી આશાનો માર્ગો.—”

“માધુભાઈ હું સાચું કહું છું કે મારો રસ્તો ન ફેરવે. આમાં કંઈજ સાર નથી. હું આજ સુધી તમેને જેન્ટલમેન ધારતી હતી, ખરો મને જવા દો” આટલું બોલી રીસમાં ને રીસમાં માધુ આગળથી તે સટકી જવા બહાર નિકળી ગઇ.

“માધુ કેવળ આટ પડ્યો. શરીની પાછળ તે દેટલોક વખત ગાંડાની માફક સ્તબ્ધ ઉભો રહી બેંચાંજ કરતો હતો. ત્યાર પછી તેણે મનમાં કંઈક નિશ્ચય કર્યો હોય એમ તેની મુખમુદ્રાપરથી જણાઇ આવતું હતું. તેણે માંડવામાં ટાંગેલી પોતાની સોડી લીધી અને તે માંડવામાંથી નિકળ્યો, જતાં જતાં તેના મુખમાંથી નિશ્ચયાત્મક આદેશા શબ્દો બાહર પડ્યા, “જેઠલું હવે કેવી છટકે છે તે, જે સ્વાધિન ન કરે તો માફ નામજ માધુ નહિ.”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

યાદ રાખજો.

આજે છાટુભાઈને ત્યાં મહા ધમાલ ચાલી રહી હતી! વાલકેશ્વરમાં શરીએ બાંધવા મોકલેલો બંગલો લગભગ તૈયાર થવા આવ્યો હતો. અને આજે તે બંગલામાં વાસ્તુ થવાનું હતું. માટે આજે તેઓના લાગતા વળગતાઓની તે બંગલા તરફ જવાની ધમાલકડી ચાલી

રહી હતી. છાતુંભાષણે આજે પોતાના ખાંસ મીઠમંડળની તેજ ખંગલામાં ટીપાટી કરાવી હતી. સાથે રમણીયાનો નાચ, ગાયનનો જલસો પણ થવાનો હતો. આ મંત્રીના મંડળમાં શશીના અભ્યાસદે વિનુને પણ નોતરવામાં આવ્યો હતો. ખંગલાની શરૂઆતથી પૂર્ણ થાય તેટલા સમયમાં ચાર આઠ દિવસે વિનુને ખંગલાપર કામની તપાસણી માટે જવું પડતું, કારણકે તે ખંગલાનું કંટાકટ સ્પર્શ એન્ડ પ્રાઉન સાહેબે લીધું હતું, અને આજે વાસ્તુ મુજબ હોવાથી જમવાનો વખત આવે કરતાં બીજો સંવળો વખત વિનુનો ત્યાંજ ગયો હતો.

વિનુ અગાશીમાં છે એવી ખાતમી મળતાં શશી પરાણુની આગતાસ્વાગતા કરવાનું પડતું મુકી પોતે ઉપર ગઇ. ખાન દેખાડી ગયા આવ્યા આઠ માસમાં તેની અને વિનુની આ બીજી વખતની મુલાકાત હતી.

શશીને આવતી જોઇ વિનુ ઉભો થયો, એ જોઈ સ્મિતવદને વિનુના મુખ તરફ જોતી શશી બોલી, “ બેસો બેસો, ઉઠ્યા શા માટે ? હું આજે કેટલા દિવસે તમોને જોઉં છું. ”

“ હું આપની પાસેજ છું, ધણું ખરે આઠ પંદર દિવસે મારી અધિયાં એક ફેરી તો હોય છેજ. ”

આ વિનુના જવાબ તરફ શશીનું મુદ્દલે લક્ષ નહોતું. તેના મનમાં તે સમયે બીજાજ વિચારો ચાલી રહ્યા હતા, માધુએ કહેલી તેની ફરકટરનો તેના મુખ પર કંઈ પણ આભાસ થાય છે કે કેમ તે તે સમયે જોઈ રહી હતી. બારીકાઈથી તે તેની મુખમુદ્રાનું અવલોકન કરતી હતી. પણ અતિ તેના મને એવી શાક્ષી પુરી કે માધુએ કરેલા દુર્ગુણો વર્ણવું એક પણ ચિન્હ તેના મુખપરથી જણાઇ આવતું નથી.

પ્રીય વાયકો ! આ શું પ્રેમનું સામાન્ય હશે ? શું શશી વિનુપર પ્રેમથી આકર્ષાતી હતી ? આનો નિશ્ચયાત્મક જવાબ હમણાં હમારાથી આપી શકાય તેમ નથી, કારણકે આ તેમની બીજીજ મુલાકાત હતી; વળી આઠ માસ જેટલા અરસામાં વિનુ સમયે તેણે ધણી ધણી ગપ્પો સાંભળી હતી. વિનુ કુદ છે, નીચ છે, એવું તેના મનમાં ઠસાવવાના ઘણાં ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા. તેથી તેના ખરા પ્રેમ માટે હમણાંજ કંઈ નક્કી કહી શકાયજ નહિ. ગમે તેમ હો, ગમે તેવા યત્નો કરો, કુદરતનાઓ ભરાવવા દો તોપણ એકસીડન્ટના દિવસથી, વિનુના બાહુપાસમાંથી મુક્ત થઇ, તે દિવસથી કોઇ અન્ય પ્રેમ, તેની અજાણમાં મનપ્રેરિતા પ્રેમ, તેના હૃદયના ઉંડાણમાં પ્રેમ બીજ વાળ્યું હતું. પ્રેમ કંઈ અસૌકર્યજ છે, તેને રંગરૂપથી મુદ્દલે પર્વા હોતીજ નથી. તે કેવે સમયે કર્યા અવતરિણી યશે તે કહેવુંજ અશક્ય છે.

સૃષ્ટિ નિયમ પ્રમાણે વનસ્પતીના બીજ ન્યાં સારી લાગવગ થાય તેવા સ્થળે હવા માર્જિત જઈ પડે છે. તેજ પ્રમાણે દેશ, પ્રીતી, દુખ અને આનંદનાં બીજ માનવી અંતઃકરણમાં પ્રેરણા કરનારી એક વિવશણુ શક્તિ વાતાવરણમાં જમણુ કરતી હોય છે. માણુસના અંતઃકરણના વિચારો પ્રમાણેની મનાવૃત્તિ તે શક્તિ પ્રગટ કરે છે, અને આજ દૈવી શક્તિએ શશીના હૃદયમાં સંસાર કર્યો હતો.

પીતા તરફ એકી નજરે જોતી. શરીરને ભાળી, તેના હૃદયમાં કંઈક ચમત્કારિક બાવના થઈ જેથી વિચારાંતર કરવાના ધરિદ્રે તે બોલ્યો, “અહુનખા તમેએ બારીયાને પ્ધાન હજી કંઈ પસંદ કર્યો નથી, તો આમણિ કાઈ પ્ધાન આપને ગમે છે કે ?”

“હા-પ-ણુ-” શશી કંઈક વિચારમાંથી જાગૃત થતી હોય તેવા સ્વરૂપમાં બોલી, પણ તરતજ તેને કંઈક સ્મરણ થયું હોય તેવી રીતે બોલી ઉઠી. “વિનુભાઇ હું તમને કંઈક પુછવા માયું છું તેનું તમે સ્પષ્ટિકરણ કરશો કે ?”

“એમ કેમ કહો છો ! તમે કહેશો તેવા પ્ધાન હું—”

“હું પ્ધાનની વાત નથી કરતી. મારે તો તમારા સખધીનું કંઈક પુછવું છે.—”

“શું મારા વિષે ?”

“મેં, સાંભળ્યું છે કે તમારે ધણુજ દેવું છે ?—”

“શું મારે દેવું ?”

“હાહા !”

“નહિં તદ્દન બનાવટી વાત” વિનુએ નિઃશયાત્મક સ્વરે જવાબ દીધો.

“અને તમેએ તેજ દેવા માટે મોટા સાથે ભારે વાદનીવાદ કર્યો, તમે છઠ્ઠાકાના

થાણુ પછી બારમા પહેલાંજ મોટા પાસે અડધી મીલકત માટે માગણી કરી. અને મોટાએ તે તમોને ને આપવાથી તમે તેની સાથે ખુબ વઢવા !”

આ સાંભળી વિનુતો સ્તબ્ધજન બની ગયો, પોતાના કોઇ દુબમને પોતાની નાશ્વાસી

કરવા માટે આ બોલો બુદ્ધિ ઉઠાવેલો જાણી તે બોલ્યો. “ઇસ્ટેટ સખધી હજી હું એક

અક્ષર પણ કોઈના આગળ બોલ્યો નથી. સ્ટેટ સાથે મારો શો સખધા ! બાપુએ મને

પાળી પોષી મોટો કર્યો, સુશિક્ષણ આપ્યું એજ તેઓએ મને મોટી, મીલકત આપી છે

એમ હું માનું છું. બાપુનો પ્રેમ—” આટલા શબ્દ ઉચ્ચારતાજ તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું.

આગળ તેનાથી એક પણ શબ્દ બોલી શકાયો નહિ. આ તેની સ્થિતિ નિહાળી શંકીના

કુમળા મનપર વિલક્ષણ પ્રેમનો સ્પર્શ થયો, અને તેનાં તેજામાંથી પણ અશ્રુ વહેવા લાગ્યાં.

સેજ ઉપર શમતાં વિનુએ શશી પ્રત્યે પુછ્યું. “જેન આતું આ હડહડતું લુહું આપને

કાણે કહ્યું ?”

માધુએ કહેલી સઘળી વાત શરીરએ વિનુને અચં છતિ કહી સંભળાવી, અને વિનુએ

પોતાના બાપુના મર્ણુથી આજ દિવસ સુધીની સઘળી કંમવાર ખરી બાંધત કહી સંભ

ળાવી, જેથી તેના હૃદયપરનો બોળો કંઈ હલકો થયા જેવું લાગ્યું. આ સઘળી બીનાં

સાંભળી માધુની આવી નીચ વર્તણુક સમધિ રામાંચ થયું. એવામાં તો “પોતે

કેવાં ભયંકર કૃત્ય કરનાર પ્રાણી છે” એની પ્રતિતી પડાવતો માધુ ખડખડ અવાજે

દાદર ચડતો ઉપર આવી પહોંચ્યો. તેને જોઇ બન્નેના શરીરની રૂંવાટી ખડી થઈ ગઇ.

“શશી અમે ક્યારનાએ તને નીચે બોળી બોળીને યાકમા અને તું તો

ઉપર.—”

“હું વિનુ સાથે અહીંયાં પ્ધાન. જેવામાં ગુંથાઇ હતી. ” એમ જવાબ દેતી શશી

નીચે આવી ગઇ.

વિનુને ત્યાં જોઇ માધુનું આજી શરીર દ્રેષથી બળ્યું ધીક્યું થઈ ગયું.

“વિનુ તું અહીંયાં ક્યાથી !”

“ આજ મને અહીંયાં આવવાનું આમંત્રણ હતું. ”

“ તને આમંત્રણ ! વારું પણ અહીંયાં શરી સાથે એકાંતમાં થું કરતો હતો ? ”

“ તેને પ્શાન દેખાડવામાં અને ખુલાસા મેળવવામાં થુંથાયો હતો. ”

આ વિનુના સાદા ઉત્તરથી તેના દેખાડિયાં બીજા હોમાયું, તે એકદમ કોપથી રાતો પીગાઈ થઈ ગરજી ઉઠ્યો. “ હું તારા પ્શાન બ્ધાન કંઈજ સમજતો નથી, પણ હવે પછી જો તે શરી સાથે બોલવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેનું પરિણામ ધણંજ બપડર આવશે. સમજ્યો ? ”

“ પણ મોટા—”

“ મોટા મોટા કંઈ નહિ—ખુશદ્દાર હવે પછી તે મને મોટાભાઈ કહી બોલાવ્યો તો—તીય ! થું હું તારી અને સચીની યોગ્યતા સરખી સમજે છે કે ? ”

“ હું પૂર્ણ રીતે તથા હું કે તેમાં અને મારામાં જમીન આસ્માનનો તફાવત છે ! પણ કાર્ય પ્રસંગે મારે તેમની અવરજ મુલાકાત તો લેવીજ પડશે. હજુ આ પ્શાન તેમને ખતાવવાના બાકી જ છે. ”

“ તે ખતાવવાની કંઈજ જરૂર નથી. વળી હું તને એક માત્રી ચેતાવું છું કે હું તેને માટે છોટભાઈ આગળ માગણી કરી ચુક્યો છું. માટે જો હું તેના પરિચયમાં આવ્યો છે તો યાદ રાખજે કે હું તને પહેલી વળીશ, હું થું સમજે છે તારા મનમાં ! હવેથી તારાં આ ધરમાંનાં પગલાંજ ટાળું છું. ” બોલતાં બોલતાં માથુનો કોષ અનિવાર્ય ધડ પડ્યો. વળી તે આગળ વળ્યો “ હવે અહીંયાં એક કાશુ પણ ઉભો ન રહેતો, આશ્યો જા, કેમ ખુશ્તે છે કે નહિ ? ”

“ મોટા તારો આ મારાપર બર્થ રાખ—”

“ એક શબ્દ પણ ન જોઈએ, આશ્યો જા—”

હવે અહીંયાંથી જલ્દીજ ચાલ્યા જવામાં માલ છે એવો વિચાર કરી ભારે પગલાંએ કાપને પણ કલા શિવાય તે ચાલ્યો ગયો,

સરદારગૃહમાં જઈ વાળુ વીગેરે કરી બીજાનું પથરાતાંજ વિનુ પથારીમાં આગોટી પડ્યો, પણ આજે તેને નિદ્રા દેવીએ વીસાર્યો હતો. કાશુ કે માથુના ઉચ્ચારેના શબ્દોના લણકારા પર લણકારા તેના કાનમાં ચલા કરતો હતા. પણ તેનું આજે તેને મુદ્દે વિસમ લાગ્યું નહિ. તે આજે કોઈ એવજ વિચારમાં અટવાયાં કરતો હતો. આવી રીતે થોડોક સમય આગોટયા પછી તેણે હડી બારી ઉઘાડી, તારાંઓ તેજથી ચમકી રહ્યા હતા. આના તે ગંભીર અંધકારમાં તારાથી ચોક્કસ નીચાકાચ તરફ સ્થિર દ્રષ્ટે જોતો રહ્યો છે એવામાં વીજળીના ઝળકારાની માફક શરીની રમ્ય મૂર્તિનું ચિત્ર તેની નજર સામે ખડુ થયું, અને તેના તેજથી તે અંજાઈ ગયો, અને આટલા દિવસ મુશીના મુઠ ગમેલા વિચાર, ઉદ્વેગ મનોવૃત્તિ તેના હૃદયમાં એકદમ જળીત થઈ. તે આનંદમય મૂર્તિ તેના હૃદય પટલ પર ઝળકવા લાગી. તેના તે કાળા ભરજેવા વાળ, શણીદાર નેત્રો, પરવાળાલા હોઠ, ધનુઆ-કાર ભમરા વિગેરે એક પછી એક અવયવો તેના સામે ખગં થવા લાગ્યાં. પેલાં સ્નેહ-પૂર્ણ કટાક્ષો, ગેરા ગેરા ચુલાખી ગાલ, ચિત્ત દરજી કરનાર લાવણ્ય વિગેરે તૃપ્તિાગ્નિએ વિનુનું હૃદય બાળવા માંડ્યું એવામાં તેને માથુએ સચી માટેના કરેલા માગાનું સ્મરણ થયું.

મધ્યરાત્રી વીતી ગઈ હશે, પણ આજે ચિંતાએ વિનુનો પીછો પકડ્યો હતો. બ્રાહ્મણ સળાયા પકડી તે વિચારમાં નિમગ્ન થયો હતો. બહારનું જગત સંઘર્ષ શાંત અને નિર્દાષિત થયું હતું, પણ વિનુનાં મતમાં તો વિચારોએ ઘણીજ ધોધ ધોળાવી મુકી હતી.

જીવાનીમાં માણસની આશાઓ ઘણીજ પ્રચંડ હોય છે, તે એકદમ નિરાશ થતોજ નથી, અસાધ્ય વસ્તુ પણ મેળવવાં યત્નો કરે છે, અસંભવિતને સંભવીત સમજે છે. કેટલોક વખત વિતતાં વિનુના વિચારો સેજ શાંત થયા. અને તે બીજાના પર જઈ સુતો. તે દિવસની તેની નિદ્રા સ્વપ્નમયજ હતી અને તે સ્વપ્નમાં પણ શશી સંબંધોનાં.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

બેન, હું છક માંધો ગયો!

આજે વાલકશ્વરનો બંગલો બંધાઈ રહ્યો એક વર્ષ વિતી ગયું છે. વિનુ પોતાનાં કાર્યમાં આગળ વધતો જાય છે. તેને હવે દર માસે રૂપિયા સોનો પગાર મળે છે જેથી આર્થિક રિચ્છીમાં તે ઘણો સુખી છે. તેના પર રિમય સાહેબ, પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે છે. બ્રાહ્મણ સાહેબ માંદા હોવાથી હવા ફેર માટે વિલાયત સ્વદેશ સીધાબ્યા છે. જેથી કરીને વિનુને રિમયસાહેબ સાથે સંઘર્ષ જોખમ ભર્યું કાર્ય જેવું પડે છે. આ પ્રમાણે જો કે તે બીજી સંઘર્ષ બાબતે સુખી થયો હતો છતાં તેનું મન હંમેશા ઉદાસ રહેતું. એકાદ વખત શશીને મળી આવવાની તેને વારંવાર ઇચ્છા થતી.

રિમય અને બ્રાહ્મણ કંપનીએ માદુંગા રોડ પર એક ભાટીયાના કેટલાક બંગલા બાંધવાનું કોન્ટ્રાક્ટ રાખ્યું હતું, અને તે કામની દેખરેખ રાખવા માટે રિમયસાહેબ તરફથી એક સ્વતંત્ર ઓફીસ ઉઘાડી તે પર વિનુની યોજના કરવામાં આવી હતી.

સવારનો સમય હતો. છાટુભાઈ દિવાનખાનામાં કોચ પર બેઠા હતા; એક ખુરશી પર નવી અને બીજી ખુરશી પર શશી બેસી પોતાની ટમીને મોંમાં લાકડી પકડવાનું શિખવતી હતી.

“બેન, પછી તે શા ઠરાવ કર્યો?” છાટુભાઈએ પુછ્યું.

“શા સંબંધેનો નિશ્ચય? હું આ પરિણામો બેસવાની છું.”

“હું તે સંબંધે નથી પુછતો; હું માધુભાઈને શા જવાબ આપું તે જણાવ.”

“બાપાજી મને વારંવાર તેનો તેજ પ્રશ્ન શા માટે પુછા છે? મેં બે વખત તેનો જવાબ તેના એકિજ આપ્યો છે, હું કોઈ કોંઈ પણ તેની સાથે લગ્નથી જોડાવાની નથી.” શશીએ કાંસીને ઉત્તર આપ્યો.

“પણ શશી તેં માધુમાં એવા શા દુરચિત્રો જોયા?” નવી વચમાંજ બોલી ઉઠ્યા.

“મારાથી તે તમને સમજાવી શકાય તેમ નથી. હું ફક્ત એટલું સાફ સોફ જણાવું છું જે હું તેની સાથે લગ્ન કરીશ નહિ.

“બેન, આમ ગાંડાઈ ન કરીએ. ‘મામાપનું’ કહું ન માનવું એનું તારા શિક્ષણનું પરિણામ?” છાટુભાઈ બોલ્યા.

“બાપાજી તમે શા માટે મારી વાસે લાગ્યા છો. હું હવે સાચુંજ કહું છું કે આ પરિક્ષા થયા શિવાય મારે લગ્ન નથીજ કરવું.”

“ બહે, તેમ હશે તો તેમાં કંઈ હરકત જેવું નથી. ! ” નવી છોટુભાઈ તરફ વળી બોલ્યાં. “ તમે માધુભાઈને કહેજો કે આટલા દિવસ ગયા તેમ થોડા દિવસ જવાદો. ”

“ નવી આ, હું સાચું જ કહું છું કે—હું—માધુ સાથે પરણનાર નથીજ. માટે તમે અમર્યા મને શા સારું સતાવો છો ? ”

એવામાં તેમના મુનંબ શ્રવણદાસ ત્યાં આવ્યા. તેઓ ગભરાયેલા જણાતા હતા, તે જોઈ નવી બોલ્યાં—“ દાસ આમ ગભરાયેલા કેમ ? ”

“ જરા ભાઈનું કામ હતું ? ”

છોટુભાઈ પણ તેનો ગભરાટ જોઈ વિચારમાં પડ્યા, તેઓએ આ બંનેને બહાર જવા પ્રસારો કર્યો.

શ્રવણદાસે તેમના કાનમાં ક્રમિક કહ્યું તે સાંભળતાં જ છોટુભાઈ એકદમ ઉઠ્યા અને “ આ શું કહો છો દાસ ? એ બાંપરે ! અરે હૈયા, ગાડી-ગાડી નોડાવ—જલદી. ”

દિવાનખાનામાંથી આ ગડબડાટ સાંભળી બંને ગભરાઈ ગયાં. છોટુભાઈ લુગડાં પહેરી ત્વરાએ દાસ સાથે જ ગાડીમાં બેસી બહાર ગયા આ શી ધાંધલ છે તેની આ બંનેને કંઈ જ ખબર ન પડી.

બે વાગ્યા તોપણ છોટુભાઈ આવ્યા નહિં જેથી હવે ધરનાં દરેકને શીકર પડી, પેઢી-પર માણસ મોકલ્યું હતું તેનો પણ પત્તો નહિં, નવી એક કોચપર ચિંતામાં વાટ જોતાં જોડાં હતાં, શશી ખાસે જ ઉદ્વિગ્નમને આમતેમ આંટા દેતી હતી.

સુમારે ત્રણેક વાગે ગાડી આવી, બંને જણાં બાહરે આવ્યાં, ગાડીમાંથી દાસ અને એક ડૉક્ટર પ્રથમ નીચે ઉતર્યા, દાસનો ચહેરો ફીડો પડી ગયો હતો, તે બોલ્યો “ રોકાણી પહેલાં ભાઈ માટે નીચેના દિવાનખાનામાં પથારી પથરાવાની વ્યવસ્થા કરો. ” નવી ધરમાં ગયાં અને દાંશી એક સ્ટેચ્યુ પ્રમાણે ઉભી જ હતી. છોટુભાઈને ગાડીમાંથી બેશુદ્ધ સ્થિતિ-માં જ બહાર આવ્યા. ડૉક્ટરે તેમનો જમણો હાથ પકડ્યો હતો. આ બધું જોતાં જ શશીને ચક્રર આવી બેશુદ્ધ યદ ધડ દેખે ચોકમાં પડી.

ધરમાં એક જ ધાંધલ મચી રહી. આ સમયે બંને વાનું કારણ એ હતું કે જે બેકમાં છોટુભાઈએ નાણાં રોક્યાં હતાં તે બેકે દેવાળું કાઢ્યું એ હતું. આ બેકના દેવાળાની સાથે જ લખપતી છોટુભાઈ ભીખારી બન્યા.

બે દિવસો વિત્યા, હજી છોટુભાઈ બેલાનજ ! શરી સેજ હરવા કરવા લાગી હતી.

છોટુભાઈના ઓશીકે ડૉક્ટર બેઠા જ હતા. તીજો દિવસ થયો હવે સેજ તેઓએ આખી ઉઘાડી; ત્યાં તો તેમની નજરે શરી નિસ્તેજ બનેલી દેખાઈ, તેમણે તેના બરડાપર હાથ ફેરવતાં ઝીણા અવાજે નીચેના સબ્બો ઉચ્ચાર્યા. “ બેન હું છેક માર્યો ગયો ! તમારું હવે શું થશે— ” ડૉક્ટરે તેમને આગળ બોલતાં અટકાવ્યા.

ચોથે દિવસે પોતે કંગાલ થયાના રોકે છોટુભાઈએ બેશુદ્ધીમાં જ પ્રાણ છોડ્યો. ! ! !

અપૂર્ણ.

હિંદને શાની જરૂર છે? જેતીની કે ઉઘોગની?

(લે. વકીલ ભાઈલાલ નંદલાલ દેસાઈ બી. એ. એલ. એલ. બી.)

“હિંદને શાની જરૂર છે? જેતીની કે ઉઘોગની?” આ પ્રશ્ન આજે જનસમાજમાં ઘેર ઘેર તથા ઘણી ખરી જાહેર સભાઓમાં ચર્ચાઈ છે. તે પ્રશ્ન જેટલો ગહન છે તેટલોજ તેનો ફરજી દેશના ઐતહાસિક ભવિષ્યને શયદાકારક છે તેથી તે વિષે કંઈ આખતો લક્ષમાં લેવા જેવી છે તે હુકામાં જણાવવાની જરૂર છે.

હિંદુસ્તાનની પ્રજા અભણ છે. કેળવણીનું પ્રમાણ ઘણું નહીં જેવું છે તે હકીકત ઉપરના પ્રશ્નનો નિર્ણય કરતાં ફરકે લક્ષમાં રાખવાની છે. કારણ કે હુન્નર ઉઘોગની પ્રગતીમાં કેળવણીની પ્રગતીની ખાસ આવશ્યકતા છે, અને જેતીની પ્રગતીમાં ફક્ત અનુભવ, પૈસા તે ખતેનીજ જરૂર છે.

હિંદમાં કાળી, ગોરાકુ, રેતાળ તથા કુંગેરી એવી તમામ જમીનની જમીન છે તથા દેશની આબોહવા હુનીઆની આબોહવાના એક નાના નકશાંરૂપ છે. આફ્રિકાની ગરમ હવા, સાઈબીરીઆની ઠંડી તથા ક્રાન્સની સમશિતોષ્ણતા હિંદના પ્રથક પ્રથક ભાગોમાં જોવામાં આવે છે. તેથી આપણા દેશમાં પ્રત્યેક પ્રકારની જમીન તથા આબોહવા હોવાથી પૃથ્વી પર થતી તમામ પ્રકારની જેતીની નીપજ આપણે લઈ શકીએ તેમ છે. વળી જમીન રસાળ હોવાથી થોડી મહેનતથી ઘણો ફાયદો થાય તેમ છે. જેતીના હિમાયતીઓ કહે છે કે દેશની સ્થિતિ, દેશની અભણતા, જમીનની રસાળતા તથા આબોહવા જેતીને માટેજ લાયક છે. માટે આપણે જેતી શીવાય બીજા તરફ લક્ષ ન આપવું. અને પોતાની દલીલોની પુષ્ટીમાં ડેનમાર્કનો દાખલો આપે છે ને કહે છે કે ડેનમાર્કમાં જેતી શીવાય બીજા ઉઘોગ નથી. છતાં તેની સ્થિતિ શ્રેષ્ઠ છે.

જેતીના હિમાયતીઓનું કહેવું લક્ષમાં લીધા પછી હુન્નર ઉઘોગના હિમાયતીઓની હકીકત આપણે લક્ષમાં લેવી જોઈએ. હુન્નર ઉઘોગના હિમાયતીઓ કહે છે કે દેશને અનાજ શિવાય બીજા ચીજોની અપેક્ષા છે. કપડાં વિના ચાલવાનું નથી, તેમજ દેશમાં જેમ પ્રગતી થાય છે તેમ તેમ દેશ ને અનાજ શીવાય ઘણી ચીજોની જરૂરીઆતો વધતી જશે. શું તે માટે આપણે પરાવર્તન કરવું? દેશની સામાન્ય સ્થિતિ જેતીને, અનુકુળ છે છતાં અનાજ વૃદ્ધિના વંધતમાં શું દેશનાં કોંકડા સ્ત્રી પુરુષોને હુન્નર ઉઘોગને અલાવે ભૂખે મરવા દેવા? કાચો માત્ર પરદેશ જઈને તેના પર થોડી ઘણી ટાંપટીપ થઈ તે તૈયાર અનેલો માંસ થઈને આપણા દેશમાં પાછો આવે ને પાણીના મૂલની ચીજ સોનાના મૂલની થાય. ને પરદેશી કંપનીઓ મોટા માણે તે લાવથી વેચાય તે લાવ શું આપણે શાંતીથી આપ્યા કરવો? એટલે પરદેશી મંજુરો, કારખાનાવાળા, યાપણુવાળા દલાલો ને સ્ત્રીમરવાળાનાં તમામ ખર્ચ આપણે આડકતરી રીતે ભરવાં? ને આપણા દેશના લોક ભૂખે મરે તે આપણે જોયા કરવું? જેતીના હિમાયતીઓ ડેનમાર્કનો દાખલો આપે છે પણ તે દેશની સ્થિતિને તેઓ વીચાર કરતા નથી. દેશની અંદર ઘણી નહેરા છે. તેથી ઘણી લીધોતરી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ડેનમાર્કની પાસેજ ઈંગ્લેન્ડ દેશ છે. ત્યાંની આબોહવા તથા દેશની કમી રસાળતાને લીધે ખાદ્ય પદાર્થો માટે તેને બીજા દેશ પર આધાર રાખવો પડે છે તે હકીકત જણવાની નથી. ડેનમાર્કથી ઈંગ્લેન્ડ ફક્ત ચોક્કસ કલાકની મુસાફરી જેટલુંજ દુર હોવાથી ડેનમાર્કનાં શાક ભાજ તથા ફળ ફળાદિ ચારા લાવથી વિમાયતનાં બજારમાં મળે છે તેથી

તે દેશની સારી સ્થિતિ છે. પણ ઇંગ્લેન્ડ અને હિંદુસ્તાન વચ્ચે જેટલું અંતર છે તેટલુંજ અંતર જો ઇંગ્લેન્ડ અને કેન્ટાક વચ્ચે હોત તો કેન્ટાકની આટલી બધી સારી સ્થિતિ રહેત નહિ. માટે તે દાખલો યોગ્ય નથી, અને હિંદુસ્તાન દેશના લોકો માટે હુન્નર ઉદ્યોગની જરૂર છે.

હવે બંને પક્ષના વિચારો બંધ પછી ઉપરોક્ત પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં પહેલાં હિંદની આ બાબતમાં પરા પૂર્વથી આવતી આવેલી સ્થિતિનું અવલોકન કરીએ. પ્રાચીન સમયમાં આપણે આપણા દેશની ખેતીથીજ આપણાં નિર્વાહ ચલાવતા હતા, અને તે સમયની જરૂરીઆતો પણ આપણા પ્રાચીન કાળના હુન્નર ઉદ્યોગથીજ પૂરી પડતી. દેશમાં ખેતીની એટલી બધી આબાદાની હતી તથા કળા કૌશલ્યનું એટલું બધું પ્રાપ્ત્ય હતું કે આપણા દેશમાં બહુન તથા વિમાનની શોધ પણ યથા સુકેલી જણાય છે. તેમજ વૈદ્ય, ખગોળશાસ્ત્ર, મૂસ્તર, શાસ્ત્ર વીગેરેમાં આપણો દેશ તે વખતે આગળ હતો. હુન્નર ઉદ્યોગ તે વખતે એટલો બધો પૂર જોશમાં હતો કે આપણે આપણું કાપડ, ફરનીયર, ઘરેણાં ગાંઠાં વીગેરે તૈયાર કરી રાકતા હતા. આણેમાંથી નીકળતા પદાર્થોનું સંશોધન કરીને સોનું, રૂપું, તાંબુ, લોખંડ વીગેરે ધાતુઓ મેળવી રાકતા હતા તેમજ તે ધાતુઓનાં મિશ્રણ કરીને પીતલ, કાંસુ વીગેરે બનાવીને તેનાં વાસણો આકૃષ્ટ વીગેરે તૈયાર કરી રાકતા હતા. પ્રાચીન સમય એવો હતો કે તે વખતની રિદ્ધિ સિદ્ધિ તથા કળા કૌશલ્યને લીધે પરદેશી યવનોનાં રોળાં આ દેશપર ચઢી આવવા લાગ્યાં અને દૈવી ઇચ્છાથી મુસલમાની અમલ સ્થપાયો. છતાં મુસલમાની અમલમાં પણ આપણો દેશ પોતાની ખેતીથીજ તેમજ પોતાના હુન્નર ઉદ્યોગથી પોતાની જરૂરીઆતો પૂરી પાડી રાકતો તેમજ કેટલીક ખેતીની ને હુન્નર ઉદ્યોગની ત્રીજો બહાર મોકલી રાકતો. તે વખતમાં ખેતી એ પ્રાધાન્ય ધધો હતો. છતાં હુન્નર ઉદ્યોગની બાબતમાં દેશ બીજા દેશો કરતાં પછાત ન હતો. તે વખતનો કાપડ વણવાનો ધંધો દેશમાંજ ચાલતો. અને દેશી માદરપાટ મલમલ વીગેરે યુરોપીય બજારોમાં વેચાતાં. તે વખતે સુતર કાંતવાનું કામ પ્રત્યેક ગૃહમાં ચલું હતું. અને ગરીબ તેમજ પૈસાદાર વર્ગની સ્ત્રીઓ સુતર કાંતવામાં હલકાશ સમજતી ન હતી. કતિલું સુતર વણકર લોક લઘને દેશની જરૂરીઆત પ્રમાણે કાપડ તૈયાર કરતા હતા. તેવીજ રીતના બીજા હુન્નર ઉદ્યોગોમાં પણ સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષો સરખીજ રીતે ઉત્પન્ન લાગ લેતાં હતાં. અને દેશના માલથી લલચાઈને વિદેશી કંપનીઓ બાપાર માટે હિંદમાં આવવા લાગી. સાં સુધી આ દેશમાં પરદેશી માલે પંગ પણ મુક્યો ન હતો.

ત્યારબાદ યુરોપમાં તેમજ ઇંગ્લેન્ડમાં હુન્નરકળાની પ્રગતિ થઈ. યંત્રો શોધાયાં ને એક માણસ સો કે હજાર માણસનું કામ કરવાને શક્તિમાન યંત્રોને લીધે થયો. તેને લીધે તથા બીજાં કેટલાંક દૈવી કારણોને લીધે હિંદની હુન્નરકળા અસ્ત થઈ. ને હિંદમાં પરદેશી માલ આવવા લાગ્યો. યુરોપમાં જેમ પ્રગતી થતી ગઈ તેમ તેમ આપણા દેશમાં ઊલટી ગતી થતી ગઈ. આપણે અજ્ઞાન ને અબજા ઘટા ગયા, ને હવે ખેતી એકજ આવકનું સાધન આપણી પાસે રહ્યું.

તે ખેતીના સાધનમાં પણ દૈવ ઇચ્છા પ્રતીકુળ હોય તેમ વારંવાર અનાવૃદ્ધી થવા લાગી. ખેડૂતોની સ્થિતિ બગડી, ને ખેતીનો ધંધો કંગાલ રંક માણસોના હાથમાં અસ્ત

થવાનો વખત આવ્યો. અને દેશમાં અંગ્રેજ સામ્રાજ્યના પ્રતાપથી કેળવણીનો દિપક પ્રગટ થવા પામ્યો. પણ કેળવાયલો વર્ગ ખેતીના કામને માટે નાલાયક, નાદૈવત નીકળ્યો. તેમજ સુધક કેળવાયલાઓને ખેતીમાં મેલો ધંધો હલકો, અયોગ્ય અને ગેરસાધારક લાગ્યો. ખેતીને માટે આથી વિશેષ કમનસીબ સંજોગો ખીળ કેવા નોંધાયા? આવા સંજોગોમાં ખેતીનો ધંધો છેક પડી લાગ્યા જેવો થાય અને હુબરકળા તો યુમાવેલી છેજ તેથી પ્રચુત લેખનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો.

ઉપરોક્ત પ્રશ્નનો વાસ્તવિક વિચાર કરતાં તથા દેશની હાલની પરીસ્થિતી, અમલુ ખીન કેળવાયલી એકંદર સ્થિતિ તેમજ દેશની રસાળતા; આખોહવા એ આ દેશને માટે ખેતી ઉત્તમ છે, એમ બતાવી આપે છે. કારણકે ખીજ દરેક ચીજ વીના ચાલે પણ સવાર સાંજ ભોજન નોંધાવે અને તેને માટે જે પરાવર્તન કરવાનો વખત આવે તો ખરેખર હિંદુસ્તાનની મહાન પ્રજા વહેલે મોડે અસ્ત થવાની પરંતુ એમ સમજવાનું નથી કે હુબર ઉદ્યોગ દેશને ખીનઉપયોગી છે. અમારા સંમજવા પ્રમાણે દેશને ખેતીનીજ જરૂર છે, અંગર દક્ષ ઉદ્યોગનીજ જરૂર છે એમ એકજ ચીજનું ગ્રંથણ કરનારા બંને પક્ષ ખોટા છે. પણ હાલની પરીસ્થિતિમાં ઉત્તમ ખેતી છે. તેમજ દેશની અભણતા તથા રંકતા તરફ નજર કરતાં પ્રચંડ મોલો તથા રાક્ષસી હુબર ઉદ્યોગનાં સાધનો કરતાં ધરણુ હુબર ઉદ્યોગની વધારે જરૂર છે, અને તેમાં સંજોગોની પ્રથમની માફક સહાયતાની ધણી જરૂર છે. તેથી કરીને દેશમાં અનાવૃષ્ટિને લીધે જે આફતો આવે છે તે ધરણુ હુબર ઉદ્યોગથી ધણે અંશે ઓછી થશે.

હવે ઉત્તમ ખેતીને ઉત્તમ બનાવવા માટે અત્યેક કેળવાયલાં વર્ગે તે તંરફ પોતાનું લક્ષ દોરવું નોંધાવે. ખીન દેશમાં શું થાય છે, કેમ ખેતી થાય છે, તે આપણા દેશના અજ્ઞાન ખેડુતોને દાખલા દલીલોથી તથા ભૂત મહેનતથી સ્પષ્ટ દેખાડી આપવું નોંધાવે. ખેતીનો ધંધો હલકો નથી પણ ઉત્તમો છે. અને તે તરફ કેળવાયલો વર્ગ અણુગમે ધરાવતો નથી તે સામાન્ય પ્રજાને બતાવી આપવું નોંધાવે. જેથી તેઓને દાખલો લઈને સામાન્ય ખેડુતો પોતપોતાનું કામ ખતથી તથા કાળજીથી કરે અને ખેતીવાડીની પ્રગતિ થાય. ખેતીના ધંધામાં પ્રગતિ કરવા માટે જમીનદાર વર્ગે, ધનીકવર્ગે, તથા રાજાઓએ પોતપોતાની ફરજો યોગ્ય રીતે બજાવવી નોંધાવે. ધનીક વર્ગે હલકા દરથી ખેડુતોને નાણાં ધીરિને તથા જમીનદારો તે ગુગ્ગુઓએ હલકા સરકાર ધારથી ખેડુતોનાં મન ખેતી કરવા તરફ વધારે દોરાય તેમ કરવું નોંધાવે અને તે માટે તેઓને યોગ્ય મદદ ને સાધનો આપવાં નોંધાવે.

તેની સાથે સાથે હુબર ઉદ્યોગની પ્રગતિ પણ વધારવી નોંધાવે. પણ તેને માટે ચા-પણ તથા યંત્રોની જરૂર છે. દેશની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે નહીં, ત્યાંસુધી ઔદ્યોગિક પ્રગતિ ખરેખરી થાય નહિ. પણ ધરણુ નાના ઉદ્યોગો તરફ નજર કરવાથી દેશને નાની નાની ચીજો પૂરી પાડી શકાય, અને આપણું દ્રવ્ય ખીનઓના હાથમાં જતું અટકે. નાની નાની ચીજો, મોળાં, ગંઠકાક, ગરપટા હાથનાં વણેલાં કાપડ, સેતરંજીઓ, જાળકાને રમવાનાં રમકડાં વીગેરે ધણું આપણે તથા આપણી સ્ત્રીઓ ઘેર બેઠે કરી શકીએ તેમ છે તે તરફ પુરતું લક્ષ દોરવો. જે હિંદુસ્તાનમાં વસતાં અત્યેક નરનારી નાના ઉદ્યોગથી દરરોજ પોતપોતાનું કાર્ય બજાવીને દક્ષ ચાર આના મજા એટલુંજ કામ કરે તો લવિષ્યમાં આપણી ઔદ્યોગિક ઉત્પત્તિનો સમય નજીકજ છે. અને તેથી કરીને દેશની આર્થિક સ્થિતિ બદલાઈ નામ એ નિર્વાહ છે.

વાંચકો! આવા પ્રશ્નો ચર્ચવા કરતાં અમલમાં મૂકાય તોજ ફાયદો છે. માટે આ લેખમાં દર્શાવેલી કર્તવ્ય-દિશા તેમજ કાર્ય દિશા તરફ અત્યેક નરનારી આવશ્ય લક્ષ આપશે એવી આશા રાખીને વિરમીશું.

ગ્રાહકો પ્રત્યે એ બોલ.

મિત્રબંધુ ! લાગ્યોદયનું ત્રીજું વર્ષ આજે પૂર્ણ થયું છે. હવે તે આવતી ૧ લી તારીખથી ચોથા વર્ષમાં પ્રવેશ કરશે. આ વર્ષમાં તેણે પોતાનાથી જેટલી જાની શકે તેટલી સેવા કરી છે, અને લવિષ્યમાં તે અધિક વેગથી કરશે એ નિશ્ચય રાખ્યો.

લગાઇના પ્રસંગે કાગળ વિગેરેની ખર્ચવારી થઇ છે, અને તેમાં હાલ અમે જે કાગળો વાપરીએ છીએ તેવા કાગળો દોઢા જમણા ભાવ ખર્ચતાં પણ મળી શકવા મુશ્કેલ છે. છતાં અમે વધુ ખર્ચના બોલમાં ઉતરીને પણ કાગળો તેના તેજ રાખ્યા છે. અને એકાદ બે વર્ષ વખતે થોડા ઘણા વધુ ખર્ચમાં ઉતરવું પડે તો તેમાં ઉતરીને પણ ત્યાં સુધી મળી શકે ત્યાં સુધી અમે તે એનાએ કાગળો વાપરવા નિશ્ચય કર્યો છે. જ્યારે આથી પણ હલકા કાગળો વાપરનારા કેટલાક માસીકાએ પોતાનું લવાજમ વધાર્યું છે, ત્યારે અમે લવાજમમાં કાંઈ પણ વધારો કર્યો નથી. પણ તેનું તેજ કાયમ રાખ્યું છે.

લાગ્યોદયનું ત્રીજું વર્ષ પૂર્ણ થવાથી, તેની ચોથા વર્ષની બેઠ પર્ણિમન નાઇટસ કે જે લગભગ બેસો અડીસો પાનાની છે, અને અરેખીયન નાઇટસ જેવીજ ઉત્તમ વાર્તાઓનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કરેલો છે. તે આ અંક બીડવા પછી એક અકવાડીવામાં આપને મળી જશે. લવાજમ રૂ. ૨-૦-૦ બેઠનું પોસ્ટેજ ૦-૨-૦ મળી રૂ. ૨-૨-૦ નું વી. પી. કરીશું જે અમને આશા છે કે દરેક ગ્રાહક સ્વિકારશેજ.

છતી પણ જેને આ વર્ષમાં ગ્રાહક ન રહેવું હોય તેમણે બેઠનું પુસ્તક વી. પી. થઇ આવે ત્યારે તે રીફ્યુઝ કરી અમને પોસ્ટેજના ૦-૩-૦ અને મહેનતના નુકશાનમાં ન ઉતારતાં આ અંક મળે તેજ દિવસે પોતાનું નામ કમી કરાવવા અમને લખી દેવું કે જેથી તેના ઉપર વી. પી. કરવામાં નહિ આવે.

અમને આશા છે કે બે રૂપિયામાં આ માસિક દરમાસે આપની જે સેવા બળવે છે, તે ઉપરાંત ભેટો અને પરચુરણ લાલ જેતાં દરમાસે ત્રણ આના જેવી નજીવી સ્કમ ખર્ચવી કોઇને પણ ભારે પડે તેમ નથી. આ અંક ઘરમાં પડ્યો હશે તો કાંઈ વખતે તમને તમારા કુટુંબને, આજ્ઞાને અને સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થઇ પડશે. અને તેમની હાંધી મુધરશે તો તમારું લવાજમ એકે સપાટે વધી જશે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે, દરેક ગ્રાહક બંધુ લાગ્યોદયના ગ્રાહક કાયમજ રહેશે અને જે બેઠનું પુસ્તક મોકલવામાં આવશે તેનો સ્વિકાર કરશેજ.

માર્ચ માસનો અંક બેઠનું પુસ્તક વી. પી. થવા પછી તુરતજ બીડવામાં આવશે. આવતા વર્ષે આપ કંઈ નવીનજ ફેરફાર જોશે.

લાગ્યોદયના ગ્રાહકને મળતા લાલ ઉપર આપનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

ચિત્ર સાંત કરે અને આપણી આત્મીયતા અપાટથી કરી લો, પોતાના આત્માને પૂર્ણપણે ઓળખવાની એજ વેળા છે, ને ફાકટ મુખાવશે નહિ.

જેને વ્યક્તિ સંબંધી અંતરજ્ઞાન થયું તેને સર્વ પ્રભાંડનું અંતરજ્ઞાન થવાને વખત લાગતો નથી.

સામર્થ્યનું સર્વ રહસ્ય સલમાં હોય છે. એટલે સલ એજ સામર્થ્યનું અધિજ્ઞાન છે.

ન્યાય ધર્મ.

(અનુવાદક:-સાત્રી માધવજી ખીમજી.)

મુશ્કિલાના મહાન શીર્ષિયાથી રાજ્ય ફેરવે છે. પોતાની રાજધાનીથી ઠાંકે દૂર એક બગીચા બનાવવાનો વિચાર કર્યો. ત્યારે સમગ્રો જોદોજસ્ત થઈ ગયો, ત્યારે સાંભળવામાં આવ્યું કે એક ખેડુતનો અનાજ ખાંડવાનો સંચો બગીચાની વચમાં પડે છે, જેથી તેનો બગીચો પૂર્ણ થતો નથી. પણાક દ્રવ્યની લાલચ આપવા છતાં તે પોતાના સંચાવાળું ઘર ત્યાંથી હટાવી લેવા રાજી થયો નહિ. આ વાત સાંભળી સમ્રાટે ખેડુતને પોતાને ત્યાં બોલાવ્યો અને પૂછ્યું કે આટલા પૈસા મળવા છતાં તું તારું ઘર કેમ છોડતો નથી. કૃપકે ઉત્તર આપ્યો કે “આ મહારા જાપતું ઘર છે. આજં ઘરમાં મહારા પિતાએ જીવન વ્યતીત કર્યું છે અને મરણને પામેલ છે, તેમજ આ ઘરમાં મહારા પુત્રનો જન્મ થયો છે, તેથી હું આ ઘરને વેચી શકું તેમ નથી.

“સમ્રાટે કહ્યું કે હું આ ટેકાણે મહારું મકાન બનાવવા ઇચ્છું છું.”

ખેડુતે કહ્યું કે શું આપ નથી જાણતા કે આ મહારા અનાજ, દૂધવાના સંચાનું મકાન મહારી “માલકીનું” છે.

સમ્રાટે કહ્યું—જો તું આ ઘર મને વેચાતું નહિ આપશે તો હું તેને લઇ શકું છું.

ખેડુતે કહ્યું—તેમ બની શકે એમ નથી, કારણ કે જર્જિન નગરમાં ન્યાયાધિશ છે.

આ વાત સાંભળી સમ્રાટે ફરી તે ખેડુતના ઘર ઉપર હસ્તક્ષેપ કર્યો નહિ. તેણે વિચાર કર્યો કે રાજા કાયદાને બનાવી શકે છે, પણ તે કાયદાને તોડી શકે નહિ. ખેડુતનો તેજ અનકૂલવાનો સંચો અત્યાર સુધી સમ્રાટના બગીચામાં રહેલ છે.

શુન્દરાતની એક રાણીના સમગ્ર-ધર્મમાં પણ આવી એક વાત પ્રચલિત છે. આ વાત બહુ પ્રાચીન સમયની છે. તે સમયે શુન્દરાત પૂર્ણ રૂપે સ્વતંત્ર હતું. રાણીનું નામ મીનલ-દેવી હતું. તેના રાજ્યવકાળમાં ધોળકા ગામમાં તેણે “મીનલ તળાવ” નામનું એક તળાવ બોદાવ્યું આ તળાવના પૂર્વ તરફ એક દુર્ગરિયા જાતનું ઘર હતું. તે ઘર રહેવાથી તળાવની શોભાને હાનિ પહોંચતી હતી. રાણીએ ઘણું દ્રવ્ય આપી તે ઘર વેચાતું લેવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ ઘર ધણીઆણીએ વિચાર કર્યો કે તળાવ બોદાવવાથી રાણી જે પ્રમાણે શીર્ષિ મેળવશે, તે પ્રમાણે તળાવ બોદવાના કાર્યમાં વિશ્વ કરવાથી મહારું પણ એક પ્રકારે નામ રહી જશે. આમ વિચાર કરી તેણે ઘર વેચવાની યોજા ના પાડી. રાણીએ કાંઈ પ્રકારની જગરહસ્તી કરી નહી અને ઘર તેજ ટેકાણે રહ્યું. આજે પણ “મીનલ તળાવ” ના પૂર્વ તરફનો ભાગ વોકો રહી ગયો છે. અત્યાર સુધી તે પ્રદેશમાં એક પ્રકારની કહેવત ચાલે છે કે “ન્યાય ધર્મ જોયો હોય તો “મીનલ તળાવ” જાઓ.”

હિત વચન.

(સંશોધક:—વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી,—અમદાવાદ).

- સંત પુરુષોનાં નીચેનાં આત્મહિતાર્થે વાક્યો દરેક બંધુએ અવશ્ય મનન કરવા યોગ્ય છે:—
૧. તમારે ખરા મુખનો આસ્વાદ લેવો હોય તો ઈદ્રિયમુખમાં હ્રુમ અથેના આસ્માને બંધનમુક્ત કરો.
 ૨. ‘લોક સાર’ બોલો’ એવા ઉદ્દેશથીજ ને સારાં કાર્ય કરતાં હશે તો તમારું આયુષ્ય ફાગટ જાય છે એમ સમજવું.
 ૩. અન્યાયથી મેળવેલી સંપત્તિ સાથે પોતાની સંપત્તિ પણ ઘસડાઇ જાય છે એ જુલુસું નહિં.
 ૪. આવક—જતવડતો હિસાબ રાખવાથી સાવચેત રહેવાનું બને છે, અને દ્રવ્ય તરફ નું સંકેત આવી પડતું નથી.
 ૫. ધન, જીવાની અને ઉંમર ઉપર જે વિશ્વાસ રાખના નથી તેજ ચતુર, ડાલા, અને સંતોષી જાણવા.
 ૬. નીતિથી ચાલનારને અને વિવેકથી વર્તનારને શરૂઆતમાં કેટલીક મુશીબત પડતી જણાય છે, પરંતુ અંતે યશસ્વી નીવડી પૂજ્ય છે એ જુલુસું નહિં.
 ૭. પોતાનાં વખાણુ સાંભળીને જુલુસવામાં પડી ખતા ખાવા નહિં. પોતાની મનઃલબ્ધને માટે હુમ્મ્યા લોકો વધારે જૂલુસું બોલે છે.
 ૮. ક્ષણિક લાલચોથી મન અસત્ય તરફ દોરવાઈ જતું હોય ત્યારે તેને દદતા પૂર્વક રોકવું એમાંજ ખરા પુરુષાર્થ છે એ નફી સમજવું.
 ૯. સ્વાગ્રથી માણસને નુકશાનમાં આવી પડવાના પ્રસંગ ઓછાજ આવે છે, એ નિરંતર ધ્યાનમાં રાખી હંમેશાં ઉલોગી રહેવું.
 ૧૦. જાત મહેનતથી કમાયેલું ધન, તે રાટલામાં જેટલી મીઠાચ છે તેટલી ખીજા કશામાં નથી.
 ૧૧. આપણી ટેવ અને આપણો સ્વભાવ એ આપણાં માનિક નથી, પણ આપણે તેના માનિક છીએ.
 ૧૨. પોતાના મુકૂત્યોથી સંતોષાઇ જે મનુષ્ય આનંદમાં નિમગ્ન રહે છે તેને માટે આ દુનિયાંજ સ્વર્ગભૂમિ છે.
 ૧૩. ઉંચા પ્રકારની પરાજાગત, સત્ય અને સદાચરણ એ શુદ્ધસ્વાગ્રમને શોભાવનારા સફુલ્લો દરેકે ગ્રહણ કરવાં જોઈએ.
 ૧૪. ત્યાં જાર આનાં ખર્ચવાથી આવે તેમ હોય ત્યાં રૂપીઓ ખર્ચવાની મૂખાઈ કદાપિ કરવી નહિં.
 ૧૫. લોકોનાં વખાણુથી કુલાઇ ન જતાં સાદુ જીવન ગાળી કરકસરથી રહેવું.
 ૧૬. કોઇ પણ કામ આગળ ઉપર કરવા મુશ્કેલી રાખવું એ જોખમભરેલું છે.

૧૭. ટાઇ પથુ માણસની સારીરિક કે બીજી ટાઇ પથુ ખામી જોઈને તેની ચેષ્ટા કરવી એ પ્રભુનું અપમાન કર્યા બરાબર છે.

૧૮. અગવ્યા સાથે વિવેકભરી રીતે બોલી તેમના કામમાં બની શકે તેટલી સહાયતા આપવી એ દરેક સત્પુરુષનું કર્તવ્ય છે.

૧૯. વિચાર અને કલ્પના ઉપર સર્વ વ્યવહાર અને આચારનો આધાર છે તે આપણે બહી જવું જોઈએ નહિ.

૨૦. માણસને માણસાઇ આપનાર જો ટાઇ વસ્તુ હોય તો તે કેળવણી છે.

૨૧. ત્યાંસુધી જાણેલું આચારમાં મુકવામાં આવતું નથી ત્યાંસુધી તે મુખને આપનાર નિવડતું નથી.

૨૨. દાણિકે લાલચો મનને લગ્નચાલે છે અને અધમ માર્ગે વાળે છે, એ જાણત લોકમાં રાખી એવું મુખ અવશ્ય તજવું.

૨૩. જાણધારી આકૃત આવી પડે ત્યારે ગલગાઇ ન જતાં હીમત અને ધીરજ રાખી તે અગવ્ય બચેલા પ્રયત્ન કરવો.

૨૪. ત્યાંસુધી મન નિર્મળ હોતું નથી, ત્યાંસુધી ગમે તેટલું દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થાય છતાં મુખનો એક જરા સરખો પથુ અનુભવ થતો નથી.

૨૫. પોતાની જાતિને શોભે તેવાં કર્તવ્યો કરવા એજ શ્રેષ્ઠા આપનાર છે.

દાન, પુન્ય, સલાવત.

(સખનાર:-મી. ફીરોઝ શહેરીઆર કાપડીઆ).

(અનુવેશન:-અંક ૯-૧૦, પૃ. ૪૩૮ થી).

આ કળીજીગના જમાનામાં ધૃત્યુલભવાન જેવાને કયા પાહાડ અથવા યુદ્ધમાં શોધવા જવું અને ‘આટા તોલ કે હીકરી જલતી હય’ તેવી હાલતમાં આપણે આપણી દોહતનો દેટલો લાગ અર્પણ કરી રાખીએ એમ છે એવા કોઇના સવાસનો એટલોજ જવાબ જસ ચશે કે “આમવત સર્વ મુલેષુ ચ પડવતી ચાપડવતી” એ વાક્યાનુસાર દરેક આણી માનમાં આત્મા વચી રહેલો છે, માટે જેમ કોઇ પોતાની સાથે જેવી રીતે વરતે છે તેવી રીતે અન્ય દરેક સાથે વર્તવું જોઈએ; મતલબ કે કોઈની સામા ગરજવાનને પોતાના આત્મા સ્વરૂપ જાણીને મન, વાચા, અથવા કર્મથી જેવી રીતે અને તેવી રીતે મદદ કરવી. એજ આપણું કર્તવ્ય છે.

મન, વાચા અને કર્મ એ ત્રણ વીલાળી રતા સખાવતના ઉપર ઠલા તેમાં કઈની સખાવતથી સર જમશેદજી હજીભાઇ પહેલા હીંદી પારસી બેરોનેટ ગરીબ અવસ્થામાંથી ઉઠીને; પોતાની જાત મહેનતની સકમાઈથી કોઈની નાત જાતના તકાવત વગરની લાખ્ખો જાતકે કરોડો રૂપીઆ ઉપરની જાદગાલી સખાવત કરીને પોતાનું પતોતું નામ આખરે દુનીયામાં અમર કરી ગયા છે, ત્યારે વાણીની સખાવતથી હીંદના પરમ પુરુષ પુન્યશ્રી મી. દાદાભાઇ નવરોજી પોતે ગરીબ અવસ્થામાં ઉઠીને જાતી હુંશીઆરી અને જાદોશીથી દુનિયાની રાજસભા (Parliament)માં દાખલ થઇ અંગ્રેજ મંત્ર સમક્ષ હીંદવાસીઓની

ગરીબાઇ અને તેઓની જરૂરીઆતો જાહેર કરીને “હીંદના દાદા”ની અનુપમ ઉપમાઓ ગોળવવા ભાગ્યશાળી થયા છે અને, જેથી સમગ્ર હીંદુસ્તાન તેમના ઉપકારમાં છે અને રહેશે. હવે સૌથી વધારે ઉપયોગી મનની સખાવતથી સાધું લોકો અને સંતપુરુષો પોતાની ધરુણાના બળ માત્રથી અનેક દુઃખી દરીદ્રીઓના સંકટ, આફત, વિપત્તીઓ, સારી દુવા અથવા આશીર્વાદથી મટાડી શકે છે એ જાણીતી ખીના છે, તુકારામ જુવા નામનો એક દક્ષીણી સંતપુરુષ કહે છે કે ‘જગ્યા કંથાણા, સંતાચી વીશુતી, દેહકષ્ટ વીતી ઉપકારે’, મતલબ કે સંતપુરુષો પોતાના શરીર દુઃખ વેડીને પણ પોતાની વિશુતી કે આશીર્વાદથી જગતનું કંથાણ કરે છે.

કાંઈ માણસને પૈસાની સખાવત કરવાની ન હોય તો તેને પોતાના તનથી અથવા વાણીથી, કાંઈ મદદ કરવાથી અને છેવટે તન અને વાણીથી કશું પરમાર્થી કામ કરવાને અશક્ત હોયતો માત્ર મનની શુભ ધૃષ્ટિ “ખુદાતાલા સૌનું ભકું કરો” એવા આશીર્વાદનાં ખીન્ને ખરા અંતઃકરણમાંથી નીકળ્યાં હશે તો તે ખજા અનંત ગણ શુભ કરવાને પુરતાં છે.

કાંઈ આખા દીવસનો ભુખ્યો ગરીબ માણસ સાંજને છેડે એક રાટી માંગી લાવીને ખાવા બેઠો છે એટલામાં કાંઈ ખીન્ને બે દીવસનો ભુખ્યો માણસ પડખાં પાસે આવીને કહે છે કે ભાઈ હું બે દીવસનો ભુખ્યો છું માટે મને થોડી રાટલી આપ, જે ઉપરથી પેલા એક દીવસનો ભુખ્યો માણસ પોતાને ખાવાની બાકીની રાટલી ખીન્ને આપે તો તેની હાલતમાં કાંઈથી માત્ર રાટલીના દુકાની સખાવત, કાંઈ રાગ પોતાનું આખું રાજપાટ કાંઈ ફરીને દાનમાં આપી દે તેના કરતાં કાંઈ પ્રકારે ઉતરતી નથી. કારણકે જેવી રીતે સમગ્રી કુલ અસ્કીઆમત તેનું રાજપાટ છે તે સંવશું કાંઈ ફરીને આપી દે છે તેવી રીતે પેલા બીખારીની કુલ અસ્કીઆમત જે તેની રાટલીના દુકાં માત્ર છે તે ખીન્ને બીજાને આપી દે છે, માટે રાગ તથા બીખારી જન્મે એ પોત પોતાની સચિનીના પ્રમાણમાં જે જે સખાવત કરી છે તે જન્મે એક સરખી છે, આ ઉપરથી સાર એટલેજ લેવાનો છે કે ખુદાતાલા કાંઈ દાન, પુન્ય, અથવા સખાવતનાં કદ અથવા પ્રમાણ તરફ જોતો નથી જ પણ તે તો માત્ર દરેકજણ પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં કેટલો પરમાર્થ મન, વાણી અને કાયાથી કરે છે તેજ માત્ર જુએ છે.

ત્યારે અસહનાં વખતમાં સખાવતી બાદશાહ, સખાવતે બહાદુર હાતમતાઇએ પોતાની કુલ રીઆસતમાં એક થોડી જાફત આપી હતી, અને જે વખતે પોતાની દરેક રાયત એ મેહમાનીનો સ્વાદ ચાખતી હતી ત્યારે સાંજને છેડે હાતમતાઇ પોતાના મિત્રો સાથે જંગલમાં ધંધરની લીલા જોવા સહેલગાહે નીકળી પડ્યો હતો, તે વખતે જંગલમાં પહોંચતાં જુએ છે તો એક બાપડો જુદો દેહીઆરો એક લાકડાનો નાનો લારો પોતાના માથે ઉંચકીને સહેર તરફ જતો હતો; હાતમતાઇના મિત્રોએ તે ઉપરથી પેલા જુદા દેહીઆરને પુછ્યું કે કેમ અડ્યા તું હાતમતાઇની મીજ્યાનીમાં ગયો નથી? ત્યારે પેલા જુદા દેહીઆરાએ જવાબ આપ્યો કે જે માણસ કાંઈનીથી મીજ્યાનીમાં જાય છે તેનો ઉપકાર પોતાના અભા ઉપર તે હંમેશાં લઇને ફરે છે મતલબકે મારે હાતમતાઇની મીજ્યાની ખાધને હંમેશ

સુધી તેના ઉપકારમાં રહેવું નથી; હવે પ્યારા વાંચકો વીચાર કરો કે હાતમતાઈ કે જેણે પોતાના તાગાના કુદ મુલકની રૈયતને મીઠાજાની આપી હતી તે વધારે સખી કહેવાય કે પેલો કહીઆરો, કે જેણે હાતમના ઉપકારમાં જવાનું ના પસંદ કર્યું તે? કીતાબનો લખનાર કહે છે કે આ ખીનાથી હાતમતાઈ અન્યથાથી સરમીદા પડી ગયો કારણ કે ખોદાતાકાએ તેને જે રાજ્યાટ આપ્યું હતું તેમાંથી તેણે પોતાની રૈયતના પૈસામાંથી પોતાની રૈયતને મીઠાજાની આપી હતી તેમાં કરી વધારે મોટાઈ કરી નહોતી, પણ જ્યારે આવા ગરીબ કહીઆરોએ આથી પોતાની કંગાએ હાલત છતાં કોઈનાથી ઉપકારમાં નહી જતાં પોતાની જાત મહેનતની કમાઈથીજ પોતાના પાપી પેટને પોષણ આપવા દુરસ્ત ધાર્યું, એ હાતમતાઈની ખાદસાહી મીઠાજાની આપવાના હાતમના દીક્ર કરતાં પણ વધારે ચઢીઆતા દુલ્લા દીકની સાબિતી છે.

આ હાતમતાઈ તથા કહીઆરાનું દ્રષ્ટાંત આપવાની મતલબ એજ છે કે જ્યારે આ પણે કોઈને કરી મદદ, સખાવત અથવા પરમાર્થ કરીએ છીએ તે વખતે તે મદદ લેનારની ઉપર આપણે જાણે ઉપકાર કરતા હોઈએ એમ સમજીએ છીએ. પણ ખરું જોતાં તેથી ઉલટુંજ છે, એટલે કે ખરેખરી રીતે મદદ લેનાર તેના આપનારની ઉપર એકલો ઉપકાર કરે છે કારણ કે પૈસા કહીઆરા જેવા ગરીબ અથવા ગરજવાન લોકો કોઈની મદદ અથવા સખાવત લેવાની ના પાડે તો એવી રીતે પરમાર્થ કરવાથી જે જે લોકોને પોતાનું મન અથવા દીક્ર દરીઆ જેવું ફૂલું ઉદાર કરવાનો સંભેગ મળે છે તે મળી શકે નહી અને ખુદાતાકાની કુદરતને જાણુવા તેમજ સમજવા માટે એવા દુલ્લા દીકની ખાસ જરૂર છે એ બુદ્ધિ નોંધવું નથી. ત્યારે એવી રીતે ગરીબ ગરજવાન લોકો ખીન્નઓ પાસેથી કોઈની મદદ અથવા સખાવતને જે રચીકાર કરે છે અને તેમ કરીને તેની મદદ કરનારને અણદીક રીતે કેટલો મોટો ઉપકાર કરે છે તે મારા વિચારથીજ સુઝ વાચકો સહેલાઈથી સમજી શકશે.

હવે કેવી વસ્તુ અથવા બાળતની સખાવત કહેવાય તે માટે હું કામમાં પતાવી આ પત્રના તંથી સાહેબનો પોતાના પત્રમાં આ લખાણને જગ્યા આપવા માટે ઉપકાર માનીશું; કોઈને ફીસા પૈસાની સખાવત કરીશું તો તે ગમે ત્યારે પણ ખરચાઈને પુરા થઈ જશે અને તે પાછો જેવોને તેવો થઈ જશે. કોઈને ઘરઆર જાંઘાવી આપવાની મદદ કરીશું તો તે પણ નામ તેના નાશ એ મુજબ પડી લાગી જશે. કોઈ ગરીબ માણસનાં છોકરી છોકરાં પરણાવી આપવા જેવું પરમાર્થ કરીશું તો તેના પરણનાર બેઝમાંથી કોઈ એક મોટું વહેલું મરવાથી પાછો મોટા કે વહેલો જોયો ને તેવો થઈ જશે. પણ જે કોઈએ વિદ્યાદાન ફીસા સખાવત કરી હશે, તો તે આપેલી વિદ્યાનો લેનાર જેમ જેમ તે વિદ્યાને ખરચતો જશે એટલે તે વિદ્યા ખીન્નઓને આપવામાં ઉપયોગ કરતો જશે તેમ તેમ તે વિદ્યા ઓછી નહી થતાં જન્મ-સુધી વધતી જશે અને એવી રીતે ઉચ્ચ પ્રકારનું આપેલું તે વિદ્યાદાન તેના આપનારને જન્મોજન્મ સુધી અનેક અનંતમણ્ કૃણ આપ્યાં કરશે.

માણસ માત્ર બુદ્ધને પાત્ર છે તે મુજબ આ લખાણમાં બુદ્ધયુક્ત માધમ પડે તો શુદ્ધમાદક વાંચકો તેથી બુદ્ધ ઉપર ધ્યાન નહી આપતાં એનો સાર ખેંચી લેશે.

ગુહરાજ્ય.

આપણા ગુહરાજ્યની અંદર સર્વથી મહત્વના સ્થાને મા અને પાપ જ છે. તેમણે પોતાનાં નાનાં પાળક પાળકીઓના સંબંધે તેમજ પોતાના સંબંધી વર્ગના સંબંધે, કર્તવ્યો કેવાં રાખ્યાં જોઈએ, તેમની સાથે તેમની વર્તણૂંક કેવી હોવી જોઈએ, અને ધણે ભાગે તેમણે પોતે ગુહરાજ્યના કયા કયા નિયમો પાળવા જોઈએ તેના પ્રથમ વિચાર કરવો એ આવશ્યક છે.

એકાદ દેશનું રાજ્ય ચલાવવા કરતાં સ્વભાવ વૈચિત્ર્ય હોય તેવા એકાદ નાના કુટુંબનો કારભાર ચલાવવો એ કેટલીક વખતે કઠિન જણાય છે. અને તેમાં જે મોટાં છે, તેનું મહત્વ અને જવાબદારી, તેમનાં કાંઈક સંકટ અને વર્તણૂંકનું જ્ઞાન ધણાં માથાપને હોતું નથી. ધણા લોકો એમ સમજે છે કે ગુહરાજ્ય ચલાવવું એ ધણું જ સહેલું છે, અને તેમ માનવાનું પ્રથમ કારણ એ છે કે, પોતાની પાસેના માણસોના સ્વભાવને ગમે તેમ રીતે પૂર્ણપણે જાણી લેવો, એ જે પ્રથમ કર્તવ્ય છે, તેનું તેઓ ખરૂં મહત્વ સમજ્યા હોતા નથી. કેટલીક વખત વ્યવહારીક નિયમાનુસાર કર્તવ્યો ન્યાં સુધી યોગ્ય રીતે કરવામાં આવે છે ત્યાં સુધી ઉપર પ્રમાણેના જ્ઞાનની જરૂર નથી. એમ માની પોતાની પાણી સંભાળવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

ખીઠું કારણ એ આપવામાં આવે છે કે, કુટુંબની વ્યવસ્થા કરવાનું મુખ્ય જ્ઞાન મા આપને હોવાથી તેમાં સ્વભાવના જ્ઞાનની જરૂર હોતી નથી. કુટુંબના ચલાવનારાઓને ન્યાં સુધી પોતાની પાસેના માણસોના સ્વભાવનું પૂર્ણપણે જ્ઞાન હોતું નથી, ત્યાં સુધી વિવિધ ભોગાદિ મિવાય જગતનાં અધિક મહત્વનાં કર્તવ્યો તેનાથી ઉત્તમ રીતે કદી પણ સાધી શકાતાં નથી. ધણા માથાપોને પોતાના અધિકારનું મહત્વ, પોતાના પાળકોનાં કૃત્યો તેમજ સિવાય સમજવામાં આવતું નથી. એ ધણું જ ખરાબ છે. કેટલાક પોતાની વર્તણૂંક ધણીજ કડક રાખવાનું ઇચ્છે છે તે પણ ખરાબ છે. તેઓ એવું સમજે છે કે એવી વર્તણૂંકથી પાળકોપર આપણો દાખ બેસવાથી તે આપણા લક્ષ્યો આજ્ઞાપાત્રક થશે, પરંતુ આ સમજણ એ પણ ખમ મૂંઝકજ છે.

કુટુંબના પાલકોએ લક્ષ્યમાં રાખવું જોઈએ કે, તેમણે પોતાના વર્તનનો કદી પણ જખરદસ્તીથી ઉપયોગ કરવો નહિ, પાળક પાસેથી કોઈ પણ કામ જખરદસ્તીથી કરાવવા કરતાં, તેમની પાસે તે કામ રાહજીવથી કરાવવાથી તેઓ સારી રીતે કરી શકે છે. કારણ કે, જખરદસ્તીનો ઉપયોગ કરવાથી, જ્યારે તે પોતાની મરજી પ્રમાણે કામ કરતાં હોય છે ત્યારે તેમાં તેમની દમ્બાશક્તિમાં અથવા તે નૈસર્ગિક વૃત્તીમાં ધક્કો પહોંચવાનો ધણોજ સંભવ હોય છે.

કેટલાકનામાં આપણું તેજ ખરૂં, એવું માનવાની ખરાબ ખોડ હોય છે. પાળકોને અથવા આપણી પાસેના અન્ય કોઈપણ માણસને તમે જ્યારે તમારી ઇચ્છા પ્રમાણેની જે વાત કરો, તેજ વ્યાજબી અને યોગ્ય છે એવી હડ કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. પરમેશ્વર દેરકને વિચારશક્તિ આપેલી છે, તેમજ દેરકના યોગ્યપ્રયોગના વિચાર જુદા પડે એ સ્વાભાવિક છે. જેથી આપણા સરખાજ ખીજના મત હોય એવી હડ ધરવી એ અયોગ્ય છે. ગુહરાજ્યની ઇમારત, પ્રેમ, સહાનુભૂતિ અને સત્યતા ઇત્યાદિ ઉપર રહેલી હોય છે. તેમાંથી એકાદ ન હોય તો તે ઇમારત તુરંતજ નિચે બેસવાનો સંભવ હોય છે. સહાનુ-

આરોગ્ય.

પોતાની શરીર પ્રકૃતિ, સારી, નિરોગી અને સુદૃઢ રહે તેવું પ્રત્યેક મનુષ્ય ઇચ્છે છે, અને તેથી પ્રત્યેક મનુષ્ય પ્રાણી પોતાનાથી જની શકે તેવા આરોગ્ય રક્ષણને માટે ઉપાયો કરેજ છે. એમ હોવા છતાં પણ શરીર પ્રકૃતિ મંથધે ઠેકાણે ઠેકાણે સુમરાણુ સંભળાય છે તેવું કારણ શું હશે, એ એક વિચાર કરવા જેવો પ્રશ્ન છે. આપણું શરીર નિરોગી ન રહેવામાં, કુદરતના નિયમો સંબંધિ આપણું અજ્ઞાન એજ ધણેભાગે કારણરૂપ છે.

કદી આપણો પગ ખાસમાં પડી જાય તો, તે ભાગ્યાસિવાય રહેતો નથી; તે પ્રમાણે કુદરતના નિયમનો ભંગ કરવાનું પ્રાયશ્ચિત્તજ આપણે ભોગવવું પડે છે. એમ મૂલ્યમ દૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં જણાય છે.

નિયમિતપણે રહેવું અને વર્તવું એ કુદરતનો એક મુખ્ય નિયમ છે. સવારે શૌચ, દંતધોવનાદિ વિધિ નિયમસર કરવાથી પ્રકૃતિ સાફ રહે છે. આજ આપણો સમય.

સથી, કિંવા કોઇ પણ કારણથી મગમગતા વેગને રોકવાથી, તે જેરી પદાર્થોનો રક્તાભિસરણ દ્વારા અંદર પ્રવેશ થઇને માથું દુઃખવું, વિગેરે વિકારો તુરતજ જણાવા લાગે છે. જમવાનો વખત સુદ્ધાં પણ ઠરાવેલો હોયો જોઇએ, જાણે તે વખતે નિમેશ સમય પ્રમાણે જંઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત થતો હોય તેવી રીતે દરરોજ ઠરાવેલા સમયેજ ભોજન કરવું. આજસથી કિંવા કોઇ પણ ખીજ કારણથી ઠરાવેલા સમયે ન જમતાં આપાપાછ વખતે જમવાથી કેવી રિથિતિ થાય છે, અને અન્નની પાચન ક્રિયામાં કેવાં વિઘ્ન આવે છે, તેનો અનુભવ ઘણા મનુષ્યોને હોય છે. જમતી વખતે પ્રત્યેક કોળીયો ચાવીને જમવાની ટેવ પાડવાથી અન્ન સારી રીતે પચેછે અને જેથી શરીર પ્રકૃતિ ઉત્તમ રહે છે. પ્રત્યેક આસને અમુક વખત સુધી તો ચાવવોજ જોઇએ અને તે વખત સુધી ચર્ચા રહે સારેજ તેને ગળે ઉતારવો. આ નિયમ સંબંધી પ્રસિદ્ધ ગ્રેડરટન સાહેબની આખ્યાયિકા ઘણાના જનજીવનમાં છે. આજસ અને અનિયમિતપણું આ જાને શત્રુને વશ ન થતાં પ્રત્યેક કામ દરરોજ નિયમસરકરવાથી તે આપણને ભારરૂપ થતાં નથી. અને તેનો ઘણાખરાને અનુભવ પણ હોય છે.

પ્રકૃતિ સારી રહેવાને માટે શરીર સ્વચ્છ રાખવાની વિશેષ આવશ્યકતા છે. સાધારણ ગરમ પાણીથી સ્નાન કરવું એ શરીરને સ્વચ્છ રાખવાર ઉત્તમ માર્ગ છે. કેટલાક થંડા પાણીથી સ્નાન કરવાને પસંદ કરે છે, સારે કેટલાક ઘણાજ ગરમ પાણીથી સ્નાન કરવાને પસંદ કરે છે. થંડું પાણી સર્વની પ્રકૃતિને માફક આવે છે એમ નથી. જમને થંડા પાણીથી સ્નાન કરતી વખતે શરીરે ટાઢ વાય અને ફવારાં ખડાં થઈ જાય, એવાએ થંડા પાણીથી સ્નાન ન કરવું. એ ઉત્તમ છે. ઘણાજ ગરમ પાણીથી સ્નાન કરવું એ થંડીની મોસમમાં સાફ લાગે છે; પરંતુ તે વખતે પણ શરીર સુકાતાં તરતજ કપડાંની જરૂર પડે છે. ગરમ પાણી શરીર પર રેડવાથી ત્વચામાં ઉષ્ણતા આવે છે. અને તેથી ત્વચામાંની રક્તવાહિનીઓનો પ્રસાર થઇને ત્વચા આગળ લોહી જાસ્તી આવે છે. દરરોજ સ્નાન ન કરવાથી ત્વચાપર પરસેવો સુકાઈને તેનો થર બાકીજાય છે. જેથી ત્વચામાંનાં છિદ્રો બંધ

થવાથી શરીરમાંનાં ઝેરી દ્રવ્યોને પરસ્પેવાદારાં ત્વગામૈથી બહાર આવવાનો પ્રતિબંધ થાય છે, અર્થાત્ તેવા ગંદા મનુષ્યોની પ્રકૃતિ સારી રહેતી નથી. અને તેને ચામડીનાં વિગેરે દરજ્જા થવાનો સંભવ રહે છે. સવારમાં સ્નાન કરવું એ ઉત્તમ છે. અને તો સાંજે ફરી અને જો અને તો સવાર, બપોર અને સાંજે એમ ત્રણ વખત સ્નાન કરવાથી શરીર ધણુંજ સ્વચ્છ રહે છે. પરંતુ હાલના જમાનામાં કેટલાકને તે અનુકુળ પડવાતું નહિ. જમ્યા પછી સ્નાન કરવાથી અન્નને પચવામાં અડચણ થાય છે, અને તેથી જમ્યા પહેલાંજ સ્નાન કરવું એ ઉત્તમ છે. એટલા પાણીથીજ શરીર જોઈએ તેવું સ્વચ્છ થઈ શકતું નથી, તેથી સાબુ, અથવા તો તેવાજ કોઈ પદાર્થ વડે શરીરને સાફ ધોઈ સ્વચ્છ કરી સ્નાન કરવું. સાબુ વાપરવો પડે તો તે હલકો સુનાનો ન હોવો જોઈએ. જે સાબુથી શરીરે દહાય બળે, કિંવા ત્વચા ખરસટ થઈ જાય તેવો સાબુ સારો નથી એમ સમજવું.

ખુદ્દી જમ્યામાં સ્નાન ન કરવું. પણ સ્નાન કરવાની જુદી કોટડી હોય તો તે સારી; જેથી થંડી લાગતી નથી અને કોઈપણ સંક્રાંત સિવાય સર્વ શરીર સારી રીતે ધોઈ સ્વચ્છ કરી શકાય છે. સ્નાન કરવાની સ્વતંત્ર ઓરડી ન હોવાથી, વસ્ત્ર સહિત સંક્રાંતથી સ્નાન કરવાથી ઘણા લોકોને દાદર વિગેરે ત્વચાના રોગોનો ઘણી વખતે ત્રાસ વેઠવો પડે છે. સ્નાન થઈ રહે કે તુરંતજ સુકા કપડાથી શરીર લોહી સાફ કરવું, શરીર સાફ કરવાની સાથે નખ અને વાળ પણ સ્વચ્છ કરવાની ધાળજી રાખવી. કેટલીક વખત નખ વધે છે અને તેમાં મેક્ષ જામે છે. અને એવો મેક્ષ નખવડે કોઈ ખાવાથી કિંવા જમવાથી પેટમાં જાય છે તો તે નડ્યા સિવાય રહેતો નથી.

આપણા હિંદુસ્તાન દેશમાં શુ પ્રમાણે સુતરાઉ કિંવા ગરમ કપડાં વાપરવાની જરૂર પડે છે. શરીરપર સુતરાઉ કપડાં પહેરીને તે ઉપર ગરમ કપડાં પહેરવાથી કપડાં. શરીરમાં ઉષ્ણતા કાયમ રહે છે, અને શરીરની અડચણ આવતી નથી. કાળા રંગનાં કપડાં ઉનાળામાં વાપરવાં સારાં છે. કપડાં શરીરપર તંગ પહેરવાં નહિ પણ અંદર સારી રીતે હવા, હરીફરી શકે તેવાં ખુદ્દાં પહેરવાં. મેક્ષવાળાં અને ગંદાં કપડાં વાપરવાં નહિ; એટલુંજ નહિ પણ ધરમાં દવા દૂધિત હોય તેવી જગ્યાએ કપડાંને ભરવવાથી શરીરની પ્રકૃતિ બગડે છે એ લક્ષમાં રાખવું. જમતી વખતે પણ ધોળેલું કપડું પહેરવું, અને આપણા અસ્વચ્છ હાથ કિંવા સ્ત્રીનો મેક્ષ અથવા સહમનનું અંતમાં મળીને પેટમાં ન જાય એને માટે સાવચેતી રાખવી.

ઉચ્ચવર્ણ—બ્રાહ્મણાદિ દિવ્યવર્ણમાં ધર્મજનને લીધે હાથપગ ધોયા પછી અને, કામ કરતી વખતે પહેરેલાં કપડાં ક્ષણે જ સ્વચ્છ કિંવા રેશમી ધોયેલ વસ્ત્ર પહેર્યા પછીજ જમવા બેસવાનો જે રીવાજ છે તે સ્વચ્છતાની દૃષ્ટિએ બેતાં પણ ધણાજ ઉત્તમ છે. દરેકજ વપરાયલા રેશમી સુકડા, કદ, પિનાંજર વિગેરે ઉઘાં વસ્ત્રો કિંવા ધાળણી વિગેરે કિંમતી વસ્ત્રો ધોયા સિવાય વાપરવાં તેના કરતાં સ્વચ્છ ધોઈને પછીજ દરેકજ જમતી વખતે પહેરવાં તે ઉત્તમ છે.

શરીરના વેગોને રોકવાથી થતા દરદો.

(લખનાર—વૈદ્ય જનાર્દન જીખાલાઈ-ભરૂચ.)

શરીરના ૧૪ કુદરતી વેગો છે અને તે નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ વાયુ સ્થાવ (અધોવાયુ-વાયુ) નો વેગ	૮ નિન્દ્રાનો વેગ.
૨ આગનો	૯ ઉપરસનો
૩ પેસાળનો	૧૦ શ્રમથી ચરેલા
	આસનો.
૪ રકારનો-(ઓડકારનો)	૧૧ બગાસનો
૫ છીંકનો	૧૨ આંસુનો
૬ તરસનો	૧૩ ઉત્તરીનો
૭ લુખનો	૧૪ વીર્યનો

આવી રીતે ૧૪ જાતના વેગ શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા છે, જે વેગ દરેક મનુષ્યના શરીરમાં હોય છે. હવે આ ઉપરના ૧૪ વેગને રોકવાથી શું ગરહાયદા થાય છે, તે જણાવીએ છીએ. તેની સાથે વેગોને રોકવાથી થતાં દરદોના ઉપચાર પણ કુદામાં જણાવીએ છીએ, જે મારા ધારવા પ્રમાણે જનસમાજને ધણા ઉપયોગી થઇ પડશે.

૧ અધોવાયુનો વેગ રોકવાથી થતા રોગ અને તેના ઉપચાર—ધણું મનુષ્યે શરમાળ હોય છે. તેથી ઘણી વખતે અધોવાયુના વેગને જાણી નેહને અટકાવે છે. પણ તેઓ નથી સમજતા કે તેથી ધણું દરદો પેદા થાય છે. અધોવાયુનો વેગ રોકવાથી શુદ્ધ, (ગોળાનું-દરદ) રેહિદાવર્ત (વાયુ પ્રાધાન્ય પેટનાં કેટલાંક દરદો) રોગાની (ખેચેની) વાયુ (પેટમાં શુદ્ધ શુદ્ધ બોલ્યા કરવો) ૫ દર્દ વખતે આગ અને પેસાળનો સાથે સંગ (એટલે અધો-વાયુના વેગને અતિશય રોકવાથી આખરે કુદરતજ તેની સામે થઈ ધણી વખત અધોવાયુ, પેસાળ, અને આગ એ ત્રણે સાથેજ કરાવે છે; વળી અપ્રતિ, આંખ અને જઠરાગ્નિનો નાશ થાય છે, અને હૃદયોગ થાય છે.

ઉપચાર—અધોવાયુના વિકારમાં, સ્તેહપાન, સ્વેદવિધિ, ફલવર્તિ (શુદ્ધમાં વાટ મૂકવાની કીચા) વાતહર સોજન, અને માફક આવે એવાં ઉષ્ણ જલપાન; બરતી, અને વાયુને અનુલોમન કરનાર ઔષધો, જેવાં કે દિગાષ્ટકચુર્ણ, અજગોદાદિ ચુર્ણ, પંસસમ ચુર્ણ. વૈશ્વાનરચુર્ણ, સૈન્ધવાદિ ચુર્ણ. અધોવાયુ રોકવાથી આફરો ચરે છે તેને માટે, તેજ દ્રાક્ષા-સવ, ગાયનું મૂત્ર, કાંઈ અને જવખાર એ સર્વને એકત્ર કરીને પીવાથી શુદ્ધ-ઉદર, અને આફરાને મટાડે છે. આ ઉપરાંત ઘરગથ્થુ ઉપાયોમાં, કુટીઉપર હીંગ ચોપડવી; રોટલી દિંગ માત્રા પ્રમાણે ગણુવી, અજમો, અને સંચળ ફાકવાં, શુદ્ધમાં દિવેલની આંગળી કે વાટ મૂકવી, સુંકે મરીની આહ સાથે સોડા લેવો અથવા ખપે તહેણે છાંંડર સાથે સોડા પીવી, લસણની કળાયો શેરીને ખાવી. ખોરાકમાં સુંકની કાંઈ, છાસ, કઢી વિગેરે—

૨ આગના વેગને રોકવાથી થતાં દરદો, અને તેના ઉપચાર—ધણું મનુષ્યે જાહેર સભાઓમાં, નાટકશાળાઓમાં, મીજસભામાં, પાર્ટીઓમાં, અને રમતો વિગેરેમાં મોહક અને મનને આનંદ આપનારા વિલાસોને આધિન થઈ, વળી કેટલાક મુસાફરીમાં સાધન ન મળ-

વાથી ઝાઝાના વેગને અટકાવે છે. પણ તે તેમની મોઠામાં મોટી ભૂલ છે તેઓને મારે જાણીયું પડે છે જે ઘડીભર આનંદને માટે હંદગી ભરતું દુઃખ શા માટે વેસી દેશે. હા જુઓ ઝાઝાના વેગને રોકવાથી નિચે પ્રમાણે દરદે થાય છે.

ઝાઝાના વેગને રોકવાથી પેટમાં ગોટલી ચડે છે, એટલે આંતરડાં કાપી નાંખ્યા જેવી ચુંક આવે છે, શરીરે ગોટલા ચડે છે, સળેખમ થાય છે. માથામાં પીડા થાય છે. ઉષ્ણવાત. (ક્રાંતરતું દરદે) પરિકર્ત (ક્રાંતરતા જેવી પીડા) હૃદયનાં ઉપરોધ, અને મુખથી ઝાડા નીકળેલો (આ વાતનું દુઃખ મેં ઘણી આમઝાની ગુજરાતી સ્કુલોમાં બાળકોને થતાં જોયું છે. ઘણી વખત બાળક આધા પીધામાં નિયમિત નથી રહેતાં એટલે તેમને અછલુંના ઝાડા થાય છે. હમે તે બાળક સ્કુલમાં ગયું હોય છે ત્યારે ભારતરની બ્લીકથી વધુ વખત જતાં ડરે છે. જેથી છોકરાં બિચારાં ધાકનાં માર્યાં હાજત દબાવી બેસી રહે છે. બનતા પ્રયત્ને વેગને અટકાવી રાખે છે; પણ આખરે ના ચાલે ઝાડા કરી દે છે ઘણાં અકસ્તિયાં બાળકા મુખ વાટે પણ ઝાડા કરે છે. જેથી દોષક વખત મરણ પણ પામે છે એટલે હમે અગ્રે શિક્ષકોને ભક્ષામણ કરીએ છીએ જે બાળકોની ઝાડા પેસાળની હાલતને બનતા પ્રયત્ને ના અટકાવવાની સંભાળ રાખવી) આ ઉપરાંત ઉપર જણાવેલા અધોવાયુના નિરોધથી યના રોગો પણ થાય છે.

ઉપચારમાં ઝાડા રોકવાથી થયેલા રોગમાં ઝાડા સાફ ઉતારે એવાં ઔષધો અને અનુપાન આપવાં જોઈએ.

૩ પેસાળની હાલતને રોકવાથી થતાં દરદે અને તેની ચિકિત્સા—ઘણાં માણસો ઉપર જે ઝાઝાના વેગને અટકાવવાનાં કારણે બનાવ્યાં તેજ કારણોમાં, પેસાળના વેગને પણ અટકાવે છે. તે ઉપરાંત ખાસ કરીને લેખક, વક્તા, વાંચક, તમાસા બેનાર, અને ભજવનાર બાળકો અને વાતગણ. ઘણા વખત પેસાળના વેગને અટકાવવાની ટેવ વાળા હોય છે. જેથી તેઓ નીચેના દરદેમાં પીડાય છે. મૂત્રના રોધથી ઓગલાયે છે, અંશુમરી (પથરી) પેદા થાય છે કારણ કે વધુ વખત પેસાળની નળીમાં પેસાળ લગાઇ રહેવાથી પેસાળના ક્ષારના તંતુઓને એક સમૂહ થઈ પથરીના રૂપમાં જાડી બન્ય છે જેથી ઘણાં મનુષ્યો મૂત્રકચ્છના દરદી પીડાય છે. વગી બસતી, મેદક અને વેંદાણ. (એટલે. પેટ, પેડુ અને સાથળના મૂળમાં) વેદના થાય છે. સાથે ઉપરના અધોવાયુ અને ઝાઝાના રોધન-પ સર્વ રોગ થાય છે.

ઔષધો—ફલવર્તિ, અશ્વગં, અવગાદ, વાતાદર ઔષધના કવાયતી કાઢી ભરીને બેસવું, સ્પેદનેલો અને ખરતીકર્મ કરવું. આ ઉપરાંત ઘરગથ્થુ ઉપાયમાં.—

ડુંદીના તીચિના ભાગમાં તેલ સારી પેડે ધસીને કેમુડાના ઉકાળાની પોટલીઓથી સેક કરવો. ઉના દે કંડા પાણીની કાંડીમાં બેસવું.

મરી તો. ૧, વિગ્યા(લાંગ)તો. ૧, પોયણાંનું યુલ તો. ૧, કાકડીનાં બી તો. ૧, એલચી તો. ૧ એ બધાંને ખુબ ઝીણું ચટણી જેવાં વાટી લુગદી કરી પાણીમાં ગાળી તે પાણીમાં સાકર અને દૂધ નાંખી પેટમાં માથ તેટલું એટલે ૧ શેર પાણી ૨૦-૨૫ વાર ઉકાળીને પીવું જેથી પેસાળની છૂટ ધણી થાય છે; જેટલી ચૂસાય તેટલી શેરડી ચુસવી અથવા રસ પીવો. એલચી, પાપાળુમેદ, સિલાઈત, ગોખર, કાકડીનાં બી; સિંધવ અને કેસર સધર્ગાં સરખે વચ્ચે લઈ વચ્ચગાળ ચુર્ચુ કરી મધ અને ચોખાના ધોવણ સાથે પીવાથી મૂત્ર કચ્છના દરદમાં દંડી મરવા પડ્યો હોયને એક વખતનો બેદા થાય છે. આ ઉપરાંત સ્ના-

આદિગણનાં ઔષધ, યુગ વિરચન પદ્ધતિ અથવા મધની સાથે ઝીણી એકથી પીવી. અથવા આંખના રસ સાથે ઝીણી એકથી પીવી, વળી કમત્રકાકડી, ગોખર, એકથી, મુંડ, પીપર, મરી, મધ અને ગોખર સાથે પીવાં અથવા બોરિંગણનો સ્વરસ તે મધ સાથે પીવો અથવા કણ્ઠીનું બી ઝીણું વાટીને છાંસ સાથે પીવું. અથવા પત્તાગાના સુણુંને ચોખ્ખાના પાણી સાથે પીવું. વિ. પોતાના વૈદની સલાહ લઇને ઔષધો કરવાં.

૪ ડકારના વેગને અટકાવવાથી થતું નુકશાન અને ઉપચાર—ડકારના વેગને રોકવાથી અડચણ અને કંપ થાય છે. અને છાતીમાં તથા હૃદયમાં વિમંધ થાય છે, આંધ્રો, બેચરસ અને હેડા થાય છે.—

ઉપચારમાં પ્રથમ લવણ સહિત તેજ શરીરે યોગીને સ્નાન સ્નેહ આપવો. મૃદુ વમન આપવું જેવું કે ગરમ પાણીને સિંધવ, અથવા પીપરને સિંધવ. અને મધયુક્ત વમન આપવું. વધારેથી છાંસ પીવી અથવા દ્રાક્ષાસવ અને સોડા પીવો.

૫ છિંકના વેગને રોકવાથી થતાં દરદા અને તેનાં ઔષધ. ઘણાં મનુષ્યો આપત-મુંડમાં એકાં હોય છે ત્યારે આવતી છિંકને શરમતે લીધે રોકે છે (અથવા હમાર એમ કહેવું નથી જે મનુષ્યોએ વિવેકનો ભંગ કરવો. સદાય વિવેકમાં જ રહેવું) પણ એટલી સૂચના છે જે દરેક વેગ અથવા હોય ત્યારે તમારા મુરખીઓની, અધિકારીઓની અને તમારા કાર્યની રમ્મ લઇને આવેલો વેગ ખાલી કરવો) કેટલાંક બંદી મનુષ્યો કોઇ સારા શુભ પ્રસંગે આદર્ભમાં અપશુકન થશે એમ જાણીને છિંકને અટકાવે છે. જેથી માયામાં પીડા, ઈન્દ્રિયોની દુર્બલતા, રોક મસાઇ જતી અને અડધા વાતા દરદોમાં પીડા પામે છે.

ઉપચારમાં તિલાણુ ધુમ, અંજન, પ્રથમન, નરય, સુર્યને જેવો ઇલાદિકથી છીંક લાવવી સાથે સ્નેહ અને સ્વેદ કરવા. બોરિંગણના ફળોની અંદરનાં તમ્બ જેવાં ખીયાંના ચૂર્ણનું નરય લેવાથી છીંક સાફ આવી માયાની પીડા મરી તંતુઓ ચોખ્ખા થાય છે, નાક છીંકણીના ટોડની લુટી સુધવી. મરી ખાંડમાં જેથી છીંક આવે છે, કેટલાક તપખીર પણ સુધે છે. કપાળ ઉપર લવંગ અને મુંડના વસાણામાં લીમડાના મૂળનો ઘસારો મેળવી જરાનકા ઉનું કરી ચોપડવું જેથી માયાનો દુખાવો મરી છીંકો સાફ આવે છે; એમોનીયા મુંઘવાથી પણ છીંક આવી માયુ સાફ થાય છે.

૬ તરસના અવરોધથી થતી ચીડ અને ઉપચાર—પણાં મુસાફરીએ નિકળેલાં મનુષ્યો તેમાં ખસ કરીને અરણ્ય પ્રદેશમાં મુસાફરી કરનારાં મનુષ્યો આ દુઃખથી પીડા પામે છે. તરસ લાગી હોય છતાં પાણીના પીવાથી, શોષ, અંગમાં દુઃખ, બહેર થઈ જવાય, સંમોહ, ભ્રમ અને હદરોગ થાય છે.

ઉપચારમાં સ્નાન સાથે શિતજનિધી કરવો. વળી સર્વ પ્રકારની તરસના રોગમાં ઘણું કરીને વાયુ તથા પિત્તને દરતાર વિધિ કરવો. અને બદાર તથા અંદર શીતવિધિ કરવો. તથા શમન અને શોધન કરવું ઘરગથ્ય ઉપાયોમાં પ્રથમતો લીંછુનું શરણત પ્રચલિત છે. ૨. છાસની અંદર સીંધવને છૂર નાંખી પીવી. ૩. ફસરીયા શીખંડ જમવો, ૪. સોનું, લોહું, ૩૫૫ તપાવી પાણીમાં બોળો તે પાણી પીવા આપવું, ગરો, ધાણા, લીમડાની અંતર-છાલ રતાંજળી અને પશ્ચાન્નામનું સાકડુ એ પાંચ વસ્તુને ખાંડી ચૂર્ણ કરી તે સુણુંને ભાંગની ખેડે વાટી ગળીને તેનું પાણી મધ સાથે પીવાથી તરસનો રોગ મરી જ નાથ છે.

મધનું પાણી અથવા સાકરનું પાણી પીવાથી પણ સાધારણ તરસ મટે છે કાળી દ્રાક્ષ અને જેડીમધનો ઉકેળો મધ નાંખીને પીવાથી તરસ દૂર થાય છે, શુક્રાખનાં પુલ, દ્રાક્ષ વરીયાંગી, ધાણા, એલચી, મરી, અને ના રા. ભાર ભાંગનું સુર્ણ સાથે બધાયને વાટી તેની હાડમના બીજનો રસ તો. ૫, સાકરનું પાણી તો. ૧૦ અને મરીનું સુર્ણ વા. ૨ મેળવીને તે પાણી પીવાથી તરસ મટી જાય છે. વળુનો આસવ કે શરણત પીવાથી તરસ મટે છે. ફાલસાનું શરણત પીવાથી તરસ મટે છે વળી ફરીના બાફેલો એટલી કાચી ફરીને બાપી તેના પાણીમાં છઠ્ઠ ને સિંધવ નાંખી અંદર ગોળ નાંખી પીવાથી તરસના રોગ સાથે લૂ લાગે છે તે પણ મટે છે.

અર્ધગૂં.

પેટન્ટ મેડીસીન.

સુગંધિત તેલ—તેલનું તેલ ૨૦ ઓંસ, હિનાનું તેલ ૪ ઓંસ, હીનાનું અતર ૧૦ ટીપાં, ખસનું તેલ ૧૦ ટીપાં અને ઓઈલ ઓફ લેમન ૧૦ ટીપાં. સર્વેને એકત્ર મેળવે એક બાટલીમાં ભરવું. આ અત્યંત શુભકારી અને સુગંધિત તેલ થાય છે. માથાના દેટલ રોગો મટે છે. માથાને ઠંડક વળે છે. આજ કાલ ગળદમાં વેચાતાં હેર ઓઈલો કર આ તેલ ઉત્તમ છે.

બાલામૃત—હાઇડ્રોફોરેટ ઓફ સોડા ૧૫ રતી, હાઇપો ફોસ્ફેટ ઓફ લાઇમ ૨૨૫, વાવડીંગનો અર્ક ૨ તોલા, સુંકેનો અર્ક ૨ તોલા આ સર્વ દવા ૩૦ તોલા ખાં આસણીમાં મેળવવી. પછી તેમાં લાલ રંગથી ઉત્તમ બાલામૃત તૈયાર થાય છે. જેથી ૭ કોની ખાંસી, શરદી, પેટનું દરદ વિગેરે અનેક રોગો મટે છે.

મરકીની એક અસરકારક દવા—આયોડાઇન—મુક્તિદેજવાળા મી. બ્રુથ જણાવે છે કે—મરકી માટે સારી અને અસરકારક દવા ટીચર આયોડાઇન છે. પ્રયોગ નીચે પ્રમાણે કરવો. દર બે કલાકે અર્ધા આઉંસ પાણીમાં ટીચર આયોડાઇન એક ટીપું મેળવી તે મિશ્રણ પાવું મરકીની ગાંઠ ઉપર સવાર અને સાંજે ટીચર આઇડાઇન લગાડવું. દવા અજવાળાવાળી જગ્યાએ દરદીને રાખવો પ્રવાહી ખોરાક આપવો. ગળા દરદીને થંડુ પાણી આપવું આ દવાનો જીલ્લ જીલ્લ હંજીમાં વાપરી અનુભવ કે ૭૦૫ મરકીના કેસમાંથી ૫૭૩ સાબ થયા હતા. વળી મુંબાઇની મરકીના રોગની શાળામાં તે દવા મરકી માટે અસરકારક નીવડી છે.

મોટા વિચારથીજ મોટા માણસો નિર્માણ થાય છે.

વિચાર અમર છે, તે સર્વ સ્થિત્યંતરમાંથી અજાધિન રહીને આપણી ચિંતા માંથીજ નવીન જન્મે લે છે.

આત્માની પૂર્ણ ઉન્નતિ કરવી એ આયુધ્યનું મૂખ્ય કર્તવ્ય છે, આત્મા દોષપર તિમાં કે ચોનીમાં હોય તેવું આ કર્તવ્ય તરફ વશ રહેવું જોઈએ. એ કર્તવ્ય તે જેટલા જીવથી બળવશે તેટલા પ્રમાણથી તેની સ્થિતિ મુશ્કેલી જશે.

જે કતો હોય છે, તેને કવચિત અપયશ આવે છે, ન કર્તાપણું એજ એ જનક છે.

વૈદક દુધકા.

રસાયણ ઉતાર.

વરીઆળી ટાંક ૪), કરીયાતું ટાંક ૪), હરડે ટાં. ૪), ખેડા ટાં. ૪), આ અર્ધો ટાં. ૪) ખડકપાની છાલ ટાં. ૪) સોનામુખી ટાં. ૪) કાળી મરી ટાં. ૪) એ સર્વનો ઉકાળો કરીને દીવસ સાત પાચ તો રસાગન વિષ ઉતરે.

પાંડુનો ઉપાય.

શુક્ર, મરી પિંપર એ ત્રણેના વજન જેટલો લોહ લેવો ને સોનામુખી પણ એ ત્રણેના જેટલી લેવી. પછી વાટવા જેવી ચીજોને ધારીક વાટીને મધમાં ચણા જેવડી ગોળીઓ વાળવી. સવારમાં છાલ સાથે એક ગોળી ખાવી; જેથી પાંડુ તથા પાણી લાગ્યાનો વિકાર મટી જશે.

છારીયો પ્રમેહ.

સાકર શેર સવા ગાયના અચ્છેર દુધમાં પકાવીને ખાય તો છારીયો પ્રમેહ મટી જાય. પ્રદર રોગ ઉપર—ખાવગના પરડા, વડી જટા, ખીંખળી છાલ, આંખાની છાલ, દાઢમની કળા સર્વે ચચાર તોલા લઈ બશેર પાણીમાં પકાવી બ્યારે અર્ધો શેર પાણી ગાફી રહે તે વખતે ઉતારી ગાળી લઈ તેમાં અર્ધો શેર સાકર મેળવી અવલેહની માફક પકાવી પાક તૈયાર થયે તેમાં ૨ તોલા મરતકો, અને ૧ તોલા ઇલાયચીનું ચુર્ણ નાખીને ઉતારી લેવું. તેમાંથી ૧ તોલાની માત્રા પ્રમાણે દિવસમાં બે વાર સેવન કરવાથી અધોના લાલ અને થેત પ્રદર મટી જાય છે.

મ્ત્રીયાનાં સર્વ પ્રકારનાં પ્રદર તથા ગુપ્ત દરદો મટે શુદ્ધરી સાથી વાપરી ખાતી કરવા લલામણુ છે. ક્ષી' રા. ૧.

તાવ—દોઢ અધોળ વરીયારીને ધીની સાથે કઠાઈમાં એકત્ર કરી તેમાં ખમણી સાકર મેળવી મોટે કપડે સર્વ મિશ્રણ બાંધી ઉપરથી માટીને લેપ કરીને અને તડકામાં સુકવી ગરમ રખામાં દાટી બે કઠાક પછી બહાર દાટી પછી માટી ઉખોડી નાખી અંદરની વસ્તુઓને ધારીક વાટી લેવી તેમાંથી ગરમ પાણીની સાથે ૧ તોલાની માત્રામાં ૨-૩ બે કઠાકમાં બે ત્રણ વખત ખવરાવવાથી ચટલો તાવ તુરંતજ ઉતરી જાય છે.

કમળો—દીવેલાનાં કુણાં પાન ૧ તોલા લઈ ૧૦ તોલા દુધમાં વાટીને હુગડે ચાળીને ફરી તેમાં ૧ માસા શુદ્ધ ખાંડ મેળવીને દિવસમાં ૨-૩ વાર સેવન કરવાથી કમળો જલ્દી મટી જાય છે.

ભુની ખાંસી—દમ—પંચલવણ, સચુદ્રફીણ, સાંજખાર, ચંખ, છીપ, વડાગર મીઠું, અને કોડીઓ સર્વને એકત્ર વાટીને ૧ દિવસ સુધી આકડના દુધમાં હુંટવું. પછી તેની હુગડી ખનાવી આકડનાં પાનાં તે ઉપર વીંટી તે ઉપર કપડ મટી કરી પુટપાકની માફક અગાધાં છાણાના અગ્નિમાં પકવવું. બ્યારે શીતળ થઈ જાય ત્યારે અંદરથી બહાર દાટી ચુર્ણ કરવું. તેમાંથી ૧ સ્ત્રીની માત્રાથી દિવસમાં ૨-૩ વાર સેવન કરવાથી ખાંસી, કફ, શરદો, ખાંસળીયોનું દરદ, પેટની પીડ અને દમ વિગેરે રોગો મટે છે.

સાથ કરડે તેનો ઈલાજ—સાપનો ૬ અથવા ૫ પછી—તે માણસને તુરંત કેળ
ચડાને રસ પાવો. શુદ્ધી આવતાં સુધી પાવાથી ઝેર ઉતરી નવ્ય છે અને માણસ ખચી
નવ્ય છે. આ પ્રયોગ કોલંબોમાં એક હાકટરે અજમાવી લેતો છે.

કુકડીયા ખાંભી—બા રોર ગાયના તાજાં દુધમાં ૧ ફીયાબાર ગાયનું ધી અને
બા રોર પાણી નાંખીને પકવવું ત્યારે પાણી બળી જઈને દુધ બાકી રહી નવ્ય ત્યારે
તેમાં થોડી સાકર નાંખીને એક રતી દિવસમા એ ત્રણવાર પાવાથી માળકની જુની
કુકડીયા ખાંભી મરી નવ્ય છે.

બળ વીર્ય વધારવા—સેમજાનાં મુળ ૧૦ ગેર, સફેદ મુસળી ૮ તોલા, કાળી
મુસળી ૮ તોલા, સાલમ ગિથી ૪ તોલા એ સર્વને એકત્ર ખાંડી દુધમાં પકવવું ત્યારે
કાળી તૈયાર થાય ત્યારે તેમાં ૧૧ તોલા બગમની મીઠા અને બા રોર ગાયનું ધી
નાંખીને એકત્ર કરવું. પછી ૨ રોર સફેદ ખાંડની આસણીમાં નાંખીને પકવવું ત્યારે
પાકીને સરખી આસણી થઈ નવ્ય ત્યારે તેમાં ૧ તોલા નવચણ ૧ તોલા નવત્રી, ૧
તોલા અકલગરો, ૪ માસા કેસર નાંખીને હવાની ઉતારી-લઈ અને તોલાના લાકુ બનાવી
દરરોજ એક લાકુ સવારે અને ૧ લાકુ સંજે થોડા ગાયના દુધની સાથે ખાવાથી શરી-
રમાં બળ વીર્યની વૃદ્ધી વાય છે, સ્વપ્નમાં ધાતુ જતી હોય, પ્રમેહ, નિર્ધનું પાતળું પડી
જવું વિગેરે અનેક રોગ મટે છે અને વીર્યને વધારે છે. આ પાક વીર્ય સ્તંભક છે.
વૈદ્ય.

વિવિધ વર્તમાન.

શ્રીદીશ સ્ટીમર સંઘર્ષ તા. ૧૭ જાન્યુઆરીના રોજ કુબી ગામ હતી
હીંદુ યુનિવર્સિટીની પાથો નાખવાની ક્રિયા ગા. વાઘચરણ આવના માસની તા. ૪
થીએ કરનાર છે.

નવા વાઘચરણ હીંદના વાઘચરણ તા. હાડી જતી મુદન પુરી થવાથી આ માવ
મામમાં પોતાનો ઈંટો છોડરો અને તેમની જગ્યાએ લોડ એન્સફર્ડ આવશે તેમનું પુરનામ
કેડરીક જોન નેપીઅર થેસીન્ગ જોન એન્સફર્ડ જી. સી. એમ. જી. છે.

બ્રાંચરના રાજ્યમા ચલા દારીની દુકાન માટે વાર્ષિક રૂ. ૧૨ ની શ્રી લાઇ લાઇસન્સ
આપનાનું ઇરાવ્યું છે અને બાર વરવથી નાની ઉમ્મરના છોકરાને ચલા દારી નહીં આપ-
વાનું ઇરાવ્યું છે.

બાવગામાં—લો મા શ્રીયુત મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધીએ આપણું આપતા કવું
હવે કે માટે પ્રજા વર્ગને કહેવું જોઈશે કે તમે લખાતી થશે નહિ તથા અમલદારોને કહેવું
જોઈશે કે, તમે અમલથી આરાગ થશે નહિ. જે આટલું થાય તો પછી સ્વરાજ્ય આ-
પણા જોખામા આવી રહે. આનું નામજ અરે સ્વરાજ્ય, આપણામાથી લાય જશે તો
આપણો પ્રવાહ સરળ થશે.

નવી શોધ—જુના વર્તમાન પત્રોમાથી દોરેલો ઉત્તમ પુષ્ટિકાર ચારે બનાવવાની
એક જર્મન પ્રેસેસરે ગાંધ કરી છે.